

πολιτικήν. "Όσοι ὁμιλοῦσι περὶ δογματικῆς ἐνώσεως δὲν ἠξεύρουσι τί λέγουσι· διότι κα-
νὲν ποτὲ ἔθνος δὲν θέλει συναινέσει νὰ ἀνταλλάξῃ τὰς ἰδίας πεποιθήσεις καὶ παραδόσεις
ἀντὶ ἄλλοτριῶν. Ἡ δογματικὴ λοιπὸν ἐνώσις εἶναι μακαρία κενή, ὄνειρον τὸ ὁποῖον
οὐδέποτε θέλει γίνεαι πράγμα. Τούτου ὅμως τεθέντος, λέγουσί τινες, τί σημαίνει ἡ ἐξω-
τερικὴ ἐκείνῃ ἐνώσις; Σημαίνει, ἀπαντῶμεν, τὴν μεταξὺ τῶν διαφόρων χριστιανικῶν ἐκ-
κλησιῶν εἰρήνην, προτιμωτέραν οὖσαν, ἢ μὴ
ἀπατώμεθα, τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως ἣτις
ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπεκράτησε μεταξὺ Δύσεως
καὶ Ἀνατολῆς καὶ ἄχρι τοῦδε δυστυχῶς ἐπικρα-
τεῖ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ ἐνὸς μέρους τῆς Δύ-
σεως. "Όλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς δὲν εἶναι δυνατόν
νὰ ἀποτελέσωσι ἑμίαν ἐπικράτειαν, ἔχουσαν τὴν
αὐτὴν κυβέρνησιν καὶ τοὺς αὐτοὺς νόμους· ὅλοι
ὅμως αἱ διάφοροι αὗται πολιτικαὶ κοινωνίαι ἡμ-
ποροῦν νὰ διατελῶσιν εἰς σχέσεις φιλικὰς, νὰ ἔχα-
σιν ἢ μία παρὰ τῇ ἄλλῃ ἀντιπροσώπους, νὰ διε-
ξάγῃσι δι' αὐτῶν πολλὰ κοινὰ συμφέροντα καὶ νὰ
συντελῶσιν οὕτως εἰς τὴν ἀμοιβαίαν εὐημερίαν,
καίτοι διατηροῦσαι ἐκάστη τὴν αὐτονομίαν
αὐτῆς καὶ ἀνεξαρτησίαν. Ἀνάλογόν τι ἡθι-
λεν εἶσθαι εὐκαίον νὰ γίνῃ ὡς πρὸς τὰς δια-
φόρους θρησκευτικὰς κοινωνίας· καὶ φρονοῦ-
μεν ὅτι πρέπει νὰ εἶναι τις τυφλὸς ἵνα μὴ δια-
κρίνῃ ὁπόσων ἀγαθῶν πρόξενος ἡδύνατο νὰ
ἀποβῇ ἡ τοιαύτη ἐνώσις. Ἀλλὰ, λέγουσι πάλιν
ἕτεροι, ἐκ τῆς ἐνώσεως δύναται νὰ διακιν-
δυνεύσῃ ἡ ὑπαρξὶς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους,
ὅπερ δὲν διεσώθη εἰμὴ διὰ τοῦ χωρισμοῦ αὐ-
τοῦ, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ χωρι-
σμοῦ ἀπὸ τῆς Δύσεως. Ταῦτα ἡτὸ ἀληθὲς ἐν
τῷ μέσῳ αἰῶνι. Τὴν σήμερον ὅμως τῆς
ἑλληνικῆς ἐθνότητος ὡς καὶ πάσης ἄλλης τῇ
ἰδιαίῶν χαρακτηριστικὸν δὲν εἶναι ἡ θρη-
σκεία, εἶναι ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα, ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις. Ὁρθόδοξα
ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ἔθνη, οἱ Ρῶσοι, οἱ Ρουμῶνοι, οἱ Σέρβοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ἀρμέν-
ιοι (*). Ἀλλὰ διὰ τοῦτο οὐτε αὐτὰ ἔγινον Ἕλληνες οὔτε οἱ Ἕλληνες ἔγιναν Ρῶσοι,
Σέρβοι, Ρουμῶνοι, Βούλγαροι ἢ Ἀρμένιοι. Ἀπ' ἐναντίας ὅλοι οἱ Δυτικοὶ ὅσοι ἐγκατε-
στάθησαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐξελληνίσθησαν, διότι φύσει οἱ ὀλίγοι
ἀποδέχονται τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα τῶν πολλῶν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων διαβιοῦσι.
Τούτου ἕνεκα τάνάπαλιν αἱ ἐν Ἰταλίᾳ πολυάριθμοι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῶν τελευταίων
ἑκατονταετηρίδων ἐξεταλίσθησαν, καίτοι κατ' ἀρχὰς ἐπρᾶσβευον δόγμα πολέμιον τοῦ ρω-
μαϊκοῦ (*). Ἡ Ὁρθοδοξία ὑπῆρξεν ἀπαραίτητον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἕρρισμα ἐν τῷ μέσῳ

Ὁρθόδοξον παρὰ τὴν ὕψιν τοῦ ἑξονάρη-
κος τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου
ἐν Ἀγίῳ Ὁρει

(*) Οἱ ὀλίγοι ἀρμενόφωνοι ὁρθόδοξοι, οἳς πιθανῶς καὶ ἀναγκαίως ἐννοεῖ ὁ συγγραφεύς, ἀ-
λοῦνται καὶ θεωροῦνται ἀρμενόφωνοι Ἕλληνες.

(*) Αἱ ἐν Ἰταλίᾳ ἑλληνικαὶ κοινότητες μέχρι τοῦ 1623 διετήρησαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν ἐν
ἑλληνικῇ αὐτῶν γλῶσσᾳ καὶ τὴν διάταξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἀνεγνώριζον τὴν ὑπερ-

αἰῶνι, διότι τότε κύριον αὐτοῦ συστατικὸν ἦτο ἡ γλῶσσα, ἥτις καθ' ἑαυτήν, ἄνευ ἄλλων ἠθικῶν δυνάμεων, δὲν ἀποτελεῖ ἀκαταγώνιστον ἐθνικὸν προπύργιον κατὰ τῆς ξενικῆς ἐπιδιδράσεως. Ἀφ' ἧς ὅμως ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι ὁ μεσαιωνικὸς ἡμῶν κόσμος ἤρχισεν ὅλως νὰ παρακμάζῃ καὶ ἐπέτειλεν εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς ἱστορίας ὁ νέος Ἑλληνισμός, ὅστις ἀναβαπτισθεὶς κατὰ μικρὸν εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ ἀρχαίου ἀνέλαβε τὴν δύναμιν τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας, ἡ σχετικὴ ἀξία τῶν συστατικῶν αὐτοῦ ἐτροπολογήθη οὐσιωδῶς. Τὸ πάτριον θρήσκευμα δὲν ἔπαινε μὲν οὐδὲ θέλει παύσει ἀποτελοῦν ἐν τῶν κυριωτάτων ἠθικῶν ἐλατηρίων τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐκπροσωπεῖ ἤδη αὐτὸ καὶ μόνον τὸν Ἑλληνισμὸν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ εἰπωμεν ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τείνωμεν χεῖρα ἀδελφικὴν πρὸς τὰς ἄλλας χριστιανικὰς κοινότητας· διότι οὕτω πράττοντες διακινδυνεύομεν τὴν ἐθνότητα ἡμῶν. Τούτου ἕνεκα τὸ καθ' ἡμᾶς πεπεσμεθα ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ἤθελε διστάσει νὰ παραδεχθῇ τὴν ἑξωτερικὴν ἔννοιαν τῶν Ἑκκλησιῶν. Ἀλλὰ τὸ δεινὸν εἶναι ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης εἶναι τοσοῦτον ἱστορικῶς συνδεδεμένον μετὰ τοῦ δόγματος τῆς κυριαρχίας ὥστε πᾶσα ὡς πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο παραχώρησις ἤθελεν ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἀπορνήσιν τῆς υπέρθεως αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ ἀξιώματος.

τάτην ἀρχὴν τοῦ πάπα ὅπως αἱ μέχρι νῦν σφραζόμεναι ἐν Ἑλλάδι καὶ Σικελίᾳ ἑλληναλβανικαὶ κοινότητες αἱ διατηροῦνται μέχρι νῦν. Καὶ αἱ μὲν ἑλληναλβανικαὶ κοινότητες αὗται οὐ μόνον διατηροῦσιν ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἄλλην διὰ τὰς τὴν ἑλληνικὴν ἀλλ' ἔχουσι καὶ σχολεῖα, κυρίως ἱερατικά, ἑλληνικά. Τούναντιον δὲ αἱ ἐν τῇ κάτω Ἑλλάδι ἑλληνικαὶ κοινότητες αἱ σήμερον ἀνερχόμεναι ἀπλῶς εἰς 17, ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ μόνον διατηροῦσι τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἐν τισι δημόδεσιν ἡμίσει, ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ ἔχοντες τὴν λατινικὴν καὶ ἐν τοῖς κοινωτικαῖς σχολαῖς τὴν ἰταλικήν.

Ὁ Ἅγιος Γεώργιος
(Ἐσθλαβαντικὸν χρυσὸν ἐγκόλπιον τοῦ 1878)
αἰῶνος. Ἰδρυτικὴ συλλογὴ Σβεργκορότσκι

Κερατίνη σάλπιγξ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ

ΥΛΙΚΗ, ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε, ἐκλιπόντος τοῦ τελευταίου γόνου τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ ἀρχηγέτης τῶν Κοινηνῶν. Τὸ κράτος, εἰ καὶ ἀπέβαλε περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης τὴν κάτω Ἰταλίαν, εἶχεν οὐδὲν ἥττον ἑκτασιν μέγιστον ἢ ὅτε ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Βασίλειος ὁ μακεδὼν· διότι ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἀνεκτίθη ἡ Κρήνη, ἡ Κύπρος, ἡ Κιλικία, ἀξιόλογον τῆς Συρίας μέρος καὶ ἐν Εὐρώπῃ πᾶσα ἡ Βουλγαρία. Δύο νέοι πολέμιοι, οἱ Τούρκοι ἀπ' ἀνατολῶν καὶ οἱ Νορμαννοὶ ἀπὸ δυσμῶν, εἶχον μὲν ἐπιφανῆ ἀπὸ τινος χρόνου ἄλλ' οἱ στόλοι καὶ οἱ στρατοὶ τοῦ κράτους οἱ πρὸ μικροῦ ἔτι τοσοῦτο καίριας κατενεγκόντες πληγὰς εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς καί τις τοὺς Βουλγάρους ἐφαίνοντο πλέον ἢ ἱκανοὶ νὰ ἀποτρέψωσι τοὺς ἐπικραμασθέντας αὐτοὺς εἰς τὸν ὀρίσιντα κινδύνου. Ἡ ὑπεροπτιῇ ἀρχὴ εἶχε μὲν περιέλθει ἐσχάτως εἰς χεῖρας ἀσθενεῖς καὶ ἀνικάνους ἄλλ' οἱ διάσπμοι στρατηγοὶ καὶ ναύαρχοι οἵτινες ἐξηκολούθουν διασφύζοντες τὰς παραδόσεις τοῦ Νικηφόρου Φωκά καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσιμακῆ καὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὁ Γεώργιος Μανιάκης, ὁ Νικηφόρος Καραντίνος, ὁ Κατακαλὼν Κικανμένος, ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός καὶ πλείστοι ἄλλοι, τοσαύτας ἐν τῷ πεδίοις τῆς μάχης δρέψαντες δάφνας, ἦσαν ἔτοιμοι, καταλαμβάνοντες τὴν βασιλείαν, νὰ ἀνανεώσωσι τὰς λαμπρὰς ἡμέρας τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος. Οἱ πόροι τοῦ δημοσίου ταμείου ἦσαν ἀνεξάντητοι. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ Βασίλειος Β', ἀποῦ διεξήγαγεν ἐν διαστήματι 40 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν τοσοῦτους καὶ τηλικούτους πολέμους, καὶ ἀποῦ κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ οὐδένα εἰσέπραξεν ἄμεσον φόρον, κατέλειπε περὶ τὰ 250.000.000 δραχμῶν ἀποταμίευμα. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι αἱ ἐτήσια εἰσπράξεις τοῦ κράτους τούτου συνεποσύντο εἰς 600.000.000 δραχμῶν καὶ ἐπέκεινα, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 3000 ἑκατομμύρια· τοιοῦτους δὲ πόρους οὐδὲ κατ' ὄναρ ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ τότε ὁ δυτικὸς κόσμος, ὅστις πολλὰ ἀπέειχε τῆς παρ' ἡμῖν ἀχαλζούσης τῇ κιαρῇ ἐκείνῃ ποικίλης βιομηχανίας, ὃν ὑπόφορος τῶν ἡμετέρων, κατὰ τοῦτο, ὅπως σήμερον εἴμεθα ἡμεῖς ὑπόφοροι αὐτοῦ, ἔχων διοικῆσιν ἀτελεσιτάτην ἔτι, οὐδὲ δυνάμενος, πολλοῦ γε δεῖ, νὰ συγκροτήσῃ στρατοὺς καὶ στόλους, οἵοι ἦσαν οἱ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους στόλοι καὶ στρατοὶ. Δὲν λέγομέν τι περὶ τῶν Μωαμεθανῶν, διότι τότε οὗτοι εἶχον περιέλθει εἰς τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν καὶ ἀναρχίαν. Ἐν τῇ 11 λοιπὸν ἑκατονταετηρίδι τὸ κράτος τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦτο ἔτι τὸ πλουσιώτερον καὶ τὸ τεχνικώτερον διοικούμενον τῶν ἐπὶ γῆς κρατῶν· ἠδύνατο νὰ συγκροτήσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύ-

ναμιν ἀξιόλογον καὶ ἀνεδείκνυνε ὁσημέραι ἡγεμόνας τῆς δυνάμεως ταύτης ἐγκρίτους. Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς διοικήσεως εἶχε συμπληρωθῇ ὁ δὲ μεσαιωνικὸς ἡμῶν κόσμος ἔφθασεν εἰς τὸ τελευταῖα αὐτοῦ συμπεράσματα ἀποδείξας τὸ τί ἡδύνατο νὰ πράξῃ καὶ τὸ τί δὲν ἡδύνατο νὰ πράξῃ. Ἄν ἡ ἀπόπειρα ἦν ἐπεχειρήσῃ πρὸς θεραπείαν τῆς νοσηρᾶς αὐτοῦ κοινωνικῆς καταστάσεως διὰ τοῦ μεγάλου μεταρρυθμιστικοῦ βουλευμάτος τῆς 8 καὶ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος εἶχεν ἀποτύχει, ὁ κυβερνητικὸς, ὁ οἰκονομικὸς καὶ ὁ στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς, ὃν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία πολυετῶς συνεπλήρωσε καὶ ἐτελείωσεν ἐντὸς τῶν ὑπαρχόντων ὄρων τῆς κοινωνικῆς τοῦ κράτους καταστάσεως, ἐφίμνιτο παραδόξως εὐδοκμήσας καὶ ἀναδείξας αὐτὸ εἴπερ ποτὲ λοχυρὸν καὶ ἀκμαῖον.

Ἄλλ' οὐδεμία τέχνη δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν φύσιν, καὶ οὐδεὶς μηχανικὸς ὀργανισμὸς, ὅστω οὗτος τελειότατος, δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰς ἑλλειπούσας ἠθικὰς καὶ ψυχικὰς τῶν ἔθνων δυνάμεις. Τὸ μεσαιωνικὸν ἡμῶν κράτος, ἥτοι τὸ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου ἀπλούμενον, ἀπρητίσθη διὰ τοῦ σπινθηρισμοῦ ποικίλων φυλῶν. Πρώτη ἐθνικὴ βάσις τοῦ κράτους τούτου εἰς τὸ κύριον αὐτοῦ μέρος ὑπῆρξεν ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ, ἣτις κατείχε τὰς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κεραυνίων ὄρεων μέχρι τοῦ Ταινάρου χώρας, τὰς νήσους, τὰς παραλίας τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ ὅλα τὰ δυτικὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας παραλία. Μετὰ δὲ τῆς ἑλληνικῆς ταύτης φυλῆς συνηνώθησαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρυθείσης μοναρχίας οἱ αἱ φυλαὶ ὅσαι κατοικοῦσαι εἰς μεσογειαύτας πρὸς βορρᾶν τῶν Κεραυνίων καὶ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Ἰστροῦ χώρας, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον εἶχον κατὰ τὸ πᾶλλον ἢ ἥτιον ἑλληνισθῇ διὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας καὶ τῆς διαδόσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἄλλ' ἐνθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἑλληνισμὸς αὐτός, ὅτε ἀρχέγονος καὶ ὁ ἐπικτήτος, ἔπαθε ἰδενὰς ἀρωτηρίας καὶ δὲν ἔπαισεν ἔκτοτε ἐλαττούμενος. Ἀφ' ἧς, κατὰ τὴν 7 ἑκατονταετηρίδα, ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Συρία κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἢ ἑλληνικῇ γλώσσᾳ τοσοῦτον ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀραβικὴν ὥστε ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Εὐτύχιος συνέταξε τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ ἔργον ἀραβιστὶ καὶ οὐχὶ ἑλληνιστὶ. Ὁ δὲ ἐν ἔτει 869 προσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὡς ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας, Θωμᾶς ὁ Τόριος, δυσκόλως ἐλάλει τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἡ ἐπιστολὴ ἢ περιέχουσα τὴν ὁρθὴν καὶ ἀμώμητον πίστιν, πεμφορεῖσα δὲ πρὸς τοὺς Ἀρμενίους ἐν ἀρχῇ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος παρὰ τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων Θωμᾶ, συνετάχθη, καθ' ἃ ἐξ αὐτῶν τῶν χειρογράφων αὐτῆς συνάγεται, ἀραβιστὶ, ὑπὸ Θεοδώρου Ἀβουνακᾶ, ἐπισκόπου Χαρρᾶν ἐν Φοινίκῃ, μετεφράσθη δὲ ἑλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ συγκέλλου Μιχαήλ. Καὶ ἂν ὁ κληρὸς, ὅστις ἦτο καὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐν τῶν κυριωτάτων ὀργάνων τοῦ ἑλληνισμοῦ, εἶχε τοσοῦτον ἀπομάθει τὴν ἑλληνικὴν, ἡμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅπόσον ἀμυδρὰ αὐτῆς ἔγχευε ἐσφάζον παρὰ τοῖς λοιποῖς κατοικοῖς· τοῦτο δὲ ἐξηγεῖ ἀποχρώντως διατί, ἐνῶ κατὰ τὴν 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδα ἡ μοναρχία ἡμῶν ἀνέκτησε τοσαύτας χώρας καὶ πόλεις ἐν Συρίᾳ, δὲν ἡδυνήθη ποτὲ νὰ ἀσφαλίσῃ τὰς κατακτήσεις ταύτας.

Ἄλλ' ἀπὸ τῶν ἀνατολικωτέρων τούτων χωρῶν μεταβαίνοντες εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας εὐρίσκομεν καὶ ἐνταῦθα τὸν ἑλληνισμὸν ὑποχωροῦντα ἀδιαλείπτως εἰς ἑτέρας φυλάς καὶ γλώσσας. Εἵπομεν ἄλλοτε (ἐν ἀρχῇ τοῦ τρίτου τόμου) ὅτι ἔτι ἀπὸ τῆς 4 ἑκατονταετηρίδος ποικίλα βάρβαρα φύλα, οὐννικά, γερμανικά καὶ πρὸ πάντων σλαβικά

είχον ἀναμικθῇ μετὰ τῶν ἐξελληνισθέντων ἐγχωρίων Θρακῶν, Μακεδόνων καὶ Ἰλλυριῶν ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ, ἐν τῇ ἀνατολικῇ Θράκῃ, ἐν τῇ ἄνω Μοισίᾳ, ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ Δαρδανίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἰλλυρίᾳ. Ἄλλ' ἐν τῇ 7 ἑκατονταετηρίδι, ἐνῷ οἱ μωαμεθανοὶ κατελάμβανον τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν, μεγάλη καὶ ριζικωτέρα τῆς προηγούμενης μεταβολὴ συνέβαινε συγχρόνως εἰς τὰς μετὰ τὸν Ἰστρον καὶ Αἶμον χώρας, ἐπενεργήσασα μετ' οὐ πολὺ καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας. Ἐπὶ Ἡρακλείου μὲν νέα σλαβικῶν φυλῶν στίφη κατέλαβον τὴν ἄνω Μοισίαν καὶ τὴν Ἰλλυρίαν (Κεφ Ε' βιβλ. Θ' τοῦ τρίτου τόμου) ἐπὶ δὲ Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγωνάτου ἐγκατεστάθησαν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστροῦ οἱ Βούλγαροι. Οἱ Βούλγαροι, ὥς πολλάκις εἵπομεν, δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν σλαβικὴν φυλὴν ἀλλ' εἰς τὰς φιννοουραλικὰς ἢ τουρκικὰς ἢ τουρανικὰς φυλάς· κυριαρχικώτεροι δὲ ὄντες τῶν Σλάβων ἀνέλαβον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ σλαβικῶν φυλῶν, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου καὶ τῶν πλείστων ἐκ τῶν φυλῶν τούτων, ὅσαι ἦσαν δυτικώτερον ἰδρυμέναι (!). Ἀφ' ἑτέρου δὲ εὐαριθμώτεροι ὄντες τῶν ὑπὸ κῶν καὶ βαρβαρώτεροι ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν αὐτῶν ἐπίδρασιν καὶ κατὰ μικρὸν παντάπασιν ἔξελληνίσθησαν. Οὕτω δὲ ταυτίσαντα τὴν ἔθνησιν αὐτῶν καὶ τὴν τύχην τὰ δύο ἐκεῖνα φύλα ἐπεχείρησαν ἀπὸ τῶν βορειοτέρων χωρῶν, εἰς ὧς τὸ πρῶτον ἐγκατεστάθησαν, πολλάς πρὸς μεσημβρίαν ἐποικησίαι, τὰς μὲν διὰ τῆς βίας τὰς δὲ δι' ἐργατικῶν συμβάσεων, καὶ κατέλαβον οὐκ ὀλίγα τμήματα τῆς प्रदेशοῦ ὑπὸ ἑλληνικῶν φυλῶν κατεχομένης χώρας μέχρις αὐτῶν τῶν ἐσχατιῶν τῆς Πελοποννήσου.

Διηκολύνθη δὲ πολὺ ἡ ἐποικήσις αὕτη ἐκ τε τοῦ ἀρχικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ἐκ τῶν πολιτικῶν αὐτῆς περιπετειῶν. Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ εἶχεν ἀνέκαθεν τυχοδιωκτικὸν χαρακτῆρα (Κεφ. Ε' βιβλ. Β' τοῦ πρώτου τόμου). Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ὅπως καὶ σήμερον, οὐδέποτε ἠρκεσθῇ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς χώραν, ἀλλ' ἐξήτησεν αἰετοῦ στάδιον ἐνεργείας εὐρύτερον, εὐπορώτερον, ἀσφαλέστερον. Ἐντεῦθεν αἱ πολυάριθμοι αὐτῆς ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς 7 καὶ 6 πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἀποικίαι, ὥς ἐκ τῶν ὁποίων ἐπὶ ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ ἡλαττοῦτο ὁ ἐνεργητικὸς, ὁ ἐλευθερός, ὁ γνήσιος αὐτῆς πληθυσμός. Διότι τίποτε δὲν συνετέλεσε τοσοῦτον εἰς τὴν αὐξάνειν τοῦ δουλικῶν πλήθους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ὅσον αἱ ἀδιάλειπτοι ἐκείναι τῶν ἐλευθέρων ἀποικήσεις. Ἐπειδὴ ἡλαττοῦντο οἱ ἐλεύθεροι βραχίονες, ἔδει νὰ ἀναπληρωθῶσι διὰ δούλων, καὶ ἐπειδὴ οἱ ἰθαγενεῖς δούλοι δὲν ἐπῆρκαν εἰσῆγοντο δούλοι ξένοι. Ὡστε ὁ ὕμνος τῆς Ἑλλάδος πληθυσμὸς ἴσως μέχρι τινὸς δὲν ἡλαττοῦτο, ἀλλ' ἡ πραγματικὴ τοῦ ἔθνους δύναμις ἡμειοῦτο, διότι τοῦτο συνέκειτο ἥδη ἐξ εὐαριθμῶν σχετικῶς ἐλευθέρων, πολλῶν δούλων καὶ οὐκ ὀλίγων ξένων. Τὸ τυχοδιωκτικὸν αὐτὸ πνεῦμα· τὸ ὁποῖον μέχρι τῆς σήμερον ἀποτελεῖ ἓνα τῶν κυριωτάτων χαρακτῆρων τοῦ ἔθνους ἡμῶν καὶ περὶ τῶν ὀλεθρίων ἀποτελεσμάτων τοῦ ὁποίου εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους θέλομεν ἄλλοτε διηγήσει, ἀπέβη ἐν τούτοις κατ' ἀρχὰς ὀφέλιμον μάλλον ἢ ἐπιβλαβές. Ἐν ὅσῳ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦτο τὸ ἰσχυρότερον τῶν ἐπὶ γῆς ἔθνων ὁ διασκορπισμὸς οὗτος τῶν δυνάμεων τοῦ ἡῤῥεαν τοὺς πόρους αὐτοῦ, χωρὶς νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν πολιτικὴν ἑπάρειάν του. Ἀμα ὅμως προέκυψαν εἰς μέσον ἔθνη ἄλλα ἐπίσης ἰσχυρὰ καὶ ἔχοντα συμπεπνυγμέναις τὰς δυνάμεις αὐτῶν, τὸ ἔθνος ἡμῶν εὐρέθῃ ἀπέναντι τῶν νέων τούτων ἀνταπάλων εἰς τὴν θέσιν στρατοῦ ἔχοντος τὰ διάφορα αὐτοῦ τμήματα πόρρω ἀπ' ἄλ-

(!) Κατὰ νεωτάτας ἀκριβεστεράς ἐθνογραφικὰς ἐρεῦνας οἱ Βούλγαροι εἰσὶν ἀπόγονοι τῶν Οὐγγρων—Κουρογέρων, εἰσὶν ἀπὸ μογγολικῆς καταγωγῆς.

λήλων ἀφιστάμενα καὶ ἀναγκάως κατετροπώθη. Κατετροπώθη δὲ τόσῳ εὐχερέστερον ὥσθ οὐδέποτε ἐπέισθη νὰ σωφρονισθῇ κατὰ τοῦτο. Ἀφοῦ τοσαύτας ἔπεμψε μέχρι τῆς ἔκτης ἑκατονταετηρίδος ἀποικίας, ἔπειτα ἀπὸ τῆς τετάρτης καὶ τῆς τρίτης ἐξήγησε πάλιν νέας εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν τύχας. Αἱ πολυάριθμοι πόλεις αἱ κτισθεῖσαι ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀναγκάως ἡραύωσαν ἔτι μᾶλλον τὸν ἐνταῦθα Ἑλληνισμόν (Κεφ. Β' βιβλ. Ζ' τοῦ δευτέρου τόμου). Εἰς τὰς ἀρχαίας ταύτας τοῦ κακοῦ ἀφορμὰς προστετέθησαν μετ' οὐ πολλὰ καὶ ἄλλαι. Ἐν τῇ δευτέρῃ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι ἡ ἐπικρατήσασα ἀναρχία καὶ ἀναστάσις συνετέλεσαν ὡσαύτως εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ, ὥς δηλοῦται ἐκ τῆς θλιβερᾶς εἰκόνης ἣν ἔγραψε περὶ τῆς ὀλιγανθρωπίας τῆς τότε Ἑλλάδος ὁ αὐτόπτης τῶν πραγμάτων Πολύβιος (Κεφ. Γ' βιβλ. Ζ' τοῦ δευτέρου τόμου). Ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας πρὸ Χρ. μέχρι τῆς τρίτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἡ ἐλάττωσις τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς ἐμπορίας, δι' ὧν ἀνέκαθεν κυρίως συντηροῦνται καὶ προάγονται οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων, αἱ λεηλασίαι καὶ καταστροφαὶ τὰς ὁποίας ἐπήγαγον οἱ ῥωμαῖοι στρατηγοί, μετὰ δὲ τὴν ἰδρυσιν τῆς μοναρχίας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης ἡ καταπιεστικὴ τῆς Ρώμης διοίκησις, δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν πληθυσμὸν νὰ αὐξήσῃ ὅσον ἄλλοτε, καθάπερ συνάγεται ἐκ τῶν περιγραφῶν τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Πανσανίου καὶ τοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, οἵτινες ἄπαντες ὁμολοῦσι περὶ τῆς λιπανθρωπίας πολλῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδι (Κεφ. Α' βιβλ. Η' τοῦ δευτέρου τόμου). Ἐν τούτοις καθ' ὅλου εἰπεῖν ἡ ἐλάττωσις τοῦ ὅλικου τοῦλάχιστον πληθυσμοῦ δὲν εἶχεν ἀποβῆ, ὥς φαίνεται, ὑπερβολικὴ μέχρι τῶν χρόνων τούτων. Περὶ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἀκριβεῖς εἰδήσεις δὲν ἔχομεν. Εἵπομεν ἄλλοτε (Κεφ. Ε' βιβλ. Α' τοῦ πρώτου τόμου) ὅτι ὁ πληθυσμὸς οὗτος ἐν τε τῇ μητροπόλει καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις ὑπελογίσθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων εἰς 20 ἑκατομμύρια περίπου κατοίκων, ἔφ' ὧν ὅμως τὸ ἥμισυ ἦσαν δούλοι καὶ ἐκ τούτων πάλιν οὐκ ὀλίγοι ἔξένοι. Ἰδίως δὲ εἰς τὰς πρὸς μεσημβρίαν τῶν Καμβουνίων καὶ τῶν Κεραννίων χώρας, εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ εἰς τὰς ἐνθεν καὶ ἐνθεν μικρὰς νήσους ὑποτίθεται ὅτι ὦκουν ἐν τῇ 5 καὶ ἐν τῇ 4 ἑκατονταετηρίδι πρὸ Χριστοῦ περὶ τὰ 4 ἑκατομμύρια ψυχῶν. Περὶ δὲ τὴν 1 πρὸ Χριστοῦ καὶ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα ἕτεροι ὑπολογισμοὶ ὀρίζονται τὸν πληθυσμὸν τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν πρὸ μικροῦ ἀπαριθμηθεισῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν εἰς 3.000.000, τῆς δὲ Κρήτης εἰς 700.000. Ἀγνοοῦντο οὖν οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι ἔχουσιν ὑπόστασιν τινα ἀληθείας, καθίσταται πρόδηλον ὅτι μέχρι τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χριστὸν ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς δὲν ὑπέστη ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι ὑπερβάλλουσάν τινα ἀραιώσιν. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος ἤρξαν αἱ ὀλέθρια ἐπιδρομαὶ τῶν βορείων βαρβάρων (Κεφ. Α' βιβλ. Η' τοῦ δευτέρου τόμου) καὶ καὶ μὲν αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ δὲν ἐπήγαγον μέχρι τῆς 7 ἑκατονταετηρίδος ὀριστικὴν τῶν ἀλλοφυλῶν ἐκείνων ἐγκατάστασιν πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κεραννίων ὁρέων ὅλ' ἡ περὶ πάσας τὰς σχέσεις διατάραξις καὶ ἡ φθορὰ ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων ἥς ἐγένοντο πρόξενον δὲν ἔπανε συντελοῦσα εἰς τὴν τοῦ πληθυσμοῦ ἐλάττωσιν. Αἱ δὲ παραδόξως ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι συσσωρευθεῖσαι καὶ φυσικαὶ λοιμαὶ συμφοραὶ (Κεφ. Γ' βιβλ. Θ' τοῦ τρίτου τόμου) κατήνεγκον ἔτι μείζονας πληγὰς εἰς τοὺς κατοίκους τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ὥραιότης τοῦ κλίματος καὶ ἡ εὐφυΐα, ἡ φιλεργία, ἡ δραστηριότης τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀντεπάλαισαν κατὰ τῆς ἐπηρεΐας τῶν ποικίλων ἐκείνων δεινῶν τῶν ἀδιαλείπτως σχεδὸν ἀναφυομένων ἐν διαστήματι ἐτῶν ἐννεακοσίων. Πολλὰ ἀνεφέραμεν γεγονότα μαρτυροῦντα ὅτι αἱ Ἑλληνικαὶ χώραι περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης οὔτε ἱκανοῦ πληθυσμοῦ ἔστερουντο οὔτε ἐμπορίας ἀξιολόγου. Ἡ Θεσ-

σαλονίκη, αἱ Ἀθῆναι, αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, αἱ Θῆβαι, ἦσαν πόλεις πλούσιαι καὶ πολυάνθρωποι. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἠδυνήθησαν νὰ ἐπέλθωσι μετὰ περὶ κτῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως κατὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος Γ'. Ἐν γένει δὲ ἡ βιομηχανία, ἡ ναυτιλία, ἡ κτηνοτροφία ἤρχοντο παραδόξως (Κεφ. Α' βιβλ. Γ' τοῦ τρίτου τόμου). Ἐν τῇ 7 λοιπὸν ἑκατονταετηρίδι αἱ ἑλληνικαὶ χώραι δὲν ἦσαν ἔρημοι κατοίκων, πολλοὺ γὰρ δεῖ. Ἀλλ'

Βυζαντινοὶ ἱππεῖς καταδιώκοντες ἔχθρους. Εἰκὼν ἐκ χειρογράφου τοῦ Γ' ἢ ΙΑ' αἰῶνος
(Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων)

ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν δὲν ἦτο πυκνὸς ὅσον τὸ πάλαι, ἐνιαχοῦ μάλιστα, ἰδίως ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ, ἀπὲς ἀραιός, ἐκ τούτου δὲ ἐξαιρέτως ὀφελόμενοι οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σλαῦοι ἐπεχείρησαν τότε τὰς ἐποικίσεις αὐτῶν. Ὅθεν ἐν ἔτει 659 εὐδαιμονοῦμεν ποικίλας σλαβικὰς φυλάς κατεχούσας τὰς περὶ Θεσσαλονίκην χώρας (Κεφ. Γ' βιβλ. Θ' τοῦ τρίτου τόμου), μικρὸν δὲ ἔπειτα ἑτέρας ἐν Θεσσαλίᾳ, περὶ τὸν κόλπον τοῦ Βόλου, καὶ ἐν Ἡπείρῳ περὶ Βόνιτζαν (1)· περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ἄλλας ὁσαύτως σλαβικὰς φυλάς καταλαβούσας ἱκανὰς τῆς Πελοποννήσου χώρας (Κεφ. Γ' βιβλ. Γ' τοῦ τρίτου τόμου) καὶ τελευταίον ἐν ἔτει 929 ἄλλας σλαβικὰς ἢ βουλγαρικὰς φυλάς ἐνιδρυθείσας ἐν Ἡπείρῳ πάλιν περὶ Νικόπολιν (Κεφ. Β' βιβλ. ΙΑ' τοῦ παρόντος τόμου). Ἐν Εὐρώπῃ λοιπὸν ἡ ἑλληνικὴ φυλή, ἥτις πρὸ τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος πολλὴν μὲν εἶχεν ὑποστῆ μετὰ βαρβάρων ἐπιμιξίαν πρὸς βορρᾶν πρὸς μεσημβρίαν δὲ εἶχεν ἀποβῆ ἀραιότερα ἢ τὸ πάλαι, ἀπὸ τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἔφεξς πρὸς βορρᾶν μὲν δὲν ἀπετέλει ἤδη εἰμὴ μικρὸν μέρος τῶν κατοίκων, περισταλεῖσα κυρίως εἰς τὰ παράλια, νοτιώτερον δέ, ἥτοι ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Ἡπείρῳ, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ οὐκ ὀλίγα τῶν ὑπαίθρων εἰς ποικίλας σλαβικὰς φυλάς

Τίς ἦτο ἡ ἀναλογία τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ σλαβικοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰς μετὰ τὴν Ἰστρου καὶ Ταινάρου χώρας ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Ὑπάρχουσιν ὅμως τεκμήρια ὑποδεικνύοντα μέχρι τινὸς τὴν ἀναλογίαν ταύτην. Οἱ ἐκσλαβισθέντες Βούλγαροι ἐπέκριναν πολλὰς εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυριαρχίαν καὶ ἰδίως ἐπὶ ἡμιόλιον καὶ ἔτι πλέον ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τοῦ 1020—1186 οἱ βασιλεῖς Κωνσταντινουπόλεως ἐπεχείρησαν πολλάκις νὰ ἐξελληνίσωσι τὰς πόλεις τῆς Βουλγαρίας, διέτελεσαν δὲ οἱ Βούλγαροι αἰετοί, καὶ ὅταν δηλαδὴ ἀπετέλουν ἴδιον κράτος, εἰς συνεχεῖς ἐκκλησιαστικὰς, ἐμπορικὰς, φιλολογικὰς σχέσεις πρὸς τὸν μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμόν, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ὑποκείμενοι εἰς τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως ἐπὶ τέλους ἐξενίκησεν ἡ σλαβικὴ

(1) Τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Βονίτσης ὁ σλαβισμὸς ἀποδίδεται πρὸ πάντων εἰς τὴν βουλγαρικὴν κατάκτησιν τοῦ 10 αἰῶνος.

γλώσσα ἐν Βουλγαρίᾳ. Τῆς δὲ Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας οὐκ ὀλίγα τμήματα ἀπετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν μέρος τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους· αἱ ἐν αὐταῖς σλανικαὶ φυλαὶ ἐκτίθησαν ἐν τῇ 8 καὶ ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἰδίαν αὐτονομίαν, ἐκείρισαν πολλάκις πολέμους κατὰ τῆς ἡμετέρας κυοαρχίας καὶ ἠνάγκασαν τὴν μοναρχίαν ταύτην νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτῶν πάσῃ δυνάμει. Καὶ ὅμως ἡ σλανικὴ γλώσσα τοσοῦτον ὀλίγον ἐπεκράτει ἐν ταῖς χώραις ταύταις ὥστε αἱ ἐπιμελέστεραι τῶν νεωτέρων ἐρευγῶν δὲν ἠμπόρεσαν νὰ ἀνακαλύψωσιν αὐτοῖσι εἰμὴ δύο ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων σλανικὰς ἐπιγραφάς. Τὸ πολὺ δὲ ἐπλήθυν ἐν Θράκῃ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ ἰσορροπία τις τῶν δύο γλωσσῶν. Τὰ ὀνόματα τῶν Θρακῶν καὶ τῶν Μακεδόνων ἀναφέρονται καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ τῶν Σλαύων, εἰς ὅλους τοὺς πολέμους. Ὁ σοφὸς Τάφελ ἀπέδειξε τοῦτο ἀκριβέστατα. Ἡ δυναστεία τοῦ Βασιλεῖου Α' ἐκλυχάτο ἐπιλεγομένη μακεδονικῇ. Καὶ ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου, γράφων πρὸς τὸν βασιλέα Καντακουζηνόν, ἀπεκαίλει αὐτὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων καὶ σπάθην τῶν Μακεδόνων (1). Εἰς δὲ τὰς μεσημβρινωτέρας χώρας ἀπὸ Ὀλύμπου καὶ Κεραινῶν μέχρι Ταινάρου πολλά μὲν ἰδρύθησαν σλανικαὶ φυλαὶ πολλάκις δὲ ἀπέβησαν αὐτόνομοι καὶ πολλάκις ἠνάγκασαν τὴν κυβέρνησιν ἡμῶν νὰ στρατεύσῃ κατ' αὐτῶν ἐκ τοῦ σισαδῆν. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐξηλείφθη ἡ σλανικὴ γλώσσα, ἐπεκράτησε δὲ αὐτῆς ἀπολύτως ἡ ἑλληνικὴ. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀναμφισβητήτων γεγονότων ἀναγκαίως συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐν μὲν τῇ Βουλγαρίᾳ ὁ σλανικὸς πληθυσμὸς ὑπῆρξεν ἀσυνγκρίτως πολυπληθέστερος τοῦ ἑλληνικοῦ, ἐν δὲ τῇ Θράκῃ καὶ τῇ Μακεδονίᾳ αἱ δύο φυλαὶ ἀπέβησαν ἴσαι σχεδὸν τὸν ἀριθμὸν· ἐν δὲ τῇ Θεσσαλίᾳ, τῇ Ἠπειρῷ, τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ τῇ Πελοποννήσῳ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς διετέλεσε πάντοτε ἀσυνγκρίτως τοῦ σλανικοῦ ἐπικρατέστερος. Ὅπόσον δὲ ἦτο τότε ἐπικρατέστερος συνάγεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι τὰς μὲν σλανικὰς φυλάς κατώρθωσε νὰ συγχωνεύσῃ ἐν αὐτῇ ἐντὸς ἐπτά ἑκατονταετηριδῶν, ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 14, ἐνθ' ὅν ἐπέτυχεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ὡς πρὸς τὰς ἀλβανικὰς ἐν τῇ αὐτῇ διαστήματι ἀπὸ τῆς 13 ἑκατονταετηριδὸς μέχρι τῆς 19. Ἀλλ' ἐκ τῶν αὐτῶν γεγονότων συνάγεται ὅτι εἰς ὅλας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κράτους τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς αὐτὰς τὰς νοτιωτέρας ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἦτο τότε ἡλιαιτωμένος ὡποσδήποτε, ἀφοῦ τοσαῦτα σλανικὰ φύλα εὗρον τόπον νὰ κατοικήσωσιν ἐν αὐταῖς.

Παρεκτὸς τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλαύων αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους κατοικοῦντο ἐν τῇ 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδι καὶ ὑπὸ δύο ἄλλων φυλῶν, τῶν Βλάχων καὶ τῶν Ἀλβανῶν. Ἡ πολιτικὴ σπουδαιότης τῶν δύο τούτων φυλῶν δὲν ἀνεφάνη εἰμὴ

(1) Τῆς πρὸς τὸν Καντακουζηνὸν ἐπιστολῆς τοῦ Μамелούκου σουλτάνου τὸ ἀραβικὸν κείμενον δὲν ἐδόθη· πάντως δὲ θὰ ἐλέγετο ἐν αὐτῇ μελεκ-σου-ρούμ (= βασιλεὺς Ῥωμαίων) οὐχὶ δὲ μελικούλ—Γιοναναῖν=βασιλεὺς Ἑλλήνων. Διότι οἱ Ἀραβες *Γιοναν* φιλολογικῶς ἐκάλουν τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας, τοὺς δὲ μεσαιωνικοὺς Ῥόμ· οὕτω δὲ καὶ οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Τούρκοι. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ νέου ἑλληνικοῦ βασιλείου, ὅπως ἐν Εὐρώπῃ, ἐν τῇ διπλωματικῇ γλώσσῃ τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τοῦ 1863 καθιερώθη τὸ *Hellenes* πρὸς διάκρισιν τῶν Ἑλλήνων τοῦ βασιλείου ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς Τουρκίας καλουμένων πάντοτε *Grecs*· οὕτω καὶ παρὰ τοὺς Ὀθωμανοὺς τὸ *Γιοναν* καὶ *Γιοναναῖν* ἐγένοντο διακριτικὰ ὀνόματα τῶν Ἑλλήνων τοῦ βασιλείου καὶ τῆς Ἑλλάδος αὐτῆς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ *Ῥόμ* (Ῥωμαῖος) ὡς ὀνομάζονται οἱ ἐν τῇ ὀθωμανικῇ κράτει ὁμογενεῖς. Ὅτι δὲ ἐν τῇ παρὰ τῷ Καντακουζηνῷ μεταφράσει τῆς ἐπιστολῆς τὸ μελεκ-σου-ρούμ μετεφράσθη ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Καντακουζηνοῦ «βασιλεὺς Ἑλλήνων» καὶ οὐχὶ «Ῥωμαίων», προήχθητο ἐκ τῆς κατ'ἐκείνους τοὺς χρόνους παρὰ τισι χρονογράφοις ἀξιαμένης ἀντικαταστάσεως τοῦ *Ῥωμαῖος* διὰ τοῦ Ἑλλην. ὡς ἐθνικοῦ ὀνόματος. Οἱ χρονογράφοι τῶν χρόνων ἐκείνων καλοῦσι τοὺς βασιλεῖς Κων/πόλεως «βασιλεῖς Ἑλλήνων», εἰ καὶ ἡ ἐπίσημος ἑκφρασις μένει πάντοτε «βασιλεὺς Ῥωμαίων».

ἀπὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς. Ἄλλ' ὅμως, εἰ καὶ λεληθότως, ἐπενήργουν καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους.

Αἱ κυριώταται ἐντὸς τοῦ Ἰστροῦ κατοικίαι τῶν Βλάχων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦσαν πρὸς βορρᾶν μὲν περὶ τὸν Αἶμον πρὸς μεσημβρίαν δὲ περὶ τὸν Πίνδον. Ἡ ἱππικρατεστέρα τὴν σήμερον γνώμη εἶναι ὅτι οἱ Βλάχοι οὗτοι ἦσαν συγγενεῖς τῶν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ Βλάχων καὶ ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι προέκυψαν ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν πολυαριθμῶν ρωμαίων ἀποίκων, οὓς ὁ αὐτοκράτωρ Τραιανὸς ἵδρυσεν ἐν ἀρχῇ τῆς 2 ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χριστὸν εἰς Δακίαν, μετὰ τῶν ἰθαγενῶν τῆς χώρας ταύτης κατοίκων, ἀναμίξεως ὥς ἐκ τῆς ἐποίας τὸ κυριώτατον στοιχεῖον τῆς βλαχικῆς γλώσσης μέχρι τῆς σήμερον εἶναι ἡ λατινικὴ. Τοῦτο ἤδη ἐπρέσβουν καὶ οἱ ἡμέτεροι, ὅτε Κίνναμος καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης. Ἡ δὲ γνώμη ὅτι οἱ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστροῦ Βλάχοι καὶ μάλιστα οἱ περὶ Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον εἶναι ἀπόγονοι ἄμεσοι τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικίων ὅσαι ἱδρῦθησαν ποτὲ ἐν ταῖς χώραις ταύταις δὲν φαίνεται πιθανή, πρὸ πάντων διότι, πῶς, τούτου τεθέντος, ἤθελεν ἐξηγηθῇ ἡ τε ταυτότης τοῦ ὀνόματος τῶν ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ἰστροῦ Βλάχων καὶ ἡ πολλὴ ὁμοιότης τοῦ γλωσσικοῦ ἀμφοτέρων ἰδιώματος (¹). Οἱ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ Βλάχοι (οὕτω κληθέντες ὑπὸ τῶν γειτόνων αὐτῶν Σλάβων οἵτινες καὶ τοὺς Ἰστροὺς ἐνότιε Βλάχους ὀνομάζον) ἀπέτελεσαν ἀπὸ τῆς 14 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς τὰς ροιμουνικὰς ἡγεμονίας τῆς *Μαύρης Βλαχίας* καὶ τῆς *Ὀθγγοβλαχίας* (τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας). Ἀλλὰ πρότερον διετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν ὑποτελεῖς τῶν Ἀβάρων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Οὐγγρων, τῶν Πετσενέγων καὶ τῶν ἄλλων ποικίλων τουρκικῶν τῶ πλείστον φυλῶν, ὅσαι κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ μέσου αἰῶνος χρόνους ἐκυριαρχήσαν ἀλληλοδιαδόχως τῶν χωρῶν ἐκείνων. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαντα τὰ ἔθνη ταῦτα, ἐκχιερούντα ἀδιαλείπτως ἐντὸς τοῦ κράτους ἐπιδρομαῖς (τινὰ δέ, καὶ ἰδίως οἱ Βούλγαροι, ὁριστικῶς ἐντὸς αὐτοῦ ἐγκατεστάθησαν), δὲν ἐπαῖον στρατολογοῦντα συναγωνιστὰς καὶ ἐκ τῶν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ φυλῶν, εὐκόλως ἐννοεῖται πῶς πολυαριθμοὶ Βλάχοι εὐρίσκονται ἐνδρουμένοι ἔκτοτε παρὰ τὸν Αἶμον. Ἀπὸ δὲ τοῦ Αἶμου κατῆλθον μέχρι Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου, ἐν μέρει μὲν παρακολουθοῦντες τὴν τύχην τῶν βουλγαροσλαβικῶν ἐποικήσεων καὶ κατακτήσεων ἐν μέρει δὲ διότι, στρατολογούμενοι ὑπὸ αὐτῶν τῶν μοναρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐλάμβανον παρ' αὐτῶν γαίας εἰς ἀποκατάστασιν. Ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἀναφέρει κατὰ πρώτον περὶ τὰ τέλη τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος ἐν Θεσσαλίᾳ χωρίον *βλαχικόν*. Ἐξερᾶν καλούμενον λέγει δὲ τοὺς Βλάχους διὰ γοντας μὲν βίον νομαδικὸν καταλεγόμενους δὲ ἐν τῇ βασιλικῇ στρατῷ. Ἐπειτα ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης μνημονεύει τῶν Βλάχων ὡς συλλαβόντων ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ τὸν φρυγὰν Ἀνδρόνικον. Ὁ Κίνναμος λέγει, ἐπὶ Μανουὴλ ὡσαύτως, πολλὸν Βλάχων ὄμιλον σταλέντα εἰς Οὐγγαρίαν ὑπὸ Λεόντα Βατάτζην. Ἐπὶ ἀπὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος ὁ Βενιαμὴν Τουνδέλας ὀνομάζει μέρος τῆς Θεσσαλίας *Μεγάλην Βλαχίαν* καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικήτας Χωνιάτης οὗτο λέγει καλούμενα ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ τὰ Μετώρα τῆς Θεσσαλίας. Βραδύτερον δ' ἀποβαίνει συνθήσεσθαι τὸ ὄνομα τοῦτο ἐνὸς τμήματος τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἐπισήμως μάλιστα ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν τίτλων τῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων δεσποτῶν τῆς Θεσσαλίας. Καὶ οἱ μὲν μεταξὺ Αἶμου καὶ Ἰστροῦ Βλάχοι, ὧν ἡ χώρα καλεῖται συνήθως *Λευκὴ Βλαχία* (κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ Μαύρης Βλα-

(¹) Μεταξὺ τῶν πολλῶν προτεινομένων ἐτυμολογιῶν τοῦ *Βλάχος* ἡ πιθανοτέρα φαίνεται ἡ ἐκ τοῦ γερμ. *Welsch*, ὡς ὠνύμαζον οἱ Γερμανοὶ τοὺς Λατινικοὺς λαοὺς, ὡς βαρβαρίζοντες τὴν γλῶσσαν, (*Welschen*) βαρβαρὸς λαλεῖν.

(²) Λέγε «μεταξὺ Ἰστροῦ καὶ Καρπαθίων» Μεταξὺ Αἶμου καὶ Ἰστροῦ ὄφκουν Βούλγαροι καὶ ὀλίγοι Ἕλληνες.

χίας) (*), συνεταύτισαν τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῶν αὐτόθι Βουλγαροσλαβῶν καὶ κατέσχυσαν μάλιστα τούτων ἐπὶ τινα χρόνον, δόντες τὸ ἴδιον ὄνομα εἰς τὸ τρίτον βουλγαρικὸν κράτος. Οἱ δὲ περὶ Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον συνεταύτισθησαν προϋόντος τοῦ χρόνου μετὰ τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν· διότι ἂν σφύζουσιν ἔχῃ τινα τοῦ γλωσσικοῦ αὐτῶν ἰδιώματος μεταχειρίζονται ὁμοῦ πολὺ τὴν ἑλληνικὴν, καὶ οἱ ἐπιφανέστεροι αὐτῶν ἄνδρες ἀνέδειξαν φρόνημα τῇ ἀληθείᾳ ἑλληνικώτατον.

Καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ὅπως οἱ Βλάχοι δὲν ἀναφαίνονται ἐν τῷ πολιτικῷ τῆς ἱστορίας θεάτρῳ εἰμὶ βραδύτερον· ἀλλ' ὅμως προϋπῆρχον πολὺ πρότερον. Ἐπὶ τοῦ πολέμου τοῦ Βασιλείου Β' κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐξεφράσαμεν τὴν εἰκασίαν ὅτι ὁ στρατηγὸς Δαυίδ ὁ Ἀρειανίτης ἦτο ἄλβανος τὸ γένος. Ἀλλ' ὀνομαστί δὲν διακρίνεται ἡ φυλὴ αὕτη εἰμὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Ἰωάννης Σκυλίτης ὁμιλῶν περὶ τοῦ στρατοῦ ὃν ἤθροισεν ὁ Νικηφόρος Βασιλάκιος ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου κατὰ Νικηφόρου Βοτανειάτου λέγει αὐτὸν συγκείμενον πρὸς τοὺς ἄλλους ἐξ Ἀρβανιτῶν. Μικρὸν ἔπειτα ἡ Ἄνα Κομνηνὴ λέγει ὅτι ὁ Κομνηνός τις, ὃν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Κομνηνός, μετὰ τὴν περὶ Δυρραχίου ἀχμὴν πρὸς Ροβέρτον Γισκάρδον, διώρισε πρὸς ὁρίζον τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως, κατήγετο ἐξ Ἀρβανῶν. Ἐκαστε τὸ ὄνομα τῶν Ἀλβανῶν δὲν προκύπτει αὐθις εἰς μέσον εἰμὶ μετὰ 100 καὶ ἐπέκεινα ἔτη, ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας. Ὅτι ὅμως ἡ φυλὴ αὕτη προϋπῆρχεν εἰς χρόνους πολὺ προγενεστέρους τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, ὅτε κατὰ πρῶτον μνημονεύεται, εἶναι ἀντιφωβήθητον (*). Τὸ σημερὸν Ἑλπιεσάν τῶν Τούρκων ἐκαλεῖτο ἤδη ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου Ἀλβανούπολις, ὅστις καὶ ὁρος ἀναφέρει αὐτόθι Ἀλβανόν. Ὁ δὲ ἀρχαῖος οὗτος τοῦ ὀνόματος τύπος, ὃν συναντῶμεν ἤδη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους μεσαιωνικοὺς ἡμῶν συγγραφεῖς καὶ δι' οὗ μέχρι τοῦδε διακρίνομεν τὴν φυλὴν ταύτην, ἔχει πρόδηλον συγγένειαν μετὰ τῶν τριῶν δημοδοτεστέρων τύπων Ἀρβανίτης, ὃν μεταχειρίζεται σήμερον ὁ κοινὸς λαός, Ἀρβερία, ὅστις εἶναι ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Γκέκοις καὶ ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις τῶν καθολικῶν Ἀλβανῶν, καὶ Ἀρβερία, ὃν συναντῶμεν παρὰ τοῖς Τόσκοις. Καὶ πάλιν πάντα τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀνακαλοῦσθαι εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὴν παρὰ τῷ Πλίνῳ Ἰλλυρικὴν νῆσον Ἀρβαν. Ἐτι δὲ συνηθέστερον καλοῦσιν ἑαυτοὺς οἱ Ἀλβανοὶ Σχίπ, Σκιπταρί, Σκιπερία, ὅπερ ἔχει ὁμολογούμενην ὡσαύτως σχέσιν πρὸς τὴν δαρδανικὴν πόλιν Σκούπρι, ἣν ἀναφέρει ἡδὲ ὁ Πτολεμαῖος. Ὅθεν πάντα τὰ σημερινὰ τῆς φυλῆς ταύτης ὀνόματα ἔχουσιν ἀρχαιοτάτας ἐν τῇ χώρᾳ οὗτῃς, καὶ τοῦτο ἤδη ἀποδεικνύει ὅτι ἡ φυλὴ ἦτο Ἰθαγενὴς καὶ οὐχὶ ἑπὶ ἄλλος, ὥς τινες ἐπρόβλεψαν ἀξιώσαντες ὅτι ἐπόκησε κατ' ἄλλους μὲν ἐξ Ἰαπυγίας κατ' ἄλλους δὲ ἐκ τῆς περὶ τὸν Καύκασον ἀλβανίας (*). Καὶ ἔπειτα οὐδεμία ἱστορικὴ εἰδήσις ὑπάρχει περὶ τοιαύτης τινὸς ἐποικίσεως τῆς Ἀλβανικῆς φυλῆς, ἥτις ἀριθμοῦσα, ὥς ἐποτίθεται, ἡμιόλιον ἑκατομμύριον ψυχῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παρεσέλθῃ λεληθότως εἰς ἡν ἤδη κατέχει χώραν πρὸς δυσμὰς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ὅθεν ἡ πιθανώτερά γνώμη εἶναι ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἀποτελοῦσι κορμὰ τῶν ἀρχαίων Ἰθαγενῶν τῆς χώρας ταύτης κατοίκων, ἥτοι τῶν Ἰλλυριῶν, μετὰ τῶν ποικίλων ἔθνων ὅσιν ἐκ διαλειμμάτων ἐπόκησαν εἰς αὐτὴν,

(*) Τὸ ὄνομα Ἀλβανία εἶναι γνωστὸν ἤδη εἰς τὸν Κωνσταντινῶν Πορφυρογέννητον (911-959), διότι οὗτος τοὺς ἐξ ἀρχαίων ἤδη χρόνων τοῖς Ἕλλησι γνωστοὺς ἐν Κανκάσῳ Ἀλβανούς καλεῖ Ἰλλυρικούς διδόν ἡμῖν οὕτω νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ἐγίνωσκε τὴν Ἰλλυρικὴν Ἀλβανίαν κατὰ τὴν οἰκίαν τῶν ὀνομάτων Ἀλβάνιας καὶ Ἰλλυρίας.

(*) Οἱ περὶ τὸν Καύκασον Ἀλβανοὶ φαίνονται ὁμόφυλοι καὶ ὁμόνημοι τοῖς πέραν τοῦ Καυκάσου Ἀλβανοῖς.

αρχαίων Ἑλλήνων, Ρωμαίων, Γότθων, μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων, Σλαύων καὶ Τούρκων. Ἡ δὲ λαλουμένη ὑπὸ τῆς φυλῆς ταύτης γλῶσσα ἐπιμαρτυρεῖ τὴν τοιαύτην καταγωγὴν, διότι σύγκεται κατὰ μέρος ἐκ λέξεων ἀνηκουσῶν εἰς τὰ διάφορα ἑκείνα ἔθνη, ἔχει δὲ καὶ ὑπόλοιπόν τι στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἄλλο εἶναι πιθανῶς εἰμὴ λείψανον τοῦ ἀρχαίου ὕλρικου ἰδιώματος. Πολλοὶ Ἀλβανοὶ ἐντελῶς ἐξελληνίσθησαν προοίοντος τοῦ χρόνου· ἤθελον δὲ οἱ πλείστοι συγχωνευθῇ ἐντελῶς ἐντὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐὰν πολιτικαὶ ὀρθιοῦργια δὲν ἀντέπραπτον εἰς τὴν φυσικὴν ταύτην ροπὴν τῆς πρὸς ἡμᾶς συγγενεῖς ἐκείνης φυλῆς.

Σλαῦοι λοιπὸν καὶ Βλάχοι καὶ Ἀλβανοὶ ἦσαν τὰ κυριώτερα φῦλα ὅσα κατόικουν παρὰ τοῖς Ἕλλησι κατὰ τὴν 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδα ἐν τῇ μεγάλῃ χειρσονήσῳ τῇ ἀπλουμένῃ μεταξὺ Ἰστρου καὶ Ταϊνάρου. Ἀλλ' ὄχι τὰ μόνα. Πού καὶ που ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι τινὲς μικρότεραι ἀποικίαι Ἀρμενίων, Σέρων, Τούρκων (!), Μαρδαϊτῶν, μετοικισθέντων ἐκ διαλειμμάτων, ὅπως ἐν οἰκείαις χρόνους ἱστορήσαμεν, ὑπὸ διαφόρων βασιλέων διὰ διαφόρους λόγους ἐξ Ἀσίας. Καὶ πλὴν τούτων ἠκμαζον τότε οὐκ ὀλίγαι Ἰουδαῖαι καὶ ἀποικίαι ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς τοῦ χρόνου ἐπαρχίαις. Ὁ ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι περιηγηθεὶς τὰς χώρας ταύτας Βενιαμίν-Τουδέλας ἀνιφέρει αὐτὰς ἀκριβέστατα. Αἱ δὲ πολυπληθέστεραι ἐβραϊκαὶ χριστιανικαὶ ἦσαν τότε ἢ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ τῶν Θηβῶν. Εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἄλλοτε ᾤκουν κατὰ τὸν Τουδέλαν 20.000 Ἰουδαῖοι. Ἀλλὰ καθ' οὓς χρόνους ἐπεσκέφθη οὗτος αὐτὴν περιορίσθησαν εἰς 2.500, οἵτινες ἐξωσθέντες ἐκ τῆς πόλεως διέμενον εἰς Πέραν καὶ ἔπασχον αὐτόθι ἐτι πολλὰς καταδρομὰς, ἂν καὶ ὁ Τουδέλας, ἀφοῦ λέγει ὅτι οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν μεταξουργοὶ καὶ ἄλλοι ἔμποροι, ἐπιφέρει ὅτι τινὲς ἦσαν πλουσιώτατοι. Εἰς δὲ τὴν μεγάλην πόλιν τῶν Θηβῶν ᾤκουν 2.040 Ἰουδαῖοι, οἱ ἄριστοι ἐν Ἑλλάδι ἐργαταὶ μεταξῆς καὶ πορφύρας. Εἰς Θεσσαλονίκην δὲν ὑπῆρχον τότε εἰμὴ 500 Ἰουδαῖοι, εἰς Ἀλμυρὸν 400, εἰς Ραιδεστὸν 400, εἰς Κόρινθον 300, εἰς Κρίσαν, Χαλκίδα, Καλλιπόλιν ἀνὰ 200 καὶ εἰς Ἀγριαν, Ἀντιόχειαν, Ναύπαιον, Λακεδαιμόνα, Λαμίαν ὀλιγώτεροι. Ἀξίον σημειώσεως εἶναι ὅτι εἰς Κέρκυραν, ὅπου σήμερον ἀκμάζει πολυάριθμος καὶ εὐπορὸς ἐβραϊκὴ κοινότης, ὁ Τουδέλας δὲν συνήνεγκεν εἰμὴ ἕνα μόνον Ἰουδαῖον. Τελευταῖον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπῆρχον παντοδαποὶ καὶ ἄλλοι ἔμποροι, ἰδίως ῥώσοι, περὶ ὧν ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν ἐν ἐκτάσει, καὶ ἱταλοὶ, οἵτινες ἦσαν ἤδη πολυάριθμοι ὡσαύτως εἰς τὰς ἄλλας παραλίους πόλεις. Ἔστιν ὅτε δὲ καὶ εἰς τὰς μεσογείους, οἷον ἐν Λακεδαιμόνι, ἂν καὶ εἰσέτι δὲν εἶχον λάβει τὰ βεβαίως ἐκείνα προνόμια τὰ ὁποῖα ἔμελλον νὰ συντελέσωσιν εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν πτώσειν τοῦ κράτους.

Ἀλλὰ μέχρι τῶν μέσων τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος ἔτι ῥον τι ὑφίστατο κακὸν οὐ μὴ χρόν ἐπενεργήσαν εἰς τὴν τοῦ Ἰθαγενεῖς πληθυσμοῦ ἀραίωσιν. Ἡ παραλία καὶ αἱ νῆσοι ἐδρῶντο πολλάκις ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν. Ἐκ μόνης τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Λέων ὁ τριπολίτης τῷ 904 ἀτήγαγεν 22.000 νέους αἰχμαλώτους, πλὴν τῶν ἐν τῇ πολιτορικῇ φρονευθέντων. Μικρὸν πρότερον, ἤτοι τῷ 896, ἕτερος ἀρνησίθρησκος, ὁ Λαμμανὸς κατέσφαξεν ἅπαντας σχεδὸν τοὺς κατοίκους τῆς Δημητριάδος. Τοιαῦτα δὲ τινα ἔπασχον καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἰδίως ἡ Αἴγινα, ἡ Πάρος ἡ Νάξος, ἡ Λέσβος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν βίων τοῦ ὁσίου Λουκά τοῦ νεωτέρου καὶ τῆς ὁσίας Θεοκτίστης. Ὅτε ἐπὶ τέλους τῷ 961 ἀνεκτίθη ἡ Κρήτη ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν, ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς αὐτῆς εἶχε τοσοῦτον ἐλαττωθῇ ὥστε δέδεξε νὰ ἀποσταλῶσιν αὐτόθι νέοι ἔποικοι, Ἕλληνες καὶ ἀρ-

(1) Λαοὶ δηλονότι τουρκερικῆς φυλῆς, οἵοι εἶναι οἱ Πετσενέγοι, Οὔννοι, Κουμάνοι.

μένιοι. Παρέμειναν δὲ καὶ ἐκ τῶν Ἀράβων οὐκ ὀλίγοι ἐν τῇ νήσῳ. Τότε ὡσαύτως λέγεται ὑπὸ τινῶν καὶ ἐπιμαρτυρεῖται ὑπὸ μεταγενεστέρον γεγονότων ὅτι, ἵνα ἐπιταχυνθῇ ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς νήσου καὶ συνδεθῇ αὕτη στενωτέρον μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, μετέφκησαν αὐτόθι πολλαὶ ἐπιφανεῖς τῆς βασιλευούσης οἰκογένειαι, καὶ λαβοῦσαι μεγάλας ἐν Κρήτῃ κτήσεις ἐγκαταστάθησαν ὀριστικῶς καὶ ἀπέβησαν βραδύτερον

Νόμισμα τῶν ἁρμενίων βασιλέων,
τύπου βοζαντιακοῦ

δνομασταὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦσαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νήσου· οἱ Χορτάτοι, οἱ Μελισσηνοί, οἱ Λύγνηνοι, οἱ Βλαστοί, οἱ Κλάδοι, οἱ Σκορδίλοι, οἱ Φωκάδες (ἐξ ὧν βραδύτερον παρήχθησαν οἱ Καλλέργαι), οἱ Καλέτεροι, οἱ Βαροῖται, οἱ Ἀργυρόπουλοι, οἱ Καφάτοι, οἱ Μουσοῦροι, οἱ Γαβαλάδες καὶ ἄλλοι. Ἐν γένει δὲ ἀνάλογά τινα ἐγένοντο καὶ ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῶν χωρῶν τούτων ἀπὸ τῶν μουαμεθιανῶν. Ἀλλ' οὐδὲν ἦσαν ὁ ἐλληνικὸς πλη-

θυσμός εἶχε καὶ ἐνταῦθα ἑλαττωθῇ, ἀναμειχθεὶς μάλιστα ἐνιαχοῦ μετὰ τοῦ ἀραβικοῦ.

Πυκνότερος καὶ ὁμοειδέστερος ἦτο οὗτος τότε ἐντὸς τῆς εὐρείας καὶ πλουσίας χερσονήσου τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ πρὸ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων ἐποικίσαντες ἐκεῖ πολυάριθμοι Γαλάται καὶ Γότθοι εἶχον ἐν τῇ μεταξὺ ἐξελληνισθῇ, δνομασθέντες οἱ μὲν πρῶτοι ἔτι ἐπὶ Στραβῶνος Ἑλληνογαλάται οἱ δὲ δευτέροι ἔτι ἐπὶ Θεοφάνους Γοτθογαῖκοι. Νέαι μεγάλων ἀλλοφυλῶν ἐγκαταστάσεις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας δὲν εἶχον ἀκόμη γίνεσθαι κατὰ τὴν περιόχον ταύτην. Ἡ ἀνατολικὴ χερσονήσος ἔπαυε μὲν ὡσαύτως ἐπιδρομὰς δεινὰς καὶ ἴσως φοβερωτέρας τῆς εἰρωπαϊκῆς· οὐννακὰς, περσικὰς, ἀραβικὰς. Ἀλλ' αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ δὲν συνεπλήγοντο ὀριστικῶς τῆς χώρας κατοχῇ. Ὀλίγοι τινὲς Πέρσαι, Ἀραβες, Σάπτοι, Μαρδαῖται (?) εὐρίσκοντο πον· καὶ πον, ἀλλ' ὅχι τοσοῦτοι ὥστε νὰ ἀλλοιώσωσιν οὐδαμῶς τὸν ἰθαγενῆ πληθυσμόν. Τὸ δὲ μέγα πλῆθος τῶν ἰθαγενῶν τούτων κατοικῶν ἦτο ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι οἷον ἐν τῇ τετάρτῃ, οἷον ἐν τῇ πρώτῃ, οἷον ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις. Ἡ μικρὰ Ἀσία διερχέτο πάντοτε ἐθνολογικῶς εἰς δύο μεγάλα τμήματα, χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων διὰ γραμμῆς διηκούσης ἀπὸ τῶν ὠκεανῶν τοῦ Ἄλφειο μέχρι τῆς νήσου Ρόδου. Πρὸς ἀνατολὰς τῆς γραμμῆς ταύτης ὄκουν τὰ σημιτικὰ φύλα Καππαδόκαι, Κίλικες, Λυκάονες, Κατάονες, Λύκαιοι, καὶ ἐπέκεινα τῆς Καππαδοκίας οἱ μυκάδες Ἀρμένιοι· πρὸς δυσμὰς δὲ τὰ ἀριανὰ ἔθνη, παρὰ τὴν θάλασσαν μὲν οἱ Ἑλληες εἰς τὰ ἐνδότερα δὲ οἱ Θῶακες, οἱ Μυσοί, οἱ Αἰεετες, οἱ Βιθυνοί, οἱ Φρύγες, οἱ Παφλαγονες, οἱ Γαλάται. Ἀλλὰ τὰ ποικίλα ταῦτα ἔθνη εἶχον πρὸ καιροῦ ἐξελληνισθῇ. Ἐκτὶ ἀπὸ τῆς 5 πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἡ μόνη ἑμπορικὴ τῆς μικρᾶς Ἀσίας γλῶσσα ἦτο ἡ ἐλληνικὴ. Ἀπὸ δὲ τῆς 2, ὅτε ἐν τῇ αὐτῇ τῶν πόλεων βασιλεὺς παρίστανον τὰς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου, ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἀπέβη προσέτι ἡ μόνη φιλολογικὴ τῆς χερσονήσου γλῶσσα. Ἐπειτα ἀπὸ τῆς 2 μ. Χρ. διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κατέστη καὶ ἡ μόνη ἐκκλησιαστικὴ αὐτόθι γλῶσσα. Τελευταῖον δὲ διὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπεκράτησεν ἐν τῇ διοικήσει. Πολλῶν ἐκ τῶν φυλῶν ἐκείνων τὸ ἀρχικὸν ἰδίωμα ἐντελὲς πρὸ καιροῦ ἐξέλιπεν, οἷον τὸ τῶν Λυδῶν καὶ Καρῶν καὶ Γαλατῶν, ἔτι ἀπὸ Στραβῶνος. Ἄλλων διετηρήθη τὸ πάτριον ἰδίωμα ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἐν τοῖς ὄρεσιν. Ἀλλ' ἡ πεπολιτομένη μικρὰ Ἀσία μίαν εἶχε γλῶσσαν, τὴν ἐλληνικὴν. Μὴ ληρομνη-
τεμεν ὅτι ὁ μέγας Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ νῆαυζηνός, ὁ Ἀπολλώνιος ὁ τυανεύς, ὁ

(*) Ἀλλ' οἱ Μαρδαῖται ἦσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Ἑλληες.

Καισαρείας Εὐσέβιος, ἦσαν καππαδόκαι, ὅτι ὁ Στράβων ἐγεννήθη ἐν τῷ Πόντῳ, ὅτι ὁ Χρυσόστομος καὶ ὁ Λουκιανὸς ἦσαν σύροι. Ἡ ἐνεργητικωτέρα λοιπὸν ὁμὰς τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ εἶχεν ὁλως ἐξελληνισθῇ. Οἱ Καππαδόκαι, οἱ Φρύγες, οἱ Ἰσαυροὶ καὶ πρὸ πάντων οἱ πολυάριθμοι καὶ γενναῖοι Ἀρμένιοι (164), λαλοῦντες τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ προσεβύοντες τὸ ἑλληνικὸν θρησκειον, εἶχον ταυτίσει τὴν τύχην αὐτῶν καὶ

Ἀρμενικὴ ἐσμαγδομένη εἰκὼν τοῦ ΙΑ' ἢ ΙΒ' αἰῶνος,
τέχνης βυζαντινῆς, μὲ τὴν ἐπιγραφὴν : «Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΔΟΞΗΣ»,
Σκευοφυλάκιον Παναγίου Τάφου

τὰ συμφέροντα μὲ τὴν τύχην καὶ τὰ συμφέροντα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Ἐκείθεν ἐστρατολογουῖντο τὰ ἄριστα τῶν ταγμάτων τοῦ κράτους, καὶ ἐκεῖθεν παρήχθησαν οἱ ἐπιφανέστεροι στρατηγοὶ καὶ βασιλεῖς, οἱ Φωκάδες, οἱ Κουρκοῦαι, οἱ Σκληροί, οἱ Μανιάκαι, οἱ Κεκαυμένοι, οἱ Κομνηνοί, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς μόνην τὴν παροῦσαν περίοδον. Ὡστε τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τοῦ κράτους ἦτο τότε ἡ μικρὰ Ἀσία. Ἀλλ' ὁ ἐπίκτητος οὗτος ἑλληνισμὸς τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐλάλει μὲν τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν ἐστερεῖτο ὅμως τῶν παραδόσεων, τῶν ἀναμνήσεων, τῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδίως τῆς φιλοτιμίας τοῦ ἀρχεγόνου ἑλληνισμοῦ (*). Ἐντεῦθεν δὲ συνεδυάζετο μετὰ τῆς ἐν Κων-

(*) Δηλαδή οἱ τοῦ ἀρμενικοῦ θέματος τοῦ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ οὐχὶ τῆς κυρίως Ἀρμενίας.

σταντινουπόλει μοναρχίας σ'ὅχι δι' ἡθικοῦ δεσμοῦ ἀρρήκτου ἀλλὰ μᾶλλον διὰ συμφερόντων ποικίλων μὲν καὶ σπουδαίων, τὰ ὅποια ὅμως δυσκόλως ἡδύνατο νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς ἀνασεύοντας καὶ ἀπειλοῦντας ἀκαταπαύστως τὴν Ἀνατολὴν δεινοὺς κλονισμοὺς καὶ πρὸ πάντων εἰς ἕτερα συμφέροντα τὰ ὅποια περιστάσεις ἕτεραι ἡδύνατο νὰ παραγάγωσιν. Ἡ μετ' ὀλίγον ἐπελθούσα τουρκικὴ ἐπιδρομὴ ἐμελλε δυστυχῶς νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τούτου. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄχρει τοῦδε ἐκτεθέντων γεγονότων ὁ ἀναγνώστης βλέπων τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀδιαλείπτως σχεδὸν χρησιμεύουσαν ὡς στάδιον ἐμφυλίων διενέξεων, αἵτινες δὲν ἐδίσταζον νὰ σιμιμαχῶτ μετὰ τοῦ μοαμεθανισμοῦ, ὑπόπτευσεν βεβαίως ὅτι ἡ συνείδησις τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος δὲν εἶχε ρίψει βαθεῖας ρίζας εἰς τὰς ψυχὰς τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ἡ μικρὰ Ἀσία ἦτο χώρα ἐλληνικὴ ὅπως τὸ πάλαι ἢ κατὰ Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία. Ἀλλ' ἡ μεγάλῃ Ἑλλὰς τοῦ μέσου αἰῶνος δὲν ἐμελλεν ὅπως καὶ ἡ τῆς ἀρχαιότητος μεγάλῃ Ἑλλάς νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τοὺς πολέμιους τὴν ἀδιάλλακτον καρτερίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς μητροπόλεως. Ὅθεν ἡ ἀσφαλεστέρα, ἢ κυριώτερα ἡθικὴ τοῦ κράτους δύναμις ἦτο πάντοτε ὁ ἀρχέγονος ἑλληνισμὸς καί, ἐπειδὴ ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος εἶχεν ἐλαττωθῇ, τὸ κράτος τοῦτο ἴσχυτο ἐπὶ θεμελίῳ ἀσθενοῦς καὶ ὁλοῦς δυσαναλόγου πρὸ τῶν ἐπιλοιπῶν αὐτοῦ ὄγκου, ὁμοίῳ πρὸς πυρρῆδα ἀνεστραμμένην μύλων ἢ πρὸς οἰκοδόμημα ἑρειδόμενον ἐπὶ τῆς προσηκούσης βάσεως. (1)

Καὶ οὐ μόνον ἡλιαιώθη ὁ ἑλληνισμὸς ἀλλὰ καὶ πολυειδῶς ἐξηραθῆναι διὰ τε τῆς ἀδιακοπῆς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐγκαταπαυθέντων ἀλλοφυλῶν συγκρούσεως καὶ διὰ τῆς ποικίλης ἡθικῆς ἀλλοιώσεως, ἦν ἐπὶ ματαίῳ ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ ἢ μεταρρυθμίσις τῆς 8 καὶ τῆς 9 ἐκατονταετηρίδος. Ὅτι ἐκτοσε ἤρχισεν ἢ ἐν τῷ ἑλληνισμῷ συγκρούσεως τῶν Σλαύων εἰς ἀναιμωροβλήτην. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ἐν τῇ περὶ θεμάτων πραγματείᾳ, ἱστορήσας τὴν περὶ τὰ μέσα τῆς 8 ἐκατονταετηρίδος εἰσόδον πολυαριθμῶν Σλαύων εἰς Πελοπόννησον, διηγεῖται περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τὰ ὅποια ἐπήγαγεν ἡ τῶν ἀλλοφυλῶν τούτων μετὰ τῶν ὠσανῶν ἐπιμέλεια τὸ ἀκόλουθον ἀνέκδοτον. Ὑπῆρχε, λέγει, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, ἐπιφανὴς τις πελοποννήσιος ἀνὴρ, ὁ Νικήτας ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου ἡ θιγάτηρ Σοφία ἐνυμφεῖσθαι τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως Ρωμανοῦ τοῦ Δεκαπηνού Χριστοφόρου, τὸν ἀποθανόντα τῷ 931. Ὁ Νικήτας λοιπὸν οὕτως ἐκινεῖται πολλάκις ἐπὶ τῇ ἐνγενεῖᾳ αὐτοῦ, ὅτε ὁ προεβήτας γραμματικὸς Εὐφῆμιος ἀπέσκαψέ ποτε εἰς αὐτὸν τὸ ἱαμβεῖον τοῦτο: «γαρλασοειδὴς ὄψης λαθλαβωμένη», τὸ ὁποῖον ἔμεινε, φαίνεται, πολυθρόνητον ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Καὶ τί μὲν σημαίνει ἡ λέξις «γαρλασοειδής» δὲν κατορθώθη νὰ ἐξηγηθῇ ἀποχωρόντως, ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ γραμματικὸς Εὐφῆμιος εἶπε πρὸς τὸν πελοποννήσιον ἄρχοντα Νικήταν, ὅστις ἐφρόνει μέγα ἐπὶ τῇ καταγωγῇ αὐτοῦ ἐξ οἴκου ἐπιφανοῦς, ὅτι φέρει προδήλως ἐπὶ τῆς ὄψεως τὸν τύπον τοῦ Σλαύου. Νεώτεροι δέ τινας ἠέωσαν ὅτι οἱ Σλαῶι ἐπενήργησαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, εἰσαγαγόντες εἰς αὐτὴν τὸν συνεχῆτατα ἀπαντώντα ἄνευ λόγου ὑποκοριστικὸν τύπον, καταβιβάσαντες εἰς πλείστας λέξεις τὸν τόνον ἀπὸ τῆς προπαρρηγοῦσας εἰς τὴν παραλήγουσαν, ἀφαιρέσαντες ἀπὸ τῆς προφορᾶς τὸ δασὺ πνεῦμα, ἀφανίσαντες τὴν ἀπαρέμφατον (*)

(1) Ἀλλὰ περὶ ἐπικεῖτου ἑλληνισμοῦ δὲν δύναιται νὰ γίνῃ λόγος ἐνταῦθα. Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἦν ἀκαυρυνῆς καὶ γνήσιος ἑλληνισμὸς διαμορφωθείς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ ἑλληνισμοῦ (τῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων) μέχρι νῦν ἐπὶ ἡμῶν χιλιετηρίδα ἦν δὲ οὗτος, ὅπως καὶ ὁ τῶν νήσων, ἀμειότερος, ἀκαυρυνέστερος ἢ ὁ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους.

(2) Τὴν ἐκλείπειν τοῦ ἀπαρεμφάτου ἀπέδεικνεν ὁ Φαλλμεργάττερ εἰς ὀλυνκὴν ἐπιδρομῶν, ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη κατεπολεμήθη ἀκριβῶς ὑπὸ τῶν Σλαυολόγων ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐκ τῶν ὀλυνκῶν γλῶσσ-

καὶ ἀντικαταστήσαντες ἀντ' αὐτῆς τὸ νῦν μετὰ τῆς ὑποτακτικῆς (¹). Ἐκ τῶν ἀποδιδωμένων εἰς ἡμᾶς ἀλλοιώσεων τούτων τινὲς μὲν εἶναι ὅλως ἀνύπαρκτοι, διότι οὐδεὶς Ἕλλην τὰ ὀνόματα Λαρία, Ὀλύμπος, Κόρινθος, Ἐπίδαυρος ἐτόνισε ποτὲ Λαρία, Κορίνθος, Ὀλύμπος, Ἐπίδαυρος· αἱ δὲ πραγματικῶς ὑπάρχουσαι οὐδόλως ἐπλήθυν ἐκ τῆς μετὰ τῶν Σλαβῶν ἐπιμειξίας ἀλλ' εἶναι πολὺ προγενέστεραι. Ὁ δὲ Φαλλμεράνερ εἶχε προβῆ μέχρι τῆς βεβαιώσεως ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὅλως ἐξωστρακίσθη ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἐκ τῆς Στερεᾶς, ἡ δὲ ἑλληνικὴ ἦν ἐλάλησαν κατόπιν οἱ αὐτόθι Σλάβοι ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα ἐνῶ ἡ γλῶσσα ἤτις ἐλαλεῖτο ἐν ταῖς χώραις ἐκεῖναις ἐν τῇ 13 ἑκατοστατηρίδι οὐδὲνα φέρεי ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα, ὥς θέλωμεν ἴδει βραδύτερον (²). Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι αἷμα σλαβικὸν ἀνέμιχθη μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ αἵματος καὶ εἰς αὐτὰς τὰς νοτιωτάτας ἑλληνικὰς χώρας. Ἐπὶ τέλους ὁμοῦς ὁ ἑλληνισμὸς κατέσχευε τοῦ σλαβισμού πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κεραινῶν ὁρέων, εἰ καὶ μετὰ μακροῦς καὶ δεινοῦς ἀγῶνας.

Ἐτερον κακὸν, κακὸν μείζον δὲ ἡμᾶς, εἶναι ὅτι ἡ ἥθιστὴ τοῦ ἔθνους κατάστασις, ἥς εἰκόνα θλιβεράν ἀνεγράψαμεν ἐν τῇ προηγουμένῳ τῳμῳ (Κ.φ. Α' βιβλ. Γ' ἀντὶ νῦν βελτιωθῇ κατὰ τὴν παρούσαν περιόδον, ἀπ' ἐναντίας δὴμηόρα ἐχειροτέρειεν. Ἡ πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον ὁρπὴ ἐκρυφώθη ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε τὰ μοναστήρια ἀπέβησαν ἀναρίθμητα. Εἰς μάτην ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 861 ὁ Φώτιος εἶχεν ἀγωνισθῇ νῦν περιτελλῇ ὁπισθοὺν τὴν πληθὺν τούτων. Ὁ Βασίλειος καὶ οἱ διὰδοχοὶ αὐτοῦ κατέβαλον πάντας τοὺς ὑπὸ τοῦ δοιδίμου ἀνδρὸς τεθέντας ὥς πρὸς τοῦτο φραγμοὺς. Εἰς μάτην βραδύτερον ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ὁ Φωκάς ἐπέχειρσε, διὰ τῆς τεωρήμονι αὐτοῦ νεαρᾶς, νῦν ὑψώση ἐτίερον τινὸς ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ φραγμοῦς, ὥτως ἀπαγορεύσας τὴν ἀφιέρωσιν νέων κημάτων εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας. Τὰ ἀνεύματα ἦσαν οὕτω διατεθειμένα ὥστε ὁ Βασίλειος Β' ἠναγκάσθη νῦν ἀνυψώσῃ τὴν νεαράν ἐκείνην καὶ νῦν βεβαιώσῃ, αὐτὸς ὁ πρακτικώτερος καὶ μαχημώτερος τῶν βασιλέων, ὅτι αἱ δυσχέρειαι πρὸς τὰς ὁποίας τοσοῦτο γενναίως ἀντεπλάκειν αἰτίαν καὶ ρίζιν εἶχον τοὺς περιορισμοὺς οὓς ὁ Νικηφόρος εἶχε θέσει εἰς τὴν αὐξήσιν τῶν μοναστηρίων. Ὁ κόσμος εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ ἀληθοῦς τινος μοναστηριακῆς μέθης. Παρεκτὸς τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων μεγάλων μοναστηρίων, ἐξ ὧν ἔβριθον ἡ τε πρωτεύουσα καὶ αἱ ἐπαρχίαι, πάντες σχεδὸν οἱ μεγιστάνες ἐκτίζον ἐαυτοὺς ἰδίως μονὰς, ἵνα ἔχωσιν ἔτοιμον τόπον ἀποχωρήσεως ἐκ τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν. Οἱ ἐρασταὶ ἐκτίζον μονὰς χάριν τῶν ἐρωμένων αὐτῶν, οἱ ἀσθενεῖς χάριν τῆς υγείας τῶν. Ἴνα δὲ εἰς κότερον μνηστῆρα ἐνταῦθα μόνον τῶν ἄρχων τοῦδε σφζομένων ἱδρυμάτων τοῦ ἀγωνισμοῦ ὄρους Ἀθῶνος, προσεπιφέρομεν ὅτι τὰ ἱδρύματα ταῦτα ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἐπροστατεύθησαν ἰδίως κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον, ὥς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς διατηρουμένων χρυσοβούλλων τοῦ Βασιλείου μωκεδόνο, τοῦ νιοῦ αὐτοῦ Λέοντος ζ', τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπνοῦ, τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου καὶ τοῦ νιοῦ αὐτοῦ Ρωμανοῦ Β'.

ὦν μόνῃ ἡ βουλγαρικὴ στερεῖται ἀπαρεμάρτου. Ἄλλως τε ἡ ἀναλελυμένη χορὴς καὶ ἡ κατὰ μικρὸν ἐκλειψῇ τοῦ ἀπαρεμάρτου ἡ ἐπελθοῦσα ἐν πύσῃ τῇ ἐπικρατεῖα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ἐν ταῖς ὑπὸ Σλαβῶν καταληφθεῖσαις χώραις ἀνάγεται εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους τῶν σλαβικῶν ἐπιδρομῶν.

(¹) Ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ψευδοτελικῷ ἀπαρεμάρτου διὰ τῆς ὑποτακτικῆς μετὰ τοῦ ἵνα ἄρχεται ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ξενοφάντος καὶ καθίσταται συνήθης ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἐδάργελιου (Κύριε, ποῦ θέλεις ἵνα ἐτοιμάσωμέν σοι τὸ Πάσχα).

(²) Κατὰ τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ Φαλλμεράνερ ἀντιτίθεται ἡ πληθὺς τῶν κατὰ τόπους (καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ) ἰδιαιτέρων διαλέκτων.

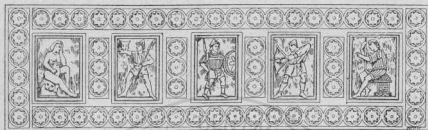
Ἐκ παραλλήλου δὲ πρὸς τὴν ἐντεῦθεν προερχομένην κοινωνικὴν νέκρωσιν μεγάλου πλήθους ἀνθρώπων καὶ κτημάτων ἤϋξαν· καὶ ἡ κοινὴ δεισιδαιμονία εἶναι ἀρχαῖον νόσημα τῶν μεσημβρινῶν ἐθνῶν καὶ ἐπεκράτει διηνὴ ἥδη ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, μετριαζομένη ὅμως τότε καὶ οὐδευτερονμένη διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς φιλοπατρίας. Ὅτε βραδύτερον οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν, ἐδέχθησαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ τηρήσωσι τὰς πλείστας αὐτῶν ἔξεις καὶ προλήψεις· ὥστε τὸ κακὸν παρέμεινε χωρὶς νὰ ὑπόρχωσι πλέον τὰ δύο ἰσχυρὰ ἐκεῖνα αὐτοῦ φάρμακα. Ἡ μεταρρυθμίσις τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ἡγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ νὰ θεραπεύσῃ τὴν τοιαύτην τάσιν τῶν πνευμάτων διὰ τῆς εἰς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ ἔθνους εἰσαγωγῆς ἀρχῶν γενναιοτέρων καὶ ἐλευθεριοτέρων. Ἀποτυχούσης δὲ τῆς ἀποπειρᾶς ἐκείνης τοῦ δεινὸν τὸ ὅποιον ἐξήγησε νὰ ἀφαιρέσῃ ἐκ μέσου ἐδεινώθη καὶ ἠϋξήσεν, ὡς συνήθως συμβαίνει ἐπὶ τοιοῦτων ἀντιδράσεων. Περὶ τούτου ἔχομεν δυστυχῶς μαρτυρίας ἀναμφισβητήτους. Οἱ βίοι τῶν ἁγίων τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἰδίως τοῦ ἱεροῦ Νίκωνος, τοῦ ὁσίου Λουκᾶ, τῆς ἁγίας Θεοκτίστης περιστρέφονται περὶ τὰ μᾶλλον ἀλλόκοτα θαύματα καὶ τὰς μᾶλλον τερατώδεις προφητείας, ἰασεις, ἀσθενῶν, ἐκδιώξεις δαιμονίων, μεταστάσεις νεκρῶν εἰς οὐρανούς· καὶ ἄλλα τοιαῦτα μαρτυροῦντα τὴν παράδοξον ἠθικὴν κατάπτωσιν εἰς ἣν κατήντησε τότε ὁ ἑλληνικὸς λαός. Καὶ μὴ πῶς μόνος ὁ λαὸς ἐκινεῖτο ὑπὸ τοιαύτης δεισιδαιμονίας; Ὁ Βασίλειος ὁ μακεδνός, ὁ πλείστην ἀποδείξας σύνεσιν καὶ δεξιότητα περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἐνόμιζεν ὅτι ἐξελώνει τὸ θεῖον διὰ τὸν φρόνον τοῦ Μιχαὴλ Γ'· κτίζων ναοὺς ἐκ' ὀνόματι τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ· ἐνῶ τῇ ἀληθείᾳ μεγίστη τοῦ θείου ἐξελώσεως ὑπῆρξεν αὐτὸς οὗτος ὁ φρόνος τοῦ κακοηθεστότου ἐκείνου τέρατος. Ἐνῶ δὲ τοιαύτῃ ἦτο ἡ κοινὴ θεοβλάβεια, οἱ ἄνθρωποι οἵτινες ὤφειλον ἰδίως νὰ χειραγωγῶσι καὶ νὰ διαφωτίζωσι πολλοὺς, οἱ λειτουργοὶ τοῦ ἱερότου, ἦσαν ὅς ἐπὶ τὸ πλείστον ἀνάξιοι τῆς μεγάλῃς ταύτης ἐπιτολῆς. Δὲν λέγομεν ὅτι εἶχ' ἔντελως ἐκλείψει οἱ καλοὶ κάναυθοι ἱεράρχαι. Οἱ πατριάρχαι Νικόλαος Μυστικός καὶ Πολύευκτος ἤθελον τιμῇσι τοὺς λαμπροτέρους τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας χρόνους. Καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων ὑπῆρξαν τινες διαπρέψαντες ἐπὶ ἑξαίρετῳ ἀρετῇ, οἷον ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας ἐπίσκοπος Μεθώνης· Ἀθανάσιος ἐκ Κατάνης τῆς Σικελίας, ὁ ἐπίσης σικελὸς ἐπίσκοπος Ἄργονος Πάτρος, ὁ ἀθηναῖος Θεόπεμπος ἐπίσκοπος Σπάρτης καὶ πρὸ πάντων ὁ Κερκύρας Ἅγιος Ἀρσένιος, τοῦ ὁποίου δίκαιον εἶναι νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τὸ γενναῖον καὶ χριστιανικὸν πολίτευμα. Ὁ Ἀρσένιος ἦτο μητροπολίτης Κερκύρας περὶ τὸ 931. Μαθὼν δὲ ὅτι οἱ Σκύθαι (δηλ. Σλαβοὶ ἢ Σαρακηνοὶ) ἐδήλουν τὴν ἀντιπέραν στερεὰν καὶ ἠπειλουν τὴν νῆσον ἐπορευθεὶς ἀτρόμητος πρὸς αὐτοὺς ἵνα τοὺς συνετίσῃ. Καὶ ἐπειδὴ οὗτοι ἐξήτουν νὰ τον ἀπαγάγῃσιν ἐπὶ τῶν πλοίων αὐτῶν οἱ Κερκυραῖοι δομήσαντες ὁμοθυμαδὸν κατὰ τῶν βαρβάρων τοὺς ἐνίκησαν καὶ καταδιώξαντες αὐτοὺς μέχρι τῶν πρὸς βορρᾶν Κερκύρας λεγομένων Τετρανησίων ἀπληλευθέρωσαν τὸν ἀρχιερέα. Βραδύτερον πλεονέκτης βασιλικὸς ὑπᾶλληλος ἐσυκοφάνησε τὰς ἀρχὰς τῆς νήσου ἐπὶ ἀπιστίᾳ τῶν Κωνσταντίνων Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον. Τότε ὁ Ἀρσένιος δραμὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπέτυχε νὰ κατενόσῃ τὴν ὁργὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπιστρέφων ὅμως ἡσθένησεν ἐν Σκιάθῳ ἔνεκα τῆς δομύτητος τοῦ χειμῶνος καὶ ἀπέθανε πλησίον τῆς Κορίνθου, ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὅλην ἀρχιερατεύσας τῶν Κερκυραίων. Ἐκ Κορίνθου ὁ νεκρὸς του μετεκομίσθη πανηγυρικῶς εἰς Κέρκυραν καὶ ἐτάφη ἐν τῇ μητροπόλει αὐτῆς. Συγκατελέχθη δὲ δικαίως ὁ ἀνὴρ μετὰ τῶν ἁγίων καὶ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἐλογίσθη πολιοῦχος αὐτόθι, τιμωμένης τῆς μνήμης αὐτοῦ τῇ 19 Ἰανουαρίῳ. Ἀλλὰ πῶς οἱ εὐαριῆμοι οὗτοι

ἀγαθοὶ ἄνδρες ἠδύναντο νὰ κατισχύσωσι τῆς δεινῆς περὶ τε τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους ἀσεβείας ἣτις ἐπεκράτει πολλάκις κατὰ τὴν τῆς Ἐκκλησίας διοίκησιν; Μήπως δὲν ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης τὸν πατριάρχην Ἀλέξιον τελοῦντα τὴν τοῦ γάμου τῆς Ζωῆς μετὰ τοῦ Μιχαὴλ ἱεροπραξίαν ἐνώπιον τοῦ ἀτάφου ἔτι νεκροῦ τοῦ Ρωμανοῦ, τοῦ θύματος ἐκείνου τῆς δολοφονίας τῶν δύο νυμφίων; Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ἐφημιζέτο ἐπὶ τῇ ἀρετῇ αὐτοῦ· τοσοῦτον ἡ δύναμις τῆς λέξεως ταύτης εἶχε ταπεινωθῇ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων. Ὅταν ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ἀπέθανεν, εὐρέθησαν ἀποτεθησαυρισμένα παρ' αὐτῷ 25 χρυσίου κεντηνάρια, ὃ ἐστὶ περὶ τὰ 2.700.000 δραχμῶν, τὰ ὅποια ἠδούναμει σήμερον πρὸς 13 ἑκατομμύρια καὶ ἐπέκεινα. Τὸ δὲ παρὰδειγμα τοῦτο τῆς πλεονεξίας τοῦ ὑπεριάτου ἀρχιερέως ἐμμοῦντο, ἐννοεῖται, καὶ οἱ τῶν ἐπαρχιῶν προεξάρχοντες. Ἵνα δώσωμεν δὲ ἐννοίαν τινα μέχρι τίνος βαθμοῦ προέβαινε τότε ἡ καταπίσις τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου μάλιστα κλήρου, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ἀκόλουθον γεγονός. Ἐν ἔτει 1038 ἀρχιεράτευσεν τῆς Θεσσαλονίκης ὁ μητροπολίτης Θεοφάνης. Εἶχε δὲ ἐπικρατήσῃ τότε λιμὸς μέγας εἰς Θράκην, Μικεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, καὶ ὁ μητροπολίτης, προφασιζόμενος τὴν αἰτίαν ταύτην, δὲν ἔδιδεν εἰς τοὺς κληρικοὺς τῆς Θεσσαλονίκης τὰ παρ' αὐτοῦ ὑπελειόμενα σιτηρέσια. Εἰς μάτην ὁ διατρέγων τότε ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ Μιχαὴλ Δ' παρήγγειλε τὸν ἀρχιερέα νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ὑπηρετῶν τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Θεοφάνης ἐπέμεινεν ἀρνούμενος. Τότε ὁ βασιλεὺς εἰπὼν ὅτι ἔχει ὁ ἴδιος ἀνάγκην χρημάτων ἐξήγησε παρ' αὐτοῦ δάνειον 100 λίτρας (περὶ τὰς 108.000 δραχμῶν) μέχρις οὗ φθάσῃ ἐκ Βυζαντίου τὸ περιμενόμενον χρυσίον. Ὁ δὲ Θεοφάνης ἠρηθήνῃ καὶ τὸ παρὰ τοῦ βασιλέως ζητούμενον, ὁμνύων ὅτι δὲν ἔχει περισσοτέρας τῶν 30 λίτρων. Ἐντεῦθεν ἐκορυφώθη ἡ ἀγανάκτησις τοῦ βασιλέως, ὅστις ἤξευρε καλλίστα ὅτι ὁ μητροπολίτης ψεύδεται. Διέταξε λοιπὸν νὰ ἐξεσθῇ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου, καὶ πέμψας ἀνθρώπους ἵνα ἐξετάσωσι τὰ ταμεία αὐτοῦ εὔρεν ἐν αὐτοῖς 3.300 λίτρας χρυσοῦ, ἥτοι περὶ τὰ 3.240.000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 15.000.000 καὶ ἐπέκεινα.

Οὕτως εἶχον ἐθνολογικῶς καὶ ἠθικῶς οἱ κάτοικοι τοῦ κράτους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἡ ἀμάθεια, ἡ δαισιδαμονία, ἡ νάρκωσις καὶ μέχρι τίνος ἡ νέκρωσις αὐτῶν ἦτο τοιαύτη ὥστε ἤθελεν ἐκθέσθαι αὐτοὺς εἰς κινδύνους μεγίστους, καὶ ἂν ἀπετέλουν ὄγκων ἐθνικὸν ὁμογενὴ καὶ συμπαγῆ. Πολὺ δὲ ἀπείχον τῆς τοιαύτης ἐθνικῆς ἐνότητος, διότι συνέζειντο ἐκ τριῶν ἑτεροειδῶν ὁμάδων· τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ, ὅστις ἀπετέλει τὴν κυρίαν τοῦ κράτους βᾶσιν· ἀλλὰ βᾶσιν μικράν ὥς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ κράτους· τοῦ ἐπικτήτου ἑλληνισμοῦ, ὅστις συνέπραττε μὲν μετὰ τοῦ πρώτου ἀλλὰ δὲν ἦτο φύσει μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένος· τελευταίον τῶν ἑτερογλώσσων ἀλλοφυλῶν, οἵτινες ἦσαν πολλάκις ἀναφανδὸν πολέμοι. Ἐπὶ τοιούτου θεμελίου καὶ διὰ τοιαύτης οἰκοδομικῆς ἔλης ἐπεχειρήσεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία νὰ συντηρήσῃ καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν μέγαν τῆς 9 μέχρι τῶν μέσων τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Καὶ ἐπράξε μὲν πολλὰ καὶ μεγάλα δι' ἐπιτηδεσιότατης χρήσεως καὶ τελειώσεως τῶν προὑπαρχόντων μηχανικῶν ὀργανισμῶν. Ἀλλ' ὅσοι θαυμάσιος καὶ ἂν ὑπῆρξεν ὁ τεχνητὸς βίος ὃν ἐδημιούργησεν ὁ βίος οὗτος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαρκῇ πολὺ, καθὼ ἀναλκασκόμενος καὶ ἀνατρεπόμενος ὑπ' αὐτῶν τῶν τρόπων ὅσοι ἦσαν ἀπαραίτητοι πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ. Τοῦτο θέλει καταστή πρὸδῆλον ἅμα προσεῖξωμεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν συνεκροτοῦντο τὰ δύο κυριώτατα ὄργανα τοῦ μηχανικοῦ τούτου βίου, ὁ στρατὸς καὶ οἱ δημόσιοι πόροι.

Τῆς στρατολογίας ἐξηρῶντο αἱ πολλαὶ μυριάδες τῶν ἀνθρώπων ἔσοι, αὐτοχειρι-

ζόμενοι κοινωνικῶς, κατέφευγον ἀδιακόπως εἰς τὸν μοναχικὸν βίον· ἐξηροῦντο ὡσαύτως αἱ πολλαὶ μυριάδες τῶν κληρικῶν τῆς ἐνεργοῦ ἐκκλησίας· ἐξηροῦντο προσετι οἱ πλείστοι τῶν ἐν τῷ κράτει ἐγκατασταθέντων ἑτερογλώσσων, διὰ τὴν ὀλίγην πίστιν ἣν ἡ κυβέρνησις ἠδύνато νὰ ἐχῇ πρὸς αὐτοὺς. Ἦμποροῦμεν λοιπὸν θαρροῦντως νὰ εἰπώμεν ὅτι τὸ τρίτον τοῦ πληθυσμοῦ διετελεῖ ἐκ συστήματος ἀμέτοχον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

Βιζυτιακὸν ἑλεφαντοῦργημα τοῦ 1' αἰώνος.

ἐφ' οὗ παρίστανται στρατιῶται φέροντες στολὰς βυζαντινῶν στρατιωτῶν τῶν τότε χρόνων

Ἄλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ δύο τρίτα πολλὴ ἀπείχον τοῦ νὰ μετέχωιν αὐτῆς καθ' ὁλοκληρίαν. Στρατεύσιμοι ἦσαν μόνον οἱ νεμόμενοι στρατιωτοτόπια· οἱ δὲ τοιοῦτοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελῶσι φυσικῶ τῷ λόγῳ εἰμὴ ἐλάχιστον τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ μέρος. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐλάχιστον τοῦτο μέρος ἤλαττοῦτο ἐτι μᾶλλον διὰ ποικίλων περὶ τὰ στρατιωτοτόπια καταχρήσεων· καὶ πλὴν τούτου, οἱ στρατεύσιμοι πολλὴν ἐπεδείκνυν νοσηρότητα περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος (Κεφ. Α' βιβλ. ΙΑ' τοῦ παρόντος τόμου). θέματα δολοκλήρα ἐξηγόραζον τὴν προσωπικὴν ὑπηρεσίαν διὰ δόσεως χρημάτων καὶ ἄλλων ἐφοδίων τοῦ πολέμου. Τοσοῦτον ὀλίγη δὲ ὑπῆρχεν ἡ περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς λειτουργίας ταύτης φιλοτιμία ὥστε ἀπειροὶ ἄνθρωποι ἠγόραζον βαθμοὺς στομασιωτικῆς καὶ ἔφερον τὴν στολὴν καὶ ἀπελάμβανον τὰς τιμὰς τῶν βαθμῶν τούτων, χωρὶς ποτὶ νὰ ἴδωσι πολέμιον ἢ ἄλλως νὰ ἐκπληρώσωσι στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἡ περὶ τούτου σύγχυσις τῶν ἰδεῶν προέβη εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ὥστε ὑπάρχονσι παραδείγματα καὶ κληρικῶν οἵτινες ἠγόρασαν διὰ χρημάτων πολλῶν στρατιωτικοὺς βαθμούς, παραδόξως συμβιβάζοντες τὰ δύο ταῦτα δυσσυμβίβαστα ἀξιώματα. Ἄς ἐλπίζωμεν ὅτι τὰ παραδείγματα ταῦτα ἦσαν σπάνια, ἀλλὰ θέλομεν οὐχ ἦτιον ἀναφέρει ἐν ἐνταῦθα, ἵνα λάβῃ ὁ ἀναγνώστης ἔννοιάν τινα τοῦ ἀληθοῦς κινεῶνος τῶν πραγμάτων ὃν ἐπήγαγον αἱ πολυειδῶς ἡμαρτημέναι θρησκευτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ δοξασαὶ τῶν χρόνων ἐκείνων. Διηγεῖται λοιπὸν ὁ Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος ἐν τῷ κεφαλαίῳ ν' τῆς πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν συγγραφῆς ὅτι ἐπὶ τοῦ πατρὸς του, Λέοντος ς', ὑπῆρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει γέρον κληρικὸς πλουσιώτατος, ὀνόματι Κτεναῖς. ὅστις ἦτο καὶ δομῆστικός τῆς νέας ἐκκλησίας καὶ τεχνίτης εἰς τὸ ἱεραοῖος οὐδείς ἕτερος τῷ τότε καιρῷ. Μὴ ἀρκοῦμενος ὅμως εἰς τὰς αὐτὰ ἀγαθὰ ἐπόθησε νὰ γίνῃ καὶ πρωτοσπαθάριος, ἵνα στολίζεται καὶ τιμᾶται ὡς τοιοῦτος, πρὸς πλείονα δὲ τοῦ πράγματος πίστεισιν λαμβάνῃ καὶ πρόσχημά τι ἐτησίῳ μισθοῦ, λίτραν μίαν (δραχ. 1.080). Ὅθεν παρεκάλει τὸν τότε παντοδύναμον παρακοιμώμενον Σαμονᾶν νὰ μεσιτεύσῃ περὶ τούτου παρὰ τῷ βασιλεῖ, καὶ ὑπέσχετο νὰ καταβάλῃ εἰς τὸ ταμεῖον ἀντὶ τῶν ζητούμενων τιμῶν λίτρας 40 (περὶ τὰς 43 χιλ. δρ.). Ὁ Λέων ς' ὅσον ὀλίγον στρατιωτικῶς

καὶ ἂν ἦτο, ἡσθάνετο ὅτι ἦτο αἰσχρὸν νὰ διακωμωδηθῇ ἐπὶ τοσούτου τὸ τοῦ πρωτοσπαθαρίου ἀξίωμα καὶ ἀπήντησεν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἦτο ἀδύνατον. Ἄλλ' ὁ Κτενᾶς ἐπιμένων προσέθηκεν εἰς τὰς 40 λίτρας «καὶ σχολαρίκια ζυγὴν μίαν, ἐκτιμηθέντα λίτρας 10, καὶ τραπέζιον ἀσίμιν ἐνζωδὸν διάχρυσον ἀνάλυφον, ἐκτιμηθὲν καὶ αὐτὸ λίτρας 10». Τότε ὁ βασιλεὺς δυσωπηθεὶς καὶ λαβὼν τὰς 40 λίτρας, καὶ τὰ πολίτευμα ἐνώτια, καὶ τὰ ἐπίχρυσα καὶ δι' ἀναγλύφων κεκοσμημένα ἀργυρὰ τῆς τραπέζης σκευή, ἔχειροτόνησε πρωτοσπαθάριον τὸν Κτενᾶν, ὅστις ἤμως δὲν ἐπέζησεν εἰμὴ δύο ἔτη, πληρωθεὶς οὕτως ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου λίτρας 2 ἀντί τῶν 60 τὰς ὁποίας κατέβαλεν.

Ἐνῷ δὲ οἱ στρατευόμενοι ὁσημέραι ἡλαττοῦντο καὶ οἱ περιλιπόμενοι ἐφειδύνον ἐλαχίστην προθυμίαν πρὸς ἐκλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου, τὸ ὅποιον ἀπὸ σπουδαϊοτάτου ἀπέβαινε πολλὰς γελῶν, ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἀνάγκην στρατοῦ, στρατοῦ πραγματικοῦ καὶ πολυαρίθμου. Ὅθεν, ἀφοῦ ἐστρατολόγει ὅσους ἡδύναντο ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ θεμῶτων, ὑπερχεοῦτο ν' ἀναπληροῖ τὸ κενὸν τοῦ ρυθμοῦ διὰ ξένων μισθοφόρων, καὶ ἰδίως διὰ Ρώσων, Νορμαννῶν, Φράγκων καὶ Βαρβάρων. Ἄλλ' οἱ ξένοι οὗτοι χρησιμεύοντες πρὸς καιρὸν ἀπέβαινον ἐπὶ τέλους πολυιδῶς ἐπιζημίοι εἰς τὸ κράτος. Ἀμα δὲν ἐπληρῶνοντο τακτικῶς—ἡ ἅμα ζητήσαντες χάριν τινὰ δὲν ἐπετύγγον αὐτὴν δὲν ἐδίσταζον νὰ αὐτομολήσωσι πρὸς τοὺς πολεμίους. Ἐπὶ Μιχαὴλ Στρατιωτικοῦ Ἑορβέριος ὁ Φραγκόπολις παρεκάλεσε νὰ λάβῃ τὸ τοῦ μεγίστου ἀξίωμα, καὶ, ἐπειδὴ δὲν ἐγένετο δεκτὴ ἡ αἰτήσις του, ἀπῆλθε μετὰ 300 Φράγκων πρὸς τοὺς Τούρκους, «οἷα βάρβαρος καὶ τὴν ὀργὴν ἀκατάσχετος», λέγει ὁ Κεδρηνός. Μήπως ἀνάλογόν τι δὲν ἔπραξαν οἱ περὶ τὸν Μανιάκην Νορμαννοὶ ἐν τῇ καίῳ Ἰταλίᾳ, ἅμα δὲν ἐπληρώθησαν τοὺς συμφωνηθέντας μισθοὺς; Καὶ τὰ τοιαῦτα συνέβαινον καθ' ἑκάστην. Ἐν ταῖς οἱ μισθοφόροι οὗτοι ἐφλεβοτόμων ἀνηλεῶς τὸ κράτος διὰ τε τῶν τακτικῶν ἀμοιβῶν τὰς ὁποίας ἐλάμβανον καὶ τὴν καταχρηστικὴν τὰς ὁποίας ἐποιούν. Ἀρχεὶ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ Χαράλδ ὁ Μακρὸς, ὅτε ἐπέστρεφεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Νορβηγίαν, συνεπύγαμε μεθ' αὐτοῦ τοσοῦτον χρυσίον ὥστε 12 νεανίαι μόλις ἡδύναντο νὰ μετακομίσωσιν αὐτό. Τοσοῦτον οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦσαν ἄπληστοι. Πλὴν τούτου βλέποντες ἐκ τοῦ σύγγενος τὰ πρᾶγματα εἰς τε τὴν αὐτὴν καὶ τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὰ θέματα δὲν ἡδύναντο τῇ ἀληθείᾳ νὰ αἰσθανθῶσι πολλὴν εὐλάβειαν πρὸς τὸ κράτος ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι ἀπέβαλλον ὁσημέραι τὴν προθυμίαν τοῦ «ποπολεμεῖν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐστίας». Ἐντεῦθεν δὲ οἱ μισθοφόροι οὗτοι συνετέλεσαν εἰς τὴν καὶ ἄλλος εἰς τε τὴν τότε κορυφωθείσαν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ περιφρόνησιν πρὸς τοὺς ἡμετέρους καὶ τὴν μετ' οὐ πολλὴν ἐκτραγείσαν ἐκείθεν καταιγίδα. Ὡστε τὸ κράτος ἐσφίξετο μὲν ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὑπενομεύετο ὑπὸ τῶν ξένων τούτων.

Ὅμοια δὲ καίρια ἐλαττώματα, ἔνεκα τῶν αὐτῶν ἢ παρεμφερῶν κοινωνικῶν καὶ θρησκευτικῶν πλημμελημάτων, ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὸ ἕτερον μέγα ὄργανον τῆς κυβερνητικῆς ταύτης μηχανῆς, ἦτοι τὴν τῶν δημοσίων πόρων εἰσπραξίν. Τὸ κράτος εἶχεν ἀνάγκην δαψιλῶν χρηματικῶν πόρων πρὸ πάντων ἵνα ἐπαρκῇ εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, δι' ὧν ὤφειλε νὰ ἀντιπαρατάσσεται κατὰ τῶν ἀδialeίπτως πανταχόθεν ἐπιτιθεμένων πολεμίων. Καὶ ἡξεύρομεν ἤδη ἐκ πολλῶν δεδομένων, ἀναγομένων ὅλων εἰς τὴν ἀπὸ τῆς 9 μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος περίου, ὅτι τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσέπραττε τρόντι ἀπὸ φόρων ποικιλωτάτων ποσὰ ὑπέρογκα. Ἄλλ' οἱ φόροι οὗτοι δὲν ἦσαν ἐξ ἴσου διανενημένοι. Πολλὰ τῶν μοναστηριακῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἦσαν ἐντελῶς ἀφορολόγητα, τὰ δὲ λοιπὰ δὲν ὑπεβάλλοντο εἰμὴ εἰς μόνον τὸν ἑγγεῖον φό-

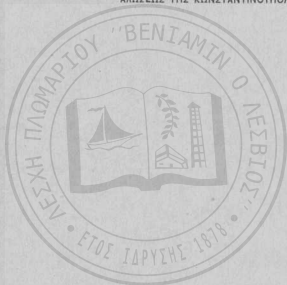
ρον, ἀπηλλαγμένα ὄντα τῶν ἀναριθμητῶν ἄλλων ὑποχρεώσεων, εἰς ἃς ὑπέκειτο ἡ ἀκίνητος κτήσις. Ὡς παράδειγμα τῆς πρώτης τῶν κτημάτων τούτων τάξεως ἀναφέρονται τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1088 σφωζόμενον χρυσόβουλλον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, δι' οὗ ἡ νῆ-σας Πάτμος, μεταβληθεῖσα ὁλόκληρος εἰς μοναχῶν οἰκητήριον, ἀπηλλάγη ἑσαεὶ παντὸς οἰουδῆποτε δημοσίου τέλους καὶ βάρους. Ὡς παράδειγμα δὲ τῶν κτημάτων τῆς δευτέρας τάξεως ἀναφέρονται τὸ σφωζόμενον χρυσόβουλλον, τὸ ἐν ἔτει 1228 ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη ἐκδοθέν, δι' οὗ ἡ κατὰ τὸ ὄρος Λέμβον, πλησίον τῆς Σμύρνης, ἀνοικοδομηθεῖσα μονὴ μεθ' ὧν τῶν ἀνηκόντων αὐτῇ κτημάτων ἀπηλλάττετο παντὸς φόρου καὶ βάρους, παρεκτὸς τοῦ ἑγγείου. Ὡσαύτως καὶ τὰ στρατιωτικὰ κτήματα ἦσαν ἐντελῶς ἀφορολόγητα. Ὡστε οἱ ἄμεσοι φόροι, ἐνῷ ἦσαν ὑπέρογκοι, ἀντὶ τὰ βαρύνουσι τοῦλάχιστον ὅλα τὰ κτήματα, κατεβάλλοντο ὑπὸ τινων μόνον ἐξ αὐτῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἰδιοκτῆται ἐξαντιλούμενοι καθ' ἡμέραν πρὸς ἰδίαν τε καὶ κοινὴν βλάβην οὐδένα ζήλον κατήντησαν νὰ ἔχωσι πρὸς συντήρησιν τοῦ καταστρέφοντος αὐτοὺς κράτους. Μετ' οὗ πολὺ δέ, ἐπελθόντων νέων καὶ φοβερωτέρων πολέμων, ἅπ' ἀνατολῶν μὲν τῶν Τούρκων ἀπὸ δυσμῶν δὲ τῶν Νορμαντῶν καὶ τῶν σταυροφορῶν, τὸ κράτος τοῦτο δὲν ἡδυνήθη νὰ ἀνθῇ ἐξ ἰδίων εἰς τὸν νέον τοῦτον κλονισμόν καὶ ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ συμμάχους τοὺς Ἑνετοὺς, τοὺς Γενοαίους, τοὺς Πισάτας καὶ ἄλλους. Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι οὗτοι ἐξή-τησαν καὶ ἔλαβον εἰς ἀμοιβὴν τὴν ἐμπορικὴν καὶ ναυτικὴν ἀτέλειαν εἰς τε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα ἐμπορεῖα τοῦ κράτους. Ἰσχύσαντες δὲ πανταχοῦ ἀποι-κίας ἰσχυράς, αἵτινες ἀπέτελεσαν ἴδια ἐντὸς τοῦ κράτους ἐκείνου κράτη, συντέλεσαν εἰς τὸ νὰ διασείσωσιν αὐτὸ πολυειδῶς, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλοις διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἐμμέ-σων αὐτοῦ φόρων. Ὡστε ἡ πολιτεία αὕτη, ἐνῷ ἐστέρεϊτο οἰκιοθελῶς πολλῶν ἐκ τῶν ἀμέ-σων αὐτῆς φόρων, διὰ τὸ ἀφορολόγητον τοσοῦτων κτημάτων, ἠναγκάζετο, ἵνα θεραπεύ-σῃ τὴν ἐντεῦθεν προκύψασαν ἀμνηχανίαν, νὰ θυσίησῃ καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν ἐμμέσων.

Ἀλλ' ὅσα σπέρματα διαλύσεως καὶ ἄν περιεῖχε τὸ ἔργον τῆς μακεδονικῆς δυνα-στείας δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν τέχνην καὶ μέχρι τινὸς τὴν σύνεσιν δι' ἣς αὕτη κατάρθρωσεν ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας οὐ μόνον γὰρ συντηρήσῃ τὸ κράτος ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνακτήσῃ οὐκ ὀλίγας προηγουμένως ἀπολεσθεῖσας χώρας. Ἄν ἡμαρτε πολλάκις, ἡμαρτε διότι καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἡρώων αὐτῆς δὲν ἡδυνήθησαν νὰ διαφύγῃσι τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτμοσφαιρῆς ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔζων. Οὐδὲν ἤττον δὲ ἀξιοσημείωτοι εἶναι καὶ οἱ ὕλικοι καὶ ἡθικοὶ πόροι τοῦ ἔθνους, δι' ὧν ἡδυνήθη ἡ δυναστεία ἐκείνη νὰ διαπράξῃ ὅσα διέπραξε· διότι τελευταῖον, ἂν τὸ ἔθνος τοῦτο δὲν εἰργάζετο καὶ δὲν ἐμάχετο μέχρι τινός, οὐδεμίαν τέχνην ἤτο ικανὴ νὰ διασώσῃ ἐπὶ τοσοῦτο τὴν ἀνεξαρτησίαν του. Τὰ κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ ἐλαττώματα πρὸς τὰ ὁποῖα εἶχον νὰ πολεμήσωσι κυβερνήται καὶ κυβερνώμενοι, ἦσαν ἐκ τῶν ἀνεπανορθώτων κατ' ἐκείνου τοῦ χρόνου, ὥς ἀπέδειξεν ἡ τοσοῦτο πεισματωδῶς διεξαχθεῖσα ἀλλὰ καὶ τοσοῦτο ἀτελέσφορος ἀποβᾶσα μεταρρυθμῖσις τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλά, ὅπως εἶχε τότε ἡ ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι κυβερνῆται καὶ κυβερνώ-μενοι ἀντέσχον ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ ἀνθῇ, μάλιστα ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι οὐδέποτε ἴσως κράτος ἐπὶ τῆς γῆς ἠναγκάσθη ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἰς τοσοῦτους καὶ τηλικούτους ν' ἀντιπαραταχθῇ πολέμοις.

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ - ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΠΟ
ΤΩΝ ΚΟΜΗΝΗΩΝ
ΜΕΧΡΙ
ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΓΩΝ
ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΚΩΝΣΤ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ Α΄

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΕΜΠΤΗ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΜΕΤΑ ΠΡΟΣΘΗΚΩΝ, ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΝ ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΤΩΝ ΝΕΩΤΑΤΩΝ ΟΡΙΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ

ΥΠΟ
ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΚΑΙ ΚΑΤΟΔΙΣΤΡΙΑΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

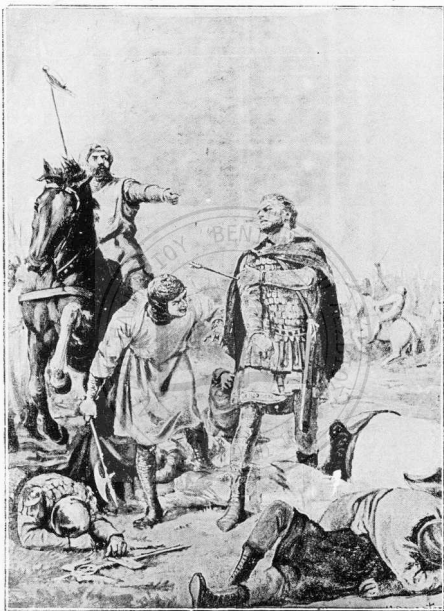

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ."

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1925

Ο ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΝΟΣ ΔΙΣΓΕΝΗΣ ΑΙΧΜΑΛΩΤΙΖΕΤΑΙ
ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΛΠ-ΑΡΣΛΑΝ
(Έργον Μ. Ντινταστον)

Διάζωμα τοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Λουκά ἐν Φωκίδι.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΟΜΝΗΝΟΙ. ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΤΑ ΜΕΤΑΞΥ ΙΣΑΑΚΙΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ ΚΑΙ ΑΛΕΞΙΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ

Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν μεγάλων ἐκείνου τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκογενειῶν αἵτινες ἐξελληνισθεῖσαι καὶ ταυτίσασαι τὴν τύχην καὶ τὰ συμφέροντα αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης καὶ τῶν συμφερόντων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας ἀπετέλεσαν τὸ πλεῖστον τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, ἥτις ἐκυβέρνησεν, ἐστήριξε καὶ ἐκλείσσε τὸ κράτος ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Οἱ Κομνηνοὶ κατήγοντο ἐκ Παφλαγονίας τοῦλάχιστον ἐκεῖ ὑπῆρχε τὸ μέγα αὐτῶν κτήμα, ἡ Κασταμών. Οἱ πρῶτοι ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἱστορίας μνημονευόμενοι εἶναι οἱ δύο ἀδελφοὶ οἱ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ βουλγαροκτόνου ἀκμάσαντες Μανουὴλ καὶ Νικηφόρος. Τούτων ὁ νεώτερος, ὁ πρωτοσπαθάρχιος Νικηφόρος ὁ Κομνηνός, καθυπέταξε τῷ 1016 τὴν ἀρμενικαὴν χώραν Ἀσπρακανίαν (Vaspiragan) καὶ διατελέσας ἔκτοτε κυβερνήτης τῆς ἀνατολικωτάτης ταύτης χώρας πολλάκις κατετρόπωσε τὰ περὶ πολέμια ἔθνη, μέχρις οὐ μετὰ δεκαετίαν ὁ Κωνσταντῖνος Η', φθονήσας τὴν ἐπιρροὴν ἣν ὁ ἐπὶ συνέσει καὶ ἀνδρείᾳ βεβοημένος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐκτήσατο ἐπὶ τοῦ ἰδίου στρατοῦ, καθήρσεν αὐτόν, καὶ καταδικάσας ὡς συνομόσαντα κατὰ τῆς βασιλείας ἐπύρωσε τὰς ὄψεις αὐτοῦ. Ὁ δὲ πρεσβύτερος τούτου ἀδελφὸς Μανουὴλ Κομνηνὸς διετέλεσεν ἐπὶ Βασιλείῳ ὡσαύτως μέγας τῆς Ἀνατολῆς δομέστικος· καὶ τούτου υἱὸς ἦτο ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὅστις διέπρεψεν ὡσαύτως ὡς στρατηγὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἦτο ἀνθρῶπος συνετὸς καὶ μετριοπαθὴς. Ἀλλὰ βασιλεύσας ἔμελλε νὰ ἀπαντήσῃ, παρεκτὸς τῶν ποικίλων

ἄλλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν δυσχερειῶν, τῶν γνωστῶν ἤδη εἰς τὸν ἀναγνώστην, νέαν τινὰ περιπλοκὴν, τῆς ὁποίας τὰ σπέρματα ἀνέκαθεν μὲν ὑφίσταντο ἐν τῷ κράτει, πρὸ μικροῦ δὲ τότε ἤρχισαν νὰ λαμβάνωσι πολιτικὴν σπουδαιότητα.

Ἐπὶ τῶν λαμπροτέρων χρόνων τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου τὰ πράγματα τοῦ κράτους ἦσαν καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν εἰς χεῖρας τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Ἄλλ' ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀσθενῶν τοῦ οἴκου τούτου διαδόχον ἤρχισε νὰ ὑψώῃ τὴν κεφαλὴν μερὶς τις ἀνθρώπων, οἵτινες διέπρεπον μὲν ἐπὶ παιδείᾳ, ἦσαν δὲ ὅλως ἄδαεῖς τῶν πολεμικῶν πραγμάτων, καὶ ὅμως ἤξιον νὰ ἀναλάβωσι τὴν κυβέρνησιν πολιτείας, ἥτις, περιστοιχισμένη πανταχόθεν ὑπὸ πολεμίων ἀδιακόπως κατ' αὐτῆς ἐπιτιθεμένων, εἶχε πρὸ πάντων χρεῖαν στρατοῦ

Ἀλέξιος Κομνηνὸς καὶ Ἰσαάκιος Κομνηνός
(Βασιλικὴ βιβλιοθήκη).

καλῶς ὠργανωμένου καὶ ἡγεμόνων ἐπιτηδεῶν νὰ συντηρῶσι καὶ νὰ ἄγωσι τὸν στρατὸν τοῦτον. Αἱ ἀφορμαὶ ἐξ ὧν προήχθη ἡ συγκρότησις τῆς νέας ταύτης πολιτικῆς μερίδος εἶναι ἄξια μελέτης. Τὸ Ἀνατολικὸν κράτος εἶχε μὲν ἐξελληνισθῇ κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας, ἀλλ' εἶχεν ἐξελληνισθῇ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ χριστιανικοῦ μᾶλλον ἢ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, ἐξεπροσώπει τὸν ἐπίκτητον, τὸν ἀσιανὸν Ἑλληνισμόν μᾶλλον ἢ τὸν ἀρχαῖον, τὸν εὐρωπαϊκόν. Τοῦτο ἦτο τόσον ἀληθές, ὥστε ἐνθ' ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ καὶ μάλιστα ἀπὸ Ἡρακλείου ἔπαισαν ὅλως νὰ μεταχειρίζηται τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ μόνην γλῶσσαν ἐν τῇ διοικήσει, ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, ἐν τῷ στρατῷ εἶχε τὴν ἐλληνικὴν, δὲν ἐπωνομάσθη Ἑλληνικὸν κράτος. Καὶ οὐ μόνον ἐξηκολούθει ὀνομαζόμενον Ρωμαϊκόν, ἀλλὰ καὶ πολέμιον ὑπελάμβανεν εἰς τὰ συστατικά αὐτοῦ στοιχεῖα τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, καθόσον ἀνέκαθεν τὸ ὄνομα τοῦτο ἐταυτίσθη μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ εἰδωλολάτρου, Ἑλληνες δὲ ἐκαλοῦντο ἰδίως οἱ ἐθνικοὶ καὶ ἐντεῦθεν αὐτοὶ εἰ κάτοικοι τῆς κυρίως Ἑλλάδος ὀνομαζόντο Ἑλ-

λαδικοί, ἵνα μὴ γίνῃ χοῆσις τοῦ ὀνόματος Ἑλλήν, ὡς ἀσυμμιβάστου ὅλως λογιζομένου πρὸς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὡστε συνέβη ἐνταῦθα τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον, ὅτι ἡ μὲν γλῶσσα τῆς κοινωνίας ταύτης καὶ τῆς πολιτείας ἦτο ἡ γλῶσσα ἥτις ἀποτελεῖ

ἐν τῶν κυριωτάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ χαρακτηριστικῶν, συγχρόνως ὅμως ἡ πολιτεία αὕτη καὶ κοινωνία δὲν ἀπεδέχοντο τὸ ἕτερον κύριον τοῦ Ἑλληνισμοῦ χαρακτηριστικόν, τὸ δνομα. Τοῦτο δὲ διότι ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο, ὡς γνωρίζομεν, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις εἶχε διαπλασθῇ πάλαι ποτὲ ἐν τῇ μητροπόλει αὐτοῦ, ἀλλὰ νέα τις διασκευὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις καὶ προηγουμένως ἤδη εἶχεν οὐσιωδῶς τροπολογηθῇ διὰ τῆς διαδόσεως εἰς Ἀσίαν καὶ τῆς μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπιμιξίας καὶ συμπράξεως.

Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἡ κοινωνία αὕτη διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἑλάλει γλώσσης, ὅτι κατ' ἀκολουθίαν ἡ γλῶσσα αὕτη ἐσπουδαζέτο ὡς πάτριος, ὅτι τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς ἀνεγινώσκοντο, ἡρμηνεύοντο, ἐθαυμάζοντο, ἀναγκαίως ἐπῆλθε συνοικειωσίς τις μεταξὺ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου. Τίς δύναται νὰ ἀναπνεύσῃ τὴν αὔραν τῶν αἰσθημάτων καὶ διανοημάτων τοῦ αἰεθλαοῦς διανοητικοῦ καὶ ἡθικοῦ παραδείσου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, χωρὶς νὰ ἀγαπήσῃ αὐτὰ καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ ρυθμίσῃ πρὸς ταῦτα τὸν ἴδιον βίον; Τοιοῦτὸ τι λοιπὸν ἤρχισε συμβαῖνον ἐν Βυζαντίῳ περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὐρισκόμεθα. Δὲν λέγομεν ὅτι εἶχεν ὅλος διόλου παύσει ποτὲ αὐτόθι ἡ μελέτῃ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας. Τὰ ἐπιγράμματα τῆς 6 καὶ 7 ἑκατονταετηρίδος, τὰ περὶ τῶν καταρθισμάτων τοῦ Ἡρακλείου ποιήματα τοῦ Γεωργίου Πισίδου, αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἡ ὑπὲρ τῶν πλατωνικῶν δογμάτων ἐπελθούσα ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἀντίδρασις, αἱ περὶ τῶν ἁθλῶν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀκροάσεις τοῦ διακόνου Θεοδοσίου, καὶ μάλιστα ὁ περιφημὸς διάλογος *Φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος*, μαρτυροῦσιν ὅτι αἱ ἀγαμνήσεις, αἱ παραδόσεις καὶ μέχρι τινὸς τὰ φρονήματα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ οὐδέποτε καθ' ὁλοκληρίαν ἐξέλιπον ἀπὸ τῆς κοινωνίας ἐκείνης. Ὅπως ὅμως ὀλίγον ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἐπενήργουν εἰς τὰ πνεύματα καὶ αὐτῶν τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν, ἐξίγεται ἀναμφισβητήτως ἐκ τούτου, ὅτι ἀπὸ τῆς 6 μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος σπανιώτατα οἱ χρονολόγοι ὑπαινίσκονται ὁπωσδήποτε τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον, καὶ οὐδ' ἀπαξ τὸ ὄνομα Ἑλλην ἀναφέρεται ὡς οικεῖον τοῦ ἔθνους ὄνομα. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι γράφουσι μὲν τὴν Ἑλληνικὴν, ὀνομαζόνται ὅμως Ρωμαῖοι καὶ ἐκπροσωποῦσι κατὰστασιν πραγμάτων ἐκ ποικίλων μὲν συστατικῶν ἀπαρτισθεῖσαν, ἐν ᾗ ὅμως ἐπεκράτει προδήλως ὁ χριστιανικὸς βίος, καὶ ὁ χριστιανικὸς βίος ὅπως ἐτροπολογηθῇ καὶ διεπλάσθῃ ὑπὸ τοῦ ἀσιανοῦ πνεύματος. Ἄλλ' ἀφ' ἧς τὰ γράμματα, αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι τούτων ζωηρῶς ἐπροστατεσθῆσαν ὑπὸ τε τῶν τελευταίων βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ὑπὸ τῶν πρώτων μάλιστα βασιλέων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐπῆλθε φυσικῇ τῇ λόγῳ καὶ περὶ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαιότητος πολὺ πλειότερα ἢ ἄλλοτε ἐπίδοσις. Ἡ ἐπίδοσις αὕτη, τῆς ὁποίας ἠέλομεν παρακολουθῆσαι βραδύτερον τὰς περιτετείας, ἐπενήργησεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν βαθμιαίαν διαμόρφωσιν τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, παρασκευάσασα τὴν ἐν αὐτῷ ἀναβλησάντων τοῦ ζωηφόρου ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀντὶ τοῦ πρότερον ἐπικρατοῦντος ἀσιανοῦ. Κατ' ἀρχὰς ὅμως παρήγαγε, διὰ παραδόξου συνδυασμοῦ περιστάσεων, μεγάλας συμφοράς. Ὡς ἐκ τῆς ἰδιαζούσης προστασίας ἣτις ἀπενεμήθη εἰς τὰ γράμματα συνεκροτήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τάξις λογίων ἀνδρῶν πολυάριθμος καὶ ἰσχυρὰ, ἣτις ἐπὶ τέλους ἐφθόνησε τὴν κατέχουσαν ἅπαντα τὰ κυριώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν. Ναὶ μὲν ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς οὐκ ὀλίγοι λόγιοι ἄνδρες ἐτέλουν πολλὰς καὶ ποικίλας τῆς κυβερνήσεως λειτουργίας, ἀπὸ τίνος ὅμως χρόνου αἱ ἀξιώσεις αὐτῶν ὑπερεξωκλήθησαν. Οὐ μόνον ἦσαν ἥδη ἀσυγκρίτως πλειότεροι ἢ ἄλλοτε ἀλλὰ καὶ μετὰ περιφρονήσεως ἀπέβλεψαν πρὸς τοὺς ἄνδρας οἵτινες ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν τὴν τύχην τοῦ κράτους. Ἡ περιφρόνησις αὕτη δὲν ἦτο βεβαίως καθ' ὅλα δεδικαιολογημένη. Ἡ παιδεία τῶν χρόνων ἐκείνων ἦτο

ήκιστα πρακτική. Οἱ λόγοι ἔγραφον τὴν Ἑλληνικὴν καθαρώτερον ἢ ἄλλοτε, καὶ ἀνεγίνωσκον καὶ ἐνόουν τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς, ἀλλὰ πολὺ ἀπέειον ἔτι τοῦ νὰ ἐμφορῶνται ρώμης καὶ δραστηριότητος ἀξίας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ φρονήματος. Ἡ τοιαύτη τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπίφωσις δὲν ἐπῆλθεν εἰμὴ βραδύτερον, πολὺ βραδύτερον. Τότε δὲ ἡ νέα ἐκείνη τοῦ Ἑλληνισμοῦ φάσις, νηπιάζουσα ἔτι, εἶχε πλείονα περὶ τοὺς λόγους ἢ περὶ τὰ ἔργα ἐμπειρίαν. Οὐδὲν ἦντιν οἱ ἐκπροσωποῦντες αὐτὴν ἄνθρωποι, δι' αὐτὸ τοῦτο, οἱ ἔγραφον τὴν Ἑλληνικὴν καθαρώτερον καὶ ἐνόουν τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς, ἤρχισαν νὰ συναισθάνωνται ὅτι εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως ἀλλότριοι τῶν ἈσIANΩΝ ἐκείνων σπαθοφόρων, οἵτινες δὲν συνεδέοντο μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰμὴ διὰ γλώσσης ἐκβαρβαρωθείσης. Πλὴν τούτου ἡ τάξις τῶν λογίων ἀνδρῶν ἐπέτυχε τότε σύμμαχον ἰσχυρόν, τὸν κληρὸν, ὅστις ἀπεροπιάζετο ὡσαύτως τοῖς μαχηταῖς ἐκείνοις, διὰ τὸν λόγον ὅτι οὗτοι, ἂν οὔτε τὴν συνείδησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ οὔτε ὑγιεῖς πάντοτε θρησκευτικὰς ἀρχὰς εἶχον, δὲν ἐστεροῦντο ὁμῶς πρακτικοῦ πνεύματος καὶ πολλὰκις ἐπεχείρησαν νὰ περιορίσωσι τὰ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ κράτους προνόμια αὐτοῦ καὶ ὀφελήματα. Οὕτω δὲ προσπειθεῖσα, αὐξήσασα καὶ ὀχρωθεῖσα ἡ τῶν λογίων ἀνδρῶν τάξις ἔκλησεν ἤδη ἀναφανδὸν πόλεμον κατὰ τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας

Βυζαντινὸν ἀνάγλυφον τοῦ Ι' ἢ ΙΑ' αἰῶνος, τέχνης μισομυῆνης τὴν Ἑλληνικὴν, παριστάνον τὸν Ἡρακλῆα παλαίοντα πρὸς τὸν Λέοντα τῆς Νεμέας.

ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἐνδεκατῆς ἐκατονταετηρίδος.

Εἶδομεν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου τὴν μερίδα ταύτην ὑποσκέλισαν τὸν Νικηφόρον τὸν πρωτεύοντα καὶ περιποιήσασαν τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν Ἀσθενῆ Θεοδώραν, δι' ἣς ἤλπισεν εὐλόγως ὅτι θέλει ἄγει καὶ φέροι τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν· πάλιν δὲ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας ἀναβιβάσασαν εἰς τὸν θρόνον τὸν μωρὸν γέροντα Μιχαὴλ Στρατιωτικὸν καὶ δι' αὐτοῦ τοσοῦτον καταπίεσσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν ὥστε αὐτὴ ἠναγκάσθη νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς στάσεως ἐκείνης δι' ἣς κατέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους προΐσταντο τῆς πολιτικῆς μερίδος ὁ πρόεδρος Κωνσταντῖνος ὁ Λειχοῦδης, ὅστις ἐπὶ πολλὸν χρόνον εἶχε κυβερνήσει τὸ κράτος ὡς παραδυναστεύων τοῦ Μονομάχου, ἔπειτα δὲ μετὰ τὴν κατὰ τὸν Ἄδην τροπὴν τῶν στρατευμάτων τοῦ Μιχαὴλ διετέλεσεν εἰς τῶν πρεσβυτέρων δι' ὧν ὁ βασιλεὺς οὕτως ἐξήτησε νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν Κομνηνὸν καὶ τοὺς περὶ τοῦτον μεγάλους στρατηγούς· ὁ σύγκελλος Λέων Στρατοσπόνδυλος, ὁ ἐπὶ Μιχαὴλ Δ' καὶ Θεοδώρας κυβερνήσας τὰ πράγματα ὁ πρόεδρος Θεόδωρος ὁ Ἀλωπός καὶ ὁ ἐπιλεγόμενος ὕπατος τῶν φιλοσόφων Φελλός, ἀμφότεροι μετὰ τοῦ Λειχοῦδου πρὸς τὸν Κομνηνὸν πρεσβεύσαντες. Καὶ εἶχε μὲν τὸ σύστημα τοῦτο ταπεινωθῇ ἤδη προφανῶς, ἀλλὰ δὲν εἶχε παραιτηθῇ τῶν ἀξιώσεών του καὶ, συγκείμενον ἐξ ἀνθρώπων πολυμυχανῶν, εἶχε μυρίους τρόπους νὰ ἐξουδετερώσῃ διὰ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τὴν ἦντιν ἦν ὑπέστη ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης. Τοῦτο δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ ἡ ἀγέρωχος στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἡ ἔχουσα

τὴν συνείδησιν ὅτι δι' αὐτῆς μάλιστα ἐσφύζετο τὸ κράτος. Ὡστε δὲ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἀγῶν ἐμελλεν ἀπαραιτήτως νὰ ἐξακολουθήσῃ. Πρὸς ταύτην λοιπὸν τὴν νέαν δυσχέρειαν ἐδέησε πρὸ πάντων νὰ παλαίσῃ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἅμα κατέλαβε τὴν ἀρχήν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ νέος βασιλεὺς ἦτο ἀνθρώπος μετριοπαθὲς καὶ συνετός, δὲν ἠθέλησεν, ὡφελού-

Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς σπαθηφορῶν ἐπὶ νομισματοῦ

μενος ἐκ τῆς νίκης του, νὰ ἐξευτελίσῃ ὅλους διόλου τὸ σύστημα τῶν λογίων ἀνδρῶν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ περὶ τὰ τέλη οἱ τε προσβενταὶ καὶ ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ Κηρουλάριος συνέπραξαν ἐξ ἀνάγκης μὲν, ἀλλ' ὅπως-δήποτε συνέπραξαν, εἰς τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ. Ὅθεν ἐπεχείρησε νὰ οἰκονομήσῃ μᾶλλον τὰ πράγματα, συμβιβάζων ὅσων ἔνεστι τὰς δύο μερίδας.

Ἐπὶ τούτῳ προεχειρίσατο μὲν πρόεδρον τὸν Ψε-λόν, ἐτίμησε δὲ ἐξαιρέτως τὸν πατριάρχην, περιεποίησε τῇ ἐκκλησίᾳ πλείστην ἐλευθερίαν, ἐπέτρεψεν αὐτῇ τὸν πρότερον ὑπὸ τοῦ βασιλέως γεγόμενον διορισμὸν τοῦ μεγάλου οἰκονομοῦ καὶ τοῦ σκευοφύλακος καὶ ἐτίμησε δι' ἀξιοματίων τοὺς ἀνεμνίους τοῦ Κηρουλαρίου. Ἀφ'

ἐτέρου ὅμως μὴ δυνάμενος οὔτε τοὺς συναγωνιστάς αὐτοῦ νὰ ἀδικήσῃ κατ' ὁλοκληρίαν τὰς ἀρχάς τῆς μερίδος ἧς ἰδίως προΐστατο καὶ δι' ἧς κατέλαβε τὴν βασι-
λειαν διώρισε τὸν Κατακαλὼν Κεκαυμένον κουροπαλάτην, καὶ τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἰωάννην μέγαν δομῆστικον, εἰκότισεν αὐτὸν ἐπὶ τῶν νομισμάτων κρατοῦντα σπάσθην εἰς τὰς χεῖρας καὶ, τὸ σπουδαιότερον, ἀνεβάλεσε τὰς ἐπὶ τῶν τελευταίων βασιλέων πρὸς βλάβην τοῦ δημοσίου ταμεῖον γενομένας δωρεάς καὶ ἐδήμυσσε πολλὰ μοναστηριακὰ κτήματα. Ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν δυσχερέστηεν οὐδ' αὐτὴν τὴν μερίδα τῶν λογίων ἀνδρῶν, συνάγεται ἐκ τοῦ τρόπου κατ' ὃν ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πράγματος ὁ Ἰωάννης Σκυλίτης, ὅστις εἰς ταύτην ἀνῆκε τὴν τάξιν τῶν ἀνθρώπων καὶ θέλει εἶναι ὁ κύριος ἡμῶν ὁδηγὸς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς προκειμένης περιόδου, ὡς πλησιέστατος εἰς τὰ πράγματα καὶ νομίμων ἀγῆρ. Ὁ Σκυλίτης λοι-
πὸν ἱστορήσας τὰ περὶ τῆς δημεύσεως ἐπιφέρει τὰς ἑξῆς: *Πρῶγμα μὲν τοῖς ἀκρίτως σκοποῦ-
σιν ἐκ τοῦ προχείρου ἀσεβείας καὶ παράνομίας ἐς ἄγαν πρὸς ἱερουσαλίαν φερόμενον, ἀπο-
τέλεσμα δὲ μὴδὲν ἀποπὼν φέρων τοῖς ἐμβριθῶς σκοποῦσι καὶ πνευματικῶς, ἀτε εἰς ἀκτη-
μοσύνην ἀπάγον τοὺς ταύτην ἐπαγγελιαμένους καὶ τὴν συμβαριτικὴν καὶ χλιδῶσαν περι-
κόπτον τρυφήν, καὶ μὴδὲ τῶν πρὸς χρεῖαν ἐπιτηδεῖων καὶ ἀναγκαίων ἀποστεροῦν, καὶ τοὺς ἀργογείτονας τῆς ἐκ τῶν μοναχῶν κακότητος καὶ πλεονεξίας ἐλευθεροῦν. Ὁ καὶ εἶθε εἰς τέλος αὐτῷ κατάρθωτο, οὐκ ἐπὶ τοῖς σημείοις μόνοις, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πᾶσιν ἀπλῶς*.

Ἄλλ' ἂν τοιαῦτα ἐφρόνουν οἱ λόγιοι ἄνδρες, τοῦλάχιστον οἱ συνετώτεροι ἐξ αὐ-
τῶν, περὶ τῶν διαταχθέντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὡς πρὸς τὰ μοναστηριακὰ κτήματα, ὁ πα-
τριάρχης παροργιστὴν διενῶς ἔνεκα τῶν διατάξεων τούτων, ὡς φαίνεται. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Σκυλίτης ἀποδίδει τὴν αἰφνης ἐκραγείσαν ἀντιπολιτευσιν τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὸν ἀγέρωχον αὐτοῦ χαρακτήρα, τὸν ὁποῖον ὁ βασιλεὺς προσέβαλε μὴ ἀποδεχόμενος πάντοτε τὰς συνε-
χεῖς καὶ πολλὰκις ἀτόπους ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ κατ' ἡμᾶς καίτοι μὴ ἀρνούμενοι τὸν χαρακτήρα ἔκεινον τοῦ πατριάρχου δὲν ἐννοοῦμεν πῶς, ἀφοῦ τοσοῦτον συνεμβιάσθη πρὸς τὸν Κωνσταντινὸν τὸν Μονομάχον, παρὰ τοῦ ὁποίου δὲν λέγεται λαβὼν ἑξαίρετά τινα προνόμια, μετέβαλε διὰ μιᾶς τρόπον πρὸς τὸν ἐπιδαμνιλεύσαντα αὐτῷ τσαῦτα ὠφε-
λήματα Κομνηνόν, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι οὗτος δὲν ἐνέδιδεν εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀξι-

ώσεις. Ἡ ὁλοσχερὴς μεταβολὴ τῶν πρὸς τὴν βασιλείαν σχέσεων τοῦ Κηρουλαρίου δυσκόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἄνευ σπουδαιότερας καὶ πρακτικώτερας ἀφορμῆς πρὸς τὴν διέλευσιν. Ἡ ἐξέρομεν δὲ ἦδη ὅτι ἐδόθη ἀφορμὴ τοιαύτη διὰ τῆς δημεύσεως πολλῶν μοναστηριακῶν κτημάτων, ἧτις αἰετοτε ἐλογίσθη ὡς καιρίᾳ· κατὰ τῆς ἐκκλησίας προσβολή. Καὶ φαίνεται λοιπὸν πιθανώτερον ὅτι ἔνεκα αὐτῆς κυρίως ὁ πατριάρχης ἤγειρε σημαίαν στάσεως κατὰ τοῦ βασιλέως. Διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐπολιτεύθη τότε πρὸς τὸν ὑπέρτατον τῆς πολιτείας ἄρχοντα. Ἐπρέσβευσεν ὅτι ἡ ἱερωσύνη κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς βασιλείας καὶ περὶ τὰ τιμιώτερα μάλιστα εἶναι ἄνωτέρα αὐτῆς. Οὐδὲ περιορίσθη εἰς μόνην τὴν θεωρίαν, ἀλλ' ἐφόρεσε καὶ τὰ κοκκοβαφῇ πέδιλα, τὰ ὅποια μόνον οἱ βασιλεῖς ἐφόρουν. Καὶ οὕτω παραστὴς ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ ὡς ἐπίσημος ἀντίπαλος τοῦ πολιτικοῦ ἄρχοντος ἤρχισε νὰ ἀπειλῇ αὐτὸν ἀναφανδόν, ἐπαναλαμβάνων πολλάκις παροιμίαν. ἔκτοτε καὶ μέχρι τῆς σήμερον λεγομένην, καὶ προσέφρων αὐτὴν ἐπὶ τὸ δηλωδέστερον «ἐὼ σὲ ἔκτισα, φοῦρνε, ἐὼ ἵνα σὲ χαλάσω». Ταῦτα δὲ μὴ ἀνεχόμενος ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεὺς ἐξώρισεν αὐτὸν καὶ τοὺς ἀνεμφοὺς αὐτοῦ, περὶ τὰ μέσα τοῦ 1058, εἰς Προκόννησον, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀποθανόντος αὐτοῦ προεχειρίσατο πατριάρχην, τῇ ψήφῳ τῶν μητροπολιτῶν καὶ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντός, τὸν ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς Κωνσταντῖνον Λειχοῦδην.

Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος ἀπήλλαξε μὲν ἐν τῷ μεταξὺ τὸ κράτος νέας τινὸς τῶν Οὐγγρων ἐπιδρομῆς καὶ τινος τῶν Πετσενέγων ἐπαναστάσεως, δὲν ἡδυνήθη ὁμως νὰ ἐξομαλίσῃ τὰς δυσχερείας ὅσας ἀπήνησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, οὔτε διὰ τῆς ἰσοσταθμίας ἣν ἠθέλησε νὰ τηρήσῃ πρὸς τοὺς δύο ἀντιπάλους πολιτικὰς μερίδας, οὔτε διὰ τῆς αὐστηρότητος ἣν ἐπεδείχθη πρὸς τὸν πατριάρχην Μιχαὴλ Κηρουλάριον. Τὰ δύο συστήματα ἐξηκολούθουν ἐρίζοντα πρὸς ἄλληλα, ἡ δὲ τῶν λογίων ἀνδρῶν μερὶς ἐπλευνέκει τῆς ἐτέρας. Ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, τὸ κυριώτερον ἀγλίσμα καὶ ἔρεισμα τῶν στρατιωτικῶν, δὲν ἀναφέρεται πλέον καὶ πιθανώτατα εἶχεν ἀποθάνει, διότι ὁ μετὰ εἴκοσι περίπου ἔτη ὡς ὑποστράτηγος τοῦ Βρυεννίου ἀναφερόμενος Κατακαλὼν ἦτο συγγενὴς τις μόνον τοῦ ἡμετέρου ἥρωος· πολλοὶ δὲ τῶν δευτερευόντων στρατηγῶν εἶχον αὐτομολήσῃ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, πεμπομένοι ὅτι δι' αὐτῶν πρὸ πάντων ἡδύναντο νὰ διασώσωσι καὶ νὰ αὐξήσωσι τὰ ὠφέληματα αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οὐ μόνον ἡ στρατιωτικὴ μερὶς ἐταπεινώθη, ἀλλὰ καὶ ὁ στρατὸς παρημελήθη. Ὡστὲ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ὅστις ἦτο φυσικὸς τῆς μερίδος ἐκείνης ἀρχηγὸς καὶ προσέτι δὲν ἡδύναντο ν' ἀνεχθῇ τὴν παραλυσίαν τοῦ στρατοῦ, δι' οὐ κυρίως τὸ κράτος ἐοφζέτο ἀπὸ τοσούτων πολεμίων, περιέστη εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ χαρakterος τὴν ἀπαιτουμένην ἵνα ρυθμίσῃ κατὰ τὸ δέον τὴν περὶ αὐτὸν ἐπικρατοῦσαν ἀνωμαλίαν. Ταῦτα τοιούτους συνάγονται ἐκ τῶν μετ' ὀλίγων ἐπελθόντων διαφόρων γεγονότων. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1059 ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, προσβληθεὶς ἐν κυνηγίῳ ὑπὸ κερανοῦ καὶ νοσήσας παρητήθη τῆς βασιλείας καὶ ἡσπασθη τὸν μοναχικὸν βίον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου.

Μέχρι τίνος ἡ νόσος αὐτοῦ ὑπῆρξε τοιαύτη ὥστε νὰ καταναγκάσῃ αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ, δὲν ἠξεύρομεν· βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπέζησε περὶ τὰ δύο ἔτη καὶ ὅτι τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ παριστῶσιν αὐτὸν ὡς ὑγιαίνοντα. Ἄλλ' ὡς ἐκ τοῦ διαδόχου δὲν προεχειρίσατο καθίσταται πρόδηλον ὅτι εἶχε πτοηθῇ μᾶλλον ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν περιπεσιμῶν καὶ ὅτι, μὴ δυνάμενος νὰ ἀντιβῇ εἰς τὰς προϊούσας ἀξιώσεις τῆς πολιτικῆς μερίδος, ἤναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς αὐτήν. Τῷόντι ὁ Ἰσαάκιος εἶχε μὲν στερηθῇ τὸν ἕνα καὶ μόνον υἱὸν αὐτοῦ, ἡδύναντο ὁμως νὰ καταλίπῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὴν θυγατέρα του, συγγενύαν αὐτὴν μετὰ τίνος τῶν ἐπισημοτέρων στρατηγῶν. Ἠδύναντο νὰ καταλίπῃ τὴν βασιλείαν εἰς

τὸν ἀδελφρὸν τοῦ Ἰωάννου, εἰς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Θεόδωρον τὸν Δοκεῖανόν ἢ εἰς ἄλλον τινὰ τῶν πολλῶν συγγενῶν τοὺς ὁποίους εἶχε. Καὶ ὁμοῦ οὐδὲν τούτων ἐπραξε, διότι οὐδένα τῶν οἰκείων ἠθέλησε νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὴν ἀγωνίαν δι' ἧς εἶχεν αὐτὸς διέλθει. Προσχειρίσατο δὲ βασιλεία τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ συναγωνιστὴν Κωνσταντῖνον Δούκαν, ὅστις ἦτο μὲν εἰς τῶν στρατηγῶν οἵτινες ἐπασκίανσαν κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Στρατιωτικοῦ, ἀλλ' ἔκτοτε ἐπὶ τοσοῦτον παρεδόθη εἰς τὴν μερίδα τῶν λογίων ὥστε «τοῖς λόγοις ἐξώχως προκείμενος, ὦφελον, ἔλεγεν, ἐκ τούτων ἢ τῆς βασιλείας γνωρίζεσθαι». Εἰς δὲ τὴν τοιαύτην αὐτοῦ διάθεσιν συνετέλεσε βεβαίως καὶ τοῦτο, ὅτι εἶχε συζυγον τὴν σοφολογιατὴν Εὐδοκίαν, τὴν ποιήσασαν «τὴν Ἰωνιάν, ἥτοι συναγογὴν θεῶν, ἡρώων τε καὶ ἡρώων γενεολογίας καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς μεταμορφώσεων, μύθων τε καὶ ἀλληγοριῶν».

Τότε ἐπέσκηψαν ἤδη ἀκατάσχετα καὶ διλέθρια τὰ δεινὰ, καὶ μάλιστα τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων δεινὰ, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν μὲν νὰ ἀπειλώσῃ τὸ κράτος ἐπὶ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, δὲν ἀπεσπρήθησαν δέ, καθ' ἃ ἡδυνάτο τις νὰ ἐλπίσῃ ἐπὶ μίαν στιγμὴν, διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ Ἰσακίου Κομνηνοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας, σπερθεὶς κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως 1059, ἐπέστησε μὲν πλείστην προσοχὴν εἰς τὴν πολιτικὴν διοίκησιν, εἰς τὴν διαχειρίσιν τῆς δικαιοσύνης, εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν, εἰς τὴν προστασίαν τῶν γραμμάτων, παντελῶς δὲ ὠλιγόρησε τοῦ στρατοῦ, ὅστις προῆλθεν ἐκ τούτου εἰς τὴν ἐσχίστην παραλυσίαν. Ἰδίως δὲ ἡ περὶ τὰς σοφιστικὰς μεθόδους καὶ δικανικὰ προβλήματα ἐπικρατήσασα τότε μανία κατήντησε τοσαύτη «ὥς καὶ αὐτοὺς τοὺς στρατευομένους, τὰ ὅπλα κατὰ τὴν στρατείαν μεθέντας, συνηγόρους καὶ νομικῶν ζητημάτων γενέσθαι ἐραστάς». Περί ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένου τοῦ βασιλέως διηγεῖτο, «τὸν δὲ στρατιωτικῶν ἡμεληκότος καὶ ρηθνημήσαντος, τὰ τῆς Ἀνατολῆς καὶ μᾶλλον τὰ ἐν τοῖς τέρμασι τῶν μερῶν τῶν Ρωμαίων, ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐφέροντό τε καὶ ἤγοντο, καὶ ἐλίζοντο καὶ διεφθείροντο ἅπαντα τῇ τε τῶν Τούρκων ἐπιδρομῇ καὶ κατισχύσει καὶ τῇ βιαίῃ ὑποχωρήσει καὶ δαιματώσει τῶν ἡμελημένων στρατιωτῶν». Ἐν τῷ διαστήματι τῆς ὀκταετοῦς τοῦ Δούκα βασιλείας 1060—1067, οἱ Τούρκοι οὐ μόνον ἐπελάττησαν τὴν Ἱβηρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Χαλδαίαν, τὴν Μελιτηνὴν, τὴν Κολώνειαν καὶ ὅλας τὰς περὶ τὴν Εὐφράτην χώρας, ἀλλὰ καὶ ὀριστικῶς ἐκυρίευσαν τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν. Ἀφ' ἑτέρου ἐν τῇ αὐτῇ ἰαλίᾳ οἱ Νορμαννοὶ κατέλαβον ὅλας τὰς πόλεις ὅσας κατεῖχον ἔτι αὐτοὶ οἱ ἡμέτεροι, ἐξαίρεσι μίαν καὶ μόνην, τῆς Βάριος. Ἀλλὰ καὶ τῶν πλησιεστέρων εἰς τὴν πρωτεύουσάν ευρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν ἡ τύχη δὲν ἀπέβη ἀγαθωτέρα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἐν ἔτει 1065 ἐπεφάνη ἀπὸ βορρᾶ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἰστροῦ ἑτερόν τι τουρκικὸν ἔθνος, οἱ καλούμενοι Οὐζοὶ ἢ Ὀγοῦζοι. Οἱ βάρβαροι οὗτοι, συμποσοῦμενοι κατὰ μὲν τὸν Σκυλίτην εἰς ἐξήκοντα μυριάδας μαχίμων ἀνδρῶν, κατὰ δὲ τὸν Ζωναρὰν εἰς χιλιάδας μόνον ἐξήκοντα, διεπέρασαν παγγεῖν ἐπὶ ἀναριθμήτῳ ἀκρίτων παντὸς εἵδους τὸν Ἰστρον, καὶ κατατροπώσαντες τὸν ἐκ Βουλγαρίας καὶ Ἑλλήνων συγκείμενον στρατὸν τὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασίν των ἐπλήρωσαν ἅπασαν τὴν ὑπαίθριον Βουλγαρίαν. Μοῖρα δὲ τις αὐτῶν προήλασε μέχρι Θεσσαλονίκης καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος, λυμαινόμενη πᾶν τὸ προστυχόν καὶ ἀραβύζουσα λεῖαν ἀναριθμητόν. Καὶ αὐτὴ μὲν καταληφθεῖσα ἐν τῇ ἐπιστροφῇ ὑπὸ χειμῶνος βαρυτάτου ἀπέβαλε πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἢ προσεκτίσαστο καὶ ἐπανεξέσεν ἀδύλως εἰς τὴν τῶν οἰκείων παρεμβολήν. Ἀλλ' οἱ τελευταῖοι οὗτοι, οἵτινες ἀπειλούν καὶ τὸ πλείστον τοῦ ἔθνους, ἐξηκολοῦσιν ἀχέοντες τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἐκεῖθεν ὁρμώμενοι ἐπελάτουν Θράκην καὶ Μακεδονίαν. Ὁ βασιλεὺς ἐξήτησε νὰ καταπέσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ὑποχωρήσῃσι διὰ ποικίλων

δώρων, καὶ ἀποτιχῶν ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ ἐκστρατεύσῃ. Τοσαντὴ ὁμῶς ἦτο ἡ τῶν στρατιωτῶν ἔνδεια ὥστε, ἐνθ' ἑνὶ πρὸ 50 ἔτῶν στρατοὶ πολυάριθμοι ἤλανον ἐκ Κων-

Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός
(Ἐκ βυζαντινοῦ χειρογράφου)

σταντινουπόλεως ἀδιακόπως κατὰ τῶν ποικίλων τοῦ κράτους πολέμων. ἤδη ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξέλθῃ κατὰ τῶν Οὐζῶν εἰμὴ μετὰ 150 καὶ μόνων ἀνδρῶν. Εὐτυχῶς, μόλις ἀφίκετο εἰς τοὺς λεγομένους Χειροβάχους, καὶ κατέφθασεν ἡ ἀγγελία ὅτι οἱ φοβεροὶ ἐκεῖνοι ἐχθροὶ κατεστράφησαν ὑπὸ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ καὶ τῶν ἐπιτεθέντων κατ' αὐτῶν Βουλγάρων καὶ Πετσενέγων (¹). Οἱ δὲ ὀλίγοι περὶσσωθέντες προσῆλθον πρὸς τὸν βασιλεῖα καὶ λαβόντες γῆν δημοσίαν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἐγένοντο σύμμαχοι αὐτοῦ καὶ ὑπήκοοι. Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τῶν ἀναριθμῶν ἐκείνων ἐπιδρομῶν ὅσαι ἐγένοντο ἀπὸ βορρᾶ ἐν διαστήματι ἑτῶν ἑπτακοσίων τοῦλάχιστον ἢ τελευταία ὁπωσοῦν σπουδαία καὶ μεγάλη. Καὶ ἦτο καιρὸς τῇ ἀληθείᾳ νὰ παύσῃ τὸ κακὸν τοῦτο, διότι, ἂν ἐξηκολούθει, οὐ μόνον τὰ τελευταία λείψανα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἠθέλον ἐξαλειφθῇ εἰς τὰς βορειοτέρας ἐκεῖνας χώρας ἀλλὰ καὶ οἱ προηγουμένως αὐτόθι ἐγκατασταθέντες ἀλλόφυλοι, οἱ ὁπωσοῦν ἐν τῷ μεταξὺ πολιτισθέντες, ἠθέλον καταστραφῇ. Καὶ τοῦτου ὁμῶς μὴ γενομένου, οἰκτρά ὁπωσδήποτε ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Βουλγαρίας καὶ ἐν μέρει τῆς Μακεδονίας, ἐξ ὧν εἰς μὲν τὴν πρώτην προσετέθησαν ἀπὸ τινος χρόνου παρεκτὸς τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλαβῶν οἱ Πετσενέγοι, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἐκτὸς τῶν προηγουμένων ἀλλοφύλων οἱ Οὐζοὶ. Ὡστε ὁ Ἑλληνισμὸς

ἡλαττώθη μὲν πάλιν ἐν Μακεδονίᾳ, ἀπέβαλλε δὲ ὁσημέραι τὴν πιθανότητα τοῦ νὰ κατισχύσῃ αὐτὴς ποτὲ ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς πολιτικῆς μερίδος κατὰ τοῦ στρατιωτικοῦ συστήματος καὶ μετ' οὐ πολλὴν ἀπέβησαν ἔτι δεινότερα. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας ἀπεβίωσε κατὰ Μάιον τοῦ 1067. Περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου εἶχεν ἀναγορεύσει καίσαρα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην Δούκαν καὶ εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐπιτροπείαν τῶν ἀνηλικίων αὐτοῦ νῶτον Μιχαήλ, Ἀνδρονίκου καὶ Κωνσταντίνου εἰς τὴν μητέρα αὐτῶν Εὐδοκίαν, ἀφού ἔλαβε παρ' αὐτῆς ἐγγράφον διαβεβαίωσιν ὅτι δὲν θέλει ἔλθει εἰς δεύτερον συνοικέσιον. Ἡ δὲ ἐγγράφον αὕτη διαβεβαίωσις κατετέθη παρὰ τῷ πατριάρχει Ἰωάννῃ Ξιφυλίνῳ, ὅστις ἦτο εἰς ἐκ τῶν μᾶλλον περιβλέπτων ἀνδρῶν τῆς πολιτικῆς μερίδος καὶ εἶχεν ἀναβῇ εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον ἀπὸ τοῦ 1064, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖνος Λειχούδης. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ μηχανήματα, δι' ὧν ἡ πολιτικὴ μερίς ἠθέλε

(¹) Οἱ Οὐζοὶ οὗτοι ἢ Ὀγοῦζοι ἦσαν λαὸς τουρκικὸς, ἀλλ' ὄχι ὥς οἱ Σελδσοῦκοι, ἐκ τῶν μωαμεθανικῶν τουρκικῶν λαῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τουρκικῇ εἰδωλολατρείᾳ μενόντων, ὥς ἦσαν τοιοῦτοι καὶ οἱ Τούρκοι, Πετσενέγοι καὶ Κομνάνοι.

νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ κράτος αὐτῆς, ἔμελλον νὰ ἀνατραπῶσι διὰ τῆς βίας τῶν πραγμάτων. Πρὸς δυσμὰς μὲν οἱ Νορμαννοὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἀπέβαινον ἱσχυροὶ ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἔμελλον νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Βάριος, ἥτις ἦτο τὸ τελευταῖον ἐν Ἰταλίᾳ

προπύργιον τῆς αὐτόθι ἀνατολικῆς κυριαρχίας, πρὸς ἀνατολὰς δὲ οἱ Τοῦρκοι (¹) ἐμβολόντες αὐτῆς εἰς τὸ κράτος ἐξηλείκουν τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σύνορα αὐτοῦ. Οἱ βασιλικοὶ στρατοὶ ὄντες ἀτλήρωτοι, πάσχοντες ἐνδεῖαν τῶν ἀναγκαίων καὶ κακῶς στρατηγούμενοι, ἡ ἀπεποιοῦντο νὰ πολεμήσωσιν ἢ ματαίως ἤγωνίζοντο. Οἱ Τοῦακοὶ τρέψαντες τοὺς Μελιτηνοὺς (²), οἷανες καὶ μόνοι ἐπεχείρησαν ν' ἀντισταθῶσι, προήλασαν μέχρι

Καισαρείας, ἐκυρίευσαν καὶ ἐξηλάτησαν τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν (³), ὥρμησαν ἐκείθεν ἐπὶ τὴν Κιλικίαν, ἐδηλώσαν ὡσαύτως τὴν ἐπαρχίαν ταύτην, καὶ ἐμβολόντες εἰς Συρίαν ἐπήγαγον μέγαν ὀλεθρον περὶ Χαλέπ καὶ Ἀντιόχειαν. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐκραυγάζεν ὅτι ἡ κυβέρνησις δεῖται χειρῶν στιβαρώτερων· «ἐξ ἀνάγκης, λέγει ὁ Σκυλίτης, βασιλέως ἐδεήθη τὰ πράγματα δυναμένου αὐτὰ προσῶς καταστήσασθαι τε καὶ ὁμαλίσαι ἐν οὕτως ἐναντίοις καιροῖς». Ἡ Εὐδοκία ἐνόησεν ὅτι πρέπει νὰ ὑποκύβῃ εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην καὶ ἔρριψε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς εἰς τὸν Ρωμανὸν Διογένην, ἕνα τῶν μεγάλων ἀντιπροσώπων τῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, στρατηγὸν γενναιοτάτου ἅμα καὶ τὴν ὄψιν καλλίστου (⁴). Ἄλλ' ἠσθάνετο ὅτι δὲν θέλει δυνηθῆ εὐκόλως νὰ καταπέσῃ εἰς τὴν τοῦ στρατηγοῦ ἀνάρησιν τὴν σύγκλητον, ἐν ᾗ ἐπλειονοῖν ἦε ἡ πολιτικὴ μερίς, καὶ τὸν πατριάρχη, ὅστις ἦτο εἰς τῶν κυριωτέρων τῆς μερίδος ταύτης ὁπαδῶν. Ὅθεν ἐσοφίσθη τέχνασμα ἀστέιον ἅμα καὶ ἐπιτήδειον. Ὁ πατριάρχης εἶχεν ἀδελφὸν ὀνόματι Βάρδαν, ὅστις ἦτο ἄνθρωπος ἀσελγέστατος καὶ πρὸς τὰς ἡδονὰς σφόδρα ἐκδοτός, μηδὲν ἄλλο κεκτημένος

(¹) Οἱ Σελτσουκοὶ Τοῦρκοι.

(²) Τοὺς ἐν Μελιτηνῇ δηλονότι ρωμαγετανούς τοῦ κράτους τῶν Δανισμενῶν (τῆς δυναστείας Δανισμενῶν) τῆς ἰδρυθείσης ἐν τῇ ὑπὸ Ἀράβων ἀρχομένη ταύτῃ χώρῃ μικρὸν πρὸ τῶν Σελτσουκικῶν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπιδρομῶν.

(³) Τότε ἐσπλήθη καὶ τὸ μεγαλοσπεπὲς καὶ πλουσιώτατον εἰς ἀπεριόριστα μανουβελίον τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

(⁴) Ὁ Ρωμανὸς Διογένης Καππαδόκης.

προτέρημα. Ἡ βασίλισσα λοιπὸν διεμήνυσεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκαλησίας ὅτι, ἐὰν ἐξαφανίσῃ τὴν ἔγγραφον ἐκείνην διαβεβαίωσίν της, προθύμως θέλει συζευχθῇ τὸν ἀδελφὸν του. Ὁ δὲ κατέπειν ἀμέσως τὸ δέλεαρ καὶ μετεχειρίσθη πᾶσαν αὐτοῦ τὴν εὐγλωττίαν, ἵνα δώσῃ εἰς τοὺς συγλητικoὺς καὶ μάλιστα εἰς τὸν μέγιστον παρ' αὐτοῖς ἰσχύοντα Ψελλόν, νὰ ἐννοήσῃσι τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐκκληρωθῇ ἡ κοινὴ γνώμη ἡ ἀπαιτοῦσα νὰ συζευχθῇ ἡ βασιλεὺς ἀνδρὶ γενναίῳ καὶ θυμοειδεῖ, προσέξας, ἐννοεῖται, νὰ μὴ ἐκστομήσῃ τίς ἦτο ὁ θυμοειδὴς οὗτος καὶ γενναῖος ἀνὴρ· ἀφοῦ δὲ παρεσκεύασεν οὕτω τὰ πάντα, ἐνόμισεν ὅτι ἐμελλεν ἦδη νὰ χαιρετίσῃ τὴν βασίλισσαν ὡς νύμφην του ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ. Ἀλλὰ τότε αἰφνης, πρὸς δεινὴν ἐκπλήξιν τοῦ ἀρχιερέως καὶ πρὸς μέγα σκάνδαλον τῆς μεγάλης πολιτικῆς μερίδος καὶ ἰδίως τοῦ προΐσταμένου αὐτῆς Ψελλοῦ, εἰσέρχεται διὰ νυκτὸς εἰς τὰ βασίλεια ὁ Ρωμανὸς Διογένης καὶ συζευχθεὶς τῇ βασιλίδι ἀναγορεύεται παρευθὺς βασιλεὺς τῇ 1 Ἰανουαρίου 1068.

Ὁ Ρωμανὸς Διογένης ἐγεννήθη ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν στρατιωτικῶν ἐκείνων οἰκογενειῶν αἰτίνες, ἔλκουσαι τὸ γένος ἐκ μικρᾶς Ἀσίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προΐσταντο τῆς πολεμικῆς μερίδος καὶ ἀπετέλουν τὸ κύριον στήριγμα τοῦ κράτους. Ἦτο ἄνθρωπος θρασυτῆρος, γενναῖος, φιλόδοξος καὶ χρηστός, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι τις τότε χρηστός ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίῃ πρὸς δυσχερεῖας μεγάλας, ὧν ἡ μεγίστη ἦτο ἡ ἀμαζουσα καὶ ὀσημέραι προαγομένη ἀπ' ἀνατολῶν ἐπιδρομὴ τῶν Σελδζουκιδῶν Τοῦρκων. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς καταγωγῆς, περὶ τῶν πρώτων ἡγεμόνων καὶ περὶ τῶν πρώτων κατορθωμάτων τῶν νέων τούτων ὀπαδῶν τοῦ Ἰσλάμ, οἵτινες ἐπέπρωτο νὰ ἀναξωπυρῇσιν κατὰ τὴν ἐνδοκίτην ἑκατονταετηρίδα τὸν ἐν Ἀσίᾳ μαοανθέντα μωαμεθανισμόν. Δὲν εἶχαν δὲ μόνον τὴν πολεμικὴν ὁρμήν, τὴν συνήθη εἰς πάντας τοὺς νεοφύτους μωαμεθανούς, ἀλλὰ καὶ ἀρετάς τινας ἄλλας τὰς ὁποίας οἱ μὲν τελευταῖοι Τοῦρκοι, οἱ Ὀσμανίδαι, οἱ τὴν Κωνσταντινουπόλιν κυριεύσαντες, οὐδέποτε ἐκτῆσαντο, οἱ δὲ πρώτοι μωαμεθανοί, οἱ Ἀραβες δὲν ἀνέδειξαν εἰμὴ μέχρι τινὸς μόνον. Οἱ Σελδζουκίδαι ὑπῆρξαν ζηλωταὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ὅπερ συνέβη καὶ ἐν τῷ πρώτῳ μωαμεθανικῷ κόσμῳ· ἀλλ' ὅπερ οὐδέποτε συνέβη καὶ ἐν τοῖς ἑσπέραις τοῖς μωαμεθανικοῖς κόσμοις, αὐτοὶ οἱ σουλτάνοι τῶν Σελδζουκιδῶν, αὐτοὶ οἱ ὑπατοὶ αὐτῶν λειτουργοὶ διέπρεπον ἐπὶ παιδείᾳ, καί, τὸ σπουδαιότερον, ἐφήρμοζον ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ τὰς ἐξ αὐτῆς ἀπορροεῦσας ἀρετάς. Ἡ χροσιῇ αὕτη περίοδος τῶν Σελδζουκιδῶν δὲν διήρκεσε πολὺ, ἀλλ' ὅμως διήρκεσεν ἀρκούντως, ὥστε νὰ καταφέρωσιν οὗτοι πληγὰς καίριας κατὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους. Ἐπὶ ἐπὶ τῆς βιαιότητος τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, 1063, εἶχεν ἀποθάνει ὁ Τογρουλβέγ, τὸν ὁποῖον ἡξέφρουσαν ἤδη οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν ὡς ἓνα τῶν ἱδρυτῶν τοῦ Σελδζουκικοῦ κράτους. Ἐπειδὴ υἱὸν δὲν εἶχε, διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἄλπ-Ἀρσλάν, ὅστις ἐφημίσθη ἐπὶ τε πολεμικοῖς κατορθώμασι καὶ ἐπὶ τῇ ἀκραιβείᾳ μὲ τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ἐν τῷ βίῳ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας. Ἐπὶ δὲ ὀνομαστοτέρως ὑπῆρξε καθ' ὅλα ταῦτα ὁ βεζίρης αὐτοῦ Νεζάμ-ἐλ-Μούλκ. Ἦδη ὁ τοῦ Τογρουλβέγ βεζίρης Κχαυερὰν ἐφημίσθη ἐπὶ τῷ ζήλῳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ μεγάλου θεολόγου Ἀβουσαΐδ Μεχμέχ, ὅστις ἔζησεν ἐπὶ τῶν υἱῶν τοῦ Ἄλπ-Ἀρσλάν, καὶ ἑτέρου Ἀβουσαΐδ, ὅστις ὀνομάσθη βασιλεὺς τοῦ διανοητικοῦ βίου, καὶ τοῦ ποιητοῦ Ἀνουαρή, ὅστις ἠκμασεν ἐν τῇ ἐπομένῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Σανδζάρ, τὴν τετρακτίαν τῶν ἐσχῶν ἀνδρῶν οὓς ἄχρι τοῦδε οἱ Πέρσαι ὑπολαμβάνουσιν ὡς τὰ κοσμήματα τοῦ Κχορασάν τῆς χώρας ἐξ ἧς οἱ ἄνδρες ἐκείνοι ὠρμάντο. Ἀλλὰ πάντας τούτους ὑπερέβαλεν ὁ βεζίρης Νεζάμ-ἐλ-Μούλκ, ὅστις ὑπῆρξεν οὐ

μόνον κυβερνήτης τῶν πραγμάτων ἔμπειρος καὶ ἀνὴρ λόγιος περιφανής, ἀγωνισθεὶς ὡς οὐδεὶς ἄλλος περὶ τὴν διὰδοσιν καὶ ἀναζωπύρησιν τῆς παιδείας καθ' ὅλον τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ περὶ ἑκαστον βῆμα τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου ἐτήρησε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ παραγγέλματα τῆς θρησκείας αὐτοῦ, ἀναδειχθεὶς δικαστὴς μὲν αὐστηρότατος, εὐεργέτης δὲ τῶν πενήτων ἀνάματος καὶ ὑπηρέτης πιστὸς τοῦ κυριαρχοῦ του.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ πολέμιοι, οἵτινες κυριεύσαντες ἤδη τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν ἠπείλουν δι' ἐπιδρομῶν φοβερῶν τὴν κατάκτησιν ἀπάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Ρωμανὸς Διογένης ἐπέστησεν ἰδίῳ τὴν προσοχὴν εἰς αὐτούς, καὶ κατὰ τοῦτο καλῶς ἔπραξεν. Ἀλλ' ἐπεχείρησε νὰ πολέμησῃ αὐτοὺς πρὶν ἢ ὀργανώσῃ στρατὸν ἀξιόμαχον, καὶ πρὶν ἢ ἀσφαλίσῃ ὁπωσοῦν τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει πράγματα, κατὰ δὲ τοῦτο ἤμαρτεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας. Ἡ ὕλική τοῦ κράτους ἀναδιοργάνωσις ἦτο τόσῳ μᾶλλον ἀπαραίτητον νὰ προηγηθῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅσῳ οὐ μόνον ὁ λαός, καθ' ὃ γινώσκουμεν, ἔπασχεν ἡθικὴν νόσον ἀνεπανόρθωτον, ἀλλ' ἡ νόσος αὕτη εἶχε καταλάβει πρὸ ἱκανοῦ χρόνου καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑπερτάτους τῆς πολιτείας ἀρχοντας. Ἐνῷ τὸ κράτος ὑφίστατο τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ σωθῇ εἰμὴ διὰ τῆς κοινῆς πρὸς τὸν βασιλέα ἀφοσιώσεως, πάντες ἔξ ἐναντίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπεβούλευον αὐτὸν ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἀνδρόνικος καὶ Κωνσταντῖνος, οἱ υἱοὶ τοῦ προβασιλεύσαντος Κωνσταντίνου Δούκα, ὁ ὑπάτος τῶν φιλοσόφων Ψελλός, ὁ ὑπέρτιμος Νικηφόρος ὁ Παλαιολόγος καὶ ἄλλοι. Αὕτη ἡ Εὐδοκία δὲν ἔμελλε νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὸν σὺζυγον, εἰμὴ ἐνόσφῳ ἠνυοῖτο ὑπὸ τῆς τύχης. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ρωμανός, καίτοι ἦτο ὁ χρηστότερος ἴσως ἄνθρωπος τοῦ κράτους, δὲν διετέλει ἀμέτοχος ἀγεννῶν τινῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα ἐπενήργησαν ὁλοθρίως εἰς τὴν τύχην αὐτοῦ, καὶ ὧν ἐνάμιλλος μὲν βεβαίως τοῦ ἀντιπάλου του κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν τόλμην δὲν εἶχεν ὅμως τὴν ἐξάιρετον αὐτοῦ σύνεσιν καὶ μετριότητειαν.

Ὁ Ρωμανὸς αἶμα ἐβασίλευσε διέταξε τὸν στρατὸν νὰ συγκεντρωθῇ εἰς Φρυγίαν. Δύο δὲ μόλις μῆνας ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ μετέβη καὶ αὐτὸς εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν, ἵνα διατάξῃ ἐκ τοῦ προχείρου τὰ δέοντα πρὸς τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πορείαν. Ἡ περιγραφή ἦν δίδει ἡμῖν ὁ Σκνλίτσης τοῦ στρατοῦ τούτου εἶναι ὄντως ἐλαυνή. Εὐάριθμος ὢν, λέγει, καὶ τεταπεινωμένος ὑπὸ τῆς πενίας καὶ κακουχίας, ἀπεστερημένος ὅπλων καὶ ἵππων καὶ τῆς ἄλλης παρασκευῆς, ἀπλήρωτος, ἀνάγκης καὶ φέρων σημαίας ρυπαράς, πολλὴν ἐπροξένει τὴν ἀθυμίαν εἰς πάντα ἄνθρωπον ἀναλογιζόμενον ὅποια τινα ἦσαν τὰ στρατόπεδα τοῦ κράτους ἄλλοτε καὶ ποῦ ἤδη κατήντησαν. Ὁ Ρωμανὸς ἠγωνίσθη πάσῃ δυνάμει νὰ ἴσῳ γονήσῃ τὸ ἄψυχον τοῦτο σῶμα διὰ τῆς προμηθείας τῶν ἀναγκαιῶν, ὅσα ἦτο δυνατόν νὰ συλλεγῶσιν ἐν τοσούτῳ βραχεῖ χρόνῳ διαστήματι καὶ διὰ τῶν ὁλίγων τοῦ δημοσίου ταμείου πόρων· καὶ ἐνεθάρρουνε ὁπωσοῦν τὸν ὄχλον ἐκεῖνον διὰ προβιασμῶν καὶ δόρων καὶ ἐπιτηδείας ἐκλογῆς τῶν ἀξιωματικῶν καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ παρουσίας. Ἀλλ' ὁ στρατὸς οὕτως ἔπασχε καὶ ἄλλην τινὰ δυσθεράπευτον νόσον. Συνέκειτο ἔξ ἐθνῶν ποικίλων οὐ μόνον ἰθαγενῶν Μακεδόνων καὶ Καππαδοκῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ Βουλγάρων καὶ Οὖζων καὶ Φράγκων καὶ Βαριάγων καὶ ἄλλων συγκλύδων φυλῶν· ἔξ ὧν οἱ μὲν Οὖζοι καὶ οἱ Φράγκοι ἀπέδειξαν μετ' οὐ πολὺ ὅτι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ στασιάσωσιν ἐπὶ ἐλαχίστῃ προφάσει, οἱ δὲ ἄλλοι ἤγοντο ὑπὸ στρατηγῶν οὔτινες, ραδιοργαζόμενοι ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπολιτεύσεως, ἔμελλον νὰ θυσιάσωσι πᾶν κοινὸν συμφέρον εἰς τὰ κατὰ τοῦ Ρωμανοῦ πάθη αὐτῶν. Διὰ στρατοῦ τοιοῦτου δὲν ἦτο δυνατόν βεβαίως νὰ κατορθωθῶσι μὲν ἐγγράμματα πράγματα. Οὐδὲν ἦτον ὁ Ρωμανὸς πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἀναστῇ ὁπωσοῦν τὴν ὀρμὴν τῶν Τούρκων ἐστράτευσεν ἐκ' αὐτοὺς ἄνευ ἀναβολῆς. Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι διὰ

τόλμης και δραστηριότητος, και τῆς μεγάλης ὑπολήψεως ἦν εἶχον περὶ αὐτοῦ οἱ πολέμιοι, ἂν δὲν ἐπέτυχε νίκην ὀλοσχερῇ, ἀνεχαίτισεν ὅμως τὰς προόδους οὐτόν.

Οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἐκπέμψει δύο στρατοὺς, τὸν μὲν εἰς τὴν ἄνω μικρὰν Ἀσίαν, πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου πόντου, τὸν δὲ εἰς Κιλικίαν καὶ Συρίαν. Ἡ πρώτη μοῖρα αὐτῶν, ἅμα ἤκουσε τὴν ἐκστρατείαν τοῦ βασιλέως, ἐπεχώρησεν, ὥστε οὗτος ὁρμήσας ἤδη πρὸς μεσημβρίαν διετέλεσεν ἀγωνιζόμενος, κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 1068, ἐν Συρίᾳ. Ἐκεῖ, ὅτε μὲν τρέπων τοὺς πολέμους, ὅτε δὲ ὑπενδίδων εἰς αὐτοὺς, ἀείποτε δὲ κινδυνεύων καὶ λαμπρῶς ἀγωνιζόμενος, τοῦτο τοῦλάχιστον ἐπέτυχεν, ὅτι διεκόλυσεν ἐπὶ μικρὸν τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἐν ἀρχῇ δὲ Ἰανουαρίου τοῦ 1069 ἀποπέμψας τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ εἰς παραχειμασίαν ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινού-

Νόμισμα Ρωμανοῦ Δ' Διογένους

Ἐπιγραφή Μ(ήτερ) Θε(οῦ) ΠΑΡΘΕΝΕ COI
ΠΟΛΥΓΕΝΗΙ ΟC ΗΛΠΙΚΕ ΠΑΝΤΑ
ΚΑΤΟΡΘΟΙ· ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων

πολιν, ὅπου ἡ πιστὴ εἰσέτι Εὐδοκία, τιμῶσα τὴν τοῦ βασιλέως ἀρετὴν καὶ βραβεύουσα τοῦ ἔραστοῦ τοὺς αἰῶνες, προσέφερεν αὐτῇ τὴν Ἰωνίαν (*). Ἀλλ' αὐτὸς μὴ διατρέψας παρ' αὐτῇ εἰμὴ δύο μόνον μῆνας, καθ' οὓς ἐνησχολήθη περὶ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν καὶ περὶ τὴν περιποίησιν τῶν συγκαλητῶν διὰ δεξιώσεων, τιμῶν καὶ χρηματικῶν δωρεῶν, ἀπῆλθεν αὐτῆς, οὐδὲ τὰς πασχαλῖους ἡμέρας περιμείνας, κατὰ τῶν πολέμων.

Ἐπὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἐκστρατείας ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται ἀριδιήλως τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἠθικῆς τοῦ στρατοῦ παραλυσίας. Μία τῶν Φράγκων μοῖρα ἀποστατήσασα ἀπῆλθεν εἰς Μεσοποταμίαν ἐπὶ λεηλασίᾳ, ὃ δὲ στρατηγὸς Φιλάρετος ἄγων ἰσχυρὸν τοῦ στρατοῦ σῶμα ἐγκατέλειπε τὴν χώραν ἣς εἶχεν ἐπιτραπῇ τὴν φυλάξιν, καὶ κατετρόπῳ αἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν πολεμίων. Τὸ δὲ δεινότερον, οἱ Τοῦρκοι ἐπανέλαβον τὰς ἐν τῇ μικρῇ Ἀσίᾳ ἐπιδρομὰς. Ὁ βασιλεὺς ἐνίκησε μὲν αὐτοὺς περὶ Καισάρειαν, ἀλλὰ βλέπων ὅτι παντοῦ ὅπου δὲν ἦτο παρὼν οἱ ὑποστράτηγοι αὐτοῦ ἢ ἐνίκωντο ἢ οὐδόλως ἠγωνίζοντο, καὶ ἀηδιάσας ἐπέστρεψε κατὰ τὸ φθιnivώσαν εἰς Βυζάντιον. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1070 δὲν ἐστράτευσεν αὐτός, ἀλλ' ἐπέτρεψε τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν κοροσπαλάην Μανουὴλ Κομνηνόν. Ὁ Μανουὴλ ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ προβασιλεύσαντος Ἰσαακίου, καὶ εἰς τῶν πέντε υἱῶν τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου. Οἱ ἄλλοι τέσσαρες ἦσαν ὁ Ἰσαάκιος, ὁ Ἀλέξιος, ὁ Ἀδριανὸς καὶ ὁ Νικηφόρος. Τὰ πλεῖστα τῶν τέκνων τούτων τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ ἦσαν παῖδες ἑταί, καὶ αὐτὸς ὁ Μανουὴλ ἦτο νεὸς ἀλλ' ἡ οἰκογένεια διετέλει πάντοτε ἐπιφανής, ὃ δὲ Ρωμανός, αἰσθανόμενος ἑαυτὸν περιεστοιχισμένον ὑπὸ ἀνδρῶν ἐπιβούλων, ἠθέλησε νὰ περιποιηθῇ αὐτήν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπένειμε μὲν εἰς τὸν Μανουὴλ τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα, ἀπέστειλε δὲ ἥδη αὐτὸν ἀντιπροσωπεῖν τὸν ἐν Ἀσίᾳ. Ἡ ἐκλογὴ δὲν ἦτο ἀτυχής. Ὁ Μανουὴλ ἀθρόοις τὰς δυνάμεις ἀπῆλθεν εἰς Καισάρειαν, διέταξε τὰ τοῦ στρατοῦ συνετῶς, ἐπέβαλεν αὐτῷ αὐστηρὰν πειθαρχίαν καὶ ἀνεφάνη νικητὴς εἰς τὰς πρώτας πρὸς τοὺς πολεμίους συμπλοκάς. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Ρω-

(*) Ἰωνίαν, ἤτοι λειμῶνα ἱων (Ἡσυχ.) κατὰ τὸ ροδωνιά, κρινωνιά (λειμῶν ρόδων, κρίνων). Οὕτως ἐκάλεσε καὶ ὁ περιήγημος Πέρσης λυρικὸς τὰς λυρικὰς αὐτοῦ φῃδὰς *Ροδωνιάς* (Ἰαου-λισταίαν).

μανός, ἐνῷ ἔφαίνετο χαίρων ἐπὶ τούτοις, πράγματι ἐφρόνησε τὸν νέον, καὶ ἐπὶ προφάσει τινὶ ἀπέσπασε μοῖραν ἀξιόλογον τοῦ στρατοῦ εἰς Συρίαν, ὥστε ὁ Μανουὴλ, κολοβοθείσης οὕτω τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, κατετροπώθη περὶ Σεβάστειαν καὶ ἡχμαλωτέθη μετὰ τῶν δύο γαμβρῶν του, Μιχαὴλ τοῦ Ταρωνίτου καὶ Νικηφόρου τοῦ Μελισσηνοῦ. Οἱ Τούρκοι μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο διελθόντες τὴν Καππαδοκίαν ἐνέβαλον εἰς τὴν Φρυγίαν καὶ ἐδήλωσαν τὰς Κολοσσάς. Δὲν ἤξεύρομεν ἂν ὁ Μανουὴλ ἤθελε νικήσει ἔχων ἅπασαν τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ· κατὰ τὴν ἀνεπίδεκτον ὁμῶς ἀμφιβολίας μαρτυρίαν τοῦ Σκυλίτση, ὅστις κατὰ τὰ ἄλλα ἀνομολογεῖ τὰς ἀρετὰς τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ βασιλεὺς, ὑπὸ ἀγεννοῦς ἀντιζηλίας φερόμενος, ἔπραξεν ὅ,τι ἡδύνατο νὰ συντέλῃ εἰς τὴν συμφορὰν ἐκεῖνην. Ὅποσον δηλητηριώδης ἀρά γε ἦτο ἡ πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου ἀτμόσφαιρα, ἀφοῦ ἀνθρωπος οἷος ὁ Ρωμανὸς δὲν ἡδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς! Καὶ νῦν δὲν τῷ ἔμενεν ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐκστρατεύσῃ πάλιν αὐτός· ἀλλὰ τὸ μὲν ἵνα λάβῃ ἀσφαλεστέρας εἰδήσεις περὶ τοῦ πλήθους τῶν πολεμίων, τὸ δὲ ἵνα παρασκευασθῇ ὅπως οὖν καλύτερον, ἀνέβαλε τὸ ἐπιχείρημα εἰς τὸ ἐπόμενον ἔτος.

Τῷ 13 Μαρτίου 1071 ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὰς πρώτας τῆς ἀναξεύσεώς του ἡμέρας πολλοὶ συνέβησαν ἀπαισιοὶ οἰωνοί· ἀλλ' αὐτός, εἴτε μὴ πιστεύων εἰς τοιαύτας προλήψεις εἴτε παιθόμενος ὅτι ὁ ἄγων δὲν ἦτο δυνατόν ὁπωσδήποτε νὰ ἀναβληθῇ ἐξηκολούθησεν τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν. Ἀφικόμενος δὲ εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν ἠβηροῖσεν αὐτόθι τὰς ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων διασκεδασθείσας δυνάμεις, ἀπέπεμφεν ἐξ αὐτῶν τοὺς ἀρχήστους στρατιωτὰς καὶ τοὺς ὑπόπτους ἀξιωματικούς, ἐν οἷς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην, καὶ μὴ παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ εἰμὴ ὅσους ἐνόμιζε πιστοτέρους καὶ ἱκανωτέρους ἐπέρασε τὸν Ἄλυν ποταμὸν, καὶ ἐπορεύθη διὰ τῆς Σεβαστείας πρὸς τὴν Ἰβηρίαν. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ μὴ ἀπασχοληθῇ ὅπως ἄλλοτε ὑπὸ τῶν διατρεχόντων τὴν χώραν τουρκικῶν ἀποσπασμάτων, ἀλλὰ νὰ βαδίσῃ ἐνθὺ κατὰ τοῦ σουλτάνου, ἡ συνάγῃ πρὸς αὐτὸν κρίσιμον περὶ τῶν ὤλων ἁγῶνα· καὶ ἦτο καλῶς νονοημένον τὸ σχέδιον, διότι ἡττηθέντος τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν, οἱ δευτερεύοντες στρατοὶ ἤθελον ὑποκύψει, ἐνῷ, καὶ ἂν οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατετροποῦντο, ὁ κίνδυνος ἤθελε πάντοτε ὑφίστασθαι, ἐνὸς μὲν ἡ δύναμις τοῦ σουλτάνου ἔμενεν ἀκεραία. Καταλαβὼν λοιπὸν τὴν Θεοδοσιούπολιν, ἐπειδὴ ἡ χώρα δι' ἧς ἔμελλε νὰ προελίσθῃ ἦτο αὐήτος καὶ ἔρημος, διέταξε ἕνα ἕκαστον στρατιωτὴν νὰ συνεπάγῃ δύο μνηῶν τροφήν μεθ' ἑαυτοῦ. Καὶ πῶς μὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῇ τοιαύτη διαταγὴ δὲν τὸ ἐννοοῦμεν, ἀλλ' ὁ σουλτάνος ἀπῆλθε τὸν ἀντίπαλον τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ αὐτήν, διότι μετ' ὀλίγον ἐπλησίασε. Τὸ δὲ ἔτι παραδοξότερον, ἐνῷ ὁ Ρωμανὸς ἐσκόπει νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀλπ-Ἀρσλάν, ἐνῷ ἐμάνθανε μάλιστα ὅτι οὗτος φθάνει ὀσνονόπω, ἀπέσπασε δύο ἀξιολόγους μοῖρας τοῦ ἰδίου στρατοῦ, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους τὸ ἄριστον τοῦ ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν φράγκον στρατηγὸν Ρουσέλιον (οὕτω καλοῦσιν αὐτὸν οἱ ἡμέτεροι, τὸ δὲ ἀκριβὲς ὄνομα του ἦτο Oursel de Bailleul) καὶ τὸν ἑλληνα στρατηγὸν Ἰωσήφ Ταρχανιώτην εἰς τὴν πέραν χώραν, ὅπου ἤκουσεν ἐπελθεῖν μυριάνδρον Τούρκων δύναμιν. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα δὲν προέκειτο νὰ ἀπομακρυνθῶσι πολὺ, καὶ ὅτι ἀνικαλούμενα ἠδύναντο τὰχιστα νὰ ἐπιστρέψωσιν· ἀλλὰ, ἐπικειμένου τοιοῦτου ἀντιπάλου, ἡ σύνεσις ἀπῆτει νὰ διατηροῖται ὁ στρατὸς ὅσον ἐνδέχεται συμπεπνυγμένος, διότι μυρία περιστάσεις ἡδύναντο νὰ διακολύσωσι τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀποσπασμάτων, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἡ ὀλίγη τῶν στρατηγῶν αὐτῶν προθυμία. Μόλις δὲ εἶχον ἀπέλθει ὁ Ρουσέλιος καὶ ὁ Ταρχανιώτης, ὁ βασιλεὺς κυριεύσας τὴν ὑπὸ μικρὰς τουρκικῆς φρουρᾶς κατεχομένην πόλιν Ματζικέρτ, μανθάνει ὅτι ἐπεφάνη εἰς τὰ πέραν πολὺ πλῆθος Τούρκων. Κατ' ἀρχὰς δὲν ἐνόμισεν

ὅτι εἶναι ὁ σουλτάνος αὐτός, καὶ ἐξέπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν μάγιστρον Νικηφόρον Βρυέννιον μετὰ δυνάμεως ἣν ἐνόμιζεν ἀρκούσαν. Ἄλλ' ὁ Βρυέννιος διαμηνύει μετ' ὀλίγον ὅτι οἱ ἔχθροι εἶναι πολυάριθμοι καὶ ζητεῖ ἐπικουρίαν. Ὁ βασιλεὺς τυφλώτων πάντοτε, ὥμιλησε περὶ αὐτοῦ περιφρονητικῶς ἐνώπιον τῶν ἄλλων στρατηγῶν ἐπὶ τέλους ὅμως ὄσπερ ἔσται ἐν εἰς βοήθειάν του τὸν μάγιστρον Νικηφόρον Βασιλάκιον. Οἱ ἔχθροι ἤδη ὑπενέδωκαν ἄλλ' ἐνῷ ὁ Βρυέννιος διέταξε τὴν παῦσιν τῆς διώξεως ὁ ὀρμητικὸς Βασιλάκιος ἐξηκολούθησε προελάνθων, καὶ φθάσας μόνος σχεδὸν μέχρι τοῦ χάρακος τῶν πολεμίων συνελήφθη αἰχμάλωτος. Τότε τελευταῖον ὁ Ρωμανὸς ἤρχισε νὰ πείθεται ὅτι ἔχει κατέναντι αὐτοῦ τὸν Ἄλπ-Ἀρσλάν καὶ ἐξῆλθε μετ' ὄλου τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν θέαν τῶν πραγμάτων. Μὴ βλέπων ὅμως ἀντεπερχόμενόν τινα ἐπέστρεψε τὸ ἐσπέρας εἰς τὴν παρεμβολήν. Ἀλλὰ νυκτὸς ἐπελθούσης ἀσπλήνου οἱ Τοῦρκοι περιέζωσαν τὸν χάρακα καὶ διὰ τῶν καὶ παριπνεύσαν εἰς πολλὴν ἐνέβαλον αὐτὸν ἀγωνίαν, τὸ δὲ δεινότερον, τὸ πρῶι μία τῶν Οὐζῶν μοῖρα ἠτολμήσας πρὸς τοὺς πολεμίους. Τελευταῖον ἀπεκρουσθήσαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τῆς παρεμβολῆς, ὁ δὲ βασιλεὺς θέλων ν' ἀγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως ἀπέστειλε ταχυδρόμους πρὸς τὸν Ταρχανιώτην καὶ τὸν Ρουσέλιον, παραγγέλλων νὰ ἐπιστρέψωσιν ὅσον τάχιστα εἰς τὸ στρατόπεδον. Αὐτοὶ ὅμως δι' ἐσσηγήσεως κυρίως τοῦ Ταρχανιώτου, ἀντὶ νὰ ὑπακούσωσιν, ἀπήλθον διὰ τῆς Μεσοποταμίας εἰς τὰ ἴδια. Ὁ βασιλεὺς ἠγνόει τὴν προδοσίαν ταύτην καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἐξ ἄλλης αἰτίας ἐκωλύθησαν νὰ προσέλθωσιν ἀπεφάσισε δὲ οὐδὲν ἤτιον νὰ ἀγωνισθῇ τὴν ἐπιούσαν καὶ ἄνευ αὐτῶν. Ἐνῷ δὲ ἐτιμωρεῖτο τοιοῦτοτρόπως ἕνεκα τοῦ πρῶτον αὐτοῦ σφάλματος ἦτοί τῆς ἀπὸ τοῦ στρατοῦ ἀπομακρύνσεως δύο αὐτοῦ μεγάλων μοιρῶν, ἐπέπρωτο νὰ περιπέσῃ μετ' ὀλίγον εἰς ἕτερον σφάλμα. Ὁ σουλτάνος ἄδηνον πόθεν κινούμενος ἔπεμψε πρέσβεις περὶ εἰρήνης, ὁ δὲ Ρωμανὸς, ἀντὶ νὰ δεχθῇ προθύμως τὴν πρότασιν, ἵνα λάβῃ καιρὸν νὰ συμπληρώσῃ τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἀπήντησεν ἀγεῶχως ὅτι, ἐὰν ὁ Ἄλπ-Ἀρσλάν, καταλιπὼν τὸν τόπον τῆς ἰδίας παρεμβολῆς, στρατοπεδεύσῃ ἀπωτέρω, ὁ δὲ βασιλεὺς πῆλθῃ τὸν χάρακα ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ τόπῳ ὃν εἶχε πρότερον ὁ σουλτάνος, τότε μόνον θέλει ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς αὐτόν. Καὶ οὕτως τοῦτο ἤρχεσεν, ἀλλὰ πρὶν ἢ εἰσεῖν δοθῇ ἀπάντησις εἰς τὴν πρότασιν ταύτην, καὶ ἐνῷ οἱ περὶ τὸν Ἄλπ-Ἀρσλάν συνεζήτουν τὰ περὶ τῆς εἰρήνης, ὁ βασιλεὺς, πεισθεὶς εἰς συμβουλὰς ἀσυνέτους ἢ ἐπιβούλους, ὅτι δηθὲν οἱ πολέμοι εὐάριθμοι ὄντες ἐδεύλίσαν καὶ ὅτι ἐξήτουν ἀπλῶς νὰ μετεωρίσωσι τὸν χρόνον, μέχρις οὗ φθάσωσιν αἱ ἐπικουρίαι αὐτῶν, διέταξεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνακοχῆς τὴν ἐπίθεσιν. Οἱ Τοῦρκοι καταπλαγέντες ἐκ τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης προσβολῆς καὶ συνταχθέντες ἐκ τοῦ προχείρου ὅπως ἡδυνήθησαν ἐτραπῆσαν πρὸς τὰ ὀπίσω, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐδίωκεν αὐτοὺς κατόπιν. Ἠρχισε δὲ ἡδῆ νὰ κλίνη ἡ ἡμέρα, ὅτε ὁ Ρωμανός, μὴ ἔχων τοὺς ἀντιπολεμοῦντας καὶ φοβηθεὶς μήπως, ἐπελθούσης τῆς νυκτός, ἐπιστρέψωσιν αἰφνης οἱ Τοῦρκοι καὶ προσβάλωσιν ἢ τὸ ἀφύλακτον στρατόπεδόν του ἢ καὶ αὐτὸν μακρὰν τοῦ στρατοπέδου του εὐρισκόμενον, ἀπεφάσισε νὰ ἀνακάμψῃ εἰς αὐτό. Ὅθεν διέταξε νὰ τραπῇ πρὸς τὰ ὀπίσω ἡ βασιλικὴ σημαία. Ἀλλὰ τὰ τάγματα ὅσα εὐρίσκοντο ὁπωσοῦν μακρὰν, ἰδόντα τὰς σημαίας ὀπισθορμητὸς ὑπέλαβον τὸ πρᾶγμα ὡς ἤτιον, τὴν δὲ πλάνην ταύτην ἐνίσχυσεν ἐξ ἐπιβουλῆς, ἂν πρῶτος δὲν διέδωκεν, ὁ τοῦ Ἰωάννου Δούκα υἱὸς Ἀνδρόνικος, ὥστε, ἀντὶ τακτικῆς ἐπιστροφῆς, συνέβη φυγῇ ἐλείπειν, προεξάγοντος τοῦ Ἀνδρονίκου. Εἰς μάτην ὁ βασιλεὺς ἀνεκάλει τοὺς φεύγοντας οὐδεὶς ἦτο ὁ ὑπακούων. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς συγχύσεως ταύτης οἱ ἐναντίοι, οἵτινες ἔβλεπον τὰ γινόμενα ἐπὶ λόφων ἱσταμένοι, ἐπιπίπτουσιν οἱ μὲν διώκοντες τοὺς φεύγοντας, οἱ δὲ κατὰ τοῦ βασιλέως, ὅστις ἔμεινε μὲν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἀλλὰ διὰ τὴν παράλογον ἐκείνην ταρχαὴν ἐγκατελείφθη μετ' ὀλίγον καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν πλησιέστερον ἱσταμένων Καπαδο-

κῶν, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν βασιλικῶν ἱσποκόμων. Οὗτοι δὲ μὴ ἔχον περὶ ἑαυτὸν εἰμὴ ὀλίγους ἄνδρας καὶ πανταχόθεν περικυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀντίσχευε ὁμοῦς ἐπὶ μακρόν, πολλοὺς τούτων φονεύσας. Τελευταῖον ἐπληρώθη εἰς τὴν χεῖρα διὰ φασγάνου.

Ρωμανός Δ' καὶ Εὐδοκία
(Βεζαντινὴ γλῶσφ ἐπὶ ἁγιοαντοῦ)

αὐτοῦ, ὁ δὲ ἐπάτησεν αὐτὸν κατὰ τὸ ἔθος· ἄλλ' ἐν τῷ ᾧμα ἐπανεβλῶν ἐκ τῆς ἀκαριαίας ἐκείνης παραφορᾶς ἀνεσῆκωσε τὸν ἀντίπαλον καὶ ἐναγκαλισθεὶς αὐτόν, «μὴ φοβεῖσαι, τῷ εἶπεν, ὦ βασιλεῦ· οὐδένα θέλεις πάθει σωματικὸν κίνδυνον· θέλεις τιμηθῇ ἀξίως τῆς αυτοκρατορικῆς σου μεγαλειότητος· διότι κατ' ἐμὲ ἄφρων εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ μὴ ἀνυπολόγιστος τὸ παλίντροπον τῆς τύχης καὶ μὴ εὐλαβοῦμενος τὰς τῶν ἄλλων συμφορὰς». Διατάξας δὲ νὰ ἀποταχθῇ αὐτῷ σιγὴ καὶ θεραπεία ἡ ἀρμόζουσα, καὶ περιβαλὼν αὐτὸν ἔξ ἀνάγκης τουρκικὴν σουλτανικὴν στολήν, τὸν εἶχε σύνδειπνον καὶ ὁμοδίατον καὶ κατὰ πάντα ὁμοταγῇ, δις τῆς ἡμέρας συνερχόμενος μετ' αὐτοῦ, καὶ συλλαλὼν καὶ διὰ πολλῆς τρόπου ἐγγενείας ἀνακτώμενος τὸν ἄνθρωπον μηδέποτε μὴδ' ἄχρῃ βραχυτάτου λόγου εἰπὼν τι προσβλητικὸν εἰς αὐτόν, ἀλλὰ μόνον παρατηρήσεις τινὰς ὑποβαλὼν περὶ τινῶν σφαλμάτων τὰ ὅποια ἐνόμιζεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔπραξεν ἐν τῇ ἐλάσει τῆς στρατιᾶς. Ἐν μῇ δὲ τῶν ἡμερῶν ἠρώτησεν ὁ σουλτάνος τὸν βασιλεῖα τί ἤθελε πράξει, ἐὰν εἶχεν αὐτὸν ὑποχείριον· ὁ

ἔπειτα, κατακοντισθέντος τοῦ ἱππου αὐτοῦ, ἠγαγκάσθη νὰ πεζεύσῃ, καὶ πάλιν δὲ ἀντηγωνίζετο, ὅτε περὶ τὸ ἐσπέρας ἀποβαλὼν τὰς δυνάμεις συνελήφθη αἰχμάλωτος.

Καὶ τὴν μὲν νύκτα ἐκείνην παρέμεινε κατὰ γῆς κείμενος μετὰ πολλῶν ἄλλων τραυματιῶν. Τῇ δ' ἐπαύριον ἀναγγελθείσης τῆς συλλήψεως αὐτοῦ εἰς τὸν σουλτάνον οὗτος ἐχάρη μὲν ἐπὶ τῷ εὐτυχίῳ, «ἀνθρωπίνως δὲ ὁμοῦς τὸ γεγονός λογισάμενος καὶ τὴν νίκην μετριοφρονῶς ἐνεγκών, λέγει ὁ Σουλτάνος, Θεῷ τῷ πᾶν ἀνέσθι· ὡς μείζον ἢ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἰσχὺν ἀποτελέσας τὸ τρόπαιον». Ὅτε καὶ ἁρχὰς προσήχθη ὁ βασιλεὺς ἐνδεδυμένος εὐτελὲς στρατιωτικὸν ἱμάτιον, ὁ Ἄλπ. Ἀρσλάν ἐδίστασεν ἂν ἐκεῖνος ἦτο ὁ ἀγέρωχος αὐτοῦ ἀντίπαλος· ἀλλ' ὅτε εἶδε τὸν προηγούμενον αἰχμαλωτευθέντα Βασιλείκον πεσόντα εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ρωμανοῦ καὶ οὐκ ὀκνῶς ἀνοιμώζοντα ἐπέισθη, καὶ ὥσπερ ἐμμανὲς ἀνεπήδησε τοῦ θρόνου, καὶ ἔστη ὁρθός. Τότε ἔπescen ὁ Ρωμανός πρὸ τῶν ποδῶν

δὲ ἀπήντησεν ἀνυποκρίτως ὅτι τὸ καθ' αὐτὸν ἤθελε τὸν τιμωρήσει δεινῶς. «Ἄλλ' ἐγώ, εἶπεν ὁ σουλτάνος, δὲν σὲ μιμοῦμαι, ὥς βλέπεις, κατὰ τοῦτο, καὶ ἀπορῶ πῶς πρεσβεύεις σὺ τὰ ἐναντία, ἐνθ' ἀκούω ὅτι καὶ ὁ ἡμέτερος Χριστὸς εἰρήνην ὑμῖν νομοθετεῖ καὶ ἀμνηστίαν κακῶν, καὶ τοῖς ὑπερφηάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν». Μετὰ ὅκτῳ δὲ ἡμέρας συνωμολόγησαν συνθήκην εἰρήνης, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καταπαύσεως τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς ἀμοιβαίας τῶν αἰχμαλώτων ἀποδόσεως. Ὁ βασιλεὺς ὑπέσχετο προσέτι ἄδρά εἰς τὸν σουλτάνον λύτρα καὶ ἀπολυθεὶς μετὰ πάσης τιμῆς ἀπῆλθεν εἰς Θεοδοσιούπολιν. Ἐνταῦθα παρέμεινεν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἵνα μεταβάλῃ ἱματισμὸν καὶ προσέτι θεραπείην τὴν πληγὴν τῆς χειρὸς του. Ἐπειτα δὲ ἀναχωρήσας ἐκεῖθεν διήλθε τὰς Ἱβηρικὰς κόμας καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς Κιλικίας. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ συνέβαινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀλεθρία πραγμάτων μεταβολή.

Ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, ἅμα ἔμαθε τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Ρωμανοῦ, ἦν τοσοῦτον ἐπιβούλως παρεσκεύασεν ὁ υἱὸς του Ἀνδρόνικος, ἔσπευσεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ὁμοφρόνων καὶ πρὸ πάντων μετὰ τοῦ ἐπάτου τῶν φιλοσόφων Ψελλοῦ νὰ ἀναγορεύσῃ μόναρχον αὐτοκράτορα τὸν ἀνεψιὸν του Μιχαήλ, τὸν υἱὸν τοῦ προηγουμένου βασιλέως. Ἡ Εὐδοκία, ἣτις συνετέλεσεν εἰς τὸ πραξικόπημα τοῦτο, προδίδουσα τὸν σύζυγον, δὲν ἔσωσεν οὐχ ἥττον ἑαυτήν, διότι ἐξωρίσθη εἰς μοναστήριον καὶ ἀπεκρίθη ἄκουσα διαταγαὶ δὲ ἐξεδόθησαν ἀπανταχοῦ νὰ μὴ ὑποδεχθῶσι τὸν Ρωμανὸν ἐπανερχόμενον καὶ νὰ μὴ τιμωρῶσιν αὐτὸν ὡς βασιλεῖα, καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν διαταγῶν τούτων ἐξαπεστάλη εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν μετὰ δυνάμεως πολλῆς ὁ τοῦ Ἰωάννου Λοῦκα νεώτερος υἱὸς Κωνσταντίνος. Ὁ Ρωμανὸς Διογένης ἐπεχείρησε ν' ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς ἀντιπάλους καὶ παρείταν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὸν ἀγῶνα, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Ἀνδρόνικον, ὅστις ἐπέμφθη βραδύτερον κατ' αὐτοῦ, ἐπιστρεφάντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου εἰς τὸ Βυζάντιον. Πρὶν ἢ παραδοθῇ συλλέξας ἅπαν τὸ ἀγούριον καὶ τὰ κειμήλια ἅπαντα ὅσα εἶχεν ἔλαμψεν αὐτὰ εἰς τὸν σουλτάνον τὸν Τούρκον διαμηνύσας ὅτι, ἂν δὲν ἡδύνατο νὰ πληρώσῃ ἀμέραια τὰ λύτρα ὅσα ὑπέσχετο, ἐπειθόμει τοῦλάχιστον διὰ τοῦ μικροῦ τούτου ἐνθυμίσματος νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐλησμόνησεν οὐδ' ἐν τῇ ὑστάτῃ ταύτῃ ὥρᾳ τὴν χρησιμότητα καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου. Καὶ δὲν περιορίσθη εἰς τοῦτο ἡ ἀτυχία αὐτοῦ ἢ μᾶλλον ἡ τοῦ κράτους ἀτυχία. Ὁ Ρωμανὸς Διογένης παρεδόθη διὰ συνθηκῶν, καθ' ὅς αὐτὸς μὲν ἀπέθετο τὴν βασιλείαν, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος ἐβεβαίωσεν αὐτῷ ὅτι θέλει μείνει τοῦ λοιποῦ ἀνενόχλητος περιβαλλόμενος τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ τὰς συνθήκας ταύτας ἐπακούσαν τρεῖς ἀρχιερεῖς, ὁ Χαλκηδόνος, ὁ Ἡρακλείας καὶ ὁ Κολωνείας. Τούτων δὲ γενομένων ἀπήχθη ὑπὸ τοῦ Ἀνδρόνικου ἀπὸ Ἀδιάνων, ὅπου εἶχε παραδοθῇ, μέχρι Κοτυαείου, ἐν εὐτελεὶ ὑποζυγίῳ ὀχούμενος καὶ πάσχων δεινῶς ἐκ κοιλιακοῦ νοσήματος, τὸ ὁποῖον λέγεται ὅτι ἦτο ἀποτέλεσμα προηγουμένης αὐτοῦ δηλητηριώσεως. Ἡ κατάστασις του ἦτο τοιαύτη ὥστε προδήλως ἔμελλε νὰ ἀποθάνῃ μετ' οὐ πολὺ καὶ ὅμως εἰς Κοτυαεῖον κατέφθασε διαταγὴ τοῦ βασιλέως διορίζουσα νὰ ἐξορυχθῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ. Εἰς μάτην οἱ τρεῖς ἀρχιερεῖς ὑπέμνησαν τοὺς ὄρκους καὶ τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ νέμειν ἢ διαταγὴν ἐξετελέσθη, καὶ ἐξετελέσθη τοσοῦτον ἀπνῶς ὥστε ὁ ἔλαεινῶς νοσῶν ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ἀφοῦ προστεθήσαν καὶ αἱ δύο ἄλλαι αὐτοῦ πληγαί, κατήντησε πτώμα ἀληθές καὶ οὕτως ἔχων δὲ εὐσπρθε ἀνηλεῶς μέχρι Προποντίδος, ὅπου ἀπέθανε τηρήσας μέχρις ἐσχάτων ἀπτόητον φρόνημα καὶ κηδευθεὶς ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ ὑπὸ τῆς Εὐδοκίας, ἣτις ἐν τῇ ἀτυχίᾳ αὐτῆς ἐπανῆλθεν εἰς εὐδρεπέστερα πρὸς αὐτὸν αἰσθημάτων.

Ὅταν ἀναλογισθῶμεν τοὺς κινδύνους εἰς οὓς τὸ κράτος ἦτο ἐκτεθειμένον ἀπὸ

ἀνατολῶν ἐκ τῆς ἀκμαζούσης τῶν Σελδζουκιδῶν Τούρκων δυνάμεως, καὶ ὅσοι ἐκνοφοροῦντο ἀπὸ δυσμῶν, ὡς θέλομεν μετ' οὐ πολὺ ἴδει, τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν εἰς ἣν ἔφερε τὰ πράγματα ἡ μερὶς τῶν Ψελλῶν, Δουκῶν καὶ συντροφίας, τοὺς ἀπλησιμένους ἀγῶνας οὓς κατέβαλεν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας ὁ Ρωμανὸς Διογένης, τὴν ἐπιτυχίαν ἥτις μέχρι τινὸς ἔσπεψε τὰς προσπάθειάς αὐτοῦ διὰ τῶν πρὸς τὸν Ἄλπ-Ἀρσλάν γενομένων συνθηκῶν, καὶ τὴν οἰκτρὰν ἀμοιβὴν ἣς ἠξιώθη ὁ ἀνὴρ, δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ ἐλευσιλογήσωμεν τὴν τύχην τοῦ κράτους καὶ νὰ συγκληθῶμεν ἐκ τῶν θλιβερῶν περιπετειῶν τῆς βασιλείας αὐτῆς, αἵτινες περὶ τὰ ἔσχατα ἀπέβησαν ὄντως τραγικά. Ὅσοον διάφοροι ὑπῆρξαν αἱ περιστάσεις ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ἐτελεύτησεν ὁ τοῦ Διογένης ἀνταγωνιστής! Καὶ αὐτὸς ἀπεβίωσε μετ' ὀλίγον, τῷ 1072, ἐκ θανάτου οὐχὶ φυσικοῦ, ἀλλ' ὁ μὲν Διογένης ἐξέπνευσεν ὁ ὡς ἀθλιώτερος τῶν ἀνθρώπων, ὁ δὲ Ἄλπ-Ἀρσλάν ὡς ὁ μεγαλοπρεπέστατος τῶν ἡγεμόνων. Ἀμα ἀπολύσας τὸν βασιλεῖα ἐτράπη κατὰ τοῦ καλῖφου (1), ἐταπεινώσεν αὐτὸν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Ἀραβίᾳ, ἐπανέλαβε τὸν κατὰ τοῦ κράτους πόλεμον διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρωμανοῦ Διογένης (2), ὡς θέλει ἐξηγηθῇ μετ' οὐ πολὺ ἀκριβέστερον, ἐπεχείρησεν ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ ἰσλαμισμοῦ ζήλῳ του νὰ καταναγκάσῃ διὰ πολλῆς βίας καὶ ἀγριότητος τοὺς χριστιανοὺς τῆς Γεωργίας εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ θρησκευματος τούτου, καὶ ἔπειτα, μαθὼν ὅτι ἐξερράγησαν ταραχαὶ εἰς Τουρκεστάν, ἠτοιμάσθη νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἑκστρατείαν ταύτην (3). Εἶχε δὲ ἤδη ἐπιθεωρήσει τὸν στρατὸν αὐτοῦ συγκεϊμένον ἐκ 200.000 ἱππέων καὶ εἶχεν ἀναγορεύσει ἐν μέσῳ λαμπρῶν πανηγύρεων διάδοχόν του τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μαλεκσάχ, ἐπιτρέψας αὐτῷ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἐν τῇ Γεωργίᾳ πολέμου, ὅτε αἰφνίς εἰς τὸν αἰχμαλώτων (4), ὃν ἤλεγξε διὰ τὴν ἐπιμονὴν μεθ' ἣς εἶχεν ὑπερασπίσει ἑαυτόν, καὶ ὃν ἠθέλησεν ἰδίᾳ χειρὶ νὰ τιμωρήσῃ δεινῶς, ἐξαγαγὼν ἕξφος κεκρυμμένον ἐτραυμάτιος τὸν σουλτάνον θανασίμω. Τότε ὁ Ἄλπ-Ἀρσλάν ἀποθνήσκων ὡμολόγησεν ὅτι παρεβίβασεν τὴν ὀφειλομένην ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ταπεινώσιν, ὅτι ὑπέλαβεν ἑαυτὸν ὡς τὸν μέγιστον κυρίαρχον καὶ ὡς ἄνωτερον πάσης προσβολῆς, ὅτι τούτου ἕνεκα ὁ Θεὸς κατεκρήμυνεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου καὶ ἀπέδειξεν αὐτῷ διὰ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀσθένειαν τῆς δυνάμεώς του, καὶ ὅτι διὰ ταῦτα πάντα καθικετεύει τὸν Ὑψιστον νὰ συγχωρήσῃ τὰ ἁμαρτήματά του καὶ νὰ τῷ ἐπιδαψιλεύσῃ τὴν ἑαυτοῦ χάριν. Ἐτάφη δὲ εἰς τὴν πόλιν Μερού καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου του διέταξε νὰ τεθῇ ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφή· «Ὑμεῖς πάντες ὅσοι εἶδατε τὴν μέχρις οὐρανῶν μετεωρισθεῖσαν μεγαλειότητα τοῦ Ἄλπ-Ἀρσλάν, ἴδτε εἰς Μερού καὶ ἴδτε αὐτὴν εἰς κόνιν μεταβληθεῖσαν». Ὁ Ρωμανὸς Διογένης δὲν ἔδωκε κατὰ τὰς τελευταίας τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἡμέρας αἰσθήματα ὀλιγώτερον εὐγενῆ, ἀλλὰ περὶ μὲν τὸν ἕνα τῶν νεκρῶν τούτων ἀνέτελλεν ὁ ἥλιος τῆς ζωῆς, περὶ δὲ τὸν ἕτερον κατήρχοντο αἱ σκιαὶ τοῦ θανάτου. Ἐκεῖ δύναμις ὕλική καὶ ἡθικὴ ἀκατάσχετος ἐκπροσωποῦμένη ὑπὸ πολλῶν μὲν ἑκατοντάδων χιλιάδων ἱππέων, συμπεληγμένων διὰ τοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος καὶ συμφέροντος, ὑπὸ διαδόχου δὲ τῆς ἀρχῆς ἀξίου καὶ ὑπὸ τοῦ ἔτι ἀξιώτερου βεξίρου Νεζάμ-ἐλ-Μούλκ' ἐδῶ ὕλική καὶ ἡθικὴ παραλυσία οἰκτρὰ ἐκπροσωποῦμένη ὑπὸ στρατοῦ μὲν συγκεϊμένου ἐκ πάσης φυλῆς καὶ γλώσσης, καὶ κακῶς συν-

(1) Ἄνακριβες τὸ τοιοῦτον. Ὁ Ἄλπ-Ἀρσλάν διετέλεσεν ἐν εἰρήνῃ διαρκῶς πρὸς τὸν Χαλίφην Ἀλκαγέμ.

(2) Τοῦτο ἐγένετο πρὶν ἢ ἀπέλθῃ ἔτι ἀπὸ Ἀρμενίας.

(3) Ἡ στρατεία ἀπέβλεπε μᾶλλον εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰβηρίας, κειμένης ἐν θέσει ἐπικαίρῳ ἀπέναντι τοῦ Σελδζουκικοῦ κράτους.

(4) Ὁ φονεὺ τὸν Ἄλπ-Ἀρσλάν ἦτο αὐτὸς ὁ διοικητὴς φρουρίου τινὸς ἐν τῷ πέραν τοῦ Ὠξοῦ Τουρκεστάν ἀποστὰς ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου καὶ προκαλέσας τὴν τούτου κατ' αὐτοῦ στρατείαν.

τηρουμένων, ὑπὸ ἡγεμόνος δὲ ἀθλίου, τοῦ Μιχαὴλ Ζ', καὶ τοῦ ἔτι ἀθλιωτέρου διδασκάλου καὶ συμβούλου Ψελλοῦ, ὅστις δὲν ἡσχύνθη νὰ καυχῇθῃ ἐν τισι τῶν ἰδίων συγγραμμάτων ὅτι εἶπερ τις καὶ ἄλλος συνετέλεσεν εἰς τὴν πῶσιν τοῦ ἀνδρός, ἐξ οὗ ἐν τούτοις καὶ μόνου ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ κοινὴ σωτηρία.

Καὶ νῦν ἐρχόμεθα νὰ ἐκθέσωμεν τὰ θλιβερά τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ἀποτελέσματα. Ὁ Σκυλίτης λέγει ρητῶς καὶ ἐπαυελιμμένως ὅτι ὁ ὕπατος τῶν φιλοσόφων κατέστησε τὸν Μιχαὴλ Ζ' «πρὸς ἅπαν ἔργον ἀδέξιον καὶ ἀπρακτον» καὶ ὅτι ὁ νέος ἐκεῖνος, ἐν μέσῳ τῶν κρισιμωτέρων περιστάσεων εἰς ἃς εὗρέθη ποτὲ τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἡσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ συνθέτῃ ἱάμβους καὶ ἀναπαιστους, ἀμαθέστατος μὲν ὢν καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα ἀλλὰ φανταζόμενος, χάρις εἰς τὴν κολακείαν καὶ τὴν ἀπάτην τοῦ διδασκάλου του, ὅτι εἶναι ὁ ἄριστος τῶν ποιητῶν. Μηδὲ νομίσῃ τις ὅτι ὁ Ψελλὸς ἀποτρέπων οὕτω τὴν προσοχὴν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν κυριωτάτων καθηκόντων ἀνέλαβε τοὐλάχιστον αὐτὸς τὴν τῶν πραγμάτων διοίκησιν. Ὁ ἐπὶ σοφία τοσοῦτον θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐνόμιζε, φαίνεται, εὐλοκινέστατα ὅτι ἀρκεῖ εἰς τοὺς κυβερνήτας τῶν ἐθνῶν νὰ γνωρίζωσι τοὺς κανόνας τῆς μετρικῆς, καὶ οὐδ' αὐτὸς ἡσχολεῖτο περὶ σπουδαιότερον τι ἀφήγων τὸν Μιχαὴλ Ζ', τοιοῦτον ὄντα, νὰ ἐκλέγῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς στρατηγοὺς. Ὅθεν ὁ νέος βασιλεὺς προεχειρίσατο μέγαν λογοθέτην τὸν εὐνοχὸν Νικηφόρον, ὅστις, διατελέσας γραμματεὺς τοῦ πατρὸς του Κωνσταντίνου καὶ ἔπειτα δοὺς Ἀντιοχείας καὶ τελευταῖον δικαστὴς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, δὲν εἶχε διακριθῇ εἰμὴ ἐπὶ διαβολαῖς καὶ ρεβιουρρίαις καὶ δωροδοκίαις. Προαχθεὶς δὲ εἰς τὸ ὕπατον ἀξίωμα τοῦ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργοῦ, ὁ Νικηφόρος, ὅστις ὠνομάζετο συνηθέστερον Νικηφορίτης, δὲν μετέβαλε φρόνην, ἀλλ' ἠῤῥησε τὸς κακίας αὐτοῦ ἀναλόγως τῆς εὐρύτητος τοῦ θύματος τοῦ παραδοθέντος εἰς τὴν διάθεσιν του ἑσχαφάντησε καὶ ἀπεμαρτυρεῖν ἀπὸ τὸν βασιλέα πάντα χρηστὸν ἢ ὁπωσοῦν ἔμπειρόν ἀνθρώπον ὅστις ἐσφίξετο ἔτι τυγχόν ἐν τῇ πύλῃ, καὶ γενόμενος οὕτως ἀπόλυτος κύριος τοῦ βασιλείως ἀνέπτυξε πλεονεξίαν ἀγανῇ δημεύον, ἀπαιτῶν ἀχρεώσητα καὶ ἄλλως πολυειδῶς καταπιέζων τοὺς ἀνθρώπους· διότι μετ' οὐ πολὺν ἐσφετερίσθη ἀναφανδὸν τὸ μονοπώλιον ὧλων τῶν σιτηρῶν τῆς Θράκης, καὶ οὐ μόνον ἐπώλει αὐτὰ εἰς τιμὴν ὑπέρογκον (ἐν χρυσοῦν τὸ μῶδιον, ἦτοι τὸ κοιλόν), ἀλλ' ὑπέβηκεν προσέτι τὸ τέταρτον τοῦ μωδίου. Καὶ ἐπειδὴ τὸ τέταρτον τοῦτο ὠνομάζετο πινάκιον, ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἐπεκλήθη ἐντεῦθεν ὑπὸ τῶν πολλῶν *Παραπινάκιος*· καὶ οὕτω παρέμεινε διακρινόμενος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τοσαύτη δὲ προέκυψεν ἐκ τούτου ἔνδεια τροφῶν ὥστε συνέβη ἐν Κωνσταντινουπόλει λιμὸς μέγας. Ἡ κυβερνήσις ἡδύνατο εὐχερῶς νὰ παύσῃ τὸ κακὸν εἴτε καταργοῦσα τὸ μονοπώλιον εἴτε μεταφέρουσα εἰς τὴν βασιλεύουσαν σίτον ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέφερεν εἰς τὸν Νικηφορίτην, ὅστις ἐπέμεινε λιμοκτονῶν τὸ πλῆθος, ἐξ οὗ προσεπλήθην ἕτερον δεινὸν φοβερώτερον, λοιμός. Ἀλλ' ὁ Νικηφορίτης ἐξηκολούθει ἀδιαφορῶν πρὸς τὴν κοινὴν συμφορὰν καὶ ἀντὶ πάσης παραμυθίας ἐπεξέτεινε τὴν πλεονεξίαν ἄχρι τῶν θείων σηκῶν, ἀφαιρέσας τὰ ἱερὰ τούτων κειμήλια καὶ ἔπιπτα.

Οὕτως ἐκυβερνῶντο τὰ πράγματα, ἐνῷ οἱ Τούρκοι, ὑπολαβόντες διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ρωμανοῦ Διογένης ἀνατραπείσας τὰς πρὸς αὐτὸν γενομένας συνθήκας, οὐ μόνον εἰς τὴν Γεωργίαν, ὡς προείπομεν, ἐνέβαλον ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰσώρμησαν πολυάριθμοι κατακυριεύοντες ἤδη τὰ θέματα αὐτῆς καὶ οὐχὶ ὡς πρότερον εἰς σκοραδικὰς λεηλασίας περιοριζόμενοι. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ μέγα σελδζουικὸν κράτος εἶχεν ἀρχίσει τότε νὰ παρακαμῇ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Μαλεκοῦχ κατεκερμάτισεν αὐτὸ ἰδρύσας

πολλοὺς ὑποτελεῖς κυριάρχας (!). Ἄλλ' ὁ συγγενὴς αὐτοῦ Σολιμάν Α', εἰς ὃν ἐπέτρυνε τὴν μικρὰν Ἀσίαν, συνέπεσε νὰ εἶναι ἄνθρωπος ἱκανώτατος, καὶ κατεσπένυεν ἐνταῦθα δύναμιν ἰδίαν ἀξιόλογον. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ πολεμηθῇ ὁ ἐχθρὸς οὗτος· ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν διεξήχθη ὁ πόλεμος προσεπιμαρτυρεῖ, ἂν ἦτο χρεῖα νέας μαρτυρίας, τὴν ἀδλιότητα τῶν κατ' ἐκεῖνον τοῦ χρόνου πραγμάτων καὶ ἀνθρώπων. Πρῶτος ἐξαπεστάλη ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ἀδελφὸς τοῦ Μανουήλ· ἐγκαταλειφθεὶς ὁμῶς ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς ἡγεμόνος τῶν Φράγκων μισθοφόρων Ρουσέλίου ἡττάται καὶ αἰχμαλωτεύεται ὑπὸ τῶν Τούρκων περὶ Καισάρειαν. Κατόπιν ἐξεπέμφθη ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, ἀλλ' αὐτὸς ἔπαθεν ἄλλο χειρότερον. Πρὶν ἢ προφθάσῃ νὰ μετρηθῇ πρὸς τοὺς Τούρκους, προσβάλλεται, κατατροποῦται καὶ αἰχμαλωτεύεται ὑπὸ τοῦ Ρουσέλίου, ὅστις συνεπαγόμενος αὐτὸν σιδηροδέσμιον ἔρχεται καὶ κατασκηνοῖ ἐν Χρυσοπόλει πολλὰ πράττων κακὰ. Οἱ ἐν Κωνσταντινοπόλει ἐπικαλοῦνται ἤδη τὴν συνδρομὴν τῶν Τούρκων, ὃ δὲ Ρουσέλιος, βλέπων ἑαυτὸν ἀσθενῆ πρὸς τὴν πολεμίων πλὴθύν, ἀπολύει τῶν δεσμῶν τὸν καῖσαρα καὶ ἀναγορεύει αὐτὸν βασιλεῦς. Ἀλλ' οἱ Τούρκοι, οἵτινες προθύμως, ἐννοεῖται, παρέσχον τὴν ζητηθεῖσαν ἐπικουρίαν, ὥς συνετελεστικὴν εἰς τὴν κραταίωσιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν, κατατροποῦσι τὸν τε καῖσαρα καὶ τὸν Ρουσέλιον. Καὶ ἀμφότεροι μὲν μετ' ὀλίγων ἐλυτρώθησαν, ὁ καῖσαρ ὑπὸ τοῦ ἀνερπτοῦ του, τοῦ βασιλέως, ὃς ὁ Ρουσέλιος ὑπὸ τῆς ἰδίας γυναικός· ἀλλ' ὁ μὲν καῖσαρ ὑποπαύων τὴν διάθεσιν τοῦ βασιλέως μετὰ τὴν προσηγηθεῖσαν αὐτοῦ ἀναγόρευσιν δὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια εἰμὴ ἀποῦ ἔκειρε τὴν τρίχα καὶ περιεβλήθη τὴν μοναχικὴν ἐσθῆτα, προλαβὼν οὕτω πᾶν ἄλλο πάθημα, καὶ μετ' οὐ πολὺ μάλιστα αὐτὸς προκύψας ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Ὁ δὲ Ρουσέλιος κατ' ἀρχὰς ἐπανάλαβε τὰς πρὸς τοὺς Τούρκους ἐχθροπραξίας· ἔπειτα δὲ μὴς συνωμολόγησε πρὸς αὐτοὺς συνθήκην φιλίας, ἣτις δὲν τοὺς ἡμιπόδισε νὰ τὸν συλλάβωσιν ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ νὰ τὸν πωλήσωσιν εἰς τοὺς ἡμετέρους ἀντὶ πολλῶν χρημάτων. Τότε ὁ τυχοδιώκτης οὗτος ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐμαστιγώθη καὶ ἐφυλακίσθη σιδηροδέσμιος. Ὁ Σκυλίτης διηγούμενος τὴν παρὰ τὰς συνθήκας σύλληψιν ἐκείνην τοῦ Ρουσέλίου ἐπιφέρει τὴν παρατήρησιν «ἀπατῶν γὰρ Ρωμαιοὺς ἐνωμότως παρὰ τοῖς Τούρκοις ὄρος καὶ λόγος ἐνδόσιμος καὶ ἀλογοθέητος»· ἔξ οὗ δηλοῦται ὅτι αἱ ἀρεταὶ τοῦ Ἄλπ· Ἀρσλάν καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐνδόξων ἀνδρῶν δὲν εἶχον ρίψει ρέζας βαθείας ἐντὸς τοῦ ἀκατεργάστου ἐκείνου λαοῦ.

Νόμισμα Μιχαήλ Ζ' Δούκα.

Ἐνθ' δὲ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ κυβερνώσα τὰ πράγματα πολιτικῇ μερὶς, κατ' ἀρχὰς μὲν ἡττηθεῖσα ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἔπειτα δὲ ζητήσασα τὴν ἐπικουρίαν τῶν πολεμίων τούτων, ἀνεγνώρισεν οὕτω σιωπηρῶς τὰς κατακτήσεις αὐτῶν, δεινὴ ὥσαυτως πραγμάτων

(!) Τὴν μικρὰν Ἀσίαν δὲν εἶχε κυριεύσει ὀριστικῶς καὶ μονίμως ὁ Ἄλπ· Ἀρσλάν περιορισθεὶς μόνον εἰς ἐπιδρομάς. Ὁ Μαλεσάχ λοιπὸν ἐπέτρυνε τῷ Σουλεϊμάν νὰ καταλάβῃ τὴ βοήθειαν αὐτοῦ, ὅσας ἂν δυνηθῇ ἐν τῇ χερσονήσῳ χώρας, κυβερνῶν αὐτὰς ἀπὸ τὴν ἀνωτάτην κυριαρχίαν τοῦ Μαλεσάχ αὐτοῦ, ὥστε τὸ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ ἰδριθὲν Σελδσουκικὸν κράτος τῆς Νικαίας (καὶ ἔπειτα τοῦ Ἰκονίου) ἦν ἐπὶ τοῦ Μαλεσάχ καὶ τῶν πρώτων αὐτοῦ διαδόχων φέουδον τοῦ μεγάλου Σελδσουκικοῦ κράτους τῆς ἀνω Ἀσίας.

ἀναστάτωσις ἐπεκράτει καὶ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις. Οἱ Βούλγαροι ἀγανακτήσαντες διὰ τὰς καταπιέσεις τοῦ Νικηφορίτῃ ἐπανέστησαν αὐτῷ, ὅπως ἄλλοτε, ἐπὶ Μιχαὴλ Δ', 1040, εἶχον ἐξεγερθῇ ἕνεκα τῶν καταπιέσεων τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου. Ἐλάβον δὲ

Τὸ στέμμα τῆς Οὐγγαρίας, δωρηθὲν τὸ 1074 ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Ζ' Δούκα πρὸς τὸν βασιλέα Γεῶν τῆς Οὐγγαρίας ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει του εἰς τὸν θρόνον.

Τὸ στέμμα φέρει ἑομοιωμένας εἰκόνας ἐπὶ χρυσῶν πλακῶν, παριστάσας τὸν Αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Δούκαν, τὸν ἀδελφὸν του Κωνσταντῖνον, τὸν βασιλέα Γεῶν, τὸν Χριστόν, τοὺς ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ καὶ τοὺς ἁγίους Κοσμᾶν, Δαμιανόν, Δημήτριον καὶ Γεώργιον.
(Θησαυροφυλάκιον Βουλγαρίας).

συμμάχους τοὺς Σέρβους, οἵτινες εἶχον ἀνακτήσει τὴν αὐτονομίαν ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐνιαυτῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ὥστε τὸ κίνημα ἀπέβη φοβερόν, καὶ ὁ ἐπ' αὐτοὺς σταλεῖς Δαμιανὸς ὁ Δαλασσηνὸς ἡττήθη ὑπὸ τῶν σασιαστῶν κατὰ κράτος. Τότε ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, πρὸς τὸν ὁποῖον, συναγωνισθέντο ἐν Ἀσίᾳ μετὰ τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους, εἶχον, φαίνεται, πρότερον ἐπόπτος οἱ περὶ τὸν Μιχαὴλ Ζ'. Ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος ἐδάμασεν ἐντὸς μικροῦ τοῦς Βουλγάρους, ὑπεχρέωσε τοὺς Σέρβους νὰ ἐκχωρήσωσιν ἐκ τῆς Βουλγαρίας καὶ κατετρόπωσε τοὺς τε Χρωβάτους, ἐπιχειρήσαντας ληστρικὰς ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν ἐπιδρομὰς, καὶ τοὺς Νορμαννοὺς, οἵτινες συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς κάτω Ἰταλίας κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1071 διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Βάριος εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐπέρχωνται εἰς τὸ ἀνατολικὰ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης παράλια. Μόλις ὁμως κατηνύσθη ἡ θύελλα αὐτῇ τῶν βορειοδυτικωτέρων ἐπαρχιῶν, καὶ ἐξερράγη ἄλλη εἰς τὰς βορειοανατολικωτέρας. Ὁ δοὺς τῶν παριστρίων Νέστωρ, τοῦ ὁποῖου ὁ στρατὸς ἔμενεν ἀπλήρωτος, ἐπλησίασεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν αὐταῖν τὴν καθαίρεσιν τοῦ Νικηφορίτῃ καὶ, ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθη, ἐπεχείρησε τὴν λεηλασίαν τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καὶ τῶν παρακειμένων χωρῶν τῆς Βουλγαρίας, ἔχον

συμπράκτορας τοὺς Πετσενόγους. Ὡς νὰ μὴ ἦρχουν δὲ ταῦτα πάντα, ἡ πολιτικὴ μερὶς ἀπεφάσισε τὴν καθαίρεσιν τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου, διορισθέντος στρατηγοῦ Ἰλλυρίας καὶ ἐπροοιμίασεν εἰς τοῦτο περιφρονήσασα τὸν τε ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην καὶ τὸν γενναῖον στρατηγὸν Βασιλάκιον, ἐν τῇ βασιλευούσῃ εὐρισκομένους. Τοιαύτη πραγμάτων κατάστασις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραταθῇ ἐπὶ πλέον. Ἐν διαστήματι ἕξ περίπου ἐνιαυτῶν οἱ διέποντες αὐτὰ ἄνθρωποι ἀπέδειξαν ὅτι οὐ μόνον δὲν ἠδύνατο νὰ σώσωσι τὸ κράτος ἀλλὰ καὶ ἐκ συστήματος παρημέλουν τὸν ἐπὶ τούτῳ ἀγωνιζόμενον στρατὸν

καὶ κατέτρεχον τοὺς ἀρίστους τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ. Ὄθεν κατὰ Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον τοῦ 1077 δύο ξεροράγησαν συγχρόνως σχεδὸν κατ' αὐτῆς ἐπαναστάσεις, ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ.

Οἱ μὲν περὶ τὸν Βρυνένιον συνεννοηθέντες καὶ παρασκευασθέντες ἀνηγόρευσαν αὐτὸν αὐτοκράτορα ἐν Αὐραρχίῳ, ὅπου ἦδρευε, καὶ ἐκεῖθεν ὁρμώμενοι κατέλαβον ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ ἠπέλησαν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφ' ἐτέρου δὲ οἱ ἐν Ἀσίᾳ στρατηγοί, οἱ Συναδηνοί, ὁ Στραβορωμανὸς καὶ ἄλλοι, ἀνηγόρευσαν τῇ 10 Ὀκτωβρίου τὸν μεταξὺ αὐτῶν πρεσβύτερον Νικηφόρον τὸν Βοτανειάτην, ἔλκοντα τὸ γένος ἀπὸ τῶν Φωκάδων καὶ μὴ ἔχοντα μὲν τὴν στρατιωτικὴν τοῦ Βρυννίου ἀξίαν ἀλλὰ διὰ τὰς ἀρχαιοτέρας ἐκδουλεύσεις πλείοτερον ἰσχύοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ ὁ μὲν Νικηφόρος Βρυνένιος ἐπιχειρήσας τὴν πολιτικὴν τῆς βασιλευούσης ἀπέτυχε καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, κυρίως διότι οἱ κάτοικοι ἠγανάκτησαν ἕνεκα τῶν λεηλασιῶν τὰς ὁποίας ἐπέχειρσεν οἱ στρατιῶται αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τοῦ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου ὁ Νικηφορίτης ἠθέλησε νὰ συμμάχῃ μετὰ τῶν Τούρκων· ἀλλ' ὁ Βοτανειάτης προλαβὼν προσφικεῖσθαι διὰ μεγαλυτέρων ὑποσχέσεων καὶ δώρων τοὺς ὀλεθρίους τούτους συμμάχους καὶ ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις μετὰ πολλῶν κληρικῶν καὶ συγκλητικῶν τῆς προτεταμένης. Ὄθεν, ἅμα πλησιάζοντος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀντιπύλιν παρὰ τὴν ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἐγκαταλείψας σχεδὸν ὑπὸ πάντων ἀπέθετο τὴν ἀρχὴν καὶ ἔλαβε τὸ μοναχικὸν σχῆμα μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Μαρίας καὶ τοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου, ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν ἀνατολικῶν ἀναμωρῇ κατέλαβεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1078 τὸ ὑπέριτον ἀξίωμα.

Νικηφόρος Βοτανειάτης.
(Εἰκὼν βυζαντινοῦ χειρογράφου).

Ἀλλ' ὁ Νικηφόρος Βοτανειάτης δὲν ἦτο ἀνθρῶπος ἐπιτήδειος νὰ θεραπεύσῃ τὴν νοσηρὰν τῶν πραγμάτων κατάστασιν τὴν ἐπελθούσαν κατὰ τὰ τελευταία πενήντηντα ἔτη. Ἐκδοτος εἰς πολλὴν βίον τρυφὴν καὶ ἀκολασίαν ὑπέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, καίτοι γέρων ἦδη, ὡς τρόπον κορέσεως τῶν ἀγαλινώτων αὐτοῦ ὀρέξεων καὶ οὐχὶ σταδιοδρομίαν ἐν ἣ ἡ ἐπιτυχία ἐξηρτάτο ἀπὸ ἀδιακόπου καὶ συνετῆς ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος. Ἐλογίζετο μὲν εἰς τῶν ἐγκριτῶν στρατηγῶν τοῦ κράτους ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχεν, ὡς φαίνεται, συνειδησὶν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ, ἢ τοὐλάχιστον οὐδόλως ἐγίνωσκε πῶς πρέπει νὰ πολιτευθῇ ἵνα διορθώσῃ τὰ κακῶς κείμενα. Ἐπειδὴ ἅμα τῇ ἀναρρήσει ἐτελεύτησεν ἡ σύζυγός του, ἀμέσως ἐσκέφθη περὶ νέων γάμων καὶ ἀπεφάσισε νὰ νυμφευθῇ, ἢ τὴν Εὐδοκίαν, τὴν χήραν τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα καὶ τοῦ Ρωμανοῦ Αἰογένοῦς, ἢ τὴν Μαρίαν, τὴν σύζυγον τοῦ πρὸ μικροῦ καθαιρεθέντος καὶ ζῶντος ἔτι Μιχαὴλ Ζ'. Αἱ δύο αὐταὶ κυρίαί, ἐξ ὧν ἡ μία ἦτο πενθερὰ τῆς ἄλλης, ἐράνησαν ἀμφοτέραι πρόθυμοι νὰ ἀναβῶσιν αὐτῆς τὰς βυθιδίας τοῦ θρόνου, ὥς καὶ ὡς σύντροφοι ἀνθρώπου τοῦ ὁποίου ἡ ἡλικία οὐδὲ πρὸς τὴν πρεσβυτέραν ἐξ' αὐτῶν ἦρμιζεν. Ἀλλὰ τὴν μὲν Εὐδοκίαν ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦ ἀτοκίμα-

τος τούτου ὁ πατριάρχης Κοσμάς, ὁ δὲ Βοτανειάτης συνελεύθη τότε τὴν Μαρίαν παρὰ πάντας τοὺς κανόνας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ πρέποντος. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Νικηφορίτης ἐτέθη

Μαρία, σύζυγος
Νικηφόρου Βοτανειάτου.

ἐκποδὼν ἄλλ' ἢ πραγματικὴ διοίκησης περιήλθεν εἰς δύο ὑπηρετάς τοῦ αὐτοκράτορος, Σλαύους τὴν καταγωγὴν, Βορίλιν καὶ Γερμανόν, τῶν ὁποίων ἡ πλεονεξία καὶ κοινωνικὴ θέσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταπαύσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ πρόφην λογοθέτου ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν ἀγανάκτησιν. Ἐνῶ δὲ οὕτως ἐπροοιμιάζεν ὁ Βοτανειάτης εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ὁ μὲν Βουρέννιος ἤρχεν ὅλων τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην ἐπαρχιών, οἱ δὲ Τούρκοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ τὸν ἄμεσον (¹) αὐτῶν ἡγεμόνα Σολιμάν Α', ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν ἐκείνων, εἶχον καταλάβει πᾶσαν τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Κιλικίαν, τὴν Ἰσαυρίαν καὶ πολλὰ ἄλλα τμήματα τῆς χερσονήσου ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένα. Ὡστε τὸ κράτος τὸ ὅποιον πρὸ δεκαετίας ἔτι, ὅτε εἶχεν ἀναγορευθῇ ὁ Ρωμανὸς Διογένης, ἀπέτελει ὄγκον μέγαν καὶ συμπαγῆ ἀπὸ Ἰστροῦ μέχρι Ταϊνάρου ἐκτεινόμενον καὶ ἀπὸ Δυρραχίου μέχρι Θεοδοσιουπόλεως καὶ Ταύρου, ἥδη εἶχε κατακερματισθῇ εἰς τρία τμήματα, ἔξ ὧν τὸ ἐν τῷ μέσῳ κείμενον καὶ ὁπερὶ εἰς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐκδιδόμενας διαταγὰς τοῦ Βοτανειάτου δὲν ἦτο βεβαίως τὸ ἰσχυρότερον καὶ δὲν ἐφαίνετο ἱκανὸν νὰ ἀνθῇ ἐπὶ πολὺ εἰς τὰς τῶν δύο ἄλλων ἐπιθέσεις.

Ἀλλὰ, ὅσον ἀλεθρία καὶ ἂν ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, ἡ καταστροφὴ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἦτο ἔτι μακράν. Οἱ ὕλικοι αὐτοῦ πόροι ἦσαν ἔτι θαυμάσιοι καὶ ὁ ἰθαγενὴς στρατὸς δὲν εἶχεν ἀποβάλλει ἀπάσας τὰς παραδόσεις τῶν ἐνδόξων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἡμερῶν. Ἐχρειάζετο μόνον νὰ προκύψῃ εἰς μέσον ἀνθρώπος ἐπιτήδειος νὰ ὠφελῇ ἐκ τῶν δυνάμεων τούτων, ὁ δὲ ἀνθρώπος οὗτος ἠδύνατο νὰ προκύψῃ, καὶ προέκυψε τινόντι, ἔξ ἐνὸς τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν οἰκῶν, ἐν οἷς

εἶχε καταφύγει ἅπαν τὸ μάχιμον καὶ κυβερνητικὸν τῆς βασιλείας ἐκείνης πνεῦμα.

Ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡῤῃσιν καὶ ἐπρόκειπεν ἐν μέσῳ τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων νέος τις προορισμένος νὰ ἀπαλλάξῃ τότε τὸν μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμόν ἀπὸ τῶν ποικίλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν κινδύνων ὑφ' ὧν ἠπειλεῖτο καὶ νὰ γίνῃ δευτέρως ἀρχηγέτης τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας, ἥτις ἐμελλε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχὴν ἐνδόξως ἐπὶ ὅλην ἑκατονταετηρίδα. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Ἀλέξιον, τὸν τρίτον υἱὸν τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ, ἀδελφοῦ τοῦ πρὸ εἰκοσαετίας βασιλεύσαντος Ἰσαακίου. Ὁ πρῶτος τοῦ Ἰωάννου υἱός, ὁ Μανουὴλ, ὃν ὁ Ρωμανὸς Διογένης εἶχε πέμψει

(¹) Ἄμεσον ἡγεμόνα καλεῖ τὸν Σολιμάν ὡς ἄρχοντα μὲν ἀμέσως τῶν ἐν μικρῇ Ἀσίᾳ Τούρκων ἄλλ' ὑποκείμενον εἰς τὸν Σελδσοῦκον σουλτάνον τῆς κεντρικῆς Ἀσίας, ὅστις ἦν ἑμμέσως ὑπέρτατος κύριος καὶ τῶν ἐν μικρῇ Ἀσίᾳ Τούρκων.

τῷ 1070 ἐπίτροπόν του εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἐλυτρώθη ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἣν τότε ἔπαθε καὶ ἠκολούθησε τὸν Ρωμανὸν ἐν τῇ τελευταίᾳ τοῦτου ἐκστρατείᾳ, ἀλλὰ νοσήσας ἀπέθανεν ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἰωάννου, ὁ Ἰσαάκιος, ἔξαπεστάλη, ὥς εἶδομεν ἐπὶ Μιχαὴλ Ζ', κατὰ τῶν Τούρκων· λυτρωθεὶς δὲ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, εἰς ἦν καὶ οὗτος περιέπεσε, διωρίσθη δοῦξ Ἀντιοχείας καὶ ἦτο ἀνθρωπὸς λόγου ἀξίος, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ ὁποίου καὶ ἀνωμολόγει τὴν ὑπεροχήν. Ἐν ἔτει 1071 ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ὡσαύτως παρακολούησει τὸν Ρωμανὸν Διογένην εἰς τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείαν αὐτοῦ, καίτοι μόλις ἦτο 14 ἐτῶν. Ἀποθανόντος ὁμοῦ τοῦ Μανουὴλ, ὁ βασιλεὺς θέλων νὰ παραμυθίσῃ τὴν μητέρα των, τοσοῦτον δένον παθοῦσαν τραῦμα, ἠνάγκασε τὸν νεανίσκον ἐκείνον ἄκοντα νὰ ἐπιστρέψῃ παρ' αὐτῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Ἀλέξιος σταλεῖς ἐπὶ Μιχαὴλ Ζ' ὡς στρατηγὸς αὐτοκράτωρ εἰς μικρὰν Ἀσίαν κατώρθωσε νὰ παραλάβῃ παρὰ τῶν Τούρκων τὸν Ρουσέλιον καὶ νὰ ἀπαλλάξῃ οὕτω τὸ κράτος ἐνὸς τῶν ἐπικινδυνότερων αὐτοῦ ἐχθρῶν· ἄλλο τι ὁμοῦ· λόγου ἀξίον τότε δὲν ἔπραξεν.

Ὅτε ἔπειτα ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος ἐτόλμωκεν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐπιχειρήσας ἔξοδον συνετέλεσεν εἰς τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Βρυεννίου. Καὶ πάλιν, ὅτε πλησιάσαντος ἔξ Ἀσίας τοῦ Βοτανειάτου ἠρχίσαν νὰ κινῶνται οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυάριθμοι αὐτοῦ ὁπαδοί, ὁ Ἀλέξιος εἶχε προτείνει, εἰς τὸν Μιχαὴλ Ζ' νὰ διαλύσῃ διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τοὺς στασιαστάς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, εἶπὼν ὅτι προτιμᾷ νὰ παραιτηθῇ καὶ ὑποδείξας ὡς διάδοχον τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντίνον, ὁ Ἀλέξιος ἐφάνη πρόθυμος νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ τοῦτον. Ἀλλὰ οὐδὲ τοῦ νέου τοῦτου· σγαινέσαντος νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπελθόντος μάλιστα πρὸς τὸν Βοτανειάτην, συναπλήθε μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ Ἀλέξιος, καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ νέου κυριάρχου εἶπε πρὸς αὐτὸν εὐλικρινῶς ὅτι, καίτοι δὲν εἶχε συνταχθῇ μετὰ τῶν ὁπαδῶν του μείνας πιστὸς πρὸς τοὺς Δούκας, ἀπὸ τοῦδ᾽, ἐπειδὴ οὗτοι παρητήθησαν, διαβεβαίωσεν αὐτὸν περὶ τῆς πίστεώς του.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἦτο τότε εἰκοσαετής· ἀλλ' ὥς ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων ὥς ἐκ τῆς προσωπικῆς ἀξίας εὐφημον ἤδη ἐκτήσατο ὄνομα καὶ διετελεί περιβεβλημένος τὸ μετὰ τὸν καίσαρα ὕψατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα τοῦ νοβελισαίμου· ὥστε ὁ Βοτανειάτης ἐδέξατο προθύμως τὴν ὑποταγὴν τοῦ νέου τούτου, τόσῳ μάλλον ὅσῳ ἔχον ἔτι κατέναντι αὐτοῦ πολέμιον φοβερόν, τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, ἡσθάνετο ὅτι οὐδένα ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν ἀντίπαλον ἐπιτηδαιότερον τοῦ Ἀλεξίου. Οὐδὲν ἤτεον ὁ Βοτανειάτης, πρὶν ἢ ἀναρρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον, ἐπεμψε πρὸς τὸν Βρυέννιον, ἐν Ἀδριανουπόλει ἐδρεύοντα, τρεῖς ἐπανειλημμένα πρσβεΐας, προτείνων νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν καίσαρα καὶ νὰ ἐπικυρώσῃ πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀπονεμηθέντα ἀξιώματα. Ἀλλ' ὁ Βρυέννιος δὲν ἀπεδέχθη τὸν συμβιβασμὸν τούτων, καὶ τότε ὁ Βοτανειάτης διορίσας τὸν Ἀλέξιον Κομνηνὸν δομέστικον τῶν σχολῶν Δύσεως ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὸν προκείμενον ἄγωνα, 1078. Τὰ στρατεύματα δι' ὧν ὁ Ἀλέξιος ἀνέλαβε νὰ διεξαγάγῃ τὸ ἔργον τούτου ἦσαν ἀσθενῆ καὶ ἐνάρηθμα, διότι τὰ μὲν τάγματα τῆς Ἀνατολῆς ἀπασχολοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων, τὰ δὲ τάγματα τῆς Δύσεως συνετάσσοντο μετὰ τοῦ Βρυεννίου. Ὁ Ἀλέξιος ἐξελθὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δὲν παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ εἰμὴ τοὺς ἱππεῖς τοὺς καλουμένους μὲν πομποδῶς ἀθανάτους, ἀπολέμους ὁμοῦ ὄντας, προσέει δὲ μικρόν τι ἀπόσπασμα τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ, ὀλίγους Φράγκους καὶ τινες Τούρκους μισθοφόρους, ἐνῷ ὁ Βρυέννιος ἀντιπαρετάσσετο ἔχον τὰ μακεδονικὰ καὶ θρακικὰ τά-

γματα, καὶ τὸ ἱππικὸν τῆς Θεσσαλίας, καὶ πολλοὺς Νορμαννοὺς καὶ Πετσενέγους. Πλὴν δὲ τούτου αὐτὸς ὁ Βρυέννιος ἦτο στρατηγὸς ἀρχαῖος, ἐμπειρὸς καὶ γενναῖος. Οὐδὲν ἤ-
τον ὁ Ἀλέξιος παρασύρας τὸν ἀντίπαλον ἐντὸς χώρου στενοῦ καὶ παρασκευάσας περὶ
αὐτὸν ἐπιτηδεῖας ἐνέδρας κατετρόπωσε καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν Βρυέννιον, πρὸς
ὃν προσηνέχθη μετὰ τὸ πάθημα φιλανθρώπως, ἔπειτα ὁμοῦς ἠναγκάσθη νὰ τὸν παρα-
δώσῃ εἰς τὸν Βορίλον, ὅστις ἀπετύφλωσε τὸν ἄνδρα. Μόλις δὲ καταλυθέντος τοῦ ἀγῶνος
τούτου, ἐδέξασε νὰ πολεμήσῃ ἕτερον στρατηγὸν ἐπιφανῆ ὡσαύτως, τὸν Βασιλάκιον, ὅστις
συμπράττων τῷ Βρυεννίῳ καὶ ὁμήσας ἐκ Δυρραχίου προῆλθε μέχρι Θεσσαλονίκης, ἔχων
στρατὸν ἀξιόλογον ἐκ Φράγκων καὶ Βουλγάρων καὶ Ρωμαίων καὶ Ἀρβανιτῶν, λέγει ὁ
Σκυλίτσης, ὁ πρῶτος, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, ἀναφέρων τὸ τῆς φυλῆς ταύτης ὄνομα.
Ἀλλὰ καὶ τὸν Βασιλάκιον ἐνίκησεν ὁ Ἀλέξιος περὶ Ἀζιὸν καὶ ἠθέλησε νὰ σώσῃ δι' ἐπιει-
κῶν προτάσεων, ἐκεῖνος δὲ ἀγέρωχος ὢν κατέφυγεν εἰς Θεσσαλονίκην ἵνα ἐξακολουθήσῃ
ἐκεῖθεν τὸν ἀγῶνα. Παρεδόθη ὁμοῦς ὑπὸ τῶν κατοίκων εἰς τὸν δομέστικον τῶν σχολῶν,
ὅστις ἐπαρήχθετο ἤδη τροπαιοῦχος εἰς Κωνσταντινούπολιν συνεπαγόμενος τὸν αἰχμάλωτον
μηδὲν ἄλλο παθόντα, ὅτε καθ' ὁδὸν ἐφθασαν ἀπεσταλμένοι τοῦ βασιλέως καὶ παραλαβόντες
τὸν Βασιλάκιον ἀπετύφλωσαν αὐτὸν ἀμέσως, καθ' αἶς· εἶχον διαταγὰς. Πάλιν δὲ κατὰ
τὸ ἀκόλουθον ἔτος 1079 ὁ Ἀλέξιος ἐδάμασε τοὺς Πετσενέγους ἐπιχειρήσαντας νέας λεηλα-
σίας εἰς Βουλγαρίαν.

Ἄλλ' ἐνθ' ὁ νεαρὸς ἐκεῖνος στρατηγὸς καθυπέτασεν οὕτως εἰς τὸν Βοτανειάτην
ἅπαν τὸ εὐρωπαϊκὸν τοῦ κράτους μέρος καὶ ἐγένετο ἡδὴ σκέψις πῶς νὰ καταπολεμηθῶσιν
οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ δσημέραι προαγόμενοι Τούρκοι, αἰφνης νέα ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους
ἐξερράγη θύελλα. Ὁ Νικηφόρος Μελισσηνός, γαμβρὸς τοῦ Ἀλεξίου ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ τού-
του Εὐδοκίᾳ, διαμένων εἰς Κῶν, ὅπου εἶχε μεγάλα κτήματα, ἀνακηρύσσει ἑαυτὸν αὐτο-
κράτορα τῷ 1080, συμμαχίας δὲ μετὰ τῶν Τούρκων καταλαμβάνει τὴν Νίκαιαν. Ἐπὶ
τινα καιρὸν ἀναχαιτίζει αὐτὸν ὁ λαμπρὸς Γεώργιος Παλαιολόγος ὁ τοῦ Νικηφόρου Πα-
λαιολόγου υἱός· εἶναι δὲ οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες οἱ πρῶτοι ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενοι
πρόγονοι τοῦ οἴκου ἐκείνου, ὅστις ἐπέπρωτο βραδυτέρον καὶ νὰ ἀνακτήσῃ καὶ νὰ ἀπο-
λέσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν (!). Ἄλλ' ὁ Παλαιολόγος κινεῖ τὸν φθόνον τῶν περὶ
τὸν Βοτανειάτην ἀθλίων αἰλικῶν καὶ συκοφαντηθεὶς ἀνακαλεῖται, καίτοι ὁ πατὴρ αὐτοῦ
ἦτο εἰς τῶν πιστοτέρων τοῦ βασιλέως φίλων. Ὁ δὲ Μελισσηνός μένει ἡδὴ κύριος ἀνενό-
χλητος ἀξιολόγος μέρους τῆς μικρᾶς Ἀσίας· συμμαχῶν πάντοτε μετὰ τῶν Τούρκων, ὅτι-
νες ἐν τούτοις ὠφελούμενοι ἐκ τῆς τασαύτης ἐκείνης διχοστασίας ἐκυρίευσαν τότε δι' ἴδιον
λογαριασμόν τὴν Κύζικον καὶ μετ' ὀλίγον τὴν Νίκαιαν, ὅπου ἔστησαν, οὐ μακρὰν τῆς
Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ἔδραν αὐτῶν.

Καὶ ὡς ἂν μὴ ἤρουν ταῦτα, οἱ περὶ τὸν Βοτανειάτην δυσηρέστησαν καὶ αὐτοὺς
τοὺς Κομνηνοὺς. Ὁ βασιλεὺς ἐτίμα καὶ ἡγάπα τοὺς νέους τούτους, ἀλλ' ἤξεύρομεν ἥδη
ὅτι εἶχε παρ' ἑαυτοῦ δύο Σλαῦους, τὸν Βορίλον καὶ τὸν Γερμανόν, οἵτινες ἐκ τοῦ ἀφα-
νιστοῦ ἦγον καὶ ἔφερον τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν. Οἱ δὲ ἄνθρωποι οὗτοι ἐφθόνησαν
καὶ ἐμίσησαν ἐξ ἀρχῆς τὸν τε Ἰσαάκιον καὶ τὸν Ἀλέξιον, καὶ πᾶσαν ἐμχανῶντο σκευ-
ωρίαν ἵνα παραγάγῃσι δυσπιστίαν κατ' αὐτῶν εἰς τὸν νοῦν τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ὁ
Ἀλέξιος (διότι κυρίως περὶ αὐτοῦ πρόκειται), ἐκτὸς τῶν γενναίων προτερημάτων, εἶχε
μυθεῖ ἐκ παιδῶν κατ' ἀνάγκην καὶ εἰς τὴν λεπτοτέραν ἐκείνην τῆς πολιτικῆς ραδιουργίας

(!) Ν' ἀνακτήσῃ τῷ 1261 ἀπὸ τῶν Φράγκων καὶ ν' ἀπολέσῃ διὰ τῆς ὀθωμανικῆς κατα-
κτήσεως τοῦ 1453.

τέχνην, ἥτις οὐδαμοῦ ἄλλοι ἐτελειώθη τοσοῦτον ὅσον ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Νοήσας ἐγκαίρως τὰ τεκταινόμενα ἀφ' ἐνὸς μὲν περιποιεῖτο ὅσον ἔνεστι τὸν βασιλέα, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατώρθωσε νὰ υἱοθετηθῇ ὑπὸ τῆς βασιίδος Μαρίας διὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου. Καί μετ' οὐ πολὺ προσφωγεῖσθαι ἔτι μᾶλλον τῆς εὐνοίας αὐτῆς διὰ τούτου, ὅτι ὁ μὲν Βοτανειάτης ἤθελε νὰ καταστήσῃ διάδοχον νέον τινὰ συγγενὴ του. Συναδηνόν, ἡ δὲ βασίλισ ἐπόθει μᾶλλον φυσικῶ τῷ λόγῳ νὰ ἴδῃ τὴν ἀρχὴν μεταβιβαζομένην εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς Κωνσταντῖνον, ὃ δὲ Ἀλέξιος ὑπέσχετο αὐτῇ ἀπὸ κοινου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ἰσαακίου πᾶσαν ἐπὶ τούτῳ συνδρομὴν. Προστατευόμενος λοιπὸν διὰ τούτο ὑπὸ τῆς Μαρίας ἑματαῖον τὰ ὑπὸ Βορίλου καὶ Γερμανοῦ σκευωρούμενα. Ἀλλὰ τότε οὗτοι πειθόμενοι ὅτι διὰ τοῦ βασιλέως οὐδὲν κατορθοῦσιν ἀπεφάσισαν νὰ καταστήσωσιν αὐτοὶ ἐκποδὼν τινος Κομνηνοῦ, καλοῦντες αὐτοὺς ἐν νυκτὶ εἰς τὰ βασίλεια ὡς ἐξ ἀνωτέρας δῆθεν διαταγῆς, ἐξορύσσοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν καὶ δικαιολογούντες ἔπειτα καὶ γεγόμενα διὰ ψευδοῦς τινος κατηγορίας. Εἶχον δὲ ἤδη ὀρίσει τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἔμελλε νὰ τελεσθῇ ἡ ἐπιβουλὴ αὕτη, ὅτε οἱ Κομνηνοὶ ἐβεβαιώθησαν τὸ Σάββατον τῆς Τυρινῆς τοῦ 1087 παρὰ τινος τῶν φίλων αὐτῶν περὶ τῶν παρασκευαζομένων. Ἡ ἀγγελία αὕτη κατέπεισεν αὐτοὺς ὅτι ὁ κίνδυνος ἦτο ἀναπόδραστος, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσι τι παρὰ τοῦ γέροντος βασιλέως καὶ τῆς ἀσθενοῦς βασιίδος, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ φροντίσωσιν οἰκοθεν περὶ σωτηρίας. Ὅθεν συνεννοηθέντες ἄμεσως μετὰ τῶν φίλων καὶ παραλαβόντες ἰδίους μετ' ἑαυτῶν τὸν τε γενναῖον Ἀρμένιον στρατηγὸν Πακουριανὸν (1) καὶ τὸν οὐδὲν ἥττον ἀρεμῖαν Οὐμβερτόπουλον, ἀνεψιὸν ὄντα τοῦ Νορμανοῦ Ροβέρτου, καὶ τὸν Γεωργίον Παλαιολόγον, ἔξηλθον πολλὰ-πρὶν τῆς μετὰ τὴν Κυριακὴν Δευτέρας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Οὐμβερτόπουλος αὐτὸς καὶ ὁ Γαβριηλόπουλος, ὅστις ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Κωνσταντινίου Πορφυρογεννήτου, καὶ ἄλλος τις Λογγιβαρδόπουλος, οὐ μνημονεύουσιν οἱ χρονογράφοι ἐπὶ τῆς τελευταίας βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως, εἶναι, καθ' ὅσον ἠετέρομεν, οἱ πρῶτοι -ὅπουλοι οὓς ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἡ δὲ ταχὺς δι' ἧς ὁ Ἀλέξιος, ἅμα μαθὼν τὴν ἐπιβουλὴν, ἐνήργησε τὰ δέοντα καὶ διέφυγε τὸν κίνδυνον, ἔδοκεν ἀπορμῆν εἰς τοὺς Κωνσταντινουπολίτας νὰ ποιήσωσιν ἁμαρτίαν τι, τὸ ὅποιον ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἐψάλλετο εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πρωτευούσης, ἔχον αὐταῖς λέξεσιν οὕτω, κατὰ Ἀνναν τὴν Κομνηνὴν· «Τὸ Σάββατον τῆς Τυρινῆς, χαρεῖς, Ἀλέξιε, ἐνόησές το, καὶ τὴν Δευτέραν τὸ πρωί, εἶπα καλῶς γεράκιον μου»· ὃ ἔστι τὸ Σάββατον τῆς Τυρινῆς, εὐγέ σου, Ἀλέξιε, ἐνόησες τί σὲ ἐτοιμάζον, καὶ τὴν Δευτέραν τὸ πρωί ἐσώθης ὡς ἰέραξ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν πολεμίων σου.

Οὕτω τοῦλάχιστον διηγεῖται τὰς περιστάσεις αἵτινες ἠνάγκασαν τὸν Ἀλέξιον νὰ φύγῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἀννα Κομνηνὴ, ἥτις ἱστορήσῃ τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ καὶ τὴν πολιτείαν, ὀνομάσασα τὸ ἔργον «Ἀλεξιάδα» καὶ εἶναι ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς προκειμένης περιόδου ὁ κυριώτατος ἡμῶν ὁδηγός, διότι ἡ τοῦ Σκυλίτση σύντομος χρονογραφία ἀπολήγει εἰς τὸν Βοτανειάτην. Τινὲς ὑπόπτευσαν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐστασίασεν ἄνευ τῆς ἐσχάτης ἐκείνης ἀνάγκης καὶ ὅτι ἡ Ἀννα Κομνηνὴ παρέστησεν οὕτω τὰ πράγματα ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν φυλάξιάν του πατρὸς αὐτῆς. Καὶ εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ «Ἀλεξιάς» εἶναι ἐγκώμιον μᾶλλον ἢ ἔργον ἱστορικόν, ὅπως σήμερον τὸ ἐννοοῦμεν, ἡ δὲ κυρία αὐτῆς ἀξία συνίσταται εἰς τὴν λεπτομερῆ τῶν γεγονότων ἔκθεσιν ὑπὸ αὐτόπτου σχεδὸν μάρτυρος. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁδοῦ τινὰ πείθουσιν ἡμᾶς νὰ μὴ ἀπορρίψωμεν ἐντελῶς τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἀννης. Τὴν μὲν ὁλεθρίαν καὶ κακόβουλον ἐπὶ Βοτανειάτου ἐπιρ-

(1) Ὁ Πακουριανὸς ἦν Ἰβηρ τὸ γένος, ἦτοι Γεωργικινός.

ροὴν τοῦ Βορίλου καὶ τοῦ Γερμανοῦ ἀναφέρει ἤδη, ὁ καὶ Σκυλίτσης αὐτός, τὸ δὲ πρὶ μικροῦ παραπεθεὶν δημῶδες ἱμάτιον ὑποδεικνύει τὴν κοινῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικρατήσαν πεποίθησιν περὶ τῆς γενομένης κατὰ τοῦ Ἀλεξίου ἐπιβουλῆς. Ὅπως δὴ ποτε ὁ Ἀλέξιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπῆλθον εἰς Θράκην καὶ ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν στρατιωτικοῦ τινος ἀποσπάσματος, τὸ ὅποιον εἶχε συγκροτηθῆ αὐτόθι ἵνα στρατεύσῃ κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐκεῖ προσῆλθε καὶ ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, τοῦ ὁποίου ὁ Ἀλέξιος· εἶχε νυμφευθῇ τὴν ἐγγόνην, καὶ ὅστις, εἰ καὶ ἔφερε τὸ μοναχικὸν ἱμάτιον, δὲν ἔπαυσεν ἀναμιγνύμενος εἰς τὰ τῆς πολιτείας πράγματα, ἐνταῦθα δὲ ἰδίως ὅτε ἔγινε λόγος περὶ ἀναγορεύσεως νέου βασιλέως συνετέλεσε νὰ προτιμηθῇ τοῦ Ἰσαακίου ὁ Ἀλέξιος. Ὁ Ἰσαάκιος ἄλλως τε προθύμως παρεχώρησε τὰ πρωτεία εἰς τὸν νεώτερον ἀδελφὸν καὶ μετ' ὀλίγον ἅπαντες ἐπορεύθησαν ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν καὶ εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην Πέμπτην διὰ συνένοήσεως μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γερμανῶν μισθοφόρων τῆς φρουρᾶς. Ἐπειδὴ ἔν τούτοις ὁ στρατὸς τοῦ Κομνηνοῦ ἐπεχείρησεν ἤδη δεινὴν τῆς πόλεως λεηλασίαν καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐσκορπίσθη τῆδε κἀκεῖσε, ὁ Βατανειάτης ἡδύνατο διὰ τῶν Βαριάγων, οἵτινες εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς αὐτόν, νὰ συλλάβῃ τὸν ἀντίπαλόν του μείναντα ἐπὶ τινα χρόνον μεμονωμένον μετ' ὀλίγων ἀξιωματικῶν. Καὶ ὁ Νικηφόρος Παλαιολόγος, ὅστις διετέλεσε μέχρι τέλους πιστὸς ὡσαύτως, καίτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γεώργιος ἐπρωταγωνίστει ἐν τῇ ἀντιθέτῳ στρατοπέδῳ, προέτεινε ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον. Ἀλλ' ὁ γέρον Βασιλεὺς, ἀφ' οὗ ἐξήτησε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ ἐν Χρυσοπόλει διατρίβοντος ἐτέρου ἀντιπάλου, τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, καὶ δὲν ἡδυνήθη οὐδὲ νὰ πέμψῃ πρὸς αὐτὸν τὸν ἀνθρώπον εἰς ὃν εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐντολήν· ἐκείνην, ἀκελπισθεὶς προετίμησε νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν Ἀλέξιον. Ἀνέθηκε δὲ τὰ περὶ τούτου εἰς τὸν Νικηφόρον Παλαιολόγον, ὅστις προσελθὼν τρόνῳ πρὸς τὸν Ἀλέξιον εἶπεν ὅτι ὁ βασιλεὺς προτείνει νὰ τὸν υἱοθετήσῃ ἐπιτρέπων αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἀρχὴν καὶ μὴ διατηρῶν εἰμὴ τὸ ψιλὸν τῆς βασιλείας ὄνομα, καὶ τὴν εὐφημίαν, καὶ τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα, καὶ τὴν ἐν τοῖς ἀνακτόροις διατρίβην. Ὁ Ἀλέξιος ἐφαίνετο διατεθειμένος νὰ δεχθῇ τὰ προτεινόμενα, ἀλλ' ὁ καῖσαρ Δούκας μεσολαβήσας «συμπένθερε, εἶπε πρὸς τὸν Παλαιολόγον (διότι ὁ τούτου υἱὸς Γεώργιος ἦτο γαμβρὸς τοῦ Δούκα ἐπὶ θυγατρὶ), συμπένθερε, αὐτὰ ἦσαν καλὰ πρὶν γίνωμεν κύριοι τῆς πόλεως· τώρα δὲ δὲν μένει ἄλλο εἰς τὸν γέροντα βασιλεῖα εἰμὴ νὰ καταβῇ τοῦ θρόνου καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς σωτηρίας του». Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην στιγμήν ἠθέλησε καὶ ὁ Βορίλος ν' ἀντιταχθῇ μετὰ τοῦ ἐτοίμου πρὸς πόλεμον βασιλικοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ὁ πατριάρχης ἀπέτρεψε τὸν Βοτανειάτην τοῦ νὰ δώσῃ τὴν περὶ τούτου ἀναγκαίαν διαταγὴν καὶ κατέπεισεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ μετ' οὐ πολὺ νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

Μολεμβδόβουλλον Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ὁδὸς
δομestικῶν τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως.

Ἐπιστύλιον τῆς μονῆς Δαρνίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΑΛΕΞΙΟΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ, ΠΡΟΜΗΝΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΣ

Τοιοιτοτρόπως ἐν μηνί Ἀπριλίῳ 1081 κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 24. Οὐ μόνον οἱ ἐπιφανέστεροι στρατιωτικοὶ οἴκοι συνετάχθησαν μετ' αὐτοῦ εἴτε ἐξ ἀρχῆς εἴτε μετ' ὀλίγον ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς πολιτικῆς μερίδος ἄνδρες ἐνόησαν ἐπὶ τέλους ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ἡγεμόνα ἰσχυρότερον τῶν Δουκῶν καὶ τῶν Βοτανειατῶν ὥστε ἀπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἡ νέα τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις συνεχω-νεύθῃ ἐν τῇ κυβερνήσει μετὰ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ ἔπαυσε ταράττουσα τὰ πράγματα καὶ ἀποβαίνουσα βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας πρόξενος. Πρὸ πάντων δὲ ὁ νέος βασιλεὺς ἐδέ-ησε νὰ κανονίσῃ τὰ κατὰ τοὺς ποικίλους αὐτοῦ συγγενεῖς, ἐξ ὧν, ἵνα κατ' ἀρχὰς περιορι-σθῶμεν εἰς τοὺς κυριωτέρους, ὁ μὲν γαμβρός του Μελισσηνός, ἀναγορευθεὶς ὡσαύτως αὐτοκράτωρ, ἴστατο ἐν Χρυσόπολει, ὁ δὲ πρεσβύτερος ἀδελφός Ἰσαάκιος εἶχε μὲν παρα-χωρήσει αὐτῷ τὰ πρωτεῖα ἀλλ' ἐδικαιούτο νὰ λάβῃ ἑξαίρετόν τινα ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν. Πλὴν τούτου, ὁ Ἰωάννης Δούκας, καὶ ὡς πάππος τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀλεξίου Εἰρήνης καὶ ὡς συμπράξας εἰς τὴν μεταβολήν, καὶ ὡς ἀνὴρ φύσει πολυπράγμων, δὲν ἠδύνατο ὡσαύτως νὰ παραμεληθῇ ὑπὸ τοῦ νέου βασιλέως ἡ δὲ Μαρία ἡ σύζυγος τοῦ πρὸ μικροῦ καθαιρεθέντος Βοτανειαίου, ἐπεριδομένη εἰς τε τὴν προστάσιαν ἢν προσάτως ἔτι εἶχεν ἀπονεύει μετὰ Κομνηνοῖς καὶ ἰδίως τῷ Ἀλεξίῳ, καὶ εἰς τὸ θαυμάσιον αὐτῆς κάλλος, εἶχε μετίζοντας πάντων ἀξιώσεις. Ὅποση ἦτο ἡ εὐλόβεια ἢν ὁ Ἀλέξιος, καίτοι ἦτο τοσοῦ-τον νέος, ἐνέπνεεν ἤδη εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτόν, μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς ὠκονόμησε τὰς πρώτας ταύτας περιπλοκάς, εἰς τὴν διάλυσιν τῶν ὁποίων, ὅσον μικρολόγοι καὶ ἂν φαίνονται σήμερον εἰς ἡμᾶς, ἦτο ἐν τούτοις ἀπαραίτητον νὰ ἀσχοληθῇ ἵνα ἡμπορέσῃ ἀσφαλῶς καὶ ἀπερισπάστως νὰ ἐπιστήσῃ τὸν νοῦν εἰς τὰ δημόσια πρά-γματα. Ἐτι πρὶν ἢ γίνῃ κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶχε λάβῃ παρὰ τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ προτάσεις περὶ διανομῆς τοῦ κράτους εἰς δύο· ἀλλὰ μὴ ἀποδεχθεὶς, καὶ εὐλόγως, τὸν ὀλέθριον τοῦτον συμβιβασμὸν ὑπέσχετο τὸ πολὺ νὰ ἀπονεύμῃ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πρωτευούσης τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα εἰς τὸν ἀντίζηλον ἐκείνον· ἐτήρησε δὲ ἤδη τὴν ὑπό-σχεσιν, καὶ ὁ Μελισσηνός, νοήσας ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τὴν πλεονέκτην, ἠρξάσθη εἰς τοῦτο. Ἀλλὰ, ἐνῷ πρότερον ὁ καίσαρ ἦτο τὸ πρῶτον μετὰ τὸν βασιλεῖα ἀξίωμα τοῦ κρά-

τους, ὁ Ἀλέξιος τιμῶν τὴν ἀδελφικὴν στοργὴν τοῦ Ἰσαακίου, ἔπλασε τότε νέαν τινὰ προσηγορίαν, τὴν τοῦ σεβαστοκράτορος, ἣν ἀπένευμε τῷ πρεσβυτέρῳ ἀδελφῷ, ὡς ἀξίωμα ἀμέσως τῷ βασιλεῖ ἐπόμενον, καταβιβασθέντος τοῦ καίσαρος εἰς τὴν τρίτην τάξιν. Καὶ ὁ μὲν Μελισσηνός, ὅστις εἶχεν ἤδη ὑποταχθῆ, ἐδῆσε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν καινοτομίαν ταύτην. Τὸ ἄπορον ὅμως εἶναι πῶς ἐνάσχετο ὁ Ἰωάννης Δούκας νὰ διατεθῇ τοιοῦτοτρόπος τὸ ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἕως τότε αὐτὸς ἔφερεν. Ἰσως ἤλπισεν ὅτι ἄνευ ἀξιώματός τινος θέλει διατηρήσει τὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Ἀλεξίου ἐπιρροὴν αὐτοῦ. Τρόντι κατὰ τὰς πρῶτας ἡμέρας ἐγένοντο, φαίνεται, παρτωρήσεις τινὲς πρὸς χάριν αὐτοῦ. Ἡ μήτηρ τῶν Κομνηνῶν, Ἄννα Δαλασσηνή, γυνὴ διακεκριμένη ἐπὶ σιωπῇ καὶ ὑπὸ τῶν νύδων σφόδρα τιμωμένη, δὲν εἶχεν, ὡς ἔλεγετο, πολλὴν συμπάθειαν πρὸς τὴν σύζυγον τοῦ Ἀλεξίου Εἰρήνην, τὴν ἐγγόνην τοῦ Ἰωάννου Δούκα, τοῦ ὁποῖου ἐν γένει ἀπεστρέφετο τὴν οἰκογένειαν. Συνέπεσον δὲ περιστάσεις τινὲς ὑποδείξασαι κατ' ἀρχὰς τῇ καὶ ὁ Ἀλέξιος ἦτο εὐδιάνθετος νὰ διαίχεσθῃ ἀπ' αὐτῆς τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ αὐτὴ μόλις πεντεκαδικαίετις οὐσα δὲν εἶχεν ἔτι τεκνοποιήσει. Ὅτε ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος, γενόμενος ἅμα εἰσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν κύριος τοῦ στόλου, ἐχαίρετισε μετὰ τῶν ναυτικῶν τὸ πῶτον ὡς βασιλεὺς τὸν Ἀλέξιον, καὶ συνάμα τὴν Εἰρήνην ὡς βασίλισσαν, οἱ περὶ τοὺς Κομνηνοὺς, προκύψαντες ἐκ τῶν ἀνακτόρων, τὰ ὅποια εἶχον ἤδη καταλάβει, διέταξαν νὰ μὴ συνάπτηται ἐν ταῖς ἀνευφημίαις ταύταις τὸ ὄνομα τῆς Εἰρήνης. Ἀφ' ἑτέρου ἡ τοῦ Βοτανειάτου σύζυγος Μαρία ἐξηκολοῦν διὰ τριβύσσας ἐν τοῖς βασιλείοις μετὰ τοῦ νιού αὐτῆς Κωνσταντίνου, καὶ πολλοὶ ὑπεφιθύριζον ὅτι τοῦτο γίνεται διότι ὁ νέος βασιλεὺς σκοπὸν ἔχει νὰ νυμφεῖται αὐτήν. Καὶ ἀληθῶς, ὅτε ἐστέρφη ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ, ἐστέρφη μόνος ἄνευ τῆς Εἰρήνης. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὰ πράγματα μετέβαλον ὅψιν. Ὁ Ἰωάννης Δούκας εἶχε μέγιστον προσωπικὸν συμφέρον νὰ μὴ διαλυθῇ ὁ μετὰ τῆς Εἰρήνης γάμος τοῦ Ἀλεξίου. Ἦτο μὲν καὶ ἡ Μαρία συγγενὴς αὐτοῦ, διότι εἶχε διατελέσει σύζυγος τοῦ ἀνεψιῦ του Μιχαὴλ Ζ', ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ Ζ' δὲν εἶχε διατεθῇ περὶ τὰ ἔσχατα φιλικῶς πρὸς τὸν πατέρα του τοῦτον. Κατόπιν δὲ ἡ Μαρία συνένειχθη τὸν Βοτανεῖτιν, πρὸς δὲν ἔτι ὀλιγώτερον φιλικῶς ἐπολιτεύθη ὁ Δούκας. Καὶ ἡ πρὸς τὴν Μαρίαν συγγένεια ἦτο ἀπλὴ κηδεστία, ἐνῷ ἡ Εἰρήνη ἦτο τέκνον τοῦ τέκνου του. Ὅθεν ἐνεργήσας μετὰ τῆς συνήθους αὐτῇ δραστηριότητος παρὰ τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ πατριάρχει κατώρθωσεν ὥστε 7 μόλις ἡμέρας ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀλεξίου στέψεως νὰ στεφθῇ καὶ ἡ Εἰρήνη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ βασίλισσα, μετ' οὐ πολὺ δὲ νὰ ἐξέλθῃ τῶν βασιλείων καὶ ἡ Μαρία. Συγχρόνως ὅμως παρέχων τελευταῖον τὸν δείγμα φροντίδος ὑπὲρ τοῦ νιού αὐτῆς Κωνσταντίνου, ὅστις ἦτο μικρὸς ἀνεψιὸς του, κατέπεισε τὸν Ἀλέξιον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν παῖδα ἐκείνον ὡς συμβασιλεὺς καὶ νὰ περιβάλῃ τὴν Μαρίαν διὰ πάσης τιμῆς. Ὁ Ἀλέξιος ἐπέισθη εἰς τοῦτο τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ νέος Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀρραβωνισθῇ τὴν θυγατέρα τοῦ ἀρχόντος τῆς κάτω Ἰταλίας Ροβέρτου, ὁ δὲ πολυμήχανος οὗτος ἡγεμὼν μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἔκπτωσιν τοῦ Μιχαὴλ Ζ', πατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου, ἠλείπει νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν διὰ τοῦ πολέμου καλινόρθωσιν τοῦ συμπενθέρου τούτου. Ἡ ἐλπίς λοιπὸν τοῦ νὰ ἀποσοβῇ ὁ νέος οὗτος κίνδυνος συνετέλεσε βεβαίως πολὺ εἰς τὴν ἀδράσαν ταύτην τοῦ Ἀλεξίου. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἔκτοτε δὲν ἀναφέρεται πλέον ὁ Ἰωάννης Δούκας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐκείνος, ἀρῶν μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ Ροβέρτου ἡρραβωνισθῇ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν, ἀπέθανε πρωίμως. Ὁ δὲ Ἀλέξιος ἐξακολουθῶν τὴν οἰκονομίαν ταύτην τῶν συγγενικῶν πραγμάτων ἔπλασεν ἔτι δύο νέα ἀξιώματα, τὸ τοῦ πανυπερσεβάστου καὶ τὸ τοῦ πρωτοσεβάστου καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπένευμεν εἰς τὸν Μιχαὴλ Ταρωνίτην, γαμβρὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ Μαρίᾳ, τὸ δὲ τοῦ πρωτοσεβάστου εἰς τὸν μετ' αὐτὸν ἀμέσως ἐπόμενον

ἀδελφόν του Ἀδριανόν. Εἶχε δὲ καὶ ἕτερον ἔτι νεώτερον ἀδελφόν, τὸν Νικηφόρον, ὃν ἀνηγόρευσε μέγαν δρογγάριον τοῦ στόλου, ἦτοι μέγαν ναύαρχον, καὶ εἰς ὃν ἀπένειμεν ὡσαύτως τὴν τοῦ σεβαστοῦ προσηγορίαν, ἣτις ἄλλοτε ἦτο πρωτίστη τοῦ κράτους καὶ μόνῃ τῷ βασιλεὶ προσήκουσα, ἣδη δὲ ἀπέβη πέμπτη κατὰ τὴν τάξιν μετὰ τὸν βασιλέα. Ἀλλ' ἂν προστεθῇσαν οὕτω τρία νέα ἐν τῇ αὐτῇ ἀξιώματα, ἅρ' ἑτέρου ὁλως ἐξέλειπεν ἔκτοτε τὸ ἀρχαιότατον ἄξιωμα τοῦ νοβελισσίου.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται πόσας δυσκολίας ἀπήντησεν ὁ Ἀλέξιος περὶ τὴν θεραπείαν τῶν συγγενικῶν τούτων φιλοτιμιῶν καὶ συμφερόντων· πολὺ δὲ μᾶλλον δυσοικονόμητα ἦσαν τὰ δημόσια πράγματα, τὰ ὅποια εἶχον τοσοῦτον ἀθλίως ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ἐφαίνοντο ἀνεπανόρθωτα. Τὸ ἥμισυ τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατεῖχτο ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες διὰ τῆς ἐκ' ἑσχάτων ἀλώσεως τῆς Κυζίκου καὶ τῆς Νικαίας προήλασαν μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ δὲ ἅλλα ἥμισυ οὐ μόνον ἀδιακόπως ἐκινδύνευεν ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν πολεμίων ἐκείνων ἀλλὰ καὶ εἰς δεινὴν περιήλθε παραλυσίαν ἕνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων στάσεων τοῦ Βοτανειάτου καὶ τοῦ Μελισσηνοῦ. Ἡ αὐτὴ δὲ παραλυσία ἐπεκράτει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας ἕνεκα τῶν στάσεων τοῦ Νικηφόρου Βογνέννιου καὶ τοῦ Βασιλακίου, ἕνεκα τῆς ἀναστασίας τῶν

Μολυβδοῦλλον Ἀλέξiou Ἀ' Κομνηνοῦ

(Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὁμοῦς ὁ ἀσκητὰς κρατὶν λάβαρον καὶ τὴν σταίραν, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας ὁ Ἰησοῦς Χριστός).

Πετσενέγων, τῶν Σέρβων, τῶν Χωρβάτων, τῶν Νορμανῶν καὶ ἕνεκα αὐτοῦ τοῦ τελευταίου κινήματος τοῦ Ἀλέξiou. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ὁμολογεῖ ὅτι ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐξετράπη εἰς δεινὴν ἀκολασίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς βασιλευούσης εἰχον ἀγανακτῆσαι ὥς ἐκ τούτου δεινῶς καὶ ὅτι ὁ Ἀλέξιος μὴ δυνάμενος νὰ τιμωρήσῃ τὰς ἀταξίας ἐκείνας ἠναγκάσθη πρὸς ἐξόλεσιν τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν νὰ ὑποβάλῃ ἑαυτὸν καὶ ἅπανα αὐτοῦ τὴν οἰκογένειάν εἰς θρησκευτικὰ ἐπιτίμια, ἦτοι τεσσαρὰ κοινὴν ἡμέρον νηστείαν καὶ χαμενίαν καὶ ἄλλα τοιαῦτα μετανοίας δείγματα. Μηδὲ νομίση τις ὅτι ἡ ἀκόλαστος ἐκείνη στρατιὰ ἦτο τοῦλάχιστον πολυάριθμος. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ περιγράφουσα τὴν ἀθλιότητα εἰς ἣν περιήλθε τὸ κράτος κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου βεβαίῳ ὅτι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς τοῦ Ἀλέξiou βασιλείας ἡ ὅλη αὐτοῦ δύναμις συνίστατο εἰς 300 στρατιώτας ἰθαγενεῖς, καὶ τούτους ἀνάκιδας καὶ ἀπειροπολέμους, καὶ εἰς εὐαριθμήτους τινὰς ξενικοὺς μισθοφόρους. Προστίθῃσι δὲ ὅτι τὰ βασιλικά ταμεῖα οὐδὲν εἶχον λόγον ἄξιον περισσεύμα.

Οὐδὲν ἦττον, ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξιος ἀνέδειξεν ἐκ παίδων οὕτως εἰπεῖν πολλὴν στρατηγικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα, ἠδυνάτό τις νὰ ἐλπίσῃ σπουδαίαν τινὰ παρ' αὐτοῦ τῶν πραγμάτων βελτίωσιν. Ἐσωτερικῶς ἀντίπαλος οὐδεὶς ἦδη ἀντιπαρίστατο. Ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν ἠδυνάτο νὰ συγκροτηθῇ στρατὸς ἀξιόμαχος. Οἱ χρηματικοὶ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων πόροι ἦσαν ἐπίσης σαφилεῖς, καὶ ἡ Κωνσταντινουπόλις ἦτο πάντοτε τὸ πρῶτον τῆς οἰκουμένης ἔμπορεῖον. Ἄν ὑπῆρχε λοιπὸν καιρὸς νὰ τακτοποιηθῇ δεόντως ἡ διοίκησις, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἤθελε στερηθῇ οὔτε χρημάτων οὔτε ἀνδρῶν, καὶ οὕτω παρασκευασθεὶς ἤθελε πιθανώτατα κατορθώσει νὰ ἐκβάλῃ τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας σύνορα τοῦ κράτους. Ἀλλὰ κατ' αὐτὰς

τὰς ἡμέρας καθ' ἃς ἀνέλάμβανε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ἐλάμβανε συγχρόνως τὴν ἀγγελίαν ὅτι νέος καὶ πολὺ φοβερώτερος πόλεμος, ὁ Νορμαννὸς Ροβέρτος Γυσκάρδος, ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐκπλεύσῃ ἐκ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας ἐπὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας. Ἵνα ἐκτιμῇσωμεν τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης τοῦ Ροβέρτου, ἥτις δὲν ὑπῆρξε γεγονός μεμονωμένον, ἀλλὰ στενῶς συνδεδέοι μετ' ὧν τῶν ἐθνικῶν, πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, ἀνάγκη νὰ ἀναδράμωμεν ἐπὶ μικρὸν πρὸς τὰ ὀπίσω.

Γνωρίζομεν ὅτι πρὸ αἰώνων ἐσωφεύοντο ποικίλαι ἀφορμαὶ ἀντιπαθειῶν, διενέξεων καὶ συγχρούσεων μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὁ ἀνατολικὸς κόσμος, ὅστις ἔσφζε πολλὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας παιδείας καὶ κυβερνητικῆς εὐρυθμίας, δὲν ἠδύνατο νὰ πείσῃ ἐαυτὸν ὅτι ἡ ἀπαιδευσίς καὶ ἡ ἀναρχία ἡ ἐπικρατήσασα ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν γερμανικῶν φυλῶν κατάλυσιν τοῦ αὐτοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους· παρεσκεύαζε τὴν διάπλυσιν πολιτισμοῦ νέου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἡ Ἀνατολὴ ὤφειλε νὰ συμβιβασθῇ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας. Πάλιν δὲ τὰ νεαρὰ ἐκεῖνα γερμανικὰ φυλὰ ἐπὶ τοσοῦτον οἰστορηλατοῦντο μαχίμου ὀργασμοῦ, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ αἰσθανθῶσι πολλὴν εὐλάβειαν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ταύτην κοινωνίαν, ἐν ἣ, ὡς μὴ ὤφειλε, τὸ πολεμικὸν πνεῦμα ἡλαττοῦτο δομηραὶ καὶ ἐμαραίνετο. Ἐν τούτοις ἡ ἐθνικὴ αὕτη ἀντίθεσις δὲν ἠθέλεν ἀρκέσει ἵνα ἐπαγάγῃ σπουδαίαν ρῆξιν, ἐὰν δὲν προσετίθεντο εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλαι πολιτικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἀφορμαὶ διενέξεων. Ἐν τῇ πρώτῃ ἔτει τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ὁ δυτικὸς κόσμος, ὅστις εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τινος νὰ προαισθάνεται τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συμπυκνώσῃ ὅπως οὖν τὰς ἰσχυρὰς ἀλλὰ διεσπασμένας ὁλως πρότερον δυνάμεις αὐτοῦ, ἠνῶρθωσε διὰ τοῦ τότε δαιμονίου αὐτοῦ ἀντιπροσώπου Καρόλου τοῦ Μεγάλου τὴν πρὸ 350 περίπου ἑνιαυτῶν ὁλως ἐκλιποῦσαν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ δ' ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ἥτις ἤξιον ἑαυτὴν πάντοτε μόνην κληρονόμον τῆς ἀρχαίας ρωμαϊκῆς, δὲν ἐπέιδετο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν νέαν ἐκείνην δυτικὴν αὐτοκρατορίαν, τὴν ὑπὸ ἄλλοτριῶν φυλῶν ἀνιδρυθείσαν. Ἐντεῦθεν προέκυψαν μὲν ἐκ διαλειμμάτων ἐχθροπραξίαι τινὲς μετὰ τῶν δύο τούτων δυνάμεων, ἀλλ' αἱ ἐχθροπραξίαι αὗται περιωρίζοντο εἰς τὰ ἀμοιβαία αὐτῶν μεθόρια, διότι ἐκατέρα, ἀπασχολουμένη εἴτε ὑπὸ ἐσωτερικῶν περιστάσεων εἴτε ὑπὸ ἄλλων ἐξωτερικῶν πολεμίων, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀγῶνα κρίσιμον καὶ ὀριστικόν. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐπέπρωτο νὰ ἐπαγάγῃ ἡ θρησκευτικὴ διένεξις. Ἐξεθέσαμεν ἄλλοτε διὰ μακρῶν τὰς ποικίλας τῆς διενέξεως ταύτης περιπετείας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης ἤξιον νὰ σφετερισθῇ κυριαρχικὴν ἔξουσίαν ἐπὶ σὺμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ πληροπλήτου, ἄρα καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὁ δὲ ἀρχιερεὺς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως ἀνεγνώριζον μὲν προθύμως τὰ πρωτεῖα τοῦ ἱεράρχου τῆς Δύσεως ἀλλὰ δὲν ἐπέιδοντο, καὶ εὐλόγως, νὰ ἐνιδρύσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπων οὐδένα δεσπότην ἀπόλυτον καὶ αὐτογνώμονα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Περὶ τὰ μέσα τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ὁ πάπας προσέβαλε τοσοῦτον ἀποτόμως τὴν αὐτονομίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὥστε ὁ πατριάρχης Φώτιος, μὴ ἀρκούμενος νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐπίθεσιν, ἐνόμισε πρέπον νὰ ἀνακηρύξῃ ἐπὶ συνόδῳ ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Δύσεως παρεβίβασεν αὐτὰ τὰ δόγματα καὶ τὰ νόμιμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὅτι τὸ σπουδαῖον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἦτο τὸ πολιτικόν, τὸ κυβερνητικὸν ζήτημα καὶ οὐχὶ ἡ δογματικὴ διαφωνία, ἀπεδείχθη ἀριδήλως μετ' ὀλίγον ὅτε, μηδεμιᾶς γενομένης ἐκ μέρους οὐδετέρας τῶν ἐκκλησιῶν παραχωρήσεως περὶ τὰ δόγματα καὶ τὰ νόμιμα, περιῆλθον αὗται αὐτὴς εἰς εἰρηνικάς καὶ φιλικὰς σχέσεις, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὰ

πράγματα δὲν εἶχον εἰσεῖτι ὠρμάσει τοσοῦτον ὥστε νὰ διαλυθῇ ἡ διένεξις διὰ τῆς βίας. Βραδύτερον, περὶ τὰ μέσα τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἡ ἔρις ἐπανεληφθῆ, καὶ εἶδομεν ἐπὶ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ πάπα Λέοντος Θ' ἀνακηρύξαντας ἐν μέσῃ Κωνσταντινουπόλει, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου βήματος τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἔνοχον μυρίων αἰρέσεων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἔτι ἐπιστῇ ὁ πρόσφορος τῆς ἐνόπλου συγκρούσεως καιρός, ἡ δὲ δογματικὴ ἔρις ἦτο ὡς πάντοτε ἄπλη πρόφασις, ἐπανήλθεν ἀμέσως ἔπειτα ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν εἰρήνη καὶ φιλία.

Ἐτι ἐπὶ Κηρουλαρίου ἀναφέρεται πρεσβεία τις σταλεῖσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ πάπα Στεφάνου Γ', ἃν καὶ ἀδήλον τί ἔπραξεν ἡ πρεσβεία αὕτη. Ἐπὶ δὲ τῶν δύο ἀμέσων διαδόχων τοῦ Κηρουλαρίου, Κωνσταντίνου Γ' τοῦ Λεικούδη (1059 — 1063) καὶ Ἰωάννου Η' τοῦ Ξιφυλίνου (1064 — 1075), αἱ σχέσεις ἀναφανίσκονται αὐτῆς φιλικαί. Ὁ πάπας Ἀλέξανδρος Β' (1071 — 1073), μαρτυρῶν ὅτι ἡ μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν κοινωνία δὲν ἔπαυσεν, ἐπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποκριτάριον, τὸν εὐλαβῇ ἐπίσκοπον Ἀναγνίας Πέτρον (1), τοῦ ὁποίου αἱ πρὸς Ὑψίστον δεήσεις ἴσχυσαν νὰ ἀπαλλάξωσι τὸν τότε βασιλεύοντα Μιχαὴλ Ζ' ἀπὸ δεινοῦ νοσήματος· ὁ δὲ βασιλεὺς οὗτος ἀπέστειλε δῶρα πολλὰ εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τοῦ Μόντε Κασίνου, ἐκεκαῖστα τὰς εἰχὰς τῶν Βενεδικτίνων ὑπὲρ εαυτοῦ τε καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ βασιλείου, καὶ ὥρισεν διὰ χρυσοβοῦλλον ὅτι θέλοναι πέμπονται κατ' ἔτος ἐκ τοῦ δημοσίου ταμεῖου εἰς τὴν μονὴν ἐκείνην λίτραι 400. Δὲν θέλομεν ἀναφέρει ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἠοραβώτισε τὸν νῆον αὐτοῦ Κωνσταντῖνον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ροβέρτου Γυσκάδου Ἑλένης καὶ ὅτι μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικηφόρος Βοτανειάτης ὑπὸνδρευσε μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψίαν· διότι οἱ μικροὶ γάμοι οὐδέποτε ἔπαυσαν μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ Ἀλεξάνδρου Β' τὸν περιφανῆ Γρηγόριον Ζ' (1073 — 1085) περιῆλθον κατ' ἀρχάς οἱ ἡμέτεροι εἰς φιλικὰς σχέσεις. Ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἐπεμψεν εἰς αὐτὸν ἅμα ἀρχιερατεύσαντα (2), πρέσβεις, ὁ δὲ ἀνταπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν πατριάρχην Ἑνείας Δομνίκον μετ' ἐπιστολῆς ἐκδηλοῦσης τὴν ζωηρὰν ὑπὲρ ἀνανεώσεως τῆς εἰρήνης ἀπάνταχού γῆς εὐχὴν, καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' εἰς τὰς ἐμμέσους καὶ εἰρηνικὰς ταύτας ἐνεργείας δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀρκεσθῇ ἐπὶ μακρὸν ἀνὴρ ρέκτης καὶ πρακτικὸς οἷος ὁ Γρηγόριος Ζ', τόσῳ μάλλον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ ὁ φίλος αὐτοῦ βασιλεὺς Μιχαὴλ Ζ' καθυρέθην ὑπὸ τοῦ Βοτανειάτου, ὅστις μικρὸν ἐκίδετο περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἀξιώσεων τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Ὅθεν ὁ Γρηγόριος Ζ' ἐνόησε τάχιστα ὅτι ἡ σπάθῃ μόνῃ δύναται νὰ διαλύσῃ τὴν προαιώνιον ταύτην ἔριν καὶ ἀπεφάσισε νὰ ὠφελῇ ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀντι-

(1) Δεσμὸν σπουδαῖον μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀπετελοῦν τότε τὰ ἐν Ἱταλίᾳ, καὶ τῇ Ρώμῃ αὐτῇ, ἑλληνικά μοναστήρια, ἐξ ὧν τὸ τῆς Κρητοφέρεως ἱδρυθὲν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11ου αἰῶνος διατηρεῖ μέχρι νῦν τὸν ἑλληνικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα. Ἐκ τῶν πατέρων δὲ τῆς μονῆς ταύτης ἦν καὶ ὁ Πέτρος. Αἱ δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβείαι αἱ ἐκ Ρώμης, περὶ ὧν γίνεται λόγος, ἀπέβλεπον πρὸ πάντων εἰς τὴν προστασίαν τῶν ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδίως λατινικῶν μοναστηρίων. Αἱ πρεσβείαι αὗται ἐπέμποντο ὑπὸ τοῦ Πάπα εἰς τὸν αὐτοκράτορα, οὐχὶ εἰς τὸν πατριάρχην.

(2) Ἀνελθόντα δηλονότι εἰς τὸν παπικὸν θρόνον. Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς συγγέει συνήθως (προκειμένου περὶ παπῶν) τὸ ἀρχιερατεύειν (=προχειρίζεσθαι ἀρχιερέα) πρὸς τὸ ἐκλέγεσθαι πάπαν.

ζηλιών και τῶν ἐθνικῶν ἀντιπαθειῶν ὅσαι πρὸ καιροῦ ἐπεκράτουν μεταξύ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, ἵνα ἐπιβάλῃ τελευταῖον εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς βίας τὴν θέλησίν του. Αἱ δὲ περιστάσεις τοῦ κόσμου περὶ τὰ τέλη τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἦσαν τῶνόντι ἐπιτῆδεια ἵνα οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ρώμης ἀρχίσωσι νὰ παρασκευάζωνται καὶ νὰ ἐργάζωνται ἐπὶ τοῦτο.

Καθὼς συμβαίνει συνήθως εἰς τὰ ἀσιανὰ κράτη, οἱ Σελτζουκίδαι, οἵτινες περιεπόησαν ἐπὶ τινα χρόνον τοσαύτην δύναμιν εἰς τὸν μωαμεθανισμόν τῆς Ἀνατολῆς, παρήκμασαν ἐπίσης ταχέως ὅσον καὶ ἤκμασαν. Ἦδη ὁ τρίτος μέγας αὐτῶν σουλτάνος Μαλεκσάχ περιέπεσεν εἰς πλείστα ἀμαρτήματα, οὐ μόνον κατακερματίσας τὸ κράτος διὰ τῆς ἰδρύσεως πολλῶν ὑποτελῶν κυριάρχων ἀλλὰ καὶ ἀσχοληθεὶς περὶ κυνηγέσια πολὺ μᾶλλον ἢ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων, καὶ ἐπὶ τέλους διὰ γυναικείας τινὸς ραδιουργίας καθαιρέσας τὸν συνετὸν βεζίρην Νεζήμ-ἐλ-Μούλκ. Εἶχε δὲ ἐπιτρέψει τὴν κληρονομικὴν διοίκησιν τῆς Συρίας εἰς τὸν ἀδελφόν του Τουτούς, ὅπως εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰς τὸν συγγενὴ του Σολιμάν καὶ εἰς ἄλλους ἄλλας ἀνατολικωτέρας χώρας. Ἡ Συρία ἐκβεργνύτο πρὸ καιροῦ ὑπὸ πολλῶν μωαμεθανῶν ἡγεμονίσκων, καὶ ἐπ' ἐσχάτων εἶχε κατακτηθῇ καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ὑπὸ ἀγρίας τινὸς φυλῆς τῶν Νογαίων Τουρκομάνων. Οὐδὲν ἦν τὸν ὁ Τουτούς ἤθελε δυνηθῇ νὰ κατισχύσῃ διὰ τε τοὺς ἀδιακόπους ἐμφυλίους πολέμους τῶν μικρῶν ἐκείνων δυναστειῶν καὶ διότι ὁ ἡγεμὼν τῶν Νογαίων Τουρκομάνων Ἀτζίτς, ἐπιχειρήσας νὰ κατακτήσῃ καὶ τὴν Αἴγυπτον, κατετροπώθη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ βεζίρου τῶν αὐτῶν ἀρχόντων Φατιμίδων. Ἀλλ' αὐτοὺς ὁ Μαλεκσάχ, εἴτε ὑπέκρινε εἰς τὴν ἀνάγκην εἴτε θέλων νὰ μετριάσῃ τὴν ἰσχύν τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐξησφάλισε μὲν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν Λαμασκῇ ἀλλ' ἐπέτρεψε τὸ μὲν Χαλέπ εἰς ἓνα τῶν ἰδίων στρατηγῶν, τὸν γέννητόν καὶ αἶμα ἄγριον Ἀλζογκόρ, τὴν δὲ Ἀντιόχειαν εἰς τὸν ἀνεψιόν του Βαγί-Σεϊάν. Πλὴν τοῦτου ἐδόθησαν μικραὶ τινες ἡγεμονίαι εἰς τὸν πρὸ καιροῦ ἰσχύοντα ἐν Συρίᾳ οἰκον τῶν Ὀκαιλιδῶν, καὶ εἰς αὐτὰ δὲ τὰ Ἱεροσόλυμα ἐνιδρύθη ὁ Τουρκομάνος Ὀρτόκ. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος δὲν ἤρχεν αὐτόθι εἰμὴ τῆς ἐπέκεινα τοῦ Εὐφράτου καμμένης Ἐδέσσης (1) καὶ χριστιανοὶ Ἀρμένιοι κατεῖχον τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς Συρίας ὄρη Πάσα ὅμως ἡ λοιπὴ χώρα ἦτο εἰς χεῖρας τῶν μωαμεθανῶν, καίτοι ἀδιακόπως μετέβαλλε κυριάρχας. Αἱ δὲ ποικίλαι αὗται μεταβολαὶ καὶ ἡ εἰς αὐτὰς ἀνάμειξις τῆς θηριώδους τῶν Τουρκομάνων φυλῆς ἐπήγαγον συμφορὰς δεινστάτας εἰς τε τοὺς χριστιανοὺς τῆς Συρίας κατοίκους καὶ εἰς τοὺς εὐλαβεῖς ἀνθρώπους ὅσοι προσήρχοντο ἐξ Εὐρώπης εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν τῆς χώρας ταύτης τόπων. Οἱ Τούρκοι ἰδίως ἐλήστευον καὶ ἐφόνευον ἀνηλεῶς, εἰσέρχοντο κραιναίνοντες καὶ μαρινόμενοι εἰς τοὺς ναοὺς, τελουμένης τῆς θείας μυσταγωγίας, ἐκάθηντο ἐπὶ τῶν ἱερῶν βημάτων καὶ πολυειδῶς περιώβριζον καὶ ἐκακοποιοῦν τοὺς ἱερεῖς.

Αἱ περὶ τῶν δεινοπαθημάτων τούτων ἀγγελίαι ἐκομίζοντο ὑπὸ τῶν ἐπιστρεφόντων προσκυνητῶν εἰς Εὐρώπην, ἐν ἣ τὰ πνεύματα ἦσαν παραδόξως ἤδη παρεσκευασμένα εἰς τὸ νὰ παροργισθῶσιν ἐκ τῆς τοιαύτης πρὸς τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ θρησκείαν ἀσεβείας καὶ νὰ δηρῶσωσιν εἰς ἐκδίχησιν αὐτῆς. Ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ πρὸ πολλῶν αἰῶνων διεξαγομένη πάλη τῶν ἰθαγενῶν κατὰ τὸν Ἀράβιον οἵτινες εἶχον κατακτήσει τὴν χώραν ταύτην ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, παρήγαγε, τοῦ καιροῦ προϊόντος, εἰς τὴν Δύσιν τοσοῦτον

(1) Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐδεσσα ἀπετέλει ἰδίαν αὐτόνομον ἡγεμονίαν σκιάν μόνον κυριαρχίας ἐπ' αὐτὴν τοῦ κράτους.

ΚΑΛΥΜΜΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΤΟΥ Θ' ΑΙΩΝΟΣ

(Χριστιανικόν Μοναστεῖον Βατικανού)

μαρτυρήσῃ ὅπόσον ὀρθῶς διέκρινε τὰ πράγματα τὸ ἀετῶδες αὐτοῦ βλέμμα. Ἄλλ' ἔτι αὐτοῦ ἀρχιερατεύοντος συνέβησαν τὰ προανακρουσμένα τοῦ γεγονότος, τοῦ γνωστοῦ ἐν τῇ παγκοσμίῃ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν σταυροφοριῶν.

Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν ἐκ διαλειμμάτων ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος εἶχον ἐπέλθει εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν στίφη τινὰ Νορμανῶν, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ὑπῆρξάντων ὡς μισθοφόροι τοῖς αὐτόθι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πεμπομένοις ἀρχοντας, μετ' ὀλίγον δὲ ἐγένοντο κύριοι τῆς ὡραίας ταύτης χώρας, ὠφελήθentes ἅμα μὲν ἐκ τῶν περὶ αὐτῆς ἐρίδων τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν γερμανῶν αὐτοκρατόρων, ἅμα δὲ ἐκ τῶν ὀλεθρίων ἀνωμαλιῶν εἰς ἃς περιῆλθε κατὰ τὰ τελευταῖα πεντήκοντα ἔτη τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ Νορμαννοί, οἵτινες δὲν ἔδωκαν τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς οὐδεμίαν τῶν νεωτέρων ἐπικρατειῶν, ἔμελλον ἐν τούτοις νὰ διαπράξωσι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος δύο τινὰ τὰ ὅποια παραδόξως ἐπενήργησαν εἰς τὴν ὅλην τύχην τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτοὶ ὑπὸ ἡγεμόνα Γουλιέλμου, τὸν ἐπικληθέντα Κατακτητὴν, ἐκυρίευσαν τότε τὴν Ἀγγλίαν, διατελέσαντες οἱ πρῶτοι δημιουργοὶ τῆς ἄχρι τοῦδε αὐτόθι ὑφισταμένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων· καὶ αὐτοὶ ὑπὸ ἡγεμόνα ἑτερον ἐγένοντο συγχρόνως σχεδὸν οἱ πρῶτοι αὐτουργοὶ τῆς πρὸ τοσοῦτου χρόνου προπαρασκευαζομένης μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς ρήξεως, ἥτις, ἂν ὀχι ἀμέσως, ἔμελλον ὅμως, προτόντος τοῦ χρόνου, νὰ ἐπαγάγῃ τὴν χεῖρσιν τῆς Ἀνατολικῆς Βασιλείας καὶ Ἐκκλησίας. Γράνται τῷ 1057 ἡ ἀρχὴ τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ Νορμανῶν περὶ ἡλθεν εἰς χεῖρας Ροβέρτου τοῦ ἐπικληθέντος Γυσκάρδου, ἡτοι πανούργου, ὅστις ἦτο τῇ ἀληθείᾳ ὁ πολυπροσώτατος καὶ τολμηρότατος τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνδρῶν καὶ κατώρθωσε νὰ ἀσφαλίσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς προτέρας τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ κατακτήσεις. Ὁ Ροβέρτος θεωρῶν τοὺς δύο αὐτοκράτορας τοὺς περὶ τῆς κάτω Ἰταλίας ἐρίζοντας ὡς ἐξ ἴσου πολέμιους αὐτοῦ ἐξήγησεν ἑτερον σύμμαχον, τὸν ἀρχιερεῖα τῆς Ρώμης, ὅστις ἐχθρικῶς ὡσαύτως διακείμενος πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς ἡγεμόνας ἐκείνους προθύμως ἐδέχθη τὴν συμμαχίαν τοῦ Ροβέρτου καὶ ἀνεγνώρσεν αὐτὸν ὡς δοῦκα οὐ μόνον τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Ἀπουλίας ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐτι κατεχομένης Σικελίας. Ὑπὸ ταύτης δὲ τῆς ἡθικῆς δυνάμεως ἐνισχυθεὶς ὁ Ροβέρτος ἔνθεν μὲν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ρογέρου ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν διαμεσθέντων καὶ ἐξασθενησάντων μοαμεθανῶν τὴν Σικελίαν, ἔνθεν δὲ αὐτὸς κατέλυσεν ὁλοσχερῶς τὴν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἀρχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ γενόμενος οὕτω κύριος πάσης τῆς χώρας μέχρι τῶν συνόρων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κράτους ἔρριψεν ἥδη βάσκανον ὀφθαλμὸν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐπὶ ἰαδὲ τοῦ Ἀδρίου κήσεις τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Ροβέρτος παρεσκεύασε τὸ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐπιχείρημα μετὰ πανουργίας πληρέστατα δικαιολογούσης τὸ ἀποδοθὲν αὐτῷ ἐπινύμιον. Ὅτε τῷ 1071 ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἀνατολῆς ὁ ἀσθενὴς Μιχαὴλ Ζ', ἡ ὑπὸ τῶν Νορμανῶν κατάκτησις τῆς κάτω Ἰταλίας εἶχε συμπληρωθῇ. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν πολιτικοὶ ἄνδρες θριαμβεύοντες μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀλλὰ βλέποντες ὅπόσον ἔλειπνός εἶχε τὸ κράτος καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις, ἀντὶ νὰ μελετήσωσι τὴν ἀνάγκην τῆς πόρρω κειμένης ἐκείνης χώρας, ἐνόμισαν φρονιμώτερον νὰ συνάψωσι φιλικὰς πρὸς τὸν Ροβέρτον σχέσεις· καὶ πρὸς ἐμπέδωσιν αὐτῶν ἀπεφασίσθη νὰ συζητηθῇ ὁ τοῦ Μιχαὴλ υἱὸς Κωνσταντίνος τὴν θυγατέρα τοῦ Ροβέρτου Ἑλένην. Ἡ Ἑλένη, καίτοι ἀνήλικος ἔτι, εἶχε σταλῇ ἀμέσως εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλήν, ἵνα ἀνατραφῇ αὐτόθι, μέχρις οὗ ἔλθῃ εἰς ὦραν γάμου. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Βοτανεγίτης καὶταῖρος τὸν Μιχαὴλ κατέκλεισεν αὐτὸν μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς

οικογενείας, ἔτι δὲ καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Ροβέρτου, εἰς μοναστήριον. Τοῦτο ἤθελεν ἵσως ἀρκέσει ἵνα περιποιήσῃ πρόσχημά τι νομιμότητος εἰς τὸ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχείρημα τοῦ νορμαννοῦ ἡγεμόνος, ὅστις ἠδύνατο νὰ παραστή ὡς σύμμαχος καὶ ἐκδικητὴς τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ συμπεπνέθρον' ἀλλ' ὁ Ροβέρτος, θέλων νὰ ἐνισχυθῇ ἔτι μᾶλλον, κατέφυγεν εἰς μηχανήματι χαρακτηριστικώτατον τῶν τότε δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν ἠθῶν.

Αἱ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως θρησκευτικαὶ σχέσεις δὲν εἶχον ἔτι, ὡς ἡξεύρομεν, διακοπὴν καί, καθὼς πολλοὶ προσκυνῆται τῆς Δύσεως παρασέχοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν, οὕτω πολλοὶ ἄλλοι, μάλιστα μοναχοί, ἐπορεύοντο ἔτι ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ἱταλίαν πρὸς τοὺς αὐτόθι ἱεροὺς τόπους. Ὁ Ροβέρτος ἀπεφάσισε νὰ ὠφελήθῃ ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, καὶ πέμψας εἰς Καλαβρίαν δύο ἐπιτηδευτάτους καὶ πιστοὺς ὁξωματικούς παρήγγειλεν αὐτοῖς νὰ κατορθώσωσι νὰ εὗρωσι μεταξὺ τῶν προσερχομένων ἐξ Ἑλλάδος μοναχόν τινα παρεμφερῆ ὄντα τὴν ὄψιν πρὸς τὸν Μιχαὴλ Παρατινάκιον καὶ δυνάμενον ὁπωσδήποτε νὰ παραστήσῃ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπέτευγον τφόντι μετ' ὀλίγων εἰς Κρότωνα μοναχόν, ὀνόματι Ραϊκῶρα, «ἀνδρα ποικίλον τε καὶ πρὸς πανουργίαν ἀπαράμιλλον», ὡς λέγει ἡ Ἄννα Κομνηνὴ, ἀνήκοντα, ὡς φαίνεται, εἰς οἰκογένειαν οἰκτῆ ἄσχημον, καὶ γινώσκοντα τὰ κατὰ τὴν αὐλήν τοῦ Βυζαντίου καλῶς (ἰδίῳ, πρὶν ἢ ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, εἶχε μετέλθει βυζαντινὰν τινὰ παρά τῳ βασιλεῖ), προθύμως δὲ ἤδη ἀναλαβόντα νὰ ὑποκριθῇ τὸ πρόσωπον τοῦ Μιχαήλ. Ὅθεν ἀμέσως ἔγραψαν πρὸς τὸν ἐν Σαλέρνῳ διατρίβοντα Ροβέρτον, καθ' ὃς εἶχον ὁδηγίας, ὅτι εὗρον εἰς Κρότωνα τὸν πενθερὸν τῆς θυγατρὸς του, διαφυγόντα ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου, ὅπου ἐκρατεῖτο περιωρισμένος, καὶ ἐλθόντα εἰς Ἱταλίαν ἵνα ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ροβέρτος, ὅστις εἰς μόνους ἐκείνους τοὺς δύο ὁξωματικούς εἶχεν ἐμπιστευθῇ τὰ σχέδιά του, δεικνύει τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὴν σύζυγον καὶ εἰς τοὺς μεγιστάνας τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ στρατοῦ, αἵτινες ἅπαντες προτρέπουσιν αὐτὸν νὰ μὴ καμφεῖται εἰς τὴν αἴτησιν, καὶ ὁ Ροβέρτος προσποιεῖται ὅτι ἐνδίδει εἰς τὴν γνώμην αὐτῶν. Φέρεται λοιπὸν ὁ μοναχὸς εἰς τὴν αὐλήν, καὶ περιβληθεὶς βασιλικὴν πομπήν ἀρχίζει μετὰ παραδόξου τέχνης νὰ δραματούργη τὸ τοῦ ἐξωσθέντος αυτοκράτορος πρόσωπον διηγείται μετὰ θαυμάσιου πῶς ὁ Βοτανειάτης, ἀφαιρέσας ἀπ' αὐτοῦ σῆζυγον, νιόν, διάδημα, περιέθετο μοναχικὰ ῥάκη ὅτι τὸ ἑγλήμα του ἦτο ὅτι ἀπεφάσισε νὰ συζεύξῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ μετὰ τῆς τοῦ δονκὸς θυγατρὸς, ὅτι ἡ δυστυχὴς αὕτη κόρη ἐστένευξεν ἐπίσης ἐν τῇ φυλακῇ καὶ ὅτι ὁ τύραννος ἔτρεμε μήπως ὁ γενναῖος Νορμαννὸς ἀναλάβῃ τὴν ὑπεράσπασιν τοσοῦτον ἱερῶν δικαίων. Ἐφαίνεται δὲ καὶ ὅτι ἀποσιωπᾷ πολλὰ τῶν δυστυχημάτων, φειδόμενος τῆς καρδίας εὐαισθητοῦ φίλου, ἀλλ' ἀπ' ἐτέρου ἔλεγεν ἵνα νὰ ὥστε νὰ διεγείρῃ τὴν πλεονεξίαν τῶν ἀκορέστων ἐκείνων μαχητῶν, ἐπαγγελλόμενος αὐτοῖς χρυσοῦ θημῶνας καὶ ὁ Ροβέρτος ἐστέναζε καὶ ἐπολλαπλοῖε τὰς ἀποδοχὰς τῶν ἀπαταῶν τιμὰς καὶ τὰ δαίγματα τῆς ἀποσιώσεως, καὶ οἱ μεγιστάνες ἡγανέκτον ἤδη διὰ τὴν ἀναβολὴν τοῦ ἐπιχειρήματος. Ἀλλ' ὁ πανοῦργος ἡγεμὼν ἤξευρεν ὅτι ἡ κομικὴ αὕτη σκηνή, ἵνα εὐδοκιμήσῃ μέχρι τέλους, εἶχε χρειάν νὰ ὑποστηρικθῇ ὑπὸ δυνάμεων πεζικῶν καὶ ναυτικῶν μεγάλων, περὶ δὲ τὴν προπαρασκευὴν τῶν δυνάμεων τούτων ἡσυχολήθη δραστηριῶς ἐν διαστήματι δύο περικύον ἐνιαυτῶν.

Ὁ Πάπας
Γρηγόριος Ζ'
(Ἐξὼν χειρογράφων ἐν
τοῖς ἀρχείοις
τοῦ Μαρβούργου).

62022

Ἐν τῷ μεταξύ ὅμως δὲν ἠμέλησε καὶ ἄλλας τέχνας. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ κατὰ σθένους βεβαίως πάντοτε ἐπὶ τέλους οἱ δυνατώτεροι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ δυνατώτεροι ἡσθάνθησαν ἀεὶποτε τὴν ἀνάγκην νὰ περικαλύψωσι τὴν βίαν διὰ προσχήματός τινος τοῦ δικαίου καὶ δι' ἠθικῆς τινος δυνάμεως. Εἶδομεν ὅτι ὁ Ροβέρτος ἠθέλησε νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ ἀξιών ὅτι ἀπέρχεται εἰς βοήθειαν τοῦ καθαιρεθέντος συμπεπνύοντος συγχρόνως ἐνόμισε πρόσφορον νὰ κυρώσῃ αὐτὸ διὰ τὸν εἰχὼν τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπετάθη πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης. Ὁ Γρηγόριος Ζ', ἅμα ἀναλαβὼν τοὺς οἴκους τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐργάζεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὴν διὰ παντός τρόπου ἐπέκτασιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἡδὴ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ ἦν ἐξαπέστειλε διὰ τοῦ πατριάρχου Ἑνετίας ⁽¹⁾ Δομνίκου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅμα ὡς ἀρχιεράτευσε, ὑπεμείνησε τῷ βασιλεῖ Μιχαὴλ Ζ' ὁποῖων ἀγαθῶν προέβλεπον ἐγένετο τῷ τε ἀποστολικῷ θρόνῳ καὶ τῷ κράτει ἡ πόλις ποτὲ ἐπικρατήσασα μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ρώμης καὶ τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁμοφροσύνῃ καὶ ὁπόσον συμφορῶν παρὰ τοῖς ἀπέβη ἡ βραδύτερον μεταξὺ αὐτῶν ἐπελθοῦσα διαφωνία. Ἀλλὰ συγχρόνως, ἐπειδὴ ἦτο ἄνθρωπος ἐξόχως πρακτικὸς, ἀπεφάσισε νὰ ἔλθῃ εἰς ἔργα, ἡξεύρων ὅτι φιλοὶ λόγοι οὐδὲν ἠδύναντο νὰ ἐπαγάγῃσι σπουδαῖον ἀποτέλεσμα, διότι, οἰαδὴ ποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ προαίρεσις τοῦ ἀσθενοῦς Μιχαὴλ Ζ' εἰς τὸ νὰ ἐνδώσῃ, ἡ κοινὴ τῆς Ἀνατολῆς γνώμη ἦτο πολεμικότης πρὸς πᾶσαν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοῦτο παραχώρησιν. Καὶ δὲν ἐξήρουν μὲν ἄμεσον κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους πόλεμον ἄλλ' ὠφελοῦμενος ἐκ τοῦ ὁσημέναι προαγομένου ἐν τῇ Δύσει ἐρεθισμοῦ τῶν πνευματικῶν ἔνεκα τῶν συμφορῶν ὅσας ἔπασχον οἱ χριστιανοὶ εἰς Συρίαν καὶ ἰδίως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἐξήτησε νὰ προκαλέσῃ μέγαν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἀγῶνα ἐπ' ἐλπίδι ὅτι διὰ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἤθελε λάβει ἀπορροήν νὰ καθυπαγάγῃ εἰς τὴν Ἑβραϊσὴν αὐτοῦ καὶ ἅπαντας τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Ὅθεν τῷ 1074, ἀφοῦ διὰ δύο ἐγκυκλίων πρὸς ἅπαν τὸ χριστιανικὸν πληρωμα παρεσκεύασε τὰ πνεύματα εἰς τὴν ἰδέαν γενεῆς τινος κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐπιχειρήσεως, ἔπειτα ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Ἑρρίκον Δ' ὅτι πλείονες τῶν 50.000 ἀνδρῶν εἶναι ἔτοιμοι ἐν Ἱταλίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἐπέκεινα τῶν Ἀλπεων χώραις νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐὰν αὐτὸς ἀναλάβῃ, ὡς πάπας καὶ στρατηγός, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ δὲν ἀπέκρυπτε ποῖος ἦτο ἐν τῇ ἐνδομύχῳ αὐτοῦ διανοίᾳ ὁ κύριος τῆς προκειμένης ἐκστρατείας σκοπός. «Πρὸ πάντων, ἔλεγε, παροτρύνει με εἰς τοῦτο ὅτι ἡ ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ πρὸς ἡμᾶς διαφωνοῦσα ἐν τῷ δόγματι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ποθεῖ τὴν μετὰ τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου ἔνωσιν. Ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ Ἀρμένιοι καὶ ἐν γένει πάντες σχεδὸν οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς, πλανώμενοι ὡς πρὸς τὸ καθολικὸν δόγμα, προσδοκῶσι νὰ μάθωσι τίς εἶναι ἡ γνησιὰ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου πίστις μεταξὺ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐπικρατούντων ποικίλων φρονημάτων». Ἀνύλογα δ' ἔγραφε κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1075 πρὸς ἕτερόν τινα περιφανῆ τῆς Δύσεως ἱερωμένον ὥστε ἔκτοτε ἤθελεν ἐκτραγῆ τὸ μέγα τῶν σταυροφοριῶν κίνημα καὶ ἔκτοτε ὁ πάπας, συνεπαγόμενος πολλὰς μυριάδας μαχητῶν, ἤθελεν ἔλθει εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἵνα δι' αὐτῶν διδάξῃ εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς τὴν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀλήθειαν, ἐὰν αἰφνης δὲν

(1) Ἡ παπικὴ αὐλὴ τὸν ἐπίσκοπον Βενετίας προήγαγεν εἰς ἀξίωμα *πατριάρχου*, οὐχὶ ἀπλῶς ἵνα περιποίησιν τιμὴν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ βενετικοῦ κράτους, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὸ ὑποδεέστερον τοῦ ἀξιώματος τοῦ *πατριαρχικοῦ* ἀπέναντι τοῦ ἀξιώματος τοῦ πάπα, δυναμένου νὰ ἰδρῇ πατριαρχικὰς ἐκκλησίας ἐξαρτωμένας ἀπ' εὐθείας ἀπὸ Ρώμης.

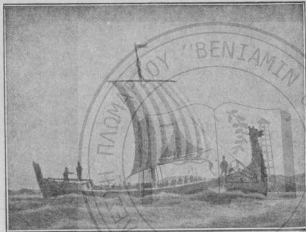
ἐξερορήγνυτο ἀγῶν φοβερός μεταξὺ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Ὁ Γρηγόριος Ζ' ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως εἰς τῶν μεγαλειηβολωτέρων ἀνδρῶν ἐξ ὧν ἀναφῆρι ἡ ἱστορία. Ἐνῶ ἡτοιμάζετο νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀνατολήν, ἐιργάζετο συγχρόνως εἰς τὸ νὰ καθαρίσῃ μὲν τὴν Λυτικὴν Ἑκκλησίαν ἀπὸ τῶν ποικίλων καταχρήσεων καὶ κακοθηθειῶν ὅσαι εἶχον παρεισδύσει ἐν αὐτῇ κατὰ τὰς προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας, νὰ καθυπαγάγῃ δὲ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς πᾶσαν κοσμικὴν ἐξουσίαν ⁽¹⁾. Ἐκ τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης οἱ ἀσθενέστεροι ὑπέκυψαν εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ ψηφισθέντα παρ' αὐτοῦ δόγματα καὶ εἰς τὰς πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν ἐνεργείας, γενομένας τῇ ἀληθείᾳ μετὰ καταπληκτικῆς δραστηριότητος καὶ θαυμαστῆς ἐπιτηδεότητος ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐν Βοημίᾳ, ἐν Σουηδίᾳ, ἐν Νορβηγίᾳ, ἐν Δανίᾳ, ἐν Σλανωνίᾳ, ἐν Κροατίᾳ, ἐν Δαλματίᾳ, ἴσχυσαν αἱ διαταγαὶ αὐτοῦ καὶ ἀποφάσεις ἀπολύτως ⁽²⁾. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμος ὁ Κατακτητὴς καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Α' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ἑρρίκος Δ' ἀπέκρουσαν τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας καὶ εἰς μὲν τοὺς δύο πρῶτους ἐνέδωκεν ἐξ ἀνάγκης διὰ πανούργων παραχωρήσεων, πρὸς δὲ τὸν Ἑρρίκον Δ' ὀφελούμενος ἐκ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐπικρατούσης ἐν Γερμανίᾳ ἀντιπολεμειώσεως ἐπεχείρησεν ἀπὸ τοῦ 1076 ἀγῶνα μακρὸν καὶ πεισματωδέστατον, καθ' ὃν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐταπεινώθη δεινῶς ὁ Ἑρρίκος Δ', ἔπειτα δὲ κατεργασθῆναι ὁ Γρηγόριος Ζ', ἀποθανὼν μακρὰν τῆς Ρώμης ἐν Σαλέρνῳ τῇ 1085 ἐπὶ τέλους ὅμως ἐπέπρωτο, διὰ τῶν ἀκαμάτων ἐνεργειῶν τῶν διαδόχων αὐτοῦ, νὰ θριαμβεύσῃσιν αἱ ἀξιώσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ θρόνου.

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἀγῶνος ἔμαθεν ὁ Γρηγόριος Ζ' τὴν ὑπὸ

(1) Εἰς τῶν ἀμέσων τοῦ Γρηγορίου Ζ' διαδόχων, ὁ πάπας Λέων Θ' (1048—54), ὁ σύγχρονος τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου, αὐτὸς δὴ ἐπ' οὗ κατέστη ὀριστικώτερος τοῦ μέγα μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἑκκλησίας σχίσματος, εἶχε δώσει τὸ παράδειγμα στρατευομένου καὶ στρατηγοῦ πάπα, στρατεύσας τῇ 1053 ἐναντίον τῶν Νορμαννῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἀλλὰ συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦτον αἰχμαλώτως καὶ ἐξαγοσάσας τὴν ἀπόλυσιν αὐτοῦ διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως καὶ ἐπικυρώσεως (πρὸς ἣν πρᾶξιν ἐθεωρεῖτο ἔχον δικαίωμα ὡς πάπας) τῆς νομιμότητος τῆς τῶν Νορμαννῶν ἀρχῆς ἐπὶ τῶν ὑπὸ ταύτων κατακτηθεισῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ κατακτηθησομένων ἐν Σικελίᾳ χωρῶν.

(2) Ὁ διπλοῦς σκοπὸς τῆς μεγαλοπρεπὲς πολιτείας τοῦ πάπα Γρηγορίου Ζ' εἰς δύο κυρίως ἀπέβλεπε πράγματα· α' εἰς τὴν παρικὴν ἀπολυταρχίαν ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ καὶ β' εἰς τὴν οὐκ ἀπολυταρχουμένην ὑπὸ τοῦ πάπα Ἑκκλησίαν καθυπατάξιν πάσης πολιτικῆς ἀρχῆς. Τὸ πρῶτον τοῦτον ἐξήγησε καὶ ἐπέτυχε διὰ τῆς αὐστηρᾶς πειθαρχίας τοῦ κλήρου, ἧς ἐνεκα καθιέρωσεν ὀριστικῶς τὸ λεγόμενον *Coelibatus*, ἥτοι τὴν ἀγαμίαν τοῦ κλήρου, ἵνα οὕτως ὁ κλήρος ἀποσπώμενος παντὸς δεσμοῦ πρὸς τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν κοινωνίαν ἀνήκῃ ἀπολύτως εἰς τὴν Ἑκκλησίαν καὶ τὸν ἀπόλυτον ἀρχηγὸν αὐτῆς, ἀποτελῶν οὕτω στρατὸν ἀπολύτως πειθαρχοῦντα τῇ στρατευομένῃ Ἑκκλησίᾳ καὶ διεσπιδόντα πανταγῶθεν καὶ ἐνισχύοντα καὶ στερεοῦντα τὸ κράτος αὐτῆς. Τὸ δεύτερον ἐξήγησε νὰ ἐπιτύχῃ ἀπαλλάττον τὸν κλήρον παντὸς δεσμοῦ πρὸς τοὺς κοσμικοὺς ἀρχοντας, καὶ ἰδίως τοὺς τιμαριούχους κληρικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικὰ τιμαριωτικὰ κράτη τῶν πρηνέτων ἀρχιεπισκόπων καὶ τῶν ἡγουμένων τῶν μεγάλων μοναστηρίων, οἵτινες πάντες ὄντες ἡγεμόνες τιμαριούχοι διετέλουν ὑποτελεῖς τῶν βασιλέων ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ ὡς πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῶν ὡς ἀρχόντων κτήσεων ἐκκλησιαστικῶν, αἵτινες ἐθεωροῦντο πάντοτε καὶ κτήσεις τοῦ κράτους. Ὁ Γρηγόριος Ζ' θέλων νὰ ἐξαλείψῃ πᾶσαν σχέσιν καὶ πᾶσαν ἐξάρτησιν τῶν τοιοῦτων ἐκκλησιαστικῶν ἁμα δὲ καὶ κοσμικῶν ἀρχόντων ἀπὸ τοῦ κυριάρχου ἡγεμόνος προεκάλεσε τὸ περίφημον ζήτημα τῆς περιβολῆς (*investituris*) καὶ τὴν ἐνταῦθα προεβόδισαν μεγάλῃν ἔριν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Ἑρρίκον Δ'. Ἦθελε δηλονότι ὁ πάπας ἵνα εἰς τοὺς εἰρημόνους ἐκκλησιαστικοὺς ἀρχοντας τὰ σύμβολα τῆς κοσμικῆς αὐτῶν ἐξουσίας, ἥτοι σκήπτρον, δακτύλιον, μὴ δίδωνται, ὡς μέχρι τότε, ὑπὸ τοῦ κυριάρχου τῆς χώρας ἀλλ' ὑπὸ τοῦ πάπα. Ἡ ἐντεῦθεν προκύψασα μεγάλη σύγκρουσις μεταξὺ πάπα καὶ Ἑρρίκου Δ' δὲν ἔπαυσεν εἰμὴ μετὰ τὸν θάνατον ~~μὲν~~ ἀμφοτέρων.

τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου παρασκευαζομένην ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν ἐκστρατείαν, καὶ ἔλαβε τὰς περὶ κυρώσεως αὐτῆς προτάσεις τοῦ νορμαννοῦ ἡγεμόνος. Ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης ἤρθε προτιμῆσαι ἐπὶ τοῦ παρόντος ν' ἀντιπαρατάξῃ αὐτὸν κατὰ τοῦ Ἐρρίκου Δ', ἀλλ' ὁ Ροβέρτος εἶχεν ἀποφασίσει τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ καὶ ὁ Γρηγόριος Ζ' ἤξευρεν ὅτι ἐκ' οὐδενὶ λόγῳ δὲν θέλει μεταβάλλει γνώμην. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ τόσῳ προθυμότερον ὅσῳ ἤλπισεν ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἤθελεν ἀναπληρώσει τὴν ἐκστρατείαν ἣν αὐτὸς εἶχε μελετήσει νὰ ἀναλάβῃ κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ ἔτη, ἔπειτα δὲ ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ ἕνεκα τῶν προεκτεθεισῶν περιστάσεων. Καὶ τῷ μὲν 1078 καθήρσε συνοδικῶς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην ὡς σφετερισθέντα τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ νομίμου βασιλέως Μιχαὴλ Ζ', τῷ δὲ 1080 ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς πιστοὺς τῆς ἐκκλησίας διαψεύσαντες ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὁ ἐνδοξότατος αυτοκράτωρ

Νορμαννικὸν πλοῖον (Κατὰ τὸν Ἀρεγγολίτ).

ασθῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς δεούσης μετανοίας καὶ ναυπηγηθῶσι πιστῶς τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Ροβέρτον, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνισχυόμενοι ὑπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάτης. Ἐπὶ τοῖς ὅροις αὐτοῖς παρήγγειλε τοῖς ἀρχιερεῦσι, τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον τῇ τοῦ ἁγίου Πέτρου δυνάμει, νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Ἐκ τῆς ἐγκυκλίου ταύτης συνάγεται ὅτι ὁ Γρηγόριος Ζ' ἀπεδέχετο τὸν ἀπατεῶνα Ραϊκίωρα ὡς αὐτὸν τοῦτον τὸν πρῶτον βασιλέα Μιχαὴλ. Ἀρὰ γε ἡπατήθη ὑπὸ τοῦ Ροβέρτου ἢ ἐν γνώσει τῆς ἀληθείας ἔγραφεν ὅσα ἔγραφε; Πρὸς διευκρίνησιν τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν πρὸ πάντων ὅτι, κατὰ τινες τῶν συγχομένων, καὶ αὐτὸς ὁ Ροβέρτος ἐγένετο θύμα τῆς τοῦ μοναχοῦ ἐκείνου πανουργίας· ἀλλ' οἱ πλείστοι ἐπρέσβευον ἕκτοτε ὅτι παρεσκεύασε τὴν φενάκην ταύτην ὅπως ἀνωτέρω ἱστορήσαμεν τὰ περὶ αὐτῆς, ἵνα δικαιολογήσῃ τὸν πόλεμον ἀπὸ τοῦ ὁποίου πολλοὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπιφανεσίων ἀνδρῶν καὶ ἡ σύζυγός του Γαῖτα ἀπέτρεπον αὐτὸν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἦτο ὅλος ἄδικον. Καὶ τῷόντι, παρεκτός τοῦ ὅτι ἐξ ἀρχῆς ὁ Ροβέρτος δὲν ἦτο ἀνθρωπος δυνάμενος εὐκόλως νὰ διαπαιδαγωγηθῇ, πῶς, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ἐπανειλημμένως ἔλαβεν, ὡς θέλομεν ἴδει, ἀποδείξει περὶ ὧν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ

τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δι' ἄδικον βίας γενόμενος ἔκπτωτος τῆς ἀρχῆς, προσήλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ τοῦ δουκὸς Ροβέρτου, καὶ ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς, οἰκτρικεύμενος ἐν τοῖς πατρικοῖς αὐτοῦ σπλάγχθοις, προέτρεπε τοὺς πιστοὺς νὰ ὀρεῶσιν αὐτῷ χεῖρα βοηθείας. Διείσασσε δὲ δυνάμει τῆς ἀποστολικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας εἰς μὲν τοὺς μαχίμους νὰ ἀναλάβωσι τὴν ὑπὲρ τοῦ Μιχαὴλ ἀμυναν, εἰς δὲ τοὺς ἐπισκόπους νὰ συμβουλευέωσιν αὐτοὺς νὰ παρασκευ-

ἀμφιβάλλη ὅτι ὁ γνήσιος Μιχαὴλ εὐρίσκετο ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξηκολούθει ἐν τούτοις μεταχειριζόμενος τὸ ἀνδρείκελον ἐκεῖνο πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ του; Ὅθεν πάντες οἱ νεώτεροι πιστεύουσι μᾶλλον εἰς τὸ τέχνασμα τοῦ Ροβέρτου. Ἀλλὰ, καὶ ἂν εἰς ἄλλον τινὰ ἐπετρέπετο ἀμφιβολία ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ πάπας δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη τὸν ἐλάχιστον περὶ τῆς ἀπάτης διαταγμὸν, διότι κάλλιστα ἐγίνωσκε τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβαίνοντα, καὶ ἐπομένως δὲν ἠγνόει ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ζ' διέτριβε πάντοτε ἐν τῇ βασιλευσύνῃ ἐκεῖνῃ. Τούτου ἕνεκα ὅσοι τὸν νεωτέρων δὲν παρήλθον ἐν αἰγῇ τὴν κατὰ τὴν περιστάσιν ταύτην πολιτεῖαν τοῦ Γρηγορίου Ζ' διαρρηθῆναι λέγουσιν, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματος, ὁ γερμανὸς ἱστοριογράφος Σλόσερ, ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης μετεχειρίσθη τὴν ἐκκλησίαν ὡς ὄργανον ἵνα προστατεύῃ τὸν ἀπατεῶνα, ἔχων τὴν βεβαιότητά ὅτι εἶναι ἀπατεῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ καθολικώτατος Λεβὼ, ὅστις θέλει κατ' ἀρχὰς νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Γρηγόριος φρενασθεὶς ὑπὸ τοῦ Ροβέρτου ὑπέθετε [ᾗ]δεν γνήσιον τὸν Μιχαὴλ, μετ' ὀλίγον ὑποδεικνύει τὴν ὁλὴν ἀλήθειαν, προσπαθὼν νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ἀρχιερέα διὰ τοῦ λόγου ὅτι εἶχε χρεῖαν τοῦ νορμαννοῦ ἡγεμόνος εἰς τὴν πρὸς τὸν Ἑρρίκον πάλην. Τούτου ὁμως τεθνήκει, πὼς συμβιβάζεται ἡ κοιναὶ καταπάτησις ὧλον τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων νόμων πρὸς τὰ ἐγκώμια ὅσα δὲν ἔπαυσαν πλέκοντες περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ Γρηγορίου Ζ' καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἀρχαῖοι τε καὶ νεώτεροι; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Γρηγόριος Ζ' ἦτο ἀνὴρ μεγαλοφυΐης, μεγαλοπράγμων καὶ χρηστός. Ἀλλὰ χρηστός ἦτο περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον, ὁσάκις δὲ τὸ συμφέρον τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ βουλευμάτων τὸ ἀπῆτει δὲν ἐδίστασε νὰ θυσιάσῃ χάριν τοῦ συμφέροντος ἐκείνου πᾶσαν τοῦ δικαίου ἀρχήν. Οὐδὲ τοιμῶνεν νὰ καταδικάσωμεν αὐτὸν διὰ τοῦτο. Αὐστυχὸς ἂν ἐξαίρεσωμεν δύο ἢ τρία ὀνόματα ἐν τῇ ὁλῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ ἄνδρες δὲν ὑπέηρξαν ἐν τῷ δημοσίῳ αὐτῶν βίῳ παντοῦ καὶ πάντοτε πολὺ ἀκριβεῖς τηρεῖται τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς, οὔτε τὸ πάλαι, οὔτε νῦν, οὔτε πρὸς βορρᾶν, οὔτε πρὸς μεσημβρίαν, οὔτε ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οὔτε ἐν τῇ Δύσει.

Ἐκ τῆς διαγωγῆς ὁμως ἐκεῖνης τοῦ Γρηγορίου Ζ' δικαιούμεθα νὰ κατηγορήσωμεν τὴν ἀξίωσιν ἣν προέτειναν πολλοὶ εὐρωπαῖοι ἱστορικοί, ὅτι παρὰ τοῖς τότε δυτικοῖς ἔθνεσι τὸ δόγμα τοῦ εὐαγγελίου παρήγεν ἄνδρας ἱεροῦς ἅμα καὶ ἡρωικούς, ἐνῶ ἔξ ἑναντίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ δόλος καὶ ἡ ἀπιστία ἐκοσμοῦντο διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πολιτικῆς καὶ ἤξιουντο τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἀνδρεία ἐπαίνων, εἰ δὲ Ἕλληνες ἐπελάμβανον ἐπίσης ἔνδοξον τὸ τε ἀπατῆσαι καὶ τὸ νικῆσαι τοὺς ἀντιπάλους. Τὸ προνόμιον τοῦτο τῆς χρηστότητος, τὸ ὁποῖον ἠθέλησαν νὰ σφετερισθῶσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν οἱ δυτικοί, δὲν ἐπικυροῦται βεβαίως ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Τὰ δυτικὰ ἔθνη ἦσαν μὲν μαχιμώτερα τῶν ἀνατολικῶν καὶ εἶχον ὡς ἐκ τούτου πάσας τὰς συμπαραμορφούσας τῇ ἀνδρείᾳ ἀρετάς, τὴν γενναίωφροσύνην, τὴν ἀφοσίωσιν, τὴν θυσίαν, ἀλλὰ δὲν ἦσαν, πολλοῦ γε δεῖ, ἀπληγμένα τῶν κακῶν ὅσας συνεπάγεται τὸ σφοδρὸν μάχμον πνεῦμα τῆς πλεονεξίας, τῆς βίας, τῆς ἀπάτης. Ἐπειδὴ ἐπὶ τέλους ἐθιριάμβευσαν, διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία, ἡ παρ' αὐτῶν γραφεῖσα ἱστορία, τοὺς παρέστησεν ὡς ἡμιθέους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἡμέτεροι ἐταπεινώθησαν, διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία, πάντοτε ἡ ὑπὸ τῶν δυτικῶν γραφεῖσα ἱστορία, μᾶς περιεφρόνησεν. Ἀλλὰ ἔξετάζοντες τὰ πράγματα ἀπαθέστερον εὐρίσκομεν ὅτι οἱ ἡμέτεροι εἶχον μὲν πολλὰ τῶν ἑλαττωμάτων τῆς ἀσθενείας, δὲν ἔσπερουντο ὁμως καὶ ὧλον τῶν ἀρετῶν ὅσας ἐμπνέει εἰς τὰ ἔθνη ἡ συνείδησις τοῦ δικαίου καὶ ὁ πόθος τῆς θερησκευτικῆς ἐλευθερίας, πολλάκις ἀναδείξαντες καὶ ἀνδρείαν καὶ καρτερίαν καὶ χρηστότητα εἰς ὧλους τοὺς μεγάλους ἀγῶνας ὅσους ἠγωνίσθησαν νὰ διεξαγάγωσι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πρὸς τὴν Δύσιν, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους κατὰ τὸν προκειμένον ἀγῶνα, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἀφήγησιν ἐπανερχόμεθα

Διὰ τῶν προτροπῶν ἐκείνων τοῦ πάπα καὶ μάλιστα διὰ τῆς ἰδίας δραστηριότητος ὁ Ροβέρτος κατῴρθησε νὰ συγκροτήσῃ ἐν ἀρχῇ τοῦ 1081 ἔτους πνιγτὸν 30.000 ἀνδρῶν, τοῦ ὁποῖου τὸ κράτιστον ἀπετέλουν 1.300 νορμαννοὶ ἱππεῖς· προσέτι καὶ στόλον 150 μεγάλων πλοίων, ὧν τὰ πλείστα παρέσχον οἱ πολεμῶς πρὸς τοὺς ἡμετέρους διακειμένοι Δαλμάται. Διέταξε δὲ νὰ συνέλθῃ ἡ ὅλη δύναμις εἰς Βρεντήσιον, ὅθεν ἐμελέτα νὰ διαπεράσῃ εἰς Δυρράχιον, μεταβαλὼν τὸ προηγουμένον αὐτοῦ βούλευμα νὰ ἐπέλθῃ ἀπὸ Ὑδρόντους εἰς Νικόπολιν διὰ τὸ μακρότερον τοῦ τελευταίου τούτου πλοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ, χειμῶνος ἔτι ὄντος, δὲν ἠδύνατο νὰ ὀρμήσῃ ἀμέσως, ἐμελέτησε καὶ τρίτον μηχανῆμα ἵνα ἀσφαλίσῃ ἔτι μᾶλλον τὸ ἐπιχείρημα. Γινώσκων τὴν μεταξὺ τοῦ Βοτανειάτου καὶ τῶν Κομνηνῶν ἀρξαμένην ἔριν ἤλπισε νὰ προσοικειωθῇ τὸν Ἀλέξιον, νὰ παροξύνῃ τὴν διχόνοιαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς, νὰ υποθάλῃ τὴν διαίρεσιν, καὶ οὕτω νὰ καταστήσῃ μᾶλλον εὐάλωτον τὸν πολέμιον. Ὅθεν ἐκλέξας ἓνα τῶν παρ' ἐαυτῷ μεγιστάνων ὀνομαζόμενον Ραοῦλ, ἐπιλεγόμενον δὲ Λυκοφόρον, δι' ἣν ἔφερε λυκὴν ἐπὶ τῆς πανοπλίας, πέμπει εἰς Κωνσταντινουπόλιν, ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Βοτανειάτου, πρὸ τῆς ἐνάρεξως τῶν ἐχθροπραξιῶν, τὴν ἱκανοποίησιν τῆς γενομένης εἰς τὴν Ἑλένην ὕβρεως, ἀληθῶς δὲ ἵνα κομίσῃ δῶρα πρὸς τὸν Ἀλέξιον καὶ ἔλθῃ πρὸς αὐτὸν εἰς λόγους φιλίας. Οὐ μόνον ὁμοῦ κατ' ὅλα ταῦτα ἀπέτυχεν ἀλλὰ καὶ ἐκινδύνευσε νὰ ἴδῃ ἀνατρεπόμενον ὁλόκληρον τὸ μηχανῆμα αὐτοῦ. Ὁ Βοτανειάτης ἀπέπεμψε τὸν πρῶτον ἀπρωκτον, ὁ Ἀλέξιος οὐδόλως ἐνεδιάφρωνε τὸ μελετώμενον ἐπιχείρημα, ὁ δὲ Ραοῦλ, μαθὼν τὴν ὅλην ἀλήθειαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ πολὺ χρηστώτερος ὢν τοῦ κυρίου του, διετράνωσεν αὐτῷ μετὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιθυμίαν, ὅτι ὁ μοναχὸς τὸν ὁποῖον τιμᾷ ὡς αὐτοκράτορα εἶναι ὑποκριτὴς καὶ γόης ἀνὴρ, ὅπως δὲ πλάσμα τὸ κατ' αὐτὸν, διότι αὐτός, ὁ Ραοῦλ, εἶδεν ἑαυτῷ ὄψει τὸν ἀληθινὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ εἰς τὴν βασιλεύουσαν φραῖδν ἐνδεδυμένον τριβάνιον καὶ ἐν μοναστηρίῳ διάγοντα. Προσέθετο δὲ ὅτι ἐπαρρηγόμενος ἦκουσε κατ' ὁδὸν τὴν γενομένην ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, τὴν ἔξωσιν τοῦ Βοτανειάτου καὶ τὴν τοῦ Ἀλεξίου ἀναγούρυσιν ὅτι ὁ Ἀλέξιος κατέστησε συμβασιλεῖα τὸν Κωνσταντῖνον τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Ζ' τὸν μέλλοντα γαμβρὸν τοῦ Ροβέρτου ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Ἑλένῃ ὅτι ἱκανοποιήθη οὕτως ἀποχωρήτως ἢ φιλοτιμίᾳ τοῦ ἡγχιμόνος τῶν Νορμαννῶν, καὶ ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἤδη λόγος δίκαιος πολέμου πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐνεκα τῶν ὑπὸ τοῦ Βοτανειάτου διαπραχθέντων ἀδικημάτων. Ἀλλ' ὁ Ροβέρτος, ὅστις κάλλιστα ἐγίνωσκε καὶ τίς ἦτο ὁ μοναχὸς ὁ παρ' αὐτῷ τὸν βασιλεῖα Μιχαὴλ ὑποκρινόμενος, καὶ τίς ἦτο ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἐπιχειρήματος, οὐδὲ περιμένει διδασκαλίας παρὰ τοῦ Ραοῦλ, παρωργισθὲν τοσούτον ὥστε ἀπεδίωξεν ἀμέσως αὐτὸν ἀπειλήσας ἔτι δεινότερα, τὴν μὲν μὴ ὡς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ραοῦλ Ρογέρος εἶχεν ἡδὴ αυτομολήσει πρὸς τοὺς ἡμετέρους· διότι, ὡς θέλομεν μετ' ὀλίγον ἐξηγήσει πλατύτερον, οἱ Νορμαννοὶ δὲν ὁμονοοῦν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ ἐπὶ πολλῶν κατετράχοντο ἐμφυλίων παθῶν καὶ διενέξεων. Κομικώτατος δ' ὑπῆρξεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ ψευδοβασιλεὺς Μιχαὴλ, ὅστις ἐνόμισεν ὡσαύτως εὐλογον νὰ δογισθῇ καὶ «μεγάλα κεκράγως καὶ τὸν μηρόν τῃ δεξιᾷ πλήττων» ἐν καὶ μόνον μετ' ὄρκων φοβερῶν παρεκάλει τὸν Ροβέρτον τοῦτο, ὅτι, ἂν ἀναλάβῃ τὴν βασιλείαν καὶ ἀποκατασταθῇ εἰς τὸν θρόνον, νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν ὁ Ραοῦλ, ἵνα υποβάλλῃ τὸν μικρὸν ἀμέσως εἰς οἰκτιστον θάνατον. Κατ' εὐτυχίαν αὐτοῦ ὁ χρηστὸς Ραοῦλ κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινουπόλιν, τὴν ὅποιαν οὔτε ὁ Ροβέρτος οὔτε ὁ ψευδομιχαὴλ ἐμελλόν ποτε νὰ ἴδωσιν. Ἀλλὰ πόσον δίκαιον εἶχεν ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐμπαίζουσα τὴν πρωτοφανῆ ταύτην ἀγυρτίαν!

Μετὰ τὴν τοιαύτην ἐκβασιν τῆς πρεσβείας τοῦ Ραοῦλ, ἐπειδὴ ἐπῆλθεν ἐν τῷ με-

ταῦν τὸ ἔαρ, ὁ Ροβέρτος, ὅστις εἶχε συμπληρώσει τὰς παρασκευάς του, εἶχε διατάξει τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας ἐπὶ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ καὶ εἶχε προσέλθει εἰς Βρεντήσιον, ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἀναβάλῃ πλείοττον τὴν ἔναρξιν τοῦ ἐπιχειρήματος. Λοὺς δὲ πρὸ πάντων πεντεκαίδεκα πλοῖα εἰς τὸν υἱὸν Βοημούνδον, τὸν ἔπειτα διαβόητον ἐν τῇ πρώτῃ σταυροφορίᾳ γεγόμενον, παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ κυριεύσῃ τὴν Κέρκυραν, ἣν ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ὀνομάζει Κορυφί. Ἄλλ' ὁ Βοημούνδος ἐπελθὼν εὗρε τὴν νῆσον ταύτην τοσοῦτον ὀχυρὰν ὥστε δὲν ἐνόμισεν ὅτι ἡμπορεῖ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν μετὰ τῆς μικρᾶς ἐκείνης δυνάμεως, καὶ ἀνέκαμψεν ἄπρακτος πρὸς τὸν πατέρα. Ὁ δέ, κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ 1081, ἐπέπλευσεν αὐτὸς ἐπὶ τὴν Κέρκυραν μετὰ σύμπαντος τοῦ στόλου καὶ τοῦ ψευδοβασιλέως Μιχαήλ, ἐγένετο κύριος τῆς νήσου ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, καί, ἐνῷ ἡτοχόλειτο περὶ τοῦτο, προκατέπεμψε πάλιν τὸν Βοημούνδον, ἵνα καταλάβῃ περὶ τὸ Ἀνδράχιον χωρία τινὰ ἐπιτήδεια εἰς ἀπόβασιν τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ στόλου τὴν πολιορκίαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου.

Τοιαῦτα ἦσαν αἱ ἀγγελίαι τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως ὁ Ἀλέξιος ἐντὸς τῶν δύο πρώτων ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ μηνῶν. Κατ' ἀρχὰς ἤλπισεν ὅτι ὁ Ροβέρτος μαθὼν τὰς τιμὰς τὰς ἀποδοθείσας εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαήλ Ζ' Κωνσταντίνον θέλει ἀποτραπῇ τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλ' ἡ ἐλπίς αὕτη δὲν διήρκεσε πολὺ, καὶ μετ' ὀλίγον ἔμαθε τὸς ἐπανελημμένας κατὰ τῆς Κερκύρας ἐπιθέσεις, τὴν ἄλωσιν αὐτῆς καὶ τὴν πρώτην ἀπόβασιν τοῦ Βοημούνδου περὶ Ἀνδράχιον. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν περιέμενε τὰ τελευταία ταῦτα γεγονότα ὅπως παρασκευασθῇ πρὸς αὐτοὺς καὶ ὅτι ἡρξεν ἐργαζόμενος συντόμως ἐπὶ τούτῳ ἅμα πρὸ τοῦ τέλους τοῦ Ἀπριλίου ἐμβαίωθη ὅτι ὁ Ροβέρτος ἔπιπνει εἰς τὸ ἐπιχειρῆμα αὐτοῦ. Ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἦτο, ὥς ἡξυρόμεν ἤδη, τοιαυτὴ ὥστε πᾶς ἄλλος ἤθελεν ἀπελπισθῇ. Συγκεκριαλοῦντες τὰ ἀνωτέρω περὶ τούτου ρηθέντα ἐνθυμίζομεν εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅτι οἱ Τούρκοι ἦσαν εἰς τὴν Κίζικον καὶ τὴν Νίκαιαν, ὅτι κράτος δὲν ὑπῆρχεν διὰ χρήματα δὲν ὑπῆρχον καὶ ὅτι πολλὴ ἀναρχία ἐπεκράτει εἰς τὰς εὐρωπαϊκάς χώρας ἐπὶ τὰς ὁποίας ἐπῆρχετο ὁ Ροβέρτος. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐφρόντισε περὶ κατασκευῆς στρατοῦ, περὶ προχείρου ἐξοικονομήσεως χρηματικῶν τιμῶν πόρων, περὶ ὀχυρώσεως τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα φρουρίων, περὶ προχείρου τινὸς ἐξασφαλίσεως τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων καὶ περὶ εὐρέσεως συμμάχων κατὰ τοῦ ἀπὸ δυσμῶν πολεμίου.

Τὰ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ τελευταίου τούτου σκοποῦ ἐνεργηθέντα ἀποδεικνύουσι τὴν ἔκτασιν τῶν ἑξωτερικῶν σχέσεων τοῦ Ἀλεξίου καὶ τὴν ἐπιτηδεύτητα τῆς πολιτικῆς του. Ὑπεδείξαμεν ἤδη ὅτι οἱ Νορμαννοὶ τῆς κάτω Ἰταλίας δὲν ὁμονοοῦν πρὸς ἀλλήλους· πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δὲσπορευμένοι ὄντες κατὰ τοῦ Ροβέρτου εἶχον καταφύγει εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλήν. Ἐκτὸς τῶν προμνημονευθέντων ἀδελφῶν Ρογέρου καὶ Ραουὺλ, πολλοὶ τῶν πλειοστατῶν συγγενῶν τοῦ Ροβέρτου ἦσαν συννενοημένοι μετὰ τῶν ἡμετέρων. Ὁ ἀδελφός του Οὐμβέρτος διέτριβε πρὸ καιροῦ ἐν Βυζαντίῳ, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Οὐμβέρτου αὐτοῦ, ὁ Οὐμβέρτουπouλος, ἦτο, ὥς ἡξυρόμεν ὡσαύτως, σιενὸς τοῦ Ἀλεξίου φίλος καὶ συνετέλεσεν ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ. Ἄλλος δὲ ἀνεψιὸς τοῦ Ροβέρτου, ἔξ ἀδελφοῦ πρεσβυτέρου, ὁ Ἐρμῆννος, ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ κεκρυμμένος, ἔκαρτο ἀφορμὴν ἵνα διεκδικήσῃ τὴν αὐτῷ μᾶλλον ἢ τῷ θεῷ αὐτοῦ προσήκουσαν ἡγεμονίαν ἐν Νορμαννῶν. Ὁ τραγὴ καὶ πλεονέκτης Ροβέρτος εἶχε κινήσει πολλὰς καθ' ἑαυτοῦ ἀντιπαθείας καὶ παρὰ τὴν κλήρω τῆς κάτω Ἰταλίας, ἰδίως δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καπύης Ἑρβαῖος ἐφάνη προθυμότεος νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Ἀλεξίου καὶ προέτρεπε τὸν

ήγεμόνα τῆς χώρας ἐκείνης Ἰορδάνην εἰς τὴν μετὰ τῶν Ἑλλήνων συμμαχίαν. Διὰ τῆς ἐπιτηδείας ὅλων τούτων τῶν πολεμίων ὑποκινήσεως παρεσκευάσθη κατὰ νέτων τοῦ Ροβέρτου ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ στάσις, ἣτις ἠνάγκασε βραδύτερον τὸν νορμαννὸν ἡγεμόνα νὰ ἀνακάμψῃ ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ Ἀλέξιος δὲν περιορίσθη εἰς ταῦτα, ἀλλὰ συνεννοήθη καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Ἐρρίκου τοῦ Δ'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἀπῆτει τὴν ἐπὶ τῆς ὅλης Ἰταλίας κυριαρχίαν, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Ροβέρτου καταληφθείσης, πρὸς δὲ διέκειτο πολέμιός πρὸς τὸν νορμαννὸν τοῦτον ἡγεμόνα καὶ ὡς σύμμαχον τοῦ Γρηγορίου Ζ'. Ἐντεῦθεν ὠφελοῦμενος ὁ Ἀλέξιος ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἐπανελημμένως προτείνων συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν. Ἐπεμψε δὲ καὶ πρέσβυν εἰς Γερμανίαν, τὸν Χοιροσφόκην, καὶ σφίζεται ἡ διὰ τούτου διαβιβασθεῖσα πρὸς τὸν Ἐρρίκον Δ' ἐπιστολή, ἣτις περιέχει τοὺς κυριωτέρους τῶν συμφωνηθέντων ὅρους καὶ προσέτι παρέχει ἡμῖν ἔννοιαν τινὰ τοῦ ἐπιστήμου ὕφους τὸ ὁποῖον μετεχειρίζετο τότε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτῇ γράφουσα πρὸς τὸν ἰσχυρότερον μονάρχην τῆς Δύσεως. Αἱ προσαγορεύσεις ὡς ἀπονέμει αὐτῷ ὁ Ἀλέξιος εἶναι *πανευγενέστατος καὶ τῶν τοῦ χριστιανικώτατος ἀδελφεῖ* (1), ἔτι δὲ καὶ ἡ *εὐγενία σου καὶ ἡ μεγαλοδυνάμειός σου ἐξουσία*. Περὶ ἐαυτοῦ δὲ ὁμιλῶν λέγει ἡ βασιλεία μου καὶ τὸ κράτος ἡμῶν. Καθὼς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐσχάτῃ ἀμχανίᾳ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀπέφυγε τοῦ ν' ἀποκαλέσῃ βασιλεὺς τὸν Ἐρρίκον. Ἐρχόμενος δὲ εἰς τὰ πράγματα ὁ Ἀλέξιος προτρέπει αὐτὸν νὰ ἐπιτέσῃ μετ' ὅλης τῆς δυνάμεως εἰς τὴν Ἀπουλίαν καὶ Καλαβρίαν, πέμπει αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ ποικίλα δῶρα καὶ εἰς χρήματα 144.000 χρυσῶν (216.000 περίπου δραχμῶν), ὑπόσχεται νὰ στείλῃ, ἀφοῦ τελεσθῶσιν οἱ νενομισμένοι περὶ τῶν συνθηκῶν ὅροι, ἑτέρας 216.000 χρυσῶν (3.240.000 περίπου δραχμῶν), καὶ ἵνα καταστήσῃ τὸν σύνδεσμον στενότερον, προσφέρει τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσακίου, ὡς στυγὸν μίαν τῶν τοῦ Ἐρρίκου θυγατέρων (2). Ἀξίον σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἀποστελλομένου ἀργυρίου λέγει αὐτὸ *ρωμαναῖον παλαιῆς ποιότητος*, ἐξ οὗ ὑποδεκνύεται ὅτι εἶχεν ἀρχίσει ἐκτοτὲ τὸ διέθριον σύστημα τῆς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως κερδηλείας τῶν νομισμάτων. Ὁ Ἐρρίκος ἀπεδέχθη προθύμως τὰς γενομένας προτάσεις, καὶ εἰς μὲν τὴν Ἀπουλίαν μικρὰν ἐπεχείρησεν ἐπιδρομήν, ἀλλ' οἱ ἀδιέλπειτοι κατὰ τοῦ Γρηγορίου πόλεμοι αὐτοῦ παρήγαγον οὐδὲν ἥττον ἐκωφελῆ ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξίου ἀντιπερισπασμόν· ὁ Ροβέρτος ἠναγκάσθη τελευταῖον νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν

(1) Κατὰ τὴν παρὰ τοῖς ἡμετέροις δηλονότι πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος. Ἐν τούτοις σημειωτέον ὅτι ἡ πρόσθεσις *«ἀδελφεῖ»* ἐνέχει τὴν ἔννοιαν τῆς λίαν ἐμφαντικῆς ἰσότητος. Ὁ Νικόλαος Δ' τῆς Ρωσίας καίπερ ἀναγνωρίσας τὸ αὐτοκρατορικὸν ὄψωμα τοῦ Ναπολέοντος Γ' ἀπέφυγεν ἐπιμωμένως νὰ προσαγορεύσῃ αὐτὸν *ἀδελφόν*, ὅπερ λέγεται ὅτι οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐκρήξιν τοῦ μεγάλου Κρμαϊκοῦ λεγόμενου ἀνατολικοῦ πολέμου.

(2) Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ αὐτοκράτωρ ποιεῖται λόγον καὶ περὶ τινος συνοικεσίου ἀνεψιὸς τινος αὐτοῦ μετὰ πριγκιπίσσης ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ βασιλικοῦ τῆς Γερμανίας· ἀπαριθμῶν δὲ τὰ πεμπόμενα διὰ τῶν πρέσβων δῶρα (πρὸς τὸν Ἐρρίκον Δ') («Τῇ μὲν τῇ εὐγενίᾳ σου ἀπεστάλησαν δεξιωμάτων ἕνεκα ἐγκόλιον χρυσοῦν μετὰ μαργαριταρίων, θήκη διάχρυσος ἔχουσα τμήματα ἔνδον διαφόρων Ἁγίων, ὧν ἕκαστον διὰ τοῦ ἐν' ἑκάστῳ αὐτῶν ἐντεθέντος χαρτίου γνωρίζεται *καυκίον* σαρδονύχιον καὶ ἐμπότης κρύος, ἀστροπέλεκυν δεδεμένον μετὰ χρυσαφίου καὶ ὑποβάλασμον) τελευτῇ τῇ ἐπιστολῇ διὰ τῶν ἐπομένων χαρακτηριστικῶν διὰ τὰς τότε αὐτοκρατορικὰς ἐπιστολάς *εὐχῶν*· «Μακρύναι ὁ Θεὸς τὴν ζωὴν σου, πλατύναι τὰ τῆς ἐξουσίας σου ὅρια καὶ θείῃ σοι πάντας τοὺς ἀντικείμενους εἰς ἐνεδισμὸν καὶ εἰς καταπάτημα. Εἰρήνῃ εἴῃ τῇ ἐξουσίᾳ σου καὶ γαλήνῃς ἡλίου ἐπιλάμψῃ πάσῃ τῇ ὑπῆκόῃ σου καὶ γένοιτό σοι ἅπαντες εἰς ἀφανισμόν οἱ ἐχθροί, τῆς ἀνωθεν θαλάσσης κατὰ πάντων σοι χαρίζομένης τὸ ἅμαχον τοῦτο τὸ ἀληθινὸν αὐτοῦ δῶμα ἀπαπῶνι καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἐκείνου τὴν χεῖρα ὀπλίζοντι».

τοῦ ἀρχιερέως, ἡ μᾶλλον τῆς κινδυνευούσης ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἡγεμονίας αὐτοῦ· διότι περὶ τοῦ ἀρχιερέως ἀληθῶς εἰπεῖν ὀλίγον ἐκίχδετο, φρενακίζων καὶ αὐτὸν ἀσυνειδήτως δσάκις εἶχε πρὸς τοῦτο ἴδιον συμφέρον.

Πλὴν τούτου ὁ Ἀλέξιος ἔλαβεν ἐπικουρίαν καὶ παρὰ τῶν Ἑνετῶν. Ἡ ἀνατολικὴ μοναρχία ἢ κατὰ τοὺς προηγουμένους χρόνους πολλὰκις θαλασσοκρατήσασα ἀπέβαλε τὸ πλεῖστον τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ὅπως καὶ τῆς περὶ τῆς, ἐπὶ τῶν μακρῶν ἐμφυλίων διενέξεων αἰτνες προηγήθησαν τῆς τῶν Κομνηνῶν ἀναρρήσεως. Καὶ τὸν μὲν ἡπειρωτικὸν στρατὸν ἥλιπσεν ὁ Ἀλέξιος νὰ ἀναπληρώσῃ οἰκοθεν, στόλον δὲ ὅπως οὖν λόγον ἄξιον ἦτο ἀδύνατον νὰ παρασκευάσῃ δι' Ἐλλειψιν καιροῦ καὶ πόρων. Ἐπράξε μὲν καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἦτο δυνατόν καὶ ἐπεμψε ναυτικὴν τινα μοῖραν εἰς τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον, ἀλλ' ἐπειγόμενος νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς πολέμιον ἔχοντα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ στόλον ἰσχυρὸν καὶ συμμάχους τοὺς ναυσβίους Δαλματοὺς ἐδέχθη νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν Ἑνετῶν. Δυστυχῶς μὴ δυνάμενος νὰ πληρώσῃ τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν διὰ χρημάτων ἡγαγίλει τὴν ἐπιτροπὴν εἰς τὴν πολιτείαν ἐκείνην προνόμια ὑπέρουκα, περὶ ὧν θέλομεν εἰπεῖ ἐνταῦθα πλεονεκτήματα, διότι εἴπερ τι καὶ ἄλλο συνετέλεσαν, τοῦ καιροῦ προϊόντος, εἰς τὴν τοῦ κράτους κατάλυσιν.

Ἐκ τῶν ἰταλίδων πόλεων ἡ Ἀμαλφίς καὶ ἡ Ἑνετία ἴδρυσαν τὰς πρώτας ἐμπορικὰς ἐν τῇ ἀνατολικῇ κρᾷ ἀποικίας κατὰ τὴν δεκάτην καὶ τὴν ἑνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα· ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἑνδεκάτης αἱ τῶν Ἀμαλφιταίνων ἀποικίαι ὑπέκυψαν ὅλως εἰς τὰς ἑνετικὰς. Ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῇ προηγουμένῃ βιβλίῳ τὰς τε ἀρχαιοτέρας τῶν Ἑνετῶν πρὸς τοὺς ἡμετέρους σχέσεις καὶ τὰς ἐπὶ Βασιλείῳ Β' ἐπὶ ἐπιτραπειᾶς αὐτοῖς προνομίας. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος περιέστη ἥδη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς πολλὰ μείζονα δικαιώματα. Ὑπῆρχον μὲν καὶ πρότερον πολλοὶ ἔμποροι Ἑνετοὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ εἶχον αὐτόθι ἰδίαις οἰκίαις, δὲν ἀπέτελουν ὅμως σωματεῖον αὐτοτελὲς καὶ αὐθύπακτον. Ἦδη δὲ ἡ κυβέρνησις αὐτῶν, ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀμνηχανίας τοῦ Ἀλεξίου, κατάρθωσε νὰ συγκροτήσῃ ἐν τῇ βασιλευσῇ κοινότητι ὅλως σχεδὸν ἀνεξάρτητον, ἥτις διὰ τῶν προνομίων τὰ ὁποῖα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔλαβε καὶ τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῶν, τοῦ καιροῦ προϊόντος, χρήσεως καὶ ἐπεκτάσεως κατήντησε νὰ συγκροτήσῃ ἀληθὲς κράτος ἐν κρᾷ. Αἱ ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας ὁ Ἀλέξιος ἀνέλαβε περὶ τούτου διευτυπώθησαν ἐν χρυσοβούλλῃ ἐκδοθέντι κατὰ Μάιον τοῦ 1082. Εἰς τοὺς Ἑνετοὺς παρεχωρήθη περὶ τὸν λιμένα τοῦ Πέραν, ὅστις ἀνέκαθεν ἐλογίζετο ὡς τὸ κυριώτατον ἐμπορεῖον τῆς πρωτεύουσας, πλεοῖον τῆς παλαιᾶς ἐβραϊκῆς σκάλας, ὁλόκληρον τμήμα ὡς κτήμα αὐτῶν ἀναπαλλοτριώσαν μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἀποβαθρῶν, οἰκιῶν, ἐργαστηρίων, ἀποθηκῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Ἀκινδύνου ἐκκλησία, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς φαίνεται, ἀνέκαθεν ἐλιτοουργοῦντο οἱ αὐτόθι διατρίβοντες Ἑνετοί. Ὁ δούξ Ἑνετίας ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιωματοῦ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ μετ' ἀναλόγου μισθοδοσίας· ὁ πατριάρχης Ἑνετίας ἔλαβε τὴν προσηγορίαν τοῦ ὑπερέμμου μετ' ἀναλόγου ὡσαύτως μισθοδοσίας. Εἰς πάσας τὰς ἐν Ἑνετίᾳ ἐκκλησίας ὥρίσθη ὅτι θέλει διανέμεται ἐτησίως ἰκανὴ χρυσίου ποσότης ἀπὸ τῶν βασιλικῶν ταμείων. Εἰς δὲ τὴν ἐν Ἑνετίᾳ ἐπ' ὀνόματι τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἀποστόλου Μάρκου μητροπόλιν κατέστησαν ὑπόφοροι πάντες οἱ ἐξ Ἀμαλφίος κατέχοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐργαστήρια. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἡ παραχώρησις ἰδίου τμήματος δὲν ἐγένετο μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπώσας τὰς ἄλλας τοῦ κράτους πόλεις, «ὅποι ποτ' ἂν ἐκείνοι ἡτήσαντο» καὶ προσέτι ὥρίσθη ὅτι οἱ Ἑνετοὶ καθ' ὅλον τὸ κράτος θέλουν πωλεῖ καὶ ἀγοράζει μηδὲνα καταβάλλοντες τελωνιακόν, λιμενικόν ἢ ἄλλον οἰονδή-

ποτε ἄλλον φόρον, ὄντε, «ἔξω πάσης ρωμαϊκῆς ἐξουσίας». *Ἵνα κατανοήσωμεν ὁπόση ἐλάττωσις ἐκ τούτου ἐπῆλθεν εἰς τὰς εἰσπραξείας τοῦ δημοσίου ταμίειον δεόν νὰ προσθῇ σομεν ὅτι τοιαῦται ἐντελῶς ἀφορολόγητοι ἐνετικαὶ ἀποικίαι ἰδρύθησαν, παρεκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα ἀξιόλογα τοῦ κράτους ἐμπορεῖα, τὰ ὅποια συνέ πεσε μὲν καὶ ἄλλοτε νὰ ἀναφέρωμεν, ὀνομαζόμεν δὲ αὐτὴς ἐνταῦθα πρὸς πλείονα τοῦ ἀναγνώστου εὐκολίαν. Ρητῶς λοιπὸν μνημονεύονται ἐνετικαὶ ἀποικίαι ἐν Ἀσίᾳ μὲν εἰς Λαοδίκειαν, Ἀντιόχειαν, Μάμιστρα, Ἀδανα, Ταρσόν, Ἀττάλειαν, Στροβύλον, Χίον, Θεολόγον καὶ Φώκαιαν, ἐν Εὐρώπῃ δὲ εἰς Δυρράχιον, Αἰδῶνα, Κέρκυραν, Βόνιτσαν, Μεθώνην, Κορῶνην, Νοῦπλιον, Κόρινθον, Θήβας, Ἀθήνας, Εὐβοίαν, Δημητρίδα, Θεσσαλονίκην, Χρυσόπολιν, Περιθεώριον, Ἀβυδὸν, Ραϊδεστόν, Ἀδριανούπολιν, Ἄλφραν, Ἡράκλειαν καὶ Σηλυβρίαν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς, τοῦ δὲ τοῦ καιροῦ προιόντος ἀνάλογοι ἐνετικαὶ ἀποικίαι συνεστάθησαν καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου καὶ εἰς Κρήτην καὶ εἰς Κύπρον καὶ εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου, καὶ ὅτι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἐνετικῆς σημαίης καὶ διὰ τινων πρὸς αὐτὴν παραχωρήσεων πολλαὶ καὶ ἄλλαι εὐρωπαϊκαὶ πόλεις καὶ ἐπικράτειαι ἡδύνατο κατάχρηστικῶς νὰ νέμονται τὴν αὐτὴν ἐν τῷ κράτει ἀτέλειαν, εὐλόγως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβερνήσις ἀπόλεσεν ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων κατὰ μικρὸν ἐξολογώτατον μέρος τῶν εἰσπράξεων αὐτῆς. Οὐδὲ τοῦτο ἤρχεσεν ἄλλ' αἱ ἐνετικαὶ αὐταὶ ἀποικίαι κυβερνόμεναι ἅπασαι ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μητροπόλεως αὐτῶν καὶ διὰ ταύτης ὑπὸ τῆς ἐν Ἐνετίᾳ κεντρικῆς κυβερνήσεως, καὶ πλουτῆσαι καὶ θαλασσοκρατήσαι, καὶ ἀκριβεστάτας συλλέξασαι γεωγραφικὰς καὶ πολιτειογραφικὰς περὶ τοῦ τόπου γνώσεις, καὶ ποικιλοτρόπως περιπλακεῖσαι εἰς τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικά αὐτοῦ συμφέροντα, ἀναγκάως παρεσκεύασαν τὴν μετὰ 120 ἔτη ἐπελθούσαν ὀριστικὴν αὐτοῦ κατάλυσιν.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν αἱ θυσίαι δι' ὧν ὁ Ἀλέξιος ἐξηγόρασε τὴν συμμαχίαν. Ἡδύνατο ἄρα γὰρ νὰ ἀποφύγῃ τὰς θυσίας ταύτας; Νομίζομεν ὅτι ἡδύνατο. Βεβαίως οἱ Ἐνετοὶ προσήνεγκον αὐτῷ λόγον ἀξίας ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ δὲν ἠμύδιον τὸν Ροβέρτον νὰ διαπεράσῃ τὸν Ἀδρίαν καὶ ἐπὶ τέλους ὁ ἀγὼν ἐκρίθη κατὰ ξηρὰν καὶ οὐχὶ κατὰ θάλασσαν. Οὐδὲ ἐπιτρέπεται νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι, ἂν ὁ Ἀλέξιος δὲν προσφκειυτο διὰ πάσης θυσίας τοὺς Ἐνετοὺς, οὗτοι ἡδύνατο γὰρ ρίψωσι τὸ βάρος τῆς δυνάμεώς των εἰς τὴν ἀντίθετον πλάστιγγα συμμαχοῦντες μετὰ τοῦ Ροβέρτου. Οἱ Ἐνετοὶ ἐκέρδιονον τοσαῦτα ἀπὸ τῶν εἰρηλικῶν αὐτῶν πρὸς τοὺς ἡμετέρους σχέσεων ὥστε δὲν ἤθελον διακινδυνεύσει τὰ βέβαια αὐτῶν ὠφελήματα ἐπὶ τῇ ἐπισφαλεῖ ἐλπίδι τοῦ νὰ προσπορισθῶσιν ἔτι μείζονα. Τὸ πολὺ δὲν ἤθελον παρῶσαι τῷ Ἀλεξίῳ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ στόλου των ἀλλὰ τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι ὁ Ροβέρτος ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ βούλευμα αὐτοῦ, οὐχὶ διότι ἠττήθη κατὰ θάλασσαν ἀλλὰ διότι ἐπανειλημμένως κατὰ ξηρὰν κατετροπώθη. Αἱ παραχωρήσεις λοιπὸν ἐκείναι ὑπῆρξαν ἐν τῶν μεγαλυτέρων τοῦ Ἀλεξίου σφαλμάτων.

Εὐτυχῶς, ἐνῷ ἔπραττε τὸ λάθος τοῦτο, ἡσχολεῖτο ἐνταῦτ' δραστηρίως εἰς τὴν διοργάνωσιν τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων. Πρὸ πάντων εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων, καὶ τόσῳ πλειοτέρων χρημάτων ὥστε ἐπρόκειτο νὰ ἐπαρκέσῃ ὄχι μόνον εἰς συντήρησιν μεγάλου στρατοῦ ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀμύσεις τῶν συμμάχων. Εἶδομεν ὅτι εἰς μόνον τὸν Ἑρρίκον Δ' ἐδέησε ν' ἀποστείλῃ 360.000 χρυσῶν, ἥτοι ὑπὲρ τὰς 5.400.000 δραχμῶν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τακτικαὶ εἰσπράξεις δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ θεραπεύσωσι τοσούτας χρείας, διὰ τὴν παραλυσίαν εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ἡ διοίκησις, ἥτις ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνορθωθῇ ἐντὸς μικροῦ διαστήματος, ἡ νῦν κυβερνήσις ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ ἐκτάκτους συνδρομὰς. Ἡ μήτηρ

τοῦ βασιλέως, ὁ ἀδελφὸς Ἰσαάκιος, ἅπαντες οἱ Κομνηνοί, ἅπαντες οἱ μεγιστάνες ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἀποθέσωσιν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος, κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν, τὸ πλεῖστον τῆς ἰδίας αὐτῶν περιουσίας. Καί μετ' ὀλίγον κατέστη ἀπαραίτητον νὰ ἐπιβληθῇ χεῖρ καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θησαυρῶν. Ἐπειδὴ δέ τινες ἐκ τῶν τοῦ κλήρου ἀντίπαντο, ὁ Ἰσαάκιος, ὅστις ἐκυβέρνησε τότε τὰ πράγματα, διότι ὁ Ἀλέξιος ἀνηγωνίζετο ἤδη πρὸς τὸν Ροβέρτον, ἐκκλησιάσας σύνοδον εἰς τὸ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τέμενος, ἀφοῦ πολλὰ εἶπεν ὅπως καταπείσῃ τοὺς δυστροπιωτέρους, «ἀναγκάζομαι», ἀνέκραξεν ἐπὶ τέλους, «ἀναγκάζειν οὐς οὐ βούλομαι ἀναγκάζειν», καὶ ἐξετέλεσε τὸ βούλευμα. Ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο ἡ ἀντίπραξις τοῦ ἱερατείου ὥστε μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου ὁ Ἀλέξιος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐνόμισε δέιν νὰ ἀπολογηθῇ περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἱερῶν τούτων χρημάτων ἐπὶ συνελεύσεως εἰς τὴν παρήσαν ἢ σύγκλητος, τὸ στρατιωτικὸν καὶ οἱ ἔγκριτοι τοῦ κλήρου, καὶ νὰ ὑπομνήσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ὅτι πάντα τὰ ἀφαιρεθέντα «εἰς δέον ἀνήλωτο κατὰ τὸν Περιόλτα ἐκείνον, καὶ ὑπὲρ τῆς ἡμῶν τιμῆς διδασκλήται». Τούτους τοὐλάχιστον τοὺς λόγους ἀποδίδει αὐτῷ ἡ θηγάτηρ αὐτοῦ Ἀννα

Νορμαννοὶ πολεμισταί (ἐκ χειρογράφου).

μαρτυροῦσα οὕτως ὅτι ἔκτοτε καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶχον ἀρχίσει νὰ παραθέτωσιν ἐπιστήμως τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας ἡμῶν ἱστορίας.

Πρὸ τούτων πάντων ὁ Ἀλέξιος εἶχε διατάξει τοὺς στρατηγοὺς τῆς κατὰ Πόντον Ἡρακλείας, καὶ Παφλαγονίας, καὶ Καππαδοκίας, καὶ Χωμάτος νὰ δράμωσι μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀφοῦ καταλίπωσιν εἰς τὰ θέματα αὐτῶν τὰς ἀπαραιτήτως ἀναγκαίας φρουράς. Προσέτι παρήγγειλε νέαν μεγάλην στρατολογίαν κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην, προέτρεψεν ἅπαντας τοὺς φρουράρχους τῶν δυτικῶν παραλίων καὶ νῆσον ν' ἀνιέξωσιν ὅσον ἔνεστι μέχρι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ἰδίως δὲ δυσπιστῶν πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰλλυρία Γεώργιον Μονομαχῆτον, τὸν ἐδρεύνοντα εἰς Ἀνυράχιον, τὸ ἐπισημότερον φρούριον τῆς Δύσεως, ἐξαπέστειλεν ἀντ' αὐτοῦ ἓνα τῶν πιστοτέρων καὶ ἱκανωτέρων φίλων του, τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον. Καὶ τούτων γινομένων ἐφρόντισε νὰ καταστήσῃ ὅσιν οἶόν τε ὀλιγώτερον ὀληθρὰν τὴν γειτονίαν τῶν Τούρκων. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Σολιμάν, εἶχον γίνοι κύριοι πολλῶν θεμάτων τῆς μικρᾶς

Ἀσίας καὶ ὅτι εἶχον προελάσει μέχρι Κυζίκου καὶ Νικαίας ἐκεῖθεν δὲ ὁρμώμενοι ἐληλείονεν τὰς περὶ τὴν χώρας καὶ ἐφορολόγουν πᾶσαν σχεδὸν τὴν Βιθυνίαν. Κατὰ δυστυχίαν δὲν προέκειτο ἤδη νὰ καταπολεμηθῶσι σπουδαίως. Ὁ ἑλληνικὸς χριστιανισμὸς, προσβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ, ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἀγωνισθῇ πρὸ πάντων πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε ὁ βασιλεὺς μόνον σκοπὸν προέθετο νὰ ἀπομακρύνῃ, ὅσον ἦτο δυνατόν, ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοὺς Τούρκους, ἀναγκάσας δὲ αὐτοὺς εἰς ἀναχωρῆν τινὰ νὰ λάβῃ καιρὸν νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ μεγαλυτέρου κινδύνου. Ὅθεν διὰ μικρῶν συμπλοκῶν καταστρέψας τὰ περὶ τὴν παραλίαν ἐσπαρμένα τουρκικὰ ἀποσπάσματα καὶ βιάσας τοὺς πολεμίους νὰ ὑποχωρήσωσι πέρα τῆς Νικομηδείας συνωμολόγησε πρὸς αὐτοὺς σπονδίας, δι' ὧν ἐδόθη μὲν αὐτοῖς ὅριον τὸ ποτάμιον ὁ Δούρου (σήμερον ὀνομαζόμενον Κιργεσιδ καὶ ἐκβάλλον εἰς τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον), ὑπεχρώσθησαν δὲ οὗτοι νὰ μὴ ὑπερβαίνωσι τὸ ποτάμιον τοῦτο

Νόμισμα Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

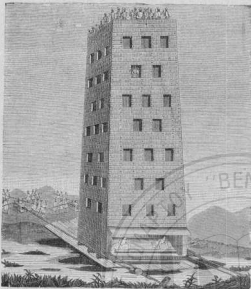
Πρὶν ἐτι ἐξαμαλυνθῶσιν οἱ πρὸς ἀνατολὰς περιστάσιμοι, εἶχεν ἀρχίσει ὁ Ροβέρτος τὴν πολιορκίαν τοῦ Δυρραχίου, καίτοι πολλὰ ἔπαθεν ἐν τῷ μεταξύ ἀτυχήματα. Εἶδομεν ὅτι ἐκπλεύσας ἐκ Βρεντησίου περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου μηνός, αὐτὸς μὲν ἐπεχείρησε τὴν ἄλωσιν τῆς Κερκύρας, τὸν δὲ υἱὸν Βοημοῦνδον ἔπεμψεν ἵνα προκαταλάβῃ ἐπὶ τῆς στερεᾶς χωρίας τινὰ ἐπιτήδεια εἰς ἀπόβασιν. Ἡ κατάστασις τῶν φρουρίων εἶχε παραμεληθῇ οὐδὲν ἦττον ἢ ὁ στρατὸς ἐπὶ τῶν προηγουμένων βασιλέων, τὸ δὲ βραχὺ διάστημα τοῦ χρόνου τὸ μεσολαβήσαν μεταξὺ τῆς ἀφίξεως τοῦ Παλαιολόγου εἰς τὴν παραλίαν ἐκείνην καὶ τῆς ἐπιπλεύσεως τῶν πολεμίων δὲν ἐπέτρεψεν ὅλων τῶν φρουρίων τὴν ἀποχωρῶσαν ἐπισκευήν. Ὁ Παλαιολόγος μόλις προέφθασε νὰ βελτιώσῃ ὁπώσούν τὰ ὀχυρώματα τοῦ Δυρραχίου, τοῦ δὲ πρὸς μεσημβρίαν τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως κειμένου Ἀδώνως ἡδυνήθη εὐχερῶς νὰ καταστῇ κύριος ὁ Βοημοῦνδος. Μετὰ δὲ τὴν χερῶσιν τῆς Κερκύρας, ἐπελθόντος καὶ τοῦ Ροβέρτου εἰς Ἀθῶνα, μία μὲν τοῦ στρατοῦ μοῖρα ἀπεβίβασθη ἐνταῦθα, καὶ εἰς τὸν Βοημοῦνδον ἐπετράπη νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὴν διὰ ξηρᾶς ἐπὶ Δυρράχιον, ἐνῷ ὁ Ροβέρτος μετὰ τῆς λοιπῆς στρατίης καὶ τοῦ στόλου ἀπῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν. Ἀλλ' ἅμα διελθὼν τὴν Κέρκυραν καὶ πρὸς τὸ Δυρράχιον ἀποκλίνας καταλαμβάνεται ὁ στόλος, περὶ τὸ ἀκρωτήριον τὸ καλούμενον Γλώσσα, ὑπὸ τρικυμίας φοβερᾶς καὶ διασκορπισθεὶς πάσχει τὰ πάνδεινα. Αὐτὸς ὁ Ροβέρτος ἐπέστη τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἀνεδείχθη ὅμως ὥς πάντοτε ἀτρόμητος, ἐσώθη μὲν τῶν πλείστων πλοίων καὶ περιμένει εἰς Γλαβινίτζαν 7 ἡμέρας, ἵνα συνέλθωσι μὲν οἱ θαλασσομαχησάντες, ἀναπαυθῶσι δὲ τὰ στρατεύματα, ἐπὶ δὲ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ὁ Βοημοῦνδος ἐξώρμησεν αὐθις ἐπὶ τὸ Δυρράχιον, ὥστε περὶ τὰ μέσα Ἰουλίου ἐστρατοπέδευσαν πάντες ἐνώπιον τῆς πόλεως ἐκείνης, τῆς πάλαι πολυθρῶντου Ἐπιδάμου. Μόλις ὅμως συμπληρώσαντες τὰς προτάς τῆς πολιορκίας παρασκευὰς μανθάνουσιν ὅτι ἐπέρχεται ὁ ἐνετικὸς στόλος. Ὁ Ροβέρτος ἐκπέμπει κατ' αὐτοῦ τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον, ὅστις ἀνέδειξεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἑξαιρετον τόλμην καὶ καρτερίαν, ἀλλ' ἠττήθη κατὰ κράτος ὑπὸ τῆς ὑπερεχούσης τέχνης καὶ ἐμπειρίας τῶν ἀνιπάλων. Οἱ νικηταὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν λιμένα τοῦ Δυρραχίου ἐτροφοδότησαν τὸ φρούριον. Ἐπειδὴ δὲ μετ' ὀλίγον προσήλθε καὶ ἡ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σταλεῖσα ναυτικὴ μοῖρα καὶ ἠνώθη μετὰ τῶν Ἑνετῶν, ὁλοσχερῶς ἐθαλασσοκράτησεν ὁ Ἀλέξιος.

Πᾶσα ἡ πρότερον ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν καταληφθεῖσα παραλία ἀπέστη ἤδη καὶ ἔπαυσε παρέχουσα χρήματα καὶ τροφάς· ἡ μετὰ τῆς Ἰταλίας συγκοινωνία διεκόπη· οἱ πολέμιοι περιήλθον ἐντεύθεν εἰς δεινὴν ἀμνηχανίαν· πρὸς τούτοις ἡ ἔνδεια τῶν ἀναγκαίων παρήγαγε παρ' αὐτοῖς λιμὸν μέγαν· ὁ ἀπὸ τῆς τρικυμίας καὶ τῆς ναυτικῆς ἥτις ἐλαττωθεὶς στρατὸς ἠκρωτηριάσθη ἔτι μᾶλλον, ἀηγγέλλετο δὲ ἡ προσεχὴς ἀφίξις αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξίου μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς. Καὶ ὁμῶς οὐδεμία τῶν συμφορῶν τούτων ἰσχύος νὰ διασείσῃ τὸ ἀπτόητον τοῦ Ροβέρτου φρόνημα, ὅπερ δικαίως θαυμάζει ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνή.

Ἄλλ' ἂν τοιοῦτος ἦτο ὁ Ροβέρτος εἶχε κατέναντι αὐτοῦ ἄνδρα ἴσον μὲν κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν πολεμικὴν ἀσκήσιν, πλεονεκτοῦντα δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Πρὸ τῆς ναυτικῆς ἥτις τὸ μέγεθος τοῦ ἔτι ἀκμάζοντος νορμαννικοῦ στρατοῦ, ὁ πανταχόθεν ἀποκλεισμός τῆς πόλεως, ἡ λαμπρότης τῶν ἱπποτικῶν πανοπλιῶν τῶν πολεμίων καὶ ἡ πολλὴ τοῦ ἡγεμόνος φήμη εἶχον ἐκφοβίσει ὁπωσοῦν τὴν φρουρὰν τοῦ Δυρραχίου. Ἄλλ' ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος ἐπιτηδεύει παρὰ σκευάσας τὴν πόλιν πρὸς ἄμυνάν τε καὶ ἐπίθεσιν, γυμνημερὸν περιφερόμενος εἰς τὰ τεῖχη, ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν ἀκριβὴ τῶν διατεταγμένων ἐκτέλεσιν, ὑπομνήσκων τοῖς πᾶσι τὸ καθήκον τὸ ὁλοῖον πρῶτος αὐτὸς ἐξεπλήρου προθύμως, καὶ ἐπαγγελλόμενος ταχείας καὶ ἀποχρώσας τὰς ἐπικουρίας μετέδωκεν εἰς πάντας τὸ πληροῦν τὴν καρδίαν αὐτοῦ θάρρος. Καὶ ἐπειδὴ ἤξευρεν ὅτι τινὲς τῶν κατοίκων πιστεύουσιν εἰς τὸν περὶ τοῦ Μιχαὴλ μῦθον τοῦ Ροβέρτου, διὰ τὰ ἀφανίσαντα αὐτὸν τὸν ἀντίπαλον τὸ ἠθικὸν τοῦτο προτέρημα, κατέφυγεν εἰς μηχανήματα μαρτυροῦν ὅτι πολλὰς ἡ χρηστότης εἶναι ἐπιτηδειότερα τῆς μοχθηρᾶς προηγίας. Διότι ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν νορμαννὸν ἡγεμόνα πρεσβείαν τῶν ἐπισημοτέρων πολιτῶν, εἰδόντων ὅτι, ἂν τῷ συνεπάγεται μεθ' ἑαυτοῦ τὸν βασιλεῖα Μιχαήλ, δὲν ἔχει οὗτος εὐμὴ νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῆς πόλεως, ἵνα πάντες προσκυνήσωσιν αὐτόν. Ὁ Ροβέρτος ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην καὶ ἀπελθόντων τῶν πρεσβέων προστάσσει εὐθὺς νὰ κοσμήσῃσι πολυτελῶς τὸν ψευδομιχαήλ, μετὰ λαμπρᾶς δὲ προσομοιῆς, παντοίους ὀργάνους μουσικοῦς καὶ κυμβάλους συνοδευόμενον, προσάγει αὐτὸν εἰς τὰ τεῖχη τῆς πόλεως. Ἀπαντες οἱ κάτοικοι εἶχον συρρεῦσι εἰς τὰς ἐπάλξεις, ἵνα παρευρεθῶσιν εἰς τὸ παραδόξον τοῦτο θέαμα. Ἄλλ' αἶμα πλημιάσαντος ὁπωσοῦν τοῦ γόητος, ὥστε διεκρίθησαν οἱ χαρακτηριστοὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, κατὰ γίγλις χλευασμῶν καὶ ὕβρεων ὑπεδέχθη τὸν αὐτοσχέδιον βασιλεῖα, διότι πλείστοι τῶν ἐπιφανεστέρων πολιτῶν εἶχον ἀναγνωρίσει τὸν ἄνθρωπον ὑπηρετοῦντα ἄλλοτε ὡς οἰνοχόον ἐν τῇ αὐλῇ. Ἐν δὲ ἀγανακτοῦντος τοῦ ἥρωος καὶ σφραδάζοντος τοῦ Ροβέρτου διὰ τὸν ἐμπαιγμὸν ὃν ὑπέστησαν ἑξορμῇ αἵφνης ἡ τοῦ Δυρραχίου φρουρὰ καὶ οὐ μικρὰν ἐπαγαγούσα εἰς τὸ τεθοροβημένον στρατόπεδον τῶν πολεμίων ζημίαν ἐπαγγέλλειν ἀβλαβὴς ἐντὸς τοῦ τείχους. Καὶ ἐπὶ τῆς ναυμαχίας δὲ πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς ὁ Παλαιολόγος ἐπεχείρησεν ἔξοδον, καθ' ἣν προελάσας μέχρι τῆς παρεμβολῆς τοῦ Ροβέρτου ἐπήγαγεν ἱκανὸν εἰς τοὺς πολεμίους φόνον.

Μετὰ δὲ τὴν κατὰ θάλασσαν ἦταν τῶν Νορμαννῶν ἐπήρθη ἔτι μᾶλλον τὸ φρόνημα τῶν πολιορκουμένων. Ἄν ὁ πεισματώδης Ροβέρτος δὲν ἔπαινε ἐπιτιθέμενος διὰ ποικίλων μηχανῶν ἐπιτηδείων πρὸς τεχομαχίαν, ὁ Παλαιολόγος μὴ ἀρκούμενος νὰ ἀποκρούῃ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὰς ἐφόδους τοῦ ἀντιπάλου, ἐπεχείρει ἔξοδους πολὺ τῶν προτέρων μεγαλυντέρας, καθ' ὅς ἀέλπιτε μὲν ἔδιδε δείγματα λαμπρᾶς γενναιότητος, πολλάκις δ' ἔλαβε πληγὰς βαρείας. Οὐδὲν ἤττον ὁμῶς ἐνεκαρτέρει ὁ Ροβέρτος, περιέσφιγγεν ὀσημέραι στενώτερον τὴν πόλιν καὶ κατέλαβε τὰ περίε ὄρη καὶ τέμνη εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποκλείσῃ πᾶσαν τροφὴν διάβασιν. Μάλιστα δὲ ἠνώχλει τοὺς πολιορκουμένους καὶ πλείστας παρείχεν ἐλπίδας τῷ Ροβέρτῳ μέγας τις μόνον, ἦτοι ξύλινος πύργος, ὃν οὗτος κατε-

σκεύασεν ὑψηλότερον τῶν πύργων, δι' ὧν ἦσαν ὠχυρωμένα τὰ τεῖχη τοῦ φρουρίου. Τὸ ἄνω τοῦ ξυλίνου τούτου πύργου πάτωμα ἐκλείετο διὰ θύρας, δι' ἧς 500 ἄνδρες ἔμελλον νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Παλαιολόγος παρηγορήσας καλῶς τὰ κατὰ τὴν μηχανὴν

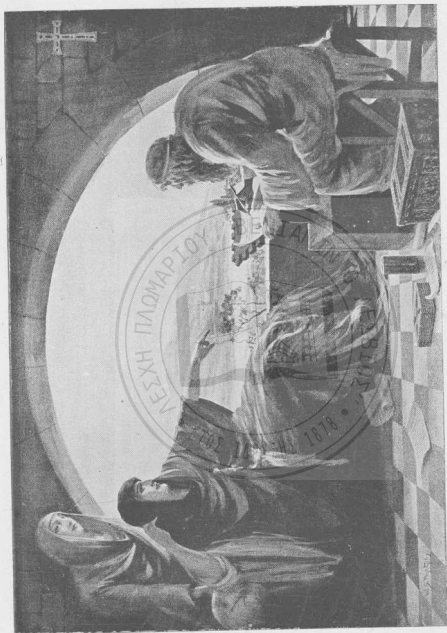

Ξύλινος πολιορκητικὸς πύργος.

τῆς πολίδος τοῦ φρουρίου λογάδας τινάς ἄνδρας, οἵτινες κατακλόμενοι ὅσους συνήντησαν Νορμαννοὺς συνεπλήρωσαν ἔπειτα τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ πύργου.

Ἄλλ' ἤδη ἐπὶ ἤρχετο εἰς βοήθειαν τοῦ Δυρραχίου αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Συμβιβασθεὶς, ὡς προείπομεν, προχείρως πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ συγγεντοῦσας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅπαντα τὰ διαθέσιμα τάγματα τῆς Ἀσίας, ἔει δὲ καὶ πολλοὺς νεοσυλλέκτους, ἐξεστράτευσεν ἐκ τῆς πρωτευούσης περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου, μετὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, ἀφοῦ κατέστησεν ἐπίτροπον τῆς κυβερνήσεως τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν Ἰσαάκιον ἀπὸ κοινου μετὰ τῆς μητρὸς. Ἐγραψε δὲ πρὸς τὸ ἐν Ἀδριανουπόλει στρατόπεδον, ὅπου εἶχον συρρεῖσαι οἱ ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν νεοσύλλεκτοι, νὰ ἔλθῃ νὰ συνενωθῇ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν τοῦ Ἐβρου διάκισιν. Τὸ στρατόπεδον τοῦτο ἐτάσσετο ὑπὸ τὸν γνωστὸν ἡλ. Ἰν Πακουριανόν, προχειρισθέντα δομέστικον τῆς Δύσεως καὶ διορίσαντα ὑποστράτηγον αὐτοῦ τὸν Νικόλαον Βρανῆν «ἄνδρα γενναῖον καὶ πολλὴν ἐμπειρίαν ἔχοντα περὶ τὰ πολεμικά». Ἐνωθέντων δὲ τῶν δύο μεγάλων τοῦ στρατοῦ τμημάτων ὁ Ἀλέξιος ἐπεθεώρησε τὴν ὅλην δύναμιν καὶ ὥρισε τὰς ἀναγκαίας αὐτῆς διατάξεις καὶ ὑποδιατάξεις. Τῆς αυτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἤρχεν ὁ Κωνσταντῖνος Ὁπλος, τῶν Μακεδόνων ὁ Ἀντίοχος, τῶν Θεταλῶν ὁ Ἀλέξανδρος Καβασιᾶς. Παρεῖκοι το δὲ δισχιλιοὶ καὶ ὀκτακόσιοι Παυλιανῖται ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν Ξαντᾶν καὶ Κουλέοντα οἱ Παυλιανῖται οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι τῶν πολυθρῶλῶν ἐκείνων αἰρετικῶν τῆς Ἀσίας οἵτινες πολλὰς κατατροπωθέντες ὑπὸ τῶν αυτοκρατόρων μετρωκίσθησαν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰς περὶ Φίλιπ

ταύτην κατεσκεύασε διὰ νυκτὸς ἕτερον πύργον τοῦ αὐτοῦ ὕψους, ἔχοντα δὲ προσηορημένην ἀπὸ τῆς μιᾶς αὐτοῦ ἄκρας δοκὸν ἰσομήκη τῇ ἀποστάσει εἰς ἣν ἴστατο ὁ τῶν πολεμίων πύργος, ὥστε καταπίπτουσα ἔφρασσε διὰ τῆς ἄλλης ἄκρας τὴν θύραν τὴν μέλλουσαν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς γέφυρα καὶ ἡμποδίζεν αὐτὴν τοῦ νὰ ανοιχθῇ. Τὸ ἐπινόημα τοῦτο ἐματαιώσε παντάπασιν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ροβέρτου, καὶ ἐνῷ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἠγωνίζοντο παντὶ σθένει νὰ καταβιάσωνται τὴν θύραν, κατεχάλαζοντο ἀπὸ τοῦ ἀντιθέτου πύργου διὰ βελῶν καὶ λίθων καὶ κατεφλέγοντο διὰ νάρκης καὶ πίσης, ὥστε μετ' ὀλίγον ἐμπροσθέντος τοῦ τῶν πολεμίων πύργου οὐ μὲν εἰς τὸ ἄνω αὐτοῦ πάτωμα ἐθρασκόμενοι Νορμαννοὶ ἐκρημνίζοντο, οἱ δὲ κάτω ἰστάμενοι ἀνοίξαντες τὴν περιτρίβιν θύραν ἔφρευγον. Τῇ δὲ στιγμή ἐκείνῃ ὁ Παλαιολόγος ἐξάγει διὰ

Η ΑΝΝΑ ΚΟΜΝΗΝΗ ΥΠΑΓΟΡΕΥΟΥΣΑ ΤΗΝ ΑΛΕΞΙΑΔΑ
(Έργο Β. Παύλου)

πούπολιν χώρας καὶ ἀνεδείχθησαν ἀέλποτε φοβεροὶ μὲν μαχηταὶ διὰ τὴν ἀρεμάνιον ἀνδρείαν, σύμμαχοι δὲ τοῦ κράτους ἀμφίβολοι διὰ τὴν ἀλλοτριότητα τῶν δογμάτων. Τοὺς Βαρδαρίωτας, ἀποικίαν περσικὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Θεοφίλου περὶ Ἀξιὸν ἐγκατασταθεῖσαν, ἦγεν ὁ γενναῖος Τατίκιος, ἐκ πατρὸς μὲν τούρκου γεννηθεὶς ἀλλ' ἀνατραφεὶς ἐν τῷ χριστιανισμῷ καὶ ἀναδείξας ἀρετὰς ἀξίας τοῦ νέου αὐτοῦ δόγματος. Καὶ ἄλλους δὲ τοιοῦτους Τούρκους θέλομεν συναντήσει εἰς ταύτην τὴν περίοδον τῆς μεταξὺ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ μουαμεθανισμοῦ πάλης ἀποδεξαμένους τὸ θεῖον βάπτισμα καὶ διαπρέψαντας εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν ἱστορίαν. Τελευταῖον, τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως καὶ τῶν φραγκικῶν ταγμάτων προΐσταντο ὁ Πανουκωμίτης καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Οὐμβερτόπουλος, τῶν δὲ Βαριάγων ὁ Ναμπίτης. Προσηλθε δὲ ὡς σύμμαχος καὶ ὁ τῶν Σέρβων ἡγεμὼν Βοδίνος.

Ὁ Ἀλέξιος, χρονοτριβήσας ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην διὰ τὰ γυμνάσια ὁπωσοῦν τὸν αὐτοσχεδίως συναρμολογηθέντα ἐκείνου στρατὸν καὶ τὰ λάβη ἀκιβεστέρας περὶ τῶν κατὰ τὸν Ροβέρτον εἰδήσεις, ἐπλησίασε μεσοῦντος τοῦ Ὀκτωβρίου εἰς τὸ Δυρράχιον, ἐστρατοπέδευσε ἐπὶ λόφον ἐν διαστήματι τεσσάρων σταδίων ἀπὸ τοῦ φρουρίου, ἔχων ἀριστερόθεν μὲν τὴν θάλασσαν, δεξιόθεν δὲ ὄρος ὑψηλὸν καὶ ἐν τῷ ἅμᾳ ἐμήνυσε πρὸς τὸν Παλαιολόγον νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ στρατήγιον. Ὁ συνετὸς τοῦ Δυρραχίου πρόμαχος ἐδίστασε κατ' ἀρχὰς νὰ ὑπακούσῃ, διότι δὲν ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν εἰς τοσοῦτον ἐπισφαλῇ στιγμῇ· ἀλλὰ λαβὼν ἐπανελημμένην παραγγελίαν ἠγαγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἀφ' οὗ ἐξέλειτο πάντα τὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς πολιορκίας γεγόμενα καὶ τὴν παρουσίαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἠρωτήθη ἂν νομίξει καλὴν νὰ συναφθῇ μάχη κρίσιμος πρὸς τοὺς πολεμίους. Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος ἀπήντησεν ὅτι ὄχι· καὶ ὅτι φρονεῖ προτιμότερον νὰ ἀποκηρύξῃ πανταχόθεν ὁ Ροβέρτος, νὰ στενοχωρηθῇ δι' ἀδιαιτέτων ἀεροβολισμῶν, νὰ στερηθῇ τῶν ἀναγκαίων τροφῶν καὶ οὕτω νὰ βιασθῇ νὰ παραδώσῃ τὰ ὄπλα. Ἡ γνώμη αὕτη, τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρεσβυτέρων ἀξιωματικῶν ἀπεδέχοντο, ἦτο ὁμολογουμένως ἡ συνετοτέρα. Τρόντι ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου ἦτο μὲν πολυαριθμότερος τοῦ ἐχθρικοῦ, διότι κατὰ τοὺς πιδανωτέρους ὑπολογισμοὺς ὀρίζεται εἰς 70.000 ἀνδρῶν, ἐνῶ οἱ περὶ τὸν Ροβέρτον δὲν ἦσαν πλεονεῖον τῶν 30.000· ἀλλὰ πρὸς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἄγωνά οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν ἀσυγκρίτως ἐπιτιμειότεροι τοῦ ὑπερδυσλαστοῦ ἐκείνου πληθους. Ἡ πανοπλία αὐτῶν ἦτο πληρύτερα, τὰ ὄπλα βαρύτερα, τὰ σώματα ἐν γένει ἀθλητικώτερα καὶ πρὸ πάντων τὸ μάχιμον πνεῦμα σφοδρότερον. Πλὴν τούτου ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου συνηθροίσθη ἐκ τοῦ προχείρου, δὲν ἔλαβε παντάπασι καιρὸν νὰ ἀσκηθῇ καὶ τὸ χεῖριστον ἐσθερεῖτο ἐθνικῆς ἐνότητος, συγκείμενος, ὅπως εἶδομεν, ἐκ φυλῶν ποικίλων, αἵτινες συνετάσσοντο μὲν ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Ἀλεξίου ἀλλ' ἦτο σφόδρα ἀμφίβολον ἂν ἤθελον μείνει πιστοὶ εἰς αὐτὰ, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐνδεχομένων ποικίλων περιπετειῶν τῆς ἐκ παρατάξεως μάχης καὶ μάλιστα ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας. Δὲν συνεκροτεῖτο μὲν καὶ ὁ τοῦ Ροβέρτου στρατὸς ἐκ μαχητῶν ἀνηκόντων εἰς μίαν καὶ μόνην φυλὴν· οἱ Νορμαννοὶ δὲν ἦσαν εἰμὴ 1.300, ὁ δὲ λοιπὸς ὅμιλος ἀπηρτίσθη ἐξ ἱταλῶν καὶ ἄλλων τυχοδιωκτῶν. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ πλεονεκτημάτων τῶν ὀπλων ὁ στρατὸς οὗτος παρεσκευάζετο καὶ ἡκείτο ἀπὸ τριῶν ἡδὲ ἐτῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀπέβη ὁμοειδέστερος τοῦ ἀντιπάλου· ἐπὶ πᾶσι δ' ἔμελλε νὰ δεκαπλασιάσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἡ πεποίθησις ὅτι, ἂν ἡττάτο, οὐδεμίαν εἶχε σωτηρίας ἐλπίδα. Τὸ φρονιμότερον λοιπὸν ἦτο ἀναμφιβόλως νὰ ἀποφύγῃ ὁ Ἀλέξιος, κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν ἐμπειροτέρων στρατηγῶν, πάντα κρίσιμον ἄγωνα, τριβῶν τὸν πόλεμον καὶ φθείρων οὕτω κατὰ μικρὸν τὸν ἀντίπαλον. Ἀναλογιζόμενοι ὅποσον δεινὸς εἶχον τὰ

κατὰ τὸν Ροβέρτον, συμπεπιεσμένον ὄντα πρὸς τὴν θάλασσαν, μὴ ὄντα κύριον αὐτῆς καὶ δυσκόλως δυνάμενον νὰ λάβῃ ἐπικουρίαν τινὰ ἐξ Ἰταλίας, οὐδόλως διατάζομεν ὅτι ἄλλοις ἀπὸ ξηρᾶς ἀποκλεισμός ἦθελεν ἀρκέσει ὅπως ἐπαγάγῃ τὴν ἀπόλειαν τῶν πολεμίων. "Οτε μετὰ τινας ἑνιαυτούς, ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ τοῦ Ροβέρτου υἱὸς Βοημοῦν, δὸς ἐπ'ανέλαβε τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος στρατείαν, ὁ Ἀλέξιος ἐμπεριότερος γενόμενος ἠνάγκασε, διὰ τοιούτου τινὸς ἀποκλεισμοῦ, τὸν ἀκάθεκτον Νορμαννὸν νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα καὶ νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διαίκρισιν τοῦ Ἑλλήνος μονάρχου. Ἀλλ' ἤδη παρήκουσε τὴν φωνὴν τῆς συνέσεως. Τὸ λαμπρὸν ἐπιτελεῖον ὑπὸ τοῦ ὁποῦν περιστοιχίζετο, οἱ Δούκαι, οἱ Συναδηνοί, οἱ υἱοὶ τοῦ Ρωμανοῦ Διογένης, νεανίαι φιλότιμοι καὶ φιλοκίνδυνοι, ἠγανάκτησαν ἀκούσαντες τὴν γνώμην τῆς ἀρανοῦς τοῦ πολέμου διεξαγωγῆς· αὐτοὶ δὲ βασιλεῖς εὐρισκόμενοι εἶτι εἰς τὰ μεθόρια τῆς νεανικῆς καὶ τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας διετέλει ὁργῶν νὰ ἐκδικήσῃ τὴν τιμὴν τοῦ περιυβρισθέντος κράτους καὶ νὰ ἀντιπαραταχθῇ πρὸς ἓνα τῶν ὀνομαστοτέρων μαχητῶν τῆς Λύσεως· ὅθεν ἀπεφασίσθη ὁ ἐκ τοῦ συστάδην ἀγών.

Ὁ ἀγὼν οὗτος συνεκροτήθη παρὰ τὴν παραλίαν αὐτὴν τὴν περὶ τὸ Δυρράχιον τῇ 18 Ὀκτωβρίου 1081. Ἡ δεξιὰ τῶν Νορμαννῶν πτέρυξ τεταγμένη οὕσα παρὰ τὴν θάλασσαν εἶχεν ᾗδη κατατροπωθῇ, ὅτε ἡ ἀνένδοτος καρτερία τοῦ Ροβέρτου, στρατηγούντος ἐν τῷ μέσῳ τῆς παρατάξεως, μετέβαλε τὴν τύχην τοῦ ἀγώνος· ἡ δ' ἀπιστία τοῦ βασιλέως τῶν Σέρβων Βοδίνου, ἐγκαταλιπόντος τὸ στρατόπεδον εἰς τὴν κραιματώτεραν στιγμὴν, συνεπλήρωσε τὴν ἥτταν τῶν περὶ τὸν Ἀλέξιον, καὶ τὴν ἐσπέραν τῆς θλιβερᾶς ἐκεῖνης ἡμέρας ὁ εὐτυχὴς Ροβέρτος διενευκτέρευεν ἐντὸς τῆς βασιλικῆς σκητῆς. Ἀλλ' ἑξακισχίλιοι νεκροὶ τοῦ αυτοκρατορικοῦ στρατοῦ ἐμαρτύρησαν ὅτι ἡ νίκη ἡμφοσιβήθη πεισματωδῶς. Ἐν τοῖς πρώτοις ἔπεσεν ὁ γηραιὸς Νικηφόρος Παλαιολόγος· ὅστις, ἀφοῦ ἔπραξεν ἄλλοτε τὸ λάθος νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὸν Ρωμανὸν Διογένην, ἔπειτα δ' ἔμεινε πιστὸς μέχρις ἐσχάτων εἰς τὸν Βοτανειάτην, εἶχεν ἐπὶ τέλους ἀφοσιωθῇ ψυχὴν τε καὶ σώματι εἰς τὸν νέον τοῦ κράτους σωτήρα. Καὶ εἶχε μὲν γνωματεύσει κατὰ τῆς μάχης ἄλλ' ἀποφασισθείσης ἀπαξ αὐτῆς ἀπέθανε περιφανῶς ἀγωνιζόμενος παρὰ τῷ νύφ Γεωργίῳ. Ἀλλὰ καὶ ἅπαντες σχεδὸν οἱ νεανίαι ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶχον παρασύρει τὸν Ἀλέξιον, ἐξέπλυναν διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὸ ἀμάρτημα τῆς προπετοῦς συμβουλῆς τῶν ἁπαντες σχεδὸν ἔπεσον ἐκθύμως ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους καὶ ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος προπολεμούντες, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς τοῦ προβεβασιλευκότος Κωνσταντίνου Δούκα καὶ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαὴλ Ζ', ὁ Νικηφόρος Συναδηνὸς, «ἀνὴρ γενναῖος καὶ ὠραιότατος, καὶ σφαδάζων πάντων ὑπερτερῆσαι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην μαχόμενος», ὁ Ζαχαρίας, πλείστοι ἄλλοι, ὀνόματα ἀδικηθέντα ἔλεινῶς ὑπὸ ἀλλοφύλων, ἤτοι ἀποσιωπηθέντα ἢ προηληλακισθέντα καὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἡρώων τῆς αὐτῆς τοῦ παρελθόντος ἡμῶν περιόδου, ἐπὶ 800 ἦδη ἑνιαυτούς, ἀτεκδεχόμενα εἶτι, ὅπως καρδίαι ἑλληνικαὶ ἀποδώσωσι τελευταίον αὐτοῖς τὴν ὀφειλομένην ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην. Αὐτοὶ δὲ Ἀλέξιος ἐρρηφισκινδύνευσεν ὥς ὁ ἔσχατος τῶν στρατιωτῶν. Ἦδη, διαλυομένης τῆς μάχης, τρεῖς λογιάδες τοῦ νορμανικοῦ στρατοῦ μαχηταί, θεωροῦντες αὐτὸν ἐγκαρτερούμενον εἶτι καὶ ἀγωνιζόμενον νὰ ἐμψυ-

Ἀλέξιος Κομνηνὸς
(Ἐκτὸν βυζαντινὸν χειρογράφον
τοῦ Βατικανοῦ.)

χώσῃ τὰ πανταχόθεν τρεπόμενα τάγματα, ὥρμησαν ἀπὸ ρυτῆρος κατ' αὐτοῦ, προτείναντες τὰ μακρὰ αὐτῶν δόρατα, καὶ ὁ μὲν πρῶτος διήμαρτε τοῦ βασιλέως μικρὸν παρεκκλίναντος τοῦ ἵππου, τοῦ δὲ, ἀπωσάμενος ὁ Ἀλέξιος τὸ δόρυ διὰ τοῦ ξίφους, ἀποτέμνει τὴν χεῖρα τοῦ σώματος· ὁ δὲ τρίτος πλήτει τὸν βασιλέα κατὰ μέτωπον καὶ συντρίβει τὴν περικεφαλαίαν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ ἡγεμὼν διαφεύγει τὸν θάνατον, ὑπτιος πεσὼν ἐπὶ τὴν οὐρὰν τοῦ ἵππου καὶ μετ' ὀλίγον ὀρθωθείς ἐπὶ τῆς ἐφεστρώδος, καὶ ἔδραιος καθίσας, καὶ μηδὲν τῶν ὅπλων ἀποβαλὼν, ἀλλὰ γυμνὸν τὸ ξίφος κρατῶν τῇ δεξιᾷ, περιόρυστος δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου αἵματος, τὴν κεφαλὴν ἀπερικάλυπτον ἔχων καὶ τὴν μακρὰν κόμην περιπλανωμένην ταῖς ὤψεσιν ἐξηκολούθει μαχόμενος μέχρις οὗ ἐπέστη ἡ ἀναπόδραστος τῆς ἀποχωρήσεως ὥρα. Ἐκ τῶν πολεμίων διέπρεψαν ὁ μὲν Ροβέρτος ἐπὶ ἀκραδάντην εὐσταθεῖς, ὁ δὲ Βοημούνδος ἐπὶ ὀρμῇ ἀσθεκτῆρ, ἅπαντες δὲ οἱ νορμαννοὶ ἱππῶται ἐπὶ ἀνδρεία, τῆς ὁποίας πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐγένοντο θύματα κατὰ τὴν αἵματηρὰν ἐκείνην ἡμέραν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι μεταξὺ τῶν πεόντων εὐρέθη καὶ ὁ ψευδοβασιλεὺς Μιχαήλ, ἄδηλον πῶς φρονεθεὶς. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἀξιωματιμώμεντά εἰσι βεβαίως τὰ κατὰ τὴν σύζυγον τοῦ Ροβέρτου Γαίταν, ἣτις παρακολουθήσασα μὲν αὐτὸν εἰς τὴν διατόντιον ταύτην ἐστρατείαν, μετασχούσα δὲ ὅλων τῶν προτέρων κινδύνων ἠγωνίσθη περιφάνως καὶ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ. Τεταγμένη εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυν, τὴν κατ' ἀρχὰς ὑπενοδοῦσαν εἰς τοὺς ἡμετέρους, διὰ φωνῆς μεγάλης ἀνεκάλει καὶ ὠνείδιζε τοὺς φεύγοντας· καί, ἐπειδὴ δὲν εἰσχωρέτο, ἔδραμεν ἐπ' αὐτοὺς κρατοῦσα μακρὸν δόρυ, καὶ πλήτευσσα δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ διεκώλυσε τὴν πάροδον καὶ ἀνατρέπουσα τοὺς ἀπειθετέρους ἐπανήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν μάχην. Τὸ ἔτι παραδοξότερον ἴσως εἶναι ὅτι ὁ νορμαννὸς χρονολόγος Γουλιέλμος ὁ Ἀπουλὸς ἠθέλησεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐλαττώσῃ τὰ κατορθώματα τῆς ἀληθοῦς ἐκείνης ἀμαζόνος, διότι ἔτυχε νὰ μὴ εἶναι Νορμαννὴ, ἀλλὰ Λογγοβαρδία τὸ γένος, ὁ δὲ χρονολόγος δὲν ἠνείχετο νὰ ὁμολογήσῃ διαπρέψασαν μεταξὺ τῶν θυογενῶν αὐτοῦ γυναῖκα ἀλλοφύλον. Καί ἔπειτα περιμένομεν νὰ μάθωμεν τὴν περὶ τῶν ἡμετέρων ἀλήθειαν ὑπὸ τοιούτων ἱστορικῶν. Ὅπως εὐγενεστέρα ἀνεδείχθη ἡ ἑλληνὶς Ἄννα Κομνηνὴ μὴ διατάσασα νὰ ἀποθανύσῃ τὴν ἑταιρίαν ἐκείνην ἀρετὴν καὶ Παλλίδα ἄλλην νὰ ὀνομάσῃ τὴν ἐσπέραν ἡρώϊδα.

Ἡ νίκη λοιπὸν τοῦ Ροβέρτου ὑπῆρξε λαμπρὰ καὶ ὀλοοχηρὴ. Καὶ ὁ μὲν Γρηγόριος Ζ' σπεύσας νὰ συγχαρῇ ἐπ' αὐτῇ τὸν σῆμαχον τὸν ἀπέδωκε τὸ κατορθῶμα εἰς τὰς εὐλογίας τοῦ ἁγίου Πέτρου· ἡ δὲ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ νίκη ὠφείλετο εἰς τὸ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀκμαῖον ἀρειμάνιον πνεῦμα τῶν δυτικῶν. Ἀλλὰ καίτοι πολλὰκις ἀναγνωρίζαντες τὴν κατὰ τοῦτο ὑπεροχὴν αὐτῶν νομίζομεν ἐν τούτοις δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, καθ' ὃ ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν περιπετειῶν τῆς προκειμένης μάχης, ὑπῆρχον καὶ μεταξὺ τῶν ἡμετέρων ἄνδρες πολλοὶ ἀντάξειοι τοιούτων ἀντιπάλων, καὶ προσέτι ὅτι οἱ ἀντίπαλοι οὗτοι ἦσαν τότε ἀσυγκρίτως ἀνώτεροι ὅλων τῶν δυτικῶν ἐθνῶν. Οὗτε οἱ Φράγκοι οὕτε οἱ Λογγοβαρδιοὶ οὕτε οἱ Ἀγγλοσάξωνες ἠδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς Νορμαννοὺς. Πλὴν τούτου εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Νορμαννοὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἰδρῦσωσι κράτη διαρκῆ καὶ οὐσιωδῶς νὰ ἀλλοιωώσωσι τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἡττηθέντων, ἐνῶ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ τέλους ἀπεκρούσθησαν. Πρὶν ὅμως ἐπέλθῃ τὸ σωτήριον τοῦτο ἀποτέλεσμα τὰ πρῶτα τῆς ἡττῆς ἐπακόλουθα ὑπῆρξαν ὀλέθρια.

Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος δὲν ἠδυνήθη μετὰ τὴν μάχην νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ Δουράχιον. Ὅθεν τῆς μὲν ἀκροπόλεως αὐτοῦ ἡ ἄμυνα ἀνετέθη ἥδη εἰς τοὺς προύχοντας τῶν ἀποίκων Ἐνέτιων, τῆς δὲ λοιπῆς πόλεως «τῷ ἔξ Ἀρβανῶν ὀρμωμένῳ Κομισκόρτῃ», λέγει ἡ Κομνηνὴ. Δευτέραν λοιπὸν ταύτην φορὰν βλέπομεν ἀναφερομένους τοὺς Ἀλβανοὺς ὑπὸ

τῶν ἡμετέρων, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς ἕκ τῶν τῆς φυλῆς ἐκείνης ἀνδρῶν λαμβάνει ἀξίωμα δημόσιον ἐπιφανέσιαιον. Ὁ Κομισκόρτης ἀνέστη κατερινῶς περὶ τοὺς τέσσαρας ἔτι μῆνας, ἀλλὰ κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1082 διὰ προδοσίας Ἐνετιοῦ τινος ὁ Ροβέρτος κατέστη τελευταῖον κύριος τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου. Ἐντεῦθεν δὲ ὡς ἀπὸ ἀσφαλοῦς ὁρμητηρίου ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν τῆς ἄλλης Ἰλλυρίας καὶ προσελθὼν μέχρι Καστορίας παρέλαβεν εὐχερῶς τὴν δυσπόρθητον αὐτὴν πόλιν ἀπὸ τῶν μισθοφόρων Βαριάγων, εἰς οὓς εἶχεν ἀναθέσει αὐτὴν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ βασιλεὺς, ὅστις εἶχε στήσει τὸ στρατὸν αὐτοῦ εἰς Θεσσαλονίκην, περιῆλθε τότε εἰς ἔτι μείζονα τῆς προτέρας ἀμχανίαν, οὐ μόνον διὰ τὴν τοιαύτην ραγδαίαν τῶν πολεμίων πρόοδον ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διάλυσιν τοῦ περὶ Ἀνθράχιον ἡγηθέντος στρατοῦ. Ἐτερος τούτου δὲν ὑπῆρχε συγκεντρωμένος, εἰς δὲ τὸν ἀπαρτισμὸν νέας δυνάμεως παρενεβάλλοντο ποικίλα προσκόμματα. Ἐνῷ αἱ περισωθεισὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐπαρχίαι ἐκινδύνευον ἀδιαλείπτως ἀπὸ τῶν Τούρκων, πολλὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν κατελήφθησαν ἤδη ὡσαύτως ὑπὸ πολεμίων· ἐνῷ οἱ Σέρβοι ἐγκατέλιπον τὰς τάξεις αὐτῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς μάχης, οἱ Πανλιανῆται ἀποχωρήσαντες εἰς Φιλιππούπολιν ἀπεποιούντο νὰ στρατεύσῃσι καὶ πάλιν· ἐνῷ οἱ πρῶτοι πόρτι ἐναιώλῳσαν ἐπὶ ματαίῳ, πολλὰ ὑπῆρχε πρὸς εὐρεσιν νέων δυσκολία.

Ἄλλ' ὁ Ἀλέξιος ἦτο ἀνθρώπος ἀπτόητος καὶ πολυμήχανος. Ἡμποροῦμεν ἐνίστε νὰ κατακρίνωμεν τοὺς τρόπους δι' ὃν ἀντεπάλαιε πρὸς τὰς ἀπανταχόθεν περικειμένας δυσχερείας, ἀλλὰ δὲν θέλομεν εὖρεῖ ποτὲ αὐτὸν ἀμχανοῦντα καὶ μὴ ἡσέδροντα τί νὰ πράξῃ. Ἡ ἐγκαίρως παρασκευασθεῖσα ἐπανάστασις τῆς κατὰ Ἰταλίαν ἐξουράγη τελευταῖον καὶ ἠνάγκασε τὸν Ροβέρτον νὰ ἐπιστρέψῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1082 εἰς τὴν ἰδίαν χερσόνησον, τὸσφ μᾶλλον ὅσφ συγχρόνως ὁ πάπας Γρηγόριος Ζ' περιέστη εἰς ἴσχατον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ Ἑρρίκου Δ'. Ὁ Ροβέρτος κατέλιπε μὲν ἐν Ἑλλάδι τὸν υἱὸν Βοημούνδον μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως, ὁ δὲ Βοημούνδος κατ' αὐτὸ ἐκείνὸ τὸ ἔτος ἐκάρειναι τὰ τε Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἀρταν, ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος συγκροτήσας ἐκ νέων καὶ γυνάμας τὸν στρατὸν αὐτοῦ δὲν ἔπαυσε παρενοχλῶν τοὺς πολεμίους. Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ 1083, ἐπελθόντος τοῦ Βοημούνδου κατὰ τῆς ἀγρυπῆς Λαρίσης, ἀντεπεξέρχεται ὁ βασιλεὺς, συγκροτεῖται περὶ τὴν πόλιν αὐτὴν μάχη μεγάλῃ καὶ ἐναγώνιος· κατατροποῦνται τελευταῖον οἱ Νορμαννοὶ καὶ ἐγκαταλιπόντες τὸ κατὰ τῆς Λαρίσης ἐπιχειρήμα ὑποχωροῦσι κακῶς ἔχοντες εἰς Καστορίαν, ἣν εἶχον καταστήσει δευτέρον αὐτῶν μετὰ τὸ Ἀνθράχιον ὁρμητήριον ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ἀποτυχία αὕτη, ἡ παράτασις τοῦ πολέμου, ἡ δυσμένεια τῶν πέριξ κατοίκων, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δὲν ἠδύνато νὰ ἐνεργηθῇ τακτικὴ φορολογία, ἄρα οὕτε τακτικὴ μισθοδοσία τῶν στρατοῦ τῶν πολεμίων, ἔτι δὲ αἱ ἀδιαλείπτου εἰσδηγήσεις τῶν μετὰ τῶν ἡμετέρων τεταγμένων Νορμαννῶν, παρήγαγον μετ' ὀλίγον ἐν Καστορίᾳ στάσιν δεινὴν. Ὁ στρατὸς ἐξεγερθεὶς ἀπήτησε τοὺς μισθοὺς τοῦ ὁ δὲ Βοημούνδος δὲν ἠδυνήθη νὰ κατευνάσῃ ἐπὶ μικρὸν τοὺς ἀρηνειάσαντας συναγωνιστὰς ἐμὴ ὑποσχόμενος νὰ μεταβῇ ἀμέσως εἰς Ἰταλίαν ἵνα ζητήσῃ παρὰ τοῦ πατρὸς του καὶ κομίσῃ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα. Ἀναχωρήσας δὲ κατέλιπεν ἐπίτροπον αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι τὸν κοντόσταυλον Ἀπουλίαν καὶ Καλαυρίας Βρυέννιον, ὅστις οὐδεμίαν ἠδύνато νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς τοὺς ἐν Ἀνατολῇ Βρυεννίους. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατήγοντο ἐξ Ἀδριανουπόλεως, ἐνῷ ὁ φραγκικὸς τῶν Βρυεννίων οἶκος ἦτο ἀπόγονος τῶν δουκῶν τῆς Βρεταννίας· ὁ δὲ ἀνὴρ περὶ οὗ ἰδίως ὁ λόγος συμμετέσχε τῆς ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Νόθου γενομένης τότε πρὸ τινων ἐνιαυτῶν κατακτήσεως τῆς Ἀγγλίας, καὶ προσελθὼν ἔπειτα πρὸς τὸν Ροβέρτον Γυσκάρδον προήχθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ὑπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα.

Ὁ Βρυέννιος ἀτόξος, ἐξ οὗ λογίζεται ἔλκων τὸ γένος ὁ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος

αἰῶνος περιφανῆς φιλέλλην Σατωβριάνδος, ἦτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ συνετός. Ἄλλ' ἐξ ὧν τῶν προεκτεθέντων γίνεται κατάδηλον ὅτι οἱ Νορμαννοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ παραμείνουν πολὺ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀν δὲν ἐλάμβανον ἀνευ ἀναβολῆς ἀπὸ τὸν Ροβέρτον ἰσχυρὰν ἐπικουρίαν. Ὁ δὲ Ἄλξιος ἅμα μαθὼν τὴν ἀποδημίαν τοῦ Βοημοῦνδος ἀπεφάσισε, προλαμβάνων πᾶσαν ἐνδεχομένην τοιαύτην συνδρομήν, νὰ ἐξώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἰσχυρᾶς Καστορίας. Καὶ ἔτι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1088 ἐπῆλθεν ἐπὶ τὸ φρούριον τοῦτο μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων πολιορκητικῶν μηχανῶν. Ἡ Καστορία κεῖται ἐπὶ χειρσονήσου εἰσεχούσης ἐντὸς τῆς ὁμονύμου λίμνης καὶ συγκοινωνούσης μετὰ τῆς ἡπείρου διὰ γλώσσης στενῆς, ἣτις ἦτο τότε ὠχυρωμένη διὰ περιβόλου καὶ πύργων καὶ μεσοπυργίων ἢ δὲ χειρσονήσους ἐκείνη στεφανοῦται ὑπὸ ἀποτόμων βράχων ἀσφαλεστέρας ἀπὸ αὐτῶν τῶν τευχῶν. Ὁ Ἄλξιος στρατοπεδεύσας ἔμπροσθεν τοῦ αἰχένους ἐπεχείρησε τὸ πρῶτον νὰ προσβάλλῃ τὸ φρούριον κατὰ μέτωπον, καί, στήσας τὰς ἐλεπόλεις καὶ τὰ πετροβόλα μηχανήματα, ἤρχισε νὰ σείῃ νυχθημερὸν τὸν τοῦ τείχους περίβολον ἄλλὰ θεωρῶν τοὺς ἐντὸς ἐπιμῶνας ἀντισταμένους καὶ ἀδιαιλείτως διορθοῦντας τὰ γινόμενα ρήγματα μετέβαλε τρόπον ἐφόδου, διανοηθεὶς τοιμηρότερόν τι ἅμα καὶ εὐστοχώτερον. Τὸ ὑπὸ τῆς λίμνης περιέκλυστον μέρος τῆς πόλεως περιεκυκλοῦτο, ὥς προείπομεν, διὰ βουνῶν ἀπορρώγων, ὅτινες φυσικῶς τῷ λόγῳ δὲν ἐπετηροῦντο ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν τοσοῦτον ἐπιμελῶς ὅσον τὸν κατὰ τὸν Ἰσθμὸν τεῖχος. Τοῦτο εὐκίτως ὁρθῶς ὁ Ἄλξιος ἀπεφάσισε νὰ προσβάλλῃ τὴν πόλιν συγχρόνως ἀπὸ δύο ἀντιθέτων μερῶν, δηλαδὴ ἀπὸ τε τοῦ Ἰσθμοῦ ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐστρατοπέδευε καὶ ἀπὸ τῆς λίμνης. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ λίμνῃ πλοῖα δὲν ὑπῆρχον, διέταξε νὰ συλλεγῶσι πάντα τὰ ἐν τοῖς περὶ ποταμοῖς ἀκρίαι, ματεκόμειεν αὐτὰ ἐπὶ ἀμάξων εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἐκεῖθεν κατεβίβασε διὰ νυκτός εἰς τὴν λίμνην, ἐνέβαλεν εἰς αὐτὰ ἄνδρας λογάδας καὶ ἀνέθεσε τὸ ὅλον ἐπιχείρημα εἰς τὸν δεξιώτατον τῶν συναγωνιστῶν, τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον, ὅστις, ἀφοῦ ἄκων δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὸ Λυραγίον, ἠνέχθησε τοῦλάχιστον νὰ ἀναδεχθῇ πρωτονοῦχος τῆς ἀνακτήσεως τῆς Καστορίας. Τῷ αὐτῷ ὁ Παλαιολόγος ἐκπέλευσε ἀπὸ τῆς ὄχθης τοῦ Ἰσθμοῦ προσπελάζει ἔτι νυκτός οὕσης καὶ ἐν σιγῇ βαθεῖς εἰς τοὺς πρόποδας τῶν βράχων καὶ περιμένει ἐκεῖ νὰ ἀκούσῃ τὸ συμπεφωνημένον σύνθημα. Ἄμα δὲ ἐξημέρωσεν ἐφορμῶσιν ἀφ' ἑνὸς τὰ περὶ τὸν βασιλεῖα τόγματα ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ κατὰ τοῦ τείχους, ἀναρριχάται δ' ἀφ' ἑτέρου ὁ Παλαιολόγος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ εἰς τὴν ἀντίθετον πετρολοφίαν καὶ ἐπιτίπτει ἀπροσδοκίτως κατὰ νύκτων. Ὁ Βυζέννιος, καίτοι οὕτως ἀπαραχθῇ περὶ ζωσθεῖς, ἐπέμεινε ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀνταγωνιζόμενος ἄλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνόησεν ὅτι ἡ ἀντίστασις ἦτο ματαία καὶ ἐνδίδων εἰς τὰς κραυγὰς τῶν πτοηθέντων Νορμαννῶν παρεδόθη εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἀνεπετάσθη αὐθις ἐπὶ τοῦ δυσπορθήτου ἐκείνου φρουρίου. Οἱ πλείστοι τῶν Νορμαννῶν ἐτάχθησαν εἰς τὸν βασιλικὸν στρατόν, ὁ δὲ χρηστὸς Βυζέννιος τοῦτο μὲν δὲν κατεδέχθη νὰ πράξῃ, ὥμοσεν ὅμως πρὶν ἢ ἀπελθῇ ὅτι δὲν θέλει ποτὲ πολεμήσει εἰς τὸ ἐξῆς κατὰ τοῦ βασιλέως.

Ἡ ἄλωσις τῆς Καστορίας ἐγένετο ἐγκαίρως· διότι, ἅμα ἐπανελθόντος τοῦ Βοημοῦνδος εἰς Ἱταλίαν, ὁ γέρον Ροβέρτος, ὅστις εἶχεν ἦδη καταβάλῃ τὴν ἐν τῇ κάτω Ἱταλίᾳ στάσιν καὶ συνέτρεξεν ὅπως αὐτὸν τὸν ὑπ' αὐτοῦ προστατευόμενον Γρηγόριον Ζ', ἐπεχείρησε παρασκευὰς πολλὰς ἵνα ἐπανορθώσῃ τὸ κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἀτύχημα. Ἐξεστράτευσεν δὲ τὸ δεύτερον κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1084. Ἀλλὰ μόλις φθάς εἰς Βουθρωτὸν μανθάνει τὴν ἀποστασίαν τῆς Κερκίρας. Ὅθεν ἀνέκαμψε μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως εἰς αὐτὴν καὶ κατατροπώσας τὸν ἐνετικὸν καὶ ἑλληνικὸν στόλον γίνεται αὐθις κύριος τῆς νήσου. Ἡ ἀποστασία ὅμως αὕτη ἐχρησίμευσεν κατὰ τοῦτο, ὅτι, ἐπελθόντος ἐν τῷ μεταξύ τοῦ χειμῶνος, ἀνεβλήθη τὸ κατὰ τὴν Ἠπειρὸν ἐπιχείρημα. Ἐν ἑαρί δὲ τοῦ ἐπομένου ἔτους ὁ Ρο-

βέροτος ἐκυρίευσεν μὲν πρὸ πάντων τὴν Κεφαλληνίαν ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπέθανεν αὐτόθι· καὶ τότε ὁ νορμαννικὸς στρατὸς στερηθεὶς τοῦ κυριωτάτου αὐτοῦ ἡγεμόνος διελύθη τῇδε κάκειοις. Ἡ ἐπελθοῦσα μεταξὺ τῶν υἱῶν τοῦ Ροβέρτου διχόνοια ἀπέτρεψεν αὐτοὺς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν τοῦ πατρὸς βουλευμάτων. Τὸ δὲ Δυρράχιον καὶ πάντα τῆς παραλίας τὰ φρούρια καὶ πᾶσαι αἱ πρὸς δυσμὰς νῆσοι ἀνεκτῆθησαν αὐθὺς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τῆς πρώτης κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας. Τὸ ἐπιχείρημα ἐπὶ τέλους ἀπέτυχε· ὁ δὲ βασιλεὺς μετὰ τετραετείς ἀγῶνας κατέσχευε πάλιν κύριος ὁλοκληρίου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τοῦλάχιστον μέρους τοῦ κράτους. Ἀλλ' ὅπως εἶχον τότε, κατὰ τὰ προεκτεθέντα, αἱ μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς σχέσεις, δὲν ἦτο δύσκολον νὰ προῖδῃ τις ὅτι νέαι ἔμελλον νὰ ἐπελθῶσιν ἐξ Εὐρώπης ἐπιδρομαί, καθὼς καὶ ἐπῆλθον τρῶντι πολλὴ φοβερώτεραι τῆς πρώτης, αἱ καλούμεναι σιανροφορίαι. Ἐν τῷ μεταξὺ διήλθον μὲν ἔτη δέκα, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὁ Ἀλέξιος ἐπεχείρησε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὴν διοίκησιν, νὰ ἀνορθώσῃ τὴν παιδαρχίαν τοῦ στρατοῦ, νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν τοῦ στόλου, νὰ ἐμφυχώσῃ τὴν τέχνην, τὴν ἐπιστήμην, τὴν βιομηχανίαν, τὴν ἐμπορίαν, ἀλλὰ δυστυχῶς οὕτε τότε ἔλαβε τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τούτου εὐκαιρίαν. Καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα τὸ κράτος δὲν ἔπαυσε προσβαλλόμενον ἀπ' ἀνατολῶν, ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀπὸ μεσημβρίας ὑπὸ ἐχθρῶν ἀνεξαρτήτων· διότι τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ εἰσαγωγή τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἰσχυόμενος εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης ἐδέχθη τὰ πρῶτα καὶ ὀρμητικώτερα κύματα τῶν χιμαρόων ἐκείνων οἵτινες ἐπὶ 1000 καὶ ἑξῆς αἰῶνα ἐνταυτοὺς ἐκχέμενοι ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἠπειλῶσαν τὴν ὑπαρξιν τοῦ χριστιανισμοῦ, τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ περισπέντων λεηπνίων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ τοῦ μετ' ὀλίγον ἐν τῇ Δύσει ἀνατείλαντος νέου. Ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς, ἐνῷ ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ὑπῆρξε συγχρόνως τὸ προπύργιον τῆς τότε Εὐρώπης κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς τότε Ἀσίας. Τὸ δὲ παράδοξον, ἀποῦ συνέτρεψε τὰς δυνάμεις τῆς βαρβαρότητος, προσήχθη αὐτὸς βορὰ ἐσάτη τῶν τελευταίων αὐτῆς σπαραγμῶν.

Ὁ σελτζουκίδης Σολιμάν κατεῖχεν ἤδη τὸν Πόντον, τὴν Παφλαγονίαν, τὴν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Νικαίας Βιθυνίαν, τὴν Ἰσαυρίαν, μέρος τῆς Κιλικίας⁽¹⁾ καὶ τὴν μέχρι τῆς Ἀιταλείας παμφυλικὴν παραλίαν⁽²⁾. Τῷ δὲ 1085 ἐκυρίευσεν καὶ αὐτὴν τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἐπῆγαγε τὴν καταστροφὴν τούτου, διότι εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Τούτου, ἀδελφοῦ τοῦ Μαλεκοῦ καὶ κληρονομικοῦ ἡγεμόνος τῆς Συρίας, κατετροπώθη αὐτόθι καὶ ἐτελεύτησε. Τότε ὁ ἐπίτροπος ὃν εἶχε καταλίπει εἰς Νίκαιαν, ὀνόματι Ἀβουλ Κασέμ, ἀπερνήσαντο ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον καὶ διέλυσε τὰς συνθήκας, ὥς ὁ Σολιμάν εἶχε συννομολογήσει πρὸς τὸν Ἀλέξιον. Ὁ δὲ ὠφελήθη μὲν ἐκ τῆς ἀνωμαλίας ἣτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τινα χρόνον παρὰ τοῖς Τούρκοις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἵνα ἀνακτήσῃ τὴν Σιωνίην, τὴν Νικομήδειαν καὶ ἄλλα τινὰ φρούρια· καὶ αὐτὸς μάλιστα ὁ Μαλεκοῦς ἐπέζητησε τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἀλεξίου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον κατέλαβε τὴν ὅλην ἀρχὴν τῆς χερσονήσου ἐκείνης ὁ τοῦ Σολιμάν υἱὸς Κελιδζέ Ἀρσλάν. Ἀφ' ἑτέρου, πρὶν εἰς ἐξασφαλισθῇ καθ' ὁλοκληρίαν τὸ τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν κράτος, τοῦρκὸς τις πειρατής, ὀνόματι Τζαχᾶς, ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 1089 κύριος οὐ μόνον τῆς Σμύρνης, τῶν Κλαζομενῶν καὶ τῆς Φωκαίας

(1) Τὸ ἕτερον μέρος τῆς Κιλικίας, τὸ δυτικόν, ἡ Τραπεζία ἰδίως Κιλικία, ἦτο κράτος ἀρμενικόν.

(2) Καὶ μέρος τι δυτικὸν τῆς Καππαδοκίας τοῦ ἀνατολικοῦ ταύτης μέρους ἦρχεν ἑτέρα δυναστεία τουρκοπερσική, ἡ τῶν Δανισμενδῶν.

ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν νήσων Χίου καὶ Λέσβου, ὥστε ὁ Ἀλέξιος, ἀντὶ τὰ ζητῇ νὰ κυριεύσῃ ὅσα εἶχεν ἀπολέσει ἐπὶ τῆς στερεᾶς μικρᾶς Ἀσίας, ἐδέχθη νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὸ νὰ ἀφήσῃ τοὺς Τούρκους νὰ ἐκτεκείνῃσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Αἱ νῆσοι ἀνεκτῆθησαν τῶντονι τῷ 1092, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὁ Τζαγᾶς ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Κελδῆ Ἀρσλάν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐντεῦθεν ὁ τελευταῖος οὗτος ἀπέβη λοχυρότερος παρὰ ποτε, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς αὐτόν, τόσῳ μᾶλλον ὅσοφ ἀδικόπως περιεσπᾶτο ὑπὸ ποικίλων ἐτέρων πολεμίων.

Τῶντονι ἐν τῷ μεταξύ ἐστασίασαν ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ κινήματα εὐχερῶς περιεστάλησαν, ἀλλὰ πολὺ φοβερώτερα δεινὰ ἐνέσκηψαν ἀπ' ἄρκτου. Εἶδομεν ὅτι μετὰ τὴν περὶ Δυρράχιον μάχην οἱ Παυλιανίται ἀπεποιήθησαν νὰ στρατεύσῃσι, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας διότι ὁ Ἀλέξιος δὲν ἐπείθετο νὰ σεβασθῇ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνελεύσεώς των. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἐν τῶν μεγάλων αὐτοῦ σφαλμάτων. Καθ' ἃ πολλάκις εἵπομεν οἱ Παυλιανίται ἦσαν ἄνδρες μαχημῶτατοι, ὥστε συνέφερεν εἰς τὸν Ἀλέξιον νὰ τοὺς περιποιηθῇ ὅσον ἔνεστιν. Ἐνῷ δὲ ἀντὶ τούτου ἐψήχρανε αὐτοὺς δι' ἀνοήτου θρησκευτικοῦ ζήλου, ἔπειτα θελήσας νὰ τοὺς τιμωρήσῃ διότι ἀπεποιήθησαν νὰ στρατεύσῃσι κατέφυγεν εἰς δόλον αἰσχρόν. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ νορμαννικοῦ πολέμου, ἐπανερχόμενος εἰς τὴν βασιλεύσαν, παρέμεινεν ἡμέρας τινὰς εἰς Μοσυνόπολιν, προσεκάλεσεν ἐκεῖ καὶ ἀρώπησεν αὐτοὺς δι' ἀπάτης, ἐδήμεισε τὰ κτήματά των, τὰ ὅποια διένειμεν εἰς τοὺς ἰδίους στρατιώτας, καὶ ἔπειτα ἐξώρισε τοὺς πλείστους εἰς τὰς διαφόρους νήσους στερηθεῖς οὕτως ἀνευ λόγου μαχητῶν ἀρίστων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ὑπῆρξε τὸ μόνον ὀλέθριον ἀποτέλεσμα τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου ἁμαρτήματος.

Ὁ Ἀλέξιος εἶχε πρὸ καιροῦ παρ' ἑαυτῷ Παυλιανίτην τινὰ θεράποντα ὀνόματι Τραυλόν, ὅστις ἀγανακτήσας διὰ τὴν γενομένην εἰς τοὺς ὁμοδόξους αὐτοῦ ἀδικίαν καὶ καταδρομὴν ἔδραπέτευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ συναγαγὼν περὶ ἑαυτὸν μοῖραν οὐ μικρὰν ὀπλιτῶν ἤσχισε νὰ λεηλατῇ τὴν Θράκην καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἀρκούμενος συνενοήθη μετὰ τῶν πρὸ καιροῦ ἐντὸς τοῦ κράτους κατασταθέντων Πετсенέγων καὶ εὗρεν αὐτοὺς ὡς πάντοτε προθύμους νὰ κοινωνήσῃσι τῆς λεηλασίας. Συνεμάχισα δὲ μετ' αὐτῶν ἡ τουρκικὴ ὡσαύτως φυλὴ τῶν Κομάνων καὶ πάντες ὁμοῦ ἐπεχείρησαν πόλεμον διαρκέσαντα ἔτη πολλὰ καὶ ἐπαγαγόντα πλείστας εἰς τὰς χώρας ἐξείνας συμφορὰς (*). Τῷ 1086 οἱ Πετсенέγοι υπερβάντες τὸν Αἰμόν κατετρόπωσαν τὸν μέγαν δομέστικον Πακουριανὸν καὶ τὸν ὑποστράτηγον Βρανάν, ἀμφοτέρους πεσόντας εἰς τὴν μά-

Νομίσματα τῶν Δανισμενδῶν.

Τὸ πρῶτον φέρει εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν τύπον τῶν βυζαντινῶν νομισμάτων

καὶ ἀλληγοῦσιν τὴν ἐπιγραφήν: •M(εγ)AC MHP ΓAZI•

Τὸ δεύτερον κέραιον τοῦ Ἀμραῦ καὶ Ὁ ΜΕΓΑΣ ΑΜΗΡΑΣ ΔΟΥΝΧΑΡΝΑΙΝ•

ἐπὶ τῆς ἑτέρας: ὁμοίως •ΙΝΑΙΚΤΙΩΝΟΣ ΔΕΥΤΕΡΙΟ• καὶ ἀραβικὴν ἐπιγραφήν.

(*) Οἱ Κομάνοι, οἱ οἰκοῦντες ἐν τῇ νῦν Βεσσαραβίᾳ καὶ ταῖς ἀνατολικώτερον ταύτης ἐκτεινόμεναις χώραις, ἦσαν λαοὶ ἀκραφνῆς τουρκικῆς φυλῆς καὶ εἰδωλολάτραι. Ἀλλ' ἦδη καὶ παρ' αὐτοῖς εἶχεν ἀρχίσει διαδιδόμενος ὁ χριστιανισμός. Σφῆται δὲ προσευχητήριον καὶ λειτουργικὸν χριστιανικὸν τοῦ 13 αἰῶνος ἐν τῇ γλῶσσῃ τῶν Κομάνων καὶ πρὸς χεῖρσιν τῶν χριστιανῶν Κομάνων συντεταγμένον, ἐξ οὗ ἀποδείκνυται καὶ ἡ ἀκραφνῆς τουρκικὴ καταγωγή καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς γλώσσῃς αὐτῶν.

χην. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἕτερος τοῦ Ἀλεξίου στρατός, ὃν ἦγεν ὁ Τατίκιος, ἀνεχαίτισεν αὐτοὺς, ἡττηθέντας καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Μαυροκατακαλὼν καὶ Βεμπητζιώτων καὶ ἀναγκασθέντας νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐκ τῆς Θράκης ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως Ἀδριανοῦ, ὅστις εἶχε διορισθῇ μέγας δομéstικος μετὰ τὸν τοῦ Πακουριανοῦ θάνατον (1). Ἀλλὰ τὸ ἔτος 1088 αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ὑπερβὰς τὸν Αἰῶνα κατετροπώθη εἰς μάχην μεγάλην ἐν Βουλγαρίᾳ, καίπερ λαμπρῶς ἠγωνίσθησαν αὐτόθι αὐτὸς τε ὁ Ἀλέξιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Μιχαὴλ Δούκας, Νικηφόρος Διογένης, Γεώργιος Παλαιολόγος καὶ ἄλλοι. Ἀφ' ἐτέρου ὁμοῦ οἱ Πετσενέγοι προσβάλλονται ὑπὸ τῶν συμμάχων αὐτῶν Κομάνων, ὥστε ἐν ἀρχῇ τοῦ 1089 διετέλεσαν πρὸς τὸν βασιλέα εἰρηνεύοντες. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διέλυσαν πάλιν τὰς συνθήκας καὶ ἐμβαιόντες εἰς τὴν Θράκην κατετρόπωσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς λεγομένους Ἀρχοντοπούλους. Οἱ Ἀρχοντοπούλοι ἀπετέλουν ἴδιον τάγμα δισχιλίων λογάδων νέων, τὸ ὅποιον ὁ Ἀλέξιος συνεκρότησε καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ νύων ἀρχαίων στρατιωτῶν, καὶ ἐπωνόμασε μὲν οὕτως ἵνα κινήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν νέων ἐκείνων, παρέβαλλε δὲ πρὸς τὸν ἱερὸν τῶν ἀρχαίων λόγον, ὥστε ἡ καταστροφή τοῦ τάγματος ἐλύπησε πολὺν τὸν βασιλέα. Τελευταῖον τῷ μὲν 1091 παραλαβὼν οὗτος συμμάχους τοὺς Κομάνους ὁλοσχερῶς ἐξωλόθρευσεν τοὺς Πετσενέγους εἰς τὴν περὶ Λεβούνιον μάχην, τῷ δὲ 1094, ἐπειδὴ οἱ Κομάνοι ἀντὶ συμμάχων ἐγένοντο αὐτῆς πολέμοι, ἐνίκησε καὶ τούτους κατὰ κράτος περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν.

(1) Ὁ **Πακουριανός** οὗτος ἦτο κτήτωρ τῆς μεγάλης καὶ περιμήμου ἐν Θράκῃ ἐγγὺς τοῦ Στενιμαῶν ἐκτισμένης Μονῆς Πασκόβου, ἣν πρὸ 30 ἐτῶν οἱ βούλγαροι σχηματικοὶ ἤρπασαν ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων. Τὸ κτητορικὸν τῆς Μονῆς καὶ ὁ κανονισμὸς αὐτῆς ἐν εἰδει διαθήκης συντεταγμένος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πακουριανοῦ, ἀνακαλύφθεις ἐν τῇ ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βουκουρεστίου ὑπὸ τοῦ νῦν ἀρχιεπισκόπου τῶν ἐν Ἀθήναις Λυτικών Γουίς Petit τοῦ πολλὰς καὶ ἐμβριθεῖς ποιουμένου μελέτας περὶ τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ ἀρχαιολογίαν, ἐξεδόθη ἐν Κωνσταντινουπόλει (ἰδ. ἡμετέραν βιβλιογραφίαν περὶ τῆς πραγματείας τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἐν τῷ περιοδικῷ «Παναθηναίους» (ἔτους 1905). Ἐν τῷ κανονισμῷ ἀναφέρεται ὅτι ἀντίγραφον αὐτοῦ ἐγένετο καὶ ἐν τῇ Ἱβηρικῇ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀνεκαλύφθη μέχρι νῦν.

Σφραγὶς Ἐδουάρδου τοῦ Ἐξομολογητοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ἐν ᾧ ἀναγράφεται ὁ τίτλος τοῦ βασιλέως ἑλληνιστὶ διὰ λατινικῶν χαρακτήρων BASILEI

‘Ο Πάπας ‘ελογεί τοὺς σταυροφόρους πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των
(‘Εθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ’

ΑΛΕΞΙΟΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ. ΠΡΩΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

‘Απὸ τοῦ τέλους λοιπὸν τοῦ νορμαννικοῦ πολέμου ὁ ‘Αλέξιος δὲν ἔπαυσεν ἀδιακόπως σθεδρὸν ἀγωνιζόμενος, ὅτε αἰφνης τῷ 1096 νέα ἐξερράγη ἀπὸ δυσημῶν θύελλα, ἡ καλουμένη *πρώτη σταυροφορία*. Οἱ πλείστοι τῶν δυτικῶν ἱστοριογράφων ἀξιοῦσιν ὅτι ἡ σταυροφορία αὕτη ἐγένετο κυρίως ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ τῶν ἀνατολικῶν, βεβαιοῦντες ὅτι ὁ νορμαννὸς Πέτρος ὁ ἐρημίτης, ὅστις ἀπῆλθεν εἰς προσκυνησὶν τοῦ ἁγίου Τάφου κατὰ τὰ ἔτη 1093 καὶ 1094 καὶ εἶδε τὰ δεινὰ ὅσα ἔπαιχον οἱ χριστιανοὶ αὐτόθι, ἐπανελθὼν ἐκόμισεν ἐπιστολὰς τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Συμεὼν πρὸς τε τὸν πάπαν καὶ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως, ἑξαυτομένως τὴν συνδρομὴν αὐτῶν ὅτι δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ‘Αλέξιος ἐπεκαλέσατο τὴν κατὰ τὸν Τούρκων ἐπικουρίαν τῆς Εὐρώπης δι’ ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν κόμητα Φλανδρίας Ροβέρτον. Ὁ πατριάρχης Συμεὼν ἴσως ἐπέστειλε τὰς ἀποδιδωμένας εἰς αὐτὸν ἱκετηρίους ἐπιστολὰς, ἂν καί, τούτου τεθέντος, κακῶς, ὥς θέλομεν ἶδει, ἀντημείφθη διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην του αὐτὴν πρὸς ὁμοιοήσοντας (1). ‘Αλλ’ ὁ βασιλεὺς ‘Αλέξιος

(1) Ὁ σπουδαιότερος καὶ ἀξιοπρεπέστερος τῶν σταυροφόρων χρονογράφος ὁ προμνημονευθεὶς Γουλιέλμος ἐπίσκοπος (λατίνος) Τόρου λέγει περὶ τῆς λεγ-μένης ἐπικλήσεως τοῦ πατριάρχου Συμεὼν ὅτι ὁ πατριάρχης οὗτος, ἀποὺ μετὰ θλίψεως ἐξέβηκεν εἰς τὸν Πέτρον τὰ δεινοπαθήματα τῶν ἁγίων τόπων, εἶπεν ὅτι παρὰ τῶν *δραίων* Ἑλλήνων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, οὔτινες εἶναι καὶ οἱ πλησιέστεροι, δὲν ὑπῆρχεν ἐλπίς βοηθείας, διότι οὗτοι μόλις ἐπῆρουν τότε εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀμόνης, παρεκάλεσε δὲ τὸν ἐρημίτην ἵνα τοὺς πιστοὺς χριστιανούς τῆς Δύσεως προτρέψῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἁγίων τόπων. Ὁ Πέτρος ὑπεσχέθη πρόθυμον ἐνέργειαν καὶ ἐξήτησεν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ πατριάρχου πρὸς τὸν πάπαν καὶ τοὺς χριστιανούς ἡγεμόνας. Τούτου γενομένου, βοῶ

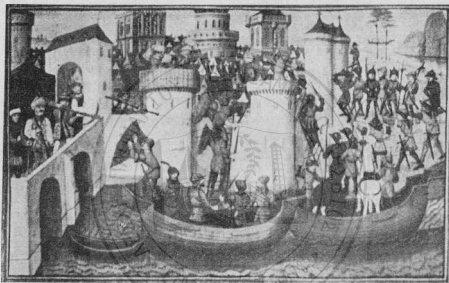
βεβαίως δὲν ἀπύθινε τοιαύτην τινὰ πρὸς τὴν Δύσιν αἴτησιν. Οὐδὲν τοιοῦτο λέγουσιν οἱ ἡμέτεροι καὶ ἰδίως ἡ Ἄννα Κομνηνή, ἥτις τοῦναντίον ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐκστρατείας ὡς ὅλως ἀπροσδοκίτου καὶ θεωρεῖ αὐτὴν ἐκ πρώτης ἀφιετηρίας ὡς ἐξῆρξιν κατὰ τοῦ γρά-
του ἐπιχείρημα. Ἐν τῷ βιβλίῳ δεκάτῃ τῆς Ἀλεξιάδος, μνημονεύσασα τῆς προαναφε-
θείσης κατατροπώσεως τῶν Κομάνων, ἔτι δὲ καὶ μικρὸν ἐπιχειρήματος τοῦ Ἀλεξίου κατὰ
τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, ἐπιφέρει· «Οὕτω δὲ μικρὸν ἑαυτὸν ἀναπαύσας λογοποιου-
μένην ἠκηκόει ἀπειρῶν φραγκικῶν στρατευμάτων ἐπέλευσιν. Ἐδεδίει μὲν οὖν τὴν τούτων
ἔφοδον γνωρίσας αὐτῶν τὸ ἀκατάσχετον τῆς ὁρμῆς, τὸ τῆς γνώμης ἄσφατον καὶ εὐάγω-
γον καὶ τᾶλλα ὁπόσα ἡ τῶν Κελτῶν φύσις ὡς ἴδια ἢ παρακολουθήματά τινα ἔχει διὰ
παντός» καὶ ὅπως ἐπιχειρήσας *κατ' ἡνίοχας* αἰεὶ διὰ τὴν τυχοῦσαν αἰτίαν τὰς σφῶν συνθή-
κας εὐκόλως ἀνατρέποντες φαίνονται. Εἶχε γὰρ αἰεὶ τοῦτο ᾄδόμενον καὶ πάνυ ἐπαληθευόν,
καὶ οὐκ ἀναπεπτόκει ἀλλὰ παντοίως παρεσκευάζετο, ὥστε καιροῦ καλοῦντος ἔτοιμον
πρὸς τὰς μάχας εἶναι¹⁾. Ἀποδίδει δὲ μικρὸν κατωτέρω τὸ ὅλον κίνημα εἰς τὰ κηρύγματα
τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου, καὶ οὐδὲ τοῦ πατριάρχου Συμεὼν αἰτησίαν τινὰ μᾶς ἀνα-
φέρει (1).

Ἄλλ' ὁπόσον τὰ περὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλεξίου θρυλούμενά εἰσιν ἀνυπόστατα
προσεπιμαρτυροῦσιν αὐτὰ τὰ πράγματα. Ὁ ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν κίνδυνος δὲν ἦτο ἤδη
μεγαλύτερος ἢ πολλῶν ἄλλοι. Λέν πρόκειται βεβαίως πρὸς τὸν ἐν Σურία μωαμεθανῶν,
οἵτινες διηρημένοι ὄντες εἰς πολλὰς δυναστείας καὶ εἰς ἀδικότους διατελοῦντες ἐμφυλίου
ἀγῶνας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀπειλήσωσι σπομδαίως τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ μόνοι ἀλη-
θῶς ἐπικίνδυνοι αὐτοῦ ἀντίπαλοι ἦσαν οἱ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκοι. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι
πολὺν ἀπέχοντες ἔτι τοῦ νὰ εἶναι κύριοι ἀπάσης τῆς χερσονήσου, μετὰ δὲ τὸν θάνατον
τοῦ Σολιμάν εἰς πολλὰς περιπεσόντες ἀνωμαλίας, καὶ πρὸ μικροῦ μόνον ταχθέντες αὐθις
ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Κελιδῆ Ἀρσλάν, δὲν ἦσαν πολέμιοι φοβερότεροι τῶν πολλῶν
ἄλλων πολεμίων ὑφ' ὧν περικοιχίζετο τὸ κράτος. Ὁ Ἀλέξιος, ὁ κατατροπώσας ἐπὶ
τέλους Νορμαννοὺς, Πετοσένγους καὶ Κομάνους, ἠδύνατο εὐλογώτατα νὰ ἐλπίζῃ ὅτι θέλει,
ἂν ὄχι ἐξώσῃ καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοὺς Τούρκους, τοῦλάχιστον περι-
στείλῃ τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Οὐδεμίᾳ λοιπὸν τῶν γνωστῶν ἡμῖν περιστάσεων ἠμπορεῖ
γὰ ἐξηγήσῃ πῶς ὁ Ἀλέξιος εὐρέθῃ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ γράψῃ τὴν ἀποδιδόμενην αὐτῷ
ἱκετήριον ἐπιστολὴν καὶ πρὸ πάντων νὰ ἐκβάλῃ ἢ τὰς κραυγὰς τῆς ἀπελπισίας, τὰς ὁποίας

ὁ ἐν τοῖς χρονογράφοις ἐπίσκοπος· «Ἀληθὲς μέγας εἶ, ὃ θεὸς ἡμῶν τῶν σὺν οἰκτιρμῶν δὲν ὑπάρχει τέ-
λος. Ὁ Πέτρος κοιμηθεὶς ἐν τῷ ναῷ εἶδε τὸν Χριστόν, ὅστις εἶπε νὰ ἐκτελέσῃ τάχιστα τὸ διατεταγμέ-
νον αὐτῷ καὶ ὅτι Αὐτὸς ἔσται μετ' αὐτοῦ ἵνα καθαρῶσι τὰ ἱερὰ καὶ ἔλθῃ βοήθεια εἰς τοὺς δούλους
αὐτοῦ». Ἀλλ' ὁ αὐτὸς Γουλιέλμος ἀμφηρούμενος τὸν ἐπὶ τοῦ Φατιμίδου Χαλίφου (996—1021) μέγαν
διωγμὸν ἐπιβραβοῖ τὸν περὶ ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου Συμεὼν θρύλον.

(1) Τῶν ἡγεμόνων τῆς α' Σταυροφορίας οἱ πλείστοι καὶ σπουδαιότατοι ἦσαν *Γάλλοι*, ἦτοι
Φράγκοι (Français), διότι κατὰ τὸν διαμελισμὸν τοῦ μεγάλου φραγκικοῦ κράτους τοῦ Καρόλου αἱ
πολλοὶ ἰδίως φραγκαῖ, ὑπὸ τῆς φυλῆς δηλονότι τῶν ἀρχαίων Φράγκων τοῦ 3ου, 4ου καὶ 5ου μ.
Χ. αἰῶνος καταληφθεὶσαι, χώραν ἀπετέλεσαν τὴν ἀπὸ τῶν Φράγκων Φραγκίαν (France) κληθεῖ-
σαν χώραν τούτου δ' ἕνεκα καὶ οἱ ἡμέτεροι καὶ οἱ ἀνατολικοὶ λαοὶ ἐκ τῶν Français τοῦτον ὀνό-
μασαν πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης (πλὴν τῶν Σλαβῶν) *Φράγκους*. Τοὺς ἐκλεκτατινομένους
τούτους Français ἢ *Φραγκούς*, τοὺς ἀναμυχθέντας ἐν Γαλλίᾳ μετὰ τῶν ἀρχαίων κελτικῶν λαῶν
τῆς χώρας καὶ λαβόντας ὄνομα γερμανικόν (ψέροντας δὲ ἐν ταῖς φιλέψι πάλιν ἀφ' ὅντων κελτικόν
ἢ γαλατικόν αἷμα). ἡ Ἄννα Κομνηνή, κατὰ τὴν παρὰ τοῖς ἡμετέροις μεσαιωνικοῖς χρονογράφοις
ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν τοῦ καλεῖν τοὺς συγχρόνους λαοὺς κατὰ τὰ ὀνόματα τῶν λαῶν οἵτινες ἐν τῇ
ἀρχαιότητι ὥκησαν ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν²⁾ ὑποτίθεται ὑπὸ τῶν χρονογράφων ὅτι ὥκησαν καλεῖ Κέλτας.

ἀναγινώσκωμεν εἰς τὰ παρὰ τῶν Λατικῶν προτεινόμενα κείμενα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. «Τὰ ἄγρια τῶν Τούρκων στίφη, φέρεται ἐν τοῖς κειμένοις ἐκείνοις, τὰ περιωβρίσαντα, ἐν τῇ ἀκολασίᾳ καὶ ἐν τῇ μέθῃ τῆς νύχης, καὶ φύσιν καὶ ἀνθρωπότητα, εἰσὶ πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Βυζαντίου, καί, ἂν ἅπαντα τὰ χριστιανικὰ ἔθνη δὲν σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν ἡμῶν, ἡ πόλις τοῦ Κωνσταντίνου γίνεταί ἀφενίκως ὑποχείριος τῆς φρικτοτέρας καταδυναστείας... Τουρκικὴ κατάκτησις εἶναι ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν, ἃς δύναται νὰ ὑποστῇ ὁ ἄρχων χριστιανικοῦ βασιλείου, διὰ νὰ ἀποτρέψωμεν δὲ τὴν συμφορὰν ταύτην νομίζομεν τὰ πάντα δίκαια καὶ θεμιτὰ. Ἡ ἀπώλεια τοῦ στέμματος εἶναι κακὸν μικρὸν συγκρινομένη πρὸς τὸ ὄνειδος τοῦ νὰ ἴδωμεν τὸ κράτος καθυποβαλλόμενον εἰς τὸν νόμον τοῦ Μωάμεδ. Ἐὰν δὲ πέρωται νὰ παύσωμεν βασιλεύοντες, ἃς ἔχωμεν τοῦλάχιστον τὴν παραμυθίαν

Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων
(Βιβλιοθήκη Γαλλικοῦ Ναυαρχείου)

ὅτι τὸ κράτος θέλει περιέλθει εἰς χεῖρας τῶν λατίνων, σφῶζόμενον οὕτως ἀπὸ τοῦ μουσουλμανικοῦ ζυγοῦ».

Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν ἔγραφεν ὅτι εὐχαρίστως ἤθελεν ἶδε τὸν θρόνον αὐτοῦ περιερχόμενον εἰς χεῖρας ἐκείνων τοὺς ὁποίους πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν μετὰ τοσαύτης καρτερίας κατεπολέμησεν; Ὁ Ἀλέξιος ἐκάλει οἰκοθεν καὶ εἰσήγεν εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ κράτους αὐτοὺς ἐκείνους οἵτινες πρὸ μικροῦ ἔτι ἐπεβούλευσαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἐνέβαλον ἐπὶ ἀνυποστάτοις προφάσεσιν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, καὶ μετὰ τοσοῦτων κόπων καὶ κινδύνων κατωρθώθη νὰ ἐξωσθῶσιν; Ἐὰν ἤδη ἐκάλει αὐτούς, διατί πρὸ ὀλίγου τοὺς κατεπολέμησε, καὶ ἀφοῦ πρὸ ὀλίγου τοὺς κατεπολέμησε, διατί ἤδη ἐκάλει αὐτούς; Ἀλλ' εἶναι καὶ τυφλῶ δῆλον ὅτι τὰ τοιαῦτα ἐχαλκήθησαν ὑπὸ ἀνθρώπων οἵτινες ἤθελον νὰ ἐξευτελίσωσι τοὺς βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου καὶ νὰ παρασκευάσωσι πόρρωθεν τὰ πνεύματα εἰς τὴν μελετωμένην διανομὴν καὶ διαρπαγὴν τοῦ κράτους. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ παρεσύρθησαν ὑπὸ τοῦ

παύους αὐτῶν οἱ πλαστογραφήσαντες τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην ὥστε ὑπερβαίνοντες καὶ αὐτὰ τὰ ἔσχατα ὄρια τῆς εὐπρεπείας, παρέστησαν τὸν Ἀλέξιον ἀγωνιζόμενον νὰ δελεάσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τοὺς ἱππεῖς καὶ τοὺς βαρῶνους ἵνα φέρῃ αὐτοὺς ὅσον ἔνεστι τάχιον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ δὲ τούτῳ οὐ μόνον προσκαλοῦνται αὐτοὺς νὰ λεηλατήσωσι τὸν δημόσιον θησαυρὸν καὶ τὰ ἀμύθητα πλοῦτη τῶν κατοίκων τῆς βασιλευσούσης, καί, τὸ ἀπαισιώτερον, τὰ ἀνεκτίμητα κεμήλια τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς, ἀλλὰ πρὸς τοῦτοις ζωγραφίζοντα τὸ κάλλος τῶν ἐλληνίδων γυναικῶν αἵτινες ἔμελλον νὰ βραβεύσωσι τὰ κατορθώματα τῶν ἐλευθερωτῶν αὐτῶν! Τοιαῦτα αἵσχη ἀνασκευῆς οὐ χορῆζοντο. Πλὴν τούτων τὰ κείμενα τῆς ὑποτιθεμένης ἐκείνης ἐπιστολῆς ὅσα δίδουν ἡμῖν οἱ δυτικοὶ διαφέρουσιν οὐσιωδῶς ἅπ' ἀλλήλων. Ἡ μὲν συλλογὴ ἢ ἐπιγραφομένη *Thesaurus novus anecdotorum*, ὑπὸ Μαρίνου καὶ Δυράνδου, καταχωρεῖ τὸ κείμενον ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Ροβέρτον κόμητα Φλανδρίας¹⁾ οἱ δ' αὐτοὶ ἐκδίδται ἐν ἑτέρῳ συλλογῇ ἐπιγραφομένῃ *Amplissima collectio* δημοσιεύουσι τὸ κείμενον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἀλλὰ κείμενον οὐχὶ ἀπαράλλακτον τοῦ πρώτου καὶ προσέτι οὐχὶ φέρον τὴν αὐτὴν χρονολογίαν, διότι, ἐνῷ τὸ πρῶτον χρονολογεῖται τῷ 1095, τὸ δεύτερον χρονολογεῖται τῷ 1100. Ἐρχεται ἔπειτα ἕτερος ἐκδότης, ὁ Γουβέρτος Νογεντίος, ὅστις ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ *Historia Hierosolymitana* δίδει ἕτερον κείμενον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἐν γενεῇ μὲν κατ' αὐτὴν τὴν προτέραν ἔννοian συντεταγμένον, δι' ἄλλων ὁμῶς λέξεων²⁾ ἰδίως δὲ περιέχον τὴν περιουσίαν ἐν ᾗ ὁ αὐτοκράτωρ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἀμμήτου κάλλους τῶν ἐλληνίδων γυναικῶν, περιουσίαν ὅλως ἐλλείπουσαν ἀπὸ τῶν προτέρων.

Ἐν τούτοις ἀπὸ τῶν μέσων τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς σήμερον δὲν ἔπαισε διεξαγόμενος ἀγὼν πεισματῶδης περὶ τοῦ ζητήματος ἂν ἐγράφη τῳόντι ἢ δὲν ἐγράφη ἢ προκειμένη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξίου. Ὁ δὲ ἀγὼν οὗτος διήλθε δι' ἀεροσοκίτων περιπεισιῶν. Ἐπὶ μακροτάτον οἱ Γάλλοι, οἱ Βέλγαι καὶ οἱ Ὀλλανδοὶ ὑπελάμβανον ὁμοφρονῶς ὡς γνησίαν τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην³⁾ ὁ Lebeau, ὁ Michaud, ὁ Brunet de Presle, ὁ Peyré, ὁ Van de Velden, ὁ Kervyn de Lettenhove, ὁ Van Campen. Ἀπ' ἐναντίας ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀρχὰς ἡ ἐπιστολὴ ἐλογίσθη ὑποκίτος καὶ ἐπὶ τέλους κατηγγέλθη ὡς πλαστή. Ὁ μὲν Γίββων ὁμιλῶν περὶ αὐτῆς εἶπεν «εἴτε ἀληθὴς εἶναι εἴτε νόθος». Οἱ δὲ Mills καὶ Finlay ἀπεφάναντο αὐτὴν παραδόξως τοῦλάχιστον ἀλλοιωθεῖσαν⁴⁾ οἱ δὲ Γερμανοὶ Reiske, Heeren, Schlosser, Wilken, Raumer, Schroekh ὅλως ἀπεδοκίμασαν τὴν ἐπιστολὴν ὡς ἅπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ὑποβολιμαίαν⁵⁾.

(1) Οὐχὶ μόνον τὸ κίβδηλον τῆς λεγομένης ἐπιστολῆς εἶναι τοσοῦτον προφανές ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενον τοσοῦτον εὐτελές καὶ βάνανσον, οὐχὶ εἰς αὐτοκράτορος γλώσσαν καὶ κλίμαον ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ στοιχειωδέστατον αἶσθημα τοῦ καλοῦ καὶ τῆς εὐσημιοσύνης τοσοῦτον ἀπᾶν, ἢ ἐν πολλοῖς παχυλῇ ἀμάθειαι τῶν τῆς Ἀνατολῆς πραγμάτων εἶναι τοσοῦτο μεγάλη, ὥστε ἀπορεῖ τις πῶς γίνεται τοσαύτη συζήτησις περὶ τῆς γνησιότητος ἢ μὴ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστολῆς καὶ πῶς αὕτη γίνεται ὑποκείμενον λόγον ἐν οἰκδηρῷ ἐπιστημονικῇ πραγματείᾳ.

Ἐν πρώτοις τὸ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς «*imperator Constantinopolitanus*» μαρτυρεῖ ἐθὺς τὸ κίβδηλον, διότι οὐδέποτε οἱ βασιλεῖς τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους καλοῦντο ἑαυτοὺς, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς ἐπισήμοις ἐγγράφοις, διὰ τῆς κακοζήλου ταύτης παρὰ τοῖς Λατίνοις εἰθιμῆς προσηγορίας τῶν ἡμετέρων βασιλέων, ἀλλὰ πάντοτε «πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων» (σημειωτέον οἱ οὐδέποτε τὸ ὄνομα Ἀλέξιος ὑπάρχει πρὸ τῆς προσηγορίας ταύτης, ἀλλὰ λέγεται πανταχοῦ μόνον τὸ *imp. Constantinop.*). Ἐπειτα ἡ τῶν ἡμετέρων ρωμαίων βασιλέων ἀγρία βασιλεία καλεῖται ἀπλῶς «*imperium christianorum Graecorum*». Ἀλλὰ ταῦτα ἅπλως τὸ ἀρχήθεν ἐκ τοῦ τύπου αὐτοῦ τῆς συντάξεως μαρτυροῦντα τὴν ἐξ ἀμαθοῦς τινος λατινικοῦ καλῆμου προέλευσιν τοῦ ἐγγράφου εἶναι τὰ ἐλάχιστα τῶν ἐν αὐτῇ ἀτόπων καὶ παραδόξων. Ἀλλὰ τί νὰ εἴπωμεν περὶ αὐτο-

Ἐπὶ ζητήματος ἐπιστημονικοῦ, καὶ κατὰ τὰ φαινόμενα οὐχὶ πολλοῦ λόγου ἀξίου, ἡ Εὐρώπῃ διηρήθη εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, ὅτε αἰφνης τὰ στρατεύματα ταῦτα ἀντίβλαξαν τὴν σημαίαν αὐτῶν. Ἡ μὲν Γερμανία, ἀντὶ τὰ ἐπιτίθεται κατὰ τῆς ἐπιστολῆς, ἀνέλαβε τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἀμυναν. ἐνῶ ἡ Γαλλία, ἥτις ἦτο πρότερον ὁ κράτιστος τῆς ἐπιστολῆς πρόμαχος, ἔστρεψε τὰ ὅπλα κατ' αὐτῆς. Ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ φάσει τοῦ ἀγῶνος ἡ Ἀγγλία ἔμεινεν οὐδετέρη. Ἀλλ' ἐν Γερμανίᾳ μὲν ὁ Haken, ὁ Sybel, ὁ Hagenmayer ἐπροσπάθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἀποκαταστήσωσι τὸ κύρος τοῦ κειμένου τούτου, ἐν Γαλλίᾳ δέ, ἀφοῦ ὁ περιφανὴς Hase ἐξέβηκεν ἀμφιβολίας τινὰς περὶ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ, ὁ κόμης Riant παρελθὼν εἰς μέσον τῷ 1879 κατέστησεν ἡλίου φαινότερον ὅτι ἡ περιβόητος ἔκεινη ἐπιστολὴ οὐδέποτε ἐγράφη. Καὶ ὅμως τοσαύτῃ εἶναι ἡ μανία τῆς ἀντιλογίας, ἡ καταλαβοῦσα ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι τὰ περὶ τὴν ἱστορίαν ἐνδιατρίβοντα πνεύ-

κράτορος Ρωμαίων γράφοντος πρὸς τοὺς Λατίνους περὶ τῶν ὑπὸ μοωμεθανῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ διαπρατομένων ἐναντίον τῶν χριστιανῶν βιωσίων καὶ λέγοντος πράγματα ὧν ἡ ἔρμηνεία προσροῖε εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἡμῶν κλάμον (οἷον: «et quod ab initio non dictum necque auditum est, episcopus sodomitico peccato delinquit (Turci) et etiam unum episcopum sub hoc nefario peccato jam crepuerunt»). Φαντασθῆτω δέ τις τὸν μέγαν βασιλεῦς Ἀλέξιον Κομνηνόν, οὗτινος ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα πρὸς τὸν Ἑρρίκον Δ' ἐπιστολὴ εἶναι ἀριστοῦργημα βασιλικῆς μεγαλοπρεπείας, ἔφους καὶ ἐμβριθείας διανοημάτων καὶ γλαυρότητας καλάρου διδάσκοντα νῦν κατὰ τὴν λατινικὴν ἐπιστολὴν τοῦς πρὸς οὓς ἀπευθύνεται ἡ ἐπιστολὴ ὅτι οἱ διογμοὶ τῶν χριστιανῶν ἐξετείνοντο «ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι Ἑλλάδος (!) μετὰ τῶν χωρῶν αὐτῆς, αἰτνες εἶναι ἡ Καππαδοκία ἡ μικρὰ καὶ ἄλλη Καππαδοκία μεζών, Φρυγία καὶ Βιθυνία καὶ μικρὰ Φρυγία καὶ Πόντος καὶ Γαλατία καὶ Λαβία, Παμφυλία, Καφερία, Λυκία καὶ ἐκ νήσους Chios καὶ Millyne (Μιτυλήνη) καὶ πολλαὶ ἄλλαι νῆσοι καὶ χῶραι, αἷ δὲν θέλομεν (λέγει ἡ ἐπιστολὴ) ν' ἀπαριθμήσωμεν μέχρι Θρακίας» καὶ ὅτι (οἱ Τοῦρκοι) εἶναι ἄγαν αὐτῆς τῆς Κων/πόλεως, ἣν τάχιστα θὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῶν χειρῶν ἡμῶν, ἀν μὴ εὖθις τάχως βοήθῃαν Θεοῦ καὶ τῶν πιστῶν λατίνων χριστιανῶν (τοιούτῃ παρίσταται λέγων ἐν τῇ ἐπιστολῇ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ὁ τότε γράφων πρὸς τὸν Ἑρρίκον ἐν τῇ ἀνω μνημονευθεῖσῃ ἐπιστολῇ. «Τὰ δὲ κατὰ τὴν ἡμετέραν βασιλείαν» τὰ μὲν ἄλλα ἔχει καλῶς, ἐν ἐλαχίστοις δὲ ἀστατεῖ καὶ ταράττει τὰ κατὰ τὸν Ρομπέρτον κυμαινόμενα»). Διότι, ἐξακολουθεῖ ἡ λατινικὴ ἐπιστολὴ, καὶ τὴν Προποντίδα, ἥτις λέγεται καὶ Σηρά (aridus), (πρόκειται ἐντάθῃ περὶ τοῦ κόλπου τοῦ Σηροῦ), κατέχουσι καὶ ἐκ τοῦ Πόντου τοῦ παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Μετὰ τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν ὁ ἀμαθὴς καὶ ἀπειθοῦς λατίνος συντάκτης τοῦ εἰς τὸν βασιλεῦς Ἀλέξιον ἀποδιδόμενου ἔγγραφου ἐξακολουθεῖ λέγων ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῆς Εὐρώπης οἱ ἐλευθερώσαντες τὴν Γαλλίαν (πρόκειται πάντως περὶ τῆς ἰσπανικῆς Γαλλικίας) πρέπει νὰ ἐλευθερώσωσι καὶ τὴν Ἑλλάδα, διότι, λέγει «ἐγὼ καίπερ αὐτοκράτωρ ὦν οὐδένα εὐρίσκω τρόπον θεραπείας οὕτε συμβουλίαν ἐπιτηδεῖαν (!), ἀλλὰ πάντοτε φεύγω πρὸ τοῦ προσώπου τῶν Πινεμάκων (Pine-maci) καὶ Πινκεννάτων (Pincinnati)» (πρόκειται ἄρα γε περὶ Κομάνων καὶ Πετιοσέγγων ἢ Πατιοσέγγων) καὶ μένω ἐν ἐκάστῃ πόλει, εἰς ἣν καταφεύγω μόνον ἕως ὅτου ἀκούσω τὴν ἐκείσε προσέγγισιν αὐτῶν. Καὶ ἐπιθυμῶ κάλλιον, λέγει ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Κομνηνός, νὰ ὑποκείμει (!) εἰς τὰ ἡμέτερα λατινικὰ παρὰ εἰς τὰ τῶν ἀπιστῶν εὐκτήρια (δηλαδὴ νὰ εἰρμι λατίνος παρὰ μοωμεθανῶν;) Λοιπὸν, λέγει ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος (διὰ τοῦ ἑλκενοῦ καλάρου, τοῦ ἀμαθὸς καὶ σολοῦκο καλάρου τοῦ λατίνου μοναχοῦ), πρὶν νὰ καταληφθῇ ἡ Κων/πολις, ὀφείλετε μεθ' ὅλων ὧν τῶν δυνάμεων ν' ἀγωνισθῆτε ἵνα εὐφρανόμενοι λάβητε ἐνδοξον καὶ ἄρσητον ἐν οὐρανῷ μισθόν. Καὶ εἰτα ἀπαριθμῶν τὰ ἐν Κων/πόλει τιμωτάτα ὧς λέγει, κειμήλια, μετὰ τὴν ἀπαριθμίσιν τῶν ἱερῶν θρησκευτικῶν κειμηλίων τῆς Κων/πόλεως κατὰ τὴν τοῦ γράφοντος φαντασίαν, ἦτοι «τὸν κίονα (statua) λέγει ὁ καὶ τῆς λατινικῆς ἀδελφῆς συντάκτης), εἰς ὃν ἐδέθη ὁ Κύριος), τὴν μαστίγα, δι' ἧς ἐμαστιγώθη, τὴν κοκκινὴν χλαμύδα, ἣν περιεβλήθη, τὸν ἀκάνθινον στέφανον, δι' οὗ ἐτέφθη, τὸν κάλαμον, ὃν ὡς σκήπτρον ἔφερον ἐν τῇ χειρὶ, τὸ ἱμάτιον, ὃ ἐξεδύθη πρὸ τῆς σταυρώσεως, μέγιστον μέρος τοῦ ξύλου τοῦ Σταυροῦ, τοὺς ἥλους, δι' ὧν προσελώθη, τὴν δόθον τῶν τῶν, τοὺς δώδεκα κοφίνους, κομμάτια τῶν πέντε ἄρτων καὶ δύο ἰχθύων, κεφαλὴν μετὰ τριῶν ἀεραρίαν βαλσαμωμένην Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, λεῖψανα ἢ σόματα ἀποστόλων, προφητῶν, μαρτύρων, τοῦ ἁγίου Στεφάνου,

ματα, μεγάλα τε και μικρά, ὥστε ὁ Ρῶσος Βασίλευσκι, ὁ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1872 ὑπέρμαχος ἀναδειχθεὶς τῆς ἐπιστολῆς, ἐπανελθὼν εἰς τὸ αὐτὸ ζήτημα, τῷ 1880, ἠγωνίσθη διὰ ποι- κίλων σοφιστικῶν καὶ παρεξηγήσεων νὰ ἀναιρέσῃ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ καλοῦ κάγαθου καθολικοῦ Riant. Ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ οὐδὲν ἀνῆρσεν.

Οὐδὲ ἠϊκέσθησαν εἰς τὴν πρὸς τὸν Ροβέρτον ἐπιστολὴν τοῦ Ἀλεξίου, διότι ἄλλοι πάλιν ἠξίωσαν ὅτι ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β' ἐδέχθη κατὰ τὴν ἐν Πλακεντίᾳ σύνοδον, ἣν συνεκάλεσε τῷ 1095, καὶ πρεσβείας καὶ ἐτέρας ἐπιστολάς τοῦ αὐτοῦ βασιλέως, δι' ὧν οὗτος ἐξελιπάρει τὴν βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τῷ 1095 τὸ σταυρο- φορικὸν κίνημα εἶχεν ἤδη ἀποφασισθῇ, ἡ δὲ Σύνοδος ἐκείνη δὲν εἶχε συγκροτηθῇ εἰμὴ ἵνα κυρώσῃ τὸ ἐπιχειρήμα διὰ τῶν εὐλογιῶν τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἔπειτα πῶς συμβιβάζεται καὶ αὕτη ἡ αἰτισις μετὰ τὴν ἀπορίαν τοῦ Ἀλεξίου ὅτε οὗτος ἔμαθε τὴν ἀφίξιν τῶν πρώτων σταυροφόρων; Καὶ πῶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἀπὸ τοῦ 1095 ἀλληλογραφία περὶ τούτου μετὰ Οὐρβανὸν Β' καὶ Ἀλεξίου, ἐνῶ, ὡς θέλομεν μετ' οὐ πολὺ ἴδει, ὁ πάπας

ὁμολογῶν καὶ παρθέτων, ὧν τὰ καθέκαστα περιγράφω, λέγει ὁ δῆθεν βασιλεὺς συντάκτης (!) διὰ τὸ μέγα πλῆθος αὐτῶν, μεταβαίνει κατερχόμενος ἐκ τῶν οὐρανῶν εἰς τὰ ἐπίγεια καὶ τὰ ὑλικῶς δε- λεαστικώτερα κοσμήματα τοῦ ἐσθροῦ ναοῦ Κων/πόλεως, τοὺς πολέμιους λίθους καὶ τοὺς μεταξίνους τάφους, ὧν κοσμημάτων τὸ πλῆθος εἶναι τοσοῦτο μέγα, ὥστε ἤθελον ἀφίξει εἰς διακόσμησιν πα- σῶν τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ κόσμου (!). Ἔπειτα ἔρχεται εἰς τοὺς θησαυροὺς τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας, (Sanctae Sophiae), ἐμνησκύν δὲ τὴν τοῦ δνόματος ἐννοίαν προστίθισι «id est sanctae sapientiae» πρὸς τοὺς θησαυροὺς, ἐξαιρουμένου τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος οὐδενὸς ἐν τῷ κόσμῳ ναοῦ οἱ θη- σαυροὶ δύνανται νὰ ἐξισωθῶσι. «Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις (λέγει ὁ συντάκτης τῆς δῆθεν αυτοκρατορικῆς ἐπιστολῆς) περὶ τοῦ ἀνὰρτήρητον πλῆθους τῆς κινήτης περιουσίας τῆς Κων/πόλεως, ἥς τὸ μέγεθος τῆς τιμῆς οὐδεὶς ἔμπορος δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ; Τί δὲ περὶ τῶν ἀμνηστικῶν θησαυρῶν τοῦ βασιλικοῦ παλατιοῦ, ὅπου κρῆνται οἱ ἄπαιροι θησαυροὶ οὐ μόνον τῶν αυτοκρατορῶν Κων/πόλεως (imperatorium Constantinopolitanorum κατὰ τὴν σόλοικον λατινικὴν ἔκφρασιν), ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν παλαιῶν ρωμαίων αυτοκρατορῶν (imperatorum Romanorum); Ἀπορῶν δὲ τί πλέον νὰ εἴπῃ (quid amplius dicam?) βοᾷ καὶ κράζει ὅτι πᾶς ὁ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς προσεὶτός ἄπειρος πλοῦτος τῆς Κων/πό- λεως εἶναι μαρτὴν ἀπέναντι τῶν ὁρατῶν καὶ κεκρυμμένων. Περιγράφει δὲ καὶ τὸ δελεαστικώτατον τοῖς τότε βαρβάρους πολεμισταῖς τῆς Δύσεως τῶν ὠραίων γυναικῶν τῆς Κων/πόλεως πλῆθος λέγει ἐν ἐπιλόγῃ (ἐν δνόματι, ἐννοεῖται), πάντοτε τοῦ βασιλέως. «Σπεύσατε λοιπὸν μετ' ὅλου τοῦ γένους ὑμῶν καὶ μετ' ὅλων ὑμῶν τῶν δυνάμεων, ἵνα μὴ περιέλθῃ ὁ τοιοῦτος θησαυρὸς εἰς χεῖρας Τούρκων καὶ Πιγκιναντῶν (Pincinnati).

Ἄλλ' ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς καὶ ἄλλο τι φοβεῖται «μήπως οἱ θησαυροὶ ἐκεῖνοι δελεά- σωσι κατὰ μικρὸν καὶ τοὺς ἡμετέρους πλεονέκτας στρατιωτικοὺς (ὥστε οἱ βασιλεῖς τῶν Ἑλλήνων φοβούμενοι μὴ οἱ χρημάτων ἑρσασαὶ πολεμισταὶ αὐτοῦ κατασπαθήσωσι τοὺς θησαυροὺς τῆς Κων- σταντινουπόλεως, ἀρροκαλεῖ κατεργιζόντους τοὺς Φράγκους ἵνα λαβῶσιν αὐτοὺς!!!), προστίθεται τὰ ἐξῆς μορᾷ, ἀμαθὴ καὶ ἀνόητα. «Ὡς ποτε ἔπραξεν ὁ Ἰούλιος Καίσαρ, ὅστις ἔρωτι χρημάτων εἰσέβα- λεν εἰς τὸ βασιλεῖον τῶν Φράγκων (τῶν Γαλατῶν δηλονότι) καὶ τίνι τρόπῳ ὁ Ἀντίχριστος μέλλει νὰ πράξῃ εἰς τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Κινήθητε λοιπὸν ἐφ' ὅσον ἔχετε χρόνον, ἵνα μὴ τὸ κράτος τῶν χριστιανῶν καὶ, ὅπερ ἐστὶ μεῖζον, τὸν τάφον τοῦ Κυρίου ἀπολέσῃτε, καὶ ἵνα ἀντὶ κρίσεως (καὶ καταδίκης) ἔχητε μισθὸν τῶν οὐρανῶν. Ἀμήν!»

Μετηνέγκραμεν ἐνταῦθα τὰ κυριώτατα μέρη τῆς διαβίου ἐπιστολῆς, οὗχ ἵνα διδασθῇ τις ἐκ τούτων ἀλλ' ἵνα μὴ δόσῃ ἐλαχίστην σημασίαν εἰς τὰ ἐν τῷ κειμένῳ περὶ τούτων γραφόμενα. Ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Σταυροφοριῶν εὐρέθῃ τις ἀμαθὴς λατίνος κληρικὸς ἢ λαϊκὸς ὅστις ἐπὶ καλῇ ἢ κακῇ πίστει διὰ τοιοῦτον ἐπιστολὴν δῆθεν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αυτοκράτορος ἐξήγησε νὰ ἐξεγείρῃ τὰ πλῆθη ἐν τῇ Δύσει εἰς σταυροφορίαν, ὑποθάλλω; τε ἡδίστα καὶ τὰς ὑλικω- τάτας αὐτῶν δόμας, δὲν εἶναι τὸ ἀπορώτατον ἐν τῇ ζητήματι τούτῳ. Τὸ ἀπορώτατον εἶναι πῶς ἐν- ῆρσαν ἄνδρες σοφοὶ συζητοῦντες περὶ τοῦ γνησίου ἢ μὴ γνησίου τῆς ἐπιστολῆς καὶ ὅτι ἡ περὶ τούτων ἔρευνα ἐπλήρωσε σελίδας ὁλοκλήρους τοῦ βιβλίου τούτου. Τὸ ἐντέθεν προερχόμενον λυ- πηρὸν ἠθικὸν συναίσθημα εἶναι πάντως σφοδρότερον ἢ τὸ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς,

γραφών βραδύτερον περὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀλέξιον παρεκάλει τὸν βασιλεῦα νὰ συνδράμῃ πάσῃ δυνάμει τὸ ἐπιχειρήμα, οὐδόλως μνημονεύων τῶν ὑποτιθεμένων ἐκείνων αὐτοῦ αἰτίσεων; Τὸ ἀληθές, τὸ βέβαιον, τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι πάντα τὰ περὶ ἱεραρχικῶν ἐπιστολῶν καὶ πρεσβειῶν θρυληθέντα ἐν τῇ Δύσει ἀνεπλάσθησαν ἁπλῶς ἵνα δώσωσι πρόσχημά τι δικαίον εἰς τὴν ἐπεχείρησιν τῶν Σταυροφορῶν, ἡτις ἐγένετο μᾶλλον κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἢ κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ μουσουλμανῶν (1).

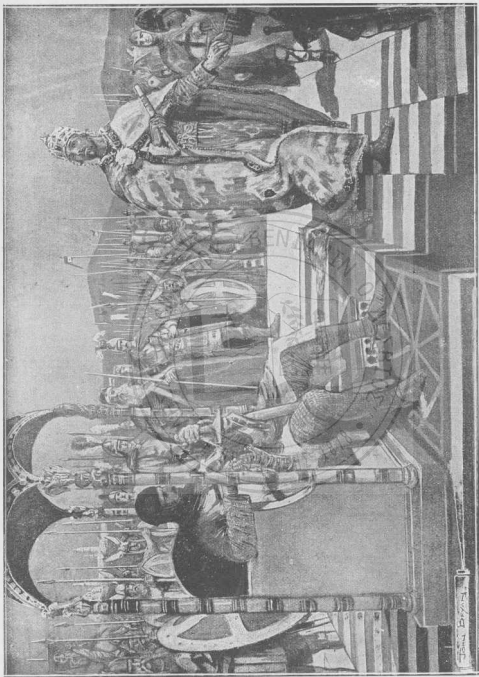
Τὸ μέγα τοῦτο κίνημα τῆς Δύσεως κατὰ τῆς Ἀνατολῆς παρεσκευάσθη, ὡς προεξηγήσαμεν, διὰ ποικίλων καὶ προαιωνίων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν συμφερόντων Ἐννοεῖται μὲν ὅτι, καθὼς πάντοτε συμβαίνει, συνετέλεσαν εἰς τοῦτο καὶ πολλὰ δευτερεύοντα αἰτία ἄλλὰ βεβαίως μεταξὺ τῶν δευτερευόντων τούτων αἰτίων οὐδένα ἀποχωρῶντα λόγον ἔχομεν νὰ περιλάβωμεν τὰς ὑποτιθεμένας ἐπιστολάς καὶ πρεσβείας τοῦ Ἀλεξίου. Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα νὰ ἱστορήσωμεν διὰ βραχείων τὰς εἰδικὰς περιπετείας αἰτίνες παρεσκευάσαν τὴν πρώτην σταυροφορίαν. Μέχρις ἐσχάτων ἐπρεσβεύετο ὅτι τῷ 1093 καὶ 1094 εἶχεν ἀπέλθῃ ὡς προσανηγῆς εἰς Ἱερουσόλυμα ὁ ἐκ τῆς γαλλικῆς πόλεως Ἀμβιανοῦ καταγόμενος ἐρημίτης Πέτρος. Ἰδὼν δὲ ὅποσα καὶ ὅποια οἱ χριστιανοὶ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης πόλεως ἔπασχον δεινὰ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τότε τῆς Παλαιστίνης ἀγρίων Τούρκων, συνενοήθη μετὰ τοῦ Πατριάρχου Ἱερουσαλὺμων καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐντολὴ νὰ προτρέψῃ ἐπανερχόμενος εἰς Εὐρώπην τοὺς χριστιανούς τῆς Δύσεως διὰ πανηγυρικοῦ κηρύγματος νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀδελφῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ τὴν σήμερον κατέστη βέβαιον ὅτι ὁ Πέτρος δὲν ἤδυνήθη νὰ φθάσῃ μέχρι Παλαιστίνης, καὶ ὅτι, ποθὼν νὰ κατορθώσῃ τοῦτο, προεκάλεσε μετὰ τὴν εἰς Εὐρώπην ἐπιστροφὴν του τὸ ἐπὶ ἀπελευθερώσει τοῦ ἁγίου Τάφου κίνημα, προτείνων καὶ τινὰς ἐπιστολάς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον γνησίας. Ὡς ἀποδείχθητε ἐπανεληθὼς εἰς Ἰταλίαν ὁ Πέτρος ἐπορεύθη πρὸς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν Β', ὅστις μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1085 θάνατον τοῦ Γρηγορίου Ζ' καὶ τὴν βασιλεῖαν ἀρχιερατικὴν τοῦ πρώτου αὐτοῦ διαδόχου Βίκτωρος Γ' ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ τῆς Ρώμης θρόνου ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μηνὸς 1088. Ἀμφότεροι οἱ τοῦ Γρηγορίου διάδοχοι οὗτοι ἐξηκολούθουν δυστροπῶς πολιτευόμενοι πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴν καὶ ἐκκλησίαν. Ὁ Βίκτωρ Γ' δι' ἐπιστολῆς γραφείσης πρὸς τὸν Ἀλέξιον τῷ 1086, ἀφοῦ παρεπονείτο περὶ τῶν τελῶν τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς προσκυνητάς τοῦ Ἁγίου Τάφου καὶ τῶν ἄλλων συμβαινόντων αὐτοῖς ἀποπημάτων, προέτρεπε τὸν βασιλεῦα νὰ μὴ λησμογῇ ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία εἶναι ἡ πρώτη τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἰδίᾳ αὐτοῦ μήτηρ ἣν ὀφείλει πάντοτε νὰ εὐλαβῆται. Ὁ δὲ Οὐρβανὸς Β' ὀλίγας ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ ἡμέρας εἶχε πέμψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν δύο ἀποκρισιαρίους ἵνα παραστήσωσι τῷ βασιλεῖ ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταναγκάσῃ τοὺς Λατίνους τοὺς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ οἰκοῦντας εἰς παραδοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ δόγματος καὶ νὰ ἀπαγορεύῃ αὐτοῖς τὴν χρῆσιν τῶν ἀγύμων. Εἰς ταῦτα εἶχεν ὁ Ἀλέξιος ἀπαντήσῃ ὅτι παρακαλεῖ τὸν πάπαν νὰ ἔλθῃ μετὰ θεολόγων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα συζητηθῇ αὐτόθι σύνδοδος ἐπιτηδεῖα πρὸς λύσιν τῶν διαφορῶν τούτων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πάπας δὲν συνήνεσεν εἰς τὴν συγχρότησιν ταιούτης συνόδου καὶ τοῦτο

(1) Τοῦτο βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ δυσχερισθώμεν περὶ τῶν βουλευμάτων καὶ τῶν ἡθικῶν ἐλατηρίων τῶν ἡγεμόνων τῆς α' σταυροφορίας (ἐξαιρουμένων τῶν Νορμανδῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας, πολεμίων διατελούντων διηγεκῶς πρὸς τὸ ἡμέτερον κράτος). Ἀλλ' οἰαδήποτε καὶ ἂν ᾖσαν τὰ φρονήματα καὶ βουλευματα ἐκεῖνα καὶ τὰ ἡθικὰ ἐλατήρια, ἡ τροπὴ αὐτῶν πρὸς μισελληνικά καὶ πολέμια πρὸς τὸ κράτος φρονήματα καὶ πράξεις ἦν λίαν εὐκόλος καὶ φυσικὴ, ὡς ἐκ τῆς συνδρομῆς πολλῶν τότε καιρικῶν περιστάσεων.

τόσφ μάλλον, ὅσφ περισπᾶτο ὑπὸ πολλῶν ἰδίων δυσχερειῶν. Ὁ Οὐρβανὸς Β' ἐξηκολούθει τὸν πρὸς τὸν Ἑρρίκον Δ' τῆς Γερμανίας ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ Ζ' ἀρξάμενον ἀγῶνα καὶ πλὴν τούτου δεινῶς ἐπιέζετο ὑπὸ τοῦ ἀντίπαπα Κλήμεντος Γ' τοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων ὡσαύτως τοῦ Γρηγορίου Ζ' εἰς τὸν φροβερὸν τούτον πολέμιον ὑπὸ τοῦ Ἑρρίκου Δ' ἀνταχθέντος. Οὕτω λοιπὸν κακῶς ἔχον ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ μὴ εἰσακουόμενος ὁ Οὐρβανὸς Β' προθύμως φυσικῶ τῷ λόγφ ἡσπᾶσθι τὴν πρότασιν τοῦ ἐρημίτου Πέτρου. Τί τῶντι προέθετο νὰ πράξῃ ὁ ἀπλοῦκὸς οὗτος ἀνὴρ; Προέθετο νὰ προτρέψῃ ἅπαντα τῆς Εὐρώπης τὰ ἔθνη εἰς μεγάλην τινὰ πολεμικὴν ἐπιχείρησιν, ἥτις καθὸ ἐπαγγελλομένη τὸν ἱερὸν σκοπὸν τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐξ ὅσων ἔπασχον ἀπὸ τῶν Τούρκων δεινῶν, ἀναγκαιῶς ἔμελλε νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν τοῦ ἁκροῦ τῆς Δύσεως ἀρχιερέως. Ἐὰν τὸ βούλευμα τοῦτο ἐξετελεῖτο, ἐὰν ἡγεμόνες καὶ λαοὶ ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τῆς ἐκκλησίας ἀπεφάσιζον νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτῆς, ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης ἐπετύγχανε διὰ μιᾶς τοὺς δύο μεγάλους σκοποὺς τοὺς ὁποίους ἀνέκαθεν ἐβυσσοδόμουν οἱ προκατοχοὶ αὐτοῦ, ὁ δὲ Γρηγόριος Ζ' εἶχε διατυπώσει ὀριστικῶς εἰς σύστημα πολιτικόν. Οἱ τῆς Εὐρώπης λαοὶ καὶ ἡγεμόνες, ἐὰν ἐπέθιντο νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν κοινὴν ἐκείνην στρατείαν ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, ἤθελον δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνομολογήσῃ τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ οὐ μόνον ἐκκλησιαστικὴν ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν ἡγεμονίαν. Ἀφ' ἐτέρου ἡ στρατεία ἐκείνη διερχομένη διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἤθελεν ἀναγκαιῶς ἐνασκήσει ἀκαταγώνιστον ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους ἐπιρροὴν καὶ συνεπαγάγει θάσσον ἢ βοάδιον τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοῦλάχιστον, ἀν' ὅχι καὶ τὴν πολιτικὴν, αὐτοῦ χεῖρῶσιν.

Ὅθεν ὁ Οὐρβανὸς Β' ἀνέλαβε μετὰ πλείστου ζήλου τὸν ἀγῶνα καὶ παρέσχεν ἀμέσως εἰς τὸν ἐρημίτην Πέτρον πᾶσαν πληρεξουσιότητα νὰ προσκαλέσῃ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς εἰς ἐπιστρατείας κατὰ τῆς Παλαιστίνης. Ὁ Πέτρος ἀρξάμενος ἀμέσως τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ ἔτρεχε πολλοχαῦ ἐνθουσιασμούς ἀκροάσεως, μάλιστα δὲ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ, ἐν τῇ Βουργουνδίᾳ καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώρας, ὅπου, ὡς προείπομεν, πολλὸς ἀπὸ τινος χρόνου ἐπεκράτει κατὰ τοῦ μουαμεθανισμοῦ ζήλος, ἕνεκα τοῦ ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ κατὰ τῶν Ἀράβων διεξαγομένου ἀγῶνος. Ὅπόσον δὲ ὀρθῶς ὑπελόγισε τὰ πράγματα ὁ Οὐρβανὸς Β' ἀπεδείχθη εἰς τὴν μικρὴν κατόπιν κατὰ Μάρτιον τοῦ 1095 ἐν Πλακεντίᾳ συγκληθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἐκκλησιαστικὴν σύνοδον, ἐπὶ τῷ κυρίῳ σκοπῷ τοῦ νὰ κανονίσῃ πρακτικότερον τὸν ἐνθουσιασμόν ὃν παρήγαγον τὰ κηρύγματα τοῦ ἐρημίτου Πέτρου. Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην συνέρρευσαν πλείτεροι ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἀνθρώποι, ὁ δὲ μέχρι πρὸ ὀλίγου παρηγκωτισμένος καὶ περιφρονημένος πάπας παρέσθη οὐ μόνον ὡς δικαστὴς τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου Δ' ἀλλὰ καὶ ὡς κεφαλὴ τῆς κατὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ παρασκηναζομένης ἐκστρατείας. Τὸ δ' ἐν ἔαρι εἰς Πλακεντίαν ἀρξάμενον ἔργον συνεπληρώθη ἐν μετοπώρῳ εἰς Κλερμόν, ὅπου ὁ Οὐρβανὸς Β' (¹) συνεκάλεσε νέαν σύνοδον. Ἐκεῖ συνήλθεν ἀπειράριθμον πλῆθος ἀνθρώπων. Ὁ δὲ πάπας ὁμιλήσας αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἡθροισμένους χριστιανοὺς ἀπήτησε νὰ συνασπισθῶσιν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν κακουχουμένων ἀδελφῶν αὐτῶν. Οἱ λόγοι του καὶ αἱ εὐλαβεῖς τελεταὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ἀπηγγέλλοντο ἐπροξένησαν τοσαύτην ἐντύπωσιν ὥστε οἱ ἀκροώμενοι, πρὶν εἰσεῖν παύσῃ λαλῶν, ἀνέκραξαν «αὕτη ἡ θέλησις Κυρίου», καὶ ἐν τῷ ἅμα οἱ πλείστοι τῶν

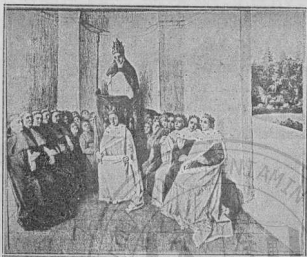
(¹) Ὁ Οὐρβανὸς ἠγόρευσε πρὸς τὸ πλῆθος ἀπὸ ἐννόματος φυσικοῦ, μμηθείς κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὸν Μωϋσῆν λαλήσαντα πρὸς τὸν λαὸν ἀπὸ τοῦ ὄρους.

ΕΙΣ ΕΚ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΩΝ ΚΑΘΗΤΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΘΡΩΝΟΥ ΤΟΥ ΑΛΕΞΙΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ

(Κατὰ τὴν ἀπόφασιν, ἐνῶ ὁ αὐτοκρατορὶς ἤλκετο ἐν ταῖς χερσίν, ἐπὶ τοῦ θρόνου)
(Ἔργον ἱ. Μαρτύριον)

παρόντων ανέλαβον την επαγγελίαν τοῦ νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὸν ἱερὸν πόλεμον, ὁ δὲ ἄπαξ ἔκραγεις ἐνθουσιασμός συμπαρέσυρε μετ' ὀλίγον ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐπιχείρημα. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἀπαντας τοὺς ἀναλαβόντας νὰ ἀγωνισθῶσι

Οὐρβανὸς ὁ Β' (Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισιῶν)

τὸ δὲν ἔχομεν χρεῖαν νὰ προσθίσωμεν ὅτι ἀπαντες οἱ ἄνθρωποι οὗτοι δὲν ἀφωσιώθησαν εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο ἔργον ἐκ θρησκευτικῶν μόνον αἰσθημάτων. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν τῶν συγχρόνων πλείστοι μετέσχον αὐτοῦ δι' αἰτίας ἥκιστα εὐλαβεῖς, οἱ μὲν ἵνα ζητήσωσι τύχην, οἱ δὲ ἀπλῶς ἐκ φιλοπολέμου πνεύματος, οἱ δὲ ἵνα μὴ ἐγκαταλίπωσι τοὺς φίλους, οἱ δὲ ἵνα μὴ λογισθῶσιν ἄνθρωποι, οἱ δὲ ἐξ ἀπερισκεψίας, καὶ οὐκ ὀλίγοι ἵνα διαφύγωσι τοὺς θανειστάς αὐτῶν. Ὁ μὲν πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ ἀναλαβὼν τὸ σχῆμα καὶ τὴν επαγγελίαν τοῦ σταυροφόρου ὑπῆρξεν ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ Ρuy Ἀδεμάρ· οἱ δὲ πρῶτοι κοσμικοὶ ἡγεμόνες, ὁ κόμης Ρογέρος Β' τοῦ Φοίξ καὶ ὁ κόμης Ραιμουνδος τῆς Τολώσσης, ὁ πλουσιώτατος καὶ ισχυρότατος δυνάστης τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας. Τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐμυμήθησαν πλείστοι ἄλλοι γάλλοι μεγιστάνες, ὧν οἱ ἐπιφανέστεροι ἦσαν ὁ Γοδοφρέδος Βουιλλῶνος μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ ἀδελφῶν Εὐσταθίου καὶ Βαλδουίνου, ὁ κόμης Ροβέρτος τῆς Φλανδρίας, ὁ δούξ τῆς Νορμαννίας Ροβέρτος καὶ ὁ κόμης Οὐγὼν ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου Α' ἀδελφός. Ἀλλὰ καὶ ἄλλος τις Νορμαννὸς ἡγεμὼν γνωστότερος εἰς ἡμᾶς, ὁ τοῦ Ροβέρτου Γυσκάردου υἱὸς Βοημούνδος, κατῆλθεν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα, ἡ δὲ ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς σταυροφορίας ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας, τὰς ὁποίας πρὸ μικροῦ ἔτι εἶχεν ἐπιχειρήσει ἀναφανδὸν νὰ κατακτήσῃ, δὲν προσιώμειζεν αἷσι εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος πράγματα. Μετὰ δὲ τοῦ Βοημούνδου συνεστράτευσε καὶ ὁ ἐξ ἀδελφῆς αὐτοῦ ἀνεψιὸς Ταγκρέδος, ὁ πολυθρύλητος γενόμενος παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἐπὶ ταῖς ἱσποτικαῖς αὐτοῦ ἀρεταῖς. Ὁ Ταγκρέδος λογίζεται παρ' αὐτοῖς ὡς τὸ πρότυπον τοῦ νεοροῦ τῶν χρόνων ἐκείνων ἱππότη, ὁ δὲ Γοδοφρέδος Βουιλλῶνος, ὡς τὸ πρότυπον τοῦ εὐλαβοῦς καὶ συνετοῦ χριστιανοῦ μαχητοῦ, καὶ τούτου ἕνεκα ὁ μὲν ἐπω-

τὸν νέον τοῦτον ἱερὸν πόλεμον διενεμήθησαν σταυροὶ ἐξ ἐρυθροῦ ὑφάσματος κατεσκευασμένοι, οἱ δὲ σταυροὶ οὗτοι ἐρράφησαν εἰς τὰ ἐνδύματα αὐτῶν, εἴτε ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου εἴτε ἐπὶ τῆς πλάτης μεταξὺ τῶν δύο ὤμων, τούτου ἕνεκα οἱ ἀγωνισταὶ ἐκείνοι ὠνομάσθησαν σταυροφόροι καὶ τὸ ἐπιχείρημα αὐτῶν σταυροφορία.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περὶ τῶν ποιητῶν λόγων οὔτινες προσέβαλεσαν τὸ κίνημα τοῦ-

νομάσθη Ἀχιλλεύς, ὁ δὲ Νέστωρ τοῦ νέου τούτου τρωικοῦ πολέμου, τοῦ ὁποῖου ἐξ ἀναλογίας δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν Ἐκτορα τὸν ἡμέτερον Ἀλέξιον⁽¹⁾).

Ἐνθ' δὲ οἱ ἡγεμόνες καὶ μεγιστάνες ἡσυχολοῦντο ἔτι περὶ τὰς ἀπαραιτήτους εἰς τὸ ἐπιχείρημα αὐτῶν παρασκευάς, προέδραμον αὐτῶν ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν σιμῆν ἀσύντακτα καὶ ἀκόλαστα, ὧν τὸ μὲν ἦγετο ὑπὸ τοῦ γενναίου ἀλλὰ πένητος ἱππότης Οὐαλτέρου, τοῦ ἐπικληθέντος ἔνεκα τῆς πενίας «Μηδὲν ἔχοντος», τὸ δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου καὶ τὸ τρίτον ὑπὸ τοῦ γερομανοῦ ἱερέως Γοττεσχάλκ. Ἐκ τούτων οἱ μὲν περὶ τὸν Γοττεσχάλκ διέπραξαν ἔτι καθ' ὁδὸν ὄντες τοσαύτας ἀσβεβεῖς καὶ μιὰρὰς πράξεις ὥστε κατεστράφησαν ἐν Οὐγγαρίᾳ ὑπὸ τῶν ἀγανακτησάντων κατοίκων τῆς χώρας ταύτης, πρὶν ἔτι φθάσωσιν εἰς τὰ σύνορα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Ἀλλὰ καὶ οἱ συρφετώδεις ὄχλοι τοὺς ὁποίους ἦγον ὁ Οὐαλτέρος ὁ μὴδὲν ἔχων καὶ ὁ Πέτρος ὁ ἐρημίτης παρεξεστράφησαν καθ' ὁδόν, ἐν Οὐγγαρίᾳ τε καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς σφαγὰς καὶ θρῶσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνήθησαν εἰμὴ νὰ ὁμολογήσωσι καὶ νὰ στιγματίσωσιν οἱ καθολικοὶ ἱστοριογράφοι. Μάλιστα δὲ ἄξια σημειώσεως εἶναι ὅσα ὁ Λεβὼ λέγει περὶ τῆς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους διαγωγῆς τῶν πρώτων τούτων σταυροφόρων. «Ἐκτὸς τῶν βιαιοπραγιῶν, παράτηρεῖ ὁ Λεβὼ, δι' ὧν ἡ μερὶς αὐτῆ τῶν σταυροφόρων καθημάτωσε τὸν δρόμον αὐτῆς, ὁ Ἀλέξιος εἶδε μετ' ἀγανακτήσεως ὅσα οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐπραξαν ἐν τῷ διαστήματι τῆς περὶ τὴν πόλιν διατριβῆς των. Οἱ ἀχαλίνωτοι καὶ ἀτακτοὶ ἐκείνοι ὄχλοι, στρατιηγούμενοι ὑπὸ ἐρημίτου τὸν ὁποῖον δὲν ἐσέβοντο, καταχρώμενοι τῇ ἐλεήμονι δεξιώσει ἣς ἔτιχον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξύβρισαν τοὺς εὐεργέτας αὐτῶν. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι μὴ ἀρκούμενοι νὰ λεηλατῶσι τὰς ἀγορικίας καὶ τὰ παλάτια δι' ὧν ἦσαν κεκοσμημένα τὰ περὶχωρα τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως, ἔβαλλον καὶ πῦρ εἰς αὐτά. Ἀναδεικνυόμενοι δ' ἐπίσης ἀσβεβεῖς ὥσον καὶ οἱ ἄπιστοι οὓς ἔμελλον νὰ πολεμήσωσιν ἐσὺλὼν τὰς ἐκκλησίας καὶ ἀραιροῦντες τὰς στέγας αὐτῶν ἐπώλουν τὸν μόλυβδον εἰς τοὺς Ἕλληνας. Αἱ ληστεῖαι αὗται παρήγαγον εἰς τὴν καρδίαν τοῦ αὐτοκράτορος δυσπιστίαν, ἥτις μὴδέποτε ἐγκαταλιποῦσα αὐτὸν μετεβίβασίη εἰς τὴν καρδίαν τῶν διαδόχων του. Ἐκ τοῦ πρώτου τούτου δείγματος τῆς αὐθάδους κτηνωδίας τῶν σταυροφόρων ἔκρινε τί ἔμελλε νὰ περιμένῃ ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἄλλων ἀραιμανίων ἀνδρῶν, ὧν προσηγγέλετο ἡ ἀφίξις. Κατήντησε νὰ φοβῆται ὀλιγώτερον τοὺς Τούρκους ἢ τοιοῦτους ἐλευθερωτάς, καὶ ἂν εἶναι ἀληθές, ὡς ἠξίωσαν οἱ δυτικοὶ ὅτι βραδυτέρον ὁ Ἀλέξιος συνεινόηθη μετὰ τῶν Τούρκων διὰ νὰ ἐπαγάγῃ τὴν καταστροφὴν τῶν σταυροφόρων, οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὀφείλον νὰ αἰτιῶνται αὐτοὶ ἔνεκα τούτου ἑαυτοῦς, διότι αὐτοὶ προεκάλεισαν καθ' ἑαυτῶν τὰς φοβερωτέρας ὑπονοίας τὸ δὲ ἀποδιδόμενον αὐτῷ ὑποῦλον πολίτευμα εἶναι ἐν τῶν ἐγκλημάτων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἡ πολιτικὴ οὐδέποτε μὲν ὁμολογεῖ, οὐδέποτε ὁμως ἀποφεύγει τοῦ νὰ πράξῃ».

Θέλομεν ἰδεῖ, προοίους τῆς ἀφηγήσεως ἡμῶν, μέχρι τίνας εἶναι ἀληθῆς ἡ κατὰ τοῦ Ἀλεξίου πολλὰς γενομένην κατηγορίαν, ὅτι δὲν προσηνέχθη εὐλακρινῶς πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ Λεβὼ ἄλλως τε δὲν ἀποφαίνεται περὶ τούτου εἰμὴ μετὰ δισταγμοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τὸν στρατὸν τοῦ Πέτρου ἐρημίτου αὐτὸς ὁ Μισὼ ὁμολογεῖ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔδωκεν

(1) Τιθεμένης κατὰ μέρος τῆς ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως, οὐκ καθ' ἡμᾶς ἐπιτυχούς, παφβολῆς τοῦ Ἀλεξίου πρὸς τὸν Ἐκτορα, αἱ ἄλλαι παραβολαὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς α' σταυροφορίας πρὸς τοὺς ἥρωας τοῦ τρωικοῦ πολέμου ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ περιφήμου ἰταλοῦ ἐπικοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ποιηθείσῃ Ἱεροσολυμιάδῃ, ἣν ἐποίησε κατὰ μίμησιν τοῦ Ὅμηρου καὶ τοῦ Βιργιλίου (τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Αἰνείαδος).

αὐτῷ τὰς μᾶλλον σωτηριώδεις συμβουλάς. Προτοῦ οἱ περὶ τὸν Πέτρον παρεκτραπῶσιν εἰς τὰς πρὸ μικροῦ μνημονευθείσας καταχρήσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Ἀλέξιος, καίτοι ἐγίνωσκεν ἀπὸ τῶν καθ' ὁδὸν συμβάντων τὸ πνεῦμα τῆς ἀκολασίας τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει παρ' αὐτοῖς καὶ ἡδύνατο εὐλόγως νὰ ἐπιθυμῇ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ συντηρεῖν καὶ ἐπιτηρεῖν πολυάριθμον καὶ ἀκάθεκτον συρφετόν, οὐδὲν ἤττον συνεβούλευσεν εἰς αὐτοὺς νὰ περιμείνῃσι πρὶν ἢ ἀρχίσωσι τὸν πόλεμον, τὴν ἀφίξιν τῶν σταυροφορησάντων ἡγεμόνων καὶ ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν. Ἀλλ' οἱ ἄφρονες ἐκεῖνοι ἐπέμειναν νὰ διαβῶσιν ἀμέσως εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ μόνον ἀφοῦ ἐξώκειλαν εἰς τὰς φοβερώτερας θηώσεσι παρέσχεν ὁ Ἀλέξιος αὐτοῖς πλοῖα νὰ μετακομίσωσιν αὐτοὺς πέραν τοῦ Βοσπόρου. Ὁ Μισὼ μάλιστα βεβαίῳ ὅτι οἱ περὶ τὸν Πέτρον ἐπραξάν ὅσα ἐπράξαν, ἵνα ἀναγκάσωσι τὸν βασιλεῖα νὰ τοὺς διαπεράσῃ ὅσον ἔνεστι ταχύτερον εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἰκτρὰ δὲ τῇ ἀληθείᾳ ὑπῆρξεν ἐπὶ τέλους ἡ τύχη τῶν πρώτων τούτων τοῦ χριστιανισμοῦ προμάχων. Μικρὸν μετὰ τὴν ἀπόβαιον, ἀφοῦ καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἔξετραχλίσθησαν εἰς τὰ ἔσχατα κατὰ τῶν ἰθαγενῶν, προσβλήθέντες ὑπὸ τοῦ Κελιδῆ Ἀρσλάν κατετροπώθησαν ὁλοχερῶς. Ἀπὸ πολλῶν δὲ μυριάδων τρισχίλιοι μόλις διεσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, χάρις πάλιν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης σταλείσαν αὐτοῖς ἐπικουρίαν πλοίων καὶ στρατευμάτων. Οἱ λοιποὶ πάντες ἡ σφαγήσαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἦτο καὶ ὁ Οὐάτλερος, ὁ δὲ προνοητικὸς ἐρημίτης εἶχε πρὸ τῆς μάχης ἔτι ἐπανέλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Σημειωτέον ὅτι πᾶσαι αἱ περιπέτειαι τῆς ὑποδοχῆς ἡμῖς ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τοὺς πρώτους τούτους σταυροφόρους καὶ ἰδίως εἰς τὸν Πέτρον τὸν ἐρημίτην, ὅπως ἐκτίθενται ὅπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτέρων δυτικῶν, μαρτυροῦσιν ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἀλέξιος δὲν ἐκάλεσεν αὐτοὺς, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ συνεννόησάς τις εἶχε γίνεαι προηγουμένως μετὰ αὐτῶν καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅταν ὁ Πέτρος ὁ ἐρημίτης παρουσάσθῃ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου καὶ ἐξέδηται εἰς αὐτὸν τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιχειρήσεώς του, δὲν εἶπεν ὅτι ἔρχεται ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ὅτι δι' ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ ἐγκατέλιπε τὴν ἰδίαν πατρίδα, ἵνα ἐπισκεφθῇ τὸν ἅγιον Τάφον, καὶ ἔπειτα προσέθηκεν ὅτι μετ' ὀλίγον ἐμελλόν νὰ παρακολουθήσωσιν αὐτὸν οἱ μεγάλοι τῆς Δύσεως ἡγεμόνες, οἵτινες, παροτρυνόμενοι ὅπως καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιχειρήσωσι μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν τὴν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πορείαν. Ὅθεν οὐδὲ περὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως ὁμιλῶν ὑπὴρξατο ὅπως οἷός τις τὴν γενομένην δῆθεν πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου πρόσκλησιν. Καὶ ὅταν ἐπὶ τέλους ἐξήγησε παρὰ τοῦ βασιλέως τὰς ἀναγκάς εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ὄχλους τροφὰς καθικέτευσε τὸν Ἀλέξιον νὰ οἰκτίρῃ τὴν θλιβεράν αὐτοῦ τε καὶ αὐτῶν θέσιν. οὐδόλως δ' ἐπεκαλέσατο τὴν ὑποχρέωσιν ἣν ἠθέλην ἔχει ὁ Ἀλέξιος νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὄχλων ἐκείνων, ἂν τφόντι εἶχε καλέσει αὐτοὺς εἰς ἐπικουρίαν. Ἀλλ' ὅτι ἅπαντες προσήλθον οἰκοθιν καὶ ἄνευ αἰτήσεώς τινος ἢ πρόσκλησεως τοῦ Ἀλεξίου θέλει καταστῇ ἔτι μᾶλλον πρόδηλον ἐκ τῶν σχέσεων εἰς τὰς ὁποίας οὗτος περιῆλθε πρὸς τοὺς μετ' ὀλίγον καταφθάσαντας ἡγεμόνας τῆς Δύσεως.

Ἡξεύρομεν ἤδη τίνες ἦσαν οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν ἡγεμόνων τούτων. Ἀναχωρήσαντες ἀπὸ διαφόρων σημείων τῆς Εὐρώπης καὶ διαφόρους ἀκολουθήσαντες ὁδοὺς, ὡς χεῖμαρροι ἀπὸ διαφόρων ὁρέων κατερχόμενοι εἰς μέγαν τινὰ ποταμόν, ἐμελλόν νὰ συγχωνευθῶσιν εἰς ἓν μέγα στρατόπεδον περὶ τὰς πύλας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρῶτον ἐφθασεν αὐτόθι ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουλλῶνος, δουξ τῆς κατὰ Λοθαριγγίας. Ὁ Γοδοφρέδος ἀναχωρήσας κατ' Αὐγουστον τοῦ 1096 μετὰ 10.000 ἱππέων καὶ 70.000 πεζῶν, καὶ

διελθὼν διὰ τῆς Γερμανίας καὶ Οὐγγαρίας, ἐν πλείοτερά βεβαίως ταῖς ἢ οἱ πρόδρομοι ἐκείνοι, ἐφθασεν εἰς τὰ σύνορα τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Ἀλέξιος ἅμα πληροφορηθεὶς τὴν ἐκεῖ ἀφίξιν του παρεκάλεσεν αὐτὸν δι' ἐπιστολῆς νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ λεηλασίαν τινά, ὑποσχόμενος ἀντὶ τούτου πᾶσαν εὐκολίαν περὶ τὴν τῶν τροφῶν προμήθειαν. Ὁ δὲ δοῦς ἀπήντησεν ὅτι θέλει προθύμως πράξει κατὰ τὰ αἰτούμενα, καὶ τρώντι ἐξέδωκεν ἁμέσως διαταγὴν περὶ ἀποχῆς ἀπὸ πάσης βίας, καὶ περὶ τακτικῆς πληρωμῆς τοῦ τιμήματος ὧν τῶν παρεχομένων πραγμάτων, ἐξαίρεσις τῆς τῶν ἵππων τροφῆς, ἥτις ἐδίδετο δωρεάν. Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης βεβαιοῦται πάλιν ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν προσῆλθον κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀλεξίου, διότι, ἂν κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀλεξίου προσήρχοντο, ἤθελον ἔχει ὁμολογουμένως τὸ δικαίωμα νὰ τρέφονται δαπάναις αὐτοῦ· τοιαύτην δὲ ἀξιῶσιν οὐδόλως προτείνειν ὁ Γοδοφρέδος. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐφθασεν ἐν εἰρήνῃ μέχρι Φιλίππουπόλεως· ἀλλ' ἐκεῖ μακθάνει ὅτι ἕτερός τις σταυροφόρος ἡγεμὼν, ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου τοῦ Α' ἀδελφὸς Οὐγων, διετέλει περιορισμένος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Οὐγων εἶχε διαπεράσει ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς Ἀνυράχιον, ἀφοῦ ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλεῖα κομπορημίονα ἐπιστολήν. Οὐδὲν ἦν τὸν ἐγένετο δεκτὸς εἰς Ἀνυράχιον μετὰ πάσης τιμῆς καὶ ἐπιτηρεῖτο μὲν ἀλλὰ τοσοῦτον λεληθῶς ὥστε οὐδ' ἐνόησε τὸ πρᾶγμα· οὕτω δὲ ἐπιτηρούμενος ἀφίκετο εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ὅπου τυχὼν λαμπρᾶς ὑποδοχῆς καὶ ὑπερευχαριστήσεως ἐκ τούτου ἔδωκεν ἀδιατάκτως τὸν ἀπαιτηθέντα σισ' αὐτοῦ ὅρον λίστεως. Οὕτως ἀφηγεῖται τὰ περὶ τούτου ὁ νεώτατος γερμανὸς ἱστορικὸς τῶν σταυροφοριῶν Β. Κούγλερ. Ἄλλοι ὅμως προγενέστεροι, καὶ ἰδίως οἱ Γάλλοι, ἤξισαν ὅτι ὁ Ἀλέξιος διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπαγωγὴν τοῦ Οὐγωνος, καὶ ὅτι ταῦτα μαθὼν ὁ Γοδοφρέδος, ὅτε ἄρκετο εἰς Φιλίππουπόλιν, ἀπῆλθε τὴν ἄμεσον ἀπόλυσίν του· ἀποποιηθέντος δὲ τοῦ Ἀλεξίου ἐκήρυξε κατ' αὐτοῦ πόλεμον καὶ ἐπροέβησεν δεινοτάτῃν περὶ Σηλυβρίας δῆλωσιν. Ὡσαύδηποτε τὸ βέλαιον εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος συνεβιάσθη μετ' οὐ πολλὸν πρὸς τὸν Γοδοφρέδον, ὅπως παύσας τὰς ἐχθροπραξίας ἐστοχασθῇ περὶ τὴν Κωνσταντινουπόλιν δύο ἡμέρας πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ πολὺ πρὸ ὧν τῶν λοιπῶν ἡγεμόνων. Ὁ Γοδοφρέδος ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ μετριοπαθής, ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπικρατήσῃ μεταξὺ τῶν Φράγκων αὐτῶν καὶ τῶν ἡμετέρων ὑποτιμία μεγάλη. Ἐνῶ οἱ ξένοι ἐκείνοι ἔλεγον ὅτι ἔρχονται νὰ λυτρώσωσι τὸν ἅγιον Τάφον ἀπὸ τῆς τουρκικῆς τυραννίας, ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιλαμβάνομενοι πάσης περιστάσεως ἐπεχίρουν δεινὴν τοῦ κράτους δῆλωσιν. Οἱ πρόδρομοι αὐτῶν εἶχον πράξει τὰ αὐτὰ καί, τὸ χεῖριστον, ἐφημιζόντο ἐπερχόμενοι ἄλλοι πολλαπλάσιοι, οἵτινες ἦτο πιθανώτατον ὅτι θέλουσιν ἐκτραπῇ εἰς ὁμοίας, ἂν ὄχι φοβερωτέρας, κακοπραγίας.

Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπιζημιῶν τούτων ἐπικουρῶν, ἐστοχάσθη ἀπαραίτητον τοῦλάχιστον νὰ ὀρίσῃ δι' ἐπισήμου ἐγγράφου τὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις του, ὑποσχόμενος μὲν πᾶσαν εὐλογον συνδρομήν, ἀπαιτῶν δὲ ἀφ' ἑτέρου ὥστε νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτὸν πάντα ὅσα ἤθελον ἀποκτήσῃ εἰς Ἀσίαν. Πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, ἐπανερχόμεθα διὰ τελευταίαν φορὰν εἰς τὸ ζήτημα τῶν φημιζομένων ἐπιστολῶν καὶ ἱκεσιῶν τοῦ Ἀλεξίου. Πρὸ πάντων παρατηροῦμεν ὅτι ὁ πάπας Οὐρβανὸς, ἅμα ἀποφασισθεὶς τῆς ἐπιχειρήσεως, εἶχε γράψῃ πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐπιστολήν, ἥς τὸ κείμενον δίδεται ὑπὸ τοῦ Βαρωνίου (Annales Ecclesiastici) καὶ δι' ἧς παρεκάλει τὸν βασιλεῖα νὰ συνδράμῃ τὸ καθ' ἑαυτὸν τὸν δίκαιον καὶ ἐνδοξον τοῦτον ἀγῶνα. Οὐδὲ λέξιν δὲ ἀναφέρει ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ περὶ τῶν ὑποτιθεμένων αἰτήσεων τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἔτι ὀλιγώτερον περὶ τῶν ὑποχρεώσεων τὰς ὁποίας οὗτος ἤθελεν ἔχει, ἂν τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο. Πλὴν τούτου, ἂν τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο, ὁ Ἀλέξιος δὲν

ἡδύνατο νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ἡγεμόνων νὰ πληρώσωσι πάντα τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς τρόφιμα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τε τῆς προαναφερθείσης ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Γοδοφρέδον καὶ ἐξ ἐτέρας πρὸς τὸν Βοημοῦνδον, αὐτολεξεῖ παρατιθεμένης ὑπὸ τοῦ

Γοδοφρέδος τῆς Βουλλῶνος
δοῦξ τῆς κάτω Λοθαριγγίας.
(Εθν. Βιβλ. Παρισιῶν)

Γουλιέλμου τοῦ Τυρίου, ἐν ᾗ ρητῶς λέγεται ὅτι ἐξεδόθησαν διαταγαὶ ἵνα ἐπὶ τιμῇ εὐλόγῳ παρέχωνται πάντα τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅτι ἐπὶ τέλους καθίστησιν ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Ἀλέξιος οὐδέποτε εἶχε ζητήσει τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης εἶναι αὐτὰ αἱ συνθήκαι τὰς ὁποίας ἤδη προέτεινεν εἰς τοὺς σταυροφόρους νὰ συνομολογήσωσι. Τρόντι δυσκόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Ἀλέξιος, ἀνομολογῶν ἑαυτὸν ἐν ταῖς ἀποδιδομέναις αὐτῷ ἐπιστολαῖς κινδυνεύοντα τὸν ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνον, ἤθελε καθικετεύσει μετὰ γοερῶν κραυγῶν τῆς ἐλεεινοτέρας ἀπελπισίας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως νὰ σώσωσιν αὐτόν· καὶ ἔπειτα, ἀφ' οὗ προσήλθον, ἤθελεν ἀπαιτήσει νὰ μὴ πορισθῶσιν οὐδὲν ἐκ τῶν ἀγώνων αὐτῶν ὠφέλημα, ἀλλὰ ν' ἀποδώσωσιν αὐτῷ πάντα ὅσα κατακτήσωσιν. Ἐάν δὲ ὁ πρὸ μικροῦ βίτης Ἀλέξιος εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ προτείνῃ τοιαύτας ἀξιώσεις, οἱ κατ' αἰτήσιν αὐτοῦ προσδραμόντες σύμμαχοι δὲν εἶχον εἰμὴ νὰ ἀναγνώσωσιν εἰς αὐτὸν τὰς ἐπιστολάς του· καὶ ἂν ἐπέμενε νὰ κυριεύσωσι τὴν

Κωνσταντινουπόλιν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οὐδεμίαν βλέπομεν αὐτοὺς προτείνοντας ἐνστάσιν, καὶ ἐπὶ τέλους ἔδωκαν τὴν παρὰ τοῦ Ἀλεξίου αἰτηθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Ἀποδείξας ὅτι ὁμολόγησαν αὐτὴν δικαίαν, καὶ τόσῳ μᾶλλον δικαίαν ὅσῳ οὐ μόνον δὲν ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου ἀλλ' οὐδὲ ἡδύναντο οὐκοῦθεν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸ ἔργον, ἄνευ τῆς συντονιστέρας τοῦ Ἀλεξίου συμπράξεως· διότι διὰ τῆς χώρας αὐτοῦ διήλθον, διὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ ἔμελλον νὰ περάσωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν δι' Ἑλληνικῶν δὲ στρατευμάτων ἔμελλον ἀπαραιτήτως νὰ συνοδευθῶσι, καὶ ὡς ἐπικούρων κατ' ἐχθροῦ τὸν ὅποιον οἱ μὲν Ἕλληνες πρὸ καιροῦ ἐγίνωσκον, οἱ δὲ σταυροφόροι κατὰ πρῶτον τότε ἔμελλον νὰ συναντήσωσι, καὶ ὡς ὀδηγῶν εἰς χώρας τὰς ὁποίας τότε κατὰ πρῶτον οἱ δυτικοὶ προέκειτο νὰ ἰδῶσιν. Ἐάν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὰς ἀνυπολογίστους ζημίας τὰς ὁποίας ἐκ προοιμίου ἐπροξένησαν εἰς ὅλον τὸ κράτος, καὶ προσέτι ὅτι ἐπλήθον, καθ' ἃ ἔλεγον τοὐλάχιστον, ἐπὶ μόνῃ τῇ εὐλαβεῖ προαιρέσει τοῦ νὰ λυτρώσωσι τοὺς ἁγίους τόπους ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν ἀπίστων, οὐχὶ δὲ ἐπὶ σκοπῷ κατακτῆσεων, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐδικαιούτο νὰ προτείνῃ ἢν προέτεινεν ἀπαίτησιν. Ὁ Γοδοφρέδος ἐδίστασεν ἐπὶ τινα χρόνον νὰ δώσῃ τὴν ζητούμεν ὑπόσχεσιν. Ἐπὶ τέλους ὅμως, ἐπειδὴ ἔβλεπεν ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι δίκαιον καὶ εὐλόγον, συνυμολόγησε περὶ τούτου συνθήκῃ πρὸς τὸν Ἀλέξιον, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν βίαιον ἀπάσῃ τῆς μετέπειτα νομίμου σχέσεως τῶν σταυροφόρων πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος.

Ἡ συνθήκη αὕτη, τὴν ὁποίαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Οὐγῶν, ὁ πρὸ καιροῦ, ὡς ἡξήσαμεν, διατρίβων παρὰ τῷ Ἀλεξίῳ, εἶχε πρῶτος παραδεχθῇ, ἐγένετο ἡδὴ

ἐπισήμως πρὸς τὸν Γοδοφρέδον Βουιλλῶνος, ὅστις ἦτο ὁ μόνος τῶν ἄλλων ἡγεμόνων δ' ἀφικθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἑορτήν, 25 Μαρτίου 1097, ἡμέραν ἥτις μετὰ παρέλευσιν τοσοῦτων ἑκατονταετηρίδων ἐμελλε καὶ αὖθις νὰ ἀντηγήσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἡ βασιλευσуса καὶ τὰ λαμπρὰ αὐτῆς ἀνάκτορα ἡτρεπίσθησαν μεγαλοπρεπῶς, διότι ἐμελλε νὰ πανηγυρισθῇ ἐν αὐτοῖς τελετὴ ἥς ὁμοίαν δὲν ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ πλέον ὁ ἑλληνισμός. Ἑγεμόνες ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης ἐμελλον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην νὰ προσέλθωσιν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. ἵνα ὁμόσωσιν αὐτῷ πίστιν καὶ ὑποταγῇ. Ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐπιφανεῖς κόμητες παρεπέμφθησαν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει. Ὅσονδῆποτε καὶ ἂν ἦσαν εὐθισμένοι οἱ δῆμοι Κωνσταντινουπόλεως εἰς θεάματα μεγαλοπρεπῆ, αἱ πολυτελεῖς ἐκεῖναι στολαὶ ἐν αἷς ἡ πορφύρα καὶ ὁ χρυσοὺς συνεδύαζοντο πρὸς τοὺς ποικίλους χρωματισμοὺς τοῦ κακουμίου, τοῦ σεντζατίου καὶ τῶν ἄλλων βαρυτίμων γουναρικῶν, δι' ὧν ἐκοσμοῦντο τότε οἱ μέγιστάνες τῆς Δύσεως, ἐπροξένησαν, φαίνεται, εἰς τὸ πλῆθος βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Οἱ δ' ἀξίωματικοὶ τῶν ἀνακτόρων οἱ παρατεταγμένοι εἰς τὰς πολυαριθμοὺς χρυσοδαϊδάλους αἰθούσας καὶ παρόδους, δι' ὧν οἱ ξένοι διήλθον ἵνα φάσσωσι μέχρι τοῦ βασιλέως, ἐπέστησαν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰ ἀθλητικὰ σώματα καὶ τὴν ἀρειμάνιον θῆν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ὧν ἕκαστος ἐφημιζετο ἐπὶ κατορθώμασι πολυθρullyτοῖς. Ὁ μονάρχης ἐκάθητο ἐπὶ θρόνου χρυσοῦ, ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας καὶ περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν ἀνωτάτων τοῦ κράτους ἀξιωματικῶν, ἐν οἷς οἱ ξένοι ἠδύνατο νὰ διακρίνωσιν οὐκ ὀλίγους ἐκ τῶν παλαιμάχων ἐκείνων οἵτινες περὶ Δυρράχιον καὶ Λάρισσαν καὶ Καστορίαν εἶχον τὸ πρῶτον ἀντεπεξέλθει κατὰ τῶν ὀνυμαστοτέρων ἱπποτῶν τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης.

Ὅταν ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἑπῆται ἀξιωματικοὶ παρέστησαν ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξίου, αὐτὸς ἔμεινεν ἀκίνητος ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἐκεῖνοι δέ, κλίναντες γόνυ καὶ προσκυνήσαντες, ἡσπάσθησαν πρῶτον μὲν τὸν πόδα, ἔπειτα δὲ τὰ γόνατα καὶ ἔπειτα τὸ στόμα τοῦ βασιλέως. Πρῶτος ἔδωκε τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς εὐλαβείας ὁ Γοδοφρέδος καὶ κατόπιν αὐτοῦ πάντες οἱ λοιποὶ ἀλληλοδιαδόχως, ἕκαστος κατὰ τὸν βαθμὸν αὐτοῦ καὶ τὴν τάξιν.

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς τελετῆς ταύτης ὁ Ἀλέξιος ἐλάλησε πρὸς τὸν Γοδοφρέδον τάδε· «Ἡ βασιλεία μου γινώσκει ὅτι εἶσαι ὁ ἰσχυρότατος ὄλων τῶν περὶ σὲ ἡγεμόνων καὶ ὅτι ὥπλισθης ἐπὶ σκοπῷ ἀγαθῷ· τὸ δὲ σπουδαιότερον, ὅτι ἡ φήμῃ διεσάλπισεν ἀπανταχοῦ τὴν τε ἀκαράδαντον ἀνδρείαν σου καὶ τὴν εὐκρινεῖαν τῆς πίστεώς σου. Τοῦτου ἕνεκα καὶ προσέτι διὰ τὴν εὐπρέπειαν τῶν τρόπων σου ἀπέκτησας τὴν ἀγάπην καὶ αὐτῶν ἐκείνων ὅσοι κατὰ πρῶτον σε βλέπουσιν. Ὅθεν προαιρούμενοι νὰ σε περιλάβωμεν εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς στοργῆς ἡμῶν, ἀπεφασίσαμεν νὰ υἱοθετήσωμεν ὡς ἴδιον τέκνον ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μεγιστάνων τῆς αὐλῆς ἡμῶν καὶ νὰ σοι θέσωμεν τὴν βασιλείαν ἡμῶν ὑπὸ τὸ σὸν κράτος, ὅπως διὰ τοῦ πλῆθους τῶν παρόντων καὶ ἐπερχομένων μαχητῶν σου ἀγωνισθῇς ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος αὐτῆς». Τότε ὁ δοῦξ τῆς Λοθαριγγίας ἐνέθητο τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἑλληνος μονάρχου, καὶ ὥμοσεν αὐτῷ πίστιν ὡς ὑποτελῆς· τὸν δ' αὐτὸν ὀρκον ὥμοσαν ἐν τῷ ἅμα πάντες οἱ λοιποὶ ἀξιωματικοί. Καὶ ὁ Ἀλέξιος ἀνθυπέσχετο νὰ συντρέξῃ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας. Πάλιν δὲ οἱ ἡγεμόνες τῶν σταυροφορῶν ὑπεχρώσθησαν νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ βασιλέως πάσας τὰς ἀρχαίας τοῦ κράτους κτήσεις, ὅσας ἐμελλον νὰ ἀνακτήσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ ἤδη ὁ Γοδοφρέδος Βουιλλῶνος περιεβλήθη τὰ βασιλικά ἱμάτια κατὰ τοὺς νενομισμένους ἐν τοιαύταις περιστάσεσι τύπους καὶ ἀνευφημήθη ὡς θετοῦ τοῦ βασιλέως υἱός.

Ἡ σεμνοπρεπὴς αὕτη τελετὴ συνεληρώθη διὰ τῶν δώρων τὰ ὅποια ὁ Ἀλέξιος διέταξε νὰ προσφερθῶσιν εἰς τε τὸν Γοδοφρέδον καὶ εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτόν, δώρων λαμπροτάτων, τὰ ὅποια συγκείμενα ἐκ χρυσοῦ, πολυτίμων λίθων, μεταξωτῶν ὕφασμάτων, ἱππων, ἡμιόνων καὶ ἀγγείων τεχνικώτατα ἐκ ποικίλης ὕλης εἰργασμένων, ἐκίνησαν τὸν θαυμασμόν καὶ ὑπερέβαλον ἀπάσας τὰς προσδοκίας τῶν φράγκων ἡγεμόνων. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἐπέμποντο ἐκ διαταγῆς τοῦ Ἀλεξίου εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Γοδοφρέδου ἱκανὸν χρόνον κατὰ πάσαν ἑβδομάδα ἀξίολογα χρηματικὰ ποσὰ εἰς χρυσὸν καὶ εἰς χαλκόν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα ἐπανήρχοντο ἐν μέρει εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Κράτους· διότι κατὰ τὰ συμπεφωνημένα οἱ σταυροφόροι ἐπλήρωνον ἀπάσας τὰς προμηθείας ὅσων εἶχον χρεῖαν. Ἀλλ' οὐδὲν ἦγτον τὸ γεγονὸς εἶναι ἀξιοσημείωτον, ἔνθεν μὲν διότι, συνδυαζόμενον μάλιστα μετὰ τῆς πολυτελείας τῶν γενομένων δώρων, μαρτυρεῖ ὅπόσον δαιψαλεῖς πόρους εἶχεν ἔτι τὸ κράτος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἔνθεν δὲ διότι ἀποδεικνύει ὅπόσον ὁ Ἀλέξιος ἀπέφενεν ἐκ παντὸς τρόπου, ἔστω καὶ διὰ μεγάλης χρηματικῆς τοῦ ταμεῖου προκαταβολῆς, νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς σταυροφόρους τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ λαμβάνωσι παρὰ τῶν κατοίκων ἄνευ πληρομῆς τὰ πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ ἀναγκαῖα. Τριταύτῃ ἐγένετο ἡ τελετὴ ἐκείνη, ἣτις ἐφαίνετο καταστήσασα ἐκ μέσου πᾶσαν ἀφορμὴν ἔριδος καὶ ἀσφαλίσασα τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου κατὰ τῶν κοσμεθαιῶν ἐπιχειρήματος. Ἐάν οἱ ὅροι τῶν γενομένων συνθηκῶν ἐξετελοῦντο εὐλαχρῶς, οὐδέποτε ἡ ἱστορία ἤθελεν ἀναφέρει ἐπιχείρημα χριστιανικώτερον, δικαιοτέρον καὶ εὐεργετικώτερον. Ἀλλ' ἡ χρησὴ τοῦ Γοδοφρέδου προαίρεσις δὲν συνεβίβαζτο πρὸς τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα ἐξ ὧν ἐκινήθησαν οἱ πλείστοι τῶν συναγωνιστῶν αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων ὁ προκηρῶντας τὰς σταυροφορίας ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης. Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ τῷ οὗτος μὲ ὄμμα ἀδιάφορον τὸν στρατὸν ἐκεῖνον, ὅστις ἦτο προωρισμένος νὰ καθυπαγάγῃ τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης, ὁμνούντα πίστιν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὸν προστάτην καὶ ἀρόμαχον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας βασιλεῖα; Ὁ πάπας ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐνόει παντάπασιν νὰ παραδοθῶσιν οἱ ἀνακτηθέντες τόποι εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ὅτι ἀπ' ἐναντίας ἡξίου νὰ ἀνακτηθῶσι πρὸς ὄφελος τῆς Λυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ταῦτα ἔμελλον νὰ ἀποκαλυφθῶσι βραδύτερον· μετ' ὅς πολὺ δὲ πολλοὶ καὶ τῶν κοσμικῶν τῆς Δύσεως ἡγεμόνων ἀπέδειξαν διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν ὅτι ἦλθον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ σκοπῷ ἄλλῳ καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῆς τῶν Τούρκων καταπίεσεως.

Σημειωτέον ὅτι οἱ ὅροι τῆς γενομένης μεταξὺ Γοδοφρέδου καὶ βασιλέως συμβάσεως ταύτης δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν δυτικῶν χρονογράφων ἀπαραλλάκτως ὅπως ὑπὸ τῆς Ἀννης Κομνηνῆς. Ἡ τελευταία αὕτη λέγει περὶ αὐτῶν ἐπὶ λέξεως τάδε· «Προσελθὼν οὖν ὁ Γοντοφρέ (δηλαδὴ ὁ Γοδοφρέδος) τῷ βασιλεῖ ἐπωμάσατο ὄντιν ἀπαιτεῖτο ὄρκον, ὥστε ὁπόσας πόλεις καὶ χώρας ἡ φρούρια φθάσει κατασχεῖν ὑπὸ τὴν βασιλείαν Ρωμαίων τὸ πρῶτον τελούντα πρὸς τὸν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποστελλόμενον ἀρχηγὸν παραδιδόναι. Ταῦτ' οὖν ἐπομοσόμενος, χρήματά τε ἱκανὰ λαβὼν, ὁμέστιός τε καὶ ὁμοτράπεζος αὐτῷ γεγονώς, καὶ δαψιλῶς εὖωχθεῖς, διαπεράσας κατὰ τὸν Πελεκάνον ἡλίισατο» (1). Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν «ὅτι ὁ μὲν Ἀλέξιος ὑπέσχετο ἐνόρκως νὰ βοηθήσῃ τοὺς σταυροφόρους ἄγων μάλιστα αὐτὸς τὸν ἴδιον στρατὸν, νὰ παράσχῃ αὐτοῖς τροφὰς εἰς εὖλογον τιμὴν καὶ νὰ μὴ ἀνεχθῇ τινα πρὸς οὐδέναν τῶν σταυροφόρων ἀδικίαν. Οἱ δὲ

(1) Τὸ Πελεκάνον ὑποτίθεται ὅτι εἶναι τὸ ἐν τῇ θέσει τοῦ νῦν Μαλαπέ (ἐν τῇ τῆς Προποντιδὸς ἐναντί τῆς νήσου Χάλκης ἀκτῇ).

τούτων ηγεμόνες υπερχεοῦντο νὰ μὴ ἐπιχειρήσωσι τι κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ νὰ ἀποδώσωσιν αὐτῷ τὰ κυριώτερα τοῦ κράτους φρούρια, ὅσα ἤθελον ἀνακτήσει ἐν Ἀσίᾳ. Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἄλλας γαίας, τὰς ὁποίας πρὸς τὸ συμφέρον τῆς κατακτήσεως τῶν Ἱεροσολύμων ἤθελον ἀναγκασθῇ νὰ φυλάζωσιν αὐτοί, ὑπέσχοντο νὰ ὁμώσωσιν αὐτῷ πίστιν καὶ ὑποταγὴν, ἐπιφυλαττόμενοι νὰ μὴ τηρήσωσι τοὺς ὅρκους αὐτῶν εἰμὴ καθ' ὅσον καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἤθελε μείνει πιστός· εἰς τὸν ἴδιον λόγον». Ὑπάρχουσι λοιπὸν μεταξὺ τῶν δύο τούτων μορτυριῶν διαφοραὶ τινες, ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν συζητήσεως θέλομεν παραδεχθῆ ὡς γνησίους τοὺς ὅρους τῆς συμβάσεως ὅπως οὗτοι διαγράφονται ὑπὸ τῶν δυτικῶν χρονογράφων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν θέλομεν ἐκτιμῆσαι τὴν ἀμοιβαίαν διαγωγὴν τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ αὐτοκράτορος.

Μετὰ τὴν συνομιλογίαν τῶν συνθηκῶν ὁ Γοδοφρέδος διεπαιρώθη ἐπὶ τῶν βασιλικῶν πλοίων εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν ἀρχῇ Ἀπριλίου 1097, καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ Χαλκήδονά ἵνα περιμενῇ ἐκεῖ τοὺς ἄλλους συναγωνιστάς· Ἄλλ' οἱ ἀδικώπως ἐπερχόμενοι οὗτοι συναγωνισταὶ ἔμελλον νὰ ἐπιταρδεύωνσι καὶ καταστῆναι δυσεχερότερα τὰ πράγματα. Ὁ μετὰ τὸν Γοδοφρέδον πρῶτος ἀφικόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν σταυροφόρος ἡγεμὼν ὑπῆρξεν ὁ τοῦ Ροβέρτου Γυσακάρδου υἱὸς Βοημούνδος, ὅστις παρῆστι νῦν ὡς προστάτης καὶ πρόμαχος τοῦ κράτους ἐκείνου τοῦ ὁποίου πρὸ μικροῦ ἔτι ἔχει διατελέσει ἀναφανδὸν πολέμιος. Εἰς τὸ ἀνέκαθεν χειραγωγῆσαν τὸν Βοημούνδον πνεῦμα τῆς πλεονεξίας εἶχε τότε προστεθῇ καὶ ὁ πόθος τῆς ἐκδίκσεως δι' ἣν ἔπαθε πρὸ τινῶν ἐνιαιτῶν ἦταν. «Καὶ γὰρ ὁ μὲν Πέτρος (ὁ ἐρημίτης), λέγει ἡ Ἄννα, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς εἰς προσκύνῃσιν τοῦ Ἁγίου Τάφου τὴν τσασύτην ὁδοιπορίαν ἀνεδέξατο. Οἱ δὲ γε λοιποὶ κόμητες καὶ τούτων μᾶλλον ὁ Βαϊμούντος, παλαιὰν μὴνιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τρέφοντες, καὶ εὐκαιρίαν ζητοῦντες ἀντίποινα τούτῳ παρασχεῖν τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης νίκης ἣν ἤρατο κατ' αὐτοῦ, ὁπότε κατὰ τὴν Λάρισαν τὸν μετ' αὐτοῦ συνῆψε πόλεμον ὁμογνωμονήσαντες καὶ αὐτὴν τὴν μεγαλόπολιν κατασχεῖν ὀνειρώττοντες εἰς τὴν αὐτὴν ἐληλύθεισαν γνῶμην... τῷ μὲν φαινομένῳ τὴν πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα ὁδοιπορίαν ποιούμενοι, τῇ δ' ἀληθείᾳ τὸν αὐτοκράτορα τῆς ἀρχῆς παραλύσαι καὶ τὴν μεγαλόπολιν κατασχεῖν ἐθέλοντες». Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐμπίπτει ἐνταῦθα εἰς ὑπερβολὴν ἀξιούσα ὅτι πάντες οἱ τῆς Δύσεως κόμητες ἐβουλεύοντο ἔκτοτε τὴν κατάληψιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουιλλῶνος καὶ πολλοὶ ἄλλοι χρηστοὶ ἡγεμόνες ἐξεστράτευσαν εὐλακρινῶς ἵνα ἐλευθερώσωσι τὸν ἅγιον τάφον. Τινὲς ὅμως, καὶ ἑξαιρέτως ὁ Βοημούνδος, ἤθελον τῷντι νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἵνα γίνωσι κύριοι τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Βοημούνδος ἐξεστράτευσεν ἐξ Ἰταλίας περὶ τὰ τέλη τοῦ 1096 μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ταγκρέδου, συνεπαγόμενος μυρίους μὲν ἱππεῖς, πολυαριθμοὺς δὲ πεζοὺς. Ἀποβίβασθεις δὲ εἰς Χαορίαν ἐπὶ τὴν πορτὴν ἐκεῖθεν εἰς Καστορίαν, ὅπου ἐπανηγύρισεν τὴν ἐορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. Ὀλίγας ἡμέρας πρὶν ἢ ἐκπλεύσῃ ἐξ Ἀπουλίας εἶχε γράψῃ πρὸς Γοδοφρέδον τὸν Βουιλλῶνος ἐπιστολήν, ἥς ἡμφισβητήθη μὲν ὑπὸ τοῦ κόμητος Ριαντ τὸ κείμενον, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ ἔννοια, θεωροῦντος πιθανώτατον ὅτι ὁ Βοημούνδος πρότεινε νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ Ἀλεξίου. «Δὲν ἄγνοεῖς, ἔγραφε κατὰ Γουλιέλμον τὸν Τύριον, ὃ ἀγαθώτατε ἀνδρῶν, ὅτι ἔχεις νὰ πολιτευθῇς πρὸς ὃν ἀρχεῖον, ἢ μᾶλλον πρὸς θηρίον τοῦ χειρίστου εἵδους, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶναι νὰ ἀπατήσῃ καὶ νὰ καταδιώξῃ μέχρις ἐξοντώσεως τὸν λατινικὸν λαόν. Ὅτι φρονῶ ἐγὼ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, θέλεις τὸ φρονῆσαι καὶ σύ ποτε, διότι γινώσκω τὴν πονηρίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ ἄσπονδον αὐτῶν μῖσος. Μὴ πορευθῇς ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὕλαγε νὰ στρατοπεδεύσῃς περὶ Φιλίππουπολιν· ἐκεῖ, Θεοῦ θέλοντος, θέλω

φθάσει και ἐγὼ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοιξέως, καὶ θέλω σοὶ παράσχει μετ' ἀδελφικῆς ἀγάπης, ὡς εἰς κύριόν μου, τὰς τε συμβουλὰς καὶ τὸν βραχίονά μου κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς ἡγεμόνος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους». Ἐννοεῖται ὅτι τοιαῦτα ἔχων φρονήματα καὶ πάθη μετεχειρίσθη τὰς ἐπαρχίας τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, δι' ὧν διήρχετο, ὡς πολέμιος, λεηλατῶν ἀφειδῶς τὴν χώραν καὶ καταπιέζων ἀνηλεῶς τοὺς κατοίκους. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλ' ἀναχωρήσας ἐκ Καστορίας καὶ ἀφικόμενος εἰς Πελαγονίαν ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου πόλιν τινά, κατεπυρπόλησεν αὐτὴν καὶ κατέβαλεν εἰς ἔδαφος, ἐξηφάνισεν ἀπαντας τοὺς κατοίκους διὰ τοῦ πυρός καὶ τοῦ σιδήρου καὶ ἔπειτα ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ συνεπαγόμενος πλουσιωτάτην λείαν. Ταῦτα δὲ πάντα ἔπραξε, κατὰ Γουλιέλμον τὸν Τύριον καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχαίους δυτικούς χρονογράφους, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἡ ταλαίπωρος ἐκείνη πόλις κατοικεῖτο ὑπὸ αἰρετικῶν. Τίς ἦτο ἡ πόλις αὕτη καὶ τίνας οἱ λεγόμενοι ἐκείνοι αἰρετικοί, οὐδεὶς τὸ ἤξευρε. Οἱ μὲν εἶπον ὅτι ἦσαν Ἰουδαῖοι καὶ Τουρκοπῶλοι, οἱ δὲ ὅτι ἦσαν Παυλιανῖται, οἱ δὲ ὅτι ἦσαν ἀπλῶς ὀρθόδοξοι Ἕλληνες. Ἀλλ' οἰοιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν ἡ καταστροφή ἐκείνη ἦτο ἀποτροπῆς καὶ οὕτω πως χαρακτηρίζει αὐτὴν (une odieuse exécution) εἰς τὴν νεότερον γάλλων ἱστοριογράφων τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ Peyré, καίτοι ἄλλως ὢν φανατικώτατος πολέμιος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἀπέναντι τῶν παραδόξων τούτων ἐπικυρώνει, οὕτω πως πολιτευομένων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνῃσι μετὰ χεῖρας ἑσταυρωμένας οἱ ἑλληνικοὶ στρατοὶ καὶ δὲν ἠδυνήθησαν μὲν νὰ καταβάλλωσιν αὐτοὺς πάντοτε, ἀλλὰ βεβαίως ἐξεπλήρωσαν καθήκον ἱερὸν ἀντιπαραταχθέντες. Τελευταῖον τῇ 1 Ἀπριλίου τοῦ 1097 ὁ Βοημούνδος ἐφθάσεν εἰς τὰ περὶχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐκεῖ ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουιλλῶνος ὅστις πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀπαντήσει εἰς τὸν Βοημούνδον διὰ πάσα κατὰ τὸ βασιλέως τῆς Ἀνατολῆς ἐπιχειρήσις ἀντιβαίνει εἰς τὸν ὄρκον ὃν ὤμοσαν τοῦ νὰ πολυμήσωσι τοὺς ἀπίστους, κατέπεισε τὸν δυσήγιον ἐκείνῳ σύμμαχον νὰ προσέλθῃ αὐτοπροσώπως εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ ὁμώσῃ πίστιν τῷ βασιλεῖ. Μόνος ὁ ἀγέροχος Ταγκρέδος ἀπειτούθη νὰ παρενρεθῇ εἰς τὴν τελετὴν ταύτην.

Ὁ κόμης τῆς Φλανδρίας Ροβέρτος, ὅστις ἐπῆλθεν, ὅπως καὶ ὁ Βοημούνδος, διὰ τῆς Ἀδριατικῆς μετὰ ἑπὶ πολυαριθμοτέρου στρατοῦ, δὲν ἐδίστασε νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τοῦ Γοδοφρέδου καὶ τοῦ Βοημούνδου, καὶ διεπεραιώθη ἐπίσης εἰς Ἀσίαν. Ἀλλ' ὁ ἔσχατος πάντων στρατεύσας Ραιμούνδος, κόμης Τολώσσης καὶ τοῦ ἁγίου Γυλλίου (ἡ Αἰγυδίου Saint Gilles), ὅστις βραδύτερον ἔμελλε νὰ ἀναδειχθῇ εἰς τῶν πιστοτέρων ὑπερμάχων τοῦ Ἀλέξιου, κατ' ἀρχὰς λέγεται ὅτι ἐπολιτεύθη ὅλως. Πορευθεὶς μετὰ δεκακισμυρίων ἀνδρῶν διὰ Λομβαρδίας, Φριουλίας, Ἰστρίας, Δαλματίας, Δυρραχίου καὶ Πελαγονίας, ὁ Ραιμούνδος περὶῆλθεν, ὡς πάντες οἱ λοιποὶ, εἰς ρήξεις πρὸς τοὺς κατοίκους, ἐκυρίευσεν καὶ ἐδήλωσε διαφόρους πόλεις, ἐν αἷς τὴν Ραιδεστόν· καὶ κατεπίσθη μὲν ὑπὸ τοῦ Γοδοφρέδου νὰ εἰσέλθῃ ἄνευ στρατοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀλλ' ἅμα γενομένου λόγων νὰ ὁμώσῃ πίστιν τῷ βασιλεῖ, ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἦλθεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἵνα ζητήσῃ δεσπότην· ὅτι, ἂν ὁ αὐτοκράτωρ ἐνώσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ μετὰ τοῦ σταυροφορικοῦ καὶ ἀναλάβῃ τὴν ὅλην ἡγεμονίαν, θέλει ὑπακούσει αὐτῷ ὡς στρατηγῷ, οὐδέποτε ὅμως θέλει προσκυνήσει αὐτὸν καὶ ἀναγνωρίσει ὡς κυρίαρχον, ὅπως ἔπραξαν οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες. Ὁ Ἀλέξιος ἀγανακτῆσας προσέβαλε τὸν στρατὸν τοῦ Ραιμούνδου, ὁ δὲ κόμης τῆς Τολώσσης ἔμελέτα ἤδη πονδαιότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ Βοημούνδου τὴν τοῦ βασιλέως κατάλυσιν, ἐπὶ δὲ τούτῳ προέτεινε νὰ ἐπιστρέψωσιν ἐξ Ἀσίας ὅσοι ἐφθασαν νὰ διαπεράσωσιν εἰς αὐτήν. Ἀλλ' οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες βλέποντες τὸ πρᾶγμα ἀκατόρθωτον, διότι ὁ στόλος δι' οὗ ἠδύνато νὰ γίνῃ ἡ προτεινομένη καθόδος, ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἀλέξιον, καὶ πρὸς τούτοις ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἡ ρήξις αὕτη ἠδύνато νὰ ἀποβῇ ὀλεθρία ὡς πρὸς τὸ κύριον ἐπιχείρημα, ἐδυσώπησαν τὸν Ραιμούνδον

και υπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ ὁμώσει «ὅτι οὐδέποτε θέλει πράξει τι κατὰ τῆς τιμῆς ἢ τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλέξιου, ἐνὸς καὶ ὁ Ἀλέξιος τηρήσῃ τὰς ἰδίας ὁμολογίας». Διευατηρήθη ὁμως ὅτι προτιμῶ τὸν θάνατον παρὰ νὰ ὁμώσει ὑποταγὴν, ὁ δὲ βασιλεὺς διὰ τὸ δυσχερὲς τῶν περιστάσεων ἠγκαλιόσθῃ νὰ εὐχαριστηθῇ εἰς τὴν διαβεβαίωσιν ἐκείνην, καὶ ἠγωνίσθῃ διὰ τῶν περιποιήσεων αὐτοῦ νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν ἀγέρωχον ἡγεμόνα.

Τοιαῦτα περὶ Ταγκρέδου καὶ Ραιμούνδου λέγουσιν οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι. Καὶ τὰ μὲν περὶ τοῦ πρώτου εἶναι ἀναμφισβήτητα, καθὼ καὶ ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς συνολογούμενα. Τὰ δὲ κατὰ τὸν κόμητα Τολώσσης καὶ ἀγίου Γαλλίου, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει αὕτη Σαγγέλην, ἄλλως ἀναφέρονται ὑπὸ τῆς βασιλόπαιδος ἱστοριογράφου. «Ὁ βασιλεὺς, λέγει ἡ Ἄννα, ἠγάπα τὸν Σαγγέλην διαφερόντως διὰ τὸ περιὸν αὐτῷ τοῦ φρονήματος, καὶ τῆς ὑπολήψεως τὸ ἀνόθευτον καὶ τὸ τοῦ βίου καθαρὸν». Τούτου δ' ἕνεκα ἐκράτησε

Σφραγὶς τοῦ Ραιμούνδου, κόμητος τῆς Τολώσσης

τὰς ἐπιβουλὰς του. Ὁ δὲ ἀνωμολόγησεν ὅτι ὁ Βοημούνδος ἐκληρονόμησεν ἐκ τῶν προγόνων τὴν ἐπιτοκίαν καὶ τὸν δόλον, ὅτι διαῖμα μέγιστον θέλει εἶναι ἂν τηρήσῃ ὅσα ὥμοσε, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Ραιμούνδος θέλει τὸ κατ' αὐτὸν σπένσει νὰ ἐκκληρώσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως προσταθὲν. Αὕτη τῆς Ἄννης ἡ ἔκθεσις συμφωνεῖ πλείοτερον πρὸς ὅλην τὴν μετέπειτα διαγωγὴν τοῦ κόμητος τῆς Τολώσσης, ὅστις ἀνεδέχθη εἰς τῶν πιστοτέρων τοῦ βασιλέως φίλων. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε, καὶ ἂν δηλαδὴ τινὲς τῶν σταυροφόρων ἀπεποιήθησαν τὸν ὅρκον, τὸ κύρος τῶν προαναφερθεισῶν συμβάσεων δὲν ἠλαττώθη ἐκ τούτου, διότι οἱ πλείοτεροι ὥμοσαν νὰ τηρήσωσιν αὐτάς, μάλιστα δὲ ὁ πάντων ἐπιφανέστερος Γοδοφρέδος, μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Νικαίας, καὶ πάντες οἱ λοιποὶ, κατ' αὐτὴν τῶν δυτικῶν τὴν ὁμολογίαν, ἐποίησαν τὸν ὅρκον.

Οἱ σταυροφόροι, ἀφοῦ διεπαιρώθησαν τελευταῖον ἅπαντες εἰς τὸ περὶ Χαλκηδὸνα στρατόπεδον, ἀπεφάσισαν νὰ προελάσωσιν ἀρχόμενοι τοῦ ἔργου ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῆς Νικαίας, ὅπου ἔφθασαν διὰ Νικοδημίας ἐν ἀρχῇ τοῦ Μαΐου 1077. Ἐτι ἐνθ' διέτριβον περὶ Χαλκηδὸνα εἶχε προσέλθει καὶ συνταχθῇ μετ' αὐτῶν ἐν σῶμα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ συγκείμενον μὲν ἐξ 40.000 κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἀγγλοῦ χρονογράφου Ὁρδερίκου Βιτάλ, τεταγμένον δὲ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Τατίκιον, τὸν γνωστὸν ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου. Τὸν Τατίκιον τοῦτον πάντες μὲν οἱ χρονογράφοι τῆς Δύσεως χλευάζουσι καὶ ὑβρίζουσιν ὡς ἐπιβουλότατον ἄνδρα, εἰς δὲ καὶ μόνος ὁ τοῦ «ἔσματος Ἀντιστοχίας» συγγραφεὺς, λέγει εὐλακρινῶς τῶν Φράγκων φίλον· ἢ δ' ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἔδωκεν εἰς τοὺς σταυροφόρους ἓνα τῶν ἀρίστων αὐτοῦ στρατηγῶν, ὅστις ἐπιτελεύτη πρὸς αὐτοὺς ὅσον ἦτο δυνατόν εὐλακρινῶς πρὸς τοιοῦτους συμμάχους. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀ-

λέξις διατρίβων εἰς Πελεκάνον, οὐ μακρὰν τῆς Νικαίας, παρηκολούθει καὶ ἐπετήρει τὸ ὅλον ἐπιχείρημα.

Ἡ Νίκαια, ἡ πόλις ἐν ᾗ ἤδρευσαν δύο οἰκουμενικαὶ σὺνδοδοι, καὶ ἦτις κατεῖχeto ἤδη ὑπὸ τῶν ἀσπονδοτέρων τοῦ χριστιανισμοῦ πολεμίων, ἦτο ἀνέκαθεν μὲν ἀσφαλέστατα ὠχυρωμένη, κατέστη ἰδ' ἔτι μᾶλλον δυσπόρητος διὰ νέων ἀμυντικῶν ἔργων ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Κελιδῆ Ἀρσλάν, ἅμα μαθόντος ὅτι ἐπέρχεται εἰς τὴν Ἀσίαν ἡ μεγάλη τῶν σταυροφόρων ἐπιστρατεία· καὶ πλὴν τούτου ὁ σουλτάνος συνεκρότησε στρατιὰν λόγου ἀξίαν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ ἐπιτεθῇ ἐξωθεν κατὰ τῶν πολιορκούντων. Τῷ 16 Μαΐου ἐπέπεσον ἀπὸ τῶν πέριξ ὁρέων μετὰ πεντήκοντα ἢ ἑξήκοντα χιλιάδων ἰππέων κατὰ τῶν σταυροφόρων, ἀλλὰ μετὰ πεισματώδη μάχην ἠττήθη κατὰ κράτος. Καίτοι ἔβλεπεν ἑαυτὴν περὶ τῆς Νικαίας, καίτοι ἐγκατελείφθη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, καίτοι ἔβλεπεν ἑαυτὴν περιεωραμένην ὑπὸ ἑκατὸν μὲν χιλιάδων ἰππέων, ἑξακοσίων δὲ χιλιάδων πεζῶν, δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἐβδομάδας ἀνθίστατο εἰς τὰς ἐπανειλημμένας τῶν πολεμίων αὐτῆς ἐφοδούς, δεινὰ ἐπαγαγοῦσα εἰς αὐτοὺς τραύματα. Τὰ τεῖχη ὑπεσκάπτοντο μὲν καὶ ἐρρηγύνντο διὰ τῶν ποικίλων πολιορκητικῶν μηχανῶν, τὰς ὁποίας προσηγάγεν ὁ Ἀλέξιος, ἀλλὰ πάλιν τάχιστα ἐπεσφενάζοντο. Τὸ δὲ χεῖριστον, διὰ τῆς παρακεμένης εἰς τὴν πόλιν Ἀσκανίας λίμνης, οἱ πολιορκούμενοι ἐλάμβανον ἀκολούτως πάντα τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς ἐφόδια. Τότε ὁ Ἀλέξιος ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ τὴν λίμνην, ἵνα φράξῃ οὕτω πᾶσαν τῆς πόλεως μετὰ τῆς ἑξῆς χώρας κοινωνίαν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ διέταξε νὰ ἀθροισθῶσιν εἰς Κίον (Γκαμλί) πολυάριθμα πλοῖα δυνάμενα νὰ περιλάβωσιν 100 ἄνδρας ἑκάστον. Ἀπὸ δὲ τῆς Κίου τὰ πλοῖα ταῦτα μετεκομίσθησαν διὰ ξηρᾶς μέχρι τῆς λίμνης, καὶ καθελυγθέντα εἰς αὐτὴν καὶ ὀπισθέντα διὰ τῶν λεγομένων Τουρκοπόλων, τεταγμένως ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βουτουμίτην, περιέζωσαν καὶ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὴν πόλιν. Ἦσαν δὲ οἱ Τουρκοπόλοι στρατιωτικὸν σῶμα συγκείμενον ἐκ παίδων ἀπὸ χριστιανῶν γεννηθέντων, ἀπαρallάκτως ὅπως βραδύτερον παρὰ τοῖς ὁσμανίταις Τούρκοις οἱ γενίτσαροι ἦσαν σῶμα στρατιωτικὸν συγκείμενον ἐκ παίδων ἀπὸ χριστιανῶν γεννηθέντων. Καὶ ἐνῶ λοιπὸν οἱ Τουρκοπόλοι κατέλαβον τὴν λίμνην, συγχρόνως ὁ Τατίκιος ἐξέπεμψε δισχίλους τοξότας ἐπὶ τὸ καιριώτερον σημεῖον τῶν ἀπὸ ξηρᾶς ὀχυρωμάτων, καὶ μηχανὴν ἐπιτηδεῖαν νὰ καθαίρῃσιν μέγαν τινὰ πύργον, ὃν οἱ σταυροφόροι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλωσι. Μετὰ τῶν Ἑλλήνων τοξοτῶν συνηγωνίσθησαν ἀμέσως καὶ οἱ φράγκοι ἠγεμόνες, ὥστε ἡ ἐφοδος ἀπέβη γενική. Τότε οἱ πολιορκούμενοι ἀπελπίσθησαν καὶ ἦλθον εἰς λόγους περὶ παραδόσεως πρὸς τὸν Βουτουμίτην, ὅστις ἐσελθὼν εἰς τὸ φρούριον τῇ 20 Ἰουνίου ἔφησεν ἐπὶ καὶ ὅχι εἰς τοὺς σταυροφόρους, ἀποστερήσας οὕτω τούτους τῆς ἀνηκούσης εἰς αὐτοὺς λείας. Παρὰ πάντων ἐν τούτοις ὁμολογεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπεξημίωσε τοὺς μὲν ἠγεμόνας διὰ δόρων, τοὺς δὲ στρατιώτας διὰ χρημάτων καὶ τροφῶν. Καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν προεκτεθεισῶν περιπετειῶν τῆς πολιορκίας, τὰς ὁποίας δὲν ἀρνοῦνται οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι καὶ ἱστορικοὶ, καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἡ ἄλωσις ὄφειλετο πολὺ μᾶλλον εἰς τὸν Ἀλέξιον ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τῷ 16 Μαΐου δὲν περιῆλθεν εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ κινδύνου εἰμὴ

Οἱ χρονογράφοι καὶ βραδύτερον οἱ ἱστορικοὶ κατηγοροῦσαν τὸν Ἀλέξιον ὅτι ἐπιβούλως ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ταύτης περιστάσεως· διότι διενήργησε δῆθεν διὰ τοῦ Βουτουμίτου, ὥστε ἡ πόλις νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν καὶ ὅχι εἰς τοὺς σταυροφόρους, ἀποστερήσας οὕτω τούτους τῆς ἀνηκούσης εἰς αὐτοὺς λείας. Παρὰ πάντων ἐν τούτοις ὁμολογεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπεξημίωσε τοὺς μὲν ἠγεμόνας διὰ δόρων, τοὺς δὲ στρατιώτας διὰ χρημάτων καὶ τροφῶν. Καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν προεκτεθεισῶν περιπετειῶν τῆς πολιορκίας, τὰς ὁποίας δὲν ἀρνοῦνται οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι καὶ ἱστορικοὶ, καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἡ ἄλωσις ὄφειλετο πολὺ μᾶλλον εἰς τὸν Ἀλέξιον ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τῷ 16 Μαΐου δὲν περιῆλθεν εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ κινδύνου εἰμὴ

ἀφ' οὗ κατελήφθη ἡ Ἀσκανία λίμνη κατελήφθη δὲ ἡ λίμνη διὰ πλοίων κατασκευασθέντων, μεταβιβασθέντων καὶ ὀδηγηθέντων ὑπὸ ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Πρὸς δὲ αἱ ἐπιτηδεύουσαι τῶν μηχανῶν ἐπιορηθεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλέξiou καὶ ἐπὶ πᾶσιν οἱ ἐν Νικαίᾳ Τούρκοι ἐπιορίμων νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα Μελίχον ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τὶ κακὸν λοιπὸν ἔπραξεν ὁ Ἀλέξιος ἐὰν παρέλαβε μὲν τὴν κατὰ τὰ συντεθειμένα ἀνήκουσαν αὐτῷ πόλιν, διασώσας δὲ αὐτὴν ἀπὸ φοβερᾶς λεηλασίας ἀπεξημίωνεν οὐδὲν ἦττον τοὺς συμμάχους διὰ δωρεῶν πολυτίμων; Τοσοῦτον δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ σταυροφόροι οὐδόλως δυσηρεστήθησαν διὰ τὴν κοιαυτήν τοῦ βασιλέως πολιτείαν ὥστε πάντες οἱ πρότερον ἀποποιηθέντες τὸν ὅρκον τῆς πίστεως, ἰδίως ὁ Ραιμουνδος καὶ ὁ Ταγκρέδος, ὥμοσαν αὐτὸν μετὰ τὴν ὥλωσιν. Καὶ πρόδηλον ἄρα εἶναι ὅτι πᾶσα ἡ κατηγορία ἐκείνη ἐσκευώρηθη ἵνα ἀντιταχθῇ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν σταυροφόρων αὐτῶν μετ' ὀλίγον γενομένας παραβιάσεις τῶν συνθηκῶν.

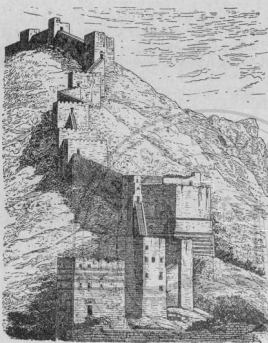
Οἱ σταυροφόροι προήλασαν ἀπὸ Νικαίας περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου. Ὁ δ' Ἀλέξιος συνεκτέμνωσας μετ' αὐτῶν τὴν ὑπὸ τὸν Τατίκιον μοῖραν ἐπαγγέλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως παρασκευάσας δύναμιν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν ἰσχυροτέραν, δυνήθη νὰ συντρεξῇ συντονώτερον τοὺς συμμάχους αὐτοῦ. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι νικήσαντες ἐπανειλημμένως τὸν Κελιτζὲ Ἀρσλάν, ἀγωνισθέντα νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασιν αὐτῶν, μάλιστα δὲ περὶ Δορυλαίου, καὶ κυριεύσαντες πᾶσαν τὴν Κιλικίαν⁽¹⁾ ἔφθασαν κατὰ Ὀκτώβριον εἰς Ἀντιόχειαν, τῆς ὁποίας ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν. Διαρκούσης ὁμοῦ τῆς πολιορκίας ταύτης εἰς τῶν φράγκων ἡγεμόνων, ὁ τοῦ Γοδοφρέδου ἀδελφὸς Βαλδουῖνος, παρεβίασε πρῶτος ἀναφανδὸν τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας. Εἶπομεν ἤδη ὅτι τὸ κράτος κατεῖχεν ἔτι εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐκεῖνας χώρας τὴν Ἑδεσσαν (σήμερον Ὀρφαν), κεκμένην πρὸς βορρᾶν τῆς Μεσοποταμίας μετὰ τῶν πηγῶν τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου⁽²⁾. Ὁ διοικητὴς αὐτῆς Θεόδωρος⁽³⁾ εἶχε πρόσκαλέσει τὸν ἡγεμόνα ἐκείνον ἵνα ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ καταπολεμήσῃ τοὺς ἐπὶ τοῦ Τούρκους. Ὁ σταυροφόρος εἰσελθὼν οὕτως εἰς τὴν ἑλληνίδα πόλιν υἱοθετεῖται ὑπὸ τοῦ γέροντος διοικητοῦ, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διενεργήσας τὴν δολοφονίαν τοῦ θεοῦ πατρὸς γίνεται κύριος τῆς πόλεως καὶ ὁρμώμενος ἀπ' αὐτῆς ἰδρύει τὴν πρῶτην φραγκικὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡγεμονίαν, ἣτις, κεκμένη εἰς τὴν ἀρκτικὴν ἄκραν τῆς Μεσοποταμίας, ἐξηπλώθη καὶ εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς τοῦ Εὐφράτου χώρας, ἥτοι πρὸς βορρᾶν μὲν μέχρι τῆς κυριωτέρας τοῦ Ταύρου σειρᾶς, πρὸς δὲ τὸ βορειοδυτικὸν μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ Χαλέπ. Κυβερνηθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ Βαλδουίνου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὑπῆρξε σπουδαιότατη ὡς πρὸς τοὺς σταυροφόρους πρόσκτησις, διότι ἐξησίομευεν ὡς προμαχὼν ἀπὸ τοῦ μέρους ἐκείνου τῶν ἐν Συρίᾳ ἰδρυμάτων αὐτῶν. Ἀλλ' εἶναι περὶ τὸν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ διαγωγή αὐτῆς τοῦ Βελδουίνου ἦτο τόσῳ μᾶλλον σκανδαλώδης ὅσῳ δὲν προέκειτο περὶ πόλεως ἀπὸ Τούρκων ἀνακτιθεῖσης, προέκειτο περὶ κτήματος ἀπὸ χριστιανῶν ἀρπαγέντος, ἡ δὲ ἀρπαγὴ συνωδεύθη ὑπὸ δεινοῦ ἰδιωτικοῦ κακούργου-

(1) Τὸ Δορυλαίον, ὡς γνωστόν, εἶναι ἐν Φρυγίᾳ· οἱ σταυροφόροι μετὰ τὴν μάχην τοῦ Δορυλαίου διήλθον ἀσφαλῶς διὰ τῆς Φρυγίας, Λυκαονίας καὶ Καππαδοκίας. Τὴν Κιλικίαν δὲ ἐκυρίευσαν πᾶσαν, διότι μέγα μέρος αὐτῆς ἦτο, ὡς εἶπομεν, κράτος χριστιανικὸν ἀρμενικόν. Διήλθον δὲ διὰ τῆς Κιλικίας (τῆς πεδιάδος).

(2) Αἱ πηγαὶ τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου κεῖνται πολὺ μακρὰν τῆς Ἑδέσσης, ἐν Ἀρμενίᾳ. Ἡ Ἑδεσσα κεῖται ἐν τῇ βορειοανατολικῇ Μεσοποταμίᾳ.

(3) Παρὰ τοῖς φράγκοις χρονογράφοις καλεῖται Τορᾶς ὡς Ἀρμένιος τὸ γένος.

ματος. Αὐτὸς ὁ Μισώ, ἂν καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ δικαιολογήσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Βαλδουίνου, δὲν δύναται νὰ κρίνῃ τὴν συνενοχὴν αὐτοῦ καὶ ὁμολογεῖ ῥητῶς ὅτι «ἐνεκα τῶν πλεονεκτημάτων τὰ ὁποῖα οἱ σταυροφόροι ἐκαρπώθησαν ἐκ τῆς ἰδρύσεως τοῦ νέου τούτου κράτους οἱ ἱστορικοὶ αὐτῶν ἐλησμόνησαν ὅτι ὑπῆρξε καρπὸς ἀδικίας καὶ βίας». Καὶ ἔπειτα ἔχουσιν ἔτι τὴν γενναϊότητα νὰ ὁμιλῶσι περὶ τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ τεῖχος τῆς Ἀντιοχείας
ὡς ἐσφίζετο μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

σιν, καὶ ὕμν νὰ παραδώσῃ αὐτὴν κατὰ τὰ συντεθειμένα εἰς τὸν στρατηγὸν τοῦ βασιλέως, ἐβουλεύθη νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτὸν ἐκείθεν ἐκ παντὸς τρόπου. Ὅθεν εἶπε τῷ Τατικίῳ ὅτι οἱ σταυροφόροι ὑποπτεύουσιν αὐτὸν ὡς συνενοούμενον μετὰ τῶν ἀπίστων, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν τε καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Τατικίος ἀνεχώρησε διὰ νὰ ἐπιταρύνῃ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ βασιλέως, ἡ διαγωγὴ αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ ἐπιλήψιμον. Ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἀννης, ἐμεσολάβησε μὲν ἐπιβουλὴ ἀλλὰ ταύτης θῆμα, οὐχὶ αὐτοσυργός, ὑπῆρξεν ὁ ἡγεμὼν τῶν βασιλικῶν ταγμάτων.

Ἀλλὰ, ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ἔχωσι τὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Τατικίου ἐξ Ἀντιοχείας, τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐπανελθὼν ἀπὸ Νικαίας εἰς Κωνσταντινούπολιν παρεσκεύασε δύναμιν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν ἀξιόλογον, ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου συμπράξῃ εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν τῶν σταυροφόρων. Εἰς τὸν πεζικὸν στρατὸν εἶχον καταταχθῇ καὶ 40.000

Τὸ παράδειγμα τοῦ Βαλδουίνου ἔμελλον μετ' ὀλίγον νὰ μιμηθῶσιν οἱ πλείστοι τῶν σταυροφόρων ἡγεμόνων. Ἡ πολιορκία τῆς Ἀντιοχείας διήρκεσε μῆνας ἐννέα, μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἀκολούθου 1098 ἔτους. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Λατῖνοι εἶχον περιέλθει εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν παθόντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τε τῆς στερήσεως τροφῶν καὶ ἀπὸ τοῦ χειμῶνος. Ὁ Τατάσος, ὑπολαμβάνων κινδυνεύουσιν τὴν ἐπιχείρησιν προέτρεψε κατ' ἀρχάς τοὺς ἡγεμόνας νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὰς γείτονας χώρας, μέχρις οὗ ἐπέλθῃ ὁ Ἀλέξιος μετὰ μεγαλυτέρου στρατοῦ καὶ ἐνωθῇ μετ' αὐτῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔαρος. Ἐπειδὴ δὲν εἰσῆλθοντο, ἀπῆλθεν ἐπὶ τῷ σκαπῷ τοῦ νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἄφαιν τοῦ βασιλέως, κομίσῃ δὲ καὶ τροφάς. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ βεβαίωι μάλιστα ὅτι τὴν ἀναχώρησιν ταύτην τοῦ Τατικίου ἐπήγαγον αἱ ρεδιουργίαι τοῦ Βοημούνδου, ὅστις, θέλων νὰ σφετερισθῇ τὴν πόλιν μετὰ τὴν ἄλω-

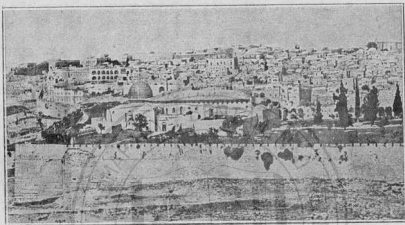
περίπου φράγκοι, ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἢ εἶχον καθυστερήσει ἐν Ἀσίᾳ, ἢ νεωστὶ ἐπῆλθον ἐξ Εὐρώπης εἰς Κωνσταντινουπόλιν. Πρὸ πάντων ἦτο ἀπαραίτητον νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ διὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πορεία, ἀναλαμβάνομένων τῶν παραλίων, καὶ ἰδίως τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἐφέσου. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον ὅχι μόνον διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς προδιαβάτας σταυροφόρους· διότι, ἂν οἱ Τούρκοι, οἵτινες κατεῖχον τὸ πλεῖστον τῆς μεσογαίας, διετέλουν προσετι κύριοι καὶ τῆς παραλίας, πᾶσα συγκοινωνία μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠδύνατο νὰ διακοπῇ, καὶ ὁ ἐν Συρίᾳ στρατὸς νὰ περιέλθῃ εἰς ἐσχάτην ἀμνηχανίαν. Μόνον λοιπὸν ἀφοῦ ἀνεκτήθῃ ἡ παραλία, κατέστη δυνατόν νὰ προελθῇ ὁ Ἀλέξιος ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀφίχθεις δὲ εἰς Φιλομήλιον τῆς Φρυγίας μανθάνει ὅτι ἡ πόλις ἐῴλω τῇ 3 Ἰουνίου ὑπὸ ἀρνησιθρησκῶν τινὸς παραδοθεῖσα, συνεννοηθέντος μετὰ τοῦ Βοημούνδου (2). Οὐδὲν ἦττον ὁ βασιλεὺς προσέτετο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ τοσοῦτο μᾶλλον ὅσῳ μετ' ὀλίγον ἐπληροφορήθῃ ὅτι οἱ κυριεύσαντες τὴν Ἀντιόχειαν χριστιανοὶ ἐπολιορκήθησαν αὐτοὶ ἐν τῷ νέῳ αὐτῶν κτήματι ὑπὸ πολυαριθμοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, τὸν ὅποιον ἐπήγαγεν ὁ Κερβογὰ κατὰ προσταγὴν τοῦ σελδζουκικοῦ σουλτάνου Βαρχιαρόκ (3). Ἀλλὰ τότε προσελθόντες εἰς Φιλομήλιον Στέφανος ὁ κόμης Βλεσῶν καὶ Σαρτρῶν (comte de Blois et de Chartres), Γουλιέλμος ὁ Γραμμεσνίλιος, καὶ ἄλλοι πολλοὶ φράγκοι μεγιστάνες παρέστησαν αὐτὰ κατὰ τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ χριστιανούς ὡς μηδεμίαν παρέχοντα ἐλπίδα σωτηρίας, τὴν δὲ δύνανται τοῦ Κερβογὰ νὰ ἀπαταγάνουσιν, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον διέδωκαν τὴν ἰδίαν κατὰπλήξιν καὶ ἀθυμίαν εἰς ἅπαντα τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς ἐν αὐτῷ πολυαριθμούς Φράγκους, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη καὶ ἄκων νὰ ἀνακάμψῃ, ἀφοῦ κατὰ τὸ ἐνὸν ἐφρόντισε περὶ τῆς σωτηρίας τῶν περὶ ἐκατοίκων. Ἀπαν-

(2) Ὁ φρούραχος οὗτος καλούμενος ὑπὸ πολλῶν φράγκων χρονογράφων *Pύρρος* (Pyrrhus ἢ Pirtus) ἔνεκα τῆς κλημενίως νοήσεως τοῦ ὀνόματος, ὡς ὅντις διήθει αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος Πύρρος, ἐνομήσθη ἀρνησιθρησκῶς Ἑλλήν ἀπὸ χριστιανῶν γενόμενος μωαμεθανός· ἄλλοι φρονοῦντες πιθανώτερον ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι τὸ παλαιὸν *Φιρὸς* ἢ *Πιρὸς* (*Πεφρὸς*), ὄνομα ἑνὸς τῶν βασιλέων τῶν Σασσανιδῶν, ἐθεώρησαν αὐτὸν Μωαμεθανὸν ἢ Ἀρμένιον. Ἀλλ' ὁ ἱστορικώτατος, οὗτος εἰπεῖν, τῶν χρονογράφων τῶν Σταυροφοριῶν Γουλιέλμος ὁ Τύρου παραδίδωσιν ὅτι ὁ *Ἐμίρ Φεϊρούς* (Emir Feirous), *Ἐμίρ* προσωνυμούμενος πιθανῶς ὑπὸ τῶν χριστιανῶν θωπευτικῶς ἢ καὶ τιμητικῶς (κατὰ τὸ *Βέης* παρ' ἡμῶν, ἦτοι πρίγκιψ), ἀνήκεν εἰς ὀνομαστότατον οἶκον χριστιανικὸν τῆς Ἀντιοχείας καὶ ἦν ἐκ φυλῆς ἐπισημοτάτης καλούμενης Beni-Zettra—οἷος θωρακοποιῶν, ἐχούσης κληρονομικὸν καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν τέχνην τοῦ κατασκευάζειν θώρακας, καὶ ὅτι οὗτος, ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ ἐπισημοτήτος, γενόμενος εἰς τῶν φρουράρχων τῶν τειχῶν, ἐκδικούμενος ὕβριν διαπραχθεῖσαν κατὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἱσχυόντων Μωαμεθανῶν προέβη εἰς τὸ ἔργον τῆς πρὸς τοὺς Φράγκους συνεννόσεως καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς παραδόσεως τῆς πόλεως. Δὲν εἶναι δὲ ὁ *Ἐμίρ Φεϊρούς* τὸ πρῶτον παράδειγμα χριστιανῶν λαμβανομένου εἰς ὑπηρεσίαν ἐμπιστευτικὴν ὑπὸ μωαμεθανικῆς κυβερνήσεως. Ἀλλ' ἡμῖν τοῖς Ἑλλήσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ πολλῶν σποδαϊότερον τοῦ ζήτηματος τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς θρησκείας τοῦ *Πιρὸς* ἢ *Φεϊρούς* (ἐκ τῶν σταυροφόρων χρονογράφων ὁ Ἰάκωβος Οὐτριάκ (Vitriacus ἢ de Vitry σελ. 1066) καλεῖ αὐτὸν πιστὸν χριστιανόν (fidelem Christianum) εἶναι ὅτι οὗτος ἐλάλει πρὸς τοὺς Φράγκους ἑλληνιστὶ καὶ ἡ συνεννόσις μεταξὺ αὐτῶν ἐγένετο ἐν τῇ Ἑλληνικῇ (Pyrrus Craeca lingua fremuit). Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἄλλου γεγονότος, ὅτι εἰσελάσαντων τῶν Σταυροφόρων εἰς τὴν πόλιν πάντες οἱ χριστιανοὶ τῆς πόλεως, ἵνα βοηθῶσιν ὑπ' ἐκείνων ὡς ὄντες χριστιανοὶ καὶ μὴ πάθωσι τι ὑπεδέχοντο αὐτοὺς κράζοντες τὸ Κύριε ἐλέησον (Kyrie eleison), ὡς λέγουσιν οἱ σταυροφόροι χρονογράφοι καὶ ἄλλους φάλλοντες ὅμους ἑλληνιστὶ, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐλαλεῖτο ἐπὶ τότε ἐν Ἀντιοχείᾳ (ἰδ. ἡμετέραν πραγματεῖαν περὶ τῆς ἐθν. καταγ. τῶν Ὁρθοδ. Συρ. καὶ Παλ. σ. 376).

(3) Τοῦ Σελδζουκού σουλτάνου τῆς Περιοίας, τοῦ ὑπερτάτου κυρίου πάντων τῶν Σελδζούκων δεσποτῶν τῆς Συρίας καὶ μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Βαρχιαρόκ ἦν εἰς τῶν υἱῶν τοῦ γνωστοῦ Μαλεκσάχ.

τες δὲ οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσι τὴν εὐθύνην τῆς ὑποχωρήσεως ταύτης εἰς τοὺς κατεπτο-
μένους ἐκείνους φυγάδας· καὶ οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ σταυροφόροι ὑπέλαβον ὡς ὑπαί-
τιον αὐτῆς τὸν Ἀλέξιον (4)

Οἱ σταυροφόροι οὗτοι κατατροπώσαντες ἐπὶ τέλους τὸν Κερβογᾶ καὶ ἀσφαλίσαντες
οὕτω τὴν κατοχὴν τῆς Ἀντιοχείας ἐπεμψαν πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις ἐπιτετραμμένους
νὰ ζητήσωσι μὲν τὴν ἐπικουρίαν αὐτοῦ εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ τὰ συν-

Τὸ τεῖχος τῶν Ἱεροσολύμων

*Ὅπισθεν τοῦ τεύχους τὸ τεῖχος Ὁμάρ, ὅπου ἐγένοντο αἱ σφαγαὶ τῶν Μουσουλμάνων.

τεθειμένα, νὰ ἀποφανθῶσι δὲ ἐπὶ τῷ ὄρει τούτῳ θέλονσι παραδώσει τὴν Ἀντιόχειαν
ἄλλως οὔτε τὴν Ἀντιόχειαν οὔτε ἄλληντι νὰ πόλιν ἐξ ὧων κυριεύσωσι προκείμεναι νὰ ἀπο-
δώσωσιν. Εἶναι προδηλόν, ὅτι, ἂν οἱ σταυροφόροι ἠδύναντο νὰ ὑπολάβωσι τὸν Ἀλέξιον ὡς
ὁπωσδήποτε παραβάντα ἤδη τὰς συνθήκας, δὲν ἤθελον πέμψει πρὸς αὐτὸν τὴν πρεσβείαν
ταύτην. Ἡ δὲ ἐκπλήρωσις τῆς ἐντολῆς τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ ἀνετίθη εἰς δύο ἄνδρας, Οὐγωνα
τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου, καὶ Βαλδουίνον τὸν κόμητα Ἐννεγαύης
(Hainaut). Ἐκ τούτων ὁ μὲν τελευταῖος ἐγένετο ἄφαντος καθ' ὁδόν, ὁ δὲ Οὐγὼν ἔφθασε
μὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἶδε τὸν βασιλέα ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Συρίαν κομίζων τὴν
ἀπάντησιν αὐτοῦ ἀνέκαμψεν εἰς Γαλίαν. Μὴ ἐλθούσης δὲ ἀμέσως ὡς ἐκ τούτου τῆς ἀπαντή-
σεως τοῦ Ἀλεξίου οἱ πλείστοι σταυροφόροι καὶ μάλιστα ὁ Βοημοῦνδος, ὅστις πρόφασιν ἐξή-
τει νὰ σφετερισθῇ τὴν Ἀντιόχειαν, ἐπέμενε νὰ κηρυχθῇ ὁ αὐτοκράτωρ ἑκπτώτος τῶν δικαίων
αὐτοῦ. Εἰς αὐτὴν ὁ χρηστὸς κόμης Τολώσσης Ραιμουῦνδος ἤξιον ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἀφαι-
ρέσωσιν ἀπὸ τοῦ βασιλέως τὴν πόλιν, εἰμὴ παραβιάζοντες τοὺς ἐνώπιον αὐτοῦ γενομένους

(4) Ἡ κατατρόπωσις τοῦ Κερβογᾶ καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς κατοχῆς τῆς Ἀντιοχείας ἐγένετο
ὡς ἐξῆς: Οἱ σταυροφόροι δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἔξοδον ἐναντίον τοῦ πολλῷ ὑπερέτερου τὸν
ἀριθμὸν στρατοῦ τοῦ Κερβογᾶ καὶ οὕτως ἐκινδύνεον νὰ παραδοθῶσι λιμοκτονούμενοι ὑπὸ τῶν
πολιορκητῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῆς στιγμῆς ἔσωσε τοὺς Φράγκους ἡ ἐπίνοια προβηγία·

δρκους. Ἡ ἐναντία μερίς ὑπερίσχυσεν, ὁ δὲ Βοημοῦνδος, ὅστις εἶχε κατορθώσει τὴν εἰς αὐτὸν παραδοσιν τῆς Ἀντιοχείας διὰ τῆς συνεννοήσεώς του μετὰ τοῦ ἀρνησιθῆσκου Πύρρου ἢ Φυρρούς, κατέλαβεν ἤδη αὐτὴν ὀριστικῶς, καὶ ἵδρυσεν αὐτόθι δευτέραν φραγκικὴν ἡγεμονίαν. Δὲν ἠρκεσθὲν δὲ ὁ Βοημοῦνδος εἰς τὸ νὰ σφετερισθῇ τὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλ' ἐγκατέστησεν ἀμέσως ἐν αὐτῇ καὶ λατὶνον πατριάρχην μετὰ κλήρου πολυαριθμοῦ ἀνωτέρου τε καὶ κατωτέρου. Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀλέξιος εἶχε κατορθώσει ὥστε νὰ ὑπάρχῃ τοῦλάχιστον αὐτόθι καὶ ὀρθόδοξος πατριάρχης μετ' ὀλίγων ὅμως ὁ ὅρος οὗτος παρεβιάσθη, τὸ ὀρθόδοξον πλήρωμα ἐστερηθῇ τοῦ ἀρχιποιμένου αὐτοῦ, μόλις δὲ μετὰ 50 καὶ ἐπέκεινα ἔτη ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Κομνηνός, ταπεινώσας διὰ λαμπρῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων τοὺς ἐν Συρίᾳ φράγκους, ἐπέτυχε τὴν ἀνανέωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ συνομολογηθέντος ἐκείνου ὅρου. Ἐπὶ πᾶσι δὲ οἱ σταυροφόροι ἐκήρυξαν ἀναφανδὸν πόλεμον κατὰ τὸν ἐν Συρίᾳ χριστιανόν, τοὺς ὁποίους ἤλθον δῆθεν νὰ ἀπαλλάξωσι τῆς ἀλλοθρησκου τυραννίας. Σφίζεται δὲ ἐπιστολῇ τῶν φράγκων ἡγεμόνων πρὸς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν ἐξ Ἀντιοχείας σταλεῖσα καὶ διαλαμβάνουσι πρὸς τοὺς ἄλλους ἐπὶ λέξεως τάδε: «Ἐνύκασαμεν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς εἰδικολάτρας, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ καταπολεμήσωμεν τοὺς αἰρετικούς Ἕλληνας, Ἀρμενίους, Σύρους, Ἰακωβίτας. Ὅθεν ἐξορκίζομεν σε, πάτερ ἀγιώτατε, οὐ τὸν πατέρα τῶν πιστῶν, ἵνα προσέλθῃς ἐν τῇ μέσῳ τῶν τέκνων σου. Σὺ, ὁ ἐπίτροπος τοῦ Πέτρου, ἔλθε νὰ ἐδρεύῃς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ. Ἐλθε νὰ ἐκριώσῃς καὶ καταστρέψῃς διὰ τοῦ κράτους σου καὶ τοῦ βραχίονος ἡμῶν πᾶν εἶδος αἵρέσεως, ἔλθε νὰ χειραγωγῇς ἡμᾶς ἐν τῇ ὁδῷ ἣν ἀρχήθεν ἡμῖν διέγραψας καὶ νὰ διανοίξῃς ἡμῖν τὰς πόλεις ἐκατέρας τῆς Ἱερουσαλὴμ».

Ἐν τούτοις ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ πόδας ἔτους 1099 ἔφθασεν ἀπόκρισις τοῦ Ἀλεξίου, διὰ πρεσβείας ἦν ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψε πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ βασιλεὺς παρεπονεῖτο διὰ τὴν κατάληψιν πολλῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας παρὰ τὰ συντεθειμένα, ἔπεμπε χρήματα πολλὰ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας, ὑπέσχετο δὲ νὰ συνεστρατεύσῃ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, παρκαλῶν μόνον ἐν περιμείνωσιν αὐτὸν μέχρις οὗ συμπληρώσῃ τὰς παρασκευάς του. Ὁ κόμης Τολόσσης Ραιμοῦνδος παρετήρησε πάλιν ὅτι δίκαιον εἶναι νὰ πράξωσι κατὰ τὴν αἰτήσιν τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλ' οἱ λοιποὶ σταυροφόροι, οἵτινες ἐπανειλημμένως ἤδη παρεβίασαν τὰς συνθήκας διὰ τοῦ σφετερισμοῦ τῆς Ἐδέσσης, τῆς Ἀντιοχείας καὶ πολλῶν ἄλλων πόλεων, διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως λατίνου πατριάρχου ἐν Ἀντιοχείᾳ, διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ ἐκεῖ πατριάρχου τῶν ὀρθοδόξων, καὶ διὰ τοῦ διωγμοῦ ὃν ἐπισήμως ἐκήρυξαν κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανῶν, ἀπεφάσισαν ἀναφανδὸν νὰ ρηῶσι τοὺς ὁρκους. Ὅθεν μὴ περιμείναντες τὸν Ἀλέξιον ἐπεχείρησαν ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου 1099 τὴν πολιορκίαν τῶν

νοῦ τινος μοναχοῦ. Οὗτος ἡγγεῖλεν ἡμέραν τινὰ τῷ κόμητι Ραιμοῦνδῳ ὅτι ὁ Ἀνδρέας ἀπόστολος ἐφάνη αὐτῷ κατ' ὄναρ καὶ εἶπεν ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς πόλεως εἶναι θεθαμμένη ἡ λόγχη, δι' ἣς ἐκεντήθη ἡ πλευρὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἐρῦνης γενομένης εὐρέθη ἡ ἀγία λόγχη ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ ὑποδείχθειν θέσει. Ὁ ἐξαλλος ἐνθουσιασμός ὁ καταλαβὼν τὸ φραγκικὸν στρατόπεδον ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς εὐρέσεως τῆς λόγχης παρέφρησε τοὺς σταυροφόρους νὰ ἐπιχειρήσωσι γενναϊοτάτην ἔξοδον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς λόγχης καὶ νὰ ἀπωθήσωσι τοὺς πολέμιους εἰς ἔδαφος ἀνώμαλον, ὅπου οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιήσωσι τὸ πολυαριθμὸν ἱππικὸν αὐτῶν, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦν μέγας φόνος καὶ κατατρόπωσις τῶν πολεμίων καὶ μετὰ τὴν λαμπρὰν νίκην τῶν σταυροφόρων ἡ ἐξασφάλισις τῆς κατοχῆς τῆς Ἀντιοχείας. Ἀλλ' ἡ πίστις πρὸς τὴν γνησιότητα καὶ ἀγιότητα τῆς λόγχης ἐξέλιπε μετ' ὀλίγον, τοῦ αὐτοῦργου τοῦ θαύματος μοναχοῦ ὑποβληθέντος εἰς τὴν ἐκ τῆς θεοδικίας ἐπιβαλλομένην δίκην καὶ ἡττηθέντος ἐν ταύτῃ.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΧΑΛΚΙΝΗ ΕΙΚΩΝ (Συλλογή Στρογγυλός Ρόμη)

Ἱεροσολύμων, καὶ κατὰ τὸν ἐπόμενον μῆνα ἐγένοντο κύριοι τῆς πόλεως ταύτης, διαπράξαντες ἐπὶ τῆς ἀλώσεως σφαγὴν καὶ δῆωσιν, ἥτις κατέστη περιβόητος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ ἥτις κατὰ πολὺ ὑπερβάσκει τὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀντιοχείας ἀνωφελεῖ καὶ ἄδικον αἵματοχυσίαν προσέθηκε νέον καὶ ἀνεξίτηλον στίγμα εἰς τὰ πολλὰ ἁμαρτήματα τοῦ σταυροφορικοῦ ἐπιχειρήματος. «Οὔτε φύλον οὔτε ἡλικία οὔτε ὑποταγὴ τῶν ἡτηθέντων εἶρον χάριν ἐνόησαν αὐτῶν, λέγει εἰς τὴν νεωτέρων ἱστορικῶν. Παιδιά νήπια, παιδιά θηλάζοντα ἡρπάζοντο ἀνηλεῶς ἀπὸ τῶν ποδῶν καὶ κατεσφενδονίζοντο εἰς τοὺς τοίχους ἢ κατὰ γῆς. Οὐδὲ μητέρων οὐδὲ ἐγκύων γυναικῶν ἐπείθοντο νὰ φεισθῶσιν. Ἐν τῇ οἰκτρᾷ ταύτῃ συμφορᾷ οἱ μὲν ἐσφάζοντο (καὶ οἱ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ὀλιγώτερον ἄξιοι ἐλέους, παρατηρεῖ εἰς τῶν ἀρχαίων χρονογράφων), οἱ δὲ κατεκρημνίζοντο ἀπὸ τῶν πύργων ⁽¹⁾, κατελιθάζοντο, καθυπερβάλλοντο εἰς τρομερὰς βασάνους, ἐκρίπτοντο εἰς τὰς φλόγας. Οἱ σταυροφόροι περιεπάτουν ἐπὶ τῶν πτωμάτων ἀνθρώπων καὶ ἵππων, διηγεῖται εἰς τῶν αὐτοπτῶν τῆς τραγωδίας ταύτης ἱερομένος, καὶ πανταχοῦ εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς πλατείας συνηγμένων κεφαλῶν καὶ μέλῃ ἀνθρωπίνῃ φύρην μύγδην σπασσομένην. Ληγουνταὶ δὲ ταῦτα πάντα οἱ χρονογράφοι ψυχρῶς καὶ ἄνευ ἐλαχίστου πάθους. Εἰς μάτην ἐν μέσῳ τῶν φορικῶν αὐτῶν εἰκόνων ἡθέλει ἀναζητήσει τις ἐν τοῖς διηγήμασιν αὐτῶν ἔχους οἴκτου ἢ συμπαθείας. Οἱ σύγχρονοι ἐκεῖνοι ἱστορικοὶ, ὅπως καὶ οἱ πλείστοι τῶν σταυροφόρων, δὲν ὑπελάμβανον ὡς ἀνθρώπους οὔτε τοὺς Ἰουδαίους οὔτε τοὺς αἰρετικούς ⁽²⁾. Ἐνίοτε μάλιστα ἐμπαιζοῦσι τὰ ἔλενα ἐκεῖνα θύματα καὶ εἰς ἑξ αὐτῶν, ἄνθρωπον ἱερομένον, ὁμιλῶν περὶ τινος Ἀράβου καταφυγόντων εἰς τὰ ὑπερῶα τοῦ μεγάλου ναοῦ, λέγει ὅτι οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι ἡθέλουν πολλὴ ἐπιθυμίῃ νὰ πετάξωσιν, ἀλλὰ μὴ λαβόντες πτερὰ παρὰ τῆς φύσεως ἑξ ἀνάγκης κατεστράφησαν ἀθλίως». Τοιοῦτοτρόπος ἐνόμιζον ὅτι θεραπεύουσι τὸ θεῖον οἱ πρόμαχοι ἐκεῖνοι τοῦ Σωτῆρος καὶ ὁπαδοὶ τῶν εὐαγγελικῶν αὐτοῦ παραγγελμάτων. Μόνος ὁ Ραμουνδὸς δὲν ἔβρισε τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὰ αἵματα ἀνθρώπων ἀόπλων καὶ πλασμάτων τοῦ Θεοῦ ἀδύων, δούς δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς διαγωγῆς λαμπρὸν δείγμα τῆς μεγάλῃς ταύτης ἀληθείας, ὅτι μία εἶναι ἡ δικαιοσύνη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ ὅτι ὁ σεβασθεὶς τὰ δίκαια τοῦ βουλεύεως τῶν Ἑλλήνων ἦτο φυσικὸν νὰ σεβασθῇ καὶ τὰ δίκαια τῆς ἀνθρωπότητος ἐν γένει ⁽³⁾.

Οἱ σταυροφόροι γεγόμενοι κύριοι τῶν Ἱεροσολύμων προέβησαν ἤδη ὀριστικῶς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν, ἰδρύσαντες ἐν Συρίᾳ βασίλειον αὐτοτελὲς καὶ ἐγκαταστήσαντες ἴδιον ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχήν. Ἄξιον ὅμως σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁ

(1) Τῶν πύργων (μινιαρέδων τοῦ μωαμεθανικοῦ εὐκτηρίου) τοῦτο ἐγένετο ἰδίως ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀβδουλμαλέκ, εἰς οὗ τοὺς πύργους εἶχον καταφύγει πρὸς σωτηρίαν οἱ δυστυχεῖς μωαμεθανοί, τὸ πλεῖστον γυναῖκες καὶ παῖδες καὶ θηλάζοντα βρέφη.

(2) Τοῖς ἑτεροδόξοις δηλονότι χριστιανοῖς.

(3) Οἱ σταυροφόροι μετὰ τοὺς φροβερούς καὶ φρικώδεις φόνους καὶ ἀρπαγὰς καὶ αἰτιμώσεις γυναικῶν μετὰ βασάνων, ὁμότητος ἅς ἐπὶ τριήμερον διέπραξαν ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει, ἐτέλεσαν ὕστερον κατὰ τὰς παραδόξους περὶ ἐξιλεώσεως ἁμαρτιῶν ἰδέας τῶν χρόνων ἐκεῖνων πρᾶξιν ἐξιλεώσεως ὁμοίαν τῇ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Πάντες οἱ πολεμισταὶ ἐλούσθησαν, ἐκαθάρθθησαν (σωματικῶς, ἐννοεῖται, καὶ ἐτέλεσαν κομπήν καὶ λιτανεῖαν μετανοίας μεταβάντες ἐν παρατάξει ἀσκεπεῖς τὰς κεφαλὰς καὶ ἀνυπόδητοι τοὺς πόδας εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, ἵνα ζητήσωσι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἄρεσιν τῶν διαπραχθειῶν ἁμαρτιῶν. Τότε δὲ εἰς τὴν παραδοθεῖσαν ἐν τῇ ἀκροπόλει φρουρὰν ἐπέτρεψαν νὰ ἀποχωρήσῃ ἐλευθέρως.

Γοδοφρέδος Βουιλλάνος, ὅστις ἀνηγορεύθῃ ὑπὸ τῶν συναγωνιστῶν ἕπατος τοῦ νέου ἐκείνου κράτους ἄρχων, οὐδέποτε ὠνόμασεν ἑαυτὸν βασιλεῖα τῶν Ἱεροσολύμων, καίτοι οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσι αὐτῷ συνήθως τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ὁ Γοδοφρέδος περιορίσθη εἰς τὸ νὰ ἀποκαλέσῃ ἑαυτὸν μετριοφρόνως *πρόμαχον καὶ βαρῶνον τοῦ ἁγίου τόφου*. Ἀπεποιήθη δὲ τὸ διάδημα καὶ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα λέγων, ὡς βεβαιοῦσιν ἐγγραφὰ δημοσία, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δεχθῇ στέφανον χρυσοῦν εἰς τὴν πόλιν, ἐν ἧ ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου περιβλήθῃ στέφανον ἐξ ἁκανθῶν. Εἰς τὴν ἀποποίησιν ταύτην συνετέλεσεν ἴσως καὶ ἡ τύψις τοῦ συνεδίδτος τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ, ἔνεκα τῆς παραβιάσεως τῶν πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνεθεμένων, ὁ Γοδοφρέδος, ὅστις ὁμολογουμένως ἦτο εἰς τῶν ὀλίγων χρῶντων ἡγεμόνων τῆς πρώτης σταυροφορίας. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Βαλδουῖνος, ὦν ὀλιγώτερον εὐσυνειδήτος, ὡς ἡξεύρομεν ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐσφετερίσθη τὴν Ἐδεσσαν, ἔσπευσεν ἅμα μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ νὰ στεφθῇ ὡς βασιλεὺς ἐν τῇ ἱερᾷ πόλει ὥστε οὗτος εἶναι ἀκριβῶς εἰπεῖν ὁ πρῶτος λατίνος βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων ⁽¹⁾.

Ἀλλά, ἂν ἡ κοσμικὴ ἐξουσία ἔδειξε κατ' ἀρχὰς διαταγμὴν τινα περὶ τὸν ὀλοσχερῇ σφετερισμὸν τῶν δικαιωμάτων τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ἑλλήνων, ἡ λατινικὴ ἐκκλησία ἐπέβαλε γεῖρα ἀνυπερθέτως καὶ ἀνυποστόλως εἰς τὰ τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας δικαιώματα ⁽²⁾. Ὁ πατριάρχης Συμεὼν διατρίβων εἰς Κύπρον δὲν εἶχε παύσει πέμπων τροφάς εἰς τοὺς σταυροφόρους καθ' ὅλην τὴν διάρκεια τῆς πολιορκίας. Οἱ δὲ ἅμα ὡς ἐκυρίευσαν τὴν μητρόπολιν αὐτοῦ παντάπασιν ὀλιγορήσαντες τοῦ ἀνδρὸς ἐπεχείρησαν νὰ διορίσωσιν ἀπανταχοῦ ἰδίους ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς. Ὁ Μισὼ ὁμολογεῖ ὅτι οἱ προχειρισθέντες εἰς τὰ ἀξιώματα ταῦτα οὔτε ἐπὶ συνέσει οὔτε ἐπὶ ἀρετῇ διεκρίνοντο. Ὁμολογεῖ ὅτι ἰδίως ὁ εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἀναβιβασθεὶς Ἀρνούλδος ἦτο ἀνδρὸς ἀξιωματικοῦ ἡθικῆς καὶ διαγωγῆς ὁμολογῇ ὅτι τὰ δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων ἱερῶν ἐθυσιάσθησαν ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας τοῦ *λατινικοῦ κλήρου* ὁμολογεῖ ἐπὶ πάντιν ὅτι οἱ σταυροφόροι ἐδείχθησαν ἀδικοὶ καὶ ἀγνώμονες πρὸς τὸν πατριάρχην Συμεὼν. Καὶ ὁ μὲν πατριάρχης οὗτος ἀπέβλεπον ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλ' ὁ ὀρθόδοξος κλήρος δὲν παρήτησε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ συνελθὼν ἐχειροτόνησε νέον ἴδιον πατριάρχην, τὸν ὁποῖον οἱ Λατῖνοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀνεχθῶσι, διότι, ἀδικαιεπίτως κινδυνεύοντες ἀπὸ τῶν μωταμεθανῶν, ἐφοβοῦντο μήπως οἱ Ἕλληνες ἀτελεισθέντες συμμαχήσωσι μετὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων. Τοιοῦτοτρόπως διετηρήθη καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν σταυροφόρων ἡ σειρά τῶν ὀρθοδόξων πατριαρχῶν, ὅτινες ὁμως πάσχοντες τὰ πάνθ' ἐκ τῶν ἐτεροδόξων κυριαρχῶν, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ

(1) Ὡς διάδοχος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῆς Ἱερουσαλὴμ τοῦ ἀέκτου ἀδελφοῦ αὐτοῦ.

(2) Τὴν Ἐκκλησίαν δηλονότι καὶ τὸ πατριαρχεῖον Ἱερουσαλὴμ. Ἡ ἐκλογή λατίνου πατριάρχου ζῶντος ἐστὶ τοῦ Συμεὼν ἐν Κύπρῳ καὶ πολλαχῶς τοῖς σταυροφόροις βοηθούντος, τοῦ Συμεὼν ἐκείνου ὃν αὐτοὶ οἱ σταυροφόροι παριστάσιν ὡς πρωτοῦργον σύμβουλον τῆς σταυροφορίας, δι' ἐπιστολὰν αὐτοῦ πρὸς τὸν πάπαν καὶ προτροπῶν πρὸς τὸν ἐρημίτην Πέτρον προκαλέσαντο τὴν σταυροφορίαν ἣτο πρῆξις ἀδικοτάτη, ἅμα δὲ ἐκνομοτάτη, ἀφοῦ τότε μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ἱερουσαλὴμ καὶ Ρώμης δὲν εἶχεν ἐπέλθει οὐδὲν ὡς πρὸς τὸ κανονικὸν τοῦλάχιστον δικαίον τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο νοουντές τινες τῶν δυτικῶν ἐπειράθησαν νὰ δικαιολογήσωσι τὸ γεγονός, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ὁ Συμεὼν εἶχεν ἀποθάνει καὶ τότε οὐχὶ ἀκριβῶς λέγονται ταῦτα, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ πατριάρχης Συμεὼν ἐτελεύτησε τῇ 106 (ιδ. ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Ἱερουσολύμων ὑπὸ ἀρχιμ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου. Ἐν Ἱερουσολύμοις 1910 σ. 389), ἡ δὲ ἐκλογή τοῦ λατίνου πατριάρχου ἐγένετο ἀπὸ τούτῃ τῇ 107 τῆς ἀλώσεως Ἱερουσαλὴμ (1099).

λατινικοῦ κλήρου, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἀπαξ μόνον τοῦ ἐνιαυτοῦ εἶχον τὴν ἀδειαν νὰ προσέρχωνται εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν, ἵνα ἱερουργῶσιν ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ἀδάμ τῇ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα ('). Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς παρανόμου καταλήψεως τοῦ ἁγίου Τάφου χρονολογοῦνται αἱ ἐπὶ τῶν ἱερῶν τόπων ἀξιώσεις τῶν ἀρχιερέων τῆς Ρώμης, αἱ προκηλιέσασαι μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τοσαύτας ὁλεθρίας ἐπεμβάσεις δυτικῶν τινῶν δυνάμεων εἰς τὰ ἀνατολικά πράγματα.

Ἐν τούτοις ἡ ἄλωσις τῶν Ἱεροσολύμων ἀπ' ἐνὸς παρώξυνε τὴν κατὰ τῶν χριστιανῶν ὀργὴν τῶν μουσουλμάνων, ἀπ' ἑτέρου ἀναξωκυρτήσασα τὸν ζήλον τῆς Εὐρώπης προεκάλεσε νέας ἐπιδρομὰς σταυροφόρων. Οἱ Τοῦρκοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Περσίας διατελοῦντες εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους (²) κατέλυναν τὰς ἐμφυλίους ταύτας διενέ-

(1) Ὁ κλήρος ὁ ἐλληνικὸς οὐδέποτε καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῶν Φράγκων ἄλωσιν τῆς ἁγίας πόλεως ἐγκατέλειπεν ὁλοσχερῶς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὰ λοιπὰ προσκυνήματα. Οἱ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατριάρχου Συμεὸν ἐκλεχθέντες πατριάρχαι, διαρκήσας τῆς φραγκικῆς κατοχῆς, ἐμεινον διαρκῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλ' ὁ κλήρος ὁ ἐλληνικὸς ἀγιοταφικὸς ἦ, ὡς λέγεται ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει, ἡ Ἱερὰ Ἀδελφότης τῶν «Σπουδαίων» τῶν προκατόχων τῆς νῦν «ἀγιοταφικῆς Ἀδελφότητος», ἐμεινεν ἐν Ἱεροσολήμῃ, εἰσερχομένη ἀκολούτως (μάλιστα μετὰ τὸν 1107) εἰς τὸν ναόν, μὴ ἀναγνωρίζουσα τὸν λατίνον πατριάρχη, μνημονεύουσα δὲ ἐν ταῖς εὐχαῖς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μένοντος κανονικοῦ πατριάρχου τῆς ἁγίας πόλεως καὶ «τῶν παρόντων ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων . . . καὶ ὑπὲρ τοῦ πᾶσβεσπάντου καὶ θεοφρουρήτου ἡμῶν βασιλέως καὶ κατὰ πάντων ἐχθρῶν, κραταιωτάτους καὶ τροπαιούχους αὐτοῖς ἀναδειχθῆναι δεηθῶμεν». Ταῦτα ἐκπηγὸν αὐθεντικῶν ἀναγραφόμενα ἐν τῇ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ καὶ καθηγητοῦ Χριστοστόμου Παπαδοπούλου (σ. 389) μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ ὁρθόδοξοι τῆς ἁγίας πόλεως ἀπέλαυνον τινος αὐτονομίας ἐκκλησιαστικῆς. Ὅτι εἶχον Ἕλληνας ἐπισκόπους τοῦτο ἡμεῖς ἀπὸ φραγκικῶν σταυροφορικῶν χρονογραφιῶν, ἀνυμνοῦναι τὴν εἰδήσιν ἔχομεν ἀναγράφει ἤδη ἐν τῇ περὶ τῆς ἐθν. κατὰ τῶν Ὁρθ. Συρ. καὶ Παλ. πραγματείας ἡμῶν (σελ. 278—320). Ἄλλ' ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Χρυσόστ. Παπαδοπούλου ἐνδρισκεσθὲν (σ. 322—23) καὶ τὴν ἄλλην ἀξιοσημειωτὴν εἰδήσιν, ὅτι ὁ ἐλληνικὸς κλήρος ἐτέλει λειτουργίαν ἑλληνιστῇ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ μεγάλου Πάσχα καὶ ἐν τῷ παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου καὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀναστάσεως, ὅτι ἐν τῇ τελετῇ τοῦ ἁγίου Φωτός (τῇ μεγάλῃ Σαββάτῃ) αὐτοὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ προσεκάλει τὸν οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸν λατίνον πατριάρχη καὶ τὸν λατίνικόν κλήρον ἑλληνικὸν κλήρον προσερχόμενον, προσεάροχοντος τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Σάββα μετὰ τῶν ἀδελφῶν τῆς Μονῆς, καὶ ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν σταυροφόρων ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει ἐπίτροπος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικοῦ βασιλέως, ἔχων τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν προσωνυμίαν «κριτοῦ τῆς ἁγίας πόλεως» καὶ «κεκυρφεύκατος τῆς ἁγίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως». Ἦν δὲ ὁ ἐπίτροπος οὗτος προστάτης τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν τῆς ἱερᾶς ἀδελφότητος, ἀνακληρῶν ἐν τῷ ἔργῳ ὡς βασιλικὸς ἐπίτροπος τὸν ἀπόντα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ μηδὲν δυνάμενον παρὰ τοῖς σταυροφόροις ἄρξουσι τῆς ἁγίας πόλεως.

(²) Αἰγυπτίους νοεῖ ἐνταῦθα τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ἄρχοντας Φατιμίδας χαλίφας (οἵτινες ἦσαν Σχεῖται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἐν Βαγδάτῃ Σουνίτην Ἀββασιδὴν χαλίφην). Ἰστέον ὅτι καθ' ὃ ἔτος οἱ σταυροφόροι ἐστράτευσαν ἐναντίον τῶν ἐν Παλαιστίνῃ σελδουσίκων Τοῦρκων, οἱ Φατιμίδαι, οἱ καὶ πρότερον ἄρχοντες τῆς Ἀγίας Γῆς ἀλλ' εἰτα ἀφαιρεθέντες αὐτὴν ὑπὸ τῶν σελδουσίκων καὶ νομαίων Τοῦρκων, εἶχον αὐδὺς καταλάβει τὴν ἁγίαν πόλιν, εἶχον μάλιστα πείμνη καὶ πρὸςβίαν πρὸς τοὺς παρὰ τὴν Ἀντιόχειαν ἐνδρικομένους σταυροφόρους, προτεινόντες αὐτοῖς συμμαχίαν ἐναντίον τῶν Σελδουσίκων τῆς Συρίας ὑποσχόμενοι καὶ ἐλευθερίαν θρησκευτικὴν τοῖς ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει χριστιανοῖς. Ἀλλ' αἱ διαπραγματεύσεις αἕται εἰς οὐδὲν ἤγαγον ἀποτέλεσμα. Καὶ οἱ σταυροφόροι ἀφαιρέσαντες τὴν ἁγίαν πόλιν ἀπὸ τῶν Φατιμιδῶν καὶ διαπράξαντες ἐν αὐτῇ ὅσα διέπραξαν αἰσχρὰ ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν, εἶχον νῦν νὰ πολεμῶσι πρὸς τοὺς Φατιμίδας τῆς Αἰγύπτου, ἅμα δὲ καὶ πρὸς τοὺς Σελδουσίκους τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας.

Ξεις, καὶ ἐπῆλθον πολυάριθμοι εἰς τὴν Παλαιστίνην ὑπὸ τὸν καλίφην τοῦ Καΐρου (1). Οἱ ἐχθροὶ οὗτοι κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ Γοδοφρέδου περὶ Ἀσκάλωνα κατ' Αὔγουστον τοῦ 1099. Ἀλλὰ τότε οἱ πλείστοι τῶν περιλιπομένων σταυροφόρων, ὑπολαμβάνοντες τοὺς ὄρκους αὐτῶν ἐκπληρωθέντας, ἀπεφάσισαν νὰ ἀνακάμψωσιν εἰς τὰ ἴδια Τριακόσιοι δὲ μόνον ἱπποταὶ παρέμειναν πρὸς ἄμυναν τῆς ἱερᾶς πόλεως. Ὡστε ἀναγκαιότατον κατέστη ὁ ἐνθουσιασμός ὁ διαδοθεὶς ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως νὰ παραγάγῃ νέους τῶν Ἱεροσολύμων προμάχων.

Ταφόντι ἐν ἔτει 1101 ἐξώρμησαν αὖθις πολυάριθμοι πρὸς ἀνατολὰς μαχηταὶ μά-
λιστα δὲ συνετέλεσαν εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο αἱ χώραι αἱ μηδόλως ἢ μικρὸν τῆς πρώτης
ἐκστρατείας μετασχούσαι, ἰδίως ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἰταλία. Πρῶτοι ἀνεχώρησαν οἱ λομ-
βαρδοὶ σταυροφόροι, οἵτινες ἅμα φθίσαντες εἰς Βουλγαρίαν καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρ-
χίας, λέγει αὐταῖς λέξεν ὁ Μισώ, ἐξετροχηλίσθησαν εἰς πᾶν εἶδος βίας, κακοποιούντες
καὶ γυμνοῦντες τοὺς κατοίκους, διαρπάζοντες τοὺς βόας καὶ τὰ πρόβατα καθ' ὁδόν· τὸ
δὲ χεῖριστον, ὡς ἐπιφέρει ὁ σύγχρονος Ἀλβέρτος ὁ Ἀκουίνσιος, ἐτρέφοντο ἀπὸ τοῦ κρέατος
τῶν ζώων τούτων ἐν ταῖς ἁγίαις ἡμέραις τῆς Τεσσαρακοστῆς. Ὅτε δὲ ἀφίκοντο εἰς Κων-
σταντινούπολιν. ἔξακολουθεῖ ὁ Μισώ, ἔπραξαν τὰς δεινότητας ἀταξίας. Εἰσβαλόντες ἔνο-
πλοι εἰς τὴν πρωτεύουσάν καταπάτησαν τὴν οἰκίαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐφόνευσαν ἕνα
τῶν συγγενῶν αὐτοῦ. Κατεवासθέντες τελευταῖον διὰ τῆς μετριότητος τοῦ Ἀλεξίου διεπé-
ρασαν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου μετ' ὀλίγον προσῆλθον εἰς αὐτοὺς καὶ ἄλλοι γερμανοὶ καὶ
γάλλοι σταυροφόροι, ὥστε τὸ ὅλον πλῆθος συνεποσώθη μετὰ τῶν μοναχῶν, τῶν γυναι-
κῶν καὶ τῶν παιδῶν εἰς 260 χιλιάδας. Ὁ ὄχλος οὗτος παρακούων τὰς συμβουλὰς τῶν
ἡγεμόνων αὐτοῦ, ὧν τινες μεταλαβόντες τῆς πρώτης στρατείας εἶχον τὴν δέουσαν ἐμπει-
ρίαν τῶν τόπων καὶ τῶν πραγμάτων, ἀντὶ νὰ πορευθῇ διὰ τῆς ὁδοῦ ἣν ἐβάδισεν ὁ Γο-
δοφρέδος καὶ οἱ τοῦτον συναγωνισταὶ, περιεπλῆρη εἰς τὰ ὄρη τῆς Παφλαγονίας καὶ ἐκεῖ,
ἀποῦ ἔπαθε τὰ πάνθηνα ἀπὸ ἐπανειλημμένης ἐπιθέσεως τῶν Τούρκων, ἔπειτα κατὰ Ἰου-
λιον τοῦ 1101 ὁλοσχερῶς συνετρίβη ὑπὸ τῶν Τουρκομένων, οἵτινες ἔδραμον ἀπὸ τῶν
ὄχθων τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου, ἵνα φράξωσιν εἰς τοὺς ἀντιπάλους τὰς πρὸς τὴν
Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Συρίαν παρόδους. Οἱ παλαιοὶ χρονογράφοι ἀναριθμοῦσιν εἰς
160 000 τοὺς χριστιανούς τοὺς φρονεθέντας κατὰ τὴν συμφορὰν ταύτην. Ὁμοίαν δὲ τύ-
χην ἔλαβον καὶ δύο ἄλλοι στρατοὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διὰ Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τὴν
Ἀσίαν ὁρμήσαντες ἐπὶ διαφόρους ἀρχηγούς, γάλλους καὶ γερμανούς. Τὸ ὅλον πλῆθος
τῶν ἀπολεσθέντων καθ' ὅλην τὴν δυστυχὴ ταύτην ἐπιχείρησαν συνεποσώθῃ, ὡς βεβαι-
οῦται, εἰς 400 χιλ. ψυχῶν. Ἐκ τῶν ἐπιζήσαντων οἱ πλείστοι ἡχμαλωτεύθησαν, ὀλίγοι δὲ
τινες μόνον ἐσώθησαν ἢ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ εἰς Ἀντιόχειαν.

Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὴν περίστασιν ταύτην οἱ Λατῖνοι εἶπον πάλιν ὅτι ὁ Ἀλέξιος
ἐπεβούλευσεν αὐτοὺς καὶ ὅτι κατ' εἰσήγησιν αὐτοῦ πορευθέντες δι' ἐρήμων καὶ ἀβάτων
ὁδῶν ἐνέπεσον εἰς τὴν τριπλὴν παγίδα τῆς πείνης, τῆς δίψης καὶ τῆς τουρκικῆς σπάθης.
Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος (ὁ ἱΓοδοφρέδος εἶχεν ἀποθάνει τῇ 1100)
ἐπέμπε ταφόντι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πρέσβεις μετὰ δώρων, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἐλεή-
σῃ τοὺς χριστιανούς καὶ νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς καλῇ τῇ πίστει, παύων τὰς μετὰ ἀπίστων

(1) Τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ δηλονότι χαλίφου τοῦ ἐδρεμένου ἐν τῇ πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων
κτισθείσῃ πόλει Καίρῳ. Ἐπῆλθον δὲ οἱ αἰγύπτιοι Μωαμεθανοὶ ἐναντίον τῶν σταυροφόρων ὑπὸ
τὴν ἡγεσίαν τοῦ βεζίρου τοῦ χαλίφου περιφήμου Ἀφδάλ οὐχὶ ἔπ' αὐτὸν τὸν χαλίφην.

συνεννοήσεις. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξιος ἀπέδειξεν εὐχερῶς τὸ ἀνυπόστατον τῶν τοιούτων κατηγοριῶν. Κρίτοι δὲ ἔχον δικαιοτάτας ἀφορμὰς δυσареσεκίας κατὰ τῶν σταυροφόρων, διὰ τε τὰς κακώσεις τὰς ὁποίας ἐπλήγοντο διερχόμενοι διὰ τοῦ κράτους, καὶ διὰ τὴν γενομένην παράβασιν τῶν ὄρκων, ὑπέσχετο οὐδὲν ἦτον νὰ συντρέξῃ αὐτοὺς τὸ κατὰ δύναμιν. Παρεκάλεσε μάλιστα ἓνα τῶν πρέσβων μέλλοντι νὰ περάσῃ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα δικαιολογήσῃ αὐτὸν παρὰ τῷ πάπα Πασχυλῖφ, καὶ ὁ πρέσβης γνωρίσας τὴν ἀλήθειαν ἀνέλαβε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν αἰτήσιν. Ἄλλ' ἅμα ἀφίκετο εἰς Ἱταλίαν, παραβάτης γενόμενος τῶν λόγων του, ἐπανέλαβεν εἰς τὸν πάλαν τὰς προαναφερθείσας κατηγορίας καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς πρὸς ἅπαντας τοὺς γάλλους μεγιστάνας καθαπτομένας πικρῶς τοῦ Ἀλεξίου. Πῶς ἐν τούτοις ἐπολιτεύετο ὁ Ἀλέξιος; Ἀρπίνος ὁ κόμης Αὐαρχίου (Bourges), ἀνὴρ ὀνομαστός ἐπ' ἀνδρείᾳ αἰχμαλωτευθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων διετέλει φυλακισμένος ἐν Βαγδατίφ· ὁ βασιλεὺς πληροφορηθεὶς περὶ τούτου διεμήνυσεν εἰς τὸν σουλτάνον, ὅτι ἐὰν δὲν ἀπολύσῃ τὸν Ἀρπίνον, ἅπαντες οἱ ἔμποροι Τούρκοι οἱ ἐντὸς τοῦ κράτους εὐρισκόμενοι θέλουσι φυλακισθῇ. Ὅθεν ὁ Ἀρπίνος ἠλευθερώθη, καὶ ὁ Ἀλέξιος φιλοξενήσας τὸν ἄνδρα ἐπὶ τινες ἡμέρας εἰς τὴν αὐλήν του παρέπεμψεν ἔπειτα μετὰ πλουσίων δώρων εἰς τὴν Γαλλίαν. Κορράδος ὁ κοντόσταυλος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, αἰχμάλωτος ὢν τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου (1), ἀνέκترην ὡσαύτως τὴν ἐλευθερίαν διὰ μεσιτείας τοῦ Ἀλεξίου. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ πολλαπλασιάζωμεν τὰς μερικὰς ταύτας ἀποδείξεις, ἐνθ' ἔχομεν μαρτυρίαν γενικὴν ἀνδρὸς αὐτόπτου τῶν πραγμάτων; Ὁ Ἀλβέρτος Ἀκουίνσιος λέγει διαρρήδην ὅτι πάντα τὰ περὶ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Ἀλεξίου ρηθέντα εἶναι καθαρὰ συγκοφαντία. Ἐξ ἐναντίας, προστίθουσιν ὁ χρονογράφος, οὗτος, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔπαυσε δίδων εἰς τοὺς σταυροφόρους σωτηρίας συμβουλίας καὶ ἐπανειλημμένως προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ μὴ ἐμπελέκωνται εἰς ὁδοὺς καθ' ὧς δὲν ἔμελλον νὰ συναντήσωσιν εἰμὴ κακοτυχίαν καὶ θάνατον». Καὶ ὁ Μισώ δὲ συνεστίαν νὰ ἐπαναλάβῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰς στερεωτέρας περὶ δολιότητος τῶν Ἑλλήνων κατηγορίας, καὶ ὁμολογεῖ ὅτι ἡ ἀπώλεια τῶν τριῶν ἐκεῖνων στρατῶν ὀφείλεται ἁπλῶς εἰς τὴν ἀπροβλεψίαν τῶν ἰδίων αὐτῶν ἡγεμόνων καὶ εἰς τὴν ἀταξίαν τοῦ πλήθους.

Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν οὔτε προσέειδε τοὺς σταυροφόρους οὔτε ἡμέλει τοῦ καθήκοντος τῆς φιλάνθρωπίας πρὸς αὐτοὺς, δὲν ἠδύνατο ὁμῶς καὶ νὰ λησμονήσῃ ὅτι κατὰ παράβασιν τῶν συνθηκῶν καὶ ὄρκων κατεκράτουν χώρας ἀνηκούσας εἰς αὐτόν, τόσφ δὲ ὀλιγώτερον ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τοῦτο ὅσφ ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας Βοημοῦνδος, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Παμφυλίας, δὲν ἔπαυε κυριεύον πόλεις οὐχὶ πλέον ἀπὸ μωαμεθανῶν ἀλλ' ἀπὸ Ἑλλήνων μελετῶν νὰ ἐκτελέσῃ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ βούλευμα, ἥτοι τὴν κατάλυσιν τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ κράτους, συνεννοούμενος δὲ ἐπὶ τούτῳ μετὰ τῶν Τούρκων. Ὅθεν τῷ 1103 ὁ Ἀλέξιος, βλέπων τὸν κίνδυνον κορυφούμενον, ἔγραψε πρὸς τὸν Βοημοῦνδον ἐπιστολὴν εὐκρινῇ, δι' ἧς ἀπήτηι τὴν ἀπόδοσιν τῆς τε Ἀντιοχείας καὶ τῶν ἄλλων πόλεων, ὅσαι κατελήφθησαν ὑπ' αὐτοῦ παρὰ τὸ δίκαιον. Ὁ Βοημοῦνδος ἀπεκρίθη ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς αἰτιὸς τῶν γενομένων ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις δὲν ἐτήρησε τὴν δοθείσαν εἰς τοὺς σταυροφόρους ὑπόσχασιν τοῦ νὰ ἔλθῃ κατόπιν αὐτῶν μετὰ δυνάμεως πολλῆς. Δὲν θέλομεν ἐπανέλθει ἐνταῦθα εἰς τὸ ἀνωτέρω ἔξετασθὲν ἤδη ζήτημα μέχρι τίνος ὁ Ἀλέξιος ἐξετέλεσεν ἢ δὲν ἐξετέλεσε τὴν εἰρημέ-

(1) Λέγει τὸν *χαλίφην* τῆς *Αἰγύπτου*. Σουλτανάτον δὲν ὑπέρχεν ἔτι τότε ἐν Αἰγύπτῳ.

νην ὑπόσχεσιν. Ἄλλα καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἀναμφισβήτητον ὅτι δὲν ἐτήρησε καθ' ὁλοκληρίαν τὰ πρὸς αὐτοὺς συνωμολογημένα καὶ ὅτι ὥς ἐκ τούτου οἱ σταυροφόροι ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν εὐπρόσωπόν τινα λόγον νὰ μὴ ἀποδώσωσιν αὐτῷ τὰς πόλεις ὅσας ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνέκτησαν. τίποτε δὲν ἠδύνατο νὰ δικαιώσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Βοημούνδου. Ὅστις μὴ ἀρκοῦμενος νὰ κατακρατῇ τὰς ἀπὸ μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας πόλεις ἐσφετερίζετο καὶ ἄλλας, τὰς ὁποίας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἤρπασεν. Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ ὁ Βοημούνδος ἀπεποιήθη νὰ ἐνδύσῃ εἰς τὰς εἰρηνικὰς αὐτοῦ παραστάσεις, ἐκήρυξεν ἐξ ἀνάγκης κατ' αὐτοῦ πόλεμον¹ καὶ ἐξέπεμψεν ἐπὶ τὴν Κιλικίαν στρατὸν ἐκ λογάδων ἀνδρῶν συγκείμεον καὶ ὑπὸ ἄρχοντα τὸν Βουτουμίτην τεταγμένον.

Ὁ στρατὸς οὗτος διελάσας δι' ἅπαντος τοῦ πεδίου τῆς χώρας μέρους μέχρι τῆς ἀνατολικῆς αὐτῆς ἐσχατιᾶς ἐαυρίενσε τὴν ἀρχαίαν Γερμανίειαν, ἔτι δὲ καὶ τὰς παρακειμένας κομποπόλεις, καὶ καταλιπὼν αὐτοῖσι φρουράν ἀποχωρῶσαν ὑπὸ τὸν Μοναστροῦν ἐπανήλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸ προοίμιον τοῦτο τοῦ πολέμου εἰπετο νὰ ἐμβάλῃ εἰς ἀνησυχίαν τὸν Βοημούνδον, ὅστις ὁμως ὑπέλαβεν ὅτι κατὰ ξηρὰν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ οἰκοθεν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ὅτι ἀπὸ βαλάνσης μᾶλλον εἶχε χρείαν ἐπικουρίας. Τούτου ἕνεκα ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τῶν Πισατῶν, τῶν Φλωρεντίνων καὶ τῶν Γενουαίων, ὄντων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ναυτικῶν ἐπιτηδείων. Πρῶτος ὁ ἐπίσκοπος Πίσσης ἐξέπλευσεν ἐπὶ τὰ ἑλληνικὰ παραλία μετὰ 900, ὥς βεβαίουςι, διήρων, τριήρων, δρομώνων καὶ ἄλλων ταχυδρόμων πλοίων διερχόμενος δὲ τὴν Μεσόγειον ἀπέστασε μοῖραν τοῦ πολυαρίθμου ἐκείνου στόλου ἵνα λεηλατήσῃ τὴν Κέρκυραν, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Ζάκυνθον· τοῦτο ἐλέγετο σταυροφορεῖν ὑπὲρ τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ πίστεως! Ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος μετῴων τὴν ναυτικὴν ταύτην ἐπιδρομὴν, ἐπέμπει τὸν ἴδιον στόλον ὑπὸ ἡγεμόνας τὸν Τατίων καὶ τὸν Λαντοῦλφον, λομβαρδὸν ναυτικὸν ἔμπειρον, οἵτινες διελθόντες διὰ τῆς Σάμου, τῆς Κῆ καὶ τῆς Κνίδου ἔμαθον ὅτι οἱ Πισαταὶ ἔπλεον περὶ τὴν Ρόδον. Ἐπέρχονται λοιπὸν ἐπ' αὐτοὺς καὶ καταλαβόντες τοὺς πολεμίους μεταξὺ Ρόδου καὶ Παράρων, παρασκευάζονται ἀμέσως ὥς εἰς πόλεμον. Ἡ ναυμαχία ἤρχισε διὰ τῆς τολμηρῆς ἐφόδου τοῦ πελοποννησίου πλοίαρχου Περιχιτάνου, ὅστις δις διασχίσας ἅπαντα τὸν ἐχθρικὸν στόλον καὶ ἐξακοντίζων δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τὸ ἑλληνικὸν πῦρ ἐπανήλθε σῶος εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν. Τότε ἡ σύρραξις ἀπέβη γενική. Ἐτερος Ἕλλην πλοίαρχος, Ἐλεῖμων καλούμενος, ἐπυρπόλησε τέσσαρας ἐχθρικός² ναῦς. Ἀλλ' ἐνῶ ὁ ὀλοσχερὴς ὀλεθρὸς τῶν Πισατῶν ἐφαίνετο ἀναπόδραστός τρικυμία σφοδρὰ αἰφνης ἐπισκίψασα ἐπήγαγεν ἐξ ἀνάγκης τὴν διάλυσιν τῆς ναυμαχίας. Οὐδὲν ἦττον αἱ ζημίαι τῶν ἐχθρῶν ἀπέβησαν μεγάλαι. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἔχων νὰ παλαίσῃ πρὸς μόνην τὴν καταιγίδα κατώρθωσε νὰ σωθῇ ἀκέραιος σχεδὸν εἰς τι παρὰ τὴν Ρόδον νησιδίον. Οἱ δὲ Πισαταὶ δεινὰ πάσχοντες ἀπὸ τε τῶν κημάτων καὶ τῶν φλογῶν, ὑφ' ὧν πολλὰ τῶν πλοίων αὐτῶν εἶχον καταληφθῇ, ἀπέβαλον πλείστας τῶν νηῶν. Ναὶ μὲν τὸ πλῆθος αὐτῶν ἦτο ἐξ ἀρχῆς τοσοῦτον ὥστε καὶ οἱ περιλιπόμενοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐπιχειρήσωσι δῆλῶσιν τινα εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας, ἀλλὰ δοκιμάσαντες νὰ ἀποβιβασθῶσιν εἰς Κύπρον ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς Φιλοκάλου Εὐμαθίου καὶ στερηθέντες ἐνταῦθα πάλιν οὐκ ὀλίγων συναγωνιστῶν ἀπεσώθησαν τελευταῖον εἰς Λαοδύκειαν³, οὕτως ὁμως κακῶς ἔχοντες ὥστε δὲν

(¹) Πρόκειται περὶ Λαοδικίας, παραλίας πόλεως τῆς βορείου Συρίας, κειμένης οὐ μακρὰν τῆς Ἀντιοχείας, ἧτις, ὅπως καὶ ἡ Ἀντιόχεια, διετῆρει κατὰ τὸν χρόνον ἔτι τοῦτον τὸν ἀχραιφνῆ αὐτῆς ἑλληνικὸν χαρακτήρα.

ἡδυνήθησαν πλέον νὰ πράξωσι τι τοῦλάχιστον οὐδὲν αὐτῶν ἐπιχείρημα ἀναφέρεται πλέον.

Αὕτη τῶν Πισατῶν ἡ ἀποτυχία δὲν ἐπτόησε τοὺς Γενουαίους, ἐκπλεύσαντας τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1104 εἰς βοήθειαν τοῦ Βοημούνδου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέπεμψε δύο ἐν τῷ ἄμα στρατούς, τὸν μὲν κατὰ ξηρὰν, ὑπὸ τὸν Καντακουζηνόν, τὸν δὲ κατὰ θάλασσαν, ὑπὸ τὸν Λαντοῦλρον. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὥρμησεν ἐπὶ Μαλέαν, ἵνα κολύσῃ τὴν διάβασιν τῶν Γενουαίων⁽¹⁾ ἀλλὰ προσβληθεὶς καθ' ὅδον ὑπὸ τρικυμίας μεγάλῃς ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ ἄπρακτος εἰς Κορώνην, ὥστε ὁ στόλος τῶν Γενουαίων ἐφθασεν ἀκολούτως εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀντιοχείας. Ἀλλ' ὁ Καντακουζηνὸς ἐκυρίευσεν τὴν Λαοδικείαν, τῆς ὁποίας μόνῃ ἡ ἄκρα ἀντίστατο ἔτι. Συγχρόνως δὲ ὁ Μοναστράς συνεπλήρωσε τὴν ἀνάγκησιν ἀπάσης τῆς Κιλικίας⁽²⁾ καταλαβὼν τὴν Λογγινιάδα, τὰ Ἄδανα, τὴν Ταρσὸν καὶ τὴν Μάμιστραν⁽³⁾ Ὅθεν ὁ Βοημούνδος πεισθεὶς ὅτι οὔτε κατὰ ξηρὰν δύναται ν' ἀνθῇ τῷ βασιλεῖ ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα ζητήσῃ νέας ἐκεῖθεν δυνάμεις, καὶ κατέλιπεν ἐν τῷ μεταξὺ τὰ κατὰ τὴν Συρίαν πράγματα εἰς τὸν περιώνυμον αὐτοῦ ἀνεψιὸν Ταγκρέδον.

Ἐπειδὴ ἐν τούτοις ἐφοβεῖτο μήπως συλληφθῇ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διέδωκε τὴν φήμην ὅτι ἀπέθανε καὶ εἰσελθὼν ἐντὸς φερέτρου διέπλευσεν οὗτω τὴν μεταξὺ Συρίας καὶ Ἰταλίας θάλασσαν. Ἄμα δὲ φθάσας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκίνησε πάντα λίθον ἵνα παροξύνῃ ἅπαντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως κατὰ τοῦ Ἀλεξίου⁽⁴⁾ παρόντησεν αὐτὸν ὡς ἐχθρὸν θανάσιμον τῶν χριστιανῶν καὶ ὡς συνενοούμενον μετὰ τοῦ Κελιδῆ Ἀρσλάν ἐπὶ τῇ καταστροφῇ αὐτῶν ἔλεγεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀποποιεῖται εἰς τοὺς σταυροφόρους τροφάς, ὅτι διακολύει κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν τὴν διάβασιν αὐτῶν⁽⁵⁾ ὅτι ἐγὶ λόγῳ εἶναι χειρότερος τῶν ἀπίστων καὶ ὅτι αὐτὸν πρὸ πάντων ὤφειλεν ἡ Εὐρώπη νὰ καταπολεμήσῃ. Καὶ ποῖος ἔλεγε ταῦτα; Ὁ Βοημούνδος, περὶ οὗ ἅπαντες οἱ δυτικοὶ βεβαίωσιν ὅτι λαβὼν παρὰ τῶν Τούρκων πρότασιν νὰ ἀνταλλάξῃ μίαν ἐπίσημον μοσμεθανὴν ἣν εἶχεν εἰς χεῖρας του, ἀντὶ δύο ἐπιφανῶν Γάλλων, Βαλδουίνου τοῦ ἐκ Βούργης καὶ τοῦ Ἰσσελίνου, ἀπήντησεν ὅτι προτιμᾷ νὰ λάβῃ διὰ τὴν αἰχμαλώτων αὐτοῦ χρήματα καὶ ἐγκατέλιπεν οὕτως εἰς τὴν τύχην τῶν τοὺς δύο συναγωνιστάς. Ἀλλ' ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀλβέρτου Ἀκουινσίου ἀποδεικνύει ἀρκούντως ὅτι ὅσα κατὰ Ἀλέξιον ἔλεγοντο ἦσαν ψεῖδη ἀναδῆ. Πῶς ὅμως ἡ φωνὴ ἀνδρὸς ἰδιώτου ἡδύνατο νὰ κατισχύσῃ τῆς ἐνεργείας ἀρχοντος τοσοῦτο δραστηρίου καὶ ἐπιβόλου; Εἰς μάτην ὁ Ἀλέξιος ἠγωνίζετο ν' ἀντιπαλέω δι' ἔργων πρὸς τὴν συκοφαντίαν ἐκείνην. Εἰς μάτην ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ παρὰ τῷ σουλτάνῳ⁽⁶⁾ τῆς Αἰγύπτου ἀπελευθέρωσεν ἐκ τῶν φυλακῶν τοῦ Καίρου 300 γάλλους εὐπατριδας, αἰχμαλωτευθέντας εἰς τοὺς κατὰ τὴν Συρίαν πολέμους⁽⁷⁾ καὶ φιλοφρονησάμενος αὐτοὺς μεγαλοπρεπῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει παρέπεμψε εἰς τὴν πατρίδα τῶν ἵνα διατρανώσωσι τὴν ἀλήθειαν. Τὰ ἄγρια καὶ ἀκοίμητα τοῦ Βοημούνδου πάθη, συνάδοντα μᾶλλον πρὸς τὰς προλήψεις, αἵτινες ἐπεκράτουν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ καθ' ἡμῶν, ἐτύγχανον ἀρροσάσεως εὐμενεστέρως ἢ αἱ εὐκρινεῖς ἐκθέσεις ἀνθρώπων προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου εὐεργετηθέντων. Ὁ Ἀλέξιος ἐμάνθανε καθ' ἑκάστην ὅτι ὁ Βοημούνδος ἠυδοκίμει παραδόξως παρὰ τῷ πάπῃ καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Τῷντι ὁ Νορμαννὸς ἡγεμὼν,

(1) Τῆς ἀνατολικῆς δηλονότι (τῆς πεδιάδος) οὐχί τῆς δυτικῆς (Τραχεώτιδος), ἥτις κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων.

(2) Πόλις αὕτη τῆς πεδιάδος Κιλικίας οὐ μακρὰν τῆς νῦν Σίγ.

(3) Λέγε παρὰ τῷ χαλίφῃ τῆς Αἰγύπτου.

πορευθείς μετὰ συστατικῶν τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως κατ' ἀρχάς εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην χώραν, ἔτυχεν ἐξαίρετου δεξιώσεως παρὰ τῷ βασιλεῖ Φιλίππῳ· συνεζήχθη τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Κωνσταντίαν· προσέλαβεν ἐκείθεν πολλοὺς γενναίους συναγωνιστάς, καὶ ὑπερβάς μετ' αὐτῶν τὰ Πυρηνναῖα συνήγαγεν ἐν Ἰσπανίᾳ οὐδὲν ἦττον ἀξιόλογον ἐπικουρίαν. Ἐπιστρέψας δὲ ἐκείθεν πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου εὗρε πολλὴν ὥσαύτως προθυμίαν, ἤθροισεν ἤδη τὰς δυνάμεις εἰς Βᾶριν, ἵνα περάσῃ οὐχὶ πλέον εἰς Παλαιστίνην ἀλλὰ κατὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Γυσκάδου πραχθέντα εἰς Ἰλλυρίαν. Ἡ δευτέρα αὕτη ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν στρατεία, ἣτις ἦτο παρακολούθημα τῆς πρώτης σταυροφορίας,

Χάρτης τῆς Α' σταυροφορίας

μετὰ τοῦ Μοναστρά. Ὁ βασιλεὺς ἔσπευσε ν' ἀνακαλέσῃ τοὺς δύο στρατοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα διαβιβάσῃ αὐτοὺς εἰς τὰς ἀπειλουμένας εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Καὶ ἔπειθε μὲν ἀντ' αὐτῶν ἑτέρας δυνάμεις εἰς Λαοδικεῖαν ὑπὸ τὸν Πετσέαν, καὶ εἰς τὰς μεσημβρινὰς τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεις ὑπὸ τὸν ἀρμένιον Ἀσιετήν· ἀλλὰ τὰ στρατεύματα ταῦτα δὲν ἦσαν ἐνάμιλλα τῶν προτέρων, καὶ ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Μοναστρά ὁ Ταγκέρδος εὐχερῶς ἀνέκτησεν ἅπασαν τὴν Κιλικίαν. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Συρίαν καὶ ὀπίσθας πλοῖα τινα συνέλαβε πρόσκοπον ἑλληνικὴν ναῦν, ἥς ρινοκοπήσας καὶ δακτυλοκοπήσας τοὺς ναυβάτας ἀπέπεμψε νὰ διασαλπίσωσι βεβαίως τὴν Ἰπποτικὴν καὶ ὄντως χριστιανικὴν αὐτοῦ ἀρετὴν. Μόνη λοιπὸν ἡ ἀγγελία τῆς νέας τοῦ Βοημούνδου ἐκστρατείας ἐπήγαγε τὴν μείωσιν τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀνατολικῷ κράτους. Ἀλλὰ τὸ τέλος τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ἔμελλε ν' ἀποβῇ ὅλος διάφορον τῆς ἀρχῆς.

καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπανάληψις τῆς πρώτης ἀπὸ δυσμῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειρήσεως, εἶναι νέα ἀπόδειξις, ἐὰν ἐχρειαζέτο ἀπόδειξις νέα, ὅτι αἱ σταυροφορίαι δὲν εἶχον μόνον σκοπὸν τὴν τῆς Παλαιστίνης ἀπελευθέρωσιν ἀλλὰ καὶ ἄλλον οὐδὲν ἦττον σπουδαῖον, τὴν τοῦ ἀνατολικῷ κράτους κατάκτησιν.

Ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ οἱ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ πολέμου ἄγωνες αὐτοῦ ἐματαιώθησαν, διέταξεν ἐγκαίρως τὰ πρὸς ἀμυνὰν κατὰ τὴν Εὐρώπην ἀναγκαῖα. Τὰ ἄριστα τοῦ βασιλείου τάγματα εὗρισκοντο τότε ἐν Συρίᾳ μετὰ τοῦ Καντακουζηνού, καὶ ἐν Κιλικίᾳ

Ἐτι ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 1105 ἔτους ὁ Ἀλέξιος συνεκέντρωσεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας στρατιωτικὰ σώματα καὶ παρήγγειλε νὰ ἐλθῶσι νὰ σταθμεύωσι περὶ Θεσσαλονίκην, ὅπου μετέβη καὶ αὐτὸς κατὰ Σεπτέμβριον μετὰ τῶν ἑξ Ἀσίας ἀνακληθέντων στρατῶν, καὶ ὅπου διέτριψε τὸ λοιπὸν τοῦ ἔτους τούτου, καὶ ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ἐπόμενον, γυμνάζων τὰ τάγματα ἐκεῖνα καὶ ὀχυρῶν τὰ φρουρία. Ἰδίως δὲ ἐξησφάλισε τὸ πρὸ πάντων τῶν ἄλλων κινδυνεῦον Δυρράχιον, καταστήσας ἡγεμόνα αὐτοῦ τὸν ἀνεψιὸν του Ἀλέξιον, δευτερον υἱὸν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του Ἰσακίου, νέον διαπρέποντα ἐπὶ συνέσει καὶ ἀνδρείᾳ. Ἀφ' ἐτέρου συνήγαγε καὶ κατήρτισεν εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ εἰς ὅλους τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν λιμένας πλοῖα ἱκανά, τὰ ὅποια ὑπὸ ναύαρχον τὸν Ἰσακίον Κοντοστέφανον ἐξέπεμψεν εἰς τὴν τοῦ Δυρραχίου παραλίαν, παραγγέλλας νὰ παρακολούσωσι πάση δυνάμει τὴν διαπεραίωσιν τοῦ Βοημοῦνδου, ὅστις παρασκευάσας τὰς ναυτικὰς καὶ πεζικὰς αὐτοῦ δυνάμεις εἰς Βάρην ἡτοιμάζετο νὰ διαπλεύσῃ τὸν Ἀδριανὸν περὶ τὰ μέσα τοῦ 1107. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Κοντοστέφανος ἀντὶ νὰ περιμενῇ αὐτόν, καθ' ἃς εἶχε ρητὰς ὁδηγίας, εἰς τὴν ἑλληνικὴν παραλίαν, ἐπεχείρησεν ἄφροντα τινα ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἐπιδρομὴν, καὶ ἀποκρουσθεὶς ἐκεῖθεν ἐπτοίγηε τοσοῦτον ὥστε δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντιπαραταχθῇ εἰς τὸν μετ' οὐ πολὺ ἐπιπλεύσαντα πολέμιον, ὅστις ἀπεβίβάσθη ἀκωλύτως τῇ 9 Ὀκτωβρίου εἰς Ἀδῶνα. Συνεπήγετο δὲ 12 μὲν χιλιάδας ἱππέων, 60 δὲ χιλιάδας πεζῶν Γάλλων, Ἀγγλῶν, Γερμανῶν, Ἰταλῶν καὶ Ἰσπανῶν, οἵτινες ἅμα πατήσαντες εἰς τὴν στερεάν ἐκράπησαν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν τῆς πέριξ χώρας καὶ τὴν 13 τοῦ μηνὸς, τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀφίξεως, ἐστρατοπέδευσαν περὶ Δυρράχιον.

Ὁ Ἀλέξιος, ὅστις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1106 εἶχεν ἐπανέλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν, πληροφορηθεὶς ἤδη παρὰ τοῦ ἐν Δυρραχίῳ ἡγεμόνος τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Βοημοῦνδου, ἔσπευσε νὰ μεταβῇ εἰς Θεσσαλονίκην. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ δὲν ἦτο νὰ περιτέσῃ αὐτὸς εἰς τὸ λάθος τῆς ἐκ τοῦ συστάδην παρατάξεως λήθους τὸ ὅποιον ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦ Ροβέρτου Γυσκάδου στρατείας ἐπροξένησε τοσοῦτον θανάς συμφορὰς. Ἀλλὰ προσέθετο μᾶλλον ν' ἀποκλείσῃ τὸν Βοημοῦνδον εἰς τὸ περὶ Δυρράχιον στρατόπεδον, παρεμποδίζων τὴν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦτο μεταφορὰν τροφῶν καὶ ἄλλων ἀναγκαίων ἀπὸ τε ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ἀκρωτηριάζων αὐτὸ διὰ μικρῶν συμπλοκῶν, καὶ φθείρων τοιουτοτρόπως τὸν ἀντίπαλον κατ' ὀλίγον μὲν ἀλλ' ἀσφαλῶς. Γινώσκων δὲ ὅτι ἐν χειμῶνι ὁ Βοημοῦνδος δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ ἐπιδιώξῃ δραστηρῶς τὴν πολιορκίαν οὐδὲ ἐπικουρίαν νὰ λάβῃ τινα ἑξ Ἰταλίας, καὶ προσέτι ὅτι τὸ Δυρράχιον εἶχεν ἄφρονον τροφῶν προμήθειαν, ὀχυρώματα δυσπρόσθητα, ἡγεμόνα πιστὸν καὶ ἱκανόν, φρουρὰν πολυάριθμον καὶ κατοίκους ἀφωσιωμένους εἰς τὴν βασιλείαν, ἀπεφάσισε νὰ διαχειμᾶσῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἐξασκῶν ἐν ἀνέσει τὸν στρατὸν, καὶ μόνον μικρὰ τινα ἀποσπάσματα προσέξεπεμψεν ἵνα καταλάβωσι τὰς διόδους τὰς ἀγούσας εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ κράτους.

Τοτόντι ὁ Βοημοῦνδος ἀνέβαλεν ἑξ ἀνάγκης τὴν ἔφοδον μέχρι τῆς προσεχοῦς ἀνοίξεως, παρατηρῶν ἐν τῷ μεταξὺ τὰ φοβερά ἐκεῖνα ὀχυρώματα, παρασκευάζων τὸς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ ἐπιχειρῶν μικροὺς τινας ἀκροβολισμούς κατὰ τῆς φρουρᾶς, ἣ ἐπιδρομὰς εἰς τὴν πέριξ χώραν. Εἶχον δὲ ἕκτοτε δυσχερῶς τὰ κατ' αὐτόν, διότι καύσας τὸν στόλον αὐτοῦ, ἵνα κόψῃ οὕτω πᾶσαν ἐλπίδα ὑποχωρήσεως καὶ καταστήσῃ ἀπαραίτητον τὴν νίκην εἰς τοὺς συναγωνιστάς, ἀπεστέρησεν ὅμως τοιουτοτρόπως ἑαυτὸν πάσης μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτῶν τῶν ἑλληνικῶν παραλίῶν συγκοινωνίας. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος κατεῖχε τὸν κόλπον, αἱ δὲ κατὰ ξηρὰν δίοδοι ἐφράχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ὥστε ὁ στρατὸς τῶν πολεμίων ἤρχισε νὰ πάσῃ προσιμώτατα στέρῃσιν τροφῶν, καὶ νὰ δεκατεύεται ὑπὸ τῶν νοσημάτων, τὰ ὅποια παρακολουθοῦσι τὴν στέρῃσιν ταύτην ἢ τὴν κακὴν τροφήν. Ἐντεῦ-

θεν πολλή ἐπεκράτησεν ἐν αὐτῷ ἀθηναία. Πᾶσαι αἱ προτάσεις ὅσαι ἐγένοντο εἰς τὸ φρούριον περὶ παραδόσεως εἶχον ἀποκρουσθῆ, ὁ δὲ Βοημοῦνδος ἀνυπομόνως περιέμενε τὴν ὥραν τοῦ ἔτους τὴν ἐπιτηδεῖαν εἰς ἀγῶνας χρυσίμους, δι' ὧν ἤλπιζε νὰ ἀνακύψῃ ἐκ τῶν προτέρων παθημάτων.

Τελευταίον τὴν ἀνοίξιν τοῦ 1108 ἔτους ἤρχισε τὴν πολιορκίαν ἀλλ' οὐδὲ τότε ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Κατ' ἀρχὰς ἐπεχείρησε νὰ ἀνοίξῃ σήγμα διὰ χελώνης κριοφόρου, τῆς ὁποίας ὅμως ὁ ὀγκώδης κριὸς περισσότερον ἐβλαπτε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χελώνην ἢ τὰ τεῖχη τὰ ὁποῖα ἐπάτασσε. Καὶ ἔπειτα ἡ φρουρὰ ἔκαυσε μετ' ὀλίγον τὴν μηχανὴν διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πυρός. Τότε οἱ πολέμοι ὥρυξαν ὑπόνομον' ἀλλ' οἱ πολιορκούμενοι ἀνθυπομονεύσαντες κατέπερσαν διὰ πυροφόρων σωλήνων καὶ ἐξέωσαν τοὺς πολεμίους ἐργάτας. Μετὰ δὲ τὴν διττὴν ταύτην ἀποτυχίαν οἱ περὶ τὸν Βοημοῦνδον κατεσκευάσαν πύργον ὑψηλότερον τοῦ τεύχους τοῦ Δυρραχίου, ἔχοντα δὲ γέφυραν, ἥτις καταβιβασθεῖσα ἐμελλε νὰ εἰσαγάγῃ τοὺς πολιορκητὰς εἰς τὸ φρούριον' κατεστράφη ὅμως διὰ τοῦ πυρός καὶ τοῦτο τὸ μηχανήμα, παθόντων τὰ πάνδεινα τῶν ἐν αὐτῷ ἐισελθόντων πολέμιων. Καὶ ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος ἀναχωρήσας ἐκ Θεσσαλονίκης μετὰ τοῦ κυρίου στρατοῦ προέβη εἰς Πελαγονίαν καὶ ἑσπυροπέδευσε κατὰ τὴν Δράβωλιν εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὄρεων τῶν διαχωρίζοντων τὴν Ἰλλυρίαν ἀπὸ Μακεδονίας, ὀχυρώσας ἔτι μᾶλλον τὰ προηγουμένως καταληφθέντα στενὰ καὶ παρενοχλῶν ἀδιακόπως τὸ τοῦ Βοημοῦνδου στρατόπεδον. Ἐνίοτε αἱ συμπλοκαὶ αὐταὶ ἀπέβαινον διὰ τὴν τῶν πολέμιων ὀρμὴν μάχῃ σπουδαίαι. Μίαν τῶν ἡμερῶν ὁ τοῦ Βοημοῦνδου ἀνεψιὸς Γουίδων, ἀγανακτῆσας διὰ τὴν ἐνώπιον τῶν τευχῶν ἀπραξίαν, παραλαμβάνει μοῖραν τοῦ στρατοῦ ἀρίστην, καὶ ἔξορμᾷ πρὸς τὰ Κάνινα, ὅπου ὁ Μιχαὴλ Κεκαυμένος ἐφύλαττε τὰ τέμπε. Νικήσας δὲ καὶ τρέψας εἰς φυγὴν τὸν Μιχαὴλ βουλευέται ἤδη νὰ ἐκπροθήσῃ καὶ τὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ στρατόπεδον, ὅστις ἦτο ὀχυρωμένος εἰς χωρίον ἀσφαλές, ἔχον δεξιᾷ μὲν τὸν ποταμὸν Χαροζάνην, ἀριστερᾷ δὲ ἑλὸς ἄβατον. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ Γουίδων ἐννοήσας τὸ τοῦ χωρίου δυσάλωτον παραμένει ἐκείθεν τοῦ Χαροζάνου. Ἀλλὰ τότε ὁ Καντακουζηνὸς περὶ διὰ νυκτὸς τὸν ποταμὸν καὶ ἀντιπαρατάσσεται ὡς ἐπὶ μάχην, ἄγων μὲν αὐτὸς τοὺς ἐν τῇ μέσῳ τεταγμένους Ἑλληνας, συνεπαγόμενος δὲ ἐπικούρους κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον κέρας τούρκους τινὰς μισθοφόρους, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἀλανούς, καὶ προπέμφας ὡς ἀκροβολιστὰς τοὺς Πετσενέγους. Οἱ Φράγκοι συνησπικότες καὶ τὴν παράταξιν οὐδόλως λύοντες ἀπετέλουν ὄγκον συμπαγῇ καὶ δυοδιάσπαστον. Ὅθεν πρῶτοι οἱ Πετσενέγοι ἐπελθόντες, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Τούρκοι καὶ τρίτοι οἱ Ἕλληνοὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνατρέψωσι τὴν τάξιν τῶν πολέμιων, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν αὐτοὶ τὸ νὰ ἐποχωρήσωσιν. Ἐσχάτοι ὅμως πάντων ὀρμήσαντες οἱ Ἕλληνες, τοσοῦτον βιαίως προσέκρουσαν κατὰ τοῦ κινήτου ἐκείνου τεύχους, ὥστε τρέψαντες κατὰ κράτος τοὺς φράγκους ἱππεῖς ἐδίωξαν αὐτοὺς, ἐγκαταλιπόντας πολλοὺς εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, μέχρι τοῦ πολυχίνου τοῦ καλουμένου Μύλου.

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Βοημοῦνδος ἀπεκλείετο καὶ ἠκρωτηριάζετο ἀπὸ ξηραῖς, ὁ νωθρὸς Κοντοστέφανος τοσοῦτον ἀμελῶς ἐπετήρει τὴν παραλίαν, ὥστε δύο στόλοι ἐξ Ἰταλίας πεμφθέντες μετὰ τροφῶν καὶ ἐπικούρων, ἐπέτυχον νὰ διαβῶσι καὶ νὰ φθάσωσιν εἰς Αὐλῶνα, ἐκ δὲ τούτου ἔλαβεν ἐπὶ τινα χρόνον ἄνεον καὶ ἀναψυχὴν τὸ στρατόπεδον τῶν πολέμιων. Ὁ Κοντοστέφανος αὐστηρὸς ἐπιτιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως κατόρθωσε τελευταίον νὰ κωλύσῃ τρίτην ἐπικουρίαν ἀπὸ τῆς Ἀπουλίας ἐπερχομένην, δώξας τὰ κομίζοντα αὐτὴν πλοῖα καὶ ἄλλα μὲν καύσας ἐξ αὐτῶν, ἄλλα δὲ καταποντώσας. Οὐδὲν ἦττον ὁ Ἀλέξιος πειθόμενος εἰς τὰ παρὰ τὸν στόλου ἀξιωματικῶν καὶ τοῦ διοικητοῦ τοῦ Δυρραχίου ἀνεκάλεσε τὸν Κοντοστέφανον, διορίσας αὐτὸν αὐτοῦ νάυαρχον τὸν Μαρια-

νὸν Μανροκατακαλὼν, ὅστις ἀνεδείχθη τῇ ἀληθείᾳ πολὺ ἀξιώτερος τοῦ προκατόχου, διότι συνέλαβε μεγάλην προμήθειαν ἐπερχομένην αὐτῆς εἰς τὸ περὶ Δυρράχιον στρατόπεδον, καὶ τοσούτον ἐθαλασσοκράτησεν ὥστε οὐδὲ ἐν πλοῖον ἠδύνατο νὰ διέλθῃ τὸν κόλπον, πᾶσα δὲ κοινωνία μεταξύ 'Ιταλίας καὶ Βοημούνδου ἐκόπη ὁλοσχερῶς. Τὸ στρατόπεδον τὸν πολεμίων περιήλθεν ὥς ἐκ τούτου εἰς ἐσχάτην ἀμνηχανίαν· λοιμοὶ καὶ λιμοὶ ἐπεκράτησαν αὐτῆς ἐν αὐτῷ· οἱ στρατιῶται ἐγόγγυζον, τινὲς δὲ ἤρχισαν καὶ νὰ δραπετεύωσιν. Ὁ Γουλιέλμος Κλαρέτ, Προβηγκιανὸς ἔγκριτος, ἀθυμήσας ἐκ τῶν δεινῶν ὅσα ἔπαθε καὶ ὅσα ἔτι ἠπειλοῦντο, ἠντομόλησε μετὰ 50 ἄλλων ἱππέων πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Τότε ὁ ἀγέρωχος Νορμαννὸς ἐνόησεν ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα καὶ ἐξήτησε νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὁ δὲ Ἀλέξιος ἀπήντησεν ὅτι, ἂν καὶ πολλάκις ἠπατήθῃ ὑπὸ τῶν ὄρκων τοῦ Βοημούνδου, ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ἀποφύγῃ πλειοτέραν αἱματος χρίστιανῶν χύσιν, θέλει δεχθῇ αὐτὸν καὶ ἀκούσῃ τὰς προτάσεις του.

Ὁ Βοημούνδος ἐξήτησεν ὁμήρους τρεῖς ἐκ τῶν πρώτων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ· ὁ βασιλεὺς συνήνεσε καὶ εἰς τοῦτο. Ὁ Βοημούνδος ἐπαύμει νὰ ὀρισθῇ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἠθέλει ὑποδεχθῇ αὐτὸν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς τρεῖς ὁμήρους νὰ κανονίσωσι τὰ περὶ τούτου, προσεπιτείλεις ἐπὶ τούτῳ καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Εὐφορβηνόν. Προσελθόντων δὲ πάντων εἰς τὸ στρατόπεδον, ὁ Βοημούνδος ἀπήτησεν ὥστε οἱ συγγενεῖς τοῦ Ἀλεξίου καὶ οἱ κυριώτατοι τῶν ἐν τέλει νὰ ἐξέλθωσιν εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ ἐν διαστήματι ἑξ σταδίων· νὰ εἰσελθῇ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀλεξίου μετὰ δύο ἱππέων, καὶ μίτε γόνυ μίτε τὸν τραχήλον νὰ κλῖνῃ εἰς σημεῖον εὐλαβείας. Εἰσερχομένου αὐτοῦ νὰ ἐξαναστῇ ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ ἐν γένει νὰ ὑποδεχθῇ αὐτὸν οἷχι ὡς ὑποτελῇ ἀλλ' ὡς ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα, μηδὲν ἐπεχειδόμενος ἐπὶ τῆς ὑποτελείας ἣν ἄλλοτε ὥμοσεν αὐτῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Βοημούνδος. Ἄν ἐν μέσῳ τοσούτου χρισίμων περιστάσεων, καθ' ἃς ὁ ἄνθρωπος ἐπρόκειτο νὰ σώσῃ οὐ μόνον ἑαυτὸν ἀλλὰ καὶ μέγα πληθὺς συναγωγιστῶν, ὧτων εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πολεμίων ἐθισκομένων, βασιλεὺς ἡ στρατηγὸς ἡμέτερος ἤθελε προτείνει τοιαύτας ἀξιώσεις, οἱ εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ δὲν ἠθέλουν εἰρεῖ λόγους ἀποχωρήσας ἵνα καταμεμφθῶσι τὰς μικρολογίας αὐτοῦ καὶ ματαιοσυχολίας. Ὅπως ὅποτε οἱ ἀπεσταλμένοι ἐδέχθησαν καὶ ταύτας τὰς ἀξιώσεις, ἐκτὸς μόνον τῶν ὄρκων τοῦ νὰ ἐξαναστῇ ὁ βασιλεὺς καὶ εἰσερχόμενος ὁ Βοημούνδος νὰ μὴ δώσῃ δεῖγμα τι εὐλαβείας. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐπιούσαν ὁ Βοημούνδος ἐπέμεινε νὰ γίνωσι δεκτοὶ καὶ οἱ δύο οὗτοι ὅροι, τῶν δὲ ἀπεσταλμένων μὴ συγκατανεύοντων, ἐνέπεσεν ἕως δεινῇ εἰς τῶν γάλλων ἱπποτῶν οἷτινες συνῶδουν τὸν νορμαννὸν ἡγεμόνα, δυσανασχετήσας διὰ τὴν πολυλογίαν ταύτην καὶ στραφέντες ἀγερῶως πρὸς αὐτόν, «οὐδεὶς, εἶπεν, ἐξ ἡμῶν τῶν ἐλθόντων ἐνταῦθα ἵνα συνάψωμεν πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα, ἐπληξεν εἰσέτι τινὰ διὰ δόρατος, ἀλλ' ἀναλίσκομεν τὸν χρόνον εἰς τεῖχῃ προσκρούοντες. Ἐὰ τοίνυν τὰ πολλά. Τὴν εἰρήνην τῆς μάχης ἀλλάξασθαι χρή». Καὶ ὁ Βοημούνδος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ.

Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ περιγράφει μετριοπαθέστατα τὴν γενομένην τότε συνέντευξιν μεταξύ τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκεῖνου, ὅστις, ἀφοῦ τοσαύτας παρήγαγεν εἰς τὸ κράτος συμφοράς, καὶ τοσάκις παρεβίβασεν ὄρκους τοὺς ὁποίους ἔμελλεν αὐτῆς μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀθετήσῃ, ἤδη εὗρισκετο εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ βασιλέως. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ δὲν ὠφελεῖται ἐκ τῆς παρουσίας αὐτοῦ δυσπραγίας, ἵνα περιφρονήσῃ ἢ ταπεινώσῃ τὸν Βοημούνδον, ἀλλ' ἀξιοπρεπέστατα ὁμιλοῦσα περὶ αὐτοῦ ἀποθαυμάζει τὸ ἥρωικόν τοῦ ἀνδρὸς ἀνάστημα, τὸ ἀρεϊμάνιον ὕψος, τὴν ἀγέρωχον ἄμα καὶ χαρίεσσαν ὄψιν, καὶ εὐλοκρυνῶς ὁμολογεῖ τὴν βαθεῖαν τοῦ θυμασμοῦ καὶ τῆς εὐλαβείας ἐντύπωσιν ἣν ἐπροξένη-

σεν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλήν. Ἀλλά, οἰαδιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ ἀποδοθεῖσαι αὐτῷ τιμαί, ἀνάγκη ἦτο τελευταῖον νὰ ἀνατραπῶσιν αἱ ἄδικοι ἐκεῖναι ἀξιώσεις, καὶ νὰ τεθῇ ὁριστικὸς τις φραγμὸς εἰς τὰς ἀδιαλείπτους κατὰ τοῦ κράτους ἐπιβουλὰς. Ὅθεν μετὰ βραχείαν ἐισαγωγικὴν δι᾿ ἑξέως ὁ Ἀλέξιος ἀπήτησε ρητῶς νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς κυρίαρχος ὑπὸ τοῦ Βοημούνδου νὰ ἐπιβάλῃ οὗτος τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν εἰς τὸν ἀνεψιὸν του Ταγκρέδον, νὰ τὸν διατάξῃ νὰ παραδώσῃ τὴν Ἀντιόχειαν εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ ἐπὶ σταλησόμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπίτροπον καὶ καθόλου εἰπεῖν ἀπήτησε νὰ ἐκπληρωθῶσιν ἀκριβέστατα πάντες οἱ ὅροι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνθηκῶν. Ὁ Βοημούνδος κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησε κατ' οὐδέναν λόγον νὰ συναινέσῃ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις ταύτας, δι' ὧν ἀνετρέποντο οἱ καρποὶ ὧλον τῆς ζωῆς αὐτοῦ τῶν ἀγώνων, καὶ ἐξήτησε νὰ ἐπανέλθῃ τὴν ἐπισῶσαν πρὸς εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν ὅτι εἶναι ἐλευθερὸς νὰ πράξῃ τοῦτο. Ἄλλ' ὁ Νορμαννὸς διανυκτερεύσας ἐν τούτοις εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον καὶ σκεφθεὶς ὀρμώτερον περὶ τῆς δεινῆς ἀμικχανίας εἰς ἣν εὐρίσκειτο ἀνήγγειλε τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ὅτι δέχεται πάντα καὶ συνωμολόγησε πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας, τῶν ὁποίων τὸ μὲν κείμενον διασωθὲν ἦν ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς δὲν δυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον, ἀλλὰ καὶ ἡ περιληψὶς μόνη ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ τὸ μέγεθος τῶν ὑποχρεώσεων ὅσας ἀνέλαβεν ὁ τεταπεινωμένος ἐκεῖνος πόλεμος.

Ἡ μὲν προτέρα, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένη, συμφωνία ἡθετήθη καὶ ἀνεκρήχθη ἄνκρος καὶ μὴδὲν ἔχουσα τὸ ἐνεργόν, «... νῦν δὲ οὖν ὥσπερ ἐκ μεταμέλειας ἐρχόμενος... εἰς ἑτέραν συμφωνίαν μετὰ τοῦ κράτους σου τράπωμαι ταυτηνί, ὥστε λίξιαι γενέσθαι τοῦ σκήπτρου σου ἄνθρωπον» καὶ, ἵνα σαφέστερον εἴποιμι καὶ φανερώτερον, *οἰκέτην καὶ ὑποχείριον*. Ἐπειδὴ καὶ σὺ ὑπὸ τὴν σὴν δεξιάν ἐμὲ ἔλακιν βεβοῦλῃσαι καὶ ἄνθρωπόν σου ἐθέλεις ποιήσασθαι λίξιον, ἔσομαι τοίνυν ἀπὸ τοῦ νῦν κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην συμφωνίαν ἣν καὶ φυλάττειν εἰς αἰὶ βούλομαι καὶ ἐπόμενι Θεόν τε καὶ πάντας τοὺς ἁγίους αὐτοῦ... ἄνθρωπος πιστὸς τῆς σῆς βασιλείας καὶ τοῦ περιτομήτου σου νόιου καὶ βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Πορφυρογεννήτου, καὶ ὀπλίσομαι τὴν δεξιάν κατὰ πάντος ἀνθισταμένου τῷ κράτει σου, εἴτε τοῦ χριστιανικοῦ γένους ἐστὶν ὁ χείρας ἀνταράμενος εἴτε καὶ ἀλλότριος τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, οὗς Παγάνους ἡμεῖς ὀνομάζομεν...» «Ἐτι συμφωνῶ, καὶ ἔσται τῶν συμφωνημένων μέρους ὁ Θεός, μηδεμίαν μηδέποτε χώραν τεταγμένην ὑπὸ τὰ ὑμέτερα σκήπτρα, εἴτε νῦν, εἴτε πρότερον, εἴτε πόλιν ἢ νῆσον, κρατεῖν τε καὶ ἔχειν» καὶ ἀπλῶς ὅποσα ἡ βασιλεία Κωνσταντινουπόλεως περιεῖχεν ἢ νῦν κατέχει κατὰ τὴν Ἀνατολήν καὶ τὴν Δύσιν ἐκτὸς τῶν ρητῶς δεδορημένων μοι παρὰ τοῦ θεοπορβλήτου κράτους ὑμῶν, ἃ καὶ κατ' ὄνομα δηλωθήσεται ἐν τῷ παρόντι ἔγγραφῳ· ἄλλ' ὁπόσῃν ἂν δυνηθεῖν χειρώσασθαι χώραν, τελοῦσαν ποτὲ ὑπὸ τὴν βασιλείαν ταύτην, ἀποσάμενος τοὺς τὴν χώραν ἐκεῖνην κατέχοντας, εἰς τὴν γνώμην τὴν ὑμετέραν ἀναρτᾶν ὀφείλω τὴν περὶ ταύτης οἰκονομίαν...» «Ἄλλ' οὐδὲ ἄνθρωπος ἐτέρου γενήσομαι ἢ ἐτέρας ἀρχῆς μείζονος ἢ ἐλάσσονος, ἀνεὺ τοῦ κράτους τοῦ ὑμετέρου...» τοὺς δὲ προσερχομένους μοι ἀνθρώπους τῆς βασιλείας σου ὡς κατεξανασταίντας τοῦ κράτους τοῦ σου ἐμοὶ ἐδουλεύειν, καὶ μισήσω καὶ ἀποπέμψωμαι, μᾶλλον δὲ κατ' αὐτὰν ἐξοπλίσσομαι...».

«Ταῦτα μὲν περὶ τῶν πόλεων καὶ χωρῶν ὅσαι ὑπὸ τὸ σκήπτρον τῆς Ρωμανίας ταῦτα ἐνόρκως κατεπαγγέλλομαι, ὡς ἵνα τὰς τε ἐπερχομένας μοι χώρας ἀνεὺ πολέμου ἢ μετὰ πολέμου μάχης, καὶ ταύτας ἀπάσας ὡς ἀπὸ τῆς ὑμετέρας βασιλείας λογίζομαι, εἴτε τουρκικαὶ εἰσιν, εἴτε ἄρμενικαί...» «Πρὸς μέντοι τὸν Ταγκρὲ καὶ ἀνεψιὸν μου ἀκήρυκτον ἔξω πόλεμον

εἰ μὴ θελήσει καθυφείναι τι τῆς πρὸς τὴν βασιλείαν ὑμῶν δυσμενείας, μηδὲ ἀπολύει τῆς χειρὸς αὐτοῦ τὰς πόλεις τῆς ὑμετέρας βασιλείας. Ἐπὶ δέ, καὶ θέλοντος αὐτοῦ καὶ μὴ θέλοντος, ἀναρροσθῶσιν αἱ πόλεις, αὐτὸς μὲν ἵνα δεσπύζω τῇ ἀντιλήψει τοῦ κράτους ὑμῶν τὰ διὰ χρυσοβούλλου λόγου δεδορημένα μοι, ἃ καὶ ρητῶς ἐξαριθμηθήσεται, αἱ δὲ πόλεις ἔκειναι μετὰ τῆς ἐν Συρίᾳ Λαοδικείας, καὶ ὅσαι εἰσὶν ἐκτὸς τῶν δεδορημένων ἐμοί, τῷ σκήπτρῳ ὑμῶν προσαρμολύονται»... «Ἐτι καθυπισχοῦμαι καὶ ταῦτι πρὸς τοὺς ἄνωθεν εἰρημένους, βεβαιότερας τὰς συμφωνίας ποιούμενος. Συμφωνῶ γάρ, ἵνα ἐγγυητὶς ἀποδοῇ ἐπὶ ταύταις ταῖς συμφωνίαις, ὥστε ἀπαράβατους καὶ ἀπαραιθραύστους μείνειν εἰς τὸ διηγεῖσθαι τοὺς μέλλοντας ἀνθρώπους μου ἐμῷ δικαίῳ κατέχειν τὴν δεδομένην χώραν τῆς βασιλείας σου· παρασκευάσω γὰρ καὶ τούτους ὁμοῖα τὰ φρικωδέστατα, ὥς ἂν καὶ οὗτοι φυλάττωσι πίστιν ὁρθὴν πρὸς τὸ ὑμέτερον κράτος»... «Καὶ ὅσοι μὲν ἐνταυθοὶ τυγχάνουσιν ἐμοὶ συνεπιδημοῦντες, αὐτίκα καὶ τὰς ἐνόρκους πίστεις καὶ τὰς συμφωνίας δώσουσι πρὸς τοὺς σεβαστοὺς τὸν τε κύριον Ἀλέξιον καὶ αὐτοκράτορα τῶν Ῥωμαίων καὶ τὸν Πορφυρογέννητον βασιλέα καὶ πᾶν υἱόν. Ὅσοι δὲ ἀπὸς τῶν ἐμῶν ἱππέων καὶ ὀπλιτῶν, οὓς καταβαλλάριους σύνθηξεν καλοῦμεν, ἀποστειλῶσιν ἀνθρώπων τῆς βασιλείας του κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν πόλιν, ἐκεῖ τοὺς αὐτοὺς ὅρκους ἀποτελέσουσι κάκεινοι»¹⁾.

Μετὰ ταῦτα ὀνομαζόμεναι ρητῶς ἐν ταῖς συνθήκαις αἱ πόλεις καὶ αἱ χώραι ὅσας ἔμελλε νὰ κρατήσῃ ὁ Βοημοῦνδος ὡς ἄλιος τοῦ βασιλέως ἄνθρωπος. Καὶ ἐπειδὴ μετὰ αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ Ἀντιόχεια, ἐπιφέρεται ὁ ἐξῆς ἀξιοσημείωτος ὅρος· «Συμφωνῶ δὲ καὶ ἐπόμενι τὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀντιόχου προσβενόμενον Θεόν, ὥς οὐκ ἐκ τοῦ ἡμετέρου γένους πατριάρχης ἔσται Ἀντιόχειας, ἀλλ' ὃν ἂν προβαλεῖται ἡ βασιλεία ὑμῶν ἐκ τῶν θρονημάτων τυγχάνοντά τῆς κατὰ τὴν Κωνσταντινουπόλιν μεγάλης ἐκκλησίας»²⁾. Ὁ τοιοῦτος γὰρ καὶ τοῦ θρόνου τοῦ κατὰ τὴν Ἀντιόχου ἐπιβαίῃ καὶ πράξει πάντα ἀρχιερα-

(1) Πᾶσα αἴτη ἡ ἐκφρασις εἶναι μαρτύριον τοῦ τρόπου καθ' ὃν συντάσσονται τὰ φραγκικὰ ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ ἐγκυβίσιν οἱ Φράγκοι τὰ τῆς προσωνυμίας τῶν ἡγεμόνων. Ὁ Ἀλέξιος ἐνταῦθα καλεῖται ἁπλῶς «αὐτοκράτωρ», κατὰ τρόπον φραγκικόν (imperator), ἐν ᾧ ἔδει κατὰ τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνικὸν τρόπον νὰ λέγεται βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ. Ἐπειτα γίνεται λόγος περὶ «Πορφυρογέννητον βασιλέως». Καὶ ὅμως, ὡς θέλομεν ἰδεῖ περαιτέρω, οὐδεὶς τῶν υἱῶν τοῦ Ἀλεξίου ζῶντος αὐτοῦ εἶχε πρόσληψθαι ὡς βασιλεὺς συμβασιλεύων τῷ πατρί. Ἐπειτα οἱ τῶι βασιλέων ἐν τῷ ἡμετέρῳ κράτει οἱ συμβασιλεύοντες τοῖς πατράσιν αὐτῶν διεν διακρίνονται ἀπ' αὐτῶν διὰ τῆς προσωνυμίας *βασιλεὺς* ἀπέναντι *αὐτοκράτορος*, πατὴρ ὅπως γίνεται ἐνταῦθα, ἀλλὰ μνημονεύονται ὁμοῦ ὡς βασιλεῖς Ἀλέξιος καὶ δεῖνα. Ἐπειτα δὲ καὶ ἀνήκουστον ἐν Βυζαντίῳ, ὃ μὲν πατὴρ νὰ καλεῖται μόνον αὐτοκράτωρ, ὃ δὲ συμβασιλεύων τῷ πατρί υἱὸς νὰ λέγεται *βασιλεὺς*. *Βασιλεὺς* προσηγείται πάντοτε τοῦ *αὐτοκράτορος*. Τί συμβαίνει λοιπὸν ἐνταῦθα; Ὁ συντάκτων τὸ ἔγγραφον εἶχεν ὅπ' ἔφη τὰ ἐν τῇ Δύσει γινόμενα, ὅπου ὁ *αὐτοκράτωρ* τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους καλεῖται ἁπλῶς *αὐτοκράτωρ*, ὃ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος υἱὸς συνθηθεῖσθαι, ἵνα ἐκ τῶν προτέρων ἐξασφαλισθῇ αὐτῷ τὸ οὐχὶ κληρονομικὸν ἀλλ' αἰρετὸν πάντοτε (εὐλόγητον κατὰ τύπους) ἀξίωμα τοῦ ἐν τῇ Δύσει *αὐτοκράτορος*, πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς λαμβάνει τὴν προσηγορίαν *βασιλεὺς* Ῥώμης (König von Rom, roi de Rome κατὰ τὴν παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις δηλονότι ἔννοίαν καὶ ἱεραρχικὴν τάξιν τῶν παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ *βασιλέως* ἐρμηνευομένων ὀνομάτων ἀρχῆς, προσηγορίαν δηλονότι ὑποδεστέραν ἐν τῇ Δύσει τῆς τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ ὅλη λοιπὴ ἐκφρασις εἶναι καθαρῶς φραγκικὴ.

(2) Ἐν τῷ ἔγγραφῳ τούτῳ τὸ πρῶτον, καθ' ὅσον ἐγὼ γινώσκω, ἀναφέρεται ἡ μεγάλη Ἐκκλησία οὐχὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἁγίας Σοφίας, ἀλλ' ἐν τῇ ἰδιῇ ἔννοιά τῆς ἀρχῆς καὶ κέντρου συμπάσης τῆς ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐκοτε μέχρι τοῦ 1453 τὸ ὄνομα ἔχει καὶ τὰς δύο ἐννοίας, ἀπὸ δὲ τοῦ 1453, ὅποτε ὁ ναὸς ἐκεῖνος ἔπαυσεν ὢν χριστιανικὸς, μόνον τὴν δευτέραν ἔννοιαν.

τικῶς ἐν ταῖς χειροτονίαις καὶ ταῖς λουπαῖς ἐκκλησιαστικαῖς ὑποθέσει, κατὰ τὰ τοῦ θρόνου τούτου προνόμια».

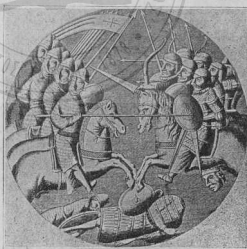
Κατόπιν ὁρίζονται αἱ πόλεις καὶ αἱ χώραι ὅσαι ἀποτιμηθεῖσαι ἀπὸ τοῦ δουκάτου Ἀντιοχείας ἐντελῶς ἐμείλλον νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ κράτους μετὰ τὴν ἡν, ὡς προεῖρηται, καὶ ἡ Λαοδίκεια. Ἐπειτα μνημονεύονται χώραι τινες, κείμεναι εἰς τε τὰ ἐπὶ τὰς Συρίας καὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, τὰς ὁποίας ὁ βασιλεὺς παρεχώρει τῷ Βοημούνδῳ πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ὅσαι ἀπεσπάρσθησαν ἀπὸ τοῦ δουκάτου Ἀντιοχείας. Τελευταῖον ἐπαναλαμβάνονται ὅρκοι φρικτοὶ περὶ τῆς τηρήσεως τῶν προκειμένων συνθηκῶν καὶ ἀσπραιοῦται ὅτι «ταῦτα ἐγγράφη τε καὶ οἱ ὅρκοι συνετέλεσθησαν παρουσίᾳ τῶν ὑπογεγραμμένων μαρτύρων κατὰ Σεπτέμβριον δευτέρως ἐπινεμήσεως ἔτους ἡδὴ διαρυσσομένου σχιζ'» (6617), ἥτοι ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως 1108».

Ἐπεισόδια μαχῶν τῶν σταυροφορῶν
πρὸς τοὺς μουσουλμάνους

Μαῦρος, ὁ σταλεὶς παρὰ τῷ αυτοκράτορι ὑπὸ τοῦ πάπα ὡς ληγάτος. Τὸ δὲ ἔγγραφον ἐπεσφραγίστο ὡς ἑξῆς: «Τὸν μὲν οὖν ἔγγραφον ὅρκον τούτον ὁ αυτοκράτωρ παρὰ τοῦ Βοημούνδου ἔλαβεν, ἀντιδίδωκε δὲ πρὸς αὐτὸν χουσόβουλλον λόγον, ἐνσημασμένον διὰ κινναβάρους ὡς ἔθος διὰ βασιλικῆς δεξιᾶς». Ρητότεραι συνθήκαι καὶ σαφέστεραι ὑποχρεώσεις δὲν συνωμολογήθησαν ποτέ, οὔτε διὰ φοβερωτέρων ὅρκων ἐκυρώθησαν. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἀνεδείχθη καὶ ἐπικείμενος πρὸς τὸν Βοημούνδον· διότι τελευταῖον εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ νορμανδὸς ἡγεμὼν ἦτο εἰς χεῖρας τοῦ ὁ βασιλεὺς ἐδικαιοῦτο νὰ κρατήσῃ αὐτὸν τε καὶ σύμπαντα αὐτοῦ τὸν στρατὸν αἰχμαλώτους. Ἡδύνατο τοὐλάχιστον νὰ κρατήσῃ αὐτὸς μέχρ' οὐ ἐκπληρωθῶσι τὰ συμφωνηθέντα· ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἔπραξεν ἀλλ' ἠρκέσθη εἰς μόνον τὸν λόγον τοῦ ἀνδρός. Ἀφῆκεν αὐτῷ τὴν Ἀντιόχειαν μετὰ ἀξιολόγου περιοχῆς καὶ ἂν ἀφῆρεσεν

Μεταξὺ τῶν ὑπογραφάντων μαρτύρων ἦν καὶ ὁ Ἀμάλριχ ἐπίσκοπος

(Ἄγ. Διονύσιος τῶν Παρισίων)

ἀπὸ τοῦ δουκάτου ἐκείνου χώρας τινάς, ἀπεξημίωσεν αὐτὸν διὰ παραχωρήσεως ἄλλων. Ἐπὶ δὲ πᾶσιν ἐτίμησε καὶ ἐθεράπευσε πολυειδῶς τὸν Βοημούνδον, νείμας αὐτῷ τὸ τοῦ σεβαστοῦ ἀξίωμα καὶ παρασχὼν δῶρα πολλὰ εἰς χρυσόν, εἰς ἄργυρον, εἰς ὑφάσματα πολύτιμα.

Πῶς ἀνταπέδωκε τὴν εὐεργεσίαν ταύτην καὶ τὴν ἐπιείκειαν, πῶς ἐδικαίωσε τὴν πίστιν ταύτην τοῦ Ἀλέξιου ὁ Βοημούνδος; Ἀμα ἐπανελθὼν εἰς Ἀπουλίαν ἤρχισε νὰ παρασκευάζεται αὐθις εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἶχεν ἤδη ἐτοιμάσει τὸν ἀναγκαῖον πρὸς τοῦτον στόλον, ὅτε νοσήσας ἀπεβίωσεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1111 ἔτους. Τὸ δὲ δεινότερον πάντων καὶ χαρακτηριστικώτατον τῆς ὅλης ταύτης ἱστορικῆς κατὰ τῶν βασιλείων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ραδιουργίας εἶναι ὅτι οἱ χρονογράφοι τῆς Δύσεως ὄχι μόνον δὲν ὡμολόγησαν τὴν ἀγαθὴν τοῦ Ἀλέξιου προαίρεσιν ἀλλὰ διὰ νὰ περικαλύψωσι τὸ αἶσχος τῆς τοῦ Βοημούνδου διαγωγῆς ἐπενόησαν ὅτι ὁ βασιλεὺς, δ.ἀ. δηλητηρίου ὀψὲ ἐνεργοῦντος, ἐθανάτωσεν αὐτόν. Ἄλλ' ὁ κλῶς κ' ἱγὰρ ὁ Λεβῶ δὲν ἠνέσχετο τὴν ἀποτροπαικτικὴν συγκοφαντίαν, καὶ ἀνασπινάξει αὐτὴν λαμπρῶς διὰ τῶν ἐξῆς ἀξιωματημιονεῦτον λόγων· « Αποδεικνύει δὲ μέχρι τίνος βαθμοῦ οἱ Λατίνοι ἦσαν προκατειλημμένοι κατὰ τοῦ Ἀλέξιου τοῦτο, ὅτι πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν αὐτὸν ἠξίωσαν ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος δὲν ἄφησε τὸν Βοημούνδον νὰ ἀναχωρήσῃ εἰμὴ ἀφοῦ παρεσκεύασε τὸν θάνατον αὐτοῦ διὰ δηλητηρίου ὀψὲ ἐνεργοῦντος. Καὶ διὰ νὰ καταστήσῃαι τὴν συγκοφαντίαν ταύτην πιθανωτέραν εἶπον ὅτι ὁ Βοημούνδος ἀπέθανεν ἔξ μηνας ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ἐπεννοημένα ὑπὸ τοῦ μίσους καταφρονεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων μαρτυριῶν». Ἄν ἐχρημάζετο δὲ καὶ ἄλλη ἀπόδειξις τῆς πονηρίας τοῦ Βοημούνδου φύσεως, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν προσηχέθη πρὸς τοὺς συνταγωνιστάς τοῦ τελευταίου κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειρήματος αὐτοῦ, τοὺς κοινωνήσαντας τῶν ἀγώνων ἐκείνων καὶ κινδύνων. Ἐκ τῶν δώρων ὅσα ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Ἀλέξιον οὐδὲν ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς καὶ περιωρίσθη μόνον εἰς τὸ νὰ συμφωνήσῃ ὅτι θέλουσι παραγεμᾶσαι ἐν Ἑλλάδι ἐπιχορηγομένων αὐτοῖς τῶν χρεωδῶν ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος καὶ ὅτι, παρελθόντος τοῦ χειμῶνος, θέλουσιν ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ ἀπέλθωσιν ὅπου βούλονται. Ὁ Ἀλέξιος ἔδωκε τὰς πρὸς ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν πάντων τούτων διαταγὰς, καὶ ὁ Λεβῶ παρατηρεῖ ὅτι αἱ διαταγαὶ αὗται περιποιούσιν τῷ βασιλεὶ τόσῳ πλείονα τιμὴν ὅσῳ πλείωτον κακὸν ἠθέλησαν νὰ προξενήσωσι αὐτῷ οἱ Λατίνοι. Τὴν δὲ ἀνοιξὶν ὁ Ἀλέξιος οὐ μόνον ἐπέτρεphen εἰς ἕκαστον νὰ μεταβῇ ὅπου ἤθελεν, ἀλλὰ καὶ δῶρα παρασχὼν δαψυλῇ παρεμύθησεν αὐτοὺς διὰ τὴν ἰδιότητιαν τοῦ Βοημούνδου, λέγει ὁ αὐτὸς γάλλος ἱστορικός. Καὶ ὅμως τοῦ μὲν μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξωγραφῆθη διὰ μελανωτάτων χρωμάτων ὁ χαρακτήρ, τῶν δὲ ἡγεμόνων τῆς Δύσεως δὲν ἔπαισεν ἐξυμνουμένη ἡ ἀρετὴ, ἡ χρηστότης καὶ ἡ καλὴ πίστις.

Αὕτη δὲ ἡ κατὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος ἐστρατεία τοῦ Βοημούνδου ὑπῆρξεν ἡ τελευταία σκηνὴ τῆς πρώτης πράξεως τοῦ μακραιώνος σταυροφορικοῦ δράματος. Ἡ δευτέρα σταυροφορία δὲν ἐγένετο εἰμὴ μετὰ τριάνοντα περίπου ἔτη ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἐγγόνου καὶ δευτέρου διαδόχου τοῦ Ἀλέξιου. Ἐν τῷ μεταξύ ἐπληθύνον μὲν ἐκ διαλειμμάτων ἐπικουραὶ τινὲς ἐξ Εὐρώπης εἰς Συρίαν ἀλλ' οὐδέμια ἐγένετο μεγάλη ἐπιστρατεία. Ὅθεν πρόσφορον νομιζόμεν ἐνταῦθα νὰ παραστήσωμεν πῶς ἡ πρώτη αὕτη σταυροφορία ἐπενήροghεν εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Εἰς τῶν μετριοπαθεστέρων ἱστορικῶν τῆς Δύσεως, ὁ γερμανὸς Σλόσερ, ἀξιοὶ ὅτι ἡ σταυρο-

φορία αὕτη ἀπεμάκρυνε τὸν ἀπ' ἀνατολῶν ἐπαπειλοῦντα τὸ ἀνατολικὸν κράτος κίνδυνον καὶ ἀνύψωσε τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους τούτου· ἐξημίωσε δὲ αὐτὸ κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἤβησε τοὺς ξένους μισθοφόρους καὶ τοὺς ξένους κατοίκους τῆς βασιλευσούσης. Πολλοί, λέγει, τῶν σταυροφόρων εἴτε μηδὲν ἐξακολουθούντες τὴν πρὸς τὴν Παλαιστίνην ὁδοποιρίαν εἴτε ἐπανερχόμενοι ἐκεῖθεν ἐγκαθίσταντο ἐν Κωνσταντινουπόλει· Ἐντεῦθεν δὲ πολυπληθύνοντες εἰς ὑπερβολὴν τοῦ ξενικοῦ ταύτης πληθυσμοῦ ἐνοθεύθη μὲν ἐπὶ μάλλον ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ, ἀπέβη δὲ δυσχερεστάτη ἡ κυβέρνησις. Ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι ὁ καλὸς κἀγαθὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ δὲν ἐξηκριβώσεν ἀποχρώντως τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἱστορικὸν ζήτημα. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ μωαμεθανισμὸς ἡττήθη κατ' ἀρχὰς καὶ μέχρι τινὸς ἐταπεινώθη ὑπὸ τῶν μαχητῶν τῆς Δύσεως· ὡς ἐκ τούτου δὲ ὠφελήθη κατὰ τι τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἀλλ' αἱ ζημίαι τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν εἰς αὐτὸ ἡ πρώτη σταυροφορία ὑπῆρξαν τοιαῦται καὶ τοσαῦται ὥστε παντελῶς ἐματαιώσαν τὴν πρώτῃν ἐκείνην ὠφέλειαν. Εἶναι ἄρα γε ἀνάγκη νὰ ἐνθυμισώμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν καταστροφὴν τῆς χώρας, τὴν διαρπαγὴν τῶν πραγμάτων, τὴν σφαγὴν τῶν ἀνθρώπων ἣν διέπραξαν οἱ σταυροφορικοὶ στρατοί; Τὴν ἐντεῦθεν ζημίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπολογίσωμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡξεύρομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1096 μέχρι τοῦ 1101 δύο περίπου ἑκατομύρια ἀνθρώπων τὸ πλεῖστον ἀσυντάκτων, ἐν γένει δὲ ἐμπαθῶς διακειμένων πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀνατολῆς, διήλθον ὡς πολέμιοι διὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Θράκης, διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας, ὃ ἐστὶ διὰ τῶν πλουσιωτέρων καὶ μεγαλυτέρων τμημάτων τοῦ κράτους, δὲν εἶναι δυνατόν εἰμὴ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δι' αὐτοὺ καὶ μόνον τοῦ γεγονότος ἡλαττώθησαν μὲν αἱ δημόσιαι πρόσοδοι, ἡκρωτηριασθήσαν δὲ παραδόξως τὰ κεφάλαια τῆς κοινῆς περιουσίας. Μὴ λησμονήσωμεν προσέτι ὅτι ὡς ἐκ τῆς σταυροφορίας ὁ Ἀλέξιος ἠναγκάσθη νὰ διεξαγάγῃ δύο μεγάλους πολέμους καθ' ἑνὸς τῶν ἐπίφανεστέρων ἡγεμόνων τῆς σταυροφορίας ἐκείνης, τοῦ Βοημούνδου, τὸν μὲν ἐν Ἀσίᾳ τὸν δὲ ἐν Εὐρώπῃ. Προστιθεμένης δὲ εἰς ταῦτα πάντα καὶ τῆς πρώτης ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς τοῦ Ροβέρτου Γυσκάδου, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι, ἂν ὁ Ἀλέξιος μετεχειρίζετο κατὰ τῶν Τούρκων τὰς ναυτικὰς καὶ πεδικὰς δυνάμεις, ὡς ἠναγκάσθη νὰ στρέψῃ κατὰ τῶν λεγομένων τούτου συμμάχων, καὶ τὰς δυνάμεις ἃς συνεξέλεμψε μετ' αὐτῶν κατ' ἀρχὰς εἰς μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἰς Συρίαν, καὶ τοὺς πόρους ὧν ἐστερήθη διὰ τῶν λεηλασιῶν καὶ δρώσεων, ἤθελε βεβαίως ἀπαλλαγῇ παντὸς κινδύνου ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν πολὺν ἀσφαλέστερον καὶ ὀριστικώτερον παρ' ὅτι ἀπηλλάγη διὰ τῶν προσκαίρων κατορθωμάτων τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἄρκει. Ὑποτιθεμένου ὅτι εἰς τοῦτο καὶ μόνον περιορίζοντο αἱ ζημίαι τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν ἡ πρώτη σταυροφορία, ἡδυνάμεθα ἐπὶ τέλους νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπὶ τὴν ἰσοζυγίαν τι πλεονεκτικμάτων καὶ μειονεκτικμάτων ὡς ἔξ αὐτῆς. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ἡ πρώτη σταυροφορία ἐπὶ γενεῇ εἰς τὸ κράτος καὶ ἄλλας πληγὰς ὀλέκας τε καὶ ἡθικὰς, ἀνιάτους καὶ θανασίμους.

Ὁ Σλόσερ ὁμιλεῖ περὶ τῆς πληθύσεως τῶν ξένων τῶν ἔκτοτε ἐν Κωνσταντινουπόλει κατασταθέντων. Ἄν οἱ ξένοι οὗτοι ἐγκαθίσταντο αὐτόθι ὡς ἰδιῶται μετερχόμενοι ἐμπορίαν ἢ ἄλλην τινὰ βιομηχανίαν καὶ ὑποβαλλόμενοι εἰς τοὺς νόμους τοῦ κράτους, τὸ πρῶγμα δὲν ἤθελεν εἶναι ἄτοπον, τοῦλάχιστον ἔκτακτόν τι ἄτοπον, διότι συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ἢ βιομηχανικὰς πόλεις· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου συνέβη ἄλλο τι. Εἶδομεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπιστράτειας τοῦ Ροβέρτου Γυσκάδου ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Ἐνετοὺς προνόμια προσβάλλοντα αὐτὴν τοῦ κράτους τὴν ὑπαρξίν. Καὶ ἴσως μὲν ἡδύνατο τότε νὰ ἀποφύγῃ ὁ Ἀλέξιος τὴν τοιαύτην θυσίαν· ἀλλ' ἐπελθούσης τῆς σταυροφορίας ἤθελεν ἀναγκασθῇ νὰ ὑποβληθῇ εἰς αὐτήν, διότι ἄλλως οἱ Ἐνετοὶ ἤθελον πράξει ὅτι ἐπραξαν οἱ Πισάται καὶ οἱ Γενουαῖοι· ἤθελον συν-

ταχθῇ μετὰ τῶν πρώτων σταυροφόρων, τούτου δὲ γενομένου τὸ κράτος ἤθελεν ἔκτεθῇ ἔκτοτε εἰς τὸν ἑσχατὸν τῶν κινδύνων. Ἀπόδειξις ὅτι ὁ Ἀλέξιος δυσχερῶς ἤθελε δυνηθῇ νὰ ἀποφύγῃ εἰς τὴν περιστασιν ταύτην τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἑνετῶν εἶναι ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐνδύσθῃ εἰς τὰς τῶν Πισατῶν ἀπαιτήσεις. Καθάπερ ἡξέφρομεν ἥδη, οἱ Πισαταὶ καὶ οἱ Γενοαῖοι εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Βοημύνδου ἐν ἔτει 1103 καὶ εἶχον λεηλατήσῃ δεινῶς τὴν Κέρκυραν, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Ζάκυνθον. Τῷ δὲ 1111 συνεκρότησαν νέον στόλον, λόγῳ μὲν ἵνα δράμωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀγίου Τάφου, πράγματι δὲ ἵνα λεηλατήσωσι τὰς ἑλληνικὰς παραλίας καὶ νήσους. Καὶ τὸ δεινότερον, οἱ Ἑνετοί, οἱ τοσαύτας λαβόντες προνομίας δὲν εἶδξαν πολλὴν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ συνδράμωσι τὸν Ἀλέξιον. Τί ἡδύνατο ἥδη οὗτος νὰ πράξῃ; Ἐὰν κατήργει τὰς προνομίας τῶν Ἑνετῶν, ἤθελε προσθέσει εἰς τοὺς ἀναριθμήτους αὐτοῦ πολεμίους καὶ ἄλλων φοβερώτατον. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ προσοικειωθῇ τὴν μίαν τοῦλάχιστον τῶν δύο κατ' αὐτὸ ἀναφανδὸν ἀντιστρατενομένων ἱταλίδων πόλεων καὶ τῷ 1112 ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Πισατάς προνόμια, ἃν ὄχι ἀπαράλλακτα, τοῦλάχιστον ἀνάλογα πρὸς τὰ τῶν Ἑνετῶν προνόμια. Οἱ Πισαταὶ ἐκτίσαντο ἥδη ἐν Κωνσταντινουπόλει τμήμα ἴδιον καὶ λιμένα, ὅπως πρότερον οἱ Ἑνετοί. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Ἑνετοὶ ἐνέμοντο πληροστάτην ἀτέλειαν, οἱ Πισαταὶ κατὰ τὰς γενομένας τότε πρὸς αὐτοὺς συνθήκας, ὁσάκις μὲν ἐμπορεύοντο ἰθαγενῆ ἑλληνικὰ προϊόντα, τοῦτο μόνον ἔλαβον τὸ προνόμιον, τοῦ νὰ μὴ τελώσι φόρους ἀνωτέρας τῶν καταβαλλομένων ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν, διὰ δὲ τὰ ἐξ ἄλλοδότης εἰσαγόμενα παρ' αὐτῶν ἀντὶ τοῦ τέλους τῶν 10 % ἐπὶ τῆς ἀξίας κατέβαλλον μόνον 4 %. Αἱ συνομολογηθεῖσαι λοιπὸν πρὸς τοὺς Πισατάς συνθήκαι ἦσαν ὀλιγώτερον ἐπιζήμιοι τῶν προηγουμένως παραχωρηθέντων εἰς τοὺς Ἑνετοὺς προνομίων, ἀλλ' ὅμως ἦσαν πάντοτε ἐπιζήμιοι, καθ' ὅσον ἡλάττωσαν πάλιν οὐσιωδῶς τὰ τελωνιακὰ τοῦ κράτους εἰσοδήματα. Παρεκτός δὲ τούτου ἐτήγαγον καὶ ἄλλα ἀπορρήματα. Ἀντὶ ἐνὸς κράτους ἐν κράτει, τοῦ ἐνετικοῦ, παρήχθη ἥδη καὶ ἔτερον, συνεπαγνόν ἅπαντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα ὅσα ἡξείρομεν ἥδη ὅτι προέκυψαν ἐν τῶν ἐνετεσίων ἰδρυμάτων. Καὶ προσέτι αἱ δύο κοινότητες διὰ τὸν ἀμοιβαῖον φθόνον περιήρχοντο πόλλας εἰς ῥήξεις, ἡ κυβέρνησις ἠναγκάζετο νὰ ἐπεμβαίῃ, ἐντεῦθεν δὲ προέκυψεν ἀληθὲς ἐμφύλιος ἀγὼν, περὶ τὰ τέλη τῆς τοῦ Ἀλεξίου βασιλείας, ἀγὼν ὅστις ἐπέφερεν ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ νιού καὶ διαδόχου τοῦ Ἀλεξίου δεινотаτάς εἰς τὸ κράτος συμφοράς. Τὰ κακὰ ταῦτα ὑπερεκλείνασαν, ὅτε μετὰ τεσσαρῆκοντα πέντε ἔτη, διὰ τῆς φυσικῆς ἀναπτύξεως τοῦ δόγματός τοῦ λέγοντος ὅτι τὸ ἐν ἀτόπημα φέρει τὸ ἄλλο, παρεχωρήθησαν καὶ εἰς τοὺς Γενοαίους προνόμια ἀνάλογα τῶν πισατικῶν. Ἡ δ' ἐντεῦθεν παραχθεῖσα ἐν τῷ κράτει πολυαρχία καὶ ἡ συμπάρεδρος αὐτῆς ἀναρχία παρεσκεύασαν τὴν μετὰ ἕτερα τεσσαράκοντα ἔτη ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν. Ὡστε μία τῶν κυριωτάτων ἀφορμῶν τῆς τοῦ κράτους καταλύσεως προέκυψεν ἐκ τῆς πρώτης ἐκείνης ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς, διότι τότε κατὰ πρῶτον ἐδέησε νὰ παραχωρηθῶσι τὰ προνόμια ἐκεῖνα τὰ ὅποια, ὥς πολλὰκις εἵπομεν, καὶ ὥς θέλει κατασταθῇ πρόδηλον ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν προϊόντος τοῦ λόγου, εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσαν ἢ εἰς τὸ νὰ ἀφαιρέσωσι πᾶσαν τὴν ἱκμάδα τοῦ κράτους καὶ νὰ το παραδώσωσιν ἐτοιμοθάνατον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἄλλων αὐτοῦ πολεμίων, τῶν μωαμεθανῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα δεινὰ ἐπήγαγεν ἡ πρώτη αὕτη σταυροφορία. Ἡ προαιώνιος ἀντιπάθεια ἣτις ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἕνεκα ποικίλων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν λόγων, ὑπερηύξησεν ἀφ' ἧς τὰ ποικίλα ταῦτα πολέμια συμφέροντα ἦλθον εἰς ἄμεσον συνάφειαν καὶ σύγκρουσιν. Ἡ διαφορά τῆς γλώσσης, τῆς διαίτης, τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, ἅπαντος ἐν γένει τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου

κατέστη πολὺν ἐπαισθητοτέρα, ἥδη ὅτε σύμπασα οὕτως εἵπεν ἡ Εὐρώπη ἤλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ δύο αὐτῆς διάφορα τμήματα ἤλθον εἰς ἄμεσον ἀντιπαράθεσιν. Ἄν οἱ Λατῖνοι ἔβλεπον μετὰ περιφρονήσεως τὸν ἡμέτερον βασιλεῖα προσκυνούμενον ὡς πρόσωπον ἱερὸν καὶ ἄγιον, καὶ ἡγανάκτου διὰ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἠγαγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἀπονεύμωσιν αὐτῷ τοιαῦτα ὑπερμέτρον εὐλαβείας δείγματα, οἱ ἡμέτεροι ἀφ' ἑτέρου ἔβλεπον μετὰ φρίκης τοὺς ἐπισκόπους τῆς Λύσεως περιβεβλημένους περικεφαλαίαν καὶ θώρακα, ἡγουμένους στρατῶν καὶ στόλων, λεηλατοῦντας χώρας οὐ μόνον μωαμεθανικὰς ἀλλὰ καὶ χριστιανικὰς καὶ ἐκτρεπομένους εἰς πᾶσαν βίαν καὶ ἀκολασίαν. Ἀπέβλεπον δὲ οἱ ἡμέτεροι εἰς τὰ τοιαῦτα μετὰ τοσοῦτο πλείονος φρίκης ὅσον ἤξευρον τὴν ἀξίωσιν τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης τοῦ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ δυτικοὶ κατηγόρουν τοὺς ἡμετέρους ὡς πολεμῶς πρὸς αὐτοὺς πολιτευομένους, οἱ δὲ ἡμέτεροι τοὺς Λατίνους ὡς παραβάτας τῶν συντεθειμένων. Τὰ ἀμοιβαία πάθη καὶ μιση ἐκορυφώθησαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα ἤλθον εἰς κύρωσιν τῶν ἀμοιβαίων κατηγοριῶν.

Οἱ σταυροφόροι ἵδρυσαν ἐν Συρίᾳ ἴδιον βασίλειον ὀργανωμένον φεουδαλικῶς κατὰ τὸν τότε εὐρωπαϊκὸν τρόπον, καὶ οὐ μόνον δὲν ἀπέδωκαν τὰς ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας πόλεις εἰς τὸν Ἀλέξιον, ὅπως ὤφειλον νὰ πράξωσι κατὰ τὰς γενομένας πρὸς αὐτὸν συνθήκας, ἀλλ' οὐδὲ σκαῖν τινα ὑποτελείας πρὸς αὐτὸν ἐτήρησαν. Καὶ οὐ μόνον ἐσφετερίσθησαν πόλεις καὶ χώρας ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας ἀλλὰ καὶ πόλεις καὶ χώρας τὰς ὁποίας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων διήρπασαν ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ. Καὶ οὐ μόνον τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν ὅλων ἐκείνων τῶν χωρῶν ἰδιοποιήθησαν ἀλλὰ καὶ ἱεράρχας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας αὐτοὶ ἐγκατέστησαν, ὅπως ἐκβαλόντες τὸν κλῆρον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ κτήματα αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα διαρπάξαντες.

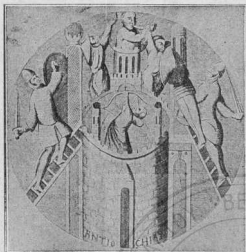
Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως οἱ Νορμαννοὶ (1) τῆς κάτω Ἰταλίας συγκροτήσαντες τῷ 1096 τοιαύτην σύνδοκον ἀπεφάσισαν ὅτι πᾶσαι αἱ αὐτοὶ ἐπισκοπαὶ αἱ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπὸ Ἑλλήνων κατεχόμεναι καὶ ὑπαγόμεναι εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίαν θέλουσιν ἐφεξῆς ἔχει Λατίνους ἐπισκόπους ὑπὸ τοῦ ἀπὸ κυροῦμενος, τὸ ἰσοῦγιον τῆς πρώτης σταυροφορίας δύναται νὰ συγκεκριαίωθῃ ὡς ἀκολουθῶς (2). Δι' αὐτῆς ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀνεκτίσθη μὲν τὴν Νίκαιαν, ἀπέβαλε δὲ ὅσας πόλεις καὶ χώρας κατεῖχεν ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ (3) καὶ ἰδίως τὴν μεγάλην πόλιν Ἐδεσσάν. Καὶ ἂν ὑποθετῇ δὲ ὅτι ἡ τῆς Νικαίας ἀνάκτις Ἰσοδυναμει πρὸς τὴν ἀπώλειαν ἦν ὑπέσθη τῶν ἄλλων αὐτῆς χωρῶν καὶ πόλεων, πάντα τὰ λοιπὰ ἀπέβησαν καθαρὰ διὰ τοὺς ἡμετέρους ζημίαι ἢ δόμοις καὶ ἢ λεηλασία τοῦ πλείστου μέρους τῶν εὐρωπαϊκῶν τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν ὑπὸ τῶν διελθόντων δι' αὐτῶν ἀναριθμητῶν σταυροφορικῶν στρατῶν αἱ ὑπερογκοὶ χρηματικαὶ καὶ ἄλλαι χορηγήσεις τοῦ Ἀλεξίου πρὸς τοὺς αὐτοὺς στρατούς οἱ πόλεμοι οἷς ἠναγκάσθη ὁ βασιλεὺς νὰ διεξαγάγῃ πρὸς μὲν τὸν Ροβέρτον Γυσκάρδον ἐν Εὐρώπῃ, πρὸς δὲ τὸν Βοημοῦνδον ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ Ἀσίᾳ ἢ θυσία εἰς ἣν ἠγα-

(1) Ἐνεκα τῆς ὑπὸ τῶν **Νορμαννῶν** κατακτήσεως τῆς χώρας, ἥς ἀποτέλεσμα ἦν ἡ ἐπαγωγή τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν Ρώμης.

(2) Ὁ Παπαρρηγόπουλος συνάπτει ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀνωτέρω, ἐσωτερικῶς πρὸς τὰς σταυροφορίας καὶ τινα μὴ ἔχοντα ἐσωτερικὴν συνάφειαν πρὸς αὐτάς ἀλλὰ προσελθόντα ἀπλῶς ἀπὸ τῶν κατὰ τοῦ Βυζαντίου πολέμων τῶν Νορμανδῶν τῆς Ἰταλίας, ἀπλῶς ἐξωτερικῶς σημιπτόντα πρὸς τὰς σταυροφορίας καὶ τὰ πραγματικὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν.

(3) Ἀλλ' ἐν Κιλικίᾳ δὲν ἐγκατεστάθησαν οἱ σταυροφόροι. Τὴν χώραν δὲ ταύτην εἶχον ἀπολέσει πᾶσαν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ πρὸ τῆς δι' αὐτῆς διαβάσεως τῶν σταυροφόρων.

κάσθη νὰ ὑποβληθῇ ὁ Ἀλέξιος παραχωρῶν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ εἰς τοὺς Πι-

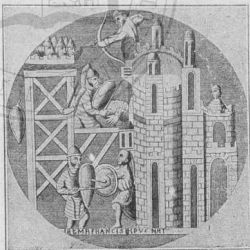

Ἐπεισόδια κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἱεροσολύμων
καὶ τῆς Ἀντιοχείας ἐπὶ τῶν σταυροφόρων.
(Ἅγιος Διονύσιος τῶν Παρισίων)

σάτας προνόμια ὑπέρογκα κολοβώ-
σαντα τὴν τε πολιτικὴν αὐτοῦ ἔξου-
σίαν καὶ τὴν χρηματικὴν πρόσοδον ἢ ἀπώλεια ἦν ὑπέσθη ἡ Ἀνατολικὴ
Ἐκκλησία ὅλων τῶν ἐπισκόπων τῆς
κατὰ Ἱταλίας καὶ ἡ ἐν μεξῶν ἀπώ-
λεια τῶν δύο πατριαρχείων, τῆς Ἀντιο-
χείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, τὰ ὅποια
δὲν εἶχον παύσει ὑφιστάμενα καὶ κατὰ
τοὺς δεινότερους χρόνους τῆς μουαμε-
θανικῆς κυριαρχίας, ἥδη δὲ κατηργή-
θησαν ὑπὸ τῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας
ἀντιπροσώπων. Εἰάν δὲ εἰς ταῦτα προσ-
θέσωμεν ὅτι, καθὼς πρὸ μικροῦ παρε-
τηρήθη, διὰ τῆς πρώτης σταυροφορίας
δὲν κατηργήθησαν, πολλοὺ γε δεῖ,
τὰ προϋπάρχοντα μεταξὺ Δύσεως καὶ
Ἀνατολῆς καθὲν ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἐπι-
παροξύνθησαν ὅτι ἐκ τοῦ προαχθέντος
τοῦτου παροξυσμοῦ προέκυψεν ἐπὶ τέ-
λους ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὑπὸ τῆς

Δύσεως κατὰκτησις ὅτι δι' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἀσυμβίβαστον τῶν δύο κόσμων ἡ κατὰκτησις

ἐκείνην δὲν ἐπέτυχεν ἀλλὰ μόνον διηκό-
λυνετὴν μουαμεθανικὴν ἐπιδρομὴν καὶ
κυριαρχίαν ὅτι καί, τοῦτου γενομένου, ἡ
Δυτικὴ Ἐκκλησία δὲν ἔπαυσεν οὐδὲν ἤτ-
τον ἐπιτιθεμένη κατὰ τῆς ἡμετέρας, καὶ
ὅτι οὕτω διηγωνίσθησαν τὰ πάθη ἐκεῖ-
να τὰ ὅποια μέχρι τῆς σήμερον, ὡς μὴ
ᾤφελεν, ὑφιστάμενα, ἐπενεργοῦσιν εἰς
τε τὴν τύχην τῶν ἀνατολικῶν λαῶν
καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμ-
φέροντα τῆς Δύσεως, ἀνάγκη νὰ συμ-
περάνωμεν ὅτι γεγονὸς ἀπαισιώτερον
τῆς πρώτης σταυροφορίας οὐδὲν ἔχει
νὰ ἀναφέρῃ ἢ πάτριος ἡμῶν ἱστορία.
Δὲν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς ἐνσταθῆ νὰ προ-
γματευθῶμεν τίς εἶναι ἡ ἀξία τοῦ γεγο-
νότος τούτου ὡς πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐ-
ρώπην. Οἱ ἱστορικοὶ αὐτῆς ἀξιοῦσιν ὅτι
ὡς ἐκ τῆς μεγάλης ταύτης κινήσεως
καὶ ἐπιμιξίας τῶν δυτικῶν καὶ ἀνατολι-
κῶν λαῶν πολλὰ ἐπῆλθον ὡς πρὸς
τάς δυτικὰς τῆς Εὐρώπης χώρας τὰ εὐεργετικά ἀποτελέσματα, ἐμπορικά, βιομηχανικά,

Ἐπεισόδια κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἱεροσολύμων
καὶ τῆς Ἀντιοχείας ἐπὶ τῶν σταυροφόρων.
(Ἅγιος Διονύσιος τῶν Παρισίων)

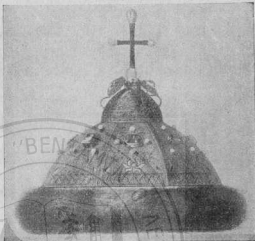
πολιτικά καὶ κοινωνικά. Οὐδὲ ἀγνούμεθα τοῦτο μέχρι τινός· ἀλλὰ θέλομεν μόνον παρατηρήσει ὅτι ὁ κύριος τῆς σταυροφορίας σκοπὸς ἀπέτυχε, διότι ἐπὶ τέλους ἡ Εὐρώπη δὲν διέτηρε τὴν κυριαρχίαν τῶν ἱερῶν τόπων· ὅτι καὶ ὁ δεύτερος αὐτῆς σκοπός, ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάκτησις ἐπὶ τέλους ὥσαυτως ἀπέτυχε, καὶ ὅτι πᾶσαι αὐταὶ αἱ χῶραι μετὰ τὸσαῦτας θυσίας καὶ τὸσαῦτα παθήματα ὑπέκυψαν εἰς τὸν μοαιμεθανικὸν ζυγόν· ἐνθ', ἂν οἱ σταυροφορικοὶ ἀγῶνες διεξήγοντο ἐν πνεύματι ἀδελφικῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ εἰλικρινοῦς προθέσεως τοῦ νὰ ἐνισχυθῶσιν οἱ τελευταῖοι οὗτοι, ἡ μὲν δυτικὴ Εὐρώπη ἤθελεν οὐδὲν ἦτοον καρπωθῆναι ἅπαντα τὰ πλεονεκτήματα ὅσα προέκυψαν ἐκ τῆς μεγάλης ἐκείνης κινήσεως καὶ ἐπιμιξίας, ἀλλὰ συγχρόνως ἤθελε θριαμβεύσει καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ δὲν ἤθελεν πάθει ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας τὸσαύτας συμφορὰς αἱ ὠραιότεραι τῆς γῆς χῶραι.

Τὰ τελευταῖα ἐπτὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου ἔτη θέλουσι φανῆναι ὅπως οὖν ὠχρὰ μετὰ τὰς δραματικὰς περιπετείας τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ τῶν προουμιῶν καὶ τῶν παρακολουθημάτων αὐτῆς. Ἡ θύελλα εἶχε παρῆλθαι ἄλλ' εἶχε παρῆλθαι ἀφοῦ κατέστρεψε τοὺς ζωτικωτέρους τοῦ κράτους πόρους. Καὶ ἔπειτα αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος διήγεν ἤδη τὸ 13 τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος καί, ἀφοῦ ἐκ παίδων διετέλεσε μαχόμενος, δὲν ἦτο πλέον εἰς κατάστασιν νὰ ἐπαναλάβῃ πολλοὺς καὶ μακροὺς νέους ἀγῶνας. Ὅθεν ἴδεν ἐπολέμῃσεν ἔκτοτε εἰμὴ πρὸς τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκους· καὶ πρὸς τοὺτους ἐνίστε μὲν αὐτοπροσώπως ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον δὲ δι' ἄλλων ἡγεμόνων καὶ ἰδίως τοῦ Εὐμαθίου Φιλοκάλου. Τὸ κράτος τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων ὀνομάζετο κράτος τοῦ Ἰκονίου, ἀφ' ἧς ὁ Κελαδὲ Ἀρσλὴν ἀπολέσας τὴν Νίκαιαν ἠδρυνεν εἰς Ἰκόνιον, ὀνομάζετο δὲ καὶ κράτος τοῦ Ροῦμ ἢ τῆς Ρωμανίας, καθὸ συγκείμενον ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ ρωμαϊκῶν χωρῶν, ὅπως ἐκαλοῦντο ἐπισήμως αἱ ἀπαρτίζουσαι τὸ ἀνατολικὸν κράτος χῶραι. Μετὰ τὰς ἡττάσας οἱ Τούρκοι οὗτοι ὑπέστησαν ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας εἶχεν ἐλαττωθῆναι πολὺ ἡ δύναμις αὐτῶν. Ὁ δὲ Ἀλέξιος στρατεύσας κατὰ τοῦ τότε σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου Σαῖσᾶ (1) ἐνέκασεν αὐτὸν ἐπανειλημμένως. Ὁ σουτάνος οὗτος ἠναγκάσθη νὰ δώσῃ τὰ ταπεινότερα τῆς ὑποταγῆς δείγματα διότι προσελθὼν ἐφύλησε τὸ γόνυ τοῦ αὐτοκράτορος ἐφίππου ὄντος καὶ τὸ ἀπουδιαύτατον, συνωμολόγησεν εἰρήνην, δι' ἧς ὑπέσχετο νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸ κράτος ὅσα τοῦτο κατέειχε πρὸ τῆς ἡττῆς τοῦ Ρωμανοῦ Διογένης, ἥτοι πᾶσαν σχεδὸν τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλ' ὁ Σαῖσᾶς μετ' ὀλίγον ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Μασσούδ (1117), ἡ συνθήκη δὲν ἐξετελέσθη, οἱ δὲ Τούρκοι ἐπανέλαβον τὰς ἀδιακόπους αἰτῶν ἐπιδρομὰς. Ὁ Ἀλέξιος ἀπήτησε συγχρόνως παρὰ τοῦ Ταγκρέδου τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τὸν Βοημοῦνδον γενομένων συνθηκῶν καὶ μὴ θελήσαντος ἐκείνου νὰ ἐνδώσῃ ἀπετάθη πρὸς τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων. Ἐκ τούτων ὁ κόμης Τριπόλεως Βερτράνδος, υἱὸς τοῦ κόμητος τῆς Τολώσσης Ραιμούνδου, ὁμόσας καὶ πρότερον πιστὸν εἰς τὸν Ἀλέξιον, ἐφάνη πάλιν πρόθυμος νὰ ὑπηρετήσῃ αὐτόν· καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Βερτράνδου τῇ 1112 οἱ ἐπίτροποι τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ καὶ διαδόχου του ἐπανάλαβον τὸν ὄρκον τῆς πίστews. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουίνος, ὁ διάδοχος καὶ ἀδελφὸς τοῦ Γοδοφρέδου, ἀπέφυγε τοῦ νὰ ὑποσχεθῇ συνδρομὴν· νέαν δὲ κατὰ

(1) Ὁ ἡγεμὼν οὗτος καλεῖται Μαλὲκ-σάχ Β' (τοῦ Ἰκονίου). Τὸ Σαῖσᾶς, ὅπερ πλημμελὲς παρὰ τοὺς Βυζαντινοὺς θεωρεῖται ὡς ὄνομα τοῦ σουλτάνου, εἶναι προσωνυμία ἣν εἶχεν ὁ Μαλὲκ-σάχ. Ἡ προσωνυμία αὕτη ἦν σαχανσάχ=σάχος τῶν σάχων, ἐξ οὗ κατὰ παραφθορὰν ἐγένετο τὸ βυζαντινὸν Σαῖσᾶς καὶ ἐθεωρήθη ὡς τὸ καθ' αὐτὸ ὄνομα τοῦ Μαλὲκ-σάχ.

τὼν σταυροφόρων ἐκστρατεῖαν οὔτε ἐπιχείρησεν ὁ Ἀλέξιος οὔτε ἠδύνато νὰ ἐπιχειρήσῃ, ὥστε ἐντελῶς ἔμταταιώθησαν αἱ περὶ Λεάβολιν γενόμεναι συνθήκαι, καθὼς εἶχον ματαιωθῇ αἱ προηγουμένως ἐν Κωνσταντινουπόλει συνομολογηθεῖσαι.

Ὁ Ἀλέξιος δὲν ἡσχολήθη ἔκτοτε σπουδαίως εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν ἀπὸ πάσης ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐπιβουλῆς, ἀποδευνύνων κατὰ τοῦτο ὅτι ἐν τῇ πεποιθήσει του ἡ γνησιότης καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος ἦτο ἡ ἰσχυροτάτη πανοπλία δι' ἧς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἠδύνато νὰ διασωθῇ ἀπὸ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸ ποικίλων καὶ ἀδιαιλέτων κινδύνων. Διὰ μόνης δὲ τῆς πεποιθήσεως ταύτης δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν μέχρι τινός, ἂν ὅχι νὰ δικαιολογήσωμεν, τὸν τρόπον καθ' ὃν προσηνέχθη πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν λεγομένων Βογομύλων. Ἡ αἵρεσις αὕτη, ἥτις ὑπὸ αἵρεσιάρχην τὸν ἱερόν Βασίλειον εἶχεν ἀρχίσαι νὰ ἐξαπλώνεται εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἦτο, καθ' ὅσον γνωρίζομεν τὰ περὶ αὐτῆς, παραφυσίς τις τοῦ τῶν Παυλιανιτῶν δόγματος, ἀλλὰ παραφυσὶς τοσοῦτο μᾶλλον νόθος ὥστε καὶ αὕτη ἡ αἵρεσις τῶν Παυλιανιτῶν εἶχεν ἐκτραπῇ διὰ τῆς ἀμαθείας εἰς πολλὴν δεισιδαιμονίαν. Καὶ τοὺς μὲν Παυλιανίτας μὴ ὄντας πολυαριθμοὺς εἶδομεν ἀνωτέρω πὼς ἐτιμώρησε καὶ περιέστειλεν ὁ Ἀλέξιος μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ροβέρτου Γυσκάδου. Ὁ δὲ ἱερός Βασίλειος ἐπεχείρησε νὰ διαδώσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διασκευασθεῖσαν πλάνην καθ' ὅλην τὴν Βουλγαρίαν, ἐπὶ τοῦτω δούς εἰς τὴν αἵρεσιν καὶ τὸ σλαβονικὸν ὄνομα τῶν Βογομύλων, ὃ ἐστὶ τῶν ἐπικαλουμένων τὸ *ἔλεος* τοῦ Θεοῦ. Τότε ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ ὑπὸ κοινὸν ἀπὸ τοῦ μίσματος ἐκείνου. Ὁ αἵρεσιάρχης μάτην προτραπεί νὰ μετανοήσῃ κατεδικάσθη ὑπὸ συνόδου συγκροτηθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 1110, προεδρευθείσης δὲ ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Νικολάου, εἰς τὸν διὰ τοῦ πυρὸς θάνατον. Οἱ δὲ ὁπαδοὶ του συνεχωρήθησαν καὶ οὕτως ἐξέλιπε τὸ κακόν. Ἀλλ' ἡ φοβερά ἐκείνη ποινὴ ὑπῆρξε μία τῶν μᾶλλον ἀξιοκατακρίτων πράξεων τοῦ Ἀλεξίου. Πρώτη ταύτην φορὰν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν ἐπέβαλε σωματικὴν ποινὴν εἰς αἰρετικόν. Ἐντῷχός ἡ ἀσεβὴς αὕτη παραβίασις τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως δὲν ἐπανελήφθη παρ' ἡμῖν. Κοὶ οὐ μόνον δὲν ἐπανελήφθη ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἐκατονταετηρίδος ταύτης ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Βαλοσμών κατεδίκασεν αὐτὴν ἐπισήμως, ἀποφηνάμενος ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡμῶν νόμος οὐκ οἶδε σωματικὰς ποινάς.

Τὸ στέμμα τοῦ Βλαδимиρου Β'

Ἐνῷ δὲ ὁ Ἀλέξιος ἔκοπτεν οὕτως ἀπὸ ρίζης πᾶσαν ἐσωτερικὴν τῆς ὀρθοδοξίας νοθείαν, συγχρόνως ἀπέκρουε τὰς ὁσημέραι ἐπιθετικωτέρας γινόμενας ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως. Ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἤλπισε μάλιστα ὅτι θέλει καταλάβει αὐτὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως ἰθρόνον. Ἐπειδὴ ὁ τοῦ Οὐρβανοῦ Β' διάδοχος Παιοχάλιος Β' ἔξα-

κολουθῶν τὴν πρὸς τὸν Ἑρρίκον Ε' τῆς Γερμανίας πάλιν τῆς παπικῆς ἀρχῆς, ἡμιαλῶ τεύθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος (¹) ἐκείνου, ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ ὠφελήθῃ ἐκ τῆς ξιῆδος ταύτης καὶ ἐπεμψε τῷ 1112 πρέσβεις εἰς Ρώμην ἵνα διενεργήσῃσι τὴν παρὰ τὸν Ρωμαίων καὶ τοῦ πάπα ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐφάνησαν ὅτι ἀποδέχονται τὴν πρότασιν εὐμενῶς, διότι ἐπεμψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν μεγάλην πρεσβείαν ἀνδρῶν 600 ἵνα δηλώσωσι τῷ βασιλεῖ τὴν προθυμίαν αὐτῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ προκειμένου βουλεύματος καὶ νὰ καλέσωσι μάλιστα αὐτὸν εἰς Ρώμην. Ἀλλ' ἂν ὁ Ἀλέξιος ἐφαντάσθῃ ὅτι ἡδύνατο νὰ προχειρισθῇ αὐτοκράτορ τῆς Δύσεως ὑπὸ τοῦ πάπα, χωρὶς νὰ ὑποκύβῃ εἰς τὴν κοσμικὴν καὶ μάλιστα εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν, ὅ ἐστι χωρὶς νὰ θυσιάσῃ τὸ πολιτιμώτατον ἀγαθὸν τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἡπατήθῃ παραδόξως. Ὁ πάπας ἐπεμψε πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔπος τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνων Πέτρον Χρυσολάνον, οὗχί ἵνα προσφέρῃ αὐτῷ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως στέμμα ἄλλ' ἵνα συζητήσῃ πρὸς αὐτὸν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ὥστε τὸ βούλευμα ἐκεῖνο, τοῦ ὁποῖου ἄλλως τε ἡ πραγματικῶς ἦτο καὶ δι' ἄλλους πολλοὺς λόγους ἀκατόρθωτος, παρῆλθεν ὡς ὄναρ, καὶ οὐδὲ ἀναφέρομεν αὐτὸ ἐνταῦθα εἰμὴ ὡς νέαν ἀπόδειξιν τοῦ πόσον ἀντίθετοι ἦσαν τότε αἱ ἐνέργειαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, τῶν μὲν δυτικῶν ἐπιζητούντων ἀναφανδὸν τὴν κατάκτησιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τοῦ δὲ βασιλεῦς τοῦ κράτους τούτου ἐπιζητούντος συγχρόνως τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως στέμμα. Ἀλλί, ὡς προείπομεν, τὰ πράγματα ἐπ' ἀνέλαβον τὸν φυσικὸν αὐτῶν ροῦν.

Ἡ νέα περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος συζητήσις, ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ τὴν διένεξιν, παύσθηεν αὐτὴν αἰ ἐναντίας. Ὁλοὶ τῶν ἡμετέρων καὶ ἰδίως ὁ Μεδιώνης Νικόλαος, ὁ μητροπολίτης Νικαίας Εὐστράτιος καὶ ὁ μοναχὸς Ἰωάννης ἀντετάχθησαν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνων. Περὶ δὲ τὰ τέλη Αὐγούστου 1115 ἔγραψεν αὐτοῖς ὁ Πασχάλιος πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐπιστολὴν δι' ἧς ἐπεμύνησεν αὐτῷ ὅτι ἐνῶ ἄλλοτε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως πλείστην ὅσιν ἐπεδείκνυε πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης εὐλάβειαν καὶ ὑπακοήν, ἀπὸ τινων ἐνιαυτῶν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς βασιλευσούσης καὶ ὁ κληρὸς αὐτῶν, ἀποπύσαντες τὴν ἀρχαίαν πρὸς τὸν ἀποστολικὸν θρόνον ἀγάπην καὶ εὐπείθειαν, οὔτε ἐπιστολάς παρ' αὐτοῦ δέχονται οὔτε πρὸς τοὺς ἀποκριταρίους αὐτοῦ θέλουνσι νὰ κοινωνήσωσιν. Ἄν δὲν ὑπῆρχεν, ἐξηκολούθει ὁ πάπας, ἡ σύνεσις καὶ ἡ πρὸς ἡμᾶς τε καὶ τοὺς ἡμετέρους φιλία, ὁ χωρισμὸς τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἤθελε βεβαίως ἐξακολουθήσει, ἡ δὲ μνήμη τῆς προτέρας οἰκειότητος ἔξαφανισθῇ. Ἴνα ἐπέλθῃ δὲ ἡ ποθομένη συνδιαλλαγὴ, ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων νὰ ἀναγνωρίσῃ ὁ ἡμέτερος συνάδελφος, ὁ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης, τὸ πρωτεῖον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου καὶ νὰ ἀποδώσῃ αὐτῷ τὰς μη-

(¹) Οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Ἑρρίκου Δ' ἀλλ' ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἑρρίκου Ε' ἡμιαλῶ-
τιάθῃ ὁ πάπας Πασχάλιος Β'. Οὗτος διαδεξάμενος τῷ 1099 τὸν Γρηγόριον Ζ' εἰς τὸν παπικὸν
θρόνον ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ' περὶ φεουδαλικῆς *περιβολῆς* (investitura) ἀγῶνα,
ἐξήγγισε μάλιστα τὸν υἱὸν Ἑρρίκον κατὰ τοῦ πατρὸς, ὅστις ἐτελεύτησε τῷ 1106. Ἀλλ' ὁ κατὰ τοῦ
πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τοῦ πάπα συμμαχήσας υἱὸς βασιλεὺς Γερμανῶν Ἑρρίκος Ε' ἐξηκολούθησε τὸν
κατὰ τοῦ πάπα ἀγῶνα τοῦ πατρὸς καὶ στρατεύσας εἰς τὴν Ἰταλίαν συνέλαβεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ
ἁγίου Πέτρου ἐν Ρώμῃ (1111) τὸν πάπαν μετὰ 22 καρδινάλιων καὶ ὑπεχρέωσε μάλιστα τὸν Πασχί-
λιον Β' νὰ κρίσῃ αὐτὸν αὐτοκράτορα (ἡ κρίσις καὶ ἡ ἀνάρρησις τῶν γεροντῶν βασιλέων εἰς αὐτο-
κράτορας Ρωμαίων ἔδει νὰ τελήται πάντοτε ἐν Ρώμῃ). Ἀλλ' ὁ πάπας ἐν συνόδῳ συγκατηστήσῃ ἐν
τῇ ἐν Ρώμῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ Λατερανοῦ ἐκήρυξε τὰ γενόμενα ἄκυρα, ὡς ὑπὸ τῆς βίας ἐπιβληθέντα.

τροπόλεις και επαρχίας ὅσαι υπήγοντο εἰς αὐτὸν ἔκαλοι. Μόνον δὲ ἀπὸ τὰ μέλη ἐνωθῶσι μετὰ τῆς κεφαλῆς θέλουσι ἐξομαλισθῆ καὶ αἱ περὶ τὸ δόγμα καὶ τὰ ἔθιμα ὑφιστάμεναι μεταξὺ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων διαφοραί, ὅπερ ἀδύνατον, ἐνόσφῃ ἢ μίᾳ ἐκκλησίᾳ δὲν ἀναγνωρίσῃ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἄλλης». Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἔμελλε νὰ συνέλθῃ σύνοδος κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἐπομένου ἔτους. Ἄλλ' ἦτο πρόδηλον ὅτι πᾶς συμβιβασμὸς ἦτο ἀκατόρθωτος. Ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία δὲν ἠρνεῖτο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ πρωτεῖον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, διὰ τοῦ πρωτείου ὅμως ἐνόει τὴν ὅλην προεδρίαν· ὁ δὲ πάπας, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιστολῆς του, ἀπῆτει εὐπειθειαν καὶ ὑπακοὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἔστιν ἡξίου νὰ λάβῃ ἐπ' αὐτῆς κυριάρχου ἐξουσίαν.

Τοιοῦτό τι οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων βασιλέων ἠδύνατο νὰ ἀποδεχθῇ καὶ ὀλιγώτερον πάντων τῶν ἄλλων ὁ Ἀλέξιος, ὅστις κάλλιστα ἠσθάνετο ὅτι, ἀργούντων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦπτον τῶν ἄλλων ἠθικῶν ἐλαττηρίων, ἡ θρησκευτικὴ ἀνεξαρτησία ἦτο ἀπαραίτητος εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἵνα διατηρήσῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτονομίαν. Ὅθεν αἱ μεταξὺ Πασχάλιου Β' καὶ Ἀλεξίου διαπραγματεύσεις δὲν ἐξηκολούθησαν, ὡς φαίνεται, ἢ τοῦλάχιστον εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν πρακτικὸν ἀποτέλεσμα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπέβρισαν ἀμφοτέρου ὁ μὲν Πασχάλιος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1118, ὁ δὲ Ἀλέξιος κατ' Αὐγουστον.

Ἐν γένει τὸ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν πολίτευμα τοῦ Ἀλεξίου δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόδειγμα τοῦ πῶς ἐνόει ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἔξουσίων σχέειν. Κατ' ἀρχὴν ὁ Ἀλέξιος ἐπέσβεσεν ὅτι ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία ἔχουσιν ἰδίαν ἐκατέρα ὑπόστασιν αὐτοτελῆ καὶ ἀνεξάρτητον, καὶ ὥρσε τὴν ἀρχὴν ταύτην διαρρήδην διὰ τῆς ΚΖ' αὐτοῦ νεαρᾶς ἀποφνημάμενος: «τὰ μέντοι ψυχρὰ πάντα καὶ αὐτὰ δὴ τὰ συνοικεσία παρὰ τὴν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων ὑφελίστοι κινήσονται καὶ ἐκβιβάζεσθαι». Ἐν τῇ πρώτῃ ὁμοῦ πολιτικῆς ἑξωτερικῆς ἀρχῇ ταύτης, εἴτε ἐξ εὐλόγου ἀνάγκης εἴτε διὰ τὴν φύσιν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας ρατὴν πρὸς τὴν κατάχρησιν. Ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους ἐπέμβασις τῆς βασιλείας εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐξηγείται παρ' ἡμῖν καὶ δικαιολογεῖται μέχρι τινὸς ἐκ τούτου, ὅτι, ὡς καὶ ἄλλοτε διὰ μακρῶν εἰπομεν, τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα συνδέετο παρ' ἡμῖν ἀναποσπᾶστός μετὰ τοῦ ζητήματος τῆς πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἴνα δὲ περιορισθῶμεν ἐνταῦθα εἰς τὰς περιστάσεις μόνον τοῦ Ἀλεξίου, ἐρωτῶμεν ἂν ἦτο δυνατόν οὗτος ν' ἀδιαφορήσῃ εἴτε πρὸς τὰς ἐνεργείας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας εἴτε πρὸς τὰς αἱρέσεις αἰτινες ἔσωθεν ἢ ἔξωθεν ἠγωνίζοντο νὰ φθείρῃσι τὴν ὀρθοδοξίαν. Ὅθεν ἐξ ἀνάγκης συνεχίζεται πρὸς τὸν πάπαν περὶ τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διαφωνίας, κατεδύκασε τὴν ἀπὸ δυσμῶν ἐνσκήψασαν αἵρεσιν τοῦ Ἰωάννου Ὑπάτου τοῦ ἐπιλεγομένου Ἰταλοῦ, καθήρσε τῷ 1084 τὸν πατριάρχην Εὐστράτιον Γαρίδην, ὅστις γενόμενος τῷ 1081 διάδοχος τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ καὶ ἀμαθὲς ὢν καὶ ἀνόητος εἶχε, φαίνεται, ἀποπλανηθῇ ὑπὸ τῆς αἱρέσεως ἐκείνης· συνεχίζει πρὸς τὸν μοναχὸν Νεῖλον, ὅστις ἀποδεξάμενος τὴν αὐτὴν πλάνην παρέσυρεν εἰς αὐτὴν πολλὰς γυναῖκας· καὶ ἐπὶ πάσι προσεπάθησε νὰ μεταπέσῃ τὸν αἱρεσιάρχην τῶν Βογομιλιῶν ἀλλὰ τὴν ὀριστικὴν καταδίωξιν τοῦ τε Νεΐλου καὶ τοῦ λατροῦ Βασιλείου παρέπεμψεν ὁ Ἀλέξιος εἰς τὴν σύνοδον. Ἀφ' ἑτέρου δὲν θέλομεν ἀρνηθῆ ὅτι ἐνίοτε ἐπενέβη ἀνευ οὐδενὸς λόγου, ὡς ἐπῄρξεν ἐπὶ παραδείγματός ἐπιτρέψας δι' ἰδίου προστάγματος, παρὰ τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κεκονονισμένα, γάμον μεταξὺ δύο συγγενῶν εἰς ἕκτον βαθμὸν⁽¹⁾. Ἄλλ' ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι τὰ γεγονότα ταῦτα ἦσαν ἐξαίρεσεις, ἐξ ὧν οὐδεὶς δικαιούται νὰ

(1) Ὡς γνωστόν, ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία μόνον ἐν τῇ ἀπὸ κηδεστίας οὐχί τῇ ἐξ αἵματος συγγενείᾳ ἐπιτρέπει τὸ συνοικεῖσθαι ἐν ἑκτῷ βαθμῷ συγγενείας.

ἐξαγάγῃ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀρχηγὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑκκλησίας εἶναι ὁ βασιλεὺς. Αἱ ἐξαιρέσεις ἐκεῖναι, τὸ μὲν εὐλογοῖ τὸ δὲ παρόλογοι, οὐδέποτε ἴσχυσαν νὰ ἀνατρέψωσι τὴν παρ' ἡμῖν ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασαν καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατοῦσαν ἀρχὴν τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία τοῦ Ἀλεξίου μία τῶν μακροτέρων, τῶν κατ' ἐπιφάνειαν λαμπροτέρων καὶ τῶν πράγματι ὀλεθριωτέρων τῆς ὅλης μεσαιωνικῆς ἡμῶν ιστορίας. Ἐξ ὅλων τῶν προκατόχων τοῦ μόνου ὁ Ἰουστινιανὸς διεξήγαγε τὴν ἀρχὴν ἐπὶ ἔτη 38, ἤτοι ὅσον καὶ ὁ Ἀλέξιος. Οὐδ' αὐτὸς δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠξιώθη τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ἴδῃ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας γονυκλιτοῦντας ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅπως ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξίου, καὶ ἀναγνωρίζοντας τὴν ὑπερεπὶ τὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν. Ἀλλὰ τὸ πρόσχημα τοῦτο τῆς μεγαλειότητος ἐκάλυπτεν ἀσθένειαν δεινὴν, προερχομένην ἐξ ἀφορμῶν ἐν μέρει μὲν ἀρχαίων, ἐν μέρει δὲ προσφάτων καὶ ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἀλεξίου παραχθειςῶν. Ἡ πλημμελής κοινωνικὴ κατὰστασις, τὴν ὅποιαν ἄλλοτε πολλὰκις περιεγράψαμεν, ἦτο νόσος ἀρχαία, ἣν εἰς μάτην ἠγωνίσσασαν νὰ θεραπεύσωσιν οἱ βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως· ὅθεν οὐδ' ὁ Ἀλέξιος δύναται νὰ λογισθῇ ἔνεκεν αὐτῆς ὑπεύθυνος, ἂν καὶ ἀφ' ἐτέρου ἀνάγκῃ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἠὔξησε τὸ κακὸν ἀντὶ νὰ το ἐλαττώσῃ διὰ νέων πρὸς τὰ μοναστήρια παραχωρήσεων καὶ ἰδίως διὰ τῆς πλήρους ἀτελείας τῆς ἐπιτροπείας εἰς τὰ μοναστήρια τῆς Πάτμου καὶ τοῦ Ἀθῶνος. Γνωρίζει δὲ ἤδη ὁ ἀναγνώστης τὰς οὐδὲν ἦτιον ὀλεθρίας θυσίας εἰς ἃς καθυπεβλήθη ὁ Ἀλέξιος πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς καὶ τοὺς Πισάτους.

Ἄλλ' ἂν ἔπεισε καθ' ὅλα ταῦτα ὑπεῖκων· εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἢ εἰς τὴν κίεσιν τῶν πολιτικῶν περιστάσεων οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι, παραλαβὼν τὴν διοίκησιν παραλυθεῖσαν ἐπὶ ἑτη ὅλα πενήντα, ἠνῶρθωσεν αὐτὴν μετὰ θανμαστῆς δραστηριότητος, ὅτι ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος στρατοὺς καὶ πόρους, ὅτι ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν θάρρος καὶ πεποίθησιν, ὅτι ἠξιώθη τῆς τιμῆς τοῦ νὰ καταβάλῃ ἐπ' ἀνεπιθυμημένους τοὺς φοβερωτέρους τῶν μαχητῶν τῆς Δύσεως, ὅτι ἐκυβέρνησε τὸ σκάφος τῆς πολιτείας μετὰ πλείστης συνέσεως καὶ δεξιότητος, ἐν τῷ μέσῳ τῆς δεινότητος θυέλλης ἥτις μετὰ τοσαύτας ἄλλας ἐνέσκηπεν ποτε εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος· καὶ ὅτι, ἂν δὲν ἀνέκτισεν οὐδὲν σχεδὸν τῶν προαπολοθέντων, διετήρησεν ὁμῶς ἀξέφρακτα ὅσα παρέλαβε καὶ εἰς πολὺ βελτίονα κατὰστασιν παρέδωκεν αὐτὰ τῷ διαδόχῳ. Οἱ δυτικοὶ ἀπεκάλεσαν αὐτὸν ψεύστην, δόλιον, ἐπίβουλον, ἐπίορκον. Δὲν ἀξιῶμεν βεβαίως νὰ παραστήσωμεν τὸν ἄνδρα ὡς τύπον εὐκρινείας καὶ εὐθύτητος· ἀλλ' ὅσοι ἐμελέτησαν τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ἔστω καὶ μικρόν, γινώσκουσιν ὅτι παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ κυβερνῆται τῶν ἐθνῶν δὲν δύναται νὰ κριθῶσι κατὰ τοὺς κανόνας τῆς κοινῆς ἠθικῆς. Τὰ μεγάλα τῶν ἐθνῶν συμφέροντα καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν πολεμίων αὐτῶν ἠνάγκασαν αἰετοτε καὶ αὐτοὺς τοὺς χρηστοτέρους τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν νὰ λοξοδρομήσωσιν, ἵνα κατισχύσωσι μὲν τῶν ἀντιπάλων, ἐπιτύχωσι δὲ τὴν κοινὴν σωτηρίαν. Μήπως οἱ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως δὲν ἐπεβούλευσαν ἀναφανδὸν αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ δὲν παρεβίασαν ἐπ' ἀνεπιθυμημένους τὰς συνθήκας αὐτῶν καὶ τοὺς ὅρκους; Τί παράδοξον λοιπὸν ἂν καὶ ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀνεδείχθῃ πρὸς αὐτοὺς εὐκρινέστερος; Ἐὰν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ εἰσελθῶσιν εἰς τὴν Νίκαιαν, εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅτι δὲν ἤθελον ἀποδώσει αὐτῷ τὴν πόλιν· καὶ ἂν ἐπεμαστρατοῦς ἐπὶ στρατῶν καὶ στόλων ἐπὶ στόλων εἰς Συρίαν, ἤθελον ἐξαντλήσει τοὺς πόρους τοῦ κράτους χάριν ἄλλοτρίων συμφερόντων. Διότι αὗται εἶναι αἱ δύο μόναι κατηγορίαι τοῦ κράτους ὅπως ἀλλοτρίων συμφερόντων. Ἐκφέρειν κατ' αὐτοῦ ὁ δυτικὸς ὅτι προλαβὼν κατέλαβε τὴν Νίκαιαν δι' ἰδίας φρουρᾶς καὶ ὅτι δὲν ἐπέμεινε στέλλων ἢ ἄγον ἐπικουρίας

εἰς Συρίαν. Πάντα δὲ τὰ λοιπὰ εἶναι καθαροὶ συκοφανταίαι καὶ δὲν δύνανται σπουδαίως νὰ ἐπαναληφθῶσι μάλιστα ἐνώπιον τῆς σκανδαλώδους ἐπιτοχίας τοῦ Βαλδουίνου, τοῦ Βοημοῦνδου καὶ τοῦ Ταρχαρέδου. Ἀλλὰ, λέγουσι, καὶ αὕτη ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εἰρήνη ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὑποκριτὴν κατὰ τὴν ἐσχάτην τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὥραν. Naί, ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὑποκριτὴν ἔὰν ὑπάρχῃ ὅμως περίστασις καθ' ἣν ὁ Ἀλέξιος ἐπράξεν ὅ,τι ὄφειλε νὰ πράξῃ εἶναι ἡ περίστασις καθ' ἣν ἡ βασίλισσα Εἰρήνη ἐξήνεγκε κατ' αὐτοῦ τὴν βλάβασμον ἐκείνην κατηγορίαν.

Θέλομεν ἱστορήσει τὰ περὶ τούτου κατὰ τὸν Νισαΐτη Ἀκομινάτου τὸν Χωνιάτην, τοῦ ὁποίου ἡ χρονικὴ διήγησις ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἀπολήγουσα εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι ὡς πρὸς τὸ ἐπὶ τοῖς παροῦσης περιόδου μέρος ἡ κυριωτάτη ἡμῶν ἑλληνικὴ πηγὴ. Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος εἶχε τρεῖς υἱοὺς καὶ τέσσαρας θυγατέρας. Ἐκ τῶν υἱῶν ὁ πρεσβύτερος ἦτο ὁ Ἰωάννης· ἐκ τῶν θυγατέρων δὲ πρώτη ἦτο ἡ γνωστὴ εἰς ἡμᾶς Ἄννα Κομνηνὴ, ἥτις μετὰ τὸν πρόωγον θάνατον τοῦ πρώτου αὐτῆς μηροτῆρος Κωνσταντίνου Δούκα εἶχε συζευχθῇ τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, υἱὸν τοῦ περιφανοῦς στρατηγοῦ, ὃν εἶδομεν διαπρέψαντα ἐπὶ Ρωμανοῦ Διογένης κατὰ τῶν Τούρκων καὶ βραδύτερον στασιάζοντα μὲν κατὰ τοῦ Βοτανειάτου, κατατροπωθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου. Ἡ Ἄννα ἦτο τὸ πρωτότοκον τέκνον τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἐπειδὴ διεκρίνετο οὐ μόνον ἐπὶ τῇ παιδείᾳ αὐτῆς ἀλλὰ καὶ ἐπὶ φιλαργίᾳ, ἡξίου νὰ κληρονομήσῃ αὐτὴ τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ συζύγου Νικηφόρου καὶ εἶχεν εἰς τοῦτο συναρωγὸν τὴν μητέρα Εἰρήνην. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος προσέτιμα τὸν υἱὸν Ἰωάννην, καὶ εὐλόγως τῇ ἀληθείᾳ. Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει νενομισμένα ἡ διαδοχὴ τῆς βασιλείας μετέβαιεν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν· εἰς δὲ τὰς θυγατέρας καὶ τοὺς συζύγους αὐτῶν μόνον ὁσάκις ἡ δὲν ὑπῆρχεν υἱὸς ἢ ὁ υἱὸς ἦτο ἀνήλικος. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ὅσας συκοφαντίας καὶ ἂν ἐπεσφύραεν ἡ Εἰρήνη κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ἰωάννου, διαβάλλουσα αὐτὸν ἐλευσίως ὡς προπητὴ καὶ ἀκόλαστον, ὅσους ἐπαίνους καὶ ἂν ἐλεγεν ὑπὲρ τοῦ Βρυεννίου, ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ἤθευρε, καὶ δὲ πράγματα ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ μαρτυρήσωσιν, ὅτι ὁ μὲν Ἰωάννης ἠδύνατο νὰ ἀναδειχθῇ εἰς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὁ δὲ Βρυέννιος ἦτο ἀνὴρ μετριώτατος. Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος ἀπένευμε μὲν ἐξαιρέτα εὐνοίας δείγματα εἰς τὴν Ἄνναν, τιμῆσας αὐτὴν πρὸς τοὺς ἄλλους Καισάρισσαν, ἡγωνίσθη ὅμως ἐνταῦθα νὰ πείσῃ τὴν Εἰρήνην ὅτι ζητεῖ ἄτοπα. Καὶ ἐπειδὴ ἔβλεπεν αὐτὴν ἐπιμένουσαν, δὲν ἤθελε δὲ νὰ προσδέσῃ εἰς καὶ ἄλλας τοῦ κράτους δυσχερείας τὴν πρὸς τὴν σύζυγον διένεσιν, τῇ εἶπεν ὅτι θέλει σκεφθῇ. Ὁ ἱστορὸς ταῦτα Νικίας παρατηρεῖ ὅτι ἦτο κρυφίνους ὁ ἀνὴρ καὶ δὲν ἀπεκάλυπτεν εὐχερῶς τὸ τί εἶχε σκοπὸν νὰ πράξῃ. Ἀλλ' ἐρωτῶμεν ἂν τοῦτο δὲν δύναται νὰ λογισθῇ ὡς μία τῶν ἀρετῶν τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ἐν μέσῳ τῶν ποικίλων περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὗρίσκετο, ἰδίως δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὅταν τελευταῖον ἐπλησίασεν ἡ ὥρα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωάννης, λαβὼν τὴν μητέρα εἰσῆλθεν εἰς τὸν κοιτῶνα τὸν πατρικὸν καὶ ἔλαβε παρὰ τῆς χειρὸς τούτου τὸν σφραγιστῆρα δακτύλιον. Ἀθροίσας δὲ πάντα τοὺς φίλους, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀδελφὸν Ἰσαάκιον, ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ πλήθους αυτοκράτωρ. Τότε ἡ βασίλισ Εἰρήνη, ἀφοῦ προέτρεψε τὸν Βρυέννιον νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν καὶ αὐτὸς δὲν ἐτόλμιζε νὰ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο, προσῆλθε μετὰ κραυγῶν καὶ δακρύων εἰς τὴν κλίνην τοῦ ψυχορραγούτος Ἀλεξίου καὶ ἤρχισε νὰ καταβοᾷ τοῦ υἱοῦ κλέφαντος τὴν βασιλείαν ἐπὶ ζῶντος τοῦ πατρὸς καὶ νὰ ἀπαιτῇ τὴν ἔνεκα τούτου τιμωρίαν του (1). Ὁ δὲ μόλις ἀναπνέων

(1) Πάντα ταῦτα τὰ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀνάδοῦ τοῦ Ἰωάννου εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον

ἤδη ὑπεδέχθη τὴν γυναῖκα διὰ βεβιασμένον μειδιάματος καὶ παρετήρησεν αὐτὴ ὅτι δὲν εἶναι ὥρα νὰ κινή λόγους περὶ ἀρχῆς, ἐνῷ μόλις τῷ μένουσιν ὀλίγοι στιγμαὶ ἵνα ἐξελεώσῃ τὸ θεῖον ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν αὐτοῦ. Καὶ εἰς ταύτην τοῦ μετ' ὀλίγον ἐκπνεύσαντος συζύγου αὐτῆς τὴν ἀπάντησιν ἡ γυνὴ ἐκείνη δὲν εἰρὲ τι ἄλλο εὐλογώτερον καὶ εὐπρεπέστερον ν' ἀποκριθῇ εἰμὴ τούτους τοὺς πικροὺς λόγους· «ὦ ἄνερ, καὶ ζῶν παντοίας μεθοδίας ἐκέκασο, ἀντιφθογγὸν τὴν γλῶτταν πλουτῶν τοῖς νοήμασι, καὶ νῦν δὲ ὡσαύτως τοῦ βίου ἀταλλαττόμενος ἀμεταπτώτως ἔχεις οἷς καὶ πρῶν προσέκεισο». Καὶ ὁμοῦς ὁ Γίββων βεβαίῳ ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι ἠδύναντο νὰ χαραχθῶσιν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀλεξίου ὡς χαρακτοριζόντες τὸν ὅλον αὐτοῦ βίον, ἐνῷ μετ' ὀλίγον ἐγκωμιάζει ἀφειδῶς καὶ δικαίως τὰς ἀρετὰς τοῦ Ἰωάννου ἐκείνου, ὅστις τοσοῦτον ὑπὸ τῆς μητρὸς κατατρεχόμενος δὲν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν εἰμὴ χάρις εἰς τὴν σύνεσιν καὶ τὴν καρτερίαν τοῦ πατρὸς του. Ὅποιος δὲ τις ἦτο ὁ Βουέννιος, ὃν ἡ Εἰρήνη ἠθέλε νὰ προτιμήσῃ τοῦ Ἰωάννου, ἔξάγεται ἐκ τῆς γνώμης ἣν εἶχε περὶ αὐτοῦ ἡ ἰδία αὐτοῦ συζυγος, ἥτις ἠγανάκτει διότι ἡ φύσις κατὰ λάθος ἐσημάτισεν αὐτὴν μὲν γυναῖκα, ἐκείνον δὲ ἄνδρα, καὶ ἐξέφραζε τοῦτο, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Νικήταν, διὰ τῶν ὅπου ὅστις ἦτο βεβαίως εἰκονωτάτος, ἀλλὰ δὲν ἐξεδήλου τῇ ἀληθείᾳ πολλὴν ἐκ μέρους αὐτῆς περὶ τοὺς λόγους κόσμωσι. Ὁ Νικηφόρος οὗτος Βουέννιος δὲν ἀπέβη μνήμης ἁξίος εἰμὴ διὰ τὴν συγγράφην αὐτοῦ τὴν ἐπιγεγραμμένην «ἱστοριῶν βιβλία Δ'», εἰς ἣν πολλάκις ἀναφέρεται ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐν τῇ Ἀλεξιάδι καὶ ἥτις δύναται νὰ λογισθῇ ὡς εἰσαγωγή τις εἰς τὴν Ἀλεξιάδα, διότι πραγματεύεται τὰ περὶ Κομνηνῶν καὶ ἰδίως τοῦ Ἀλεξίου, μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως αὐτοῦ.

Πρὶν ἢ τελειώσωμεν ὅσα ἠδυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς μακρᾶς καὶ πολυειδῶς ἀξιωματημονεύτου ταύτης βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου μὴ λησμονήσωμεν νὰ ἀναφέρωμεν τὰς φημιζόμενας σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν ρωσικὴν μοναρχίαν. Ὁ Ἀλέξιος, λέγουσι, βλέπων ἑαυτὸν δεινὸς ἀπὸ δυσμῶν κινδυνεύοντα, ἀπεφάσισε νὰ συνδεθῇ ὅσον ἐνδέχεται στενωτέρον μετὰ τοῦ μεγάλου δυνκὸς Βλαδμήρου Β', καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψεν αὐτῷ περὶ τῷ 1116 διὰ τοῦ μητροπολίτου Ἐρέσου, παρεκτὸς πολυτίμων δώρων, τὸ στέμμα, τὴν χρυσὴν ἄλυσιν καὶ τὸν αὐτοκρατορικὸν μανδύαν τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου (1). Ὁ μητροπολίτης Ἐρέσου ἔστειλε τὸν Βλαδμήρον Β' ἐν τῇ κατὰ τὸ Κίεβ

ἔρχονται πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν ὅσα ἐρρήθησαν ἐν προτέρῳ σηματοῦσι ὑφ' ἡμῶν, ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶναι ἀκριβὲς ὅτι ὥντος τοῦ Ἀλεξίου ἦν αὐτῷ *συμβασιλεὺς* εἰς τὸν πῶν πῶν αὐτοῦ ὁ λεγόμενος ἐν τῇ ὁρκωμοσίᾳ τοῦ Βοημοῦνδου *πορφυρογέννητος Βασίλεὺς*, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ διάδοχος τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὴν τότε ἀντίληψιν καὶ ἔκφρασιν τὴν φραγκικὴν.

(1) Ὁ Βλαδμήρος Β' 1113—1125 ὁ Μονομάχος υἱὸς τοῦ πρώτου μεγάλου ἡγεμόνος τοῦ Κιέβου Βεσοβόδου, ἔγγονος ἐνὸς τῶν πῶν πῶν Βλαδμήρου Α', ἦν κατὰ τὰς ρωσικὰς παραδόσεις ἔγγονος τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου. Αὕτη ἡ μὴ ἀναφερομένη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων μεσαιωνικῶν χρονογράφων εἰδήσις καθίσταται πιθανὴ ἔκ τε τοῦ εἰς τὸν Βλαδμήρον Β' δοθέντος ἐπωνύμου (Μονομάχος) καὶ ἐκ τῆς τῶν ὡς ἀνωτέρω ἱστορουμένων περὶ τῆς εἰς τὸν Βλαδμήρον ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Α' ἀποστολῆς τοῦ στέμματος, τῆς χρυσῆς ἀλύσεως καὶ τοῦ μανδύου τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου. Σημειωτέον δὲ ὅτι κατὰ τὰς ρωσικὰς παραδόσεις ἡ πρὸς τὸν Βλαδμήρον Β' φιλοφρονησάτη τοῦ Ἀλεξίου πολιτεία δὲν ἐπιγορεύθη ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ἣν ᾔσθάνετο οὗτος νὰ συνδεθῇ στενωτέρον πρὸς τὸν πῶν πῶν ἡγεμόνα διὰ τὸν ἀπὸ δυσμῶν κίνδυνον, ἀλλὰ διότι ὁ Βλαδμήρος εἶχε ἐπιχειρήσει πόλεμον κατὰ τοῦ Ἀλεξίου πέμψας μάλιστα στρατὸν εἰσβολῆς εἰς Θρόκην. Διὰ τῶν εἰρημένων δώρων, κατὰ τὰς ρωσικὰς πάντοτε παραδόσεις, ὁ Ἀλέξιος ἠθέλησε νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν πῶν πῶν ἡγεμόνα. Αἱ ρωσικαὶ παραδόσεις μεταξὺ τῶν πρὸς τὸν Βλαδμήρον Β' δώρων τοῦ Ἀλεξίου ἀναφέρουσι καὶ ποτήριον ἐκ σαρκίου λίθου ἀπὸ τοῦ Ἀγρόστου κληροδοτηθὲν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας Ρώμης καὶ Βυζαντίου, τὸ στέμμα καὶ θρόνον χωρὶς νὰ ἀναφέρωσι περὶ ἰδιαιτέρου

ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ἀνηγόρευσεν αὐτὸν Τσάρ (¹). Ἄλλ' ὁ Βλαδίμηρος ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ νὰ φέρωσι τὸ αὐτοκρατορικὸν ἐκεῖνο στέμμα, ἵνα μὴ κινήσωσι τὸν φθόνον καὶ τὴν ἔχθραν τῶν ἄλλων ρώσων ἡγεμόνων. Ταῦτα πάντα ὅμως οὐδεὶς τῶν συγχρόνων ἰστόρησε. Κατὰ πρῶτον δὲ ἀναφέρονται ἔν τινι ρωσικῇ χρονογραφίᾳ συνταχθεῖσθαι ἐπὶ τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Ρωσίας Ἰωάννου Βασιλειάδου τοῦ Φοβεροῦ,

στέμματος καὶ μανδύου τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου. Ἐν τούτοις θεωρεῖται σήμερον βέβαιον ὅτι τὸ ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Μόσχας δεκνόμενον στέμμα καὶ θρόνος τοῦ Βλαδίμηρου Μονομάχου ἀνήκουσιν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, εἰς τοὺς μεγάλους ἡγεμόνας ἢ καὶ εἰς τοὺς τσάρους τῆς Μόσχας, ὧν ἡ πολιτικὴ τὰ κεφάλια ταῦτα νὰ ἀναγᾶν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Βλαδίμηρου Β' (ἰδὲ Rambau Histoire de la Russie S. 84.)

(¹) Ὅτι ὁ Ἐφέσου ἀνηγόρευσε τὸν Βλαδίμηρον *τσάρ* εἶναι πάντως ἀπίθανον. Οὐδεὶς τῶν μεγάλων ἡγεμόνων τοῦ Κιεύρου προσέλαβε τὴν τιμητικὴν προσωνυμίαν *τσάρ*, ἣν εἶχεν, ὡς εἶδοντες, ὁ Συμεὼν ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων περὶ τὰ τέλη τοῦ 9ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 10ου αἰῶνος, *τσάρ*, οὐδ' ὁ Ἀρχαῖος τύπος *Καῖσάρ* (=καίσαρ). Πρῶτον δὲ ὁ μέγας ἡγεμὼν (βελγικοὶ κνιάζ) τῆς Μόσχας Ἰβάν Γ', μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1480 κατάλειψιν τῆς ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ρωσίᾳ ἀρχῆς τῶν Μογγόλων τῆς «χρυσῆς» λεγομένης «ὁρδῆς» ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν *Τσάρ* μόνον ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ξένους σχέσεσιν, οὐχὶ δὲ ἐν αὐτῇ τῇ Ρωσίᾳ. Ὡς *τσάρ* ἐκέρθη τῷ 1517 πρῶτος ὁ Ἰβάν Δ' (τέταρτος ὡς μέγας ἡγεμὼν, ὡς *τσάρ* δεῦτερος μετὰ τὸν Ἰβάν Γ'). Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ἐτέωρου τοῦ ὀνόματος ἐξηγέθησαν πολλοὶ γνῶμαι· ἰσχυρίσθησάν τινες ὅτι ἡ λ. ἦν σλαβικὴ σηματούσα τὸν ὑπεύστατον ἄρχοντα, ἄλλοι δὲ πλανηθέντες ἐκ τῆς προσωνυμίας τῶν *μογγόλων χάνων* τῆς «χρυσῆς ὁρδῆς», οἵτινες αὐτοὶ προσωνομούντο *τσάρ*οι, ἐνόμισαν ὅτι ἡ προσωνυμία τὴν καταγωγὴν ἀσιατικὴν καὶ ἡμεῖς δὲ πλανηθέντες ἐκ τοῦ παρὰ *Κτρίσι* ὀνόματος τῆς βασιλείας Σκυθῶν *Χαρίνης* εἶχοντες ἐκδηλώσει ὁμοίαν εἰκασίαν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἱστορίᾳ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Ἄλλ' ἐπ' ἀκριβεστέρας μελέτης καὶ γνώσεως τῶν πραγμάτων ἐπεβλήθηεν ὅτι πᾶσαι αἱ γνῶμαι αὗται καὶ εἰκασίαι ἦσαν πλημμελεῖς. Τὸ *τσάρ* τὸ ρωσικόν, ὡς καὶ τὸ βουλγαρικόν, ὡς καὶ τὸ ἀραβοπερσικόν *καῖσάρ* καὶ τὸ γερμανικόν (Kaiser), προήλθεν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου τοῦ lat. Caesar, ἐκ τοῦ *καῖσαρ* δηλονότι, οὐχὶ ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ lat. caesar) c'sar (παρὰ Πολωνοὺς ὁ τσάρος τῆς Ρωσίας καλεῖται *κζάρ*). Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν τῇ ἀσιατικῇ μεταφράσει τῆς Βίβλου τὸ ἑλλην. βασιλεὺς μεταφράζεται πάντοτε διὰ τοῦ *τσάρ*, ἐνθ' τὸ *καῖσαρ* τοῦ Εὐαγγελίου ὡς ὄνομα τοῦ ρωμαίου αὐτοκράτορος λέγεται Caesar, ὡς καὶ ἐν τῇ γερμανικῇ λέγεται ἀπλῶς caesar. Ἄλλ' ἡ διαφορά αὕτη προήλθεν ἐκ τῆς παρὰ τῷ λαῷ ἐν χρῇσει κοινῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος ἐν τῇ μεταπίσει εἰς *τσάρ* καὶ τῆς παρὰ τοῖς λογίοις γωνότης ἐννοίας τοῦ *καῖσαρ*. Ἄλλως τε ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις σλαβικοῖς χειρογράφοις ὁ τύπος τοῦ *τσάρ* εἶναι «cesar» καὶ «c'sar». Ἐπαυλαμβάνομεν λοιπὸν ὅτι τὸ ὄνομα *τσάρ* οὐδεὶς ρώσος μέγας ἡγεμὼν Νοβογρόδου, Βλαδίμηρ, Κιεύου ἢ Μόσχας, ἢ ἄλλων πολλῶν ἡγεμονιῶν ρωσικῶν, εἰς ὧς διηρέθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 11 αἰῶνος τὸ μέγα καὶ ἐνιαῖον ρωσικὸν κράτος τοῦ Βλαδίμηρου Α' καὶ τοῦ Ἰεροσλάβου (ἢ Γαροσλάβου) ἔφερε τὴν προσωνυμίαν *τσάρ*. Καὶ αὐτοὶ οἱ μεγάλοι ἡγεμόνες τῆς κατὰ τὸν 13 αἰῶνα ἰδρυθείσης μεγάλης ἡγεμονίας τῆς Μόσχας, ἥτις καταστάσα ἰσχυροτάτη ἦν ὡς ἀπώσας τὰς ρωσικὰς ἡγεμονίας ὑπὸ τὴν τῆς Μόσχας (τῶν Μοσχοβιτῶν, ἐξ οὗ τὸ *Μοσκόβ* τῶν Τούρκων καὶ τὸ ἡμέτερον Μόσκοβος) καὶ παρήγαγε τὸ ἐνιαῖον ρωσικὸν κράτος τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐκαλοῦντο ἀπλῶς *μεγάλοι ἡγεμόνες* (ἢ ὅπως εἰδῶται παρ' ἡμῖν, κατὰ Φράγκους, νυνὲς μεγάλοι δοῦκες). Καὶ αὐτοὶ ὁ *Συμεὼν ὁ ὑπερῆφανος* (Γόρδου) τῆς Μόσχας (1340-1359) ὁ πρῶτος λαβὼν τὴν κομπωδὴν προσωνυμίαν «μέγας ἡγεμὼν πασῶν τῶν Ρωσιῶν» ἦτοι πασῶν—τῶν ρωσικῶν κατὰ μέρος ἡγεμονιῶν, ἐνθ' ὑπῆρχον ἔτι πολλαὶ ἡγεμονίαι ρωσικαὶ τε καὶ μογγολικαὶ ἀνεξάρτηται ἐν Ρωσίᾳ, ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν *τσάρ*. Τοῦναντίον δὲ παραδόξως τὴν προσωνυμίαν ταύτην ἔφερον οἱ μεγάλοι *χάν*οι τῆς ἀνατολικῆς Ρωσίας τῆς «χρυσῆς ὁρδῆς» καὶ τῆς Σιβηρίας (οὗτοις ὑπῆρχον τσάροι τοῦ *Καζάν*, τοῦ Ἀστραχάν, τῆς Κριμαίας, τῆς Γεωργίας, τῆς Σιβηρίας), ἐξ ὧν προήλθε κατὰ τὰ ἀνωθεν εἰρημένα καὶ ἡ πλημμελὲς γνῶμη περὶ τῆς ἀσιατικῆς, ὅπως ἀσχετὸν πρὸς τὸ *Καῖσαρ*, καταγωγῆς τοῦ ὀνόματος, καθ' ὅσον μάλιστα ἐπειδὴ οἱ Μοσχοβῖται μεγάλοι ἡγεμόνες ἔλαβον τὴν προσωνυμίαν *τσάρ* εὐθὺς μετὰ τὴν κατάλειψιν τῶν μογγολικῶν χανῶν καὶ τὴν ὑπὸ τῶν ρώσων ἡγεμόνων κατάκτησιν τῶν χωρῶν αὐτῶν καὶ ἐντεῦθεν ὀνομάσθησαν ὁμοῦ μετὰ

ἦτοι ἐν τῇ ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδι· καὶ ἀναφέρονται ἐν αὐτῇ τε καὶ παρὰ τισιν ἄλλοις μεταγενεστέροις διὰ πολλῶν καὶ προδύλων μυθευμάτων πεποικιλμένα. Ὅθεν πιθανώτατον νομίζομεν δεῖ ἐπενεγήσαν προθυσιόως ἵνα ἀναγάγῃσιν εἰς χρόνους ἀρχαίους τὰς βραδύτερον τῷντι παραχθείσας μεταξὺ τῶν δύο ὁρθοδόξων λαῶν φιλικὰς σχέσεις, αἵτινες ἐμελλον τοσοῦτον νὰ ἐπενεργήσῃσιν εἰς τὴν τύχην τῆς Ἀνατολῆς.

τῶν χωρῶν κληρονόμοι τῆς ἡγεμονικῆς αὐτῶν προσωνυμίας. Εἰς τὴν προσωνυμίαν τοῦ ἀπὸ τοῦ Πέτρου Α' (1721), ὡς ἐρρήθη ἀνωτέρω, προσετέθη καὶ ἡ τοῦ imperator, ἣν ἔφερον ἐν Εὐρώπῃ ἕως τότε μόνον οἱ τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους αὐτοκράτορες. (Ἡ ἡγεμονίς σύζυγος τοῦ τοῦαρ μέχρι τοῦ Πέτρου Α' ἐλέγετο ἀπλῶς *τσαρίτσα*, ἀλλ' ἀποὺ ὁ Πέτρος Α' πρὸς τὴν τοῦαρ ἐπιλοφορήθη καὶ imperator καὶ τῇ προσωνυμίᾳ τῆς τσαρίτσας προσετέθη καὶ ἡ προσωνυμία imperatriza.) Οἱ υἱοὶ τοῦ τοῦαρ μέχρι τοῦ Πέτρου ἐλέγοντο πάντες *τσαρεβίτς* καὶ αἱ θυγατέρες τσαρέβναι. Ἀπὸ τοῦ Πέτρου Α' ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου διακριτικῶς τιτοφορεῖται *τσεζάρεβιτς* καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ *τσεζαρέβνα*. Παρατηρητέον πρὸς τοῦτον δεῖ, ἀποὺ οἱ μεγάλοι ἡγεμόνες τῆς Ρωσίας ἢ πασῶν τῶν Ρωσιῶν ἐκλήθησαν *τσάροι* ἐγκατέλιπον ὅλως τὴν προτιμῶν προσωνυμίαν Βελίκοι κνιάζ=μεγάλοι ἡγεμόνες ἢ μεγάλοι δοῦκες, ἡ δὲ προσωνυμία αὕτη ἐδίδοτο πλεονεξία πᾶσι τοῖς λοιπὰ μέλη τῆς τσαρικῆς καὶ εἴτα αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, μεχριστοῦ ἐπὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου (1881-1895) Γ' νομοθετικῶ διατάγματι τοῦτου μεγάλοι ἡγεμόνες ἢ δοῦκες (γερμ. großfürst. Γαλλ. grand duc) καὶ μεγάλα δοῦκισσαι καλοῦνται μόνον οἱ ἐκχόντοι καὶ οἱ ἐγγονοὶ αὐτοκρατόρων, οὗτοι δὲ λέγονται καὶ αὐτοκρατορικαὶ ὑψηλότητες· πέρα τοῦτων οἱ διεγγονοὶ αὐτοκρατόρων λέγονται ἀπλῶς πρίγκιπες βασιλικοῦ αἵματος. Σημειωτέον ὅτι πολὺ πρὶν ἢ οἱ ῥῶσοι μεγάλοι ἡγεμόνες τιτοφορήθῃσι *τσάροι* καὶ ἐπὶ πρότερον πολὺ πρὶν ἢ οἱ μεγάλοι ἀρχόντες τῆς Ρωσίας λάβωσι τὴν προσωνυμίαν ταύτην τὸ ὄνομα τοῦαρ ἦν ἐν χρῇσιν παρὰ τοῖς Ῥώσοις ἀπὸ τοῦ 10' αἰῶνος. Οὗτω δὲ ἐκάλεον οἱ Ῥῶσοι τὸν ἑλληνα βασιλεῦα Κωνσταντίνουπόλεως, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὴν παρ' ἡμῖν *βασιλεύουσαν καλουμένην* πόλιν ἐκάλεον Τσαργγάδ=πόλιν Τσαφου, πόλιν βασιλικὴν τοῦ ἑλληνος βασιλέως) εἴτε ὡς ἔδραν τοῦ αὐτοκράτορος εἴτε διότι οὕτω μετεφράζον τὴν παρ' ἡμῖν βασιλεύουσαν πόλιν, ἐκάλεον δὲ ταύτην καὶ Μικλοσιγράδ=μεγάλην πόλιν. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ μέχρι σήμερον παρὰ τοῖς Ῥώσοις καὶ παρὰ πολλοῖς σλαβικοῖς λαοῖς ἡ Κων/πολις καλεῖται *Τσαργγάδ*, οὕτῃ δὲ διὰ ὡς ἀνεκαλύψαν ἐσχάτως οἱ ἀμαθεῖς λογῳτάτοι συντάκται βηζαντιακῆς τινὸς βυζαντιακῆς διότι δῆθεν οἱ Ῥῶσοι πανολαιστοὶ ἐκάλεσαν σήμερον οὕτω τὴν πόλιν (διότι οἱ ἀνίστορτοι οὗτοι ἰδόντες ἐν διπλωματικῷ ἐγγράφῳ ρωσικῶ τὸ ὄνομα *Τσαργγάδ* ἐνόμισαν καὶ ἐκήρυξαν ἐν ἀμαθείᾳ παζυλὴ καὶ ἀγνωτεῖᾳ ἑλληνοκοπικῇ ὅτι ἐν τῇ οὕτω πλασθείσῃ νῦν ὀνομασίᾳ ἀνεκαλύψαν τὸ μυστικὸν σχέδιον τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς!)

Ὁ τάφος Γοδορρέδου τῆς Βουιλλῶνος

Ἐλεφάντινον ἀνάγλυφον τοῦ 18' αἰῶνος,
(Μουσεῖον Βασιλείας καὶ Ἀλβέρτου ἐν Λονδίνῳ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ, ΜΑΝΟΥΗΛ ΚΟΜΝΗΝΟΣ. ΔΕΥΤΕΡΑ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

Ὀλίγοι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχῶν ἠξιώθησαν τοσούτων ἐγκωμίων ὥσων ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης. Ἐκπονομάσθη *Καλοϊωάννης* εἰς ἐνδειξὴν τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς του· παρεβλήθη πρὸς τὸν Μῆρκον Αὐρήλιον· καὶ αὐτοὶ τῶν σταυροφοριῶν οἱ ἱστορικοὶ ἀνομολογοῦσι μὲν τὴν μετριοπάθειαν αὐτοῦ καὶ τὴν εὐλακίνοιαν, θαυλοῦσι δὲ περὶ αὐτοῦ ἐν γένει εὐλαβῶς. Βεβαίως δὲ ὁ Ἰωάννης ὑπῆρξεν ἀνὴρ διακεκριμένος ἐπ' ἀνδρείᾳ, ἐπὶ μετριοπαθείᾳ, ἐπὶ χρηστότητι. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου δὲν ἦναγ· κάσθη νὰ παλαίῃ πρὸς τὰς πολυπλόκους δυσχερείας αὐ· ἔσπερον εἰς μέσον ἡ πρώτη σταυροφορία. Οὐδεμίαν σταυροφορίαν ἐγένετο ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Ἐδέησε μὲν νὰ στρατεύσῃ καὶ αὐτὸς πολλάκις· ἀλλὰ ἡ κατὰ τῶν συνήθειον ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀπ' ἀνατολῶν ἀντιπάλην τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἡ ἐπ' ἐλπίδι τοῦ ν' ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπαχθῶν ὑποχρεώσεων ὥς ἀνέλαβεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἑνετούς. Πράγμα δὲ παράδοξον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κράτους τούτου, ἐκ τῶν 2ῶ ἐγγύτητων τῆς προκειμένης βασιλείας ἐπὶ δέκα συνεχῇ ἔτη οὐδεὶς ἀναφέρεται πόλεμος, καὶ πάντες οἱ ἀγῶνες αὐτῆς ἐσωρεύθησαν εἰς τὰ πρῶτα ἑννέα καὶ εἰς τὰ τελευταῖα ἑξ ἑτῆ. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1121 μέχρι τοῦ 1124 ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπέκρουσε τὰς ἀλληλοδιαδόχους ἐπιδρομὰς τῶν Πετσενέγων, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Οὐγγρων, ἀναγκάσας τὰ μὲν δύο τελευταῖα ἔθνη νὰ εἰρηνεύσωσιν, εἰς δὲ τοὺς Πετσενέγους ἐπαγαγὼν τηλικαύτην φθορὰν ὥστε οὗτοι ἐπὶ μακρὸν πάλιν οὐδεμίαν ἐπεχείρησαν κατὰ τοῦ κράτους ἐπιθεῖναι. Πρὶν ἢ ἀγωνισθῇ πρὸς τοὺς τρεῖς τούτους πολεμίους εἶχε στρατεύσει ἀπὸ τοῦ 1119 κατὰ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, οἵτινες ρῆξαντες τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας ἐληλάτουν τὴν Φρυγίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἔτος τοῦτο ἀνέκτισεν ἐξ ἐφόδου τὴν Λαοδικεῖαν, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον εἰσελθὼν εἰς Παμφυλίαν ἐκυρίευσεν τὴν Σφζόπολιν. Τότε ἐδέησε νὰ διακόψῃ τοὺς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀγῶνας, ἵνα ἀντιπαταραχθῇ κατὰ τῶν ἀπὸ βορρᾶ ἐπιτεθέντων πολεμίων, περὶ ὧν πρὸ μικροῦ ἐλαλήσαμεν. Μόλις δὲ ἀπαλλαγεῖς ἀπ' αὐτῶν ἔσπευεν αὖθις τὴν προσοχὴν τῷ 1125 ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐμβολῶν εἰς Παφλαγονίαν ἀνέκτισε τὴν Κασταμώναν, ἐφ' ᾗ ἀνακάμψας εἰς τὴν πρωτεύουσιν ἐτέλεσε θρίαμβον τῆς Παναγίας ὅμοιον ἐκεῖνον ὃν εἶχε πανηγυρίσει ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς μετὰ τὸ πέρασ τοῦ ρωσσοβουλγαρικοῦ πο-

λέμου. Είναι ἀληθές ὅτι ἡ ἄλωση τῆς Κασταμώνος πολὺ ἀπέχει τοῦ νὰ ἔχῃ τὴν σπουδαί-
 οῦτητα τοῦ γεγονότος ἐπὶ τῷ ὁποίῳ εἶχε θριαμβεύσει ὁ βασιλεὺς ὁ Ἰωάννης Τσιμισκής. Ἀλλ' ἡ
 Κασταμὼν ἦτο ἡ ἀρχαία τῶν Κομνηνῶν πατρὶς καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ μόνου δυνάμεθα νὰ ἐξη-
 γήσωμεν πῶς ἀνὴρ τοιοῦτος οἷος ὁ Ἰωάννης ὁ Κομνηνὸς ἀπέδωκεν εἰς τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς
 τηλικαύτην ἀξίαν. Κατὰ τὰ δύο ἐπόμενα ἔτη, 1126 καὶ 1127, ἐξηκολούθησαν οἱ πρὸς τοὺς
 Τούρκους πόλεμοι, ἡττωμένοι αὐτῶν ὁσάκις ἐπύρχετο ὁ βασιλεὺς ἐπαναλαμβάνοντων δὲ τὰς
 ἐπιδρομὰς, ἅμα ὁ Ἰωάννης ἐπανήρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τί δ' ἐλήγαγε τὴν ἔκτοτε ἐπὶ
 δεκαετίαν κατὰπανσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἄδελον' ἀλλὰ κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην τῆς
 βασιλείας αὐτοῦ περίοδον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης περιῆλθε καὶ εἰς ἐτέρας τινὰς περιπλοκάς
 πολὺ σπουδαιότερας ὧν ὅσας προῖστορήσαμεν.

Εἴπομεν ὅτι αἱ παραχωρήσεις αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου γενομέναι πρὸς τοὺς Ἑνε-
 τοὺς κατέστησαν τούτους αὐθαδεστάτους, μάλιστα ἂν ἦς ὁ Ἀλέξιος ἐνόμιζε πρέπον νὰ
 ἐπιτρέψῃ ἀνάλογα τινὰ πλεονεκτήματα καὶ εἰς τοὺς Πισάτας. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἅμα
 καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν, μὴ ἀνεχόμενος τὴν αὐθάδειαν ἐκείνην τῶν Ἑνετῶν, ἀπεποιήθη
 τῷ 1118 τὴν ἀπαταιομένην ἐπικύρωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ πατρὸς του παραχωρηθέντος προ-
 νομίου. Ὁ τότε Λόγης τῆς Ἑνετίας Δομένικος Μικιέλης δὲν ἠγέσχετο, ἐννοεῖται, τὴν
 ἀποποιήσιν ταύτην, ἣν ἐξαρκιτήριον ὡς ἀδικίαν καὶ ἀγνομοσύνην, καὶ ἀπεφάσισε νὰ
 ἐπιπλεύσῃ διὰ στόλου ἀξιολόγου, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀφαιρεθέντων
 προνομίων. Ὅθεν τῷ 1122 ἐπολιόρκησε τὴν Κέρκυραν ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινε τότε εἰς τὸ
 ἔργον τοῦτο, προσιμῶν νὰ ἀπέλθῃ εἰς Παλαιστίνην ἵνα συμπτρίξῃ μετὰ τῶν ἄλλων
 σταυροφορῶν εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Τύρου, τῆς ὁποίας τὸ τρίτον μετὰ πολλῶν ἐμπορικῶν
 παρεχωρήθη τῇ Ἑνετίᾳ. Ἐπανέλαβε δὲ ὁ Μικιέλης τὸν κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους
 ἀγῶνα ἐπανερχόμενος ἐκ Παλαιστίνης. Καὶ πρῶτον ἐτόλμη κατὰ τῆς Ρόδου, ἣν ἐλελή-
 τησεν. Ἐπιτεθεὶς ἔπειτα κατὰ τῆς Εὐβοίας ἀπέτυχεν, ἀλλὰ κυριεύσας τὴν Χίον καὶ διαχει-
 μάσας αὐτόθι, 1124-1125, ἐδήλωσεν ἐκείθεν δομώμενος τὴν Λέσβον, τὴν Σάμον, τὴν
 Ἄνδρον, τὴν Πάρον καὶ τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1125 οἱ Ἑνε-
 τοὶ ἀπεβίβάσθησαν καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅθεν ἀτήγαγον πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ
 ὅπαν καθήρεσαν τὰ ὀχυρώματα τῆς Μεθώνης. Ἀφοῦ δὲ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος κατεκτή-
 θη ὡσαύτως ἡ Κεφαλληνία, ἐνόησεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐνδώσῃ καὶ ἐπε-
 κύρωσιν κατ' Αὐγούστον τοῦ 1126 τὸ πατρικὸν χρυσόβουλλον. Οἱ Ἑνετοὶ ἔμποροι ἐπέστρεψαν
 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὰς ἄλλας τοῦ κράτους πόλεις ἐν αἷς ἦσαν πρότερον ἐγκατε-
 στημένοι ἀνέλαβον ὅλα τὰ κτήματα καὶ τὰ πλεονεκτήματα αὐτῶν, ὅλας τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρή-
 σεις, ὅλην τὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ πράγματα, ἡ δὲ γενομένη πρὸς
 ἔξωσιν αὐτῶν ἀπόπειρα δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ κρά-
 τος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοῦ καταβιβρώσκοντος αὐτὸ ἐκείνου κράκινου.
 Μετὰ τινὰ δὲ ἔτη, ἤτοι τῷ 1137, ἀνεωόθη καὶ ἡ ἀρχαία πρὸς τοὺς Πισάτας συμμαχία.

Οὔτε ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης οὔτε ὁ Ἰωάννης Κίνναμος λέγουσι τί ἐπραξεν ὁ βασιλεὺς
 Ἰωάννης ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ἐν τῷ διαστήματι τῆς δεκαετίας, καθ' ἣν
 οὐδὲν ἀναφέρεται πολεμικὸν γεγονός. Τοῦτο μόνον ἠξεύρομεν, ὅτι δὲν ἔπαυσε προτείνων
 ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας τὰς τοῦ πατρὸς ἀξιώσεις καὶ ἀπαίων τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν τῆς
 πόλεως ταύτης. Αποθανόντος δὲ τοῦ τότε κόμητος τῆς Ἀντιοχείας Βοημοῦνδου Β' καὶ
 μὴ καταλιπόντος εἰμὴ τριετὴ θυγατέρα, ὀνόματι Κωνσταντίαν, οἱ ἐπίτροποι τῆς κόρης
 ταύτης, ἵνα ἐπιτύχωσιν ἰσχυρὸν τινὰ αὐτῆς προστάτην, προέτειναν νὰ συζεύξωσιν αὐτὴν
 μετὰ τοῦ Μανουῆλ, τοῦ νεωτέρου τῶν υἱῶν τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἀπεποιήθη

τὴν πρότασιν· καὶ ἐπειδὴ ὁ τότε βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Φούλκων συνέξευε τὴν Κωνσταντίαν μετὰ τοῦ κόμητος τῆς Πικτανίας Ραιμούνδου, τοῦ καὶ καταλαβόντος ἀμέσως τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ Ἰωάννης ἀπεφάσισε νὰ ἀνακτήσῃ τὰ δίκαια αὐτοῦ διὰ πολέμου. Ὁ δὲ μαθὼν αὐτὸν μεγάλας ποιούμενον ἐπὶ τῆς Συρίας προπαρασκευὰς συνεμάχησε μετὰ Λέοντος τοῦ ἡγεμόνος τῶν κατὰ τὴν Κιλικίαν Ἀρμενίων. Οἱ Ἀρμένιοι, τοὺς ὁποίους εἶδομεν ἀπὸ τῆς 8 μέχρι 11 ἑκατονταετηρίδος ταυτίσαντας τὴν τήχην αὐτῶν μετὰ

τῆς τύχης τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ εἴτε μεταναστεύοντας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὑπηρετοῦντας ἀμέσως τὸ κράτος τοῦτο, εἴτε ἐν ταῖς ἰδίαις χώραις ἀναγνωρίζοντας τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ, δυστυχῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν σταυροφοριῶν μετέβαλον φρόνημα καὶ πολιτείαν. Αἱ ἀδιάκοποι ἐπιθέσεις τῆς ἰσχυρᾶς τῶν Τούρκων φυλῆς καὶ ἡ ἀσθενὴς τῶν ἡμετέρων ἀντίστασις ἔφερε τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους συμμάχους εἰς ἀπελπίσιν, ὥστε ἐξήτησαν προστασίαν ἄλλην, τὴν τῶν σταυροφόρων, τόσοσφρονότατον ὅσῳ ἀνέκαθεν ὑφίσταντο θρησκευτικαὶ τινες διαφωνίαι μετὰ τῶν Ἀρμενίων καὶ ἡμῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας εὐκολον ἦτο εἰς τοὺς δυτικούς νὰ ὠφεληθῶσι (1). Τοῦτο ἐξηγεῖ πῶς καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου οἱ Ἀρμένιοι τῆς Κιλικίας ἔσπευσαν νὰ συνταχθῶσι μετὰ τοῦ Ραιμούνδου. Ὁ Ἰωάννης φυσικῶν τῶ λόγῳ ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὴν Κιλικίαν καὶ μόνον ἀφροῦ ἐξεπολιόρκησεν ἀλληλοδιαδόχως ἅπαντα τῆς χώρας ταύτης τὰ φρούρια παρῆσθη ἐνῶπιον τῆς Ἀντιοχείας. Ἡ ἔκθεσις τοῦ γάλλου Μισῶ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπολιτεύθη τότε ὁ Ἰωάννης πρὸς τοὺς σταυροφόρους εἶναι πολυειδῶς ἀξιωματιμώμεντος καὶ τούτου ἕνεκα θέλομεν παραθέσει αὐτὴν αὐτολεξεί.

(1) Τοῦτο ἐγένετο μᾶλλον ἕνεκα λόγων καὶ συμφερόντων πολιτικῶν ἀμοιβαίων.

«Αἱ ποικίλαι μεταβολαί, λέγει, αἱ ἀνασείσασαι τὴν τῆς Ἀντιοχείας ἡγεμονίαν, ἐξήγειραν τὰς ἀξιώσεις τῶν αυτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀλεξίου, προήλασε μετὰ στρατοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Κιλικίᾳ, καταπολεμῶν Τούρκους, Ἀρμενίους καὶ Φράγκους. Οἱ νικηφόροι Ἕλληνες ἤλθον καὶ ἐστρατοπέδευσαν περὶ Ἀντιόχειαν, ἐμπούσαντες τρόμον εἰς ὅλας τὰς χριστιανικὰς τῆς Συρίας πόλεις. Τὰ κατὰ τοὺς Φράγκους εἶχον τοσοῦτον μᾶλλον ἐπισφαλῶς ὥστε ὁ μὲν κόμης Τριπόλεως Ραιμούνδος, τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ εἶχε φονεῖσθαι ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων τῆς Δαμασκού, προσεβάλλετο τότε ὑφ' ὧν τῶν δυνάμεων τοῦ σουλτάνου Μουσουλ καὶ τοῦ Χαλέπ, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων, τοῦ ὁποίου ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, εἶχεν ἀναχωρῆσαι ἀπὸ τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ, ἵνα δράμῃ εἰς βοήθειαν τῆς Φοινίκης, καὶ ἤδη, πολιορκούμενος αὐτὸς ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Μομφερράνδου, ἐκινδύνευε νὰ αἰχμαλωτευθῇ ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ σουλτάνου Ζεγκῆ, οὐδὲ ἤλπιζε σωτηρίαν εἰμὴ ἀπὸ τῆς ταχείας ἐπικουρίας τῶν ἄλλων χριστιανῶν ἡγεμόνων. Ἐν ταύτῃ τῇ ἀμχανίᾳ εὐρισκομένων τῶν Φράγκων, ἔσωσεν αὐτοὺς ἡ μετριοπάθεια τοῦ ἰσχυροῦ μονάρχου, τοῦ ὁποίου ἐφοβούντο τὰ βουλευόμενα.

»Ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, ἐλαθὼν τὰς συμφορὰς αὐτῶν, διέκοψε τὸν κηρυχθέντα ὑπ' αὐτοῦ πόλεμον καὶ ἀρκεσθεὶς εἰς μόνην τὴν ἀντιγεννησάν τῃ κυριαρχίᾳ του ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀντιοχείας, συνετέθη μετὰ τῶν Λατίνων, ἵνα ὑπερασπίσῃ τὰς χριστιανικὰς ἀποικίας καὶ καταπολέμησῃ τοὺς μουσουλμάνους ἡγεμόνας τῆς Συρίας. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν κατ' ἀρχὰς νὰ πολιορκήσωσι τὴν πρὸς τὴν μεσημβρίαν τοῦ Ὁρόντου Καισαρείαν, καὶ ἔπειτα νὰ στρατεύσων ἐπὶ τὸ Χαλέπ (*). Ὁ δὲ ἱερὸς οὗτος πόλεμος, ὅστις ἀνεξωπύρηνσεν ἅπασας τὼν πιστῶν τὰς ἐλπίδας, ἤθελε βεβαίως ἐκτελεθῇ, ἐὰν οἱ νέοι σύμμαχοι δὲν ἐδίδοντο μετ' ὀλίγον πρὸς ἀλλήλους. Ὁ κόμης τῆς Ἐδέσσης καὶ ὁ πρίγκιψ τῆς Ἀντιοχείας, οἵτινες συνετέθησαν μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Καισαρείας, κατέτριβον τὸν χρόνον εἰς πανηγύρεις καὶ ἐκωχίας, ἀντὶ νὰ συναγωνίζωνται μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὥστε οὗτοι βλέποντες ἑαυτοὺς ἐγκαταλείμενους μόνους διέκοψαν αἴφνης τὰς προσβολὰς τῶν καὶ, εἴτε ἵνα τιμωρήσωσι τὴν ἀπραξίαν τῶν συμμάχων αὐτῶν εἴτε ἀτελπισθέντες περὶ τῆς νίκης, συνωμολόγησαν ἀναχωρῆσαι πρὸς τὸν πόλεμον ἐκεῖνον, ὅστις εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ φόβου καὶ τρόμου, ἰδὼν αὐτοὺς ἐπερχομένους. Ὁ βασιλεὺς, ἀφ' οὗ διήγαγεν ἡμέρας τινὰς εἰς Ἀντιόχειαν, ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, ἔνεκα στάσεως κατ' αὐτοῦ ὑποκινήσεως καὶ ἐπανήλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐγκαταλείπων εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις ἀνθρώπους τυφλωθέντας ὑπὸ ἀδίκων προκαταλήψεων καὶ δεινύνοντας ἐλάχιστον ζῆλον περὶ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου τούτου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου αὐτοὶ κυρίως ἔμελλον νὰ ὠφεληθῶσι. (Ταῦτα συνέβησαν κατὰ τὰ ἔτη 1137 καὶ 1138). Βραδύτερον δὲ ἐπανελθὼν εἰς Συρίαν μετὰ νέου στρατοῦ, εἰ καὶ ἡ μετριοπάθεια αὐτοῦ ἦτο ἀποχρώσας τὴν ἀγαθοπιστίαν του ἐγγύης, οὐδὲ ἐπῆλθεν εἰμὴ ὑπὸ τῶν Φράγκων προσκληθείς, οὐδὲν ἤττον εὗρεν αὐτοὺς περὶ Ἀντιόχειαν πάλιν δυσπιστοῦντας καὶ λησμονούντας τὴν ὁσημέραι φοβερωτέραν ἀποβαίνουσαν δύναμιν τῶν Τούρκων. Εἰς μίτην ἐπρὸςπάθησε νὰ διαλύσῃ τὰς ὑπονοίας τῶν Λατίνων, ἀγγέλλων ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπάγῃ εἰς προσκύνῃσιν τοῦ ἁγίου Τάφου ἢ ἀγγελία αὐτῇ ἠΐξῃσιν ἀπ' ἐναντίας τὰς ἀνησυχίας αὐτῶν, ὁ δὲ Φούλκων ἔσπευσε διὰ πρεσβείας νὰ τῷ παρατηρήσῃ ὅτι πρὶν εἰσελθῇ εἰς τὴν πόλιν

(*) Πρόκειται περὶ Καισαρείας τῆς ἐν Τραχωνίτιδι τῆς Παλαιστίνης, πρὸς μεσημβρίαν τῶν πηγῶν τοῦ Ὁρόντου κειμένης καὶ συνήθως Καισαρείας Φιλίππου ἢ ὑπὸ Πανέα ἢ Πανιάδος καλουμένης (νῦν Βαριάς).

ΟΙ

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

ΔΟΥΚΑΙ, ΚΟΜΝΗΝΟΙ, ΑΓΓΕΛΟΙ

Ίσαάκιος Α' Κομνηνός	1057—1059
Κωνσταντῖνος Γ' Δούκας	1059—1067
Ρωμανός Δ' Διογένης	1067—1071
Μιχαήλ Ζ' Δούκας ὁ Παραπινάκης	1071—1078
Νικηφόρος Γ' ὁ Βοτανειάτης	1078—1081
Ἀλέξιος Α' Κομνηνός	1081—1118
Ἰωάννης Β' Κομνηνός	1118—1143
Μανουήλ Α' Κομνηνός	1143—1180
Ἀλέξιος Β' Κομνηνός	1180—1183
Ἀνδρόνικος Α' Κομνηνός	1183—1185
Ίσαάκιος Β' Ἀγγελος	1185—1195
Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος	1195—1203
Ίσαάκιος Β' (τὸ δεύτερον) καὶ Ἀλέξιος Δ'	1203—1204
Ἀλέξιος Ε' ὁ Μούρτζουφλος	1204

τῶν προσκυνητῶν, ὀφείλει νὰ ἀποθέσῃ πᾶν βασιλείας πρόσχημα. Ὁ βασιλεὺς, χωρὶς νὰ παροργισθῇ διὰ τὴν πлагίαν ταύτην ἀποποίησην, ἀνεχώρησεν ἐκ Συρίας διελθὼν τὸν Ταύρον· καὶ ὅτε μετ' οὐ πολὺ ἀπεβίωσε (τῇ 8 Ἀπριλίῳ 1143) οἱ Φράγκοι ἐνόμισαν ὅτι ἀπηλλάγησαν πολεμίου φοβεροῦ. Οἱ Φράγκοι τότε κατέστησαν ἄξιοι τῇ ἀληθείᾳ τῆς μομφῆς ἣν αὐτοὶ πολλάκις εἶχον ἀπευθύνει κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὅτι δὲν γνωρίζουσι τοὺς εὐλακρινεῖς αὐτῶν συμμάχους καὶ ὅτι ἀπομακρύνουσι δι' ὕβριστικῶν προκαταλήψεων αὐτοὺς ἐκείνους τῶν ὁποίων ἐπέζητουν τὴν συνδρομὴν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ συμμαχία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων ἡδύνατο νὰ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τῶν Τούρκων τὴν τε μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Συρίαν. Ἀξιοθαύμητον δὲ βεβαίως ὑπῆρξε τὸ ἐπικρατήσαν πνεῦμα τῆς διχονοίας καὶ ζηλοτυπίας, ἐξ οὗ ὠφελούμενοι οἱ μουσουλμάνοι κατέλυσαν ἐπὶ τέλους ἀλληλοδιαδόχως καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰδρύματα τῶν σταυροφόρων καὶ αὐτὸ τὸ ἑλληνικῶν κράτος».

Ὅπως μετριοπαθὲς καὶ δίκαια εἶναι ἡ κρίσις αὕτη τοῦ γάλλου ἱστορικοῦ, μάλιστα ὅταν παραβάλωμεν αὐτὴν πρὸς τὴν ὕβριν καὶ τὴν συκοφαντίαν ἣν τοσάκις ἐπεσώρευσεν κατὰ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ! Καὶ ὅμως ἐν Συρίᾳ ὁ Ἰωάννης ἐπολιτεύθη ὥπως ἠθέλεε πολιτευθῇ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦλθεν ἵνα ὑποστηρίξῃ τὰ δίκαια τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ ἰδὼν κινδυνεύοντας τοὺς χριστιανούς ἀπὸ τῶν μουσουλμάνων συνετάχθη μετὰ τῶν πρώτων μέχρις οὗ, ἐπειδὴ οἱ Λατίνοι ἀντὶ τὰς πολεμικῶσι κατηνάλισκον τὸν χρόνον ἢ εἰς εὐωχίας ἢ εἰς παραλόγους δυσπιστίας, ἐπεχώρησεν. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης δὲν περιῦλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παροξύνῃ ἐπανεπιλημμένως τοὺς δυτικούς ὥπως ὁ Ἀλέξιος. Ἐντεῦθεν οἱ μετριοπαθέστεροι τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν, βλέποντες ὅτι οἱ ἐν Συρίᾳ Φράγκοι εἶχον ἀπαραίτητον χρείαν τῆς ἐπικουρίας του καὶ ὅτι οὗτος ἐφάνη προθύμος νὰ παράσῃ τὴν ἐπικουρίαν ταύτην, ἐκρίναν αὐτὸν ἐπιεικέστερον ἢ τὸν πατέρα του. Καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερέα δὲ Ρώμης συνέπεσε νὰ μὴ λάβῃ ἀφορμὴν διενεξεῶς τινος· αἱ δύο ἐκκλησίαι δὲν διέκρινον φιλικώτερον ἢ ἄλλοτε. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἅμα βασιλεύσας ἐγγράψεν ἐπανεπιλημμένως πρὸς τὸν πάπαν Ὀνώριον Β' ἐκδηλῶν εἰρηγίαις διαθέσεις. Ὅλα ταῦτα ἐξηγοῦσι διατὶ δὲν ἠρξάσθῃ ἡ ὁλὴ τῶν Λατίνων κατ' αὐτοῦ. Δὲν λέγομεν ὅτι δὲν ὑπῆρξε διαφορὰ τις χαρακτῆρος μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης λέγει ὅτι ὁ Ἰωάννης ἦτο ζωηρὸς καὶ εὐθύμος «καὶ μηδένα διὰ ξυμπάσης αὐτῷ τῆς ἀρχῆς ἢ ψυχῆς στερήσας, ἢ ἐς τὸ σῶμα ὁσονοῦν λυμνιόμενος, ἐπαινετὸς ἐς δεῦρο παρὰ πᾶσι λελογίσται, καὶ κορωνίς ὥς εἰπεῖν τῶν ὅσοι Ρωμαῖον ἐκ τοῦ τῶν Κομνηνῶν γένους υπερεκάθισαν». Ἀλλὰ καὶ τὸ εὐτράπελον τοῦτο καὶ ἐπιεικὲς, τὸ ὅποιον ὁ χρονογράφος προδήλως ἀντιπαρατίθει πρὸς τὸ σύννον καὶ σκθρωπὸν καὶ αὐστηρὸν τοῦ πατρὸς, ἐξηγεῖται μέχρι τινός ὥς ἐκ τῶν πολλῶ ὁμαλωτέρων περιστάσεων ἐν αἷς εὐρέθῃ ὁ υἱός.

Βεβαίως ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἦτο ἀνὴρ γενναῖος· διότι, παρεκτός τῶν Ἐντεῶν εἰς οὓς δὲν ἡδυνήθῃ νὰ ἀντιπαραταχθῇ δι' ἔλλειπιν ἱκανοῦ στόλου, κατετρόπωσεν ἅπαντας τοὺς ἄλλους πολεμίους αὐτοῦ. Ἀλλ' ὠφελήθῃ ἤρᾳ γε ἀποχωρώντως, ὥς πρὸς τὴν ῥύθμισιν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, ἐκ τῆς σχετικῆς εὐδίας ἣτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ δεκατοῦς ἐκείνου διαστήματος κατὰ τὸ ὅποιον οὐδεμία ἀναφέρεται πολεμικὴ πρᾶξις. Ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν ἢ σχεδὸν οὐδὲν ἀναφέρουσι περὶ τῶν ἐνεργηθέντων ὑπ' αὐτοῦ ὥς πρὸς τὴν διοίκησιν, τὸν στρατὸν καὶ τὰ οἰκονομικὰ πράγματα δὲν θέλομεν ἐξαγάγει τὸ συμπέρασμα ὅτι οὐδὲν περὶ τούτων ἀπάντων ἐνήργησεν. Εἶναι βέβαιον ὅτι κατέλειπεν εἰς τὸν διαδόχον στρατὸν μὲν πολυάριθμον, ταμεῖον δὲ πλήρες χρημάτων· ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἂν δὲν ἐξετράπη εἰς καταπίσεις,

προσέβαλεν ὁμως καιρώς ἑτερα σπουδαία τοῦ κράτους συμφέροντα. Αἱ ἀπὸ τῶν ναυτικῶν στρατειῶν λεία ἀπετίθεντο πρότερον εἰς εἰδικὸν ταμεῖον, ἐξ οὗ κατεβάλλοντο οἱ μισθοὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως· καὶ πλὴν τούτου πᾶσαι αἱ παρόλαι χώραι καὶ νῆσοι ἦσαν ἐπ'αὐτοῖς νὰ συντηρῶσιν ἐξ ἰδίων ἀνάλογόν τινα ἀριθμὸν ὀπλισμένων πολεμικῶν πλοίων. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ὁ τὰ οἰκονομικὰ πράγματα ἐπιτετραμμένος Ἰωάννης ὁ ἐκ Πούτης⁽¹⁾, φιλοτιμούμενος νὰ ἀξήσῃ τὰ ἐν τῷ δημοσίῳ ταμεῖῳ σωρευόμενα χρήματα, τὰς τε ἐκ τῶν ναυτικῶν στρατειῶν λείας εἰσεκόμισεν εἰς αὐτό, καὶ τῆς συντηρήσεως τῶν πολεμικῶν πλοίων ἀπέλλαξε τὰς παραλίας καὶ νήσους, ἀπαιτήσας, ὥς φαίνεται, τὸ τίμημα αὐτῶν νὰ καταβάλλεται ὡσαύτως εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρήματα τοῦ προκειμένου ταμεῖου κατεδαπανῶντο πολλάκις εἰς ἑτέρας χρεῖας, συνετέλεσε καὶ τοῦτο οὐ μικρὸν εἰς τὴν προοιῶσαν παρακμὴν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ τὴν δυνάμει, εἰ καὶ πολυἀριθμὸς γενομένη καὶ κάλλιστα διασκευασθεῖσα, ἐνοθεύθη ἴσως δεινότερον ἢ ἄλλοτε διὰ ξενικῶν στοιχείων. Καὶ πλὴν τούτων ἐν γένει ἀναφέρονται ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης συμπτώματά τινα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἡ ἡθικὴ καὶ ὁλικὴ τοῦ κράτους ἀλλοιώσις ἤρξανεν ὁσημέραι, οὐδὲν προοιωνιζομένη αἴσιον.

Ἐκ τῶν πολυἀριθμῶν Πετσαεγγῶν καὶ Σέρβων αἰχμαλώτων οἱ μὲν κατετάχθησαν εἰς τὸν στρατόν, οἱ δὲ ἔλαβον γαίας εἰς κατοικίαν ἐν τε ταῖς εὐρωπαϊκαῖς καὶ ἐν ταῖς ἀσιαναῖς ἐπαρχίαις. Ἰδίως δὲ ἐν Ἀσίᾳ περὶ Νικομήδειαν. Ὅστε ἐξηκολούθει πολὺ ξενικὸν γένος ἀναμειγνύμενον μετὰ τῶν ἰθαγενῶν κατοίκων, καὶ τὸ χεῖριστον ἐν τῷ στρατῷ. Οὐδεὶς ἀναφάνεται ἑλλήν στρατηγὸς δ'ωσοῦν λόγου ἄξιος ἐν τοῖς πολέμοις τῆς βασιλείας ταύτης, ὅσοι δὲ μνημονεύονται οὐδ' ἐπὶ τὸ μὴ οὐδὲ ἐπὶ συνέσει χαρακτηρίζονται. Ἐπὶ τοῦ πρὸς Οὐγγῶν πολέμου ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ τιμωρήσῃ διὰ μαστιγῶσεως τὸν ἐξ Ἀδριανουπόλεως καταγόμενον Κουρτίκιον, ὥς μὴ ὑπερασπίσαντα θεόντος πόλιν ἣν μετὰ δυνάμεως ἰσχυρὰς κατείχε. Καὶ ἐπὶ τοῦ πρὸς Σέρβους πολέμου, δι' ὁμοίου καθήκοντος παράβαιν, ἐπέβαλεν ἔτι βαρύτεραν ποινὴν εἰς τὸν στρατηγὸν Κριτόπλον, διότι ἐνδύσας αὐτὸν γυναικεῖα στολῇ περιήγαγε διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐπὶ ὄνον ἐποχούμενον. Ταῦτα ἱστορεῖ ὁ Ἰωάννης Κίνναμος, ὅστις ἔγραψεν ἱστορικῶν βιβλία ἑπτὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου Μανουὴλ, καὶ εἶναι μετὰ τὸν Νικίτην τὸν Χωνιάτην εἰς τῶν κυρίων ἡμῶν ὁδηγῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Τί ἀπέγιναν αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκογένειαι, αἱ τοσοῦτον περιφανεῖς ἡγεμόνας ἀναδείξασαι κατὰ τὰς δύο προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας καὶ ὧν τινες εἶχον ὑπερθετῆσαι ἐντίμως ἀκόμη ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ πατρὸς τοῦ Ἰωάννου; Θέλομεν ἰδεῖ εἰ τινὰς αὐτῶν ἀντιπροσώπους ἀναφαινομένους ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰωάννου ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, ἀλλ' αἱ πλείεσται ἀποβαλοῦσαι τὰ πλούσια κτήματα ἅπερ εἶχον ἐν Ἀσίᾳ, ἔνεκα τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ κατακτήσεων, καὶ ἐν ταῦτῳ τὸ ἀξίωμα ὅπερ εἶχον ὥς ἐξ αὐτῶν ἐν τῷ κράτει, ἐμαράνθησαν. Οὐδὲ ἦτο δυνατόν ν' ἀναπληρωθῶσιν, ἀφοῦ τὸ πλεῖστον τῆς χερσονήσου ἐκεῖνης διετελεῖ εἰς διηνεκὴ ἀναστάτωσιν ἔνεκα τῶν Τούρκων καὶ τῶν σταυροφόρων. Ἐν γένει δὲ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν ἡ μικρὰ Ἀσία ἔπαυσε τοῦ νὰ εἶναι τὸ κύριον ἔρεισμα τοῦ κράτους, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· ἡ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐστηρίχθη ἐξ ἀνάγκης εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Ἄλλ' ἐνῷ ἡ μικρὰ Ἀσία, τῆς ὁποίας ὁ πληθυσμὸς ἦτο μέχρι τῶν μέσων τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος πυκνὸς ἄμα καὶ ἀνόθευτος, παρείχεν ἄλλοτε εἰς τὴν

(1) Ὁ ἐκ Πούτης.

μακεδονικήν δυναστείαν καὶ πόρους δαψυλεῖς καὶ ἄνδρας ἰθαγενεῖς γενναίους, αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι, μάλιστα αἱ βορειότεραι καὶ μεγαλύτεραι, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι πρὸ καιροῦ συνέκειντο ἐκ λαῶν ποικίλων καὶ μιγάδων, καὶ αἵτινες οὐδέποτε ἔσχον τὴν εὐπορίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν καιρίαν ἐκείνην τοῦ κράτους κολόβωσιν.

Καὶ αὐτὸς ὁ ἀνώτατος ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἄρχων τοῦ κράτους καὶ φίλος πιστὸς τοῦ Ἰωάννου διατελέσας δὲν ἦτο ἰθαγενής. Ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Νικαίας ἀπὸ κοινού ὑπὸ τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ Ἀλεξίου, παῖς τοῦρκος ὀνόματι Ἀξοῖχ αἰχμαλωτευθεὶς προσεφέρθη δῶρον εἰς τὸν Ἀλέξιον. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ὁμήλικος τοῦ Ἰωάννου συναναστράφη μετ' αὐτοῦ, βαπτισθεὶς, ἐννοεῖται, ἐκ πρώτης ἀρχῆς καὶ λαβὼν τὸ τοῦ Ἰωάννου ὄνομα. Ἐπειτα προϊόντος τοῦ χρόνου ἠγαπήθη πολὺ ὑπὸ τοῦ βασιλοπαυδοῦ, καί, διὰν ἐβασίλευεν ὁ Ἰωάννης, ἐτιμήθη ὑπ' αὐτοῦ μέγας δομέστικος καὶ ἀπέβη παντοδύναμος. Ἀνεδέχθη δὲ ἄξιος τῇ ἀληθείᾳ τῆς λαμπρᾶς ταύτης τύχης διὰ τε τὴν ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις δεξιότητα καὶ τὸ εὐγενὲς καὶ ἐλευθέριον τῆς γνώμης. Ἀλλ' οὐδὲν ἦτον κατήγετο ἐκ Τοῦρκων, ἐνῷ ἐπὶ πέντε καὶ ἑξ ἑκατονταετηρίδας πάντες οἱ ἀνώτατοι λειτουργοὶ καὶ στρατηγοὶ ἀνήκον εἰς τὰς ἰθαγενεῖς ἢ ἐξελληνισμένας φυλάς. Καὶ ἔπειτα, ἂν ὁ Τοῦρκος ἐξελληνίσθη, ἂν καὶ ἄλλα τινὰ ἔχομεν τοιαῦτα παραδείγματα, μάλιστα δὲ τὸ τῶν Τουρκοπώλων, ἦτοι τοῦ τόγματος ἐκείνου τὸ ὁποῖον συνέκειτο ἐν καὶδων ἀπὸ Τοῦρκων γεννηθέντων, πολλοὶ πλείότεροι δυστυχῶς ἤρχισαν νὰ ἀποβαίνωσιν οἱ ἐκτουρκιζόμενοι χριστιανοί. Οἱ Τοῦρκοι ἀπέβησαν ἐπικινδυνότατοι εἰς τὸ κράτος, οὐ μόνον διότι τελευταῖοι ἐπέδραμον εἰς αὐτὸ καὶ ὠφέληθησαν πλείοτερον παντὶς ἄλλου ἐκ τῆς ὕλης ἐκλύσεως εἰς ἣν εἶχε περιέλθει, ἀλλὰ καὶ διότι, ὅπως ἅπαντες οἱ μοαμεθανοὶ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ὁρμήν, εἶχον πολλὴν προσηλυτιστικὴν δύναμιν, ἥς παντάπασιν ἑσπεροῦντο τὰ ἄλλα παντοδαπὰ φυλὰ ὅσα κατὰ τὰς προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας εἶχον ἐμβάλει εἰς τὸ κράτος. Ἐκ τῶν φύλων ἐκείνων πολλὰ ἐξελληνίσθησαν καὶ ἐχριστιανίσθησαν, οὐδὲν δὲ κατώρθωσε νὰ μεταδώσῃ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς ἐνῷ ἀπ' ἐναντίας πολλοὶ μὲν Ἕλληνες ἐξισλαμίσθησαν, τὸ δὲ ἀνάπαλιν σπανίως συνέβαινεν (1). Ἰδίως μάλιστα ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποίαν ἐκυριάρχησαν οἱ Τοῦρκοι τοσοῦτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν, ἐνῷ ἡ χειρόνησος αὐτῇ εἶχε πολλοὺς καὶ μαχημίους κατοίκους, καθίστησι πρόδηλον ὅτι οἱ κάτοικοι οὗτοι, ἀπελπισθέντες ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν ἣν παρήγον ἐν αὐτῇ οἱ ἀδιάκοποι ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ ἀπὸ τὴν ὀλίγην προστασίαν ἣν ἐλάμβανον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἀντίστησαν εἰς τοὺς πολεμίους ὅσον ἠδύναντο, καὶ πολλοὶ μάλιστα προετίμησαν νὰ ταυτίσωσι τὴν τύχην τῶν μετὰ τοῦ μοαμεθανισμοῦ (2). Ἐπὶ δὲ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ρη-

(1) Οὐδαμῶς σχεδόν, διότι κατὰ τὰ ἐν τῇ μοαμεθανικῇ κράτει ἱσχύοντα νόμιμα (ὡς ἐγίνετο καὶ ἐν τῇ ὀθωμανικῇ κράτει μέχρι τῶν μέσων τοῦ 19 αἰῶνος) μοαμεθανὸς ἀρνούμενος τὴν θρησκείαν αὐτοῦ θανατοῦται.

(2) Οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ χρονογράφοι μαρτυροῦσιν ὅτι αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων, οἵτινες, ὡς λέγει ὁ Σλόσσερ, εἴτε ὁ ἑλληνικὸς λεγόμενος ἐκ σύγκληδος ὄχλου μισθοφόρων εἰς λεηλασίας διηνεκῶς τρεπομένον συγκαίμενος στρατὸς ἦν ὁ νικητὴς, εἴτε οἱ ἐναντίοι, ἦσαν οἱ λεηλατούμενοι καὶ διασπαζόμενοι καὶ πολλοὶα πάσχοντες δεινά, οἵτι δὲ ἐπεκαλοῦντο τὴν ὑπὸ σελδσοῦκων Τοῦρκων φρούρησιν τῶν πόλεων αὐτῶν. Καθὼς δὲ μαρτυροῦσιν οἱ χρονογράφοι τῶν σταυροφοριῶν οἱ Τοῦρκοι οἵτι δὲν ἐκακοποιῶν τοὺς χριστιανούς, οἵτινες τοῦλάχιστον κατὰ τὸν χρόνον τῆς πρώτης σταυρο-

τὸν γεγονὸς μαρτυρεῖ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιφανέστατοι ἄνδρες τῆς αὐλῆς αὐτοῦ ἡσπαζόντο τὸν ἰσλαμισμόν. Εἰς μίαν τῶν τελευταίων αὐτοῦ κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατειῶν ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰωάννης, ὁ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰσαακίου υἱὸς, λαβὼν παρὰ τοῦ βασιλέως διαταγὴν ἣτις τὸν δυσχερέστησεν ἐξετέλεσε μὲν αὐτὴν ἀλλ' ἀγανακτῆσας ἠτοιμολήσας διαρκούσης ἔτι τῆς μάχης πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἔπειτα ἐξωμότης γενόμενος ἔγχευε τὴν θυγατέρα τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου καὶ ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν πάσας τὰς ἀδυναμίας τῆς κυβερνήσεως καὶ στρατιᾶς τοῦ κράτους. Ἡμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ λοιπὸν ἀμφιβολία ὅτι, ἀφοῦ συγγενὴς στενώτατος τοῦ βασιλέως δὲν ἔδιστασε νὰ πράξῃ τοῦτο, πολλοὶ ἄλλοι ἐμυμήθησαν τὸ παρ' ἰδέειμά του: Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθῶμεν ὅτι ἐπὶ τῆς προκειμένης βασιλείας οἱ Ἑνετοὶ ἀνέκτησαν ἀπάσας τὰς ὀλεθρίας προνομίας ὅσας εἶχον συνομολογήσει ἐπὶ τῆς προηγούμενης, καὶ ὅτι παρεκτός αὐτῶν ἐπεκυρώθη καὶ τὸ τῶν Πισατῶν προνόμιον, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι, ὅσα καὶ ἂν ὑπῆρξαν τὰ προτερήματα τοῦ Ἰωάννου, τὰ αἷτια τῆς παραλυσίας ἡῤῃσαν ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων εἰς τρόπον ὑπερφαίνοντα προσεχῇ καταστροφῇ.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπεβίωσε κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Συρίαν στρατείαν τῷ 1143, ἐκ πληγῆς ἣν ἔλαβεν ἐν κυνηγεσίᾳ περὶ τὸν Ταύρον τὸ ὄρος. Ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ υἱῶν οἱ μὲν δύο πρῶτοι εἶχον προαποθάνει, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν παρηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὴν στρατείαν ἐκείνην μόνος ὁ νεώτατος Μανουήλ. Ὁ τοῦτου πρεσβύτερος, ὁ Ἰσαάκιος, εἶχε μείνει εἰς Κωνσταντινουπόλιν. Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν εἰθισμένα ὁ θρόνος ἀνῆκεν εἰς αὐτόν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ὅστις ἐγνώριζε τὴν λαμπροτάτην τοῦ νεωτέρου ἀνδρείαν, ἧς οὗτος εἶχε δώσει ἐπιφανῆ δείγματα προσφάτως κατὰ Τούρκων, ἐνόμισεν αὐτὸν ἐπιτηδεύσερον νὰ πηδαιουχῇ τὸ κράτος ἐντὸς τῶν δυσχερῶν περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὗρισκετο. Ὅθεν τὴν προτερσίαν τοῦ θανάτου, συγκαλέσας περὶ τὴν κλίνην αὐτοῦ τοὺς ἀνωτάτους τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικούς, ἐξήγησεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λόγους δι' οὓς ἐξελέξατο τὸν Μανουήλ ὡς διάδοχον, οἱ δὲ ἀνεκήρυξαν αὐτὸν προθύμως βασιλεῖα. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δικαίως προετιμήθη ὁ νέος οὗτος. Ὁ Μανουήλ ὑπῆρξεν ὁ ἡρωικότερος τῶν βασιλέων ὅσοι ἐκάθισαν ποτε ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνεδείχθησεν μὲν καὶ ἄλλοι πολλοὶ γενναῖοι, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους αὐτὸς ὁ πατήρ, αὐτὸς ὁ πάππος αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Μανουήλ ἐπεξῆται τὸν πόλεμον ὡς τὸ μᾶλλον πρέπον τῇ βασιλείᾳ ἑνασχόλημα, καὶ ἐν πολέμῳ ἐπεξῆται τὸν κίνδυνον ὡς τὴν ἡδίστην τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν ὥστε ὁμοίαιζε πολὺ τοὺς πολυθυλήτους τότε ἱππῶτας τῆς Δύσεως, τοὺς ὁποίους καὶ ἐφιλοτιμήθη νὰ μιμηθῇ. παραδεξιόμενος ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ τὸν βαρὺν αὐτῶν ὄλισμον, τὰς μεγάλας ἀσπίδας, τὰς μακρὰς λόγχας ἰδίως δὲ αὐτὸς ἐπόδεγμα γενόμενος τοῖς ὑπηκόοις, τῶν στρατιωτικῶν προτερημάτων, δι' ὧν καὶ μόνων ἠδύναντο νὰ ἀντιπαραταχθῶσι πρὸς τοὺς πολεμίους ἐκείνους. Καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸν τοῦλάχιστον ὑπερέβαλλε βεβαίως πάντας τοὺς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συναγωνιστάς. Ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐμπειρία αὐτοῦ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων ἦτο τοσαύτη ὥστε ὁ Ραιμούνδος τῆς Ἀντιοχείας, τὸν ὁποῖον ὁ Κίinnaμος λέγει «ἄνδρα ἰσχύϊ καὶ ρώμῃ κατὰ τοὺς θρυλουμένους ἐκείνους Ἡρακλεῖς», δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Συμμετασχωὼν ποτε περιφρόνῳ τινος ἱπποτικοῦ ἀγῶνος παρεστάθη εἰς τὸ στάδιον ἐπὶ ἱππων πυρῶδους, καὶ κατέβαλε διὰ μιᾶς δύο Ἰταλοὺς νομιζομένους ὡς τοὺς ρωμαλεωτέρους τῶν

φορίας ἀπέτελουν ἔτι ὑπὸ τουρκικὴν ἀρχὴν τὸν κέρτιον λαὸν τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένων χωρῶν, περιοριζομένων τούτων εἰς τὴν κατοχὴν τῶν φρουρίων καὶ ἀκροπόλεων.

ἱπποτῶν. Ἄλλοτε πάλιν καθίσας ἐνέδραν ἐντὸς δάσους προήλασεν αὐτὸς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ παρακολουθούμενος ὑπὸ δύο καὶ μόνων ἀνθρώπων, τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου καὶ τοῦ πιστοῦ δομestikou Ἀξούχ. Ὁ Μανουήλ μετὰ τῶν δύο τούτων συντρόφων συναντᾷ τὸ πρῶτον ὀκτωκαίδεκα τούρκους ἱππεῖς καὶ τρέπει αὐτοὺς εἰς φυγήν· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν αὐξάνει, οἱ σταλέντες εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ προσβαίνουν νοθρῶς ὅπως οὖν, ὁ δὲ Μανουήλ μηδεμίαν λαβὼν πληγὴν διεξήλασε σῆος ἀναμέσον πεντακοσίων τούρκων ἱππέων. Ὀλιγότερον παρ᾽ ὅσον δὲν εἶναι καὶ τὸ ἐπόμενον γεγονός, τὸ ὅποιον συνέβη ἐν τῷ κατὰ τῶν Οὐγγρων πολέμῳ. Ἐν τῷ μέσῳ μάχης τινὸς ἀγανακτήσας διὰ τὴν ὀλίγην τοῦ στρατοῦ προθυμίαν ἀρπάζει τὴν σημαίαν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ φέροντος αὐτὴν ὑπαξιωματικοῦ καὶ πρῶτος καὶ μόνος σχεδὸν διέρχεται τὴν γέφυραν ἣτις διεχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ πόλεμον ἀναλαβὼν τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ καὶ δι-
αβὰς τὸν Σάον ποταμὸν ἵνα συμπλακῇ πρὸς τοὺς φοβεροὺς ἐκείνους ἀντιπάλους διέταξε τὸν στόλαρχον τῆς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ναυτικῆς δυνάμεως νὰ θανατώσῃ πάντα φυγάδα προαιρούμενον νὰ ἀνακάμψῃ εἰς τὴν ἐτέραν ὕδην, ὁποσοῦν ποτε καὶ ἂν ἦτο· «καὶν αὐτός» προσέθηκε· παρέσομαι βασιλεὺς ἔτερα τῶν παρόντων ἐλόμενος, ἀποπορνοποιεῖσθαι ἄς τοὺς λόγους χρεῶν, ἢ μὴν μὴ οὕτω ποιῶν τὸν αὐτίκα αὐκ ἐκφύξῃ ἀνασκολοτισμόν». Λέγουσι δὲ ὅτι μίαν ἡμέραν ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χειρὶ τεσσαράκοντα βαρβάρους, καὶ ὅτι ἐπανήλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον εὗρων τέσσαρας αἰχμαλώτους τούρκους ἀνηρτημένους εἰς τοὺς κρῖνες τοῦ ἐφιπλίου του. Ἡ ἔσας του πρὸς τὰς μονομαχίας ἦτο ἀκατανόητος, καὶ ἀείποτε ἐτρύπα διὰ τῆς λόγχης ἢ διὰ τοῦ ξίφους ἔσχιζε τοὺς γιγαντώδεις ἀντιπάλους, ὅσοι ἐτόλμων νὰ ἀντιπαραταχῶσιν εἰς τὸν στιβαρὸν αὐτοῦ βραχίονα.

Ἄλλ' ὑπάρχει ἐν τῷ βίῳ τῶν ἐπικρατειῶν, καθὼς καὶ ἐν τῷ βίῳ τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων, ἡλικία τις καθ' ἣν πᾶσα ὑπερβολὴ εἶναι ἐπιφυαλῆς. Ὅθεν τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα προτερήματα τοῦ ἀνδρὸς ἀπέβησαν πολλάκις ἐπιβλαβὴ μᾶλλον ἢ ὀφέλιμα. Τὸ κράτος περικοιμισμένον ὑπὸ τοσοῦτων πολεμίων καὶ εἰς τοιαύτην περιελθὼν ἔδεικεν ὑλικὸν καὶ ἠθικὸν πόρον δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ προκαλῇ νέους ἀντιπάλους. Πλὴν τούτου ἡ ἀνάγκη ἦν συνησθάνετο ὁ Μανουήλ τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὰ πλεονεκτήματα τῶν δυτικῶν, καὶ ἰδίως τὰ στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα, παρέσυρεν αὐτὸν εἰς τοσαύτας πρὸς αὐτοὺς παραχωρήσεις ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐξεγερθῇ ἐκ τούτου ἐπὶ τέλους ἐθνικὴ ἀντίδρασις καὶ ὀλεθρία ρήξις. Ὅχι ὅτι ὁ Μανουήλ ἐθυσίασε χάριν τῶν συμπαθειῶν αὐτοῦ τούτων κανὲν τῶν σπουδαίων συμφερόντων τοῦ κράτους. Ἀπ' ἐναντίας θέλομεν ἶδει αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας, καὶ ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν διαπραγματεύσεων, καὶ νῆς τὰς πρὸς τοὺς Φράγκους τῆς Συρίας σχέσεις, οὐδὲ κατὰ κεραίαν παρεκλίναντα τῆς πολιτικῆς τοῦ πάππου αὐτοῦ. Ἀλλὰ περιετοιχισθὲν ὑπὸ πολλῶν δυτικῶν ἐνῷ ἡξεύρομεν καὶ μετ' ὀλίγων θέλομεν εἶτι σαφέστερον νοήσῃ ὅτι ἐξ ὅλων τῶν ξένων πρὸς τοὺς δυτικοὺς μάλιστα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμβιβασθῶσιν οἱ ἡμέτεροι. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Μανουήλ, ὅπως πολλάκις συμβαίνει εἰς τὰς τοιαύτας ὀξείας φύσεις, διητάτο μὲν οὐχὶ σωφρόνως, διεχειρίζετο δὲ τοὺς δημοσίους πόρους οὐχὶ φειδωλῶς, ἐνῷ οἱ καιροὶ δὲν ἐπέτρεπον τῷ ἡγεμόνι οὕτε χρηματικὰς οὕτε ἄλλας ἀσωτίας.

Ἄμα ἀναγορευθέντος αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ περὶ τὸν Ταῦρον στρατοπέδου, ἀπῆλθεν ἐν τάχει εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ μέγας δομestikos, ὁ πιστὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου φίλος Ἀξούχ, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων καὶ προλάβῃ πᾶσαν ἀντίπραξιν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Ἰσαακίου, περιορίζων αὐτὸν ἐντὸς μονῆς. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀφίκετο καὶ ὁ Μανουήλ μετὰ στρατοῦ, καὶ ἡξιώθη ὁμογνώμονος δεξιώσεως, διὰ τε τὴν

φήμην τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ καὶ τὴν πολλὴν τοῦ προσώπου καὶ τῶν τρόπων χάριν, ἐνῶ ὁ Ἰσαάκιος ἐλογίζετο δεῦν περὶ τὴς ὁργᾶς καὶ δυσὲμβλητος τοῖς πολλοῖς, καὶ τὸ πάντων χεῖριστον, φοροδεής· διὸ καὶ ἔσπευσεν ὁ Μανουὴλ νὰ ἀπολύσῃ αὐτὸν παντὸς περιορισμοῦ, ὡς μηδὲνα ἔχοντα ὀπαδὸν καὶ παντελῶς ἀκίνδυνον ὄντα. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἔγνηε τὴν γυναῖκαδέλφην τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Κορράδου Γ', ὀνόματι Βέρθαν, ἀλλὰ μετονομασθεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει Εἰρήνην. Ἡ Εἰρήνη διέπρεπεν ἐπὶ ψυχικῇ μᾶλλον ἀρετῇ ἢ ἐπὶ τῷ σωματικῷ κάλλει καὶ τῇ φιλαρκεσίᾳ· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐτίμα μὲν αὐτὴν διαπρεπῶς ἀλλ' ἐτράπη προσιμώτατα εἰς ποικίλους ἀθέστους ἔρωτας, μάλιστα πρὸς τὴν ἰδίαν ἀνερπὴν Θεοδώραν, σπαταλῶν περὶ τὰ τοιαῦτα τὸν δημόσιον θησαυρόν. Ἐντεῦθεν δέ, ἐνῶ παρέλαβεν αὐτὸν βροίθοντα χρημάτων παρὰ τοῦ πατρὸς, ἠναγκάσθη μετ' οὐ πολλὴν νὰ ἐπιχειρήσῃ δεινὴν τοῦ ὑπάρχοντος καταπίεσιν, ἀπαιτῶν ἀδυσωπήτως τὰ καθυστεροῦντα καὶ ἐπιβάλλων νέους φόρους, διὰ τοῦ Ἰωάννου ἑκείνου ὃν εἶδομεν καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐπιτραπέντα τὰ οἰκονομικὰ πράγματα καὶ χάριν τῆς πληρώσεως τοῦ ταμείου θυσιάσαντα ἐνίοτε πολυτιμώτατα ἄλλα τῆς πολιτείας συμφέροντα. Συγχρόνως ὁ Μανουὴλ ἐπεχείρησε δύο πολέμους, ὧν ὁ εἰς τοὺς ἐπόμενους δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ὡς ἀπαραίτητος. Γινώσκομεν τὰς τελευταίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ σχέσεις πρὸς τοὺς ἐν Συρίᾳ Φράγκους· Ὁ Μανουὴλ ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας κυριαρχικὰς ἀξιώσεις τὰς ὁποίας ὁ πατήρ καὶ ὁ πάππος αὐτοῦ φρονίμως ποιοῦντες εἶχον ἐπὶ τέλους ἐγκαταλείψει. Ὅθεν ἔπεμψε κατὰ τοῦ δυνάστη Ἀντιοχείας Ραιμούνδου ναυτικὴν καὶ περικὴν δύναμιν, τὴν μὲν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Δημήτριον Βρανᾶν, τὴν δὲ ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Ἰωάννην καὶ Δημήτριον Κοντοστεφάνους, οἵτινες τρέψαντες τὸν στρατὸν τοῦ Ραιμούνδου ὑπερέκοσαν αὐτὸν νὰ προσέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1144 ἵνα ζητήσῃ συγγνώμην παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ ὁμολογήσῃ πίστιν πρὸς αὐτόν. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτῆς διατύπωσης κατ' οὐδὲν ἠῤῥησε τὴν πραγματικὴν τοῦ κράτους δύναμιν καὶ ἐχρησίμωσεν εἰς τοῦτο μόνον, ὅτι ἀτρεκέλισε στρατὸν καὶ ἠγάλλωσεν πόρους οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσι πολλὸν ὠφελιμώτεροι κατ' ἄλλων ἐπικινδυνότερων πολεμίων. Ἐλλογώτερος ἤπληξε ὁ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγὼν, καθ' ὃν ἐστράτευσεν ἐπανειλημμένως αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, δοὺς ποικίλα δειγμάτων τόλμης καὶ ἀνδρείας. Ἀλλὰ τῷ 1147 ἐδέσθη νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τοὺς Τούρκους εἰρήνην, δι' ἣς αὐτοὶ παρεχώρησαν ἅπαντα τὰ φορτία ὅσα εἶχον κυριεύσει εἰς Παμφυλίαν καὶ Κιλικίαν. Ἐδέσθη δὲ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς ταῦτα καὶ μόνον ὁ βασιλεὺς, διότι μέγας ἐπεκρεμάσθη κατὰ τοῦ κράτους ἀπὸ δυσμῶν κίνδυνος, ἡ λεγομένη *δευτέρα σταυροφορία*.

Τὴν δευτέραν σταυροφορίαν προεκάλεσεν ἡ καὶ ἀνωτέρω ὑποδειχθεῖσα ἀναζωπύρῃς μὲν τοῦ κατὰ τὴν Συρίαν Σελτζουκικοῦ κράτους ὑπὸ τὸν σουλτάνον Ἐμαδεδδὶν Ζεγγί, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀκζογκόρ, ἐξασθένειαι δὲ τῆς λατινικῆς κυριαρχίας. Πολὸν δὲ μάλιστα φόβον ἐνεποίησεν εἰς τοὺς αὐτόθι Φράγκους ἡ ἐπανειλημμένη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Ζεγγί, 1144, καὶ ἔπειτα πάλιν ὑπὸ τοῦ πολυθρυνήτου αὐτοῦ υἱοῦ Νουρεδδίν, 1146, ἄλωσις τῆς Ἐδέσσης⁽¹⁾. Ἡ Ἐδεσσα ἦτο οὐ μόνον μία τῶν τεσσάρων ἡγεμονιῶν ὅσας οἱ Λατῖνοι ἴδρυσαν ἐν Συρίᾳ ἀλλὰ καὶ τὸ κυριώτατον αὐτῶν προπύργιον κατὰ τῶν ἐξ ἀνατολῶν πολεμίων. Ὅθεν ἡ πῦρξις αὐτῆς κατέπληξε τὸν τε βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τὸν τῆς Ἀντιοχείας δοῦκα καὶ τὸν κόμητα τῆς Τριπόλεως, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσιν ἐπιμόνως

(1) Ἦτοι Ἐδέσσης, Ἀντιοχείας, Τριπόλεως καὶ βασιλείου Ἱερουσαλὴμ.

τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο (ὅπως καὶ αὐτοὺς ὁ Μισὼ παρετήρησεν ἐπὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην) νὰ επικαλεσθῶσι τὴν σύμπραξιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου, ἣς ἤθελε βεβαίως ἀρκέσει ἵνα περιστείλῃ τοὺς μοιameθανούς, ἐὰν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπικρατήσῃ εὐκρίνεια μεταξὺ τῶν δύο τούτων συμμάχων. Ἄλλ' ἡ εὐκρίνεια αὕτη ἦτο ἀδύνατος διὰ τὰ ἀμοιβαία τῶν δύο φύλων καὶ θρησκευμάτων πάθη. Ἐδέχθη λοιπὸν νὰ κινηθῇ αὐτῆς ἡ δυνάμις τῆς Εὐρώπης. Καὶ τῶντοι οἱ δύο ισχυρότεροι αὐτῆς ἤγεμονες, ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Κορράδος, Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Ζ', ἀπεφάσισαν νὰ ἀπέλθωσιν αὐτοὶ εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Συρίας τῷ 1147.

Πρῶτος ἐξεστράτευσεν ὁ Κορράδος συνεπαγόμενος, ὡς λέγεται, 70 χιλιάδας βαρέως ὤπλισμένων ἱπποτῶν, πολυάριθμον δὲ ἑλαφρὸν ἱπτικὸν καὶ πεζικόν. Καὶ αὐτοὺς ὁ Λουδοβίκος εἶχε ζητήσει παρὰ Μανουὴλ τὴν ἄδειαν νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ κράτους αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν οὗτος δὲν ἀπειποιήθη. Ὁ Κορράδος ἦτο σύγγραμбрός του. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι συγχρόνως σχεδὸν ἐγένετο εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπιδρομὴ τῶν βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας Ρογέρου Β' καὶ ἐγένετο ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου δὲν ἦσαν ἐτι γνωστὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν, διὰ ὁ Κορράδος ἐπιησίασεν εἰς τὸν Ἰστρον, ὁ Μανουὴλ ἠρέσθη νὰ πέμψῃ πρέσβεις πρὸς αὐτὸν ἐπιτετραμμένους νὰ λάβωσι τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν θέλουσι προσενηῖσι ζημίας εἰς τὰς χώρας τοῦ κράτους. Ὁ Κορράδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μεριστᾶντες ὥμοσαν ἀδιστακτικῶς τὸν περὶ τούτου ὅρκον, καὶ τότε ὁ Μανουὴλ ὑπέσχετο αὐτοῖς πᾶσαν συνδρομὴν καὶ τροφάς ἐπὶ πληρωμῇ τῆς ἀξίας των. Μέχρι Φιλιππουπόλεως ὁ στρατὸς ᾤδευσε τῶντοι ἐν τάξει καὶ ἐλάμβανε κατὰ τὰ συμπεφωνημένα τὰς ἀναγκαίας τροφάς. Ἐν Φιλιππουπόλει ὅμως ἡ θρασύτης τινῶν Γερμανῶν μικροῦ ἐδέχθη νὰ ἐπαγάγῃ ρῆξιν δεινὴν, ἣν προέλαβεν εὐτυχῶς ἡ συνέσις καὶ ἡ ἐπιτηδεύτης τοῦ αὐτόθι ἀρχιερέως Μιχαὴλ τοῦ Ἰταλικοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ σταυροφόροι ἐξετραχλησθήσαν εἰς πολλὰς κατασχώσεις ἔπαυσαν νὰ πληρώνωσι τὰ τρόφιμα, ἐλάμβανον αὐτὰ διὰ τῆς βίας καὶ περιύβριζον τὰ ἱερὰ καταγώγια. Ἐντεῦθεν ἦλθον εἰς χεῖρας πρὸς τε τοὺς κατοίκους καὶ τὸν στρατὸν ὃν ἐπεμψεν ὁ Μανουὴλ, ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν τῶν ξένων διάβασιν. Ὁ Μανουὴλ πληροφορηθεὶς ταῦτα πάντα διευήνυσεν εἰς τὸν Κορράδον νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἀλλὰ νὰ σπείσῃ νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ τῆς Θερικικῆς χειρσονήσου. Ὁ Κορράδος ἐκώφευσεν εἰς τὴν παραίνεσιν ταύτην, καὶ ἀποῦ ἔπαθεν ἐν τῷ πεδίῳ τῶν Χοιροβάχων, ἕνεκα τῆς πλημμύρας δύο ποταμῶν, συμφορὰς μεγάλας ἀποῦ ἀφικόμενος περὶ τὴν πρωτεύουσαν περιῆλθεν εἰς νέας διενέξεις πρὸς τὸν Μανουὴλ, διεπραϊώθη τελευταῖον εἰς τὴν Ἀσίαν. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας οἱ μαχηταὶ τῆς Δύσεως δὲν ἐπροξένησαν εἰς τοὺς ἡμετέρους τὴν ἐντύπωσιν ἐκείνην τῆς ὑπεροχῆς ἣν εἶχον προξενήσει ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ ἣν θέλομεν ἶδει κορυφωθείσαν κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους. Παρεκτὸς ὅτι μετὰ τὴν πρώτην σταυροφορίαν εἶχον λάβει πολλὰς ἀφορμὴν νὰ μετρηθῶσι πρὸς αὐτοὺς καὶ νὰ τοὺς νικήσωσιν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ πτοηθῇ ἀπέναντι οὐδενὸς πολεμίου καὶ πολλὰς ἀπ' ἐναντίας δεινῶς ἑταπεινώσε τοὺς ἀγερῶνους ἐκείνους ἄνδρας. Ἐπὶ παραδείγματός, ὁ Κορράδος μετὰ τὰ ἐν Χοιροβάχοις παθήματα, ἐνόησας ὅτι οὔτε τὴν Κωνσταντινουπόλιν ἠδύνατο νὰ κυριεύσῃ, οὔτε νὰ διαπλεύσῃ τὸν Βόσπορον παρὰ τὴν ἄδειαν τοῦ βασιλέως, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ δικαιολογήσῃ ἑαυτὸν ἐπὶ τοῖς πρότερον πεπραγμένοις, λέγων ὅτι αὐτὸς δὲν ὑπῆρξε τούτων ὁ αἷτιος ἀλλ' ἡ τοῦ ἀγομένου ὑπ' αὐτοῦ πλήθους παρῶλογος ὁρμή. Εἰς ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν εἰρωνικῶς ὅτι τὸ

καθ' ἑαυτὸν τέως μὲν ὑπελάμβανε τοὺς ἡγεμόνας ὑπευθύνους ἔνεκα τῶν πραγματοποιένων ὑπὸ τῶν στρατῶν αὐτῶν, νῦν δὲ διδασκόμενος ἰὸ ἐναντίον θέλει ἐπιρρῆναι καὶ αὐτὸς εἰς τὴν τοῦ πλήθους ἀλογιστίαν πάντα τὰ δεινὰ ὅσα θέλουσι πάθει οἱ σταυροφόροι εἰς τὸ

“Αγαλμα τοῦ Κορράδου Γ’ ἐν Βαμβέργῃ.

ἐξῆς. Καὶ ἐπεδὴ ὁ Κορράδος ἐπιμένων ἔτι εἰς τὴν ὑπεροψίαν αὐτοῦ ἤξιωσε νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν καταντικρὺν παρὰ τὴν βασιλικὴν ὁ Μανουὴλ τῷ διεμήνησεν ὅτι ἄτοπα ζητεῖ. “Ὡστε ὁ Κορράδος, ὅστις εἶχε μάθει ἐν τῷ μεταξὺ ὅτι ὁ στρατὸς αὐτοῦ θελήσας νὰ προσβάλλῃ τοὺς ἡμετέρους πολλὴν ἔπαθε φθοράν, ἔταπεινώθη καὶ διετέρασεν εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ ταπεινοῦ λεμβαδίου.

Μετ’ ὀλίγον ἐφθασεν εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους παρὰ τὸν Ἰστρον ποταμὸν μετὰ τοῦ ἰδίου στρατοῦ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Ζ΄. Ὁ Μανουὴλ ἐπεμψεν ὥσαύτως πρὸς τοῦτον πρέσβεις ἀπαίτησαντας ὅρκους ασφατέρους ἢ ἀπὸ τὸν Κορράδον διότι ἐξήτησαν νὰ ὁμώσῃ μὲν ὁ Λουδοβίκος, νὰ ὁμώσωσι δὲ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μεγιστᾶνες ὅχι μόνον ὅτι οὐδεμίαν θέλουσι κυριεύσει

πόλιν ἀνήκουνσαν εἰς τὸ κράτος ἀλλὰ καὶ ὅτι θέλουσιν ἀποδώσει εἰς τοὺς ἡμετέρους πάσας τὰς πόλεις ὅσας ἀνακτήσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ τὴν μὲν πρώτην ὑπόσχεσιν ἔδωκαν προθύμως, ὅτε Λουδοβίκος καὶ οἱ περὶ αὐτόν τοῦ δὲ δευτέρου ὅρου τὴν διευκρίνησιν ἀνέβαλον μέχρις οὗ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ Κορράδου. “Ὅτε δὲ ἀρικομένων αὐτῶν περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ βασιλεὺς ἐπανέλαβε τὴν ἀπαίτησιν εἰς τῶν παρακολουθούντων τὸν γαλλικὸν στρατὸν ἀρχιερέων, ὁ ἐπίσκοπος Λάγγερς, ἀφοῦ πολλὰς ἐξήμεσεν ὑβρεῖς κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, δὲν ἐδίστασε νὰ προτείνῃ ἐν τῷ περὶ τούτου συγκροτηθέντι συμβουλίῳ ὅτι πρέπει νὰ κυριεύσωσι τὴν βασιλεύουσαν.

Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ μὲν χρηστότεροι τῶν σταυροφόρων ὑπέλαβον τὸ πρᾶγμα ἀλλότριον τοῦ σκοποῦ δι' ὃν ἐστράτευσαν, οἱ δὲ συνετώτεροι ἀκατόρθωτον, ἠναγκάσθησαν πάντες νὰ κήψωσι τὸν αἰχένα καὶ νὰ ὁμώσωσι τὸν ἀπαιτηθέντα ὄρκον πίστεως καὶ εὐλαβείας, μεθ' ὃ διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Κορράδος εἶχε προπορευθῆ ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἰκονίου, πρωτευούσης τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ τουρκικοῦ κράτους. Ἄλλ' ἀποπληνθίεις τῆς ὁδοῦ ἔπαυε τὰ πάνθ' ἑαυτὸν ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀπέβαλε τὰ ἐννέα δέκατα τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπανήλθε μετ' ὀλίγον εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ ἀφίκεται καὶ ὁ Λουδοβίκος. Εἰς τὴν περιστασιν ταύτην φαίνεται βέβαιον ὅτι οἱ ἡμέτεροι δὲν προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς δυτικούς μετὰ τῆς εὐκρινείας ἣν εἶχε δεῖξει πρὸς αὐτοὺς ἄλλοτε ὁ Ἀλέξιος. Ὁ Νικῆτας ὁ Χωνιάτης λέγει ρητῶς ὅτι, ἐκ διαταγῆς τοῦ Μανουὴλ, ἐνέδραμι ἐστήθησαν, ἐν αἷς οὐκ ὀλίγοι τῶν πολεμιστῶν ἐκείνων ἐφρονεύοντο, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο αὐτοῖς ἢ εἰς τὰς πόλεις εἰσόδος, ἄλλ' ὅτι οἱ κάτοικοι ἀποκρεμνόντες ἀπὸ τὰ τείχη σχοινία πρῶτον μὲν ἀνεῦκον τὸ τίμημα τῶν ζητουμένων πραγμάτων, ἔπειτα δὲ κατεβίβαζον ὅσα καὶ οἷα ᾗθελον τῶν τροφίμων, ἄθροισμα δρώντες περὶ τε τοὺς σταθμούς καὶ τὴν ποιότητα τῶν πραγμάτων, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε οἱ χειρίστοι οὐδ' ἀπέδιδόν τι ἀντὶ τοῦ ληφθέντος ἀργυρίου ἢ χρυσοῦ, παγκράσαιοι δὲ τινες ἀναμιγνύοντες τίτανον εἰς τὰ ἄλλα ἐποιοῦν ὀλέθρια τὰ σῖτα.

Ὁ Νικῆτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις δικαίως ἀγανακτεῖ διὰ τὴν ἀπανθρωπίαν ταύτην, δὲν ἤξευρε ἀκριβῶς ἂν καὶ τοῦτο ἐγένετο ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως, ὡς ἐλέγετο· τὸ δ' ἀναμφισβήτητον εἶναι, ἐπιφέρει, ὅτι ἔκοψεν ἀργύριον ἀδόκιμον, ἵνα δίδεται εἰς τοὺς Λατίνοις δοῦκας εἶχον νὰ λαμβάνωσι τι, καὶ οὕτως ἐπείνεσε τοὺς Τούρκους κατὰ τῶναυτοφύρου διὰ γρομμμάτων καὶ ποροτοπῶν. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσει νὰ δικαιολογήσωμεν τὴν διαγωγὴν ταύτην τοῦ Μανουὴλ· ἀλλ' ἀπ' ἑτέρου δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι καὶ ἡ διαγωγὴ τῶν δυτικῶν ἦτο ἐπιτηδεῖα νὰ φέρῃ εἰς ἀληθῆ ἀπόγνωσιν τοὺς ἡμετέρους. Παραλείποντες ὅσα οὗτοι ἔπαθον ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ περιοριζόμενοι εἰς τὴν παρούσαν πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ζητήσωσιν ἐκδίκησιν κατὰ ἀνθρώπων, οἵτινες, ἐνθ' ἕλεγον θαντοὺς στρατιώτας τοῦ Σταυροῦ ἐπερχομένους εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἔπειτα ἐληλάτουν ὅσον ἠδύναντο τοὺς χριστιανούς τούτους καὶ ἐβουλεύοντο ἀκαταπαύστως νὰ κυριεύωσι τὴν πρωτεύουσάν αὐτῶν· Ὡς δὲ δεινότερον, ὃ εἰ τοῦλάχιστον τῶν ἡγεμόνων τῆς σταυροφορίας ταύτης φαίνεται βέβαιον ὅτι συνενοήθη μετὰ τοῦ Ρογέρου, τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, καὶ ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἵνα, δηῶν καὶ πορθῶν αὐτήν, ὡς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἱστορήσει, ἐπισωρεύσῃ ὅσον ἐνδέχεται μείζονας συμφορὰς εἰς τὸ χριστιανικὸν τῆς Ἀνατολικῆς κράτος.

Ὁ Κορράδος, εἰ καὶ εὗρεν ἐν Νικαίᾳ τὸν Λουδοβίκον Ζ' μετὰ στρατοῦ ἀνεκταίου ἐπελθόντα, δὲν ἐπανεβλέπε ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα, διότι εἶχεν ἀθυμήσει ἐκ τοῦ ἀτυχήματος αὐτοῦ. Ὅθεν ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινουπόλιν διεξείμασεν αὐτόθι. Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους ἀπῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς Παλαιστίνην, ἄλλ' ἀποτιχοῦσης τῆς πολιορκίας τῆς Δαμασκού, ἧς μετέσχε μετὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἐμβολόντος εἰς τὴν Συρίαν βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἐπέστρεψε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1148 εἰς τὰ Ἰῶνα, ἀπὸ ματαίως ἐξήντησε τοὺς πόρους καὶ ἔφθικε τοὺς πολεμιστὰς τῆς Γερμανίας εἰς τὸ ἐπιχειρημα τοῦτο. Οὐδ' ὁ Λουδοβίκος δὲ ὑπέρβεν εὐτιχέστερος. Πολεμούμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐφθάσε κακῶς ἔχον εἰς Ἀττάλειαν, ἔκειθεν διεπεραιώθην διὰ θαλάσσης εἰς Συρίαν, ἀλλά, ὡς πρὸ μικροῦ εἴπομεν, ἀπέτυχεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Δαμασκού· ἀπέτυχεν ὥσαυτως εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀσκάλωνος· κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 1149 ἐπανήλθε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Γαλλίαν ἄπρακτος. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ δευτέρα σταυροφορία. Εἰ καὶ ἐστρατήγησαν

αυτῆς οἱ δύο ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης βασιλεῖς, ἀπέβη ὅλος ἀτελέσφορος. Ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας οἱ δυτικοὶ κατάρθρωσαν τοῦλάχιστον νὰ κυριεύσωσι πόλεις τινὰς τῆς Συρίας καὶ νὰ ἰδρῶσωσιν αὐτοῖσι ἴδιον βασίλειον. Ἐπὶ δὲ τῆς προκαμένης οὐδεμιᾶς πόλεως ἐγένοντο κύριοι τὸ δὲ χεῖριστον, ὥς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Μισώ, ἡ ἀποτυχία αὐτῶν ὑπῆρξεν ἄδοξος δι' οὐδενὸς ἥρωικου ἔργου κοσμηθεῖσα. Καὶ ἔκτοτε αἱ μὲν χριστιανικαὶ ἐν Συρίᾳ ἡγεμονίαι δὲν ἔπαυσαν ὁσημέραι παρακαμίζουσαι, ὁ δὲ ὑπὲρ αὐτῶν ζήλος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἤρχισε παραδόξως νὰ μαραίνεται. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἡ δευτέρα αὕτη σταυροφορία κατέστη ἰδίως ἐπονείδιστος, διότι ἐγένετο πάλιν ἀφορμὴ νὰ καταπολεμηθῇ δεινῶς τὸ χριστιανικὸν ἐκεῖνο τῆς Ἀνατολῆς κράτος, ὑπὲρ τοῦ ὁποῖου ἤρχοντο δῆθεν νὰ προπολεμήσωσιν οἱ ἡγεμόνες αὐτῆς.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐδέσποζεν ὅλων τῶν κατὰ τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν νορμαννικῶν κτημάτων ὁ Ρογέρος Β', ὅστις ἦτο ἀνεψιὸς μὲν τοῦ Ροβέρτου Γ'· σκάδου, υἱὸς δὲ τοῦ κατακτήσαντος τὴν Σικελίαν Ρογέρου Α'. Τῷ δὲ 1147, ἐνθ' ὁ Κορράδος καὶ ὁ Λουδοβίκος διεβάνον τὰς ἀρχιεῖκας τοῦ κράτους ἐπαρχίας ὡς πολέμιοι μᾶλλον ἢ ὡς σύμμαχοι, καὶ ἠγάγκαζον τὸν Μανουὴλ νὰ συμπικνύσῃ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, ὁ Ρογέρος Β' ἐπεχείρησε δεινὸν πόλεμον κατὰ τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἶχε ζητήσει ὡς σύγγον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γουλιέλμου μίαν τὴν βασιλοπαίδων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτῆς καὶ ὅτι ἡ διαπραγμάτευσις αὕτη ἀπέτυχε διὰ τὰς παραλόγους ἀπαιτήσεις τοῦ Ρογέρου. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ μόνον δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐπιδρομὴν αὐτοῦ, ἐὰν ὁ Ρογέρος δὲν ἤξευρεν ὅτι, ἐπερχομένων συγχρόνως τοῦ Κορράδου καὶ τοῦ Λουδοβίκου ἀπὸ βορρᾶ, ὁ Μανουὴλ ἤθελε διακωλυθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Νικητὰς ὁ Χωνιάτης βεβαίῳ ὅτι, καθὰ τότε ἐλέγετο, ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Ρογέρου ἐγένετο διὰ ρητῆς συνθήκης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας⁽¹⁾. Ὅπως δὲ καὶ τῷ 1147 νορμαννικὸς στόλος ἐκ πλοίων 80 ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Κέρκυραν, καὶ ἐγένετο εὐχερῶς κύριος τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρονιρίου αὐτῆς, διότι οἱ πενήστεροι τῶν κατοίκων, οἱ καλούμενοι Γυμνοί, πάσχοντες, ἢ, κατὰ τὸν Χωνιάτην, ἀξιοῦντες ὅτι πάσχουσι δεινὰ ἀπὸ τῆς καταπίεστικῆς τοῦ κράτους φορολογίας, οὐδεμίαν εἰδείξαν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ ἀποκρούσωσι τοὺς πολέμιους. Τῇ φρουρᾷ κατελήφθη ὑπὸ χιλίων ἵππων καὶ ἐν τῷ ᾧμα ὁ ἀρχιναύαρχος τοῦ στόλου Γεώργιος Ἀντιοχεύς, ὅστις εἰ καὶ ἔλ-
λην τὸ γένος ὑπῆρξέ τι τοὺς ξένους ἐκείνους, ἀναχωρήσας περιέπλευσεν τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπεχείρησε νὰ κυριεύῃ τὴν Μονεμβασίαν, ἀλλ' ἀπέτυχε. Ὁ Νικητὰς ὁ Χωνιάτης, ὅστις ἀγανακτῶν διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς εἶχον ὑποταχθῇ οἱ Κερκυραῖοι, λέγει περὶ αὐτῶν ὅτι «καπνὸν φορολογία· ἀποδιδράσκοντες· ἔλαθον ὑπὸ χυανότητος νοῦ τῷ τῆς δουλείας ἐμπροσθέντες πυρὶ», ἀποθανάττει τοὺς Μονεμβασιώτας, οἵτινες συνετοὶ ὄντες καὶ γινώσκοντες τὸ ἀγαθὸν τῆς ἐλευθερίας ἀπέκρουσαν γενναίως τὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐπίθεσιν καὶ κυριαρχίαν. Τότε ὁ Γεώργιος Ἀντιοχεύς ἐτράπη πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἐξηλάτισε πρῶτον τὰ δυτικὰ τῆς Ἑλλάδος παράλια «Ἀκαρνᾶνας τε καὶ Αἰτωλοὺς τοὺς νῦν λεγομένους Ἀργηνοὺς», ἔπειτα δὲ εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, καὶ ἀποβιβάσθεις εἰς Κρίσσαν ἐστράτευσεν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰς Θήβας δηρὸν τὰς κομπούλες δι' ὧν διήρχετο. Αἱ Θῆβαι ἦσαν τότε πόλις πλουσιωτάτη, ἥτις ὅμως δὲν εἶδε τὴν ἀνδρείαν τῆς Μονεμβασίας, ἀλλὰ παρεδόθη ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ ἐτιμωρήθη διὰ τοῦτο παθοῦσα διαρπαγὴν

(1) Ὁρθότερον πρὸς τὸν βασιλεῖα τῶν Γερμανῶν καὶ αὐτοκράτορα τοῦ ἀγ. ρωμ. κράτους.

φοβεράν. Χρυσός, ἄργυρος, πολύτιμοι λίθοι· τὰ πάντα ἀπῆχθησαν· ἐμπορικαὶ ἀποθῆκαι, ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, ἱεροὶ ναοί, τὰ πάντα ἐγυμνώθησαν καὶ ἔπειτα πάντες οἱ πολῖται ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμώσωσιν ὅτι οὐδὲν ἀπέκριναν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν ἀλλὰ πολλοὶ ἥχημαλωτεύθησαν καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ μάλιστα ὅσοι ἐφημίζοντο ὡς ἐπιτιθδειομετασουργοί. Ταῦτα δὲ διαπραΰζαντες ἐν Θήβαις οἱ Νορμαννοὶ ἐπέστρεψαν εἰς Κρίσαν καὶ ἔπλευσαν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Κόρινθον, ἐπίσης ὀνομαστὴν τότε οὔσαν διὰ τε τὰ μεταξουργεῖα αὐτῆς καὶ τὸν ἄλλον ἐμπορικὸν πλοῦτον ὃν ἐπορεύετο, εὐφυῶς κειμένη μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Τῆς Κορίνθου ἡ μὲν κάτω πόλις καὶ οἱ λιμένες ἦσαν εὐάλοτοι, διότι οὔτε ὄχυράματα εἶχον οὔτε φρουράν· ἀλλ' ὁ Ἀκροκόρινθος ἐφαίνετο ἀπόρητος, δύωτι καὶ φρούριον ἦτο ὄχυρόν, καὶ φρουράν εἶχεν ἀξιόμαχον, ἐνισχυθεῖσαν διὰ τῶν ἀνδρῶν οἵτινες κατέφυγον αὐτόθι ἐκ τε Κορίνθου καὶ τῶν περὶ κωμοπόλεων. Ἀλλὰ πάντες ἦσαν ἀνάνδρτοι καὶ ἐξαιρέτως ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Νικηφόρος Χαλούφης, ὅστις, ἅμα ἐπιπλεύσας τοῦ ἐχθροῦ εἰς Λέχαιον, ἔσπευσε νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὅταν ὁ ναύαρχος εἰσῆλθεν εἰς τὸ φρούριον καὶ παρετήρησεν ὅπου ἦτο δυσπρόσδεκτος «σὺν Θεῷ πολεμήσαι, ἔφη, καὶ Θεὸν εἶναι τὸν τοιοῦτον αὐτῷ χώρον κατασχεῖν παρασχόμενον, κακῶς φράσκων τοὺς ἐνδον καὶ πλύνων τοὺς ἀγενεῖς τὰ πολέμια, μάλιστα δὲ τὸν Χαλούφην ὃν καὶ γυναικὸς ὀνόματις μαλακώτερον». Ἐπράξαν δὲ ἐνταῦθα οἱ Νορμαννοὶ ὅσα καὶ ἐν Θήβαις, ἀπαγαγόντες χρυσόν, ἄργυρον, ἐγκρίτους ἄνδρας, γυναῖκας ὥραιας καὶ εὐγενεῖς, καὶ τεχνίτας ἐπιτιθδειούς, καὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Ἐπειτα ἐξηλάτισαν τὴν Εὐβοίαν, καθὰ δὲ λέγουσιν τινες καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας· ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν εἶναι βέβαιον, διότι δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἡμετέρων χρονογράφων, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, ὅστις ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὰς Ἀθήνας κάλλιστα (ἀφ' οὗ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ διετέλεσε μετ' οὐ πολὺ ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν) καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποσιωπήσῃ τὸ γεγονός, ἐὰν συνέβαινε. Μετὰ δὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα ὁ νορμαννικὸς στόλος ἐπανῆλθε θριαμβεύων εἰς Πάνορμον τῆς Σικελίας, ὅπου μέχρι τῆς σήμερον σφίζεται μνημεῖον τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης, ἡ γέφυρα ἡ καλουμένη τοῦ ναυάρχου (ponte dell' Am-

Ρογήριος Β', φημιδωτὴ εἰκὼν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Μαρτοράνας ἐν Πάνορμῳ τῆς Σικελίας.

ἐπιπλεύσας τοῦ ἐχθροῦ εἰς Λέχαιον, ἔσπευσε νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὅταν ὁ ναύαρχος εἰσῆλθεν εἰς τὸ φρούριον καὶ παρετήρησεν ὅπου ἦτο δυσπρόσδεκτος «σὺν Θεῷ πολεμήσαι, ἔφη, καὶ Θεὸν εἶναι τὸν τοιοῦτον αὐτῷ χώρον κατασχεῖν παρασχόμενον, κακῶς φράσκων τοὺς ἐνδον καὶ πλύνων τοὺς ἀγενεῖς τὰ πολέμια, μάλιστα δὲ τὸν Χαλούφην ὃν καὶ γυναικὸς ὀνόματις μαλακώτερον». Ἐπράξαν δὲ ἐνταῦθα οἱ Νορμαννοὶ ὅσα καὶ ἐν Θήβαις, ἀπαγαγόντες χρυσόν, ἄργυρον, ἐγκρίτους ἄνδρας, γυναῖκας ὥραιας καὶ εὐγενεῖς, καὶ τεχνίτας ἐπιτιθδειούς, καὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Ἐπειτα ἐξηλάτισαν τὴν Εὐβοίαν, καθὰ δὲ λέγουσιν τινες καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας· ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν εἶναι βέβαιον, διότι δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἡμετέρων χρονογράφων, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, ὅστις ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὰς Ἀθήνας κάλλιστα (ἀφ' οὗ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ διετέλεσε μετ' οὐ πολὺ ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν) καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποσιωπήσῃ τὸ γεγονός, ἐὰν συνέβαινε. Μετὰ δὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα ὁ νορμαννικὸς στόλος ἐπανῆλθε θριαμβεύων εἰς Πάνορμον τῆς Σικελίας, ὅπου μέχρι τῆς σήμερον σφίζεται μνημεῖον τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης, ἡ γέφυρα ἡ καλουμένη τοῦ ναυάρχου (ponte dell' Am-

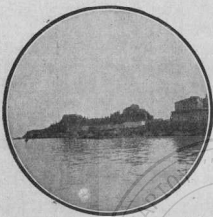
miraglio) ἡ κατασκευασθεῖσα ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Ἀντιοχέως ἐκ τῆς λείας ἦν εἰσεκκόμισε, Τὸ δὲ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὁ Ρογέρος Ἰδρυσεν ἐν Πανόρμῳ τὰς μεταξουργοὺς γυναικας ὅσας ἡμιαιώτευσε ἐν Θήβαις καὶ ἐν Κορίνθῳ, καὶ ἐδίδαξε δι' αὐτῶν εἰς τοὺς ὑπηκόους τὴν βιομηχανίαν ταύτην, καθ' ἣν μετ' οὐ πολὺ ἡ Συκελία διηγωνίσθη πρὸς τὰ ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει ἐργαστήρια.

* Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, 1148, ὁ Μανουὴλ, ἀπαλλαγὴς τῶν κινδύνων τῆς δευτέρας σταυροφορίας, ἀπεφάσισε νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὸν Ρογέρον* καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον εὐλόγως ὅσῳ ὁ πολέμιός ἐκείνος δὲν περιωρίσθη εἰς ἀπλᾶς δηώσεις, ἀλλὰ κατέλαβε καὶ μίαν τῶν κυριωτέρων νήσων τοῦ κράτους. Ἐδέχθηεν ὁμοῦ νὰ ἀναλάβῃ καὶ αὐτὴς τὸν ἀπαράιτητον τοῦτον ἀγῶνα ἕκαστα νέας ἐπιδρομῆς τῶν Πετσενέγων. Καὶ τοὺτους μὲν ἔξέωσε πέραν τοῦ Ἰστροῦ καὶ αὐτόθι δεινῶς ἐμάστιξεν* ἀλλ' ἐπειδὴ ἐντούτοις παρήλθεν ἡ ἐπιτηδεῖα τοῦ ἔτους ὥρα, δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας εἰμὴ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 1149. Ὁ Νεφέτας ὁ Χωνιάτης περιγράφει ὡς μεγίστην καὶ λαμπροτάτην τὴν γενομένην ἐπὶ τούτῳ παρασκευῇ, λέγων ὅτι αἱ μὲν πεζικαὶ δυνάμεις εἰς μυριάδας ἡθροίσθησαν, ὁ δὲ στόλος συνεκροτήθη ἐκ χιλίων περὶ πλοίων διότι, ἐπιφέρει καὶ εὐανδροῦσαι τότε ἦτο πᾶσα ἡ τῷ βασιλεῖ ὑποκειμένη χώρα, καὶ ἄνδρας ἔτρεφεν ἡρωικοὺς, καὶ ὁ στρατὸς ἦτο λαμπρῶς διασκευασμένος καὶ ἀριστά γεγυμνασμένος ἐπὶ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ὁμολογεῖ δὲ καὶ ὁ Κίνναμος ὅτι ὁ στόλος συνέκειτο ἐκ πεντακοσίων μὲν πολεμικῶν πλοίων, ἑτέρων δὲ πεντακοσίων φορταγωγῶν καὶ ἱππαγωγῶν. Τοῦ στόλου ἀρχηγός (ἦ, καθὼς ἐλέγετο ἤδη τότε ὁ ἀρχιναύαρχος, μέγας δούξ) διωρίσθη ὁ ἐκ ἀδελφῶν γαμβρός τοῦ Μανουὴλ Στέφανος Κοντοστέφανος, τὴν δὲ ἡγεμονίαν τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς.

* Ἀλλὰ πρὸς τὸν στόλον τοῦτον τοῦλάχιστον, καίτοι τοσοῦτο πολυάριθμον ὅντα δὲν εἶχε, φαίνεται, πολλὴν πεποίθησιν ὁ βασιλεὺς* διότι ἐπὶ ἀπὸ τοῦ 1148 ἐξήτησε τὴν κατὰ τὸν προκείμενον ἀγῶνα συνδρομὴν τῶν Ἑνετῶν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νέα ὠφελήματα, δοὺς μὲν ἀξιώλογον ἔκτασιν εἰς τὸ τμήμα τὸ ὁποῖον κατεῖχον ἐν Κωνσταντινουπόλει, συνομολογήσας δὲ ὡς οὕτως ὅτι ἡ παραχωρηθεῖσα εἰς αὐτοὺς ἀτέλεια ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰς τὴν Κρήτην. Ἐπεχείρησαν λοιπὸν ἀπὸ κοινοῦ οἱ αυτοκρατορικοὶ καὶ οἱ Ἑνετοὶ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας. Καίτοι ὁμοῦ λαμπρῶς ἠγωνίσαντο, μάλιστα οἱ περὶ τὸν Μανουὴλ, δὲν ἐπέτυχον ἐπὶ πολλὰς μῆνας τοῦ σκοποῦ διὰ τὸ τὸ ὄχυρον τοῦ φρουρίου καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν ἀμυνομένων. Ἐπεσον οὖν μέγας δούξ λαβὼν καιρίον τραῦμα. Μάτην τέσσαρες ἀδελφοὶ ἐκ τῶν πρὸ καιροῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ κράτους διατελούντων Φράγκων, Πετραλεῖται¹ ἐν Κωνσταντινουπόλει κα-

(¹) Οἱ *Πετραλεῖται* κατήγοντο ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πρώτης σταυροφορίας Πέτρου Ἀλφίας (Petrus de Alfia). Κατὰ τοὺς σταυροφόρους χρονογράφους (ἰδ. ἡμετέρ. πραγματεῖαν «Τὰ Κόμματα καὶ τὰ ἐρεῖπια αὐτῶν» ἐν Ἀθήναις 1882 σελ. 36—37), ὅτε οἱ σταυροφόροι τῆς πρώτης σταυροφορίας μετὰ τὴν ὕπ' αὐτῶν κατάληψιν τῆς Καισαρείας Καππαδοκίας διηρθώθησαν ἐντερεῖται πρὸς τὸν Ἀντίταυρον, ἀφίχοντο εἰς πόλιν ὠραίαν καὶ εὐδαιμόνα, κατοικήντην δὲ *Πλασταρινίαν*, ἦν οἱ Ἰπποκοὶ πρὸ μικροῦ προσβαλόντες ἐπολιόρκουν. Ἡ Πλασταρινία, ὡς ἡ Καισαρεία, ἀσμένως παρεδόθη εἰς τοὺς σταυροφόρους, ἐδόθη δὲ ὑπὸ τούτων εἰς τὸν ζητήσαντα παρ' αὐτῶν τὴν κτήσιν τῆς θείσεως Πέτρου Ἀλφίας «πρὸς φροσύνην καὶ ἄμυναν τῆς χώρας ἐν fidei latum sancti sepulchri et Christianitatis, ὡς λέγει τις τῶν σταυροφόρων χρονογράφων (ἰδ. Baldric archiepiscopi Gesta Dei per Frances σ. 99). Ὁ Πέτρος οὗτος ὑπὸ ἄλλου σταυροφόρου χρονογράφου (τοῦ Ροβέρτου μοναχοῦ σ. 42)

λούμενοι (καθὸ ἀπόγονοι τοῦ γάλλου Pierre d' Aulps) ἐπεχείρησαν τολμηροτάτην πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἄνοδον ἀπὸ κοινοῦ μετ' ἄλλων τινῶν καὶ ἰδίως ἐνὸς τῶν δορυφόρων τοῦ μεγάλου δομεστίκου, Ἰωάννου Ἀξούχ, ὅστις ἀνέλαβε τὴν προσωρινὴν τοῦ στόλου ἡγε-

Τὸ παλαιὸν φρούριον τῆς Κερκύρας.

μονίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Στεφάνου. Τὸ ἐπιχείρημα ἀπέτυχεν οὐκ ὀλίγως· ἅπαντες δὲ οἱ ἀτρόμητοι ἐκείνοι ἄνδρες ἐκηρυκθῆσαν κατὰ πετρῶν, παρεκτὸς μόνου τοῦ προειρημένου δορυφόρου, τοῦ καλουμένου Πουπάκη, ὅστις κατορθώσας πρῶτος νὰ ἐπιβῇ εἰς τὸ τεῖχος πρὶν ἢ ἐξολισθῇ ἢ κλίμαξ ἦτις παρέσχευε τοὺς λοιπούς, ἠδυνήθη νὰ σωθῇ ἐκ θαύματος καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ σῶος πρὸς τοὺς συναγωνιστάς, μεγάλην, προξενήσας ἐκπληξιν εἰς αὐτοὺς τε καὶ τοὺς πολεμίους. Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς ἠγωνίσθη ὥς ἀπλοῦς στρατιώτης. Ἐν μίᾳ τῶν ἡμερῶν, ἐπειδὴ εἶδε ναῦν ἐκ τῶν μεγίστων τοῦ στόλου προσοκειλάσαν διὰ τῆς βίας τοῦ ἀνέμου πρὸς τινὰ βραχώδη τοῦ περιβάλλου ἀκτὴν καὶ τὸν ἔσχοντο κινδυνεύουσιν κίνδυνον ἕνεκα τῶν ἐπιρριπτομένων κατ' αὐτῆς ἀπὸ τοῦ φρουρίου πετρῶν καὶ βελῶν, δὲν ἐδίπλωσε νὰ ὁρμήσῃ μετὰ τῆς βασιλικῆς διπρῶς πρὸς τὴν ναὺν ἐκείνην, καὶ διὰ μόνης τῆς εὐθείας καὶ βαρείας αὐτοῦ ἀπείδος προσφυλατόμενος εἵλανε διὰ καλῶδίων καὶ ἔσωσε τὸ πλοῖον αὐτοῦ. Τότε δὲ λέγεται ὅτι ὁ Νορμαννὸς φρούραρχος Κερκύρας, ἰδὼν τοὺς στρατιώτας οὐπίκοντας λίθους πολλοὺς κατὰ τοῦ βασιλέως, ἀνέκραξε νὰ σεβασθῶσι τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἀνδρείαν, προσθεὶς ὅτι αὐτὸς ἀναλαμβάνει τὴν ἕνεκα τούτου εὐθύνην ἐνώπιον τοῦ Ρογέρου. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ θαυμάσια τοῦ βασιλέως τολμήματα ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν, ὥστε δικαίως τῇ ἀληθείᾳ ἢ συζυγος αὐτοῦ Βέρθα ὡμολόγησέ ποτε ἐν μέσῳ συγκλήτῳ ὅτι ἐκ μεγάλου μὲν καὶ πολεμικωτάτου κατήγετο γένους, οὐδέποτε ὁμῶς ἤκουσεν ἐν Γερμανίᾳ ἢ π' οὐδενὸς τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα διαπραχθέντα οἷα καὶ ὅσα τὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἀριστεύματα.

Ἐν τούτοις ὁμος ἡ Κέρκυρα ἀντείχεν, ὃ δὲ Ρογέρος ἐξοπλίσας νέον στόλον ἐξέπεμψεν αὐτὸν νὰ κομίσῃ τροφὰς εἰς τοὺς πολιορκουμένους. Οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἀντεπελθόντες ἐνίκησαν τὸν στόλον τούτον· καὶ μία μὲν αὐτοῦ μοῖρα ἐκ τεσσαράκοντα πλοίων

καλεῖται ab Alpibus (=ἀπὸ τῶν Ἀλπεων). Ἡ Πλασταιντία ἔκτειο πιθανότατα ἐν τῇ θέσει τῆς νῦν π. Ἑλποστάν, ἥς τὸ ὄνομα πιθανότατα πορροφάρη πορρομολογικῶς εἰς τὸ ἀραβοπερικὸν Ἑλποστάν. Τί ἐγένετο τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν σταυροφόρων Ἰδρυθὲν ἐν μ. Ἀσίᾳ φέροντο τοῦ παναγίου τάφου, ἡ Πλασταιντία δηλονότι, καὶ τί ἐγένετο ὁ φρουδαλικὸς ἡγεμονικὸς οἶκος τοῦ Πέτρου de Alfia ἢ de Alpibus, οὐδὲν περὶ τούτου μοι εἶναι γνωστὸν. Φαίνεται ὅτι οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Καππαδοκίης ἀναχώρησιν τῶν σταυροφόρων ἡ Πλασταιντία, καίπερ οὐσα *σχερὰ καὶ ἀσέβητος* ὑπὸ τῶν Σελδσοῦκων μείνωσα, ὅτε οὗτοι εἶχον ἤδη καταστῇ κύριοι τῆς μ. Ἀσίας μέχρι Νικαίας, δὲν ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς ἐν μέσῳ τῶν μοαμεθανικῶν χωρῶν καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς μικρᾶς ἡγεμονίας οἱ ἡγεμόνες αὐτῆς προσέφυγον εἰς τὴν Κων/πολιν καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Πετραλειφῶν* κατετάχθησαν εἰς τὴν βυζαντιακὴν ἀριστοκρατίαν.

συγκειμένη ἀπεσπλάσθη περὶ τὰ τέλη τῆς ναυμαχίας καὶ ἔπλευσεν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἵνα πυρπολήσῃ τὰ προάστεια· ἀπεκρούσθη δὲ ἐκεῖθεν καὶ κατεδιώχθη. Ἄλλ' ἔτερα περὶ τὴν Κέρκυραν συνέβαινον δεινὰ. Μεταξὺ τῶν πολιορκούντων τὸ φρούριον Ἑλλήνων καὶ Ἑνετῶν ἔξερράγη ξυρὶς τοιαύτη ὥστε ἦλθον εἰς χεῖρας. Εἰς μάτην οἱ ἐπισημότατοι ἑκατέρων τῶν στρατοπέδων ἄνδρες ἠγωνίσθησαν νὰ καταπαύσωσι τὸ κακόν. Οἱ Ἑνετοὶ πρὸ πάντων ἀνεδείχθησαν ἀμετάπειστοι, μέχρις οὗ ὁ μέγας δομέστικος ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν μετὰ τῶν ἰδίων δορυφόρων καὶ μέρους τῆς στρατιᾶς ἠνάγκασε τοὺς στασιαστάς νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ πλοῖά των. Ἀλλὰ τότε οἱ Ἑνετοὶ ἀναγκάθεντες εἰς τὸ πέλαιος κατέπλευσαν εἰς τὴν νῆσον Ἀστερίδα καὶ ἐπέτεσον κατὰ τῶν ἀντόθι ναυλοχούντων ἐξ Εὐβοίας πλοίων καὶ κατεπυρπόλησαν αὐτά. Μεθ' ὃ συλλαβόντες καὶ τὴν βασιλίδα νῆα ἐνεβίβασαν εἰς αὐτὴν ἀνδράριον αἰθιοπικὸν καὶ ἀνεφήμησαν ὡς βασιλεῦς, περιάγοντες μετὰ λαμπρᾶς στεφανηφορίας καὶ προπομπῆς καὶ ἑμπαίζοντες οὕτω τὸν Μανουὴλ. Ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ τιμωρήσῃ τὴν ὕβριν ταύτην, ἀλλὰ προαιρούμενος πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὸ φρούριον ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταπαύσῃ τὸ κακὸν εἰρηνικῶς καὶ ἐπιτρέψας ἀμνηστίαν εἰς τοὺς κακουργήσαντας ἀποκατέστησε τὴν τάξιν. Δὲν δυνάμεθα ὁμῶς νὰ μὴ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὁπόσον μάταιαι ἦσαν αἱ πράξεις τοῦ Ἑνετοῦς ἐκείναι συμμαχίαι αἱ διὰ τοσοῦτων θυσιῶν ἐξαγοραζόμεναι. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου λ. χ., ἀφοῦ ἐπετράπησαν εἰς αὐτοὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου νέα ὠφελήματα, οὐ μόνον οἱ ὑποτιθέμενοι ἐκείνοι σύμμαχοι εἰς οὐδὲν ἐχρησίμευσαν ἀλλὰ καὶ ζημίαν οὐ μικράν εἰς τὸ στρατόπεδον ἐπροξένησαν, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα δεινῶς περιώρρισαν καὶ μετ' οὐ πολὺ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐπανειλημμένως καὶ ἀναφανδὸν ἐπρόδωκαν τὸν βασιλεῖα.

Τελευταῖον ἡ Κέρκυρα, στερομένη τροφῶν καὶ μὴ ἐλπίζουσα νὰ λάβῃ βοήθειάν τινα παρὰ τοῦ Ρογέρου, παρεδόθη. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐγκαταστήσας ἐν αὐτῇ φρουράν ἀσφαλῆ ἐκ φρογῶν μισθοφόρων συγκειμένην ἀπέπλευσεν εἰς Ἀδελῶνα, ὅπου ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ τοῦ Ρογέρου πόλεμον καὶ νὰ πέμψῃ ἐπὶ τούτῳ τὸν στόλον αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν, ἐπιτρέψας τὸ ἐπιχειρήμα εἰς τὸν γνωστὸν ἡμῖν δομέστικον τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως Ἰωάννην, εἰς ὃν παρήγγειλε νὰ καταλάβῃ τὸν Ἀγκῶνα καὶ ἐκεῖθεν ὡς ἐξ ὀρμητηρίου νὰ χωρήσῃ πρὸς τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν. Συγχρόνως δὲ μαθὼν ὅτι οἱ Δαλμάται καὶ οἱ Σέρβοι καὶ ἄλλα ὄμορα ἔθνη, καὶ αὐτοὶ οἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Τούρκοι, ὠφελοῦμενοι ἐκ τοῦ ἀνὰ χεῖρας πολέμου, ἐμελέτησαν νὰ ἐπιτεθῶσι πανταχόθεν κατ' αὐτοῦ, ἐπεχείρησεν αὐτὸς τὸν κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ἀγῶνα. Ἐπρεπε τῷ ὄντι νὰ κατέχευται ἀπὸ τὸ δαιμόνιον τοῦ πολέμου ὁ Μανουὴλ ἵνα, ὅπως εἶχον τότε τὰ τοῦ κράτους πράγματα καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ, νομίση εὐλογον ν' ἀντεπεξέλθῃ ἐνταῦθα κατὰ τοσοῦτον ἀντιπάλων. Ἡ φρόνησις ἀπῆιτε νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν κατάταξιν τῆς Κερκύρας καὶ νὰ μὴ ζητήσῃ νὰ ἐκδικηθῇ πλείοτερον τὸν Ρογέρον, τοῦλάχιστον νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο εἰμὴ ἀφοῦ ἀσφαλισθῇ ἀπὸ τῶν πολλῶν ἄλλων τοῦ κράτους ἐχθρῶν. Ἀγωνισθεὶς δὲ σύνταμα κοθ' ὅλων ἡτο φυσικὸν νὰ περιπέσῃ εἰς πολλοὺς κινδύνους, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξῆλθε μὲν ἐπὶ τέλους νικηφόρος διὰ θαυμαστῆς ἀνδρείας καὶ καρτερίας, ἐξῆλθεν ὁμῶς νικηφόρος, ἀφοῦ ἐξήντησεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τοὺς δημοσίους πόρους.

Καὶ πρῶτον ὁ δομέστικος Ἰωάννης δὲν ἐξέτελεσεν ἀκριβῶς τὰς δοθείσας αὐτῷ παραγγελίας. Ἀντὶ νὰ πλεῦσῃ ἐπ' Ἀγκῶνα, ἔλθων μέχρι τοῦ ποταμοῦ Βούσης (ὡς λέγει ὁ Κίνναμος, ἐννοῶν πιδανώτατα τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Ἀφρου), δὲν προέβη περαιτέρω, εἴτε, ἐπιφέρει ὁ Κίνναμος, διὰ τὴν περὶ τὰ ναυτικά ἀπειρίαν εἴτε διὰ τὰς τῶν Ἑνετῶν ἐνεργείας, εἰς οὓς κατ' οὐδὲνα λόγον δὲν συνέφερε νὰ γίνωσιν οἱ ἡμέτεροι αὐτῆς κύριοι

τῆς ἰταλικῆς χειρσνήσου. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι, ἐπειδὴ ἐπῆλθεν ὁ μὴν Σεπτέμβριος καὶ συνέβη τρικυμία δεινὴ, κατεστράφησαν τὰ πλεῖστα τῶν πλοίων, ἐνῷ ἦτο δυνατόν νὰ σωθῶσιν ἀνελκόμενα ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ κατασκευασθῇ νέος στόλος καὶ ἐν τῷ μεταξύ, κατὰ τὰ ἔτη 1150—1153, ὁ βασιλεὺς, ἀδιακόπως ἀγωνιζόμενος κατὰ τῶν Δαλματῶν, τῶν Σέρβων, τῶν Οὐγγρων, καὶ τῶν Πετσενέγων, ἀλληλοδιαδόχως κατετρόπωσεν αὐτοὺς καὶ ἐταπεινώσε. Τότε, ἀντὶ νὰ ἐμμελῇ εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἰταλίας πόλεμον, τὸ συνετώτερον ἦτο νὰ τρέψῃ ἀπάσας τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων. Τοῦτο ἦτο τόσῳ μᾶλλον συντετὸν ὅσῳ ἐν ἔτει 1154, ἀποθανόντος τοῦ Ρογέρου, ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς τοῦ Γουλιέλμου προέτεινεν εἰς τὸν Μανουὴλ εἰρήνην ὑποσχόμενος νὰ ἀποδώσῃ πάντα ὅσα τὰ σικελικὰ στρατεύματα εἶχον ἀρπάσει ἐξ Ἑλλάδος κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπιδρομὴν. Πλὴν τούτου δὲ καὶ οἱ Ἑνετοί, ἀναφανδὸν ἤδη χωρισθέντες ἀπὸ τοῦ βασιλέως, συνωμολόγησαν ἰδίαν πρὸς τὸν Γουλιέλμον εἰρήνην.

Οὐδὲν ἦτον ὁ Μανουὴλ ἐπέμεινεν εἰς τὸ νὰ ἐκδιώκῃ τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Γουλιέλμου εἰς τὸ κράτος ὕβριν καὶ ἐπέτρεψε τὸ ἔργον εἰς τὸν στρατηγὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἀναφαίνονται αὐτὴς ὀνόματά τινα τῆς ἀρχαίας στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, τὰ ὅποια ὅλως σχεδὸν εἶχον ἐκλείψει ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν συνδέονται βεβαίως μετὰ κατορθωμάτων ἀνταξίων τῶν ἔργων δι' ὧν ἐκλείσθη ἡ ἀριστοκρατία ἐκείνη ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀλλὰ μαρτυροῦσιν τοῦλάχιστον ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς δὲν ἔπαυσαν παρέχοντες εἰς τὸν στρατὸν ἡγεμόνας, λόγιον ἄξιους. Οὕτως ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Δημήτριον Βρανάν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Κοντοστεφάνους. Ἐπὶ δὲ τὸ κατὰ Σέρβων πολέμῳ ἐφημίσθη μεγάλως ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Καντακουζηνός, εἰς τῶν ἀρχαιότερων προγόνων οἴκου γενομένου πολυχρότου βραδυτέρον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἱστορίᾳ. Καὶ ὁ ἰταλικὸς πόλεμος ἀνέδειξε πρὸς τοὺς ἄλλοις τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, ἀπόγονον ἀνδρῶν γνωστῶν ἤδη εἰς ἡμᾶς καὶ πρόγονον ἄλλων ἐπὶ ὀνομαστοτέρων γενομένων. Ὁ Μιχαὴλ εὐρὼν πρόθυμον σφύμιζον τὸν κόμητα Λοριτέλης Ροβέρτον Βασεβίλιον, ἐξαδελφον μὲν ὄντα τοῦ Γουλιέλμου ἀλλὰ δυσηρεστημένον κατ' αὐτοῦ, ἐκυρίευσεν πολλὰ φρούρια τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐν οἷς καὶ τὴν Βᾶριν. Ὁ δὲ συστράτηγος αὐτοῦ Ἰωάννης Δούκας κατετρόπωσεν ἐκ τοῦ συστάδην τὸν κόμητα Ἀνδρίας Ριχάρδον. Μετ' οὐ πολὺ νέαι δυνάμεις ἐστάλησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἰωάννην Ἀγγελον, καὶ ὁ Ἰωάννης Δούκας ἐνωθεὶς μετ' αὐτοῦ κατέβαλε τὸν συγχρόνως ἐκ Σικελίας ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου ἐκπεμφθέντα στρατὸν. Εἰς δὲ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην τῶν Ἑλλήνων συνετέλει οὐ μικρὸν καὶ ἡ ἀγανάκτησις ἐν ἡσθάνοντο κατὰ τὸν Νορμαντῶν οἱ μέχρι τινὸς ἐλληνίζοντες κάτοικοι τῆς κάτω Ἰταλίας. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Παλαιολόγος, ὅστις ἦτο ἀνθρωπος τῶντι ἐξαίρετος, ἀπέθανεν εἰς Βᾶριν. Ὁ δὲ ἀναλαβὼν τότε τὴν ὅλην ἀρχηγίαν Ἰωάννης Δούκας ἦτο μὲν ἀνὴρ γενναῖος καὶ ἐκυρίευσεν ἐπὶ διάφορα φρούρια, ἐνόησεν ὅμως τάχιστα ὅτι ἄνευ ἐπικουριῶν δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀνδῆξῃ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου παρασκευαζομένας ἐν Σικελίᾳ νέας δυνάμεις. Ἐπικουρίας ἐξ Ἀνατολῆς ὁ Μανουὴλ δὲν εἶχε νὰ τῷ πέμψῃ. Ὅθεν περιορίσθη νὰ ἀποστείλῃ εἰς Ἀγκῶνα, οὖσαν πόλιν σύμμαχον, τὸν υἱὸν τῆς γνωστῆς ἡμῖν Ἀννης Κομνηνῆς Ἀλέξιον, παραγγείλας αὐτῷ νὰ στρατολογήσῃ καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν παραλίαν καὶ οὕτως νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἀπουλίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Ἰωάννου Δούκα. Ὁ δέ, μὴ ἐκτελέσας τὴν παραγγελίαν ταύτην, ἐνγυανίσθη μόνος εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Δούκα, καὶ τὸ χεῖριστον, ἀνέλαβε τὴν ὑπεράτιν στρατηγίαν. Ἐπελθόντος δὲ μετ' ὀλίγον ἐκ Σικελίας τοῦ Γουλιέλμου μετὰ πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως ἀξιολόγου, συνεκροτήθη μάχη κρίσιμος, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἠττήθησαν ὁλοσχερῶς καὶ μετὰ τὴν

ὁποῖαν ὁ Γουλιέλμος ἀνέλαβεν ἅπαντα τὰ φρούρια ὅσα εἶχεν ἀπολέσει. Ὁ Μανουὴλ ἔπεμψε μὲν εἰς Ἱταλίαν ἑτερόν τινα Ἀλέξιον (υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀνδρονίκου) μετὰ νέας δυνάμεις ἐν Ἀγκῶνι ἤδη συλλεγείσης· καὶ οὗτος ἀνέκτησεν ἐν Ἀπουλίᾳ διάφορα φρούρια, ἀλλ' ἔπειδ' ἄφ' ἑτέρου ὁ μὲν στόλος τοῦ βασιλέως ἡττήθη περὶ Εὐβοίαν ὑπὸ τοῦ σικελοῦ ναυάρχου Μαΐου, ὁ δὲ Γουλιέλμος προέτεινεν αὐτῆς λόγους περὶ εἰρήνης, ὁ Μανουὴλ ἐνόμισε τελευταῖον φρόνημα ἐν συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην ταύτην, δι' ἧς ὁ Γουλιέλμος ἀπέδωκεν ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους ἄνεν λύτρων, ἔτι δὲ καὶ πᾶσαν τὴν λαίαν τὴν ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γενομένην, ἐξοιρεῖται τῶν μεταξουργῶν, οὔτινες ἔμειναν ἐν Σικελίᾳ. Καὶ πότε μὲν ἐγένετο ἡ συνθήκη ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ἄλλοι λέγουσι τῷ 1155, ἄλλοι τῷ 1158, φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ ὅροι αὐτῆς ὑπῆρξαν ὀλιγώτερον ὠφέλσιμοι τῶν ὅρων οὓς εἶχε προτείνει ὁ Γουλιέλμος ἅμα βασιλεύσας, διότι τότε δὲν ἀνεφέρετο ὅτι θέλοναι κρατηθῆ οἱ ἤδη μὴ ἀποδοθέντες μεταξουργοί. Ὡστε μάτην ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Μανουὴλ κατεδαπάνησεν εἰς τὸν πεισματώδη αὐτὸν ἀγῶνα τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους τοῦ κράτους.

Εἴπερ ποτὲ δὲ ἐφάνη ὁπόσον ἄτοπον ἦτο τὸ σύστημα τὸ ὅποιον ἔλαβε τὸ κράτος τοῦ νὰ παραχωρῇ ἑξαιρετικὰ εἰς τὰς ἰταλίδας πόλεις προνόμια ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θέλει τύχει τῆς ἐπικουρίας αὐτῶν. Ἡ Ἑνετία οὐδεμίαν σχεδὸν σπουδαίαν συνδρομὴν παρέσχε τῷ βασιλεὶ εἰς τὸν προκείμενον πόλεμον. Ἀπ' ἐναντίας οἱ Ἑνετοὶ ἦλθον εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν στρατὸν αὐτοῦ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας, κατέστρεψαν ἐν μέρος τοῦ βασιλικοῦ στόλου, περιῦβρισαν τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα, διεκώλυσαν πιδανώτατα τὸν μέγαν δομέστικον νὰ μεταβῇ εἰς Ἀγγλῶνα, γενόμενοι οὕτω παραίτιοι τῆς καταστροφῆς ὁλοκλήρου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, καὶ ἐπὶ τέλους συνομολόγησαν ἰδίαν πρὸς τὸν Γουλιέλμον εἰρήνην τῷ 1164, ὅλος ἐγκαταλείποντες τὸν Μανουὴλ κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦ πολέμου ἔτη. Τοιαύτη τῶν συντεθειμένων παράβασις ἔφερε νὰ φέρῃ καὶ ἐπὶ τέλους ἔφερε τὴν μεταξὺ τοῦ κράτους καὶ τῆς Ἑνετίας ρῆξιν. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ Μανουὴλ, ἀπασχολημένος ὢν ἐν Ἀνατολῇ, ἐνόμισεν ὅτι θέλει τιμωρήσῃ τοὺς Ἑνετοὺς, καὶ ὅτι θέλει ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειπιν τῆς συμμάχιας τῶν, ἐπιτρέπων καὶ εἰς ἄλλην ἰταλίδα πόλιν ἀνάλογα ἐντὸς τοῦ κράτους προνόμια. Οὐδὲν περὶ τὸ 1157 συνομολόγησε πρὸς τοὺς Γενουαῖους συνθήκην, δι' ἧς αὐτὸς μὲν παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς ἴδιον ἐμπορεῖον ἐν τῷ φραγκικῷ τμήματι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὸ ἐμπορεῖον τῆς Ἑνετίας καὶ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ δεσπότη τοῦ Κωνσταντίνου Ἀγγέλου, ἡλάττωσεν εἰς 4 ὅμο ἀντὶ τῶν 10 τὰ ὑπ' αὐτῶν πληρωτέα τελωνιακὰ δικαιώματα, ὑπέσχετο πᾶσαν προστασίαν καὶ δικαιοσύνην ἐν τῷ κράτει, καὶ δῶρα, οἱ δὲ Γενουαῖοι ἀνθυπέσχεοντο οὐ μόνον νὰ μὴ ὑποστηρίξωσι προσβολὴν τινὰ κατὰ τὸν κράτους ἀλλὰ καὶ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ νὰ ἔρχωνται ὡς σύμμαχοι πιστοί. Ἐν ἄλλαις λέξεσι ὁ Μανουὴλ ἀντὶ νὰ διορθώσῃ τὸ κακόν, ἠῤῥησεν αὐτὸ ἐγκαθιδρύσας ἐντὸς τῆς βασιλευούσης νέαν ξένην πολιτείαν, ἧτις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποβῇ σωφρονεστέρα καὶ εὐλικρινεστέρα τῶν προηγουμένων.

Συγχρόνως ἠγωνίζετο ἀδιακόπως ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρὸς ποικίλους πολεμίους καὶ ἀπέβη αὐτόθι εὐτυχέστερος ἢ ἐν τῇ ὕψει. Ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι ἐπαναλαβόντες τὰς ἐχθροπραξίας εἶχον κυριεύσει πολλὰς πόλεις περὶ Πόντον καὶ ἐν Καπαδοκίᾳ, ὁ Μανουὴλ στρατεύσας ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἠνάγκασε νὰ εἰρηνεύσωσιν ἀποδίδοντες ὅλα τὰ φρούρια ὅσων εἶχον γίνεαι κύριοι. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Ἀρμένιοι ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Τερδζην ἐξορμήσαντες ἀπὸ τῶν περὶ Ταύρον ἰδρυμάτων αὐτῶν ἐκυρίευσαν πρό τινας ἅπασαν σχεδὸν τὴν Κιλικίαν. Naί μὲν ὁ νέος τῆς Ἀντιοχείας δούξ Ρενάλδος (Renaud de Chatillon) ὁ τοῦ

Ραιμούνδου διάδοχος, κατετρόπωσε τῇ τοῦ Μανουὴλ προτροπῇ τοὺς Ἀρμενίους καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐκχωρήσωσιν εἰς τὰ περὶ Ταῦρον χωρία, ἀλλὰ μὴ λαβὼν τὴν ὁποίαν ἐνόμιζεν αὐτὸν δικαιούμενον νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Μανουὴλ ἀνταμοιβὴν ἔδῃωσεν ἀνηλεῶς τὴν νῆσον Κύπρον⁽¹⁾ δ' Ἀρμένιοι ἀνέλαβον αὐτὴς τὴν Κίλικίαν. Τότε ὁ Μανουὴλ ἐξεστράτευσεν πρῶτον εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ ἀνέκτισεν αὐτὴν ἐν τάχει. Ὁ δὲ Ρενάλδος ἐκπλαγεὶς ἐκ τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης ἐμφανίσεως τοῦ βασιλέως καὶ αἰσθανόμενος ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀντιῇξεν ἔδραμεν αὐτοπροσώπως εἰς Μάμιστραν, ὅπου ἦτο τότε ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐξητήσατο παρ' αὐτοῦ συγγνώμην καὶ ὑπετάχθη εἰς ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἀπαιτήσεις μετὰ πλείστου ὅσου ἐξευτελισμοῦ. «Ἀφαιρεῖται μὲν τὴν καλύπτραν τῆς κεφαλῆς, λέγει ὁ Κίνναμος, γυμνῶσας δὲ τῷ χεῖρε ἄχρει καὶ ἐξ ἀγκῶνας αὐτοὺς ἀνυπόδετος σὺν τῶν μοναχῶν πολλοῖς διὰ μέσης τῆς πόλεως πορευόμενος ἐπὶ βασιλέα παραγίνεται. Ἐξηπτο δὲ αὐτῷ τοῦ μὲν τραχήλου καλῶδιον, χεῖρὶ δὲ τῇ ἐτέρᾳ ἑξίρος ἐφέρετο. Ἦρε⁽²⁾ οὖν τὴν καὶ αὐτὰ βῆμα λαμπρόν⁽³⁾ καὶ Ρενάλδος μὲν ἀποθὲν που τῆς βασιλείου σκηνῆς ἵστατο ὥς ἂν μὴ θαρρῶν τὴν εἰσφοίτησιν, ὁ δὲ τῶν ἀμονάχων μοναχῶν ὄμιλος ἀσάνδαλοί τε καὶ ἀκαλυφεῖς κεφαλὰς εἰσήσαν ἐπὶ βασιλέα, ἐπὶ γόνυ τε ὀκλάσαντες ἀπαντες δάκρυνά τε τῶν ὀφθαλμῶν ἔπεμπον καὶ τὰς χεῖρας ἀγέτεινον. Βασιλεὺς δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἀνένευε, παρακληθεὶς δ' ὕστερον παρελθεῖν τὸν πρίγκιπα ἐκέλευσεν. Εἰσελθόντι δὲ τρόπῳ τῷ εἰρημνῷ, ἐπικαμφθεὶς ἀφῆκεν αὐτῷ τὸ ἐμπαροίνημα, ὄρκους ἄλλα τε πολλὰ πιστωσαμένῳ, ὅσα δηλονότι βασιλεὺς βουλομένη ἐτύγγανε, καὶ δὴ καὶ ἀρχιερέα ἐκ Βυζαντίου εἰς Ἀντιόχειαν κατὰ ἔθος πέμπεσθαι τὸ παλαιόν⁽⁴⁾. Καὶ ταῦτα πάντα ἐγένοντο ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πρέσβεων πολλῶν ἑθνῶν χριστιανικῶν ἅμα καὶ μουαμεθανικῶν, οἵτινες εὐρεθέντες τότε παρὰ τῷ βασιλεὶ ἐν Κίλικίᾳ εἶδον μετὰ θαυμασμοῦ τὸν ἐξευτελισμὸν ἐκείνου τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀντιοχείας καὶ κατενόησαν ἐκ τούτου πόσον μεγάλη ἦτο ἡ δύναμις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μογάρχου. «Ὅτε δὴ, ἐξακολουθεῖ ὁ Κίνναμος, καὶ θαῦμα κατεῖχε τοὺς ὅσοι τὴνικαδὲ ἐτύγγανον πρέσβεις ἐνταῦθα παρὰ τυχόντες τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἑθνῶν, Χωρασιμῶν τε καὶ Σουσιῶν καὶ Ἐκβατάνων, Μηδικῆς τε τῆς ἀπάσης καὶ Βαβυλώνος, ὧν δὴ τὸν ἄρχοντα μέγαν ἐκεῖνοι κλεῖζουσι σουλτάν, Νουρεδὶν τε τοῦ Βεροιαίου⁽⁵⁾ σατράπου, καὶ Ἰαγουπασάν τῶν Περσῶν φυλάρχου, καὶ Ἀβασγῶν καὶ Ἰβήρων, ἔτι δὲ καὶ Παλαιστινῶν καὶ Ἀρμενίων τῶν ἐπέκεινα Ἰσαύρων⁽⁶⁾. Τὸ χαρακτηριστικώτατον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὅτι ὁ Μισῶ ἀπεσιώπησεν ἀπάσας ταύτας τὰς σκηνάς καὶ ὄσας μετ' ὀλίγον θέλομεν ἀναφέρει⁽⁷⁾ ἀλλ' ἡ ἀλήθεια συγκαλύπτεται μὲν πολλάκις ὑπὸ τοῦ νέφους τῶν πολιτικῶν συμφερόντων, δὲν βραδύνει ὅμως νὰ ἀνατελῇ αὐτὴς λαμπροτάτη. Ὁ καλὸς κάγαθός Γουστάος Schlumberger γεγωνυῖα τῇ φωνῇ πρό τινων ἑτῶν ἐβεβαίωσεν ὅτι ὁ Ρενάλδος ἡμίγυμνος καὶ φέρων καλῶδιον περὶ τὸν τραχήλον καθικέτευσεν τὸν βασιλέα Μανουὴλ νὰ τον συγχωρήσῃ καὶ ὥμοσε πίστιν εἰς αὐτόν.

Ἐκ τῶν υποχρεώσεων τὰς ὁποίας ἀνέλαβε τότε ὁ Ρενάλδος ἡ μία ἦτο ὅτι θέλει πέμπεται εἰς Ἀντιόχειαν ἀρχιερεῖς ἐκ Βυζαντίου κατὰ τὸ ἔθος τὸ παλαιόν. Τρόντι ὁ δρος οὗτος εἶχε συνομολογηθῇ ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης ἀλώσεως τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τῶν Φράγ-

(1) Κατὰ ἔθος παλαιόν, νοητέον κατὰ τὰς μεταξὺ τοῦ Ἀλεξίου Α' καὶ τοῦ Βοημοῦνδου γενομένης συνθήκας, οὐχὶ ἐν τοῖς πρὸ τῶν σταυροφοριῶν χρόνοις, ὅτε ἡ Ἀντιόχεια ἐξέλεγεν αὐτοὺς, τοὺς πατριάρχας αὐτῆς.

(2) Βεροιαίου, τοῦ ἐν Χαλεπίῳ δηλονότι.

(3) Ἦτοι τῶν ἐν τῇ Τραχείᾳ Κίλικίᾳ Ἀρμενίων.

κων ἐπὶ Ἀλεξίου, ἀλλὰ δὲν εἶχε τότε τηρηθῆ, καὶ ἤδη ἐπανελήφθη αὐθις ἐπισήμως. Ἀλλὰ πλὴν τούτου συνωμολογήθη ὅτι ἡ Ἀντιόχεια θέλει παρέχει τῷ βασιλεῖ ὠρισμένον τι ποσὸν στρατευμάτων, ὁσάκις οὗτος τὸ ἀπαιτεῖ. Συγχρόνως καὶ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἀρμενίων Τερζόνης ὥμοσεν ὄρκον πίστεως εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Καὶ τότε, 1156, ὁ Μανουὴλ κατελθὼν εἰς Συρίαν εἰσήλασε τροπαιοῦχος εἰς Ἀντιόχειαν. Ὁ μὲν Ρενάλδος περὶ παραπορευόμενος ἐκράτει τὸν ἀναβολέα αὐτοῦ, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουίνος Γ' παρείπετο ἔφιππος μὲν, μηδὲν ὅμως φέρον βασιλικὸν παράσημον· «ὥς ἐκπεπληχθαι τὸ ξένον ἅπαν καὶ ἔπλην, λέγει πάλιν ὁ Κίνναμος, ὁρῶν πρὸς τούτοις Ρενάλδον μὲν καὶ τοὺς ἐπὶ δόξης Ἀντιοχέων ποσὴν ἀμφὶ τὸν βασιλεῖον παραθέοντας ἵππον, Βαλδουῖνον δὲ ἄνδρα στεφροφορὸντα μακρὰν ἄνδρον ἔφιππον μὲν παντάσῃ δὲ ἀσήμαντον πορευόμενον». Αἱ οἰαὶ τοῦ Ἀλεξίου καὶ τοῦ Ἰωάννου ἐκοίτησαν βεβαίως ἰδοῦσαι ἀνταμειφθέντας διὰ τοῦ Μανουὴλ τοὺς μακροὺς αὐτῶν ἀγῶνας. Οὐδὲ εἰς ταῦτα περιορίσθη ὁ θρίαμβος τοῦ Μανουὴλ. Ἐξ Ἀντιοχείας ὤρμησεν ἐπὶ τὴν ἄλωσιν τοῦ Χαλέπ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Νουρεδδίν, ὁ τῆς πόλεως ταύτης σουλτάνος, ἐξητήσατο τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ ἀποδόσει ὧλων τῶν χριστιανῶν αἰχμαλώτων (6.000 Γάλλων καὶ Γερμανῶν, ἀδελφῶν λειψάνων τῆς δευτέρας σταυροφορίας) καὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι θέλει ἔσται αὐτῷ εἰς ὅλους τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν πολέμους. Ὁ Μανουὴλ ἔπειθε ὅτι ἡ τελευταία αὕτη ὑπόσχεσις δὲν θέλει τηρηθῆ ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ὁμοθρήσκων ἐκείνων συνήγαγε νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἐπιχειρήματος.

Ἐπιστρέψας δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ θριαμβεύσας ἐπανάλαβε τῷ 1157 τὸν ἀδιάκοπον πρὸς τοὺς Τούρκους τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεμον καὶ πολλάκις κατετρόπωσεν αὐτούς, ὥστε ὁ τοῦ Ἰωάννου Σουλτάνος Ἀλκεδδίν ἐξητήσατο τῷ 1158 τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ ἀποδόσει ὧλων τῶν αἰχμαλώτων, εἰ δὲ ὑποσχόμενος ὅτι θέλει παρέχει κατ' ἔτος ἓν στρατιωτικὸν σῶμα, ὅτι δὲν θέλει ἐπιτρέψει ἐπιδρομὴν τινὰ εἰς τὰς χώρας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ὅτι πάσῃ δυνάμει θέλει ἀντισταθῆ εἰς τὰς ἐχθροπραξίας τῶν ἄλλων μουσουλμάνων ἡγεμόνων, ὅτι θέλει ἀποδώσει πάντα τὰ φρούρια ὅσα ἐκυρίευσεν ἀπ' ἀρχῆς τῆς τοῦ Μανουὴλ βασιλείας, καὶ ὅτι θέλει πιστῶς ἐκτελεῖ ἀπείρας τὰς διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Μανουὴλ ἀπεδέχθη τὰς συνθήκας ταύτας καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, 1159, αὐτὸς ὁ σουλτάνος προσελθὼν εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐπανάλαβεν ἓν πάσῃ ταπεινότητι ὅλους ἐκείνους τοὺς ὄρκους.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς δυσμὰς ὁ Μανουὴλ, εἰ καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὕψωσεν ὅμως πολὺ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Αἱ πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν σχέσεις του ὑπῆρξαν πάντοτε ὅσον ἐνδέχεται φιλικαί. Αἱ μὲν ἀπόπειραι αἱ γενόμεναι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, ὡς καὶ πρότερον, περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀπέτυχον· διότι ὁ Μανουὴλ δὲν ἐνόησε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν παπικὴν κυριαρχίαν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως δὲν ἔπαυσε δεικνύων πρὸς τοὺς πρὸς τὴν δύσιν ἐν Χριστῷ ἀδελφούς πολλὴν εὐλάβειαν καὶ οἰκειότητα. Ἐδωρήσατο εἰς τὰς λατινικὰς ἐκκλησίας τοῦ κράτους πολλὰ κτήματα, ὥστε οἱ λατίνοι μοναχοὶ εὐγνωμονοῦντες τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τούτῳ ξωγράφισαν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐν ταῖς ἰδίαις ἐκκλησίαις. Ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας ἐλθόντος τοῦ Λουδοβίκου Ζ' εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ προστάτου τῆς Γαλλίας ἐπανηγγερίσθη μεγαλοπρεπέστατα ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ Ἑλλήνων τε καὶ Λατίνων, ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τῷ 1159, ἐπειδὴ ὁ τότε αὐτοκρά-

τωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Α' (¹) ἀνεδείχθη πρόμαχος μὲν τοῦ ἀντίπαπα Οὐίκτωρος, ἀντίπαλος δὲ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Γ', ὁ Λουδοβίκος Ζ' συνηγόρησε παρὰ τῷ Μανουὴλ ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξάνδρου, μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὸς συνετάσσετο. Ὁ δὲ ἀπήντη-

Ἰφρειδερίκος Α' τῆς
Γερμανίας
(Ἀναγκυρὸν ἐν Βαί-
νεγκάλη).

σεν ὅτι ἐπιθυμεῖ εὐκρινῶς νὰ ἀνανεώσῃ τὴν ἀρχαίαν μετὰ τῆς Γαλλίας φιλίαν, καὶ πείθεται ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ ὅτι ὁ Ἀλεξάνδρος εἶναι καλὸς καὶ ἀγαθὸς ἀνὴρ, πρὸς ὃν ὀφείλεται πᾶσα εὐλάβεια καὶ τοῦ ὁποίου ἐπικαλεῖται τὰς εὐχάς. Μετὰ τινα δὲ ἔτη, ἐπειδὴ ἐξηκολούθει ἡ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου καὶ τοῦ πάπα ἔρις, ὁ Μανουὴλ ἀπεφάσισε νὰ προβῇ ἔτι περαιτέρω, καὶ ἀναλαμβάνων τὴν ἰσχυρὰν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑποστήριξιν νὰ ἀνακτήσῃ μὲν τὴν Ἰταλίαν, νὰ ἀναλάβῃ δὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Ρώμης στέμμα. Ὅθεν τῷ 1166 ἔπεμφεν εἰς Ρώμην πρέσβυν μετὰ δώρων μεγάλων καὶ μετὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ νὰ δηλώσῃ τὴν εὐκρινῇ αὐτοῦ ἐπιθυμίαν ὑπὲρ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἐνώσεως. Ἐὰν πιστεῦσόμεν τοὺς Λατίνους, ὁ πρέσβυς εἶπεν εἰς τὸν πάπαν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπόθει πρὸ καιροῦ νὰ τιμῇσιν τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, τὴν μητέρα αὐτοῦ. Νῦν δὲ ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Φρειδερίκος, ἀντὶ προστάτου ἐγένετο διώκτης αὐτῆς, ἐπιθυμεῖ ἔτι μᾶλλον νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ συνδράμῃ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην· ἐπιθυμεῖ νὰ ἐνώσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, ὅπως εἶχον τὰ πράγματα ἀνέκαθεν, μετὰ τῆς ρωμαϊκῆς καὶ νὰ τὴν καθυποτάξῃ εἰς αὐτήν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅμως ὅτι καὶ ὁ πάπας θέλει ἀποδώσῃ αὐτῷ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ὅπως ἀπαιτεῖ ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ τὸ δίκαιον. Ὁ πάπας μετὰ μακρὰν συνδιάσκεψιν πρὸς τε τὸν ἀνώτερον κληρὸν καὶ τοὺς εὐπατριδας, ἀπεκρίθη ὅτι εὐγνωμονεῖ τῷ βασιλεῖ ἐπὶ τῇ ἀγαθῇ αὐτοῦ προαίρεσει, ὅτι ἐπιδιοικιᾷ προθύμως τὴν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως αἰτίσιν αὐτοῦ, ὅτι ὅμως ἡ περὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος ἔφθαις δὲν εἶναι εὐλόγος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπικίνδυνος, καὶ προσέτι ἀντιβαίνει εἰς τοὺς ὅρους τῶν ἁγίων πατέρων· διὸ

οὔτε δύναται οὔτε ὀφείλει νὰ δώσῃ αὐτῷ τὴν συναινέσιν του, ἵνα μὴ ταράξῃ τὴν κοινὴν εἰρήνην. Ταῦτα δὲ εἰπὼν ὁ πάπας ἀπέλυσε τὸν πρέσβυν χωρὶς νὰ παραλάβῃ τὰ κομισθέντα παρ' αὐτοῦ δῶρα, καὶ ἔξαπέστειλε μετ' αὐτοῦ πρὸς τὴν βασιλέα δύο καρδινάλιους, ἵνα ἐξακολουθήσωσιν τὴν συζήτησιν οὐχὶ πλέον περὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἀλλὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως.

Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἂν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ προτείnen εἰς τὸν πάπαν ὡς ἀντάλλαγμα τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Δύσεως τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ. Ὁ Κίνναμος ἀξιοῖ ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἀπέτυχεν εἰμὴ διότι ὁ πάπας ἀπῆτει νὰ μεταφέρῃ ὁ βασιλεὺς τὴν καθέδραν αὐτοῦ εἰς Ρώμην, ὅπερ ὁ Μανουὴλ δὲν ἐδέχετο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπεδείχθη τρανῶς ὅτι ὁ Μανουὴλ ποτὲ δὲν ἀπεφάσισε σπουδαίως νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν Δυτικὴν(¹). Τῶντοι οἱ

(¹) Φρειδερίκος Α' ὁ Βαρβαρὸσσας βασιλεὺς τῶν Γερμανῶν καὶ αὐτοκράτωρ τοῦ ἁγ. ρωμ. κράτους ἦν ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος Κορράδου Γ' ἐκ τοῦ οἴκου Hohenstaufen (Οὐένσταου· φρενιδῶν).

(²) Δὲν προύκειτο κυρίως περὶ ὑποταγῆς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Δυτικὴν ἀλλὰ

δύο αποκρισιάριοι τοὺς ὁποίους ἔστειλε τότε ὁ πάπας μετὰ τοῦ πρέσβεως τοῦ βασιλέως εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνόμισαν ὅτι θέλουσι διευκολύνει τὴν ἔνωσιν, ἐὰν ἀφήνοντες τὴν ἐκκλησίαν ἡμῶν νὰ πρεσβεύῃ ὅ,τι βούλεται περιορίσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν εἰς τρία τινά, τὸ *πρωτον*, τὸ *ἐκκλητον*, τὸ *μνημόσυτον*, ὃ ἔστι τὴν ἀναγνώρισιν τῆς παπικῆς κυριαρχίας, διὰ τούτου, ὅτι ὁ πάπας ἤθελεν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ δικάζῃ κατ' ἐκκλησίαν περὶ ὅλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀποφάσεων. Μετὰ πολλὰς δὲ τῶν νέων τούτων προτάσεων συζητήσεις ὁ βασιλεὺς, ἡ σύνοδος, προεξάρχοντος τοῦ τότε πατριάρχου Μιχαὴλ Ἀγχιάλου, καὶ πᾶσα ἡ σύγκλητος ἀπεφάσισαν τῷ 1168 ὅτι ἡ συνεννόησις μετὰ τῶν ἀποκρισιαρίων τοῦ πάπα εἶναι ἀδύνατος καὶ διέκοψαν πᾶσαν σχέσιν μετ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὁπαδῶν του, ἀναθέμενοι τὰ περαιτέρω εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ. Ὡστε κατέστη καὶ αὐθις πρόδηλον ὅτι ἅπας ἐκεῖνος ὁ ἀγὼν τῆς παπικῆς ἐκκλησίας δὲν ἐγίνετο περὶ τῆς τῶν δογμάτων καθαρότητος ἀλλὰ περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας εἰς τὴν Αυτοκράτειν, εἰς ὃ οἱ ἡμέτεροι δὲν ἠδύναντο εὐλόγως νὰ συναινέσωσιν.

Ἀλλά, ἂν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἐπέτυχε τὸ ἄξιωμα τοῦ αυτοκράτορος τῆς Δύσεως, ἠγωνίσθη ὅμως καὶ κατώρθωσε νὰ ἀντιπράξῃ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Ἱταλίας βουλευόμενα τοῦ αυτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου. Ἐνταῦθα πρόεκειτο περὶ ζητήματος καιρίου διὰ τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ὅποσον ἦτο πρόχειρος ἡ ἀπὸ τῆς Ἱταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομὴ ἡμαρτύρησαν ἐπανελθιμμένοι αἱ ἐκστρατεῖαι τοῦ Ροβέρτου Γουσκάρδου, τοῦ Βοημούνου καὶ τοῦ Ρογέρου. Ὁ δὲ ἐκεῖθεν κίνδυνος ἤθελεν ἀποβῆ ἔτι φοβερώτερος, ἐὰν ἡ Ἱταλία σύμπασα κατελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ μονάρχου τῆς Γερμανίας. Ὅθεν ὁ Μανουὴλ μὴ δυνηθεὶς νὰ ἀνακτήσῃ αὐτὸς τὴν Ἱταλίαν ἀντέπραπεν εἰς τὰς τοῦ Φρειδερίκου ἐνεργείας, καὶ διὰ τῆς συμμαχίας αὐτοῦ μετὰ τῶν Ἑνετῶν τῆς Παδοῦης, τῆς Κρεμόνης, τῆς Γενούης, διὰ τῶν ἀποστόλων τοὺς ὁποίους ἀδιαλείπτως ἔστειλεν εἰς Πῖσαν, εἰς Μεδιόλανον καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, ἔτι δὲ διὰ τῆς φρουρᾶς ἣν εἶχε πάντοτε εἰς Ἀγκῶνα, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀποτυχίαν τοῦ αυτοκράτορος τῆς Γερμανίας ἐν τῇ Ἱταλίᾳ καὶ εἰς τὴν διάσωσιν τῆς ἐλευθερίας τῶν πόλεων τῆς χερσονήσου ταύτης.

Συγχρόνως ἐξηκολούθει καθιστῶν ὅσον ἔνεστι σεβαστὴν τὴν βασιλείαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους εἰς τοὺς πλησιεστέρους ἡγεμόνας. Εἶδομεν πόσον ἐταπεινώθησαν ἐνώπιον αὐτοῦ οἱ φράγκοι ἡγεμόνες τῆς Συρίας καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος Γ'. Ὁ δὲ τοῦ Βαλδουίνου ἀδελφὸς καὶ διαδόχος Ἀμαλάρικος ἐπὶ τοσοῦτον ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ζητήσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ Μανουὴλ ὥστε διασευχθεὶς τὴν σύζυγόν του Ἀγνήν ἔγνηε τὴν Κομνηνὴν Μαρίαν, τὴν θυγατέρα Ἰωάννου τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ αυτοκράτορος. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Σέρβοι ἐπιχειρήσαντες νὰ ἀποπύσωσι τὴν κυριαρχίαν τοῦ κράτους, κατ' εἰσήγησιν τοῦ αυτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ἠναγκάσθησαν αὐθις νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τῶν Οὐγγρων πράγματα ἐδέχθη πολλάκις νὰ ἐπεμβῇ, διότι μέγα συμφέρον εἶχε τὸ κράτος νὰ ἰσχύρῃ ἐν τῇ γείτονι καὶ μαχίμῃ ἐκείνῃ χώρᾳ.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Οὐγγαρίας Γεῖζας εἶχε μὲν υἱοὺς ἄλλ' εἶχεν ἐνταυτῷ καὶ δύο ἀδελφοὺς, Λαδισλάον καὶ Στέφανον. ὧν ὁ πρεσβύτερος ἦτο, κατὰ τὰ παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς ἔθνεσιν εἰδισμένα, ὁ νόμιμος τῆς βασιλείας διαδόχος. Ἀλλ' ὁ Γεῖζας προετίμησε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν αὐτοῦ, Στέφανον ὡσαύτως καλούμενον ὅθεν οἱ δύο ἀδελφοὶ κατέφυγον

περὶ ὑποταγῆς ἀπολύτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, εἰς τὸν πάπαν, καθ' ὃν τρόπον ἦν ὑποτεταγμένη εἰς αὐτὸν ἕως τότε σύμπασα ἡ Δύσις.

πρὸς τὸν Μανουήλ, καὶ ὁ ἕτερος μάλιστα αὐτῶν, ὁ Στέφανος, ἔγχευε Μαρίαν τὴν ἀνεψίαν τοῦ βασιλέως, θυγατέρα δὲ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου. Ἀποθανόντος λοιπὸν τοῦ Γεῖζα τῷ 1161, ἀνεκρήχθη μὲν διάδοχος ὁ υἱὸς του, ἀλλ' οἱ δύο θεῖοι τοῦτου ἐμβαλόντες εἰς τὴν χώραν τῇ συνδρομῇ τοῦ Μανουήλ ἠνάγκασαν τὸν ἀνεψιὸν αὐτῶν νὰ παραιτηθῇ. Τότε ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ Λαδιλάος· ἀποβιώσαντος δμως αὐτοῦ μετ' ὀλίγον, περιήλθεν ἡ ἀρχὴ εἰς τὸν Στέφανον. Ὁ Στέφανος οὗτος τοσοῦτο κατεπίεσε τὸ ὑπῆκοον ὥστε οἱ Οὐγγροι ἐπαναστατάντες καθήρσαν αὐτὸν καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον αὐτῆς Στέφανον τὸν νεώτερον. Ἐντεῦθεν δὲ παρήχθη μεταξὺ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν Οὐγγρων πόλεμος διαρκέσας ἀπὸ τοῦ 1164 μέχρι τοῦ 1168, ὅτε διὰ νύξης περιφανοῦς, ἦν περὶ Ζεύγμινον ἐνίκησαν οἱ στρατηγοὶ Ἀνδρόνικος Κοντοστέφανος, Ἀνδρόνικος Λαμπαρδᾶς καὶ Δημήτριος καὶ Γεώργιος Βρανᾶς, οἱ Οὐγγροι ἠναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσωσι. Καὶ μετ' οὐ πολὺ, τῷ 1172, θανόντος τοῦ νεωτέρου Στεφάνου, ἐδέχθησαν βασιλεὺς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Βέλαν, τὸν ὁποῖον ὁ Μανουήλ, ἐπειδὴ ἐτείσθη περὶ τῆς ἀνεπιτηδευτικότητος τοῦ Στεφάνου, εἶχεν ἀρχίσαι πρὸ καιροῦ νὰ προστατεύῃ. Ὁ δὲ Βέλας παρέμεινε πιστὸς τοῦ μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως σύμμαχος. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης περιγράφει ὑπερφηφάνως τὸν θρίαμβον ὃν ἐτέλεσεν ὁ Μανουήλ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῷ κατὰ τὸ Ζεύγμινον κατορθώματι. Καὶ ἐπειδὴ ἡ πανήγυρις αὕτη εἶναι ἡ τελευταία τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, παραθέτομεν ἔνταῦθα τὴν περὶ αὐτῆς ἐκδοσιν τοῦ χρονογράφου. «Βασιλεὺς δὲ τὴν καλλίστην ταυτηνὴν νύκην ἐνώπιοςάμενος θύει Θεῷ χαριστήρια καὶ αὐτὸς ἦν ἐν κορότοις καὶ χαρμοναῖς. Κοινοῦμενος δὲ τοῖς τῆς βασιλίδος οἰκήτορι πόλεως ταῦτα δὴ τὰ εὐφρόσυνα κατορθώματα γράμματα εὐθὺς εὐάγγελα στέλλει, τὴν τροπαμουχίαν περισσάπλωντα. Μεθ' ἡμέρας δὲ τινος καὶ αὐτὸς τὴν μεγαλόπολιν εἰσὼν κατὰγει θρίαμβον ἀπὸ τῆς ἐφας πόλεως, ἥτις ἀνέφυγε κατὰ τὴν ἀκρόπολιν. Οἷα δ' ἐπὶ μεγίστῳ τροπαίῳ καὶ ἀκραιφνεῖ κατορθώματι, θριαμβεύειν μεγαλοπρεπῶς προθέμενος, καὶ τὰ τῆς πομπείας διασκευσασθῆναι πρὸς τὰ ὑπέρρογκον διατέταχεν. Ἄπας σὺν περιπόρευρος πέπλος καὶ χρυσὸν κατὰστικτος ἀπρώρητο, καὶ οἱ ἀστυνόμοι ἄλλος ἄλλοθεν ἐπὶ τὴν ποδόδον ἐκίνηον μεταφρονέτες ὡς ρεῦμα κατὰ πρηνούς ὀχθηγούμενον ἐξεκένωσαν ἀγορίας, οἴκους, νεῶς, ἐργαστήρια καὶ ἄλλο μέρος ἅπαν τῆς πολυχανδοῦς πόλεως. Οὐδὲ τῆς τῶν αἰχμαλώτων συμμορίας ὁ θρίαμβος ἀπεστέρητο ἀλλὰ καὶ τούτων πολλοὶ διήγον τοὺς παρόντας καὶ ἐσέμνυνον τὴν πομπὴν παριόντες. Αὐτὰ μὲντοι τὰ καθ' ἑκάτερα μέρη τῆς ἀγυῖας καθ' ἣν ἔμελλε τελεῖσθαι ὁ θρίαμβος, παρυφιστάμενα δρυφρακτὰ εἰς διώροφά τε καὶ τριώροφα παρυφούμενα, πᾶσιν ἐνεποιοῦν θανμασμόν, καὶ τὰ τέγη δ' οὐχ ἥκιστα μάλιστα πολλοὺς τοὺς θεομένους καὶ πάντας ἀνέχοντα ἔκχερμεις. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοὺς αὐτοκρατόρα παρελθεῖν ἐπηγε καιρός, προηγείτο μὲν ἀγρόρουον ἐπὶ χρυσοῦν τέταρρον, ἵπποις λευκοῖς ὡς αἱ χιώνον ἀποσπάδες ἐλκόμενον, ἴδρυτο δὲ ἐπ' αὐτοῦ ἡ εἰκὼν τῆς ἀπροσμάχου συμμάχου καὶ ἀκαταγωνίστου συστρατήγου τῷ βασιλεῖ Θεομήτορος. Οὐ μέγα δ' ἔβραχεν ἄξων, ὅτι μηδὲ θᾶν ἤγε δεινὴν τὴν ψευδοπαρθενον Ἀθηνᾶν, ἀλλὰ τὴν ὡς ἀληθῶς παρθένον καὶ ὑπὲρ λόγον διὰ λόγον τὸν λόγον λοχεύσασαν. Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ καθ' αἷμα τῷ βασιλεῖ περιώνυμοι, καὶ ὅσοι γερουσιάζοντες τὰς πολιτικὰς διεῖπον ἀρχάς, καὶ οἱ λαμproὶ τοῖς ἀξιώμασι καὶ τῇ τοῦ βασιλέως εὐνοίᾳ περιβλυτοί. Ἐπειτα δ' ὁ κρατὺς προΐει αὐτὸς, ἵππῳ ὑπαύχηνι ἔποχος, κύνιστος καὶ κόσμος τοὺς βασιλικούς περιφανῶς προκείμενος. Παρελπίτο δὲ οἱ καὶ ὁ τοῦ θριαμβίου αἵτιος Κοντοστέφανος, ὕμνούμενος τῆς νίκης, τοῦ δεξιοῦ μακαριζόμενος ἀγωνίσματος. Εἰς δὲ τὸν μέγαν νεὼν εἰσὼν καὶ τοῦ παντὸς ἐνώπιον λεὼ τὴν τοῦ Κυρίου λαλήσας αἴνεσιν, πρόεισιν ἐκείθεν εἰς τὰ βασίλεια. Ὡσπερ δὲ τόσον ἀνιείς ἐαυτὸν τῆς ἀγαν τάσεως διεχείτο ἵππῳ ἀμύλλαις».

Ἄλλ' αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τοῦ Μανουὴλ εὐτυχὴς ἐπιχειρήσις. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους παρέσφρηθ' ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων Ἀμαλαρίχου εἰς ἑκστρατείαν τινά, ἥτις δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἡ μᾶλλον ἀσύνετος τῶν πράξεων αὐτοῦ. Ὁ Ἀμαλάρικος εἶχεν ἐπανελημμένους ἀναμικθῇ εἰς τὰ τῆς Αἰγύπτου πράγματα, ὥφελούμενος ἐκ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων τοῦ ὅλος παρακαμάσαντος αὐτοῦ μωαμεθανισμοῦ. Οὐ μόνον οἱ φατιμῖδαι καλῖραι ἀλλὰ καὶ οἱ κληρονομικοὶ καταστάντες βεζίραι αὐτὸν εἶχον παντελῶς ἐξαχρειωθῇ. Κατὰ τοῦ τότε βεζίρου Σαβέρ εἶχεν ἐγερθῇ ἀντίπαλος φοβερός, ὁ Λαργάμ, εἰς τῶν κυριωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ὅστις καὶ ἐξέωσε τὸν Σαβέρ. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐξήτησε κατ' ἀρχὰς τὴν βοήθειαν τοῦ Νοurreddīn καὶ ἰφώντι ὁ Νοurreddīn διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Σιρκούχ κατατρόπωσε τὸν Λαργάμ. Ἄλλ' ὁ Σαβέρ πιεζόμενος ὑπὸ τῶν ὑπερόγκων ἀξιώσεων τῶν συμμάχων αὐτοῦ καὶ ἐπομένως κινδυνεύσας νὰ ἀπολέσῃ δι' αὐτῶν τὴν ἀρχήν, ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἀμαλαρίχου καὶ ἐπελθόντος τούτου τῷ 1164 μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς κατεπέσθη ὁ τοῦ σουλτάνου τῆς Συρίας στρατηγὸς νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀφοῦ ὅμως ἔλαβε τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ τῷ 1167 ὁ Σιρκούχ ἀπεστάλη αὐθις ὑπὸ τοῦ Νοurreddīn ἐπὶ τῷ ἀπρκαλύπτῳ ἤδη σκοπῷ τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν χώραν. Πάλιν δὲ ἐπελθόντος τοῦ Ἀμαλαρίχου εἰς βοήθειάν τῶν Αἰγυπτίων, ἠναγκάσθη ὁ τῆς Συρίας στρατηγὸς νὰ ἀπέλθῃ ἀπρακτος. Τότε ὅμως ὁ Ἀμαλάρικος ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ κατακτήσῃ αὐτὸς τὴν χώραν ἣν δις ἔσωσεν ἀπὸ τοῦ Νοurreddīn. Καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐξήτησε καὶ ἔλαβε τὴν συνδρομὴν τοῦ Μανουὴλ, μετὰ τοῦ ὁποίου συνῆψεν ἤδη, ὡς προείπομεν, καὶ δεσμὸν κηδεστίας. Πῶς ὁ Μανουὴλ ἀπεφάσισε νὰ ἀναμικθῇ εἰς τὸν πόλεμον τούτον, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἀκατανόητον. Ἦτο πρόδηλον ὅτι τὸ ἐπιχειρήμα ἔμελλε νὰ προσκορύνῃ πρὸς δυσκολίας μεγάλας διὰ τε τὴν δυσπιστίαν, ἥτις δὲν ἔπαυσεν ἐπικρατοῦσα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Φράγκων, καὶ διὰ τὴν πιθανωτάτην ἐπέμβασιν τοῦ Νοurreddīn, μετὰ τοῦ ὁποίου ἦτο φυσικὸν νὰ συμβαλήσωσιν ἤδη οἱ Αἰγύπτιοι κατὰ τῶν ἀπειλούντων νὰ κατακτήσωσιν αὐτοὺς χριστιανῶν. Ἀλλὰ, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἐπιχειρήσις, ἡ κατέκτησις τῆς Αἰγύπτου ἠδὲ καὶ γίνεαι πρὸς ὄφελος τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων, παρεκτός ἂν ὁ Μανουὴλ διανοεῖτο νὰ ἀφαιρέσῃ αὐτὴν διὰ νέου πολέμου ἀπὸ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ, ὅπερ ἠθελεν εἶναι ἡ ἐσχάτη πλάνη. Οὐδὲν ἦττον παρεσκεύασε δυνάμιν μεγάλην πεζικὴν καὶ ναυτικὴν καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὴν τῷ 1170 ὑπὸ τὸν γενναῖον καὶ δεξιὸν Ἀνδρόνικον Κομνηνὸν εἰς τὰ παράλια τῆς Συρίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀμαλάρικος, μαθὼν τὰς μεγάλας προπαρασκευὰς τοῦ βασιλέως καὶ ὑποπτεύσας μήπως ἡ ἐπικουρίᾳ αὐτῆς σκοπὸν εἶχε μᾶλλον τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου πρὸς ὄφελος τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἐστράτευσεν μόνος ἀπὸ τοῦ 1168 κατὰ τῆς χώρας ἐκείνης. Ἀλλ' ἐμβαλόντος τρίτην φορὰν τοῦ Σιρκούχ εἰς Αἴγυπτον μετὰ στρατοῦ φοβεροῦ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ κακῶς ἔχων εἰς τὰ ἴδια. Καὶ ἦδη συνταχθέντων τῶν Αἰγυπτίων μετὰ τῶν Τούρκων τῆς Συρίας, φρονεῖται μὲν ὁ Σαβέρ, ἀναγορεύεται δὲ ὑπὸ τοῦ καλῖρου βεζίρης ὁ Σιρκούχ. Μετὰ δύο δὲ μῆνας, ἀποθανόντος αἰφνιδίως τοῦ Σιρκούχ, προσχειρίσθη αὐτῷ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ καλῖρου ὁ νεώτατος τῶν ἐμῶν τοῦ στρατοῦ τοῦ Νοurreddīn, ὀνόματι Σαλαδδῖν (1), ὅστις ὦν μόλις τριακοντούτης ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ καταπλήξῃ Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ. Οὕτως εἶχον τὰ

(1) Ὁ Σαλαδδῖνος ἦν ἀδελφιδὸς τοῦ Σιρκούχ. Ὁ οἶκος αὐτῶν ἦν κουρδικός. Ὁ Σαλαδδῖνος ἐγένετο οὐχὶ βεζίρης ἀλλὰ σουλτάνος καταλύσας τὴν δυναστείαν τῶν Φατιμῶν, ἀναγορεύσας δὲ ὡς νόμιμον χαλίφην καὶ ὑπέρτατον κυρίαρχον τὸν ἐν Βαγδατῇ Ἀββασιδὴν Χαλίφην. Ἡ δυναστεία τοῦ Σαλαδδῖνου καλεῖται δυναστεία Ἐγυπτιδῶν, διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ καλεῖται Ἐγύπτ Ἰωβ.

πράγματα ὅτε τῷ 1170 ἔφθασε τελευταῖον εἰς Πτολεμαῖδα ὁ ἑλληνικὸς στόλος, Ἐκεῖ ἀπεφασίσθη νὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ ἀγὼν, καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἐτεχέیرهσεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Κοντοστεφάνου τὴν πολιορκίαν τῆς Λαμίας, ἥτις κεῖται παρὰ

Νόμισμα τοῦ Σαλαδδίνου.

τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ Νείλου, καὶ εἶναι ἡ ἀρχαία Ταμιάθις. Ἐπὶ πενήντα ὅλας ἡμέρας ματαίως ἡγωνίσθησαν νὰ κυριεύσουσι τὴν πόλιν ταύτην διὰ τὴν ὀλίγην προθυμίαν τῶν Λατίνων, ὡς βεβαιοῦσιν οἱ ἡμέτεροι χρονολόγοι. Τότε ὁ Κοντοστεφάνος, βλέπων ὅτι πλησιάζουσι νὰ ἐξαντληθῶσι τὰ τρόφιμα τοῦ στρατοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἔφοδον ἀνευ τῆς συμπράξεως τῶν συμμάχων του. Καθ' ἣν ὁμως

στιγμὴν ἡτοιμάζετο νὰ δώσῃ τὸ σύνθημα τοῦ ἀγῶνος, ὁ Ἀμαλάρχος τῷ ἀνήγγειλεν ὅτι συνωμολόγησεν ἰδίαν εἰρήνην πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, ὥστε οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπέλθωσιν ἀπρακτοί.

Ἐτι δὲ ὀλιγώτερον συνετὴ ὑπῆρξεν ἡ ρῆξις εἰς τὴν ὁ Μανουὴλ περιῆλθε πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς. Πολλὰς ἀφορμὰς δυσσερεσκείας εἶχε λάβει βεβαίως πρὸς τὴν πολιτείαν ἐκείνην, ἥτις, ἐνῶν τοσαῦτα ἐπέτιχε προνόμια, οὐ μόνον δὲν ἐτίθει τὰ συντεθειμένα ἀλλὰ καὶ ἐπαυειλημένως ἐπρόδωκε τὰ πολυτιμώτατα τοῦ κράτους συμφέροντα. Ἀποῦ ὁμως ἀπαξ ἐγένετο τὸ λάθος τοῦ νὰ συνωμολογηθῇ ἡ ἐπιζήμιος αὐτῇ συμμαχία, τὸ συνετώτερον, ὅπως εἶχον ἤδη τὰ πράγματα, ἦτο νὰ οἰκονομηθῇ ἡ ὕβρις αὐτῶν καὶ ἡ ἐπιβουλὴ, ἄχως οὐ ἐπέλθωσιν εὐμενέστεραι περιστάσεις, καὶ νὰ μὴ αὐξήσωσιν αἱ δυσχερεῖαι διὰ τῆς εἰς τοσοῦτους ἐχθροὺς προσδήκης πολεμίου ἐπικινδυνότερου ἵσως πάντων τῶν λοιπῶν. Ἄλλ' ὁ Μανουὴλ δὲν ἤκουσε τὴν φωνὴν ταύτην τῆς φρονήσεως καὶ τῷ 1170 περιεπλάκη εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς, αἵτινες δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ ἐπαγάγῃσι τὸν πόλεμον. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο σπεῖρά τις τυχοδιωκτῶν ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορίου τῶν Γενουαίων καὶ κατέστρεψαν τὰς οἰκίας αὐτῶν. Ὁ βασιλεὺς διάταξε τὴν ἀνόρθωσιν τῶν κατεδαφισθέντων καὶ τὴν ἀποζημίωσιν τῶν παθάντων, ἐπιρρίψας πᾶσαν τὴν εὐθύνην τῶν γενομένων ἐπὶ τῆς ἐνετικῆς ἀποικίας. Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ὑπῆρξεν ἀμέτοχος τοῦ λησταικοῦ ἐκείνου κινήματος, ὅτι αὐτοὶ οἱ Γενουαῖοι βραδύτερον ἀπῆλλαξαν τοὺς Ἑνετοὺς πάσης τῶν γενομένων εὐθύνης καὶ ὅτι ὁ Μανουὴλ δὲν ἐκίνησε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην εἰμὴ ἵνα λάβῃ ἀπὸ τῆς πλουσίας ἐνετικῆς ἀποικίας χρήματά τινα τῶν ὁποίων εἶχεν ἀνάγκην ἕνεκα τῶν ἀδιακόπων πολέμων καὶ τῆς ἀσωτίας τοῦ βίου αὐτοῦ. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Ἑνετοὶ εἶχον πράξει ὅτι ἦτο δυνατόν ἵνα ἐξαντλήσωσι τὴν ὑπομονὴν τοῦ βασιλέως, ὅστις παροξυνθεὶς εὐλόγως δὲν ἐδίστασε νὰ μεταχειρισθῇ ὡσαύτως πάντα τρόπον ἵνα τοὺς ἐκδικηθῇ. Ὁ δόγης τῆς Ἑνετίας Βιτάλης Μικιέλης ἀπήντησεν εἰς τὴν περὶ ἀποζημιώσεως ἀπαίτησιν τοῦ Μανουὴλ, δι' ἀπαγορεύσεως πάσης μετὰ τοῦ κράτους ἐμπορίας. Ὁ Μανουὴλ, ὅστις ἤθελε μὲν νὰ ταπεινώσῃ τοὺς ἑνετοὺς ἐμποροῦν καὶ νὰ λάβῃ παρ' αὐτῶν χρηματικὴν ἀποζημίωσιν ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ καταστήσῃ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν ἐνετικὴν πολιτείαν, ἠγωνίσθη νὰ κατευνάσῃ τὸν δόγην, πέμψας ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις οἵτινες πρότερον αὐτὸν νὰ ἄρῃ τὴν τῆς ἐμπορίας ἀπαγόρευσιν, ὑποσχόμενοι ὅτι τοῦ λοιποῦ οἱ Ἑνετοὶ θέλουσιν εἶναι οἱ μόνοι τῶν ἑλληνικῶν συναλλαγῶν κυριοί. Οἱ δυτικοὶ ἱστοροῦντες ταῦτα θέλουσι νὰ τα παραστήσωσιν ὡς νέαν τοῦ Μανουὴλ ἐπιβουλὴν, καὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ δόγης, μηδὲν ὑποπτεύσας κίνδυνον, ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ κράτος μετὰ δύο πρέσβων 20.000 ἑνετῶν, οἵτινες συνεπήγοντο καὶ χρήματα πρὸς ἐπα-

νάληψιν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἄλλ' οἱ διαμύριοι οὗτοι Ἐνετοὶ δὲν συνεπύγοντο μόνον χρήματα, συνεπύγοντο καὶ ὅπλα ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι δὲν ἀπετοίλῃσαν ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπαναλάβωσι τὰς εἰρηνικὰς τοῦ ἐμπορίου σχέσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἐν ἀνάγκῃ βίαιαν εἰς τὰ πράγματα τοῦ κράτους ἐπέμβασιν. Πρόδηλον δὲ ὑπῆρχεν ὡσαύτως ὅτι ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἐν τῇ βασιλευσύνῃ παρουσίαν στρατοῦ εἰκοσασχιλίων ἀνδρῶν οὐχὶ φιλικῶς πρὸς τὸ κράτος διακειμένων. Δὲν λέγομεν ταῦτα ἵνα δικαιολογήσωμεν ὅσα μετ' οὐ πολλὴν ἐνέγγησεν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ Νομιζομεν ὅμως ἀναμφισβήτητον ὅτι, ἂν αὐτὸς ἀπώλεσε τὴν ὑπομονὴν του, οὐδ' οἱ Ἐνετοὶ προσηνέχθησαν μετὰ τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτοὺς εὐκαιρίας, πολιτευθέντες ἀπ' ἐναντίας εἰς τὸν τρόπον ὅστις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ παροξύνῃ τὰ πράγματα ἀντὶ νὰ τὰ κατευνάσῃ.

Τῷ ὄντι τῇ 12 Μαρτίου 1171 βασιλικὸν διάταγμα παρήγγειλε νὰ συλληφθῶσιν ἅπαντες οἱ ἐν τῷ κράτει Ἐνετοὶ καὶ νὰ δημευθῶσιν αἱ περιουσίαι αὐτῶν. Τὸ διάταγμα ἐξετελέσθη πάραυτα, καὶ ἐν μόνῃ τῇ πρωτεύουσῃ συνεληφθήσαν δεκακισχιλιοὶ ἄνδρες Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Ἐνετία ἐκήρυξεν ἕνεκα τούτου πόλεμον κατὰ τοῦ Μανουὴλ καὶ μετ' οὐ πολλὴν προσέβαλε τὰς παραλάς καὶ τὰς νήσους, ἰδίως τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Χίον. Πλὴν τούτου ἡ Ἐνετία ὑπεκίνησε τοῖς Σέρβοις κατὰ τοῦ κράτους καὶ συνεμάχησε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου τῷ 1174 καὶ συνωμολόγησε τῷ 1175 συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν μετὰ τῶν Νορμαντῶν ὥστε ὁ Μανουὴλ, τοῦ ὁποίου ὁ στόλος εἰς μίτην εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῶν Ἐνετῶν περὶ Μαλέαν, ἐνόησεν ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνθῇ εἰς τὴν τριπλὴν αὐτὴν συμμαχίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ οἱ Πισᾶται ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ προσβάλωσιν αὐτόν. Καὶ ἐνέδωκε λοιπὸν ὑποσχόμενος νὰ πληρώσῃ, εἰς διαφόρους δόσεις, λόγῳ ἀποζημιώσεως, ἐν ἑκατομυρίῳ καὶ πεντακοσίῳ χιλιάδας χρυσῶν καὶ νὰ διατηρῇ εἰς τὸ ἔξῃς πιστῶς τὰ παραχωρηθέντα. Οἱ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντες Πισᾶται εἶχον περιέλθει ἔτι ἀπὸ τοῦ 1162 εἰς ὁρὴν πρὸς τε τὸ κράτος καὶ πρὸς τοὺς ἐν αὐτῷ ἐγκατασταθέντας Γενουαίους. Ἐντεῦθεν οἱ μὲν Πισᾶται ἐξώσθησαν τῆς πόλεως, οἱ δὲ Γενουαῖοι ἀνεχώρησαν οἰκοθεν καθὼς μὴ εὐρίσκοντες ἐν αὐτῇ τὴν ἀπαιτουμένην ἀσφάλειαν καὶ προστασίαν. Κατὰ δὲ τὸ 1175, ὅτε συνωμολογήθη ἡ πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς εἰρήνη, ἐγένοντο αὐτῶν δεκτοὶ ἐντὸς τοῦ κράτους οἱ ἄποικοι καὶ τῶν δύο ἐκείνων πόλεων μετὰ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐν μέρει μετὰ νέων προνομίων. Πᾶσαι λοιπὸν αἱ προσπαθεῖσαι ὅσας ἐποίησαν οἱ βασιλεῖς ἵνα ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῶν ξένων ἐκείνων, καὶ ἰδίως πάντα τὰ ἐπὶ τούτου ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ γενόμενα, δὲν ἀπέληξαν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὸν ζυγὸν ἐπαχθέστερον. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἰταλῶν, οἵτινες ὄκουν μονίμως ἐν μόνῃ τῇ βασιλευσύνῃ τοῦ κράτους, ὑπεέβαινε τὰς 60.000 ἀνδρῶν, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν Ἐνετοί, ἅπαντες δέ, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, οὐχὶ εἰρηνικοὶ κάτοικοι καὶ πιστοὶ τοῦ βασιλέως σύμμαχοι.

Μάλιστα δὲ ἀτυχὴς ἀπέβη ὁ τελευταῖος κατὰ Τούρκων ἀγὼν, 1174—1176, διὰ τε τὴν ἐξάντλησιν τῶν πόρων τοῦ κράτους καὶ τὴν προβεβηκυῖαν τοῦ βασιλέως ἡλικίαν. Ὁ δὲ πόλεμος οὗτος ὑπῆρξε μία τῶν αἰτιῶν δι' ἃς ὁ Μανουὴλ εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ ἐνδώσῃ εἰς ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἰταλῶν. Οἱ δὲ Τούρκοι εἶχον παραβιάσει ἐπανεπιλημμένους τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας, διότι ἤξευρον αὐτὸν ἀπασχολημένον ὑπὸ τῶν δυτικῶν ἐκείνων περισπασμῶν ὥστε ἅμα ἀπαλλαγεῖς τῶν περισπασμῶν τούτων εἰδέσκει νὰ στρατεύσῃ κατὰ τοὺς σουλτάνους τοῦ Ἰκονίου. Καὶ πρῶτον ἀνέκτισε τὸ Δορύλαιον καὶ τὸ Σούβλεον. Τότε ὁ σουλτάνος προέτεινε νὰ συμβιβασθῇ, διότι ἔμαθεν αὐτὸν ἐπερχόμενον μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς. Ἄλλ' ὁ Μανουὴλ ἀπήντησεν ὅτι δὲν θέλει συνωμολογήσῃ εἰρήνην εἰμὴ ἐντὸς τοῦ Ἰκονίου.

Είχε δὲ ἀναχωρήσει ἀπὸ τοῦ Μυριοκεφάλου, φρουρίου παλαιοῦ καὶ αἰκίητου, κειμένον παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Μαϊάνδρου, καὶ εἶχε πράξει τὸ λάθος νὰ εἰσέλθῃ μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, συνεπαγόμενος καὶ ἁμάξας πολλὰς καὶ πολιορκητικὰς μηχανάς, εἰς τὰς δυσχωρίας αἵτινες ὀνομάζοντο κλεισοῦραι τοῦ Τζυβρίτζη. Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ, ὑπὸ ἡγεμόνας τὸν Ἰωάννην καὶ Ἀνδρόνικον Ἀγγελον, εἶχεν ἤδη ἐξέλθει τῶν δυσχωριῶν καὶ καταβῆ εἰς τὴν πεδιάδα, ὅτε αἰφνης ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες εἶχον ἐγκαίρως καταλάβει ὅλα τὰ ὑψώματα. Ὁ γυναικάδελφος τοῦ βασιλέως Βαλδουίνος, ὅστις ἦγε τὸ δεξιὸν κέρας, ἠγωνίσθη εἰς μάτην νὰ διελάσῃ διὰ τῶν στενῶν μετὰ τῶν τεταγμένων ὑπ' αὐτὸν λατίνων ἱπποτῶν. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἔπεσε μὲν ὁ Βαλδουίνος, τὰ δὲ λείψανα τῆς μοίρας αὐτοῦ ὑποχωρήσαντα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἠγόμενα τάγματα περιήγαγον αὐτὰ εἰς δεινὴν ἀταξίαν· τὸ πεζικὸν κατεπατήθη ὑπὸ τῶν ἱππῶν καὶ τῶν φορητῶν ζώων· αἱ ἐπισωρευθεῖσαι ἁμαξαὶ διεκόλυσαν πᾶσαν ἐπιστροφὴν, καὶ ἔπειτα οἱ Τούρκοι εἶχον καταλάβει ἤδη ὅλας τὰς διόδους. Τὴν στιγμὴν ταύτην ἔρχεται ἔκτερον πολεμίων στίφος, συνεπαγόμενον ἐπὶ αἰκμῆς λόγχης τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀνδρονίκου Βατάτζη, ἀνεψιοῦ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντος ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐν Ἀμασειᾷ Τούρκων. Ἡ θέα τοῦ οἰκτροῦ ἐκείνου τῶν πολεμίων τραυμάτων ἠτύχησε τὴν ταραχὴν καὶ τὴν ἀθυμίαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς, βλέπων ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ σώσῃ ὁλόκληρον τὸν στρατὸν, ὁρμᾷ μετὰ ὀλίγων τῶν γενναιωτέρων πρὸς τὰς πυκνοτέρας τῶν πολεμίων τάξεις καὶ ἀγωνισθεὶς ὅπως ἐν τῇ νεότητι ἠγωνίζετο, καὶ λαβὼν τραύματα πολλὰ, κατῴρθωσεν οὐδὲν ἤττον νὰ διαφεύγῃ καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν αὐτοῦ, εἰς ἣν προσήλθον καὶ ὅσοι ἄλλοι ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν ἀπὸ τῆς δεινῆς ταύτης συμφορᾶς. Καὶ τὴν μὲν ἀπελθοῦσαν νύκτα οἱ βάρβαροι ἀσκοληθέντες εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν σκευῶν καὶ τῶν νεκρῶν δὲν ἠνώχλησαν τὸ μικρὸν ἐκεῖνο στρατόπεδον· τὴν δὲ ἐπιούσαν πρωὶ περιέζωσαν αὐτὸ πανταχόθεν, οὐδὲ ἐφαίνετο ὑπολειπομένη ἐλπίς σωτηρίας, ὅτε αἰφνης ὁ σουλτάνος ὑπέβαλε λόγους εἰρήνης. Οἱ ἀρτοπαθεῖντες ὄροι δὲν ἦσαν ὅσον ἠδύνατο, νὰ ὑποθέσῃ τις τραχεῖς ὥς ἐκ τῆς προηγηθείσης ὀλεθρίας ἥττης. Πρὸ πάντων ὁ Ἀζεδδὴν ἀπήτησε τὴν καταστροφὴν τοῦ Σουβλέου καὶ τοῦ Δορυλαίου· ὁ δὲ Μανουὴλ ἀποδεχάμενος ἐξ ἀνάγκης τὰ ζητούμενα ἔσπευσε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρὸς τὰ ἴδια ἐπιστροφὴν. Μόλις ὁμοῦς εἶχε διέλθει ἐκ νέου τὸ στενόν, καὶ ἡ ὀπισθοφυλακὴ αὐτοῦ προσηβλήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ παράβασιν τῶν συνθεμιμένων. Τούτου ἕνεκα καὶ ὁ Μανουὴλ δὲν ἐτήρησεν ἀκριβῶς τὰς γενομένας συνθήκας, ἀποποιηθεὶς μετὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐξουσίαν τοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσιν τὴν καθαίρειν τοῦ Δορυλαίου. Ἐντεῦθεν δὲ παροργισθεὶς ὁ σουλτάνος ἔπεχευσε διὰ στρατοῦ 24.000 ἀνδρῶν τὴν λεηλασίαν πάσης τῆς χώρας μέχρι τῆς θαλάσσης, δρώσας ἰδίως τὰς Τράλλεις καὶ τὴν ἐν Καρίᾳ Ἀντιόχειαν. Ὁ βασιλεὺς πάσχων ἔτι ἐκ τῶν πληγῶν αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ ἀνέθηκε τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν Ἰωάννην Βατάτζην καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Δούκαν, οἵτινες ἐπέτυχον νὰ διαλύσωσι καὶ καταστρέψωσι τὸν τουρκικὸν στρατὸν. Ἐξηκολούθησαν δὲ αἱ ἐχθροπραξίαι αὗται μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μανουὴλ τοῦ συμβάντος ἐν ἔτει 1180. Καὶ ἀπεκροῖοντο μὲν συνήθως αἱ τῶν Τούρκων ἐπιδρομαὶ ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ καταστροφὴν δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῆς ὁλοσχεροῦς ἐκ τῆς Ἀσίας ἐξώσεως αὐτῶν. Ἡ δεινὴ αὕτη ἦττα ἐπαγίωσε τὸ ἐν τῇ χερσονήσῳ κράτος τῶν πολεμίων ὥστε δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἐν τῶν κρίσιμων γεγονότων τῆς πατρίδος ἡμῶν ἱστορίας.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ μακρὰ καὶ πολυπράγμων βασιλεία τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, ρίψωμεν ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐσωτερικῆς τοῦ κράτους καταστάσεως καὶ ἰδίως τῶν χωρῶν αἵτινες ἀπετέλουν τότε τὸ κύριον αὐτοῦ ἔρεισμα, ἦτοι τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐτοῦ ἐπαρχιῶν. Ὅλῃς τινὰς τῶν ἐιδήσεων τούτων θέλομεν ἀρυσθῆ ἐκ τῶν ἡμετέρων χρονογράφων, τὰς δὲ πλειοτέρας ἐξ ἀλλοδαπῶν τινων συγγραφῶν καὶ γεωγραφικῶν ἔργων, πρὸ πάντων δὲ ἐκ τῆς γεωγραφίας ἥτις συνετάχθη ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι, τῷ 1153, ὑπὸ τοῦ ἄραβος Ἑδριση κατὰ προτροπὴν τοῦ βασιλέως Ρογέρον Β', ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ ὁποίου ἤκμασεν ὁ Ἄραβι ἐκεῖνος. Ἐν τῇ αὐτῇ ἑκατονταετηρίδι περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς Βενιαμὶν Τουδέλκς. Ἀλλ' οὗτος ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰς ἐβραϊκὰς ἀποικίας, περὶ ὧν ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀκριβολογήσωμεν. Τοῦτο μόνον προσθέτομεν ἐνταῦθα, ὅτι οἱ κατοικοῦντες τότε εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας Ἰουδαῖοι δὲν ἦσαν μόνον πλούσιοι ἄνθρωποι, ἀλλ' ἀναφέρονται μετὰ αὐτῶν καὶ ποιηταὶ καὶ ἄλλοι λίγιοι ἄνδρες. Ἐρχόμενοι δὲ νῦν εἰς τὸν ἄραβι γεωγράφον παρατηροῦμεν πρὸ πάντων ὅτι, ὁ Ἑδρισης ὀνομάζει τὴν Πελοπόννησον *Μπειονί*, καὶ ἐπεὶ αὐτὸς βεβαίως δὲν ἐλλήνιζεν ἀλλ' ἠκολούθει τὴν τοῦ λαοῦ γλῶσσαν, τὸ παρ' αὐτοῦ ἀναφερόμενον τῆς χερσονήσου μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἦτο ἐν χρήσει τὸ τοῦ *Μωρέως* ὄνομα· τούτου δὲ ἀπαξ τεθέντος, καθίσταται προδήλον ὅτι ὅλως ἀνυπόστατα εἶναι ὅσα ἐρηγήθησαν περὶ τῆς σλαβικῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως *Μωρέας*, διότι οἱ Σλαῦοι κατεστάθησαν ἐν Πελοποννήσῳ τὸ βραδύτερον κατὰ τὴν ὁγδόην ἑκατονταετηρίδα καὶ ἂν αὐτοὶ τῷ νῦν μετωνόμαζον τὴν χερσονήσον *Μωρέαν* δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀπέβαιναν ἐπικρατέστατον τὸ ὄνομα τοῦτο μετὰ 400 ὅλα ἔτη. Κατὰ τὸν αὐτὸν γεωγράφον τὰ μὲν μεγαλύτερα τῶν πλοίων περιέπλεον τὴν χερσονήσον, τὰ δὲ μικρότερα εἰσέρχοντο εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ μετεβιβάζοντο διὰ ἑξήκας ἀπὸ τοῦ κόλπου τούτου εἰς τὸν Σαρωνικόν· ὅπως εἶδομεν τῷ νῦν πρᾶξαντα τὸν ναύαρχον Νικήταν Ὁρούφαν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ μακεδόνης. Εἶχε δὲ ἡ Πελοπόννησος τρεῖςκαίδεκα πόλεις καὶ ἄλλα πολλὰ φρούρια, ἁκμαῖουσα λόγῳ πληθυσμοῦ καὶ λόγῳ εὐπορίας. Ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Ἑδριση μνημονευομένων μεγάλων πόλεων θέλομεν ἀναφέρει ἐκεῖνας μόνον ὧν τὰ ὀνόματα εἶναι καταληπτὰ Κόρινθον, Πάτρας (Μπάτρα) ἐπὶ ἀκροατηρίου μετὰ περιφύμου ναοῦ (τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου)· Ἀχαθίαν, πόλιν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον, ἔχουσαν πολυφύοιτον λιμένα· Μεθώνην μετὰ φρουρίου· Κορώνην, μικράν μὲν ἀλλ' ὀχυράν· Μολέαν (ἥτις κατὰ τὸν Χόλφ κεῖται ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ Ταινάρου, διότι αἱ δύο ἄραι πολλάκις τότε ἐσυνγέγοντο), ἐπὶ ὁμωνύμου ἄκρας, ἀπὸ τῆς ὁποίας αἰθρίας οὖσης διακρίνεται καὶ αὕτη ἡ Κρήτη· Λακαδαίμονα (Ἑλ Κεδαιμονά), πόλιν ἀξιόλογον· τὸ ὑψηλὸν φρούριον Μονεμβασίας (Μαλιάσα), Ἄργος ἐν ὁραῖς χώρῃ, Ναύπλιον (Ἀνάμπολι). Ἐκ δὲ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἀναφέρονται Βέβλια (Μπαρεμπαλά, ἔρημος), Μῆλος, Πολυαίγιος (Μπολινιού, ὅπως καὶ σήμερον λέγεται), Πολυάνδρος (Μπελκεντρα), Ἴος (Νίο, καλῶς οἰκουμένη, εὐφορος καὶ ἔχουσα δύο λιμένας), Ἀστυνάλα (Σταμπάλα, καλῶς οἰκουμένη καὶ πλουσία εἰς βόας καὶ πρόβατα), Σαντορίνη, τὰ ἔρημα Ψαρά, Σάμος, ἔχουσα πολλοὺς κατοίκους καὶ πλούσια προϊόντα, ἡ οὐχ ἦτο πλουσία Χίος, τῆς ὁποίας ὅμως τὰ μαστιχόδενδρα ἀποδίδει ὁ ἄραβι γεωγράφος ἐκ παραδομῆς εἰς τὴν Σάμον· Ἄνδρος (πολυάνθρωπος καὶ ἁκμαῖουσα), Τήνος, Μύκονος (Μίκουλη), ἡ στοργυλλὴ Δῆλος, ἔχουσα καλὸν λιμένα, ἀλλ' ἀκατοίκητος· Νάξος, νήσος ἀξιόλογος, τῆς ὁποίας οἱ Ἕλληνες κάτοικοι μετέρχονται τὴν κτηνοτροφίαν· Ἀμοργός (Ναμοργκό) πυκνῶς οἰκουμένη, Λέρος, Κάλαμος, Κῶς (Κουί) καὶ Νίσυρος· Ρόδος καὶ Κύπρος. Εἰς τὰ ἡπειρωτικὰ παρὰ δὲ ὁ Ἑδρισης ἀναφέρει τὴν ἁκμαῖουσαν ἑμπορικὴν πόλιν Ἀυραχίον (Ἀδραστώ), τὴν Αὐλῶνα (Λαμπλουνά), τὴν Χί-

μαιραν (Δζούμαρα, οίκουμένην) καὶ τὸ Βουθρωτόν, πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον. "Ἐπειτα τὰς νήσους "Ιθάκην (Θακοῦ), χαρίεσσαν καὶ πολύδενδρον Κέρκυραν (Κορφός), μεγάλην καὶ ἀμαζύουσαν πόλιν, ἔχουσαν φρούριον ἐπὶ βράχου δυσβάτου καὶ γενναίους Ἕλληνας κατοίκους· Κεφαλληνίαν (Τζεφαλούνια), καλῶς κατοικημένην καὶ τὴν τριγωνοειδῆ Λευκάδα. "Ἐν Ἀλβανίᾳ μνημονεύει πρὸς τοὺς ἄλλοις τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς πόλεως Ἀχρίδος. "Ἐπειτα ἀναφέρονται αἱ μακεδονικαὶ πόλεις Σκόπια, Σέρραι, Δράμα, Χρυσόπολις καὶ ἄλλαι, ἔτι δὲ καὶ λεωφόροι, οἷον ἡ ἀπὸ Δυρραχίου εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Βελιγραδίον ἄγουσα. Μετέπειτα ὁ "Εδρισηὶς ὀνομάζει τὴν Δρυνόπολιν (Ἀδερνόπολι), τὰ Ἰωάννινα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζει Ἰάβνα, καὶ λέγει ὑψηλῶς κείμενα, ἱκανῶς κατοικούμενα καὶ ὑπὸ ὕδατος περιετοιχισμένα, τὴν Καστορίαν, κεκμένην μὲν παρὰ λίμνην πλήθυσαν ἰχθύων, πολυάνθρωπον δὲ καὶ ὑπὸ κοινῶν ἑστεφανωμένην τὰ Τρίκαλα (Ταρούφνικα) ἐν πεδίῳ ἀμπελοφύτῳ, τὴν Λάρισαν, πόλιν ἀξιόλογον ἔχουσαν πολλὰς οἰοφόρους καὶ οἰνοφόρους γαίας, καὶ τὸ ἀξιόλογον ἐμπορεῖον τοῦ Ἀλμυροῦ. Περὶ Ἀθηνῶν παρατηρεῖ ὅτι εἶναι πόλις πολυάνθρωπος, περιετοιχισμένη ὑπὸ κήπων καὶ οἰοφόρων πεδίων. Ἀναφέρει ἐπὶ τῆς Ἑββοῖας διαφόρους πόλεις προσέτι τὴν Δημητριάδα (Δεμετριάνα), πόλιν μικρὰν μὲν ἀλλ' ἱκανῶς κατοικημένην, τὸν Πλαταμῶνα, εὐλίμενον, εὐφορον καὶ ἔχοντα ὑψηλὰς καὶ ὠραίας οἰκίας, τὴν Κίτρον, ὄχυρόν καὶ πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον, τελευταῖον τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἄλλας πόλεις. Εἰς τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν πανήγυριν, ἣτις ἐτελεῖτο ἐν Θεσσαλονίκῃ κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ προστάτου αὐτῆς ἁγίου Δημητρίου, συνέχεονεν, κατ' ἄλλας συγχρόνους μαρτυρίας, Ἕλληνας, ἰδίως θηβαίους μεταξουργοί, καὶ προσέτι Σλαῦοι, Ἱταλοί, Γάλλοι, Ὑσπανοὶ καὶ Ἀσianoί. Περιγράφει δὲ ὁ γεωγράφος ἡμῶν καὶ τὴν διὰ θαλάσσης ἀπὸ Δυρραχίου μέχρι Κωνσταντινουπόλεως δδόν. Περὶ μικρᾶς Ἀσίας οὐκ ἔχει τὴν Τραπεζοῦντα πρωτεύουσαν τῶν αὐτόθι ἑλληνικῶν κτήσεων καὶ περιήμῳν διὰ τὰ πρωτεῖα αὐτῶν οἱ βασιλεῖς αὐτῆς, ὅ ἐστιν οἱ κληρονομικοὶ διοικηταί, εἶχον ἀέλιπτος ὡς πρὸς τοὺς διοικητὰς τῶν παρακειμένων χωρῶν.

Τοσαῦτα ἐν κεφαλῇ τὰ παρὰ τοῦ "Εδρισηῖ ἀπομνημονεύμενα. Αἱ δὲ πληροφορίες τὰς ὁποίας δίδει περὶ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς εὐτορίας τῶν διαφόρων τοῦ κράτους πόλεων δέον νὰ συμπληρωθῶσι διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Νικητὰ Χωνιάτου, ὅστις ὁμολῶν περὶ τῶν χρόνων τοῦ Μανουήλ λέγει καθάπερ ἠξενούμεν ἤδη, ὅτι «εὐανδροῦσα ἦν ἡ Ρωμαίων πᾶσα τοῦ τότε καιροῦ καὶ τρέφουσα ἄνδρας ἡρωικὴν ἐνδεικνυμένους ἀλκήν». Πληνιούτου εἰς τὸν "Εδρισηὴν δὲν ἐβρασκομέν τί ἀπέγινεν ἡ λαμπρὰ τῶν Θηβῶν πόλις μετὰ τὴν δήμεσιν ἣν ὑπέστη ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ρογήρου Β', παρὰ τοῦ Νικητὰ δὲ μανθάνομεν ὅτι τῷ 1195 μεταξὺ τῶν δώρων τὰ ὁποῖα οἱ ἐν Ἰκονίῳ Τοῦρκοι ἀπήτησαν νὰ πέμπωνται εἰς αὐτοὺς κατ' ἔτος ἦσαν καὶ τεσσαράκοντα μεταξωτὰ ὑφάσματα «ἅπερ ἐκ Θηβῶν ἐπαπύλων βασιλεῖ κεχορηγῆται», ἐξ οὗ δὴλον ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν Θηβῶν ἀνίδρυσαν αὐτῆς τὰ περιόνυμα αὐτῶν μεταξουργεῖα. Ἐκ τῶν πληροφοριῶν λοιπὸν τούτων διδασκόμεθα μέχρι τινὸς ὅτι ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἡ εὐπορία τοῦ κράτους ἦτο ἱκανὴ καὶ ὁ πληθυσμὸς οὐκ ὀλίγος. Ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη, ἐξ ὧν διὰ μακρῶν εἵπομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου βιβλίου, ὅτι ὁ ὅπως οὗτος πληθυσμὸς πολλὴ ἀπείχε τοῦ νὰ εἶναι γνήσιος ἑλληνικὸς, μάλιστα εἰς τὰς βορειοτεράς χώρας. Ἐκεῖ κατῴκουν πρὸ καιροῦ μετὰ Ἑλλήνων ἢ ἑλληνισθέντων φύλων, καλουμένων πάντοτε εἰς τὴν ἐπίσημον τοῦλάχιστον γλῶσσαν *Ρωμαίων*, πρῶτον μὲν οἱ πρὸ αἰώνων ἀποκτασταθέντες αὐτόθι Σλαῦοι, ἔπειτα δὲ οἱ Βλάχοι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ προσέτι οὐκ ὀλίγοι ὁπαταχοῦ Ἰουδαῖοι, Ἀρμένιοι, ἄποικοι Ἱταλοί, ἕτεροι Φράγκοι καὶ Νορμαννοὶ οἰῖνες ἐν τῇ βασιλικῇ ὑπηρεσίᾳ ὄντας πολλὰκις παρέμενον διαρκῶς ἐν τῷ κράτει,

οἱοὶ ἦσαν λ. χ. οἱ καὶ ἄλλοτε μνημονευθέντες Ραοὺλ καὶ Πετραλεῖφαι' τελευταῖον ἔμποροι ἐξ Ἰσπανίας, Ρωσίας, χριστιανικῆς Γεωργίας καὶ τῶν μοαμεθανικῶν χωρῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Τὸ δὲ πολυμυγὲς τοῦτο τῶν κατοίκων συνετέλει πολὺν εἰς τὴν ἐξασθένησιν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν μετ' ὀλίγον συμβῆσαν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σικελῶν καὶ ἐπὶ τῆς τρίτης σταυροφορίας θέλομεν ἴδαι τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ἀρμενίους, μάλιστα δὲ τοὺς Ἀρμενίους, ἀνοφανδὸν συντασσομένους μετὰ τῶν πολεμίων. Κατ' εὐτυχίαν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ὁ πληθυσμὸς ἦτο καθαρώτερος. Οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἴταλοι ἔμποροι δὲν ἦσαν πολυάριθμοι, οἱ δὲ Βλάχοι καὶ Σλαῦοι ἦσαν ὁμολογουμένως πολὺν τῶν ἰθαγενῶν εὐαριθμότεροι. Καθαρώτατος δὲ ἦτο ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς μέχρι τῶν χρόνων τούτων, ἦτοι ἀπὸ τῆς φραγκικῆς κατακτητικῆς, εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, διότι οἱ Ἀραβες καὶ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἐπιδραμόντες εἰς αὐτάς, μάλιστα δὲ ἐνόςφω ἐκυρίαρχουν τῆς Κρήτης, δὲν φαίνονται οὐδαμοῦ αὐτῶν μονίμως κατασταθέντες.

Πολλὰ δὲν εἶναι οὐδ' αἱ περὶ τῆς ἐπαρχιακῆς τοῦ κράτους διοικήσεως σφζόμεναι εἰδήσεις. Τινὲς τῶν πόλεων διετήρουν ἑκαταλὶ ἢ ἐκτὴσαντο κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους οὐκ ὀλίγα δίκαια καὶ προνόμια. Τοῦτο γινώσκωμεν ἀκριβῶς ὅπως οὖν περὶ Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ ὑπομνηστικοῦ εἰς τὸν βασιλεῖα κύριον Ἀλέξιον Κομνηνὸν τὸν Γ', τοῦ ὑποβληθέντος εἰς αὐτὸν τῷ 1198 ὑπὸ τῆς πόλεως ταύτης, συνταχθέντος δὲ ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιερέως αὐτῆς Μιχαὴλ Χωνιάτου, περὶ οὗ οὐκ ὀλίγα θέλομεν εἶπει κατωτέρω. Κατὰ τὸ ὑπομνηστικὸν τοῦτο ὁ στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα οὐδὲ νὰ ἐπέλθῃ εἰς τὴν τῶν Ἀθηνῶν πόλιν καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ εἰσπράξῃ φόρους· ἢ νὰ μετέλθῃ τὴν δικαστηρίαν ἐξουσίαν ἀντὶ τῶν ἀρχόντων. Καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἐκτάκτων φορολογιῶν τῶν ὀριζομένων διὰ τὴν τοῦ στόλου συντήρησιν τὸ ἐπιβάλλων εἰς τὰς Ἀθήνας μέρος ἦτο, δυνάμει τοῦ παναρχαίου αὐτῶν προνομίου, ἐλάχιστον. Ἀν τὰ δικαιώματα ταῦτα κατεπατοῦντο ἐπὶ τῶν πρώτων Κομνηνῶν, ὅπως ἐγένετο ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ' βραδύτερον, ὅτε καὶ θέλομεν ὁμολῇσαι περὶ τῶν καταχρήσεων τούτων, δὲν γνωρίζομεν ὅπως οὐδὲ ὅπως ἀξιωματικῶς εἶναι ἡ ἐξαιρετικὴ αὐτῇ περιποίησις, ἣν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀπένεμε πάντοτε εἰς τὴν πόλιν ταύτην τῶν ἐνδόξων ἀναμνήσεων. Φαίνεται δὲ ὅτι αἱ Ἀθηναῖαι συντήρουν ἔτι τότε δημόσια παιδευτήρια, ὀνομαστά καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν. Ὁ Παγκρατίδης Δαβὶδ Β', ὁ ἀπὸ τοῦ 1088 μέχρι τοῦ 1125 ἄρξας τῆς Γεωργίας, εἶχε διατάξει ὥστε κατ' ἔτος εἴκοσι γεωργιανοὶ νέοι διακρινόμενοι ἐπὶ εὐφυίᾳ νὰ πέμπωνται εἰς Ἀθήνας ἵνα διδασθῶσιν αὐτοὶ τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ ἑλληνικὴν σοφίαν. Καὶ μετὰ τῶν νέων τούτων φημιζέται εἰς μάλιστα μέγα κτησάμενος ὄνομα ἐν τῇ Γεωργίᾳ ὡς ἐπικὸς ποιητῆς καὶ βασιλικῆς βιβλιοφύλαξ. Ἀλλὰ καὶ ἐκ διουσμῶν ἀναφέρονται ἰδίως Ἀγγλοὶ τινὲς ἀναζητήσαντες ἐν Ἀθήναις ἀνωτέραν ἐπιστημονικὴν παιδείαν. Ὁ μάγιστρος Αἰγίδιος, περιώνυμος τῶν χρονικῶν ἐκείνων λατρικὸς συγγραφεὺς, ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀθήναις καὶ ἤκμασεν ἐν Παριείοις περὶ τὸ 1198 ἔτος. Ἄλλος Ἀγγλος, ὁ μάγιστρος Ἰωάννης Βαζιγγελστόκης, ὅστις ἀπεβίωσε τῷ 1252 ὡς ἀρχιδιάκονος τοῦ Λάϊσσεστερ καὶ ἦτο ἐγκρατέστατος τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς, διηγῆθη εἰς τὸν αὐτὸν ἐπίσκοπον Ροβέρτον ὅτι εἶχε σπουδάζει ἐν Ἀθήναις καὶ ἔμαθεν ἐνταῦθα παρ' ἐγκριτῶν ἑλλήνων διδασκάλων πολλὰ ἄγνωστα εἰς τοὺς Λατίνους πράγματα. Ἐβεβαίον μάλιστα ὁ μάγιστρος Ἰωάννης ὅτι ἰδίως ἐδιδάχθη τὰ βαθύτατα μυστήρια τῆς σχολαστικῆς σοφίας παρὰ τινος νεάνιδος Κωνσταντίνου, θυγατρὸς τοῦ τότε ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, ἥτις καίτοι μὴ συμπληρώσασα τὸ εἰκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος διέπρεπεν ἐπὶ τε τῇ ἀρετῇ αὐτῆς καὶ τῇ παιδείᾳ οὐ μόνον περὶ τὴν σοφιστικὴν ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν φυσικὴν, διότι κατὰ τὸν μάγιστρον προεφῆτε μετὰ πλεί-

στης ασφαλείας λιμούς, καταιγίδας, ἐλαίψεις ἥλιον καὶ αὐτοὺς τοὺς σεισμούς. Ὁ Χόπαρ εἰκάξει ὅτι ἡ νέα αὕτη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτου· ἀλλὰ παρατηρεῖ συγχρόνως ὁρθῶς ὅτι ἡ μὲν ἄλλη σοφία ἦν ὁ μάγιστρος Ἰωάννης ἠρύσθη ἐν Ἀθήναις ἡμπορεῖ νὰ ἦτο ἀξιό-

λογος, περὶ τὸ ἐτυμολογικὸν ὅμως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐχώλαινεν ὁ ἀνὴρ. διότι παρήγε τὸ ὄνομα Ἀθῆναι ἐκ τοῦ στερητικοῦ α καὶ τῆς λέξεως θάνατος, ἀξίων ὅτι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Ἀθῶν ἦτο ταυτοσημον τοῦ ἀθάνατος. Ταῦτα περὶ Ἀθηνῶν, τὰ ὅποια τοσοῦτω μᾶλλον εὐχαρίστως παραθέτομεν ὅσῳ συνήθως ἄλλοιαν ἔχομεν ἰδέαν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς πόλεως ταύτης κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ νὰ προσθέσωμεν ὅτι καθ' ἑτέρας εἰδήσεις οἱ τότε Ἀθηναῖοι δὲν ὠφελούντο, ὥς φαίνεται, πολὺ ἐκ τῆς σφωδρόμενης ἐκείνης ἐν τῇ πατριδί αὐτῶν παιδείας. Διότι ἐπ' αὐτοῦ δὴ τοῦ σοφοῦ ἀρχιεπισκόπου Μιχαὴλ φέρονται περὶ αὐτῶν αἱ ἀκόλουθοι πικροὶ εἰδήσεις: «Τῶν ἀκρωμένων Ἀθῆνησιν οὐκέτ' ὄντων φιλομαθῶν οὐδὲ προσεκαίοντων τὴν τοῦ λόγου θερμότητα, μᾶλλον δὲ ποιοῦντων ἐπινουσάζειν, οἷς ὑπόκωφον ἐγδεύκνυνται τὴν ἀκρόασιν, ἵνα μὴ λέγω ὅτι ὅσα καὶ λύρας ὄνος κατὰ τὴν παροιμίαν τοῦ περισσόν τι λέγοντος ἐπιστρέφονται».

Ἀξιόλογα αὐτοτελείας προνόμια ἐνέμετο ὡσαύτως ἡ Μονεμβασία, τὴν ὁποίαν εἶδομεν τοσοῦτο γενναίως ἀποκρούσασαν τὴν ἐπίθεσιν τοῦ νορμαννικοῦ στόλου ἐπὶ Ρογέρου Β'. Τρία ἐν αὐτῇ ἀρχόντων γένη, ὁ Μαιμωνᾶς, ὁ Εὐδαίμονογιάννης (κατὰ συγκοπὴν Δαιμονογιάννης ἢ καὶ Μονογιάννης) καὶ ὁ Σοφριανὸς (τοῦ ὁποίου κλάδος ἦσαν οἱ Νοταράδες) ἐπρωτεύον τῶν συμπολιτῶν καὶ ἐκυβέρνηον τὰ τῆς κοινότητος πράγματα. Καὶ ἤριζον μὲν πρὸς ἄλληλα τὰ γένη ταῦτα μέχρις οὗ βραδύτερον οἱ Μαιμωνάδες κατήσχυσαν τῶν λοιπῶν ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον οἱ τοπικοὶ οὗτοι ἄρχοντες πολλὰκις ἀπέκρουσαν τὰς ξενικὰς ἐπιδρομὰς, καὶ ἰδίως ἐπὶ μακρὸν ἀντέστησαν εἰς τοὺς κυριαρχήσαντας τῆς Πελοποννήσου Φράγκους.

Τοιαύτας ἀκριβεῖς ὁπωσοῦν εἰδήσεις περὶ ἑτέρας τινὸς πόλεως δὲν ἔχομεν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους· ἀλλ' ἐξ ἄλλων τεκμηρίων γινώσκουμεν ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικῆς κυβερνήσεως εἶχεν ἐν γένει χαλαρωθῆ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἔτι ἀπὸ

Μανουὴλ Κομνηνός, ἡ δευτέρα αὐτοῦ σύζυγος Μαρία ἡ ἐξ Ἀντιοχείας καὶ ὁ υἱὸς αὐτῶν Ἀλέξιος.
(Ἐκ τοῦ ψαλτηρίου Βασιλείου)

τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν δωδεκάτην. Πολλοὶ μεγάλοι ἰδιοκίηται καὶ ἄρχοντες ἀπέβησαν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀπὸ τε τῆς βασιλείας καὶ τῶν ἄρχων σϋτῆς. Ἐκ τούτου δὲ ἀπατηθέντες τινὲς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ἀξιούσιν ὅτι εἰδὸς τι τιμαριωτικοῦ πολιτεύματος εἶχεν ἐπικρατήσει ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Ἀνατολῆς πρὶν ἢ οἱ δυτικοί, οἱ μετὰ ἑικοσιπενταετίαν κατακίησαντες αὐτό, ἐπιχειρήσωσι νὰ εἰσαγάγῃσι συστηματικῶς τὸ πολίτευμα τοῦτο παρ' ἡμῖν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ νέα αὕτη τῶν πραγμάτων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάστασις οὐδὲν εἶχε τὸ κοινὸν πρὸς τὸ τιμαριωτικὸν πολίτευμα τῆς Δύσεως καὶ οἱ παρήχθη ἐνταῦθα ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ κυβέρνησις, ἕνεκα τῶν ἀδιακόπων ἐμφυλίων πολέμων τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἕνεκα τῶν φοβερῶν ἐξωτερικῶν περισπασμῶν τῆς δωδεκάτης, οὔτε δύναμιν οὔτε καιρὸν εἶχε πλέον νὰ ἐπιτηρῇ τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις γινόμενα καὶ νὰ συνέχῃ τὰς ποικίλας ροὰς ὅσαι ἐκ ποικίλων ἀφορμῶν παρήχθησαν αὐτόθι πρὸς τὴν τοπικὴν ἀνεξαρτησίαν. Εἶδομεν τοὺς ἀγῶνας οὓς κατέβαλον οἱ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας βασιλεῖς ἵνα περιστείλωσι τὰς ἀρπακτικὰς διαθέσεις τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας δυνατῶν, καὶ ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων περὶ τούτου διατάξεων τῶν βασιλέων ἐκείνων διναμέθαι νὰ ἐξαγάγῃμεν τὸ εὐλόγον συμπέρασμα ὅτι οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἀπέβησαν πολυτάκως ἀτελέσφοροι. Ἐννοεῖται λοιπὸν τί συνέβη ἐπὶ τῆς ἀναρχίας τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐξέλιπεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία καὶ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, οἵτινες ἠνέφρωσαν μὲν μέχρι τινὸς τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην ἀλλ' ὑπὸ τοσούτων περισπασμῶν ἐξωτερικῶν πολέμων ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀνέχωνται πολλὰ τῶν ἀπολημάτων τὰ ὅποια οὐδέποτε ἠνέσχετο ἡ μακεδονικὴ δυναστεία. Ἐντέθην πολλοὶ τῶν μεγιστάνων κατήντησαν νὰ γίνωσι κύριοι ὁλοκλήρῳ ἐπαρχιῶν, τὰς ὁποίας διεχειρίζοντο οὐχὶ ὡς ἀπλοὶ ἰδιοκίηται ὑποκαίμενοι εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰς ἀρχάς τοῦ κράτους ἀλλ' ὡς δυνάστης σχεδὸν αὐτοκέφαλοι καὶ ἀνεξάρτητοι, τόσῳ μᾶλλον ὅσοι τινὲς τῶν δυναστῶν ἐκείνων συγγενεῖς ὄντες τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ἀπέβαινον καὶ ὡς ἐκ τούτου φοβεροὶ εἰς τε τοὺς ὑποτέλεις καὶ τοὺς κατὰ τόπους ἄρχοντας. Ὁ Βρανᾶς, ὁ Καντακουζηνὸς καὶ ἡ Εἰρήνη Παλαιολογίνα εἶχον τοιαῦτα ἀχανῆ κτήματα ἐν Ἠπείρῳ. Ὁ Κοντοστέφανος καὶ ὁ Καμύτζης ἦσαν κύριοι τοῦ πλείστον μέρους τῆς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπαρχίης Λαοδικείας. Τὰ κτήματα τῆς Εὐφροσύνης Δούκαινας τῆς συζύγου τοῦ μετὰ μικρὸν βασιλευσάντος Ἀλεξίου Γ' Κομνηνοῦ, περιλαμβάνον τὰς θεσσαλικὰς πόλεις Βίσσεναν, Φάρσαλον, Θαιμιάκων, Ραβένικαν, Ἀλμυρὸν καὶ Δημητριάδα καὶ σημειωτέον ὅτι ἡ πόλις τοῦ Ἀλμυροῦ ἦτο τότε μία τῶν ἐμπορικωτέρων καὶ λαμπροτέρων πόλεων τοῦ κράτους. Οὐδὲν ἦπτον δὲ ἱσχυροὶ ἦσαν ὡς ἐκ τῶν κτημάτων αὐτῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις οἱ Ραοῦλ, οἱ Πετραλεῖφαι (ἐν Αἰτωλίᾳ), οἱ Μελισσηνοὶ καὶ πλείστοι ἄλλοι, ὧν οὐκ ὀλίγοι κατήντησαν καὶ δι' ἐπισήμων ἐγγράφων νὰ ἀναγνωρισθῶσι κύριοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων.

Εἰς τῶν ὀνομαστοτέρων ἐπαρχιακῶν ἀρχόντων τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐπὶ τε τῷ πλουτίῳ καὶ τῇ εὐγενείᾳ αὐτοῦ ἐπῆρξεν ὁ ναυπλιεὺς Σγουρός (1). Ὁ Σγουρός

(1) Τὸ ὄνομα Σγουρός οἱ Ἀλβανισταὶ τῆς Ἰταλίας θεωροῦσιν Ἀλβανικὸν ταῦτόν τῳ παρὰ Χαλκοκονδύλῃ ἀναφερομένῳ Σκουρῷ.

Παρὰ τοῖς ἐν Σικελίᾳ ἑλληναλβανοῖς πολλοὶ οἰκογένειαι φέρουσι τὸ ὄνομα Σκουρός, ὅπερ οἱ μὲν θεωροῦσι προσερχόμενον ἐκ τοῦ μικρασιατικοῦ Σκληροῦ, οἱ δὲ μεταποιῶσιν αὐτὸ εἰς Ἰσχυρός. Ὁ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Νεαπόλεως καθηγητὴς τῆς ἐκ' ἐσχάτων χάριν πολιτικοῦ σκοποῦ ἰδρυθείσης ἑδρας τῆς Ἀλβανικῆς Πέτρος Σκληρός (ἡ ὡς ἀξιοὶ οὗτος, Σκουρός) ἱσχυρίζεται ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι αὐτὸ τὸ παρὰ Χαλκοκονδύλῃ ἀναγεγρεμμένον Σκουρός, ὅπερ πάλιν θεωρεῖ ταῦτόν τῳ Σγουρός, ἀλβανικὴν οὕτως ἀποδίδων καταγωγὴν τῳ Διόντι Σγουρῷ.

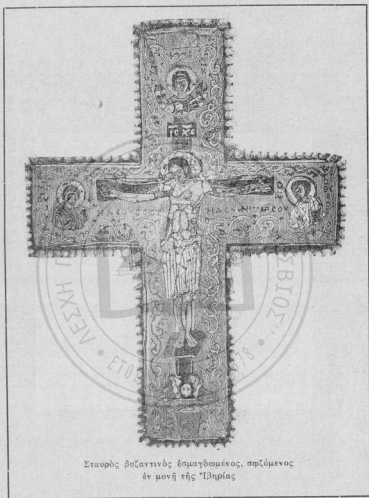
γενόμενος κύριος τοῦ Ναυπλίου κατέλιπε τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ κληρονομικῶς οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Λέοντα, ὅστις ἐπεχείρησεν, ὥς θέλομεν ἴδει, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ κυριαρχήσῃ ἀπάσης τῆς Πελοποννήσου καὶ σχεδὸν ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλος ἰσχυρὸς οἶκος τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην ἦσαν οἱ λεγόμενοι Μαυροζῶμαι ἢ Μαυροζούμαι, περὶ ὧν θέλομεν εἶπει βραδύτερον πλείονερά τινα. Ἐλάβομεν δὲ ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῇ 11 ἑκατονταετηρίδι τὸν ἰσχυρὸν τῆς Λακεδαιμόνους προύχοντα Ἰωάννην Μαλακηνόν.

Ἄλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων αἰτιῶν παρήχθησαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἄρχοντες αὐτοτελεῖς καὶ αὐτόνομοι. Ἐν Τραπεζοῦντι λόγου χάριν, ἦτοι ἐν τῷ δουκάτῳ Χαλδίας, ὅπως ἐκαλεῖτο ἡ ἐπαρχία αὕτη ἐπισήμως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λέοντος Γ', οἱ στρατηγοὶ ἀπέβησαν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, καὶ διατελοῦντες εἰς φιλικὰς σχέσεις ἔνθεν μὲν μετὰ τῶν Σελτζούκων, ἔνθεν δὲ μετὰ τῶν βασιλέων τῆς Γεωργίας, ἠδύναντο ἐκ διαλειμμάτων νὰ λογισθῶσιν ὡς ὑποτελεῖς τοῦ κράτους ἡγεμόνες μᾶλλον ἢ ὡς στρατηγοὶ κατὰ τὸ δοκοῦν ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως διοριζόμενοι καὶ παύομενοι. Οὕτως ὁ Θεόδωρος Γαβρᾶς Α', γενναῖος ἑγχώριος ἀνὴρ, ἦλθε τῷ 1091 εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον Α', ὡς πρὸς ἴσον καὶ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ διετέλεσε κύριος τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γρηγόριος, ὁ συζηχθεὶς τὴν βασιλοπούδα Μαρίαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διαζευχθεὶς ἀπ' αὐτῆς, ἀπέβη ἦτον εὐτυχῆς, διότι κατετροπώθη ὑπὸ τῶν βασιλικῶν περὶ Κολώνειαν τῷ 1106 καὶ ἡχμαλωτεύθη. Μετὰ ἐνὸς ἡμέρας ἔτους φυλάσιν ἀπελύθη πάλιν, λαβὼν ἐκ νέου τὸ δουκάτον Χαλδίας. Ἦτο δὲ ὁ Γρηγόριος οὗτος δυσλογουμένως συγγενὴς τῶν Ταρωνιτῶν, οἵτινες ἐξ Ἀρμενίων ἔλκοντες τὸ γένος πολλὰς διέπρεψαν ὡς στρατηγοὶ ἐν τῷ κράτει καὶ ὑπ' ἡμῶν ἐμνημονεύθησαν⁽¹⁾. Ὁ Γρηγόριος ἀπέβη ὡσαύτως ἀτυχὴς τῷ 1119 εἰς τὴν κατὰ τῶν μουσλεμανῶν τῆς Μελιτηνῆς ἐκστρατείαν αὐτοῦ, ὅτε ἡχμαλωτεύθη ἐκ δευτέρου καὶ ἐδέησε νὰ καταβῇ λύτρα ὑπέρογκα, τριάντα χιλιάδων χρυσῶν. Μετὰ τοῦτον ἀναφαίνεται ὁ Κωνσταντῖνος Γαβρᾶς, ἴσως υἱὸς τοῦ Γρηγορίου, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλέξιος διώρισε στρατηγὸν Φιλαδέλφειας, τῷ δὲ 1123 κύριον Τραπεζοῦντος. Καὶ αὐτὸς ἐζήτησε νὰ ἀποβῇ ἀνεξάρτητος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους περὶ τὸ 1142 ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως καὶ ἀπεστάλῃ ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ὡς πρέσβυς εἰς τὸν σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου. Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον μνημονεύεται ὁ Μιχαὴλ, ὅστις διετέλεσε σύζυγος τῆς Εὐδοκίας Κομνηνῆς, διέπρεψεν ὡς στρατηγὸς ἐν τῷ οὐγγαρικῷ πολέμῳ, καὶ ἔπειτα ἀπεστάλῃ κατὰ τῶν Σελτζούκων τοῦ Ἰκονίου μετὰ τῶν ταγμάτων τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τοῦ παραιεμένου Οἰναίου⁽²⁾. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Μιχαὴλ, περιπεσὼν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς δυσμένειαν, ἐστεγέρθη τοῦ δουκάτου αὐτοῦ, καὶ ἐδέησε νὰ καταφύγῃ παρὰ τοῖς Τούρκοις τοῦ Ἰκονίου. Τοῦλάχιστον μνημονεύεται Γαβρᾶς τις ἔλθων πρὸς τὸν Μανουὴλ πρέσβυς τοῦ σουλτάνου. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι τῷ 1167 δοῦς Τραπεζοῦντος ἐπῆρχεν ὁ Νικηφόρος Παλαιολόγος, καὶ ὅτι μόλις περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ἀναφέρεται πάλιν περὶ Τραπεζοῦντα ἑδρεῖον τελευταῖος τις τῶν Γαβρᾶδων ἀπόγονος, ὁ Θεόδωρος Β', ὅστις ἐπὶ τῆς κατακτήσεως τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων κατώρθωσε νὰ μείνῃ ἀνεξάρτητος κύριος τῆς Ἀμισοῦ.

(1) Ταρωνίται ἦσαν γόνος ἀρχαίων μεγιστάνων τῆς Ἀρμενίας, λαβόντες τὸ ὄνομα ἐκ τῆς χώρας Ταρῶν, ἧς ἦσαν τοπάρχαι.

(2) Τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς Ποντικῆς πόλεως εἶναι Οἰνόη, ἀλλ' ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς ἑλληνοῖς χρόνοις εἶναι ἐν χρήσει καὶ ὁ τύπος Οἰναῖον.

Ὡσαύτως καὶ ἐν Κρήτῃ ὑπῆρχον οἰκογένειαι οὐκ ὀλίγαι νεμόμεναι κτήματα μεγάλα, φέρουσαι τὸ τῶν ἀρχόντων ὄνομα καὶ οὐσαι σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως. Ἐν τῷ κεφ. Ζ' τοῦ προηγουμένου βιβλίου ἀνεφέραμεν τὰ ὀνόματα τῶν οἴκων τούτων, τοὺς Χορτάτους, τοὺς Μελισσηνοὺς, τοὺς Λυγῆνους, τοὺς Βλαστοὺς, τοὺς Κλάδους,

τοὺς Μουσούρους, τοὺς Γαβαλάδες καὶ ἄλλους· καὶ εἶπομεν ὅτι κατὰ τινες οἱ οἴκοι οὗτοι ἐγκατεστάθησαν ἐν Κρήτῃ μετὰ τὴν ἀνάγκησιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκά, ὅστις κατέφυγεν εἰς τὴν μετοικεσίαν ταύτην ἵνα ἐνισχύσῃ αὐτόθι τὸν πολυειδῶς μαρανθέντα ἐπὶ τῆς ξενικῆς κυριαρχίας ἑλληνισμόν. Κατ' ἄλλους ὅμως ἢ ἐπὶ τῆς Κρήτης ἐγκατάστασις τῶν οἰκογενειῶν τούτων συνέβη ἐπὶ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ κατ' ἄλλους ἔτι βραδύτερον, ἀλλὰ πάντοτε πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως

διότι ἐπὶ τῆς κατακτῆσεως ταύτης βλέπομεν τοὺς ἀπογόνους τῶν κρητικῶν ἐκείνων ἀρχόντων ἐξωσθέντας μὲν ἐν μέρει ἀπὸ τῶν κτήσεων αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων Ἑνεκῶν, λαμπρῶς δὲ καὶ ἐπανελημμένως ἀγωνισαμένους κατὰ τῶν πολεμίων τούτων, μάλιστα δὲ τοὺς Μελισσηνοὺς, τοὺς Χορτάτους, τοὺς Καλλέργας καὶ ἄλλους.

Ἀλλὰ σφύζονται τεκμηριᾶται ἐνδοκίμωτα ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ, παρεκτὸς τῶν πρὸ μικροῦ μνημονευθέντων εὐαριθμῶν ἐπιφανῶν οἰκόν, ὑπήρχον καὶ ἄλλα πολλὰ γένη ἀρχοντικά, ἔχοντα κτήματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μεγάλα, καὶ ἐπιβάλλοντα πολλάκις τὴν θέλῃσιν αὐτῶν εἰς τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν. Ἐν τῷ προοίμῳ τοῦ παρόντος τόμου εἶδομεν ὅτι οἱ ἐν Πελοποννήσῳ πρωτοσπαθάριοι, σπαθαροκανδιδᾶτοι, σπαθάριοι καὶ στρατορες ἐτέλουν πρὸς τὸ κράτος ὑποχρεώσεις τινὰς καὶ χρήματα καὶ ἵππους, ὁσῶς δὲν ἐστράτευον αὐτοπροσώπως. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι οὐ μόνον οἱ ἅπλοῖ στρατιῶται, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτῶν ἦσαν μονίμως ἐγκατεστημένοι ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἔχοντες ἐν αὐτῇ κτήματα λόγου ἄξια. Ὅτι δὲ οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι καὶ μάλιστα οἱ ἀνώτατοι ἐξ αὐτῶν, οἱ πρωτοσπαθάριοι, δὲν περιορίζοντο εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν καθηκόντων, ἢ τῶν ἀναπληρουσῶν αὐτὰ χρηματικῶν καὶ ἄλλων ὑποχρεώσεων, ἀλλ' ἀνεμίνυντο καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ τοῦ τόπου πράγματα, λαμβάνοντες τὴν τάξιν καὶ τὸ ὄνομα τῶν ἀρχόντων, δηλοῦται ἐξ ὧσαν συνέβησαν ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ. Ἡ τότε ἱστορηθεῖσα στάσις τῶν πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Βάρδαν Πλατυπόδην, μαρτυρεῖ ὅτι οἱ πρωτοσπαθάριοι τῆς χερσονήσου ἀπετέλουν κοινὴν τι σωματεῖον ἔχον κοινὰ συμφέροντα καὶ πρὸ πάντων τὸ συμφέρον τοῦ νὰ κυβερνώσι τὰ πράγματα τῆς χερσονήσου κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς. Οὐδὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία τις ὅτι οἱ ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τῆς τῶν Φράγκων ἐπιδρομῆς ἀναφερόμενοι ἀρχοντες καὶ προεστώτες, ὡς ἀντιπροσωποὶ καὶ πρόμαχοι τοῦ Ἰσλαμικοῦ πληθυσμοῦ, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, ἢ ἀπόγονοι, ἴσως διάδοχοι τῶν πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατ'ὸν νόμον τοῦ κράτους τῷ 1180, ὅτε ἀπεβίωσεν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ Κομνηνός. Κατ' ἐμφάνειαν δὲν ἦτο οὔτε μικρότερον οὔτε ἀσθενέστερον τὸν χρόνον καθ' οὗς, πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, εἶχεν ἀναλάβει τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός. Ἡμπορεῖ μάλιστα νὰ εἴπῃ τις ὅτι εἶχε πρόσχημα τι λαμπρότερον. Αἱ μεγάλαι στάσεις τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος οὐδόλως ἐπανεληφθήσαν κατὰ τὴν δωδεκάτην. Ἄν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ οὐδεμία ἀνεκτίθη τῶν χωρῶν ὅσαι προηγουμένως εἶχον ἀπολεσθῇ, οὐδὲ ἀπολέσθη ὅμως ἄλλη τις χώρα. Ἐν τῇ μικρῇ Ἀσίᾳ ἐροπολογοῦντο μὲν συχνότατα τὰ μεταξὺ Τοῦρκων καὶ Ἑλλήνων ὄρια, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ μεγάλην ἦταν, ἐν γένει εἰπεῖν οἱ Τοῦρκοι ἐδρεύοντες ἐν Ἰκονίῳ, ἤρχον τῶν περὶ μεσογείων χωρῶν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐξηκολοοῦν ἀρχοντες ὅλων τῶν μᾶλλον παραλίων χωρῶν ἀπὸ τοῦ θέματος Χαλδίας πρὸς βορρᾶν, μέχρι τοῦ θέματος Κιλικίας πρὸς μεσημβρίαν. Παρεκτὸς δὲ τοῦ ἀξιολόγου ἐπὶ τούτου τιμήματος τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἣ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐδέσποζεν ἀπάσης τῆς εὐρείας χώρας τῆς ἐκτεινομένης ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι τοῦ Ταινάρου, τῶν Ἰονίων νήσων μεγάλων τε καὶ μικρῶν, Κρήτης, Κύπρου, Ρόδου Σάμου, Λέσβου, Χίου, Εὐβοίας καὶ τῶν ἄλλων. Οὐ μόνον δὲ τὸ κράτος ἀπετέλει ἐπὶ ὅγκον συμπαγῆ λόγου ἄξιον, ἀλλὰ διὰ τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας καὶ τόλμης τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ εἶχε περιβληθῇ αἴγλην τινὰ ἣτις ἠδύνατο νὰ ἀπατήσῃ περὶ τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ δυνάμεως πάντα ὅστις ἤθελε προσέχει μόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τῶν πραγμάτων ἐμφάνειον. Διότι εἶδομεν τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν μεγιστάνων τῆς Εὐρώπης κίψαντας τὸ γόνυ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου

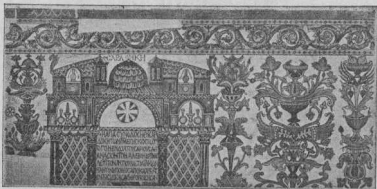
Α' Κομνηνοῦ, καὶ δρόσαντας εἰς αὐτὸν πίστιν ὑπακοῆς καὶ ὑποτελείας. Εἶδομεν τοὺς στρατοὺς τῶν γενναιοτέρων τῆς Εὐρώπης λαῶν καὶ ἡγεμόνων πολλὰκις κατατροπωθέντας ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν στρατῶν. Εἶδομεν τὸν βασιλεῦα τῶν Ἱεροσολύμων παρακολουθήσαντα ὡς ἰδιώτην τὴν πομπικὴν εἰς Ἀντιόχειαν εἰσόδον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τὸν δὲ ἡγεμόνα τῆς πόλεως ταύτης ὡς ὑπηρετήν τινα παρεπόμενον τῷ λαφύ τῷ μονάρχῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἶδομεν τοὺς βασιλεῖς Ἀλέξιον καὶ Μανουὴλ Κομνηνὸν ἀξιόσαντας νὰ λάβωσι καὶ αὐτὴν τὴν αυτοκρατορίαν τῆς Ἀσίας. Ὡστε ἐκ πρώτης ὄψεως ἡδύνατό τις νὰ νομίσῃ ὅτι τὸ κράτος ἔσφζε δυνάμεις ἀκμαίας καὶ ὅτι πολὺ εἰσέτι ἀπέιχε τῆς πτώσεως αὐτοῦ. Καὶ ὅμως 25 δὲν παρήλθον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μανουὴλ ἔνιαυτοὶ καὶ ὁ κολοσσὸς ἐκεῖνος, ὁ τοσοῦτον κατ' ἐπιφάνειαν λαμπρὸς, κατέλιπτε διὰ μιᾶς ὡς σῶμα ἀσθενὲς καὶ ἄψυχον.

Ὁ ἀναγνώστης ὁ διεξελθὼν μετ' ἐπιστασίας τὰ τέσσαρα τελευταῖα βιβλία τῆς μακρᾶς ταύτης ἱστορίας εἶναι βεβαίως πρὸ καιροῦ παρεσκευασμένος εἰς τὴν κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπροσδόκητον ταύτην καταστροφὴν. Ἡεῖρρει πρὸ πάντων ὅτι τὸ ἀχανὲς ἐκεῖνο κράτος οὐδέποτε ἐκτίσαστο μίαν τῶν βάσεων τῆς πραγματικῆς δυνάμεως πάντος κράτους, τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα. Ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν μοναρχία ἀπρητίσθη ἀνέκαθεν ἐκ κράματος ποικίλων ἄλλων φυλῶν, τῶν ὁσίων ἐπρώτευσεν μὲν προαίοντος τοῦ χρόνου ἡ ἑλληνικὴ, πολιτικῶς καὶ κοινωνικῶς, τὰς ὁποίας ὅμως αὕτη οὐδέποτε ἡδυνήθη νὰ συγχωνεύσῃ ἐν αὐτῇ καθ' ὁλοκληρίαν διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡδιώκοιτο ἐπιδρομαὶ καὶ ἐγκαταστάσεις ἀλλοφυλῶν ἐκπολαπλάσιζον τὰ πλήθη αὐτῶν ὥστε ἐπὶ τέλους, ἀπὸ ἀπολέσθη ὁλόκληρος ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας, ἔτι δὲ τὸ ἥμισυ καὶ ἐπέκεινά τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ κατήντησε λόγῳ ἀριθμητικῶ νὰ μειονοψηφῇ ἐντὸς τοῦ κράτους. Πλὴν τοῦτου ὁ μεσαιωνικὸς οὗτος ἑλληνισμὸς ἐξησθένησε καὶ ἠθικῶς πολὺ διὰ τε τὰς ἡμαρτημένας θρησκευτικὰς δοξασίας αἰτίνες ἐπεκράτησαν παρ' αὐτῷ καὶ τὴν δεινὴν τοῦ λαοῦ ἀπαιδευσίαν πᾶσαι δὲ αἱ ἀπόπειραι αἱ γινόμεναι κατὰ τὴν ὁγδόην καὶ τὴν ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς πλημμελοῦς ταύτης καταστάσεως, ἐμταίωθησαν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι διὰ τοῦ ἐπιτηδεῖον διουχητικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, ὅστις ἀνέκαθεν διεῖπε τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἐπὶ δὲ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐβελτιώθη καὶ ἐτελειώθη, ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς κατώρθωσε κατὰ τὰς δύο ἐπομένας ἑκατονταετηρίδας οὐ μόνον νὰ συντηρηθῇ, ἀλλὰ καὶ εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὸς νὰ ἀποβῇ. Ἐν ἑλλείψει ὅμως ἀποχρώντων ἠθικῶν ἐλατηρίων, ὁ ὅλος τυχνητὸς ἐκεῖνος ὀργανισμὸς ἐφθάρη δι' αὐτῶν τούτων τῶν ἰδίων αὐτοῦ συστατικῶν. Ἰδίως δέ, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον τὸν ὑπῆρχον δὲν ἐστοράνευε, μέγα τὸν στρατοῦ μέρος συνέκειτο ἐκ ξένων μισθοφόρων, οἵτινες οὐδεμίαν παρεῖχον ἐγγύνησιν πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως καὶ ἐπὶ τέλους πολλὰκις ἐπρόδωκαν πολῦτιμα τῆς πολιτείας συμφέροντα. Καὶ ἡ δυσκολία αὕτη ἦν συνήντων οἱ ἡγεμόνες περὶ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἀπαιτουμένου ἰθαγενεῖς στρατοῦ ἐγένετο πρόξενος τοῦ ὀλεθριωτάτου τῶν δεινῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατεβιβρώσαιο ἤδη τὸ κράτος. Διότι αὕτη ὑπεχρέωσε τοὺς Κομνηνοὺς νὰ ἀγοράσωσιν ἀλληλοδιαδόχως τὴν συμμαχίαν τῶν Ἑνετῶν, τῶν Γενοαίων καὶ τῶν Πισατῶν διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς παραχωρήσεως προνομίων καὶ δικαιωμάτων ἄτινα συνεπύγαγον πολυειδίᾳ τοῦ κράτους ἐξασθένειαν. Ναὶ μὲν ἀπὸ τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος πολλὴν ἔλαβεν ἐπίδοσιν ἡ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν ἀρχαῖον συνοικέωσιν, ἀλλὰ ἡ νέα αὕτη τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις, ἥτις βραδύτερον ἔμελλε νὰ συντελέσῃ εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν ἀνοξωπύρηναι καὶ ἀνάπλασιν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος, δὲν εἶχεν ἔτι τότε συμπληρωθῇ ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀναπληρώσῃ τὸν ἤδη παρακμάσαντα μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν. Κατ' ἀρχὰς μάλιστα, ἥτοι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς μακεδονικῆς δυνα-

στείας, μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ, ὁ νέος ἐκεῖνος ἑλλη-
νισμὸς διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ πρὸς τὸν καθεστῶτα μεσαιωνικόν, προδήλως ἐπετάχυνε τὴν
τοῦ κράτους κατὰλυσιν, ὅπως διὰ μακρῶν ἐξηγήσαμεν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος βιβλίου.
Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τοὺς ἀδιαλείπτως ἐπιτιθεμένους ἑξωτερικοὺς πολεμίους
ὧν δύο μάλιστα κατὰ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα ἀπέβησαν φοβερώτατοι ἀπ' ἀνα-
τολῶν οἱ Τούρκοι καὶ ἀπὸ δυσμῶν οἱ σταυροφόροι, καὶ προσέτι τὴν ὥς ἐκ τῶν περισπα-
σμῶν τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως κορυφωθείσαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις πολυαρχίαν καὶ ἀναρ-
χίαν, θέλομεν κατανόησι πῶς ὁ φαινόμενος ἐκεῖνος κολοσσὸς δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀνθέξῃ
ἤδη εἰς τὴν πνοὴν τοῦ ἐλαχίστου σφοδροῦ ἀνέμου. Τὰς ἐπαρχίας ἐνέμοντο ἡ μεγιστάνες
αὐτοκέφαλοι ἢ ξένοι ἐπίβουλοι, καὶ αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν ἐπηπείλουν ἀδιακόπως
60.000 ἀλλόφυλοι ἔχοντες ἐν αὐτῇ ἴδια φρούρια καὶ ἰδίους στόλους. Ἐν τῇ δωδεκάτῃ
ἑκατονταετηρίδι τὸ κράτος δὲν διετηρήθη εἰμὴ διὰ τῆς ποικίλης καὶ ἑξαιρέτου προσωπικῆς
ἀξίας τῶν τριῶν Κομνηνῶν, Ἀλεξίου, Ἰωάννου καὶ Μανουὴλ. Ἀλλ' ἤδη εἰς ἐπίμετρον
πάντων τῶν προεκτεθέντων κακῶν ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ ἔμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας παι-
δός, καὶ παιδὸς εὐρισκομένου ἐν μέσῳ περιστάσεων, τῶν ὁποίων πᾶσαν τὴν δεινότητα δὲν
θέλει ἐκτιμήσῃ ὁ ἀναγνώστης εἰμὴ ἀφοῦ πρὸς τοῖς προηγουμένοις διεξέλθῃ καὶ τὰ ἐπόμενα

Νόμισμα Μανουὴλ Κομνηνοῦ.

Ψηφιδωτά τῆς ἐν Βηθλέεμ ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου,
τῶν χρόνων Μανουὴλ Κομνηνοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΚΟΜΝΗΝΟΙ

Ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως δύο συζύγους, ἔξ ὧν πρώτη μὲν ἦν «ἡ ἔξ Ἀλαμάνων Εἰρήνη, τὸ ἅγιον ἐκείνη γέννημα», λέγει ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος· δευτέρα δὲ ἡ Γαλλίς Μαρία ἡ Ζένη, θυγάτηρ τοῦ Ραιμούνδου τῆς Ἀντιοχείας, ἐπὶ καλλονῇ μᾶλλον ἢ ἐπ' ἀρετῇ φημιζομένη. Ἐκ τοῦ πρώτου γάμου δὲν ἐγέννησεν εἰμὴ μίαν θυγατέρα, τὴν Μαρίαν, ἣν συνέζευξε τῷ 1178, τριακονταετῇ τότε οὖσαν, μετὰ τοῦ δευτέρου υἱοῦ τοῦ μαρκίανος τοῦ Μομφερατικοῦ, ὅστις διετέλεσε πιστὸς αὐτοῦ φίλος εἰς τὰς πρὸς τὸν Φρειδερίκον ἔριδας. Ἐκαλεῖτο δὲ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ οὗτος Ραϊνέριος καὶ ἦτο μόλις 17 ἐτῶν. Υἱὸν δὲν ἐκτήσατο ὁ Μανουὴλ εἰμὴ ἔκ τοῦ δευτέρου γάμου· καὶ τὸν υἱὸν τοῦτον ὀνόματι Ἀλέξιον Β', ὄντα δωδεκαετῇ, συνέζευξε μετὰ τῆς Ἀγνῆς, τῆς ἑλληνιστὶ μετονομασθείσης Ἀννης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ', ἥτις καίτοι μόλις διέτρεχε τὸ ὄγδοον τῆς ἡλικίας ἔτος ἀπεστάλῃ ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῆς τῷ 1179 εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀποθανόντος τοῦ Μανουὴλ, ἡ χήρα αὐτοῦ Μαρία κατ' ἀρχὰς ἀπεχώρησε τῶν ἀνακτόρων καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι μελετᾷ νὰ μονάσῃ. Ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινεν ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἥτις ἥκιστα συνεβιβάζετο πρὸς τὰς κοσμικὰς αὐτῆς ἔξεις, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπιστρέψασα εἰς τὰ βασίλεια ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου αὐτῆς υἱοῦ καὶ τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, ἀναψιῶ ὄντος τοῦ πρῶτον αὐτοκράτορος. Τοιαύτῃ κυβέρνησιν δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δεινότητα τῶν περιστάσεων, ὅτε μετ' ὀλίγον ἐγνώσθη ὅτι μεταξὺ τῆς Μαρίας καὶ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ ὑπῆρχον σχέσεις ἄθεσμοι. Ἐντεῦθεν δὲ πάντες οἱ μεγιστάνες δυσареοστηθέντες ἤρχισαν ἀντιπολιτευόμενοι καὶ μετ' ὀλίγον συνομόσαντες Πολλὰ δὲ ὑπῆρχον κατὰ δυσισχίαν τὰ ὅπλα τὰ ὅποια ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσι κατὸ τῆς κυβερνήσεως. Παρεκτὸς τῆς σκανδαλώδους ἐκείνης τῆς βασιλίδος μητρὸς διαγωγῆς

ἦτις ἔδωκε μετ' ὀλίγον ἀφορμὴν εἰς τὴν συκοφαντίαν, ὅτι αὕτη ἐμελέτησε νὰ δηλητηριάσῃ τὸν ἴδιον υἱόν, ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι ἀφορμαὶ δυσαρρεσκείας παρὰ τῇ λαῶ. "Ὁλη σχεδὸν ἡ κυβέρνησις συνέκειτο ἐκ ξένων. Ἡ Μαρία ἦτο Γαλλίς· ὁ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ τοῦ Μανουὴλ γαμβρός, ὅστις εἶχεν ἀναγορευθῆ ὑπ' αὐτοῦ καῖσαρ, ἦτο Ἰταλὸς τὸ γένος. Ἐν γένει δὲ ὁ βασιλεὺς ἐκείνος, καίτοι ἐκθύμως κατὰ τῶν Φράγκων ἀγωνιζόμενος εἶχε περιστοιχισθῇ ὑπὸ πολυαριθμῶν ἱπποτῶν τοῦ γένους τούτου, οἵτινες νευόμενοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κτήματα πλούσια καὶ μεγάλα προεκάλειον τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἐγγχωρίων. Εἶδομεν δὲ ὅτι ἡναγκάσθη νὰ ἐπικυρώσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ προνόμια τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους ἰταλικῶν κοινοτήτων, ὅπερ οὐ μικρὸν ὥσαυτως συνετέλει εἰς τὸν ἐρεθισμὸν τῶν πνευμάτων. "Ὡστε ἡ ἀρξαμένη ἡδὴ ἀντιπολίτευσις προσέλαβε τὸν χαρακτῆρα ἐθνικῆς κατὰ τῶν ξένων ἀντιδράσεως καὶ ἀπέβη ἐπὶ τέλους διὰ τοῦτο μάλιστα φοβερά καὶ ὀλεθρία. «Διακτεσόντες γὰρ λέγει ὁ Εὐστάθιος, καὶ ἡ δέσποινα καὶ ὁ πρωτοσεβαστὸς τοῦ ὑπὸ Ρωμαίων στέργεσθαι, ἀπέβλησαν εἰς τοὺς Λατίνους, καὶ προσφκειώθησαν αὐτοὺς «δόροις καὶ μάλιστα ἐπιοσχί-ασει τοῦ τὴν πόλιν τε προνομιεῦσαι καὶ ὑπὸ δουλείαν αὐτοῖς τοὺς Ρωμαίους θέσθαι». Κατ' ἀρχὰς ὁμῶς καὶ αὐτοὶ οἱ ξένοι διηρέθησαν πρὸς ἁλλήλους. Ἡ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὴ τοῦ νεαροῦ βασιλέως καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς, ὁ καῖσαρ, συνετάχθησαν μετὰ τῶν συνωμοτῶν, ἡ μᾶλλον ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἐπιχειρήματος μετὰ τῶν υἱῶν Ἀνδρόνικου Κομνηνοῦ, Μανουὴλ καὶ Ἰωάννου, τοῦ πρωτοστράτορος Ἀλεξίου, πρώτου ἐξαδέλφου τοῦ Μανουὴλ, τοῦ ἐπαύχου Ἰωάννου Δούκα καὶ ἄλλων. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπιβουλὴ ἀνεκαλύφθη, οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῆς κινδυνεύοντες νὰ συλληφθῶσιν ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς τὰ ὅπλα τῇ 1182, καὶ οὕτως ἐξεργάγῃ δεινὸς ἐμφύλιος ἀγὼν ἐν αὐτῇ τῇ πρωτεύουσῃ. Αἱ δύο μερίδες συνήψαν μάχην αἱματηράν ἐπὶ τῆς πλατείας τῶν βασιλείων, οἱ δὲ στασιασταὶ ὀχρωθέντες ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὑπέστησαν αὐτόθι πολιορκίαν τακτορῇ. Τελευταῖον ὁ πατριάρχης κατόρθωσε νὰ ἐπιφέρῃ συνδιαλλαγὴν τινα μεταξὺ τοῦ καίσαρος καὶ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ, ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ τελευταίου τούτου ἐφαίνετο ἀσφαλισθεῖσα, ὅτε αἰφνης παρέστη ἐπὶ τῆς αἰσανῆς τοῦ Βασίλειου παραλλας μετὰ στρατοῦ ἀξιολόγου ἀνὴρ ὅστις πρὸ καιροῦ μὲν εἶχεν ἀναμιχθῇ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἀπὸ δὲ τῆς στιγμῆς ταύτης ἐμελλε νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς εἶχε δύο υἱούς, τὸν διαδεξάμενον τὴν ἀρχὴν Ἰωάννην, καὶ τὸν Ἰσαάκιον. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἐγέννησε δύο πάλιν υἱούς, τὸν Ἰωάννην, ἐκείνον ὃν εἶδομεν αὐτομολήσαντα πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἀλλαξοπιστήσαντα, καὶ τὸν Ἀνδρόνικον, ὅστις ἦτο λοιπὸν πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Μανουὴλ, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ὁ Ἀνδρόνικος αὐτὸς ὑπῆρξεν εἰς τῶν παραδοχότερων χαρακτήρων ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὁ δὲ χαρακτὴρ οὗτος ἐξωγραφῆθῃ ὑπὸ δύο ἐξ ἴσου ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τοῦ ἡμετέρου Εὐσταθίου τοῦ Θεσσαλονίκης ἱεράρχου, ὅστις ἔγραψε τὰς εἰς Ὀμηρον παρκεβολάς· καὶ τὰ εἰς Λιονύσιον τὸν Περικλητὴν σχόλια, καὶ τοῦ δαιμονίου Ἀγγέλου Γίββωνος, ὅστις ἔγραψε τὴν πολυθρόνητον ἐκείνην ἱστορίαν τῆς παρακμῆς καὶ πτώσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Καὶ θέλομεν λοιπὸν παραθεῖσι ἐνταῦθα ἀμφοτέρας ταύτας τὰς εἰκόνας, ἵνα δι' αὐτῶν ὁ ἀναγνώστης οὐ μόνον οἰκωθῇ ἐκ προοιμίου πρὸς τὸ πρωτότυπον ἀλλὰ καὶ λάβῃ προσετι ἐννοίαν τινα τῆς ἀντιθέτου φύσεως τῶν δύο ἱωγράφων. Ὁ μὲν εἶναι ἐπιεικέστερος, ὁ δὲ αὐστηρότερος· ὁ μὲν πρακτικώτερος, ὁ δὲ θεωρητικώτερος, ὁ μὲν παρίστησι τὸ νεώτερον ἱστοριογραφικὸν πνεῦμα, ὁ δὲ τὸ ἀρχαιότερον. Ἀλλ' ἀφήσωμεν τὰ ἔργα νὰ λαλήσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν,

Ὁ Ἀνδρόνικος, λέγει ὁ Γίββων, εἶναι εἰς τῶν ὥραιότερων χαρακτήρων τοῦ αἰῶ-

νος έκείνου, ὁ δὲ βίος αὐτοῦ καὶ ἡ πολιτεία ἠδύναντο νὰ δώσωσιν ἀφορμὰς εἰς παραδοξότατον μυθιστόρημα. Ἐγαπήθη ὑπὸ τριῶν γυναικῶν βασιλικῆς καταγωγῆς, καὶ τῇ ἀληθείᾳ ὁ ἀριστοτέλης ὅστις ἤθελε νὰ παραστήσῃ τὴν ρώμην καὶ τὴν καλλονὴν αὐτὸν ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὡς τύπον καὶ ὑπογραμμόν. Ὁ Ἀνδρόνικος δὲν εἶχε τὰς θηλυπρεπεῖς χάριτας τοῦ ἀμερίμνου καὶ ἀπράγμονος βίου, ἀλλὰ διέτρεπε διὰ τὸ ἀρρενωπὸν αὐτοῦ ὕφος, τὸ πελώριον ἀνάστημα καὶ τοὺς ἀθλητικὸς μυῶνας. Διετίθησε δὲ μέτρι γήρως τὴν ρώμην καὶ τὴν ὑγείαν διὰ τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς σωμασκίας· πολλάκις τὸ δεῖπνον αὐτοῦ συνίστατο εἰς ἄρτον ξηρὸν καὶ ὕδωρ ἄκρατον· ὁσάκις δὲ ἐγεύετο σπάρου ἢ δορκάδος αὐτὸς ἐφόνευε τὴν ἀγραν ταύτην, καὶ αὐτὸς ἰδίας χερσὶ τὴν ἐψηγε. Καὶ ἤξευρε μὲν θαυμασίως νὰ μεταχειρίζεται τὰ ὄπλα, ὅπως δὲ ἡγνῶει τί ἐστὶ φόβος. Ἡ καταπειστικὴ αὐτοῦ γλώσσα ἐλάμβανεν ὅλους τοὺς χρωματισμοὺς τοῦ χαμαιλέοντος· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὁσάκις προέκειτο νὰ κακοπραγήσῃ συνελάμβανε τὰ βουλευμάτα του καὶ ἔξετελει αὐτὰ μετὰ τῆς αὐτῆς τόλμης καὶ γενναϊότητος, ἣν ἐδεικνυνεν ὅταν προέκειτο νὰ ἐκτελέσῃ τὰ εὐγενέστερα τῶν διανοημάτων.

Ὁ δὲ Εὐστάθιος, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἀνδρόνικου καὶ ἐγνώρισε τὸν ἄνδρα, λέγει αὐτὸν παντοδαπὸν ἄνθρωπον καὶ παμπούκιον, καὶ τοῦτο· «οὗ χαμαιλέοντος δίκην, εἴτε πολύποδος, Πρωτέως δὲ μᾶλλον, καὶ μάλιστα κατὰ Ἐμπουσαν, ἢ φορικτὰ ἐφάνταζεν. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ κατὰ εὐρύπτους πολύστροφος ἦν, καὶ κατὰ τὴν ἀρχέγονον ἀνέιδεν ὕλην ἅπασαν ὑπετέθειτο εἰδῶσι πολυειδῶς· ὧν τὰ μὲν ἐπαινοῖτο, τὰ δ' οὐκ ἄν. Ἔστι δὲ ἐπ' αὐτὸ προσαρμόσια καὶ τὸ εἶναι μὲν τινα παρ' αὐτῷ οἰκτον, εἶναι δὲ καὶ θυμὸν μέγαν· ἔτι δὲ συμβιβάζει καὶ τὸ «τὴν ὁμοῦ ἐν αὐτῷ χρήματα πάντα», καὶ ὥς πολυμιγέων ἔνωσης ἦν τις καὶ παρ' αὐτῷ, καὶ δίχα φρονέοντων συμφρόνησις, οὐ μὴν ὅθεν συγκροτεῖται ἀρμονίας ἀρετῇ, ἀλλὰ κακία συγχύσεως. Πολύτροπον γάρ τι χρήμα β' ἀνῆλ καὶ πολυπόριστον τοῖς ἐφ' ἑκάτερα γράφειν δεινοῖς... Εἰ δὲ καὶ ἐν αὐτῷ δύο πίδους ὅσταιναι τις φαίη, τὸν μὲν ἀγαθῶν πλήρη, κακῶν δὲ τὸν ἕτερον, ὧν ἀρυσόμενος καὶ καταμιγνύνων ἐκεῖνος ἐπεμέτρει τοῖς ὑπ' αὐτῶν, τὰ πλεῖα δὲ γε μόνου τοῦ τῶν κακῶν, αἰνίσαιτο ἂν προσφυσέσται· ἦν γὰρ σύμμικτος καὶ πρὸς ἀκραφνὴν χάριν οὐκ ἄκρατος, οὐδὲ μὴν εὐκρατος».

Ὁ Ἀνδρόνικος, νεώτατος ὧν ἔτι, παθηκολούθησε τὸν θεῖόν του βασιλεῖα Ἰωάννην εἰς τὰς διαφόρους αὐτοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκστρατείας. Καὶ ἐν ἔτει 1143, ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως τούτου εἰς Κιλικίαν, ἐπεχώρησε μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένης μοίρας τοῦ στρατοῦ. Διερχόμενος δὲ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπλανήθη εἰς τὰ ὄρη κατὰ τὴν ἡ ἐπὶ σκοπῷ καὶ περιστοιχισθεὶς ὑπὸ Τούρκων παρέμεινεν ἐκὼν ἢ ἄκων ἐπὶ τινι χρόνῳ αἰχμάλωτος παρὰ τῷ ἡγεμόνι αὐτῶν. Ἐγαπήθη δὲ πολὺ ὑπὸ τοῦ Μανουήλ, διότι συναντεράρη καὶ συνεπαυδαυέθη μετ' αὐτοῦ, καὶ διότι τὴν αὐτὴν μὲν εἶχον ἀνδρείαν, τὸν αὐτὸν δὲ πρὸς τοὺς ἱπποτικὸς ἀγῶνας ἔρωτα. Ἐντεῦθεν συμμετέσχε μὲν τῶν κινδύνων αὐτοῦ, συμμετέσχε δὲ καὶ τῶν ψυχαγωγῶν· καὶ ἐνῷ ὁ βασιλεὺς διήγε τὰς ὥρας τῆς ἀνάσεως εἰς τοὺς πόδας τῆς ἀνεψιάς του Θεοδώρας, ὁ φίλος του κατώρθωσε νὰ δελεάσῃ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Εὐδοκίαν, ἣν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς γενομένην ἔπειτα σύζυγον τοῦ ἡγεμόνου Τραπεζοῦντος Μιχαὴλ Γαβρᾶ, καὶ ἥτις ἐπὶ τοσοῦτον ἐλάτρευσε τὸν ἄνθρωπον ἐκείνον ὥστε ἐκαναχάτο φέρονσα τὸ ὄνομα τῆς παλλακῆς τοῦ Ἀνδρόνικου ἐν γνώσει ὅλου τοῦ κόσμου. Ἐν ἔτει 1153 ὁ Μανουὴλ θέλων νὰ περιστείλῃ τοὺς κατὰ τὴν Κιλικίαν Ἀρμενίους ἐπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν ἐξάδελφόν του. Ἡ Εὐδοκία, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ χωρισθῇ ἀπὸ αὐτοῦ, τὸν συνόδευσε εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀτυχὴ αὐτῆς ἔκβασιν. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεδίωξε μὲν μετὰ πλείστον ζήλου τὴν πολιορ-

κίαν τῆς Μουσουσετίας καὶ δι' ὅλων ἡμερῶν τοιμηρότατα ἐπετίθετο κατὰ τῆς πόλεως αὐτῆς, ἀλλὰ διῆγε τὰς νύκτας περὶ μουσικάς, χορευτικάς καὶ ἄλλας διαχύσεις, διότι, ἐκτὸς τῆς ἐρωμένης, χορὸς κομφιδῶν ἀπετέλει τὸ μέρος τῆς συνοδείας του, εἰς δὲ πλείστην μετ' ἐκείνην ἀπέδιδεν ἀξίαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ τῶν Ἀρμενίων ἡγεμὼν Τερόξης φυλάττει νύκτα ἀσέλγητον, καθ' ἣν κατέπτετε ραγδαία καὶ συνεχὴς βροχή, ἐπιτίθεται ἀπροσδοκήτως κατὰ τῶν πολιορκητῶν καὶ τρέπει αὐτοὺς κατὰ κράτος.

Ὁ Ἀνδρόνικος περιστοιχισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἔδωκε θαυμαστά δείγματα γενναϊότητος καὶ διεπέρασε τὰς πυκνοτέρας τῶν Ἀρμενίων φάλαγγας, οὐδὲν ἦντον ὅμως μὸλις διεσώθη εἰς Ἀντιόχειαν. Ἐπανελθόντος δ' αὐτοῦ ἐκεῖθεν εἰς τὸ κατὰ τὴν Μακεδονίαν βασιλικὸν στρατόπεδον, ὁ Μανουὴλ ἐδέχθη μὲν αὐτὸν δημοσίᾳ φιλικῶς, ἰδίᾳ δὲ πικρότατα ἤλεγξε δια τὴν περὶ τὸν πόλεμον ὀλιγωρίαν καὶ τὰς παρακαίρους διασκέδασεις καί, διὰ τὰ παραμυθίστην ἐν τούτοις τὸν ἀτυχῆ στρατηγόν, προσχείρισεν αὐτὸν δοῦκα Ναῖσου καὶ Βρανιτζόβης, ἔδωκε δὲ αὐτῷ καὶ τὴν Καστορίαν. Ἡ ἐρωμένη του τὸν συνώδευεν ἅπανταχοῦ, οἱ δὲ ἀδελφοὶ τῆς ἀγανακτήσαντες μέχρι μανίας διὰ τὴν ἀτιμίαν αὐτῆς, καὶ θέλοντες νὰ τιμωρήσωσιν αὐτὸν διὰ τὸ προσγινόμενον αὐτοῖς αἷσχος, ἐφόρμησαν αἰφνιδίως εἰς τὴν σκηνὴν του. Ἡ Εὐδοκία τὸν συμβουλεύει νὰ μεταμφιεσθῇ εἰς γυναῖκα διὰ νὰ σωθῇ. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος μὴ καταδεχθεὶς ν' ἀκούσῃ τοιαύτην συμβουλὴν περιβάλλεται ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ τὴν πανοπλίαν καὶ διασχίζει τὴν φάλαγγα τῶν πολυαριθμῶν αὐτοῦ δολοφόνων. Τότε ἔδειξε κατὰ πρῶτον τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιβουλὴν. Οἱ χρονογράφοι λέγουσιν ὅτι πρὸ καιροῦ εἶχε λάβει ἢ εἶχε νομίσει ὅτι ἔλαβεν ἀφορμὴν δυσαρρεσκείας κατὰ τοῦ ἐξαδέλφου του, διότι ἐν τῇ τῶν πολλῶν ἐκείνων ἱπποτῶν τοῦ Μανουὴλ ἀγώνων βλαφθέντος τοῦ ἐνὸς τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Ἰωάννου, υἱοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ σεβαστοκράτορος, ὁ βασιλεὺς, θέλων νὰ παραμυθίσῃ τὸν περικαλλὴ τοῦτον νεανίαν διὰ τὸ ἀτύχημα ὕπερ ἔπαθε, διώρισεν αὐτὸν πρωτοβεστιάριον καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸ τῶν πρωτοσεβαστῶν ἀξίωμα. Τοῦτο δὲ ἐπέφασε τὴν φιλοτιμίαν Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Μανουὴλ ὄχι μόνον ποτὲ δὲν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν εὐλόγον τινα ἀφορμὴν δυσαρρεσκείας ἀλλὰ πολλάκις πέρα τοῦ μετρίου ἐμακροθύμησε πρὸς αὐτόν, καὶ ποτε τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἔσπεισε δι' ἰδίου κινδύνου. Διότι, διατρίβοντας τότε τοῦ βασιλέως εἰς ἐξοχὴν τινα, συνέπεσε λόγος, ἐπὶ τοῦ γεύματος, περὶ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ, καὶ οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἀπεθαύμαζον ταῦτα, εἰς δὲ τῶν αὐλικῶν δυσχυρίζετο ὅτι ἀνώτερα ὑπῆρξαν τὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Καλοϊωάννου ἔργα. Ἐξαρθείσης δὲ τῆς ἐριδος, ὁ Ἀνδρόνικος τοσοῦτον πικρῶς ὕβρισεν ἓνα τῶν παρισταμένων ὥστε οὗτος ἐπέπεσε κατ' αὐτοῦ μετὰ ξίφους καὶ ἤθελε βεβαίως ἀφαιρέσει τὴν κεφαλὴν του, ἐὰν ὁ Μανουὴλ δὲν ἀπέτρεπε τὸ καταφερόμενον ὄπλον λαβὼν αὐτὸς πληγὴν, τῆς ὁποίας τὴν οὐλὴν δι' ὅλου τοῦ βίου ἔφερεν ἐπὶ τοῦ καρποῦ τῆς χειρὸς. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων τῶν ὁποίων τὴν ἀκοιμητον φιλοδοξίαν οὐδεμία εὐεργεσία δύναται νὰ ἔξευμενίσῃ. Ἐξήτει δὲ νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν μάλιστα διὰ συνδρομῆς τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους ἡγεμόνων, καὶ ἐπὶ τοῦτῳ ἔτι μὲν ἐπὶ τῆς κατὰ τῆς Κιλικίας στρατείας περιποιοῖτο τὴν εὐνοίαν τοῦ λατίνου βασιλέως τῆς Παλαιστίνης καὶ τοῦ σουλτάνου τῶν Τούρκων ἥδη δὲ ἄρχον τῆς Ναῖσου καὶ Βρανιτζόβης ἔγραψε πρὸς τὸν γείτονα βασιλεῖα τῆς Οὐγγαρίας Γεῖζαν, ὑποσχόμενος νὰ τῷ παραχωρήσῃ τὰς πόλεις αὐτάς, ἐὰν οὗτος συντρέξῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἐν Βυζαντίῳ βασιλείαν. Φοβούμενος δὲ μήπως φθοραθῇ ἢ προδοσίᾳ ἔγραψε συγχρόνως πρὸς τὸν Μανουὴλ ὅτι ἔχον φίλους τινὰς τῶν οὐγγρων μαγιστάνων ζητεῖ τὴν ἀδειαν νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους πρὸς αὐτούς, ἵνα ὑπαγάγῃ τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ρωμαίων. Ὁ βασιλεὺς ἤξευρεν

ἤδη τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματος καὶ τὸν δόλον τὸν ὁποῖον μηχανεύεται ὁ Ἀνδρόνικος, διότι τὰ πρὸς τὸν Γεῖζαν γράμματα τούτου συλληφθέντα εἶχον σταλῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Διὰ τὴν ἐξελέγη ὅμως αὐτὸν καταφανέστερον, προσεποιήθη ὅτι πιστεύει εἰς τοὺς λόγους τοῦ καὶ τῷ ἔδωκε τὴν ἀδειαν τὴν ὁποίαν ἐζητεῖ. Ὁ δὲ Ἀνδρόνικος φρονῶν ὅτι ἐξησφαλίσθη ἀπὸ τοῦ Μανουὴλ ἀδελφῷ ἤδη διεπρεσβεύετο πρὸς τε τὸν Γεῖζαν καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, ἐπικαλούμενος καὶ τούτου τὴν ἐπικουρίαν ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι. Ἐπειτα δὲ ἦλθε καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν τελειώσας κατ' ἐπιφάνειαν τὰς μεταξὺ τοῦ κράτους καὶ τῶν Οὐγγρῶν σπονδὰς.

Ὁ Μανουὴλ ἐφείσθη τότε ἔτι τοῦ προδότου· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεβούλευσε καὶ αὐτὴν αὐτοῦ τὴν ζωὴν. Διότι δις διὰ νυκτὸς μετρημφισμένος καὶ ἔνοπλος ἐπιλησίασεν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ βασιλέως· ἀνακαλυφθεὶς δὲ ἐβεβαίωσεν ὅτι ἤθελε δῆθεν νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θανάσιμον ἐκείνου ἐχθρόν του, τὸν νέον Ἰωάννην, περὶ οὗ ὠμύλησamen. Ἄλλοτε πάλιν, ἐπειδὴ ἐπεμελεῖτο πολὺ ἓνα τῶν ἱππῶν του, καὶ περὶ τὸν δρόμον ἀκαταπαύστως ἐθύναζεν, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τί σημαίνει ἡ συνεχὴς αὕτη περὶ τοῦ ἱπποῦ ἐκείνου φροντίς, «ὥς ἂν», ἔλαβε τὴν αὐθάδειαν νὰ ἀποκριθῇ, «τὸν πάντων ἐμοὶ δυσμενέστατον τῆς κεφαλῆς ἀφελόμενος οἰχθίσομαι ἀπ' αὐτόν». Τότε τελευταῖον ὁ Μανουὴλ διέταξε νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ φυλακισθῇ εἰς πύργον τινὰ τῶν ἐν Βυζαντίῳ βασιλείων. Ἡ φυλάκισις αὕτη διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ ἐννέα ἔτη. Ὁ Ἀνδρόνικος μὴ δυνάμενος νὰ ὑποφύγῃ τὴν ἀτραξιάν ἐκείνην καὶ τὴν τῶν ἡδονῶν στέρησιν ἀκαταπαύστως ἐνησχολεῖτο πῶς καὶ εὖρη τρόπον νὰ διαφύγῃ. Παρατήρησε δὲ ὅτι εἰς μίαν γωνίαν τοῦ δωματίου του αἱ κεραμίδες ἦσαν τεθραυσμέναι· κατορθῶναι λοιπὸν νὰ ἀνοίξῃ ὁπῆν, εὗρισκει ὅπισθεν σκοτεινὸν καὶ παροραμένον κρησφύγετον καὶ μεταβίβει εἰς αὐτὸ μὲ τὰς ὀλίγας τροφὰς τὰς ὁποίας εἶχεν ἔτι, ἀφοῦ ἐτοποθέτησε πάλιν καλῶς τὰς κεραμίδας καὶ ἐξήλειψε πᾶν ἴχνος δυνάμενον νὰ υποδείξῃ ποῦ κατέφυγεν. Οἱ φυλάκες ἐλθόντες νὰ ἐπισκεφθῶσι, κατὰ τὴν τεταγμένην ὥραν, αὐτὸν ἠρώρησαν διὰ τὴν σιωπὴν καὶ τὴν ἐρημίαν ἣτις ἐπεκράτει ἐν τῇ φυλακῇ καὶ διέδωκαν ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἀπέδρα ἀθλὸν πῶς. Ἀμέσως αἱ πύλαι τῶν βασιλείων ἐκλείσθησαν, ἐδόθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας διαταγαὶ αὐστηραὶ διὰ νὰ συλλαβῶσι τὸν δραπέτην, ἡ δὲ σύζυγός του, τὴν ὁποίαν ὑπώπτευνον ὅτι συνέδραμεν εἰς τὴν δραπέτησιν, ἐφυλακίσθη εἰς τὸν αὐτὸν πύργον. Τὴν νύκτα ἡ γυνὴ αὕτη βλέπει αἴφνης μορφὴν ἀνθρωπίνην προκύπτουσαν ἀπὸ τοῦ τοίχου· ἡ δυστυχὴς ἐνόμισε κατ' ἀρχὰς ὅτι ἐξῆλθε φάντασμα ἐμπρὸς τῆς, ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐγνώρισε τὸν σύζυγον. Ἐκτοτε ἡ διδομένη εἰς αὐτὴν τροφὴ ἐτήρηκε εἰς ἀμφοτέρων τὴν συντήρησιν. Ἡ δὲ λαθραία ἐκείνη συμβίωσις, ἐκτὸς τῶν ἄλλων παραμυθιῶν ὅσας παρεῖχεν αὐτοῖς, ἀπέληξεν εἰς γέννησιν ἑοῦ. Πρὸς τούτοις οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν φρουρήσιν τῆς γυναικὸς δεσμοφύλακες ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν διλιγώτερον ἄγρουπνο, ὥστε ὁ Ἀνδρόνικος κατάρθωσε νὰ διαφύγῃ· ἀλλὰ συνελήφθη καὶ ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ διπλῆς δεδεμένους ἰλύσεως. Ἡ φυλακὴ τοῦ ἀπέβη τότε αὐστηροτάτη. Εὗρεν ὅμως τὸν τρόπον νὰ ἐξέλθῃ αὐτῆς πάλιν. Νέος τις ὑπηρέτης τοῦ μεθύσας τοὺς φύλακας ἔλαβε διὰ κρηοῦ τὸν τύπον τῶν κλειδῶν· ἡ δὲ γυνὴ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ τῷ ἔστειλαν ἐντὸς πύθου ἀντίκλειδας καὶ σχοινίον. Ὁ Ἀνδρόνικος μετεχειρίσθη ταῦτα πάντα γενναίως καὶ ἐπιτηδείως, ἥνοιξε τὰς θύρας, κατέβη ἀπὸ τὸν πύργον, ἔμεινε δι' ὅλης τῆς ἡμέρας κεκρυμμένος ἐντὸς τοῦ βασιλικοῦ κήπου, καὶ διὰ νυκτὸς πηδήσας ἀπὸ τὸν τοῖχον εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἀκάτιον τὸ ὁποῖον τὸν περιέμενεν, ἐπισκέφθη τὸν οἶκόν του, ἡσπάρσθη τὰ τέκνα, ἀπέβαλε τὰς ἀλύσεις καὶ προσήλασεν ἐπὶ τὸν Δούναβιν.

Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀγχάλον, φίλος αὐτοῦ τις πιστὸς τῷ ἔδωκεν ἱππους καὶ

χρήματα· ὁ δὲ δραπέτης διαβάς οὕτω τὸν ποταμὸν διήλθεν ἐν σπουδῇ τὴν ἔρημον τῆς Μολδαυίας καὶ ἤδη ἐπλησίαζεν εἰς τὴν πολωνικὴν Ρωσίαν, ὅθεν συνελήφθη ὑπὸ μοίρας Βλάχων, οἵτινες ἀπεφάσιον νὰ τον φέρωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἐτοιμότητα τοῦ πνεύματός του ἐσώθη ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦτον. Ὑποκριθεὶς ὅτι ἔχει νὰ ἐκπληρώσῃ ἀνάγκην κατέβη τοῦ ἵππου διὰ νυκτὸς καὶ ἀπεμακρύνθη ὁπωσοῦν ἀπὸ τῶν συνοδοιπόρων. Τότε, ἐμπήξας εἰς τὴν γῆν τὸ ρόπαλον ἐπὶ τοῦ ὑποίου ἐπροσποιεῖτο ὅτι στηριζέται, ἐπέθηκεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν πλὸν του καὶ τινα τῶν ἐνδυμάτων, ὑπεξέφυγεν εἰς τὰ πέριξ δάση, καὶ ἦτο ἤδη μακράν, ἐνῶ οἱ Βλάχοι περιέμενον ἐπὶ αὐτόν, ἀπατώμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνδρεκέλου. Φθάσας εἰς τὴν πολωνικὴν Ρωσίαν ἔτυχεν εὐμενοῦς δεξιώσεως, καὶ ὠδηγήθη εἰς Κιέβ, ὅπου ἤδρευεν ὁ μέγας τῶν Ρώσων δούξ Γιαροσλάβ. Ὁ ἐπιτήδειος Ἀνδρόνικος περιεποιήθη τὴν εὖνοιαν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Γιαροσλάβ, διότι ἤξευρε νὰ λαμβάνῃ τὰ ἥθη πάσης χώρας, οἱ δὲ βάρβαροι ἐκείνοι ἐθαύμασαν τὴν ἀφοβίαν καὶ τὴν δεξιότητα ἣν ἐδείκνυε περὶ τὴν ἀγραν τῆς ἄλης καὶ τῆς ἄρκτου. Συνέπεσε δὲ τότε νὰ παρακληθῇ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ρώσων ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ἐπὶ συμμαχίᾳ κατὰ τῶν Οὐγγρων. Ὁ Ἀνδρόνικος συνετέλεσεν εἰς τὴν σπουδαίαν ταύτην διαπραγμάτευσιν, διὰ συνθήκης δὲ ἰδίας ὑπέσχετο πίστιν εἰς τὸν βασιλέα, ἀνθομολογήσαντα ἀμνηστίαν τοῦ παρελθόντος. Ὅθεν κατήλθεν ἀπὸ τοῦ Βορυσθέλου εἰς τὰς τοῦ Δουνάβεως ὄχθας μετὰ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Ρώσων, καὶ λαμπρῶς διαπρέψας κατὰ τὴν ἑφοδὸν τῆς Ζεύγης συνεχωρήθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ, ὅστις, καίτοι τοσαύτας παρ' αὐτοῦ λαβὼν ἀφορμὰς θλίψεως, ἡγάτα ὅμως πάντοτε τὸν ἀρεμάνιον ἐκεῖνον χαρακτήρα.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν περὶ τὸ 1165. Ὁ Μανουὴλ δὲν εἶχε τότε γεννησάι ἐπὶ υἱόν· τὴν δὲ θυγατέρα αὐτοῦ, ἣν βραδύτερον ἔδωκε σύζυγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως τοῦ Μομφερρατικοῦ, ἔσκαπει, καθ' οὓς ἐθροισκόμεθα χρόνους, νὰ ὑπανδρεύσῃ μετὰ τοῦ σὺγγαμικοῦ ἡγεμόνος Βέλα, τὸν ὁποῖον ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ καταστήσῃ ἴδιον διάδοχον. Ἡ πιθανότης τοῦ νὰ περιέλθῃ ὁ θρόνος τῶν Κομνηνῶν εἰς τὸν βάρβαρον ἐκεῖνον καὶ ξένον, δυσηρέστει ἀπαντας τοὺς μεγιστάνας καὶ μάλιστα τοὺς συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, οἵτινες ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὀρθῶς ἐσκέπτοντο ὅτι ἦτα πολὺ εὐλογώτερον νὰ ἀνακληρωθῇ ἡ ἑλληνικὴ τοῦ ἀμέσου διαδόχου δι' ἐνὸς ἐξ αὐτῶν μᾶλλον ἢ δι' ἄλλοφυλον τινός. Οὐδὲν ἦτον, ὅταν προσεκληθῇσαν νὰ ὁμόσωσι πίστιν εἰς τὸν ἐπίδοξον διάδοχον, πάντες ὑπήκουσαν· μόνος δ' Ἀνδρόνικος, ὅστις τοσαῦτα ὥφειλεν εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ βασιλέως, ἀπεποιήθη τὸν ἀπαιτηθέντα ὅρκον καὶ διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ τοιούτου τῆς διαδοχῆς κανονισμοῦ. Τοῦτο φυσικῶς τῷ λόγῳ δυσηρέστησε πάλιν τὸν βασιλέα, ὅστις ὅμως γινώσκων ὅτι ὁ λαὸς ἐφρόνει ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ τοῦ Ἀνδρόνικου ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἄνδρα ἐπιεικὴ καὶ ἐντιμον τιμωρίαν ἀναθεὶς αὐτῷ τὸ δεύτερον τὴν διοίκησιν τῶν περὶ Κιλικίαν χωρῶν καὶ προσθεὶς τὴν ἀπόλυτον διαχείρισιν τῶν τῆς Κύπρου εἰσοδημάτων. Ὁ Ἀνδρόνικος διέπρεψεν ἐπ' ἀνδρείᾳ εἰς τοὺς πρὸς τοὺς Ἀρμενίους πολέμους. Ἡδωκίμησε δὲ καὶ εἰς ἄλλους χαρμεστέρους ἀγῶνας, κυριεύσας τὴν καρδίαν τῆς καλῆς Φιλίππης, ἀδελφῆς μὲν τῆς δευτέρας τοῦ Μανουὴλ συζύγου, θυγατρὸς δὲ τοῦ Ραιμούνδου τῆς Ἀντιοχείας. Διὰ νὰ περιποιηθῇ αὐτὴν ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν του καὶ διήγαγεν ὅλον τὸ θέρος παρ' αὐτῇ εἰς χοροὺς καὶ ἱπποτικὰς πανηγύρεις, ἡ δὲ Φιλίππα τυφλωθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἔρωτος ἐθυσίασεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀγνότητα καὶ τὴν ὑπόληψιν αὐτῆς, καὶ τὸν μετ' ἄνδρὸς σώφρονος καὶ ἐντίμου γάμον. Ἡ ταλαίπωρος δὲν ἤξευρεν εἰς ποῖον ἔβριε τοιαῦτα ἀφοσιώσεως δείγματα. Ὁ Ἀνδρόνικος μωθὸν μετ' ὀλίγον τὴν ὀργὴν τοῦ Μανουὴλ διὰ τὴν γενομένην εἰς τὸν πενθερὸν του ὑβρίν προετίμησε νὰ ἐξευμενίσῃ αὐτὸν μᾶλλον ἢ νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὴν ἐρω-

μένην καὶ ἔγκαταλιπὼν τὴν ἀθλίαν Φιλίππαν ἀπῆλθεν ἐν συνοδίᾳ πολυαριθμῶν τιχοδιωκτῶν εἰς Ἱεροσόλυμα. Οἱ ἑκεῖ Φράγχοι δελεασθέντες ὑπὸ τοῦ λαμπροῦ αὐτοῦ γένους, ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐπὶ ἀνδρείᾳ ὀνόματος καὶ ὑπὸ τοῦ ζήλου τὸν ὁποῖον ὑπὲρ τῆς θρησκείας ἐπεδείκνυνεν ἐπεθύμησαν νὰ κοινωνήσῃ τῶν ἀγώνων αὐτῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὅθεν διὰ τῆς εὐνοίας τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ κλήρου λαμβάνει τὴν ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Φοινίκης ἡγεμονίαν τῆς Βηρυτοῦ. Ἐν τῇ γειτονίᾳ τῆς αὐλέως ταύτης διέτριβε νέα καὶ ὠραιότατῃ βασιλείᾳ, ἑλληνίς τὸ γένος, συγγενὴς δὲ τοῦ Ἀνδρονίκου, διότι ἦτο δισεγγόνῃ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ βασιλὶς αὕτη, ἥτις ἦτο χήρα τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουίνου Γ' καὶ ἐκαλεῖτο Θεοδώρα, θελήσασα νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν συγγενὴ τῆς ἡρώσθῃ αὐτοῦ, καὶ ὑπῆρξε τὸ τρίτον τῆς ἀμάχου ἐκείνης γοητείας θῦμα, τὸ δὲ αἶσχος αὐτῆς ἀπέβηθαι δεινότερον καὶ σκανδαλωδέστερον ἢ τῶν δύο πρῶτων.

Ὁ Μανουὴλ, πνένων πάντοτε ἐκδίκῃσιν, προέτρεψε τοὺς ὑπηκόους καὶ τοὺς συμμάχους ὅσους εἶχε περὶ Κιλικίαν νὰ συλλάβωσι τὸν Ἀνδρόνικον καὶ νὰ ἐξορύξωσι τοὺς ὀφθαλμούς του. Ὁ δὲ μαθὼν διὰ τῆς Θεοδώρας τὸν κίνδυνον φεύγει ἐκ Παλαιστίνης καὶ ἡ παρακολουθήσασα αὐτὸν βασιλὶς τῶν Ἱεροσολύμων παρέστη ἤδη εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολὴν ὡς παλλακὶς τοῦ Ἀνδρονίκου, ὧς δὲ νύθα τέκνα ἐμαρτύρουν τὸν ἄσμενον ἐκείνον ἔρωτα. Ὁ ἔραστής αὐτῆς κατέφυγε κατ' ἀρχὰς εἰς Λαμασκὸν καὶ ἐθαύμασε τὸν μέγαν σουλτάνον Νουρεδδὶν καὶ τὸν ὑπουργὸν αὐτοῦ Σαλαδδὶν. Ὡς φίλος τοῦ Νουρεδδὶν ἐπεσκέφθη τὸ Βαγδάτιον καὶ τὰς ἄλλας τουρκικὰς αὐλὰς, ἐπὶ μικρῶν δὲ πλανηθεὶς περὶ τὴν Κασπίαν καὶ τὰ ὄρη τῆς Γεωργίας ἤδρευσε τελευταῖον μεταξὺ τῶν Τούρκων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εὐρὼν δὲ ἄστυον φιλόξενον παρὰ τῇ τῆς Κολωνίας σουλτάνῳ (*). Καὶ ταῦτα μὲν πάντα ἦσαν πολυειδῶς ἄτοπα, ἀλλὰ τὸ δεινότερον ἦτο ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν ἔθνηκην συνείδησιν, διότι, ἵνα δεῖξῃ τὴν πρὸς τὸν σουλτάνον εὐγνωμοσύνην, συχνὰς ἐποίει ἐπιδρομὰς εἰς τὸ θέμα τῆς Χαλδίας, ἀπάγων ἐκάστοτε πολλὰ μὲν λάφυρα, πολλοὺς δὲ χριστιανούς αἰχμαλώτους. Ὅταν ἔπειτα διηγεῖτο τὰ περιστατικὰ αὐτὰ τῆς ζωῆς του, παρέβαλλεν ἑαυτὸν πρὸς τὸν Δαυὶδ, ὅστις δι' ἐξορίας μακρὰς διέφυγε τὸν πονηρὸν τὰς παγίδας. Ἀλλ' ὁ προφήτης βασιλεὺς προσέθετε, περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ κρυβῇ πῶς τῆς Ἰουδαίας, νὰ φονεύσῃ ἕνα Ἀμαλκήτιν, καὶ νὰ ἀπειλήσῃ τὸν ἄπιστον καὶ ἄθλιον Ναβὼλ ἐνφ' αἰ τοῦ Ἀνδρονίκου περιδρομαὶ ἐπῆρξαν πολὺ μακρότεραι καὶ διεθρόνυσαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολήν. Ὁ πολυμήχανος αὐτὸς ἄνθρωπος ἀφωρίσθη μὲν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἡδυνήθη ὅμως ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ διαφύγῃ ἢ νὰ ἀποκρούσῃ τὴν καταδρομὴν τοῦ βασιλέως Μανουὴλ. Ἀλλ' ἡμέραν τινὰ ὁ στρατηγὸς Χαλδίας κατώρθωσε νὰ συλλάβῃ τὴν Θεοδώραν καὶ ἐξέμηνε εἰς Ἱεροσόλυμα τὴν βασιλίδαν ταύτην μετὰ τῶν τέκνων. Τότε ὁ πλάνης ἐκεῖνος βίος ἐφάνη πλέον εἰς τὸν Ἀνδρόνικον ὀχληρὸς ὅθεν ἐξήτησε συγγνώμην καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ προσπέσῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἡγεμόνος του, εὐχαριστηθέντος διὰ τὴν ὑποταγὴν ταύτην τοῦ ἀγερῶχου ἀνδρός. Πρηνὴς δὲ γενόμενος μετενόησε διὰ τὴν ἀποστασίαν του μετὰ δακρύων καὶ στεναγμῶν ἀπεφώνητο ὅτι δὲν θέλει ἐγερθῇ εἰμὴ ὅταν πιστὸς τις ὑπηκόος, ἀρπάσας αὐτὸν ἀπὸ τοῦ κλοιοῦ τὸν ὁποῖον ἔφερε περὶ τὸν λαμόν, τὸν σύρῃ μέχρι τῶν βαθμίδων τοῦ θρόνου καὶ τὸ ἐξαίσιον τοῦτο δεῖγμα τῆς συντριβῆς ἐκίνησε τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἀπορίαν τῶν παρισταμένων. Ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ βασιλεὺς συνεχώρησαν τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Μανουὴλ, ὑποπτεύων πάντοτε τὸν

(1) Ἴδὲ περὶ τῆς πλάνης ταύτης περαιτέρω ἐν σημειώσει πλείονα.

ἄνθρωπον, ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς αὐλῆς καὶ ὥρισεν αὐτῷ εἰς κατοικίαν τὴν Οἰνόνην, τὴν ὑπὸ εὐφύρων ἀμπελώνων περιστοιχισμένην παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου πόλιν.

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διέτριβε πρό τινος χρόνον, τῷ 1180, ὅτε, ἀποθανόντος τοῦ Μανουήλ, διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνήλικος αὐτοῦ υἱὸς Ἀλέξιος, καὶ προσελήθη ἡ γνωστὴ ἡδὴ εἰς ἡμᾶς δυσαρέσκεια, καὶ μετεβλήθη ἡ δυσαρέσκεια εἰς συνωμοσίαν, καὶ ἡ συνωμοσία εἰς στάσιν. Ὁ Ἀνδρόνικος, τοῦ ὁποίου δύο υἱοὶ ἦσαν ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας, καὶ πρὸς ὃν ἀπέβλεπον πάντες ὡς πρὸς σωτήρα, ἐξηκολούθει μένων ἐν Οἰνόνῃ μακρὰν τοῦ θορύβου τῆς πρωτευούσης, καὶ βεβαίων ὅτι πρὸς μὲν τὸν βασιλεῖα δεφείλει νὰ τηρήσῃ πίστιν τὴν ὁποίαν ὥμοσεν, ὅτι ὅμως, ἂν ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ τιμὴ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου κινδυνεύσωσι, θέλει προθύμως προμαχῆσαι ὑπὲρ αὐτοῦ, παρεπλήρου δὲ τὴν μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν μεγιστάνων ἀλληλογραφίαν του διὰ τῶν ρητῶν τοῦ Δαυὶδ καὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ περιέμενεν ἐν ἡσυχίᾳ ὥστε νὰ ὀριμιάσῃ τὰ πράγματα καὶ νὰ προσκληθῇ οὗτος ὡς ἐπιδικαιτῆς αὐτῶν. Ἀπ' ἐναντίας ὅμως ἔμαθεν ὅτι ἡ στάσις κατηνύσθη, ὅτι ὁ καίσαρ καὶ ἡ καיסάρισα ἠναγκάσθησαν νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὸν πρωτοσεβαστόν, καὶ ὅτι οὗτος ἀπεβῆ εἴπερ ποτὲ ποντοπόνημος. Τότε ἐνόησεν ὅτι ἀνάγκη νὰ λάβῃ ἐνεργητικώτερον μέρος εἰς τὰ πράγματα, καὶ ἀνεχώρησεν ἐπὶ τούτῳ ἐξ Οἰνόνης. Οἱ ἀπαδοὶ του εὐάριθμοι ὄντες κατ' ἀρχὰς ἠΐξῃσαν μετ' ὀλίγων καὶ ἀπετέλεσαν καθ' ὅσον ἐπιησίαζον εἰς τὸ Βυζάντιον στρατὸν πολυάριθμον. Ἐν τῇ πορείᾳ ταύτῃ ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ὠμίει εἰμὴ περὶ θρησκείας καὶ πίστεως καὶ δὲν ἔφορει εἰμὴ ἀπλούστατόν τι ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον ἀνεδείκνυε μεγαλοπρεπέστερον τὸ ἀνάστημά του, καὶ ἐνταῦθα ἐπεμύνησκει τὴν πενίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐξορίαν. Ὅταν ἔφθασεν εἰς Νικομήδειαν, ὁ πρωτοσεβαστὸς Ἀλέξιος ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ μεθ' ἱκανῶν δυνάμεων τὸν στρατηγὸν Ἀνδρόνικον Ἀγγελον, ἀλλ' οὗτος ἡττηθεὶς ἠττομώλησε πρὸς τὸν νικητὴν, ὅστις ἔφθασεν ἤδη εἰς Χαλκηδόναν. Τότε ἐστύλη πρὸς αὐτὸν πρέσβυς ὁ Γεώργιος Ζιφυλίνος, εἰς τὸν φωστήραν τῆς ἐκκλησίας, ἐπαγγελόμενος πολλὰ παρὰ βασιλέως, ἐὰν πεισθῇ νὰ ἐπανέλθῃ ἐν εἰρήνῃ εἰς τὰ ἴδια· ἀλλ' αὐτὸς ἀπήντησε, κατ' εἰσήγησιν ὡς λέγεται αὐτοῦ τοῦ Ζιφυλίνου, ὅτι δὲν θέλει ἀποθέσει τὰ ὅπλα εἰμὴ ἂν ὁ βασιλεὺς, ἀποβαλὼν καὶ τιμωρήσας τὸν πρωτοσεβαστόν, τὴν δὲ μητέρα παραπέμψας εἰς τὸν μόναχικὸν βίον, ἀναλάβῃ αὐτὸς τὰς ἡνίας τοῦ κράτους. Ἡ ἀπαίτησις αὕτη ἐνεψύχωσεν ἅπαντας τοὺς ἀντιπολιτευομένους ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἠττομώλησε πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Κομνηνὸν καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, ὁ περὶφανὴς Ἀνδρόνικος Κοινοστέφανος, μεθ' ὅλης τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ἡ δὲ πόλις ἅπασα ἐστάσισε καὶ ἀναφανδὸν συνέκρατε μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, πάντες δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ φυλακισθέντες, ἐν οἷς καὶ οἱ τοῦ Ἀνδρονίκου παῖδες, Ἰωάννης καὶ Μανουήλ, ἀπελύθησαν μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοσεβαστὸς συλληφθεὶς ἀπεστάλη πρὸς τὸν εἰς τὴν ἀντιπερὶαν παραλίαν ἔτι διατρίβοντα Ἀνδρόνικον καὶ ἐκεῖ ἐξωρύχθη τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ κοινῆς αποφάσεως ἁπάντων τῶν μεγιστάνων οἵτινες περιστοιχίζον ἤδη τὸν Ἀνδρόνικον.

Πᾶσα λοιπὸν ἡ ἀρχὴ εἶχε περιέλθει εἰς τὸν πολυμήχανον τοῦτον ἄνδρα καὶ πρὶν οὗτος εἰσεῖται μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ἐν τούτοις μέγας ἔτι ἐν αὐτῇ ἐπεκράτει σάλος. Εἶδομεν ὅτι ἡ δέσποινα καὶ ὁ πρωτοσεβαστὸς ἐστηρίζοντο κυρίως ἐπὶ τῶν Φράγκων, οἵτινες ἀπετέλουν ἰσχυρὸν ἐν τῇ βασιλευσούσῃ στρατὸν καὶ ἂν ὁ πρωτοσεβαστὸς εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην ἱκανότητα καὶ δραστηριότητα, ἡδύνατο βεβαίως νὰ καταβάλλῃ τοὺς ἀντιπάλους. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰ ὅπλα, ἡ μὲν δύναμις ἐκείνη ὑφίστατο ἀκεραία, πολλὰ δὲ ὑπῆρχεν ἡ κατὰ τῶν ξένων ὀργὴ τῶν Βυζαντινῶν, διότι,

καθ' ἃ προείπομεν, ὁ πρωτοσεβαστὸς ὑπέσχετο εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους φίλους καὶ ὑπαδούς νὰ παραδῶσιν αὐτοὺς εἰς λεηλασίαν τὴν πόλιν καὶ νὰ καταστήσῃ δούλους αὐτῶν τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ἀνδρόνικος ἠδύνατο νὰ προλάβῃ πᾶσαν ρῆξιν· διότι οἱ Φράγκοι ἀναγκαίως περιεφρόνησαν τὸν τοσοῦτον ἀνάξιον ἀναδειχθέντα προστατῆν αὐτῶν καὶ προθύμως ἤθελον διαγᾶγει ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸν νέον τῶν πραγμάτων κυβερνήτην, ἅμα δὲν ἤθελε προσβάλλει αὐτούς. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις ἐπηρείδετο κυρίως ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς κατὰ τῶν ξένων ἀντιδράσεως, ἐνέδωκεν εἰς τὰς κραυγὰς τοῦ δήμου τοῦ μισοῦντος καὶ φθονοῦντος μέχρι θανάτου αὐτούς· καὶ ἐνῷ εἰσέτι διέτριβεν ἐπὶ τῆς Ἀσιανῆς παραλίας προκατέπεμψε τὸ κράτιστον τῆς δυνάμεως μετὰ τοῦ στόλου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀγρίων ἐκείνων φυλετικῶν πλοίων. Ἐντεῦθεν φοβερά ἐξεροράγη ἐν τῇ βασιλευούσῃ σφαγὴ ὧλον τῶν δυτικῶν. Γυναῖκες καὶ παῖδες, ἱερεῖς καὶ μοναχοί, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσθενεῖς ἀνηλεῶς ἐθανατώθησαν· οὐκ ὀλίγοι ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι εἰς τοὺς μωαμεθανούς· αἱ ἐμπορικαὶ ἀποθήκαι ἐληλατήθησαν· αἱ ἐκκλησίαι καὶ αἱ οἰκίαι κατεπυρπολήθησαν. Καὶ ὁ μὲν ἀπόλεμος ὄχλος ἀπώλετο οὕτως ἐλεεινῶς, οἱ δὲ μάχιμοι ἄνδρες ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν ἐσώθησαν, ἀντεκδικούμενοι διὰ δεινότητος λεηλασίας ὧλον τῶν παραλίων τῆς Προποντιδῆς, διὰ τῆς καταστροφῆς πολλῶν μοναστηρίων, διὰ τῆς δηρώσεως πολλῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, διὰ τῆς συλλήψεως ὧλον τῶν ἑλληνικῶν πλοίων ὅσα συνήντησαν καθ' ὁδόν, καὶ διὰ τῆς ἐπὶ πολλὸν χρόνον παρακαλύψεως τοῦ ἐν τῇ Μεσογείῳ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου. Οὐδὲ εἰς τοῦτο περιορίσθησαν τὰ δόλθηα ἀποτελέσματα τῆς κατὰ τῶν Λατίνων γενομένης τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγῆς. Τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη τὰ πρὸ τοσοῦτου χρόνου κυφορούμενα καὶ παροξυνόμενα ἐκοιμώθησαν διὰ τῆς συμφορᾶς ἐκείνης· καὶ μετ' οὗ πολλὸν ἔμελλον νὰ ἐπισυμβῶσιν ἐκ τούτου καταστροφῇ δεινῇ καὶ ἀνεπανάρρωτοι.

Τοιοιουτρόπως ἐπροοίμιασεν εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρχῆς ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνός. Ἐπειτα διεπεραιώθη εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν, κατέλαβε τὰ βασίλεια, ἐχαιρέτισε τὸν βασιλέα, ἐφυλάκισε τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἀποκατέστησεν ὅπως οὖν τὴν κοινὴν τάξιν καὶ ἡσυχίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα προσηγγήθη μετὰ παρατάξεως ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μανουὴλ, καὶ τελευταῖον διέταξε τὴν στέψιν τοῦ Ἀλεξίου Β'. Ἡ τελετὴ αὕτη ἐγένετο μετὰ τῆς συνήθους πομπῆς· ὁ ἅγιος αὐτοῦ ἐπίτροπος, κρατῶν εἰς χεῖρας τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, ἀπεφίνατο ὅτι θέλει ζῆσει καὶ εἶναι ἔτοιμος νὰ ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ ἐκείνου ὁσφραντοῦ. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ οἱ πολυάριθμοι τοῦ Ἀνδρονίκου ὁπαδοὶ παρηγγέλονται νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ ἐτοιμόρροπον κράτος θέλει βεβαίως καταστραφῇ παιδὸς κυβερνῶντος, ὅτι ἡγεμὼν πολυτέπρος, τολμηρὸς ἐν πολέμῳ, σοφὸς περὶ τὴν διοικητικὴν ἐπιστήμην καὶ ὑπὸ τῶν μεταβολῶν τῆς τύχης διδασθεὶς τὴν τέχνην τοῦ βασιλεύειν, ἠδύνατο μόνος νὰ σώσῃ τὴν πολιτείαν, καὶ ὅτι οἱ πολῖται ἅπαντες ὤφειλον νὰ υποχρεώσωσι τὸν ἀφελόδοξον Ἀνδρόνικον νὰ ἀναλάβῃ τὸ βάρος τοῦ στέμματος. Αὐτὸς δὲ νὸς βασιλεὺς ἠναγκάσθη ἐν ἐνώσῃ τὰς παρακλήσεις τὸν μὲ τὰς ὁμοφώνους ταύτας εὐχὰς καὶ νὰ ζητήσῃ συνάχατον. Πρὸ τούτου δ' ἔτι ἔδωκε δέγμα αἰσχυρᾶς εὐπειθείας, μαρτυροῦν ὅτι τὸ αἷμα τοῦ Μανουὴλ ἐνοθεύθη πρὶν ἢ περάσῃ εἰς τὰς φλέβας τοῦ ἀγεννοῦς ἐκείνου υἱοῦ. Ὁ Ἀνδρόνικος ἤθελεν ἐξάπαντος νὰ καταστρέψῃ τὴν βασιλίδαν Μαρίαν. Ἡ δυστυχὴς αὕτη ἦτο ἀδελφὴ τῆς πάλαι ἐρωμένης αὐτοῦ Φιλίππης· ἀλλὰ τὰ πάθη εἶναι ἀμείλικτα. Ὅθεν, ἀφοῦ ἔδυσάφημισε τὴν ὑπόληψιν τῆς γυναικὸς ταύτης καὶ παρώτρυνε κατ' αὐτῆς τὸν ὄχλον, εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς δόκον ὡς ἔνοχον κακούργου συνεννοήσεως μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας. Αὐτὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ὁ πρεσβύτερος υἱὸς Μανουὴλ, νέος

χρηστός και εὐθύς, ἀπετροπιάσθη τὴν βδελυράν ταύτην πράϊν, καὶ τρεῖς τῶν δικαστῶν προετίμησαν τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως ἀπὸ τὴν ἀσφάλειαν τῆς θέσεως αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ λοιποὶ, τυφλῶς ὑπεκρίνοντας εἰς τὴν θέλησιν τοῦ τυράννου, καὶ μηδεμίαν ἀπαιτήσαντες ἀποδείξιν, μὴδὲ ἀκούσαντες τὴν ἀπολογίαν τῆς κατηγορουμένης, κατεδόκασαν εἰς θάνατον τὴν χήραν τοῦ Μανουὴλ· τὸ δὲ φοβερώτερον, ὁ δεκαπενταέτης ἡδὴ υἱὸς αὐτῆς ὑπέγραψε τὴν καταδίκην. Ἡ Μαρία ἀπηγγονίσθη, τὸ πτώμα της ἐροίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, αἱ δὲ εἰκόνες αὐτῆς, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἀνακαλῶσιν εἰς τοὺς ἐπιζώντας τὸ ἀμίμητον ἐκεῖνο κάλλος, μετεξωγραφήθησαν ἐπὶ τὸ γελιοωδέστερον, ἵνα περιυβρισθῇ καὶ ἡ μνήμη αὐτῆς διὰ τοῦ πικροτάτου εἰς τὴν φυλατίαν τῆς γυναικὸς τρόπου. Μετ' ὀλίγον δέ, ἀναγορευθέντος τοῦ Ἀνδρονίκου συναρχontos, ὁ ἄθλιος Ἀλέξιος ἔλαβε τὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἀγεννοῦς αὐτοῦ φύσεως. Ἡ σύγκλητος ἀπεφάνητο ὅτι ἡ διπλὴ ἐκείνη βασιλεία εἶναι ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ κράτος, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα καθαιρεῖται ὁ Ἀλέξιος· μὴ ἀρκουμένη δὲ εἰς τοῦτο προσεψήφισεν ἄνεν δόξης, ἐννοεῖται, ὅτι εἶναι περιττὸν καὶ νὰ ζήσῃ. Ὁ Ἀλέξιος ἔλαβε τὸν τῆς μητρὸς θάνατον· καὶ ὁ Ἀνδρόνικος, τοῦ ὁποίου ἡ καρδιά πρὸ καιροῦ εἶχε παύσει νὰ γνωρίζῃ τί ἐστὶν οἶκτος καὶ τύψεις συνειδότος, ἀφοῦ παρήρησε τὸ πτώμα τοῦ ἀθλίου νέου, τὸν ἐκτύπησε βαναύσως διὰ τοῦ ποδὸς ἀνακράξας· «Ὁ μὲν πατήρ σου ἦτο ἐπίορκος, ἡ δὲ μήτηρ σου ἑταϊρικὸν γύναιον». Ὅπόσον ὁμολῶς ἄλλοτε ἐθεραπεύετο ἡ ἀνηλικιότης τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐνῶ νῦν τοσοῦτοι ἐγένοντο καὶ ἔμελλον ἔτι νὰ γίνωσιν ἐπὶ τούτῳ φόνοι!

Πρὸ πάντων ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐδίστασε νὰ λάβῃ σὺνγον τὴν νεαρὰν μνηστὴν τοῦ ἀτυχοῦς Ἀλεξίου, τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Ἀγγίνην. Ἡ ταλαίπωρος ἀπετροπιάζετο τὸν παρήλικα ἔκείνον ἑραστήν· «ἤδη γὰρ φρονῶν ὑπερίπματο, λέγει ὁ Εὐστάθιος καὶ πεπειραμένη δὲ ἄλλης λειότητος ἄραστον τὸν τραχὺν ἀπέστειργεν»· ἀλλ' ἐδέξασεν νὰ ὑποκύβῃ «καὶ τότε, φασὶ, καθ' ἑνὸς ὕπνου φαντασάμεν τὸν νεανίαν, καὶ, ὦ Ἀλέξιε, ἀνακράξασα, οἷα ἔπαθεν, οἶδεν αὐτή». Ταῦτα ὅμως ἦσαν προοίμια ἄλλων δεινότερων κακῶν. Ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις διήγαγεν ἅπαντα τὸν βίον μελετῶν καὶ ἐνεργῶν ἐπιβουλὰς κατὰ τοῦ πιστοτέρου αὐτοῦ φίλου καὶ τοῦ μεγαλυτέρου εὐεργέτου, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πιστεύσῃ εἰς τὴν εὐκρίνειαν καὶ τὴν πίστιν τῶν ἄλλων. Ὅθεν ἔπραξε καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ Ἀλεξίου καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἀναριθμήτους φόνους, τυφλώσεις, ἐξορίας· Ὁ μὲν πατριάρχης Θεοδόσιος μὴ συναινέσας εἰς τὸν πολυειδῶς ἀθέμιτον γάμον νόθου τοῦ Ἀνδρονίκου θυγατρὸς μετὰ νόθου υἱοῦ τοῦ Μανουὴλ προσέκρινε νὰ παραιτηθῇ· καὶ μὴδὲν ἔτερον παθὼν ἀνέπληρώθη διὰ τοῦ πατριάρχου Βασιλείου τοῦ Καματηροῦ, ὅστις γενόμενος τυφλὸν ὄργανον τοῦ τυράννου ἔλυσεν πρὸς τοὺς ἄλλους τὸν Ἀνδρόνικον τοῦ ὄρκου ὃν εἶχεν ὁμοσεῖ πρὸς τε τὸν βασιλέα Μανουὴλ καὶ πρὸς τὸν δυστυχῆ αὐτοῦ παῖδα. Ἀλλὰ πάντες οἱ λοιποὶ ὅσοι ἐτόλμησαν νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς αὐτὸν ἢ ἀπλῶς ὑποποιοὶ ἐγένοντο ἀποδοκιμασίας τινὲς ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα· ὁ καῖσαρ καὶ ἡ καיסάρισα Μαρία, οἱ υἱοὶ τοῦ μεγάλου δομestικοῦ Ἰωάννου τοῦ ἐκ Κομνηνῶν, τοῦ ἐπιλεγομένου Βατάτζη, ὁ μέγας δοῦξ Ἀνδρόνικος ὁ Κοντοστέφανος καὶ τέσσαρες αὐτοῦ υἱοί, ὁ Θεόδωρος Καντακουζηνός, ὁ Ἀνδρόνικος Λαμπαρδᾶς, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ἐπὶ Μανουὴλ ἐν μυριάσι μάχαις ἀριστεύσαντας, πάντες ἡ ἐθανατώθησαν ἢ ἐξωρίχθησαν τοὺς ὀφθαλμοὺς. Οἱ δὲ ἄλλοι φόνοι ὑπῆρξαν τοσοῦτον συνεχεῖς ὥστε μία ἑβδομάς καθ' ἣν δὲν ἐχύθη αἷμα ἀνθρώπινον ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἐλογίσθη ὡς εὐτυχὲς τῶν χρόνων τούτων συμβεβηκός. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Μιχαὴλ ἀνέκαθεν ἀπεδοκίμαζε ταῦτα πάντα, ὁ δὲ νεώτερος Ἰωάννης ἐπὶ πολὺν μὲν χρόνον συνεφώνει πρὸς

τὸν πατέρα, διόπερ καὶ συμβασιλεὺς ἀνηγορεύθη προτιμηθεὶς τοῦ πρωτοτόκου. Ἐπὶ τέλους ὁμοῦς ἤρχισε καὶ αὐτὸς νὰ φρίττῃ ἐπὶ τοῖς γενομένοις. Ἄλλ' ὁ πατὴρ ὀνόμαζεν ἀμφοτέρους γυναῖκας καὶ ἔλεγεν ὅτι δὲν νοοῦσι τὴν ἔννοιαν τῶν διαπραττομένων. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο, ὥς ἐβραβίον, νὰ μείνωσιν αὐτοὶ μόνοι μετὰ τὸν θάνατον τὸν ὑπερέχοντες ἐν τῷ κράτει, προσθιέτων ὅτι δὲν θέλει ἡσυχάσει εἰμὴ ὅταν κατορθώσῃ νὰ βλέπῃ περὶ αὐτὸν μόνον μακελλαρίους καὶ μάγγιπας καὶ μύρων ἐψητάς, ἀνθρώπους δηλαδὴ τῆς ἐσχάτης τάξεως, μὴ δυναμένους ποτὲ νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν καθάραισιν τοῦ οἴκου του. Ἐν τούτοις ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο, ὥς πολλὰκις εἶπομεν, ἀλλόκοτον κράμα κακίας καὶ ἀρετῆς. Ὅθεν, ἐνῶ ἑκακοῦργει τοσοῦτον ἀφειδῶς, ἀνέδειξε συγχρόνως πολλὰ τοῦ ἀρίστου κυβερνήτου προτερήματα. Ἀπηνῆς ὑπῆρξεν ὥς πρὸς τὰς ἀνωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις, ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ δὲ ὁμίλου τῶν ἀνθρώπων πλείστην συνήθως κατέβαλλεν ἐπιμέλειαν. Περιέστειλε τὰς καταπίσεις τῶν φορολόγων, ἀπηγόρευσε τὴν πώλησιν τῶν δημοσίων ὑπουργημάτων, ἐτιμῶρει ἀνηλεῶς τὴν ἀδικίαν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ κατήργησε τὸ πρότερον ἐπικρατοῦν ἀπάνθρωπον ἔθος τῆς ἀπογυμνώσεως τῶν ναυαγούντων, μὴ προσέξας εἰς τὴν διὰ τοῦτο δυσἀρέσκειαν τῶν συγχλητικῶν καὶ τῶν ἀρχόντων, οἵτινες ὠφελοῦντο ἀπὸ τοῦ ἔθους ἐκείνου. Ἐπεχείρησε πρὸς τούτοις μεγάλα οἰκοδομήματα ἵνα παρὰσῃ ἐπωφελῇ εἰς τὸ πλῆθος ἐνασχόλησιν, καὶ δώσῃ ἀφορμὴν κυκλοφορίας εἰς τὰ χρήματα καὶ ἐμψυχώσῃ τὰς τέχνας. Ἐπροστάτευσεν τοὺς πένθητας κατὰ τῶν καταχορήσεων τῶν αὐλικῶν, καὶ ἔτυπεν, ὅπως βραδύτερον ὁ Πέτρος ὁ μέγας, ἰδιοχείρως διὰ τῆς βακτηρίας αὐτοῦ τοὺς ἀγαπητοτέρους τῶν φίλων ὅσοι κατηνύκαζον τοὺς ἀπλοὺς πολίτας εἰς ἀμισθὸν τινα πρὸς αὐτοὺς ὑπηρεσίαν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἐπεμελήθη τὰ γράμματα, αὐτὸς ὢν λόγιος ἀνὴρ, καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος ὀσημέραι προαγομένου ἑλληνισμοῦ.

Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὥφτος, ἂν ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς ἑκακοῦργησεν ἐν πολλοῖς, ἐν πολλοῖς ὁμοῦς πάλιν ἐθροάπευσε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ἐξώσας τοὺς Φράγκους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, περιέστειλε τὰς καταπίσεις τῶν μεγιστάνων, ἐπροστάτευσεν τὸν λαὸν καὶ συνέπραξεν εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ἀληθῶς ὁμοῦς εἰπεῖν, ἐὰν ἡ τύχη ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ἐπιθέσῃ τὴν κορωνίδα εἰς ἀπάσας τὰς προυπαρχούσας τοῦ κράτους συμφοράς, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκλέξῃ ἐπιτηδειότερον πρὸς τοῦτο ἡγέμονα. Ἡ φοβερὰ ἐκείνη ἀφ' ἐνὸς κατὰ τῶν Φράγκων καὶ ἀφ' ἑτέρου καθ' ὅλων τῶν μεγιστάνων καταδρομὴ ἦτο πρόδηλον ὅτι θέλει ἐπισπάσει κατὰ τοῦ κράτους θυέλλας, καθ' ὃν ὁ Ἀνδρόνικος οὔτε καιρὸν εἶχεν οὔτε πόρους ὅπως ἀντιπαρτάξῃ ἀποχρώσας δυνάμεις. Οἱ μὲν Λατῖνοι ἀφορμὴν ἐζήτουν ἵνα ἐκδικηθῶσι τὰ παθήματα ὅσα ὑπέστησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὅπως εἶχον τότε αἱ μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς σχέσεις ἦτο ἐυκολώτερον νὰ εἰρωσι πρὸς τοῦτο συνεργούς καὶ συμμάχους. Οἱ δὲ βυζάντιοι μεγιστάνες τὸ μὲν διωκόμενοι, τὸ δὲ οἰκοθὲν φυγόντες ἐκ τῆς βασιλευούσης, ἐζήτουν εἴτε δι' ἐσωτερικῶν στάσεων εἴτε διὰ ξένης συνδρομῆς νὰ ἀπαλλαγῶσι τοῦ τυράννου ἐκείνου καὶ ἐπὶ τούτῳ ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν κατέφυγον εἰς τὸν βασιλεῖα τῶν Ἱεροσολύμων ἢ τὸν πρίγκιπα τῆς Ἀντιοχείας, ἄλλοι εἰς τὸν ἐν Ἰκονίᾳ σουλτάνον καὶ εἰς τὸν Σαλαδδῖν, καὶ ἄλλοι εἰς διαφόρους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας.

Εἰς δὲ τῶν ἀνεψιῶν τοῦ βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ὀνόματι Ἀλέξιος, ὅστις εἶχεν ἐξ ὀρισθῇ εἰς Ρωσίαν, δραπετεύσας ἐκεῖθεν καὶ διελθὼν λάθρα τὴν Μακεδονίαν, κατέφυγεν εἰς τὸν βασιλεῖα τῆς Σικελίας Γουλιέλμον Β'. Ὁ Γουλιέλμος Β' ἦτο ἀπόγονος ἡγεμόνων οἵτινες πλέον ἢ ἅπαξ ἐπεχείρησαν ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ ἐβου-

λεύθησαν μάλιστα αὐτὴν αὐτοῦ τὴν κατάλυσιν. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι ἤκουσε προθύμως τὰς περὶ ἐπικουρίας προτάσεις τοῦ πρόσφυγος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐμάνθανε τὴν κατὰ τοῦ Ἀδρονίκου ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν ἀγανάκτησιν καὶ παρ' ἄλλων πολλῶν φηγάδων, οἵτινες

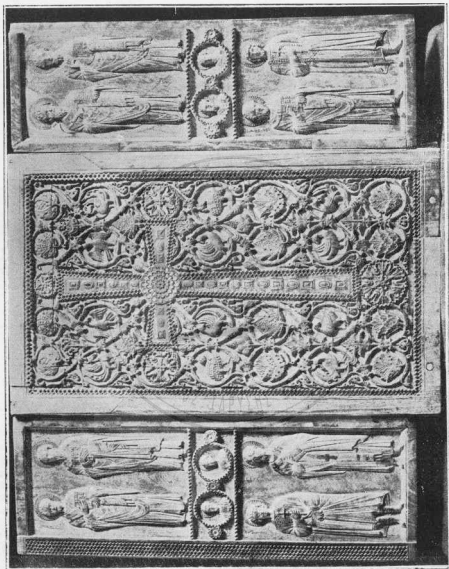
Σκηνὴ πολιορκίας κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα.
(Ἐκ χειρογράφου).

χιλ. πεζοί, ἐν οἷς ὅμως μόνοι 5.000 ἱππότες, καὶ διακόσαιο νῆες. Ἡ δὲ δύναμις αὕτη, ἥς τὸ μὲν πεζικὸν ἦγετο ὑπὸ τῶν κομήτων Ρικάρδου καὶ Ἀλδούνου, τὸ δὲ ναυτικὸν ὑπὸ Ταγκρέδου ἀνειψιοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ ἐπιδόξου διαδόχου, καὶ προσέτι ὑπὸ τοῦ ὀνομαστοῦ ναυάρχου Μαργαριτίνου, ἀπεβιβάσθη τῇ 1185 κατὰ τὸ σὺνήθες εἰς Ἀνερράχιον καὶ ἐκυρίευσεν εὐχερῶς τὸ μέγα τοῦτα φρούριον, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε τοσοῦτο γενναίως καὶ καρτερικῶς ἀντέστη εἰς τὸν Ροβέρτον Γυσκάρδον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βοημοῦνδον. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς πλεονεξίας τοῦ διοικητοῦ αὐτῶν Ρωμανοῦ, γαμβροῦ τοῦ Ἀιδρονίκου, δὲν ἐνόμισαν ὅτι πρέπει νὰ θυσιασθῶσιν ὑπὲρ τοιαύτης κυβερνήσεως. Ὅτι δὲ χαρακτηρίζει τὴν τότε κατάστασιν τῶν πνευμά-

ζητήσαντες καὶ εὐρόντες παρ' αὐτῷ ἄσπλον δὲν ἔπαυον προτρέποντες αὐτὸν εἰς ἐκδίκησιν. Πλὴν τούτου ἤλπιζεν εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν Ἱταλῶν, ἐξηγριωμένων ὄντων πάντοτε διὰ τοὺς ἐν ἔτει 1182 γενομένους φόνους καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ οὐχὶ δῆθεν ἐπὶ κατακτῆσει τῆς χώρας ἀλλ' ὥς σύμμαχος ἰθαγενεῶς μνηστήρης τῆς βασιλείας. Ἐνεκα λοιπὸν ὁλων τούτων τῶν περιστάσεων ἠδύνατο εὐλόγως νὰ υπολάβῃ ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἔχει πολὺ πλεονας πιθανότητος ἐπιτυχίας ἢ ἄλλοτε. Λέγεται μάλιστα ὅτι καὶ παῖς τις προσήχθη ὥς ὃν δῆθεν αὐτὸς ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Ἀλέξιος, ὅπερ μαθὼν ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις ἐγίνωσκε κάλλιστα ὅτι τὸ πτώμα τοῦ Ἀλεξίου ἔκειτο ἐν τῷ βυθῷ τῆς περὶ Κωνσταντινούπολιν θαλάσσης, ἀνεκάγχασεν εἰπὼν «ἦ δὴ ἄριστος κολεμβητής, εἴπερ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατακυβιστήσας εἰς βαθεῖαν θάλασσαν ἀπνευστὶ διεξέδου περὶ τὸν ἐκεῖσε πορθμὸν». Ἀλλ' ἂν ὁ νέος Ἀλέξιος δὲν ὑπῆρχε τφόντι ἐν τοῖς οὖσιν, ἄλλοι προέκυψαν ζῶντες αὐτοῦ ἐκδικηταί. Ἐν Σικελίᾳ παρεσκευάσθη τάχιστα στρατὸς καὶ στόλος πολὺς 80

των είναι ότι ο στρατηγός Ἰωάννης Βρανᾶς, ἄνθρωπος δόκιμος περὶ τὰ πολέμια, ἀλλὰ μετὰ μικρᾶς δυνάμεως ἐκπεμφθεὶς εἰς ἐπικουρίαν τῆς πόλεως, ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ προλάβῃ τὴν πτώσιν αὐτῆς, ἐπροτίμησε νὰ ἀπαρθῇ ἐκουσίως αἰχμάλωτος εἰς Σικελίαν παρὰ νὰ μείνῃ ἐντὸς τοῦ κράτους, ὅπου ἦτο βέβαιος ὅτι θέλει κατηγορηθῇ ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ θανατωθῇ. Οἱ πολέμιοι, γενόμενοι κύριοι τοῦ Δυρραχίου, ἐχωρίσθησαν εἰς δύο· καὶ ὁ μὲν πεζικὸς στρατὸς ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν διὰ τῆς Ἀλβανίας ἐπὶ Θεσσαλονίκην, ὅπου καὶ ἐφθάσε τῇ 6 Αὐγούστου, μηδεμίαν συναντήσας καθ' ὁδὸν ἀντίστασιν, ὁ δὲ στόλος, κυριεύσας τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου, πελάγους καὶ περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον, παρέστη τῇ 15 Αὐγούστου ὡσαύτως ἐνώπιον τῆς Θεσσαλονίκης.

Περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης καὶ ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ἔχομεν εἰδικὴν πραγματείαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς πόλεως ἐκείνης Εὐσταθίου, ὅστις τοσοῦτο μέγα ὄνομα φέρει εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων· ὑπῆρξε δὲ αὐτόπτης τῶν πραγμάτων μάρτυς. Ὁ Εὐσταθίος εἶναι εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀντιπροσώπων τῆς νέας ἐκείνης τοῦ ἑλληνισμοῦ φράσεως ἣτις πολλὴν ἔλαβε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μάλιστα ἐπίδοσιν καὶ διηρῆξεν ἡ κυρία ἀφετηρία τοῦ κατὰ τὰς ἐπομένας ἑκατονταετηρίδας διαπλασθέντος νέου ἑλληνισμοῦ. Ὁ νέος οὗτος ἑλληνισμὸς διέφερε τοῦ μεσαιωνικοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν τελευταῖος ἠρόετο τὰς ιδιότητας αὐτοῦ καὶ τὰς δυνάμεις ἰδίως ἐκ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ δὲ ἡδὴ ὁσμέραι ἀποκαλυπόμενος ἐζητεῖ παρεκτὸς τούτου νὰ παραλάβῃ καὶ ἄλλας ιδιότητας καὶ δυνάμεις διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀρχαῖον οἰκειώσεως. Ἡ ἐπὶ τούτῳ ἐργασία δὲν ἔπαυσεν ἐνεργουμένη λεληθότως δι' ὅλου τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀλλὰ δὲν ἀναφαίνεται εἰμὴ ἐν τῇ ἐνδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, καὶ ἡδὴ ἤρχισε νὰ παράγῃ ἔργα ὧν ἐν εἶναι καὶ ἡ προκειμένη τοῦ Εὐσταθίου συγγραφή. Σφίρει μὲν ἔτι ὁ Εὐσταθίος τὸ δοκῶδες ὕψος καὶ τὴν ἐπιτετευδευμένην φράσιν, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τὰς προλήψεις τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἔχει περὶ τὴν ἐκθεσιν τῶν πραγμάτων χάριν καὶ εὐφυίαν καὶ ζωηρότητα, ἥς ἔχην δυστυχῶς σπανιώτατα συναντῶμεν παρὰ τοῖς μεσαιωνικοῖς χρονογράφοις· διαμαρτυρεῖται ὅτι δὲν ἀναγράφει ἀντίφωνα κατὰ τοὺς φαύλους τῶν σοφιστῶν καὶ τολμᾷ νὰ μεταχειρισθῇ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα οὐχὶ πλέον εἰς τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωλολάτρου ἀλλ' ὡς ὄνομα τοῦ ἔθνους εἰς ὃπερ καὶ αὐτὸς ἀνήκει. Ἐλάβομεν ἡδὴ ἀφορμὴν νὰ παραθέσωμεν τὸν παρ' αὐτοῦ γενόμενον ἐπιτήδειον χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀνδρονίκου, χαρακτηρισμὸν καταδεικνύοντα γνῶσιν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας διὰ πολλῆς λεπτότητος ἐκδηλουμένην. Ἀλλ' ὅτι ἰδίως προξενεῖ ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἀναγνώστην τῆς τοῦ Εὐσταθίου συγγραφῆς εἶναι ἡ ποικιλία τῶν αἰσθημάτων ἣ ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσα καὶ ὁ ὄντως τραγικὸς συνδυασμὸς τῆς βαρυτάτης θλίψεως ἔνεκα τῶν συμφορῶν ἃς ἔχει νὰ ἱστορήσῃ, καὶ τῆς χαριτωμένης πικρίας καὶ εἰρωνείας δι' ἣς μαστίζει τοὺς αἰτίους τῶν συμφορῶν τούτων καὶ μάλιστα τὸν πάντων πρωταίτιον, τὸν ἄθλιον διοικητὴν αὐτῆς Δαυὶδ Κομνηνόν. Κατὰ τὰς ἡμέρας καθ' ἃς, πρὶν ἔτι φθάσῃ ὁ στόλος τῶν πολεμίων, ὁ πεζικὸς αὐτῶν στρατὸς δὲν εἶχεν ἀρχίσει τὴν πολιορκίαν, ἀλλὰ περιωρίζετο εἰς ἄποσιν ἀποκλεισμόν, τινὲς τῶν στρατιωτῶν τῆς πόλεως, θέλοντες, λέγει ὁ Εὐσταθίος, νὰ δώσωσιν δείγμα τῆς ἀνδρείας αὐτῶν, «ὁ γάρ τοι στρατηγὸς δεινὸς ἦν κοιμᾶσθαι», ὥρμησαν ἔξω τοῦ τεύχους καὶ συνέλαβον ἕνα τινὰ πολέμιον, τὸν ὁποῖον ἔπειτα ἐνδύσαντες λαμπρὰ στρατιωτικὰ φορέματα «οὐκ ἐκ τῶν ἐκείνου (φυλὸς γὰρ ἦν) ἀλλ' ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς, ἐπόμενόν τε διὰ μέσου τῆς πόλεως καὶ ὡς μέγαν τινὰ ἐλόντες ἐκύδαινον καὶ γραφὴ εὐθὺς τοῦ καὶ στρατηγοῦ καὶ δουκὸς εἰς τὸν βασιλέα, ὡς εὐτυχῶς ἡμῖν τὰ εἰς μάχην φέρεται. Ἡμέρα μετὰ ταύτην δευτέρα, καὶ μετεξέτεροι στέλλονται καὶ αἰροῦσιν οὐκ ἔτι οὐδ' ἄνθρωπον, ἀλλὰ δύο ἱπάρια δυστυχῇ καὶ σκίασμα στρατιώτου κεφαλῆς»

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΤΡΙΠΤΥΧΟΝ ΤΟΥ Ι' ΑΙΩΝΟΣ

(Χρυσ., Μοναστήριον Βασιλειῶν)

ζήλων αὐτοῦ ὠκονόμουν τὸν ἐαυτῶν φθόνον, ὃ δὲ Στέφανος Ἁγιοχριστοφορίτης, ὅστις δικαιοτέρων ἦτο νὰ παρωνυμῆται Ἀντιχριστοφορίτης, προσελθὼν εἰς τὰ προθύρα τοῦ βασιλικοῦ καταλύματος, ἀνέκραξεν ἀγανακτῶν εἰς πολλῶν ἐπήκοον ὅτι ἀπορεῖ πῶς ὁ μὲν δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα μέτροι ὀπώσων ὄντες τὴν κακίαν ὑφιοῦνται καὶ βραβεύονται, αὐτὸς δὲ φαυλοπίφανος ὢν, καὶ ἄβυσσος πονηρίας, παραμελεῖται καὶ δὲν προάγεται. Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Εὐσταθίου καταδεικνύεται ὅτι, ἂν ὁ Στέφανος ἦτο ἀνθὸς κακίας, ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης δὲν ἐλογίζετο πολλὴ τοῦτου καλύτερος καὶ ἐν τούτοις ὁ μὲν διετέλει ἰδιαίτατος τοῦ βασιλέως σύμβουλος, ὁ δὲ εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ ἀγανακτῇ διότι, χείρων ὢν αὐτοῦ, δὲν προετιμᾶτο. Χαρακτήρες ἀλλόκοτοι καὶ πραγμάτων κατὰστασις ἔτι μᾶλλον ἀλλόκοτος, μαρτυροῦσα τὴν ἡθικὴν ἔκλυσιν εἰς ἣν περιέστη ἡ κοινωνία ἐκείνη καὶ πολιτεία, ἔκλυσιν τῆς ὁποίας τὴν δεινότητα θέλει ἐκτιμῆσαι ὁ ἀναγνώστης μαυθάνων ὅτι ὁ Στέφανος αὐτὸς Ἁγιοχριστοφορίτης προήχθη τωφῶντι ἔτι ἐπὶ Μανουὴλ εἰς ὑπατόν τι ἀξίωμα, ἐπὶ δὲ Ἀνδρόνικου συντελέσας εἰς τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ἀπέβη παντοδύναμος καὶ ἐγένετο ὁ κυριώτατος ἐκτελεστής τῶν ὑπ' αὐτοῦ διαπραχθέντων φόνων. Ἀλλ' καὶ ἕτερος ἀναφαίνεται Μανυροζώμης ὀνόματι Μανουὴλ, ὅστις καὶ τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα ἐπεδίωξε, καί, τὸ παράδοξον, γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ ἐγένετο τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου Καϊχορρόη. Καὶ μέχρι τῆς σήμερον σφύζεται τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας ταύτης εἰς Μεσσηνίαν διότι πλησίον τοῦ Μετγυαλὶ ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Βαλῦρα γέφυρα ὀνομαζομένη καὶ νῦν τῆς Μαυροζούμαινας. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν τῆς Θεσσαλονίκης πολιορκίαν.

Παρεκτός τῆς ἐπικοινορίας ἦν ἑλπίς ἡ πόλις διὰ τῆς εἰς αὐτὴν εἰσόδου τοῦ Ἰωάννου Μαυροζώμης μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος, δυσπιστήσας μετ' ἄλλων εἰς τὰ νικηφόρα ἀγγέλματα τοῦ στρατηγοῦ Δαυὶδ Κομνηνοῦ, ἐπεμψεν ἄλλεπαλλήλος εἰς βοήθειαν αὐτῆς τὸν τε μέγαν δομέστικον τῶν ἀνατολικῶν Γίδων καὶ τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον, καὶ τὸν Μανουὴλ Καμύττην καὶ τὸν Χοῦμνον καὶ ἄλλους ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ τὸν παρακοιμώμενον Νικηφόρον, ὅστις ἔγραψε πρὸς τὸν Δαυὶδ ὅτι ἐπέρχεται μετὰ στρατιάς ἀναρπιδιήτῳ καὶ ὅτι τοῦτο μόνον φοβεῖται, μήπως οἱ Λατίνου, μαθόντες τὸν ἐπικυρεμένον κίνδυνον, φύγῃσι καὶ μείνῃ αὐτὸς κενὸς τοιαυτῆς ἁγρας. Εἰς δὲ τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ἀποσπασθέντων τούτων, ὁ Χοῦμνος, ἐπέπεσε γενναίως κατὰ τῶν πολιορκητῶν καὶ εἰς τοσαύτην ἠγαγὲν αὐτοὺς ἀμνηγνίαν ὥστε αὐτοὶ βραδύτερον ὁμολόγουν ὅτι, ἂν τὴν ὥραν ἐκείνην καθ' ἣν ὁ Χοῦμνος προσέβαλλεν αὐτοὺς ἐξόρμων συγχρόνως καὶ οἱ τῆς πόλεως, βεβαίως ἤθελον κυριεῖσαι ἀπῴσας αὐτῶν τὰς μηχανάς, ἅπαν τὸ στρατόπεδον, πολλὴν δυνάμειν νὰ ἐπαγάγῃσι ζημίαν καὶ εἰς τὰς νῆας. Ἀλλ' ὁ Δαυὶδ ἀντὶ νὰ πράξῃ τοῦτο ἀνέβη εἰς ἑνὶν ὀρόντι τῆς πόλεως καὶ ἐκεῖθεν πανηγυρικῶς ἐβέβαρε τὴν συγκαρτουμένην μάχην, γινόμενος παύγιον καὶ αὐτῶν τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἐμυκτήριζον αὐτὸν κραυγάζουσαι ὅτι καθελὼν αὐτὰς ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς ἐκείνου χώρου αὐτὸς προσανέβη αὐτῶν· ἀλλ' οὐδ' ἔνεκα τῶν ὀνειδισμῶν τούτων ἀνδρικώτερόν τι ἐφρόνησεν ἢ ἔπραξεν.

Ἦτο δὲ ἐν γένει ἑλεεινὸς ὁ Δαυὶδ οὗτος καὶ ἐμαρτύρει πρὸς τοὺς ἄλλοις πολλοῖς τῶν χρόνων τούτων Κομνηνοῖς ὅποσον εἶχεν ἐξαχρειωθῇ τὸ γένος τοῦτο μετὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μεγάλους αὐτοῦ ἡγεμόνας, Ἐμέμφοντο οἱ στρατιωτικοὶ ὅτι τὰ πετροβόλα τῆς πόλεως ὄργανα δὲν ἦσαν ἱκανὰ ν' ἀνταγωνισθῶσι πρὸς τὰ τῶν πολεμίων, ὁ δὲ ἀντὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς θεραπείας τοῦ πράγματος «καὶ τί ποιήσω» ἔλεγε, μὴδὲν ἕτερον πράττων. Ἦκουεν ὅτι τὸ περὶ τὸν λιμένα τεῖχος ἀσθενὲς ὢν κινδυνεύει νὰ καταληφθῇ καὶ ἀπεκρίνετο δι' αἰσχρολογίας, ἣν δὲν τολμῶμεν νὰ ἐπαναλάβωμεν. Οἱ ἐπὶ τῶν τευχῶν μαχόμενοι ἐζήτουν βέλη, ὁ δὲ «καὶ ποῦ νὰ τα εἴρω» ὑπετονόουρε καὶ εἶδιδε μὴδὲν καὶ ἐν τούτοις ἡ πόλις κατεβῆλετο. Ἐδραῖετο μηχανὴ καὶ ἐζητεῖτο ξύλον ἵνα ἐπισκευσασθῇ, αὐτὸς

δὲ παρελάλει ὅτι δὲν ἤξεύρει ποῦ ὑπάρχει. Ὁφείλων νὰ προνοήσῃ περὶ προμηθεΐας σίτου εἰς τὴν πόλιν παντάπασι παρημέλησε τὰ περὶ τούτου, φροντίσας μόνον περὶ ἑαυτοῦ καὶ συγκομισάμενος τοῦ τοιοῦτου καλοῦ πλοῦτον παχύν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ ἄθλιος οὐδὲν ἐπὶ τέλους ὠφελήθη, ἐνῶ ὁ λαὸς ἐπαθε λιμὸν τοιοῦτον ὥστε ἐκινδύνευσαν νὰ καταφάγωσιν ἀλλήλους, ἐὰν μὴ ἐπήρχετο ὁ τῶν πολεμίων θρίαμβος. Ἀλλὰ καὶ ὕδατος ἔλλειψις συνέβη δεινὴ. Ἡ τῆς ἀκροπόλεως δεξαμενὴ ἀργῶς ἔχουσα ἐκ μακροῦ ἐδεῖτο ἐπισκευῆς. Καὶ ἡ μὲν ἐπισκευὴ ἐγένετο ὡς ἐκ θαύματος, ἀλλ' ὁ διαπράξας τὸ ἔργον Λέων ὁ Μαζιδᾶς παρετήρησεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ εἰσαχθῇ ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ὕδωρ εἰς αὐτήν, ἵνα στεγανωθεῖσα φυλάττῃ ἔπειτα ἀσφαλῶς τὸ ὕδωρ. Ὁ Δαυὶδ ὁμῶς διέταξε νὰ εἰσρεύσῃ αὐθιμερὸν τὸ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ σκεύους. Μανθάνει τοῦτο ὁ Μαζιδᾶς καὶ σπεύδει νὰ παρατηρήσῃ εἰς τὸν στρατηγὸν ὅτι ματαίᾳ ἀποβαίνει ὡς ἐκ τούτου ἡ γενομένη ἐπισκευή, διότι ἀναλυσμένης τῆς ὑγρᾶς τιτάνου ἡ δεξαμενὴ ἐκενοῦτο ἅμα πληρωθεῖσα. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς ἐπέμεινε καὶ ἡ ἀκρόπολις ἔμεινε ἄνευ ὕδατος καὶ ἐξέλειπε οὕτως ἡ τελευταία ἐλπίς ἦν εἶχον οἱ κάτοικοι τοῦ νὰ σωθῶσιν ἐν αὐτῇ ἀλικομένῃς τῆς κάτω πόλεως. Ὁ δὲ Μαζιδᾶς κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον ἠτύχησεν, ὅτι οὐδὲν ἐπαθε κακὸν ἕνεκα τῶν συμβουλῶν ἃς ἔδωκε, διότι ὅσοι ἄλλοι ἐτόλμων νὰ μεμψῶσι τὰ συμβαίνοντα ἅπαντα ἡλειούνητο ὅτι θέλουσι δορῇ ἢ τυφλωθῇ ἢ ἀνασκολοπισθῇ, ἐνὸς δὲ τῶν δημοτῶν καὶ ἐθροίσθη ἡ κεφαλὴ ἕνεκα τοιαύτης τινὸς παρατηρήσεως. Καὶ ἐνῶ σ' ὁδεμῖαν ἐδέχετο ὁ Δαυὶδ παραίνεσιν αὐτοῦ οὐ μόνον οὐδὲν τῶν δεόντων ἔπραττεν ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς προσηκούσης τῷ ἀξιῶματι αὐτοῦ εὐπρεπείας ἐφύλαττε καὶ ἀντὶ νὰ περιβάλλεται τὰ συνήθη τοῦ στρατηγοῦ ὅπλα καὶ νὰ ἐπιβαίῃ ἐφ' ἵππου εὐγενοῦς περικεφερότο ἐπὶ ἡμίονου καθήμενος καὶ ἐνδεδυμένος ἱματισμὸν ἀλλόκοτον καὶ θηλυπρεπὴ καὶ πολὺ μᾶλλον ἐπιτήδειον νὰ προφυλάξῃ αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἀκρίων τοῦ ἡλίου ἢ ἀπὸ τῶν πολεμίων βελῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ὁμῶς ἤξεύρουμεν ἤδη, ὅτι ἐφρόντιζε νὰ μὴ ἐκτεθῇ ποτέ. Ὅταν μεγάλη τις τῶν πολεμίων μηχανὴ ἔρριπτε μνησμένη πέτρας ὀγκώδεις αἰτίνες τὰς μὲν ἐπιβάσεις καθήρειπον, τὸ δὲ τεῖχος ἐγρύμουν τῶν φυλάκων, ὁ πόρρω ἰστάμενος στρατηγὸς ἔλεγεν ἀταράχως «ἀκούε τὴν γαῖαν». Ὅταν ἦλθον νὰ τῷ ἀναγγεῖλωσιν ὅτι τρυπᾷται τὸ τεῖχος ἔξωθεν, «τρυπητέον, ἀπεκρίθη χασμώμενος, καὶ ὑμᾶς ἔσωθεν». «Ὁ παῖγνια, ἀναράξει ὁ Εὐστάθιος δι' ὧν ἐσφαττόμεθα μὲν ἡμεῖς, αὐτοὺς δὲ τὸν δύσνον βασιλέα ἔξωφυνε». Καὶ δικαίως τῇ ἀληθείᾳ ἐπιφέρει ὅτι, ἂν καὶ ρηταὶ αὐτοῦ πρὸς τοὺς πολεμίους συνθῇ καὶ περὶ προδοσίας δὲν ὑπῆρξαν, ἀλλ' ὁμῶς ἡ τοσαύτη περὶ τὴν ἄμυναν ἀμέλεια, μᾶλλον δὲ κακοβουλία, καὶ ἡ εὐχὴ ἦν ἐξηνεγκεν ἐκ διαλειμάτων τοῦ νὰ ἐπιμηθῇ ὁ τῆς ἀλώσεως χρόνος, ἵνα διαφύγῃ τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως, οἰανδήποτε ἄλλην λαμβάνων τύχην, εἶναι τοσοῦτο τῆς προδοσίας συγγενεῖς ὥστε δυσκόλως δύνανται δι' ἄλλον νὰ στιγματισθῶσιν ὀνόματος.

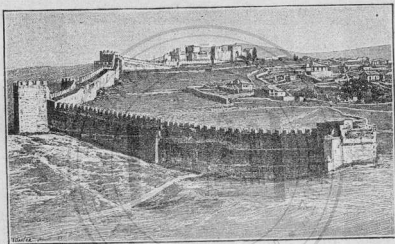
Τοιοῦτον λοιπὸν ὄντος τοῦ στρατηγοῦ ἐνκόλως θέλομεν ἐννοήσῃ πῶς ἡ πόλις δὲν ἡδυνήθη νὰ ἀνθῇ πλειότερον τῶν ἐννέα ἡμερῶν. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν κατοίκων ἔπραξαν ἔργα γενναῖα, μάλιστα δὲ ὁ Λέων Κουταλᾶς, ὁ Ἀβούδιμος Μανουήλ, ὁ Λέων Ἀγιοεμφημίτης, ὁ Βασίλειος Τρύσκος καὶ ἄλλοι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν ἀναφέρονται. Ἀλλὰ πολλοὶ ὑπῆρχον ἐν τε τῇ πόλει καὶ περὶ αὐτὴν οἱ εἰς προδοσίαν ῥέποντες εἴτε ἀλλόφυλοι, εἴτε ἀπελπισθέντες ἐκ τῆς ἀγρίας κυβερνήσεως τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τῆς ἀθλίας πολιτείας τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Δαυὶδ' οἱ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι τῆς παρακειμένης Κρατίας καὶ τοῦ Ζεμενίκου, ὁ Θεοφάνης Προβατᾶς, ὅστις ἐκ Δυραχίου ἐτι μετὰ τῶν Λατίων φίλως συνέπραττε καὶ ἐντὸς αὐτῆς τῆς Θεσσαλονικῆς οἱ ἀδελφοὶ Χονναβίται, ὥστε μάταιοι ἀπέβησαν οἱ τῶν χρηστῶν πολιτῶν καὶ στρατιωτῶν ἀγῶνες τῇ δὲ 25 Αὐγούστου οἱ πολέμοι ρῆξαντες τελευταῖον τὸ πρὸς τὸν λεγόμενον τεῖχος εἰσώρησαν ἀπανταχόθεν

ἐντὸς τῆς πόλεως. Τὰ συμβάντα κατὰ τὴν φοβερὰν ταύτην στιγμήν περιγράφει λαμπρῶς ὁ Εὐστάθιος, πικρῶς πάλιν εἰρωνευόμενος τὸν στρατηγὸν Δαυὶδ.

«Τοῦ τοίνυν τείχους ἐκείνου παθόντος ὡς ἔπαθεν, ἐπέπερ ἡμέρα διέφανσε, καὶ εἶδον τὸ ἐκεῖσε Χαρῳνέιον χάσμα οἷ τε ἔχθροι οἷ τε ἡμεδαποί, ἐκείνοι μὲν συνέχασκον θηριωδῶς τοῦ λοιποῦ καθ' ἡμῶν, ἡμῖν δὲ συμμύσασι ἔμπασα ἐκλεσθῆ ἑλπίς. Καὶ ἦν μὲν τὰ πρὸ τούτου θρασὺς ὁ στρατηγός, κομπᾶζων πρὸς τοὺς εὐ εἰδοτάς τὸ τεῖχος, οὐκ εὖ πείσεσθαι, ὥς εἰ καὶ καταπεσείται, ὅμως αὐτὸς ἐπιλέγδην κρίνας τοὺς ἀρίστους τῆς στρατιᾶς τείχος σιδήρεον ἀντιστήσῃ, τὸ ἐκ τῶν ὤλων, καὶ ἕως καὶ εἰς τεσσαράκοντα ἡμέρικας φύλας ἔσται τῆς πόλεως. Τότε δὲ ὁ μέγας λόγος θρασὺς ρηθῆναι, τῇ τοῦ τείρου ῥῃσι διεκόπη τῶν αὐχημάτων καὶ μὴ μόνον ὁ αὐτὸς ἔμπαλιν ἐξένευσεν. Ἄμα γὰρ δόρυ ἐσκέφατο πολεμικὸν ἐπὶ τοῦ ῥήγματος ἀναρριχησάμενον τῶν τινὸς πλαισίωον, οὓς ἀνδρικοὺς τὰ τοιαῦτα καὶ δεξιούς ἢ τοῦ Σιφάντου ναὺς ἐπλώϊζε (πειρατῆς δὲ ὁ Σιφάντος, ἔκων προσηλωσας τοῖς Σικελοῖς κατὰ τινα ρήτην τὴν συνδόξασαν· ὃς καὶ ἡμᾶς ἔλὼν ἐξένισε—ρητέον γὰρ οὕτως—ἐπὶ νεῷς τῆς κατ' αὐτόν, ὥς καὶ ὑποκαταβάντες λόγῳ βραχὺ παραστησόμεθα) ἄμα γοῦν οὕτως εἶδεν ὁ τρέσας Δαυὶδ, καὶ ἄμα κατόπιν βαλὼν τὰς ἀνδρικὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας εἰς οὐδὲ λεπτὸν συστῆλας ὥρας ἔδειξε μετὰφρενα τοῖς ἔχθροῖς, καὶ τῶν στρατιωτικῶν φρονούντων λεωφορομένη βοῇ τὸ «Κομνηνὴ, στάμα καὶ πῆνευμα», ὁ δ' ἐπιτελεύτιον οἶον ἀντιμύζας τὸ «καβαλλίκευμα» καὶ τὸ «καθὰ με βλέπετε», ἐπέθει μὲν ἴσως παρατιχεῖν πον τὸ τηρικαῦτα Πήγασόν τινα, δι' οὐ περὶύζεται εἰς ὄρος εἶθε ἢ εἰς κῆμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης, ἠρκεσθῆ δὲ ὅμως τῇ φάτῃ ἡμίονος, ἢ καὶ τότε φέρειν αὐτὸν ἔλαχε. Καὶ παραδειγματικῶς προσφύγων, τρυφερὸς ἰδεῖν εὐφυρὸς τὴν ἀναβολὴν, ἀτριπτος ὤλοις τὰς χεῖρας, γυμνασίῳ πρέπων, ἀμίαντος αἵματι εἶχεν ὥσει καὶ κελὺς ἀρεπομένους τοὺς ἀπαντας παρὰ τὴν ὀλίγον ἦσαν γὰρ ἐν τοσούτῳ πλήθει καὶ μεγάλῳμυ ἀνδρες, οἱ καὶ ἀντισταθέντες ἐν τῷ τὸν στρατηγὸν ἄνετα διώκειν ἑαυτὸν εἰς φυγὴν, οἱ μὲν ἔπασον μακαρίως καὶ εὐγενῶς, οἱ δὲ γεννητὰ δράσαντες ἐνδεδώκασιν, ὅπου γε καὶ τὸ πολεμικὸν ἐκεῖνο δόρυ, καὶ οἱ συναναβάντες τὴν ἀρχὴν βάρβαροι κατεσείσθησαν ὑπὸ τινῶν ἡμετέρων πολιτῶν, οὐκ οὐν γε στρατιωτῶν. Οἱ δὲ πολῖται καὶ κατὰ κράτος ἀντέσχον, ἕως κυκλωθέντες εἶδον κίνδυνον, αὐ πτερέντες δείγματι πανικῷ τῷ τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ μεμνημένοι βλάπτειν ἔστω μάλιστα πόλεως οὓς καὶ ἐκτὸς ὥρμαινον συνέσθαι, εἴπερ ἀφέντο. Ὁ δὲ ἐτροχάλωθησαν οὗτοι κύκλωμα, οὐκ ἐκ τῶν ἀνωθεν ἦν ἀλλὰ τῶν εἰσδραμόντων βαρβάρων ἐκ τῶν ἐφ' ὧν πυλὼν, ἃς ὁ στρατηγὸς ἀνερωγμένα, ἔωθεν τοῖς ἔχθροῖς ἐχαρίσατο εἰς παρείδουσιν ἄπονον, ἐπειδὴν ἐγχειρήσας φυγεῖν ἐπέτρεψε τῷ κατεπανανεινόντι συναναφεύγειν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἔασαντα τὰς πύλας, αὐτὸν δὲ τὸν ἐκείνου φάναι λόγον, πωρέσειν, ὥς οἱ ἀκηκοῦτες διδάσκουσιν». Οὕτω δὲ γινόμενοι κύριοι τῆς πόλεως οἱ πολέμιοι ἤρχισαν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν δεινотάτην, μὴ φεισθέντες μήτε γυναικῶν, μήτε παιδῶν, μήτε ἐμβρύων, μήτε ἱερῶν ἀνδρῶν καὶ τόπων καὶ πᾶσαν ἐπινοήσαντες μηχανὴν πρὸς ἀνεύρεσιν παντὸς ὅτι τίμιον ἠδύνατο νὰ κρυβῇ. Ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν οὕτω πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως πεσόντων ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου εἰς χιλιάδας ἑπτὰ καὶ ἐπέκεινα, περιλαμβανομένων καὶ τῶν στρατιωτῶν· οἱ δὲ νικηταὶ ἠξίωσαν ὅτι μόνον πεντακισχίλιοι συνεποσώθησαν οἱ νεκροί, ἀλλὰ τοῦτο διότι δὲν ἠρέθιμῃσαν εἰμὶ τὰ εὐρεθέντα ἀμέσως πτώματα, ἐνῶ πολλοὶ συγκατεκάρσαν μετὰ τῶν οἰκῶν ὅσαι ἐπυρπολήθησαν καὶ ἄλλοι ἄλλως ἀφανῶς ἐθανατώθησαν, μέχρις οὐ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἀρχηγῶν τὸν πεζικὸν καὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν πολεμίων στρατοῦ κατέπαυσε τοῦτο τοῦλάχιστον τὸ μέγα δεινόν.

Ἐν μέσῳ τῆς οἰκτρᾶς ταύτης τραγωδίας προκύπτει παρήγορος ἢ εἰκὼν τοῦ σοφοῦ

καὶ ἱεροῦ ἀνδρός, ὅστις προϊστάτο τότε τοῦ τῆς Θεσσαλονίκης θρόνου. Ὁ Εὐστάθιος ὁμολογεῖ ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς πολιορκίας ἠθέλησε καὶ αὐτὸς νὰ φύγῃ, ἀλλ' ἀπετράπη τῆς προαιρέσεως ταύτης, τὸ μὲν διότι ὅλος ὁ λαὸς εἶπεν ὅτι, ἂν ἐκεῖνος ἀναχωρήσῃ, οὐδὲ αὐτοὶ θέλουσι μείνειν, τὸ δὲ διότι ἐφοβήθη τὸν κοινὸν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου φόβον, μήπως δηλαδὴ ἐμπέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀνδρονίκου. Ὅθεν, ἀφοῦ ἐξαπέστειλεν ἐγκαίρως εἰς Κωνσταντινούπολιν πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν ὅσοι κατήγοντο ἐκ τῆς βασιλευούσης, ἀφοῦ καὶ ἄλλους τινὰς τῶν ἐν Θεσσαλονίᾳ μηδὲν δυναμένων νὰ χρησιμεύσωσιν ἐν τῇ κινδυνεύουσῃ πόλει, ἀλλὰ μόνον νὰ αὐξήσωσι τὸ ἐπικρατοῦν δέος, προέτρεψε νὰ σωθῶσιν, αὐτὸς ἀπεφάσισε νὰ παραμείνῃ, εὐέλπῃς ὅτι ἴσως ἀποβῇ ἀγαθοῦ τινος πρόξενος. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δὲν ἐψεύσθη ἡ ἐλπίς αὕτη. Δι' ὅλης τῆς πολιορκίας δὲν ἐπαύσεν ἐλέγχων καὶ ἐξονειδίζων τὸν ἄθλιον στρατηγὸν καὶ καταγγέλων τὰ ἐκάστοτε γενόμενα σφάλματα, καὶ ἀπαιτῶν εἰ

Τὰ τείχη τῆς Θεσσαλονίκης

καὶ ἐπὶ ματαίᾳ τὴν διόρθωσιν αὐτῶν. Ὅτε δὲ εἰσώρμησαν οἱ πολέμοι, πολλοὺς ὑπέστη κινδύνους καὶ πολλὰς ἔπαθε συμφοράς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατώρθωσε νὰ ἐξυμενίσῃ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν καὶ μάλιστα τὸν κόμητα Ἀλδουῖνον, διὰ τῆς προστασίας τοῦ ὁποίου περιποίησε παραμυθίας τινὰς εἰς τοὺς περισωθέντας συμπολίτας. Τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ὁ Εὐστάθιος ἔμενεν ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ ἀπεκδεχόμενος τὸ πεπρωμένον τέλος· ἐκεῖ εἶδεν ἐπὶ τινὰς ὥρας καὶ ἔπαθε μυρία κακὰ μέχρις οὗ ἐνέβαλε καὶ εἰς τὸν ἱερὸν οἶκον σπεῖρα ἀγρίων κατακτητῶν, οἵτινες κρατοῦντες ἀνατεταμένα τὰ ξίφη ἤρπασαν ἀπὸ τοῦ πύγανος τὸν πρεσβύτερον καὶ ἀπήγαγον ὠθοῦντες, ὑβρίζοντες, κονδυλίζοντες καὶ κατὰ πάσαν στιγμὴν ἀπειλοῦντες ὅτι θέλουσι βάνει τὰ ξίφη των εἰς τὰ σπλάγχνα του. Οὕτω δορυφορούμενος ἔφθασε μέχρι τοῦ πολιτικοῦ ἱπποδρόμου. Ἐκεῖ εὗρον οἱ δῆμοι αὐτοῦ ἕνα τῶν πειρατῶν, οἵτινες μετέσχον τῆς ναυτικῆς τῶν πολεμίων στρατιᾶς, τὸν προμνημονευθέντα Σιφάντρον, ὅστις ἐφιππος ἱστάμενος παρεμόνευεν ἀξίαν λόγον τινὰ λείαν. Καὶ ἅμα ἰδὼν τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἀπαγόμενον ἔβαλε χεῖρα ἐπ' αὐτοῦ, λόγῳ μὲν ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον κοπιᾷ ὁ ἱερὸς ἀνὴρ, ἀληθῶς δὲ ἵνα πάθῃ ἕτερα χεῖρονα κακὰ. Τῷντόν, ἀφοῦ ἐπὶ μικρὸν

ἀφρέθη νὰ καθίσῃ ἐν τινι μικροκαλύβῃ καὶ ἔφαγεν ἄρτον ξηρὸν καὶ ἔπιεν ὀλίγον ὕδωρ, οὐ πλείστην εἶχε χρεῖαν ἢ ἔξουσα αὐτοῦ καρδία, προσελήθη νὰ ἐπιβῇ εἰς ἱππαρίδιον, καὶ ἀπήχθη εἰς τὸν ναύσταθμον διὰ μέσου σωρείας νεκρῶν ἀτμιζόντων αἵμασιν, ὧν ἡ θεὰ ἐκίνησε τὰ δάκρυα αὐτοῦ. Ἐπιβασθεὶς δὲ εἰς τὴν ναὺν τοῦ Σιφάντου, ἥτις ὡς καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἔγειεν αἰχμαλώτων, ἐξητήθη λύτρα τέσσαρες χιλιάδες χρυσῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἀπεκρίθη ὅτι μὴδὲ ἄμμου ἢ χρώματος δράκα ἔχει, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τοσοῦτο χρημάτων πλήθος, τὸν ἐβεβαίωσαν ὅτι ὀλίγα μάλιστα εἶναι τὰ ἀπαιτούμενα παρ' ἀνθρώπου, ὅστις προΐστατο ἀρχιεπισκοπῆς δωροφορούσης αὐτῷ κατ' ἔτος κεντηνάρια ἑκατόν, ἥτοι ἑπτακοσίας εἴκοσι χιλιάδας χρυσῶν, ὅπερ ἴσως ἦτο ἀληθές ὡς πρὸς ἀρπαγὰς τινας καὶ καταχρηστὰς προκατόχους καὶ διαδόχους τοῦ Εὐσταθίου, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν καλὸν ἀγαθὸν τοῦτον ἄνδρα ἡτο καθαρὸς μῦθος· διότι μετ' ὀλίγον ἐνόμισεν ἑαυτὸν εὐτυχῇ λαβὼν παρὰ τινος ὀλίγα χαλκὰ νομίσματα καὶ ἀφοῦ δὲ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν μόλις ἠδυνήθη νὰ ποριοθῇ 50 χρυσά. Ἐν τῇ νηὶ λοιπὸν τοῦ Σιφάντου διέτριψε καθ' ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπὶ τῇ καρδοκίᾳ, ὡς λέγει, τῶν χιλιάδων ἃς ἐπέγραψαν αὐτῷ οἱ μεγαλοπρεπεῖς πειραταί. Τῇ δὲ ἐπαύριον, εἴτε διότι ὁ Σιφάντος ἀπληρίσθη τοῦ νὰ λάβῃ ὀβολὸν παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος, εἴτε διότι ὡλοὶ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ πολέμιοι ἀπήτησαν τὸν ἄνδρα, ἀπήχθη οὗτος μετὰ τῆς αὐτῆς τιμῆς πρὸς τὸν Κομνηνὸν Ἀλέξιον, ἐκείνον ὅστις ἐγένετο πρωτοπυγὸς τῆς ἐπιστρατείας ταύτης. Παρ' αὐτῷ εὗρεν ἀγριὸν τινα Γουλιέλμον, ὅστις πλησιάζας πρὸς αὐτὸν κατακείμενον, ὡς οἶα τις ἐρινύς τραγοδικῇ

†ΑΝΕΚΕΤΒΗΤΠΙΕΘΝΙΚΑΛΕΞΑΝΔΡΑΝΤΑΛΕΚΤΑΤΟΓΑΤΟΡΚΑΦΥΛΑΧΕΙΝΕΚΑΔΕΛΕΙΕΤΟΚΟΜΗΝΟΝΗΜΕΤΑΙΡΑΧΙΟΝ†
 †ΑΝΕΚΕΤΒΗΤΠΙΕΘΝΙΚΑΛΕΞΑΝΔΡΑΝΤΑΛΕΚΤΑΤΟΓΑΤΟΡΚΑΦΥΛΑΧΕΙΝΕΚΑΔΕΛΕΙΕΤΟΚΟΜΗΝΟΝΗΜΕΤΑΙΡΑΧΙΟΝ†

Ἐπιγραφή τῶν παραθαλάσσιων τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης.

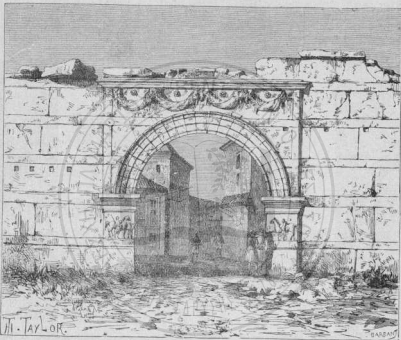
ἔχων ὡς ἐκείνη καὶ δῶδας, διότι ἦτο ἤδη νύξ, ἤρχισεν ν' ἀναθεματίζῃ ἐπανελημμένους τὸν μὴ φονεύσαντα αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἠρώτησεν ὁ Εὐσταθίος τί τὸ αἷτιον τοῦ φονευτέου αὐτὸν εἶναι, κατ' ἀρχὰς ἐπέμενεν ἐκεῖνος βεβαίων ὅτι, ἂν πρῶτος συνελάμβανε αὐτόν, δὲν ἠθέλει ἔχει πλέον κεφαλὴν, διὰ τὸν λόγον δῆθεν ὅτι πιστὸς ὢν τῷ Ἀνδρόνικῳ ἦτο ἀπιστος τῷ Θεῷ· «πρὸς ἅπερ ἡμεῖς, ἐπιφέρει εὐλοκρινέστατα ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ὑπουλευσάμενοι, ποικίλα λαλήσαντες ἢ λαλαγήσαντες πρὸς ἄνδρα μαινόμενον (ἡγαπῶμεν γὰρ ἔχειν κεφαλὴν) μόλις ἐξημερώσαμεν τὸν ἀτίθασον, ὥς καὶ ἀσπάσασθαι ἡμᾶς καὶ εἰς χεῖρα φιλήσαντα οἴχεσθαι». Διατριψάς δὲ ἡμέρας τινὰς παρὰ τῷ Κομνηνῷ μετὰ πολλῶν ἄλλων συναυμολώτων ἐκομίσθη ἔπειτα καὶ εἰς τοὺς κόντους, ἢ μᾶλλον, λέγει, τοὺς κόμητας· «μῶ γὰρ τὸ ἀκράτως βάρβαρον». Ἐκεῖ παρέμεινε ὥσαυτως ἡμέρας τινὰς, μέχρις οὐ ἀποκατέστη τελευταῖον εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν αὐτοῦ. Εὗρε δὲ τὸν ἱερὸν οἶκον εἰς ἑλενινὴν κατάστασιν καὶ ἄνω κάτω γενόμενον ὑπὸ τῶν κατασχόντων αὐτὸν πολεμίων, οἵτινες ἐξηκολούθησαν ἐν αὐτῷ διατρίβοντες μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀρχιερέως καὶ καταστρέφοντες τὰ πάντα, τὸ δὲ χεῖριστον, ἀσημονοῦντες. Διότι καταφυγόντος τοῦ Εὐσταθίου εἰς τὸ κατὰ τὸν οἶκον κηπίδιον καὶ τὸ ἐν αὐτῷ μικρότατον λουτρόν, ὡς εἰς ἀσυλὸν τι, οὐδ' ἐκεῖ δὲν ἄφηνον αὐτὸν ἥσυχον οἱ ἀλιτῆριοι. Ἐνθ' παρεκάθητο μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἰς τὴν πτωχικὴν αὐτοῦ τράπεζαν, ἐκείνοι, ἐγγίσαντες, εἶτα στραφέντες καὶ τὰ περὶ τὴν ἔδραν γυμνῶσαντες καὶ εἰς ἑκκρίσιν ὑφιζήσαντες, κατεστοχάζοντο ἐξ ἐναντίας ἡμῶν ἀποκοντοῦν τὰ περιτὰ τῆς γα-

στρός, ρυϊσκόμενα καθ' ὕδωρ διὰ τὰς ὀχετηγούς σταφυλίας (διότι, φθινοπώρου ὄντος, εἶχον τραπὴ εἰς πολλὴν σταφυλοφαγίαν). Καὶ ἐποιοῦν οὕτω».

Ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ μεγάλη καὶ πλουσία τῆς Θεσσαλονίκης πόλις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τρεῖς περίπου ἑβδομάδας πάσχουσα τὰ πάνδενα. Οἱ μὲν πολλοὶ φόνοι καὶ αἱ σφοδραὶ ἀρπαγαὶ καὶ τὰ χεῖραστα κακὰ ἐκόπασαν μέχρι τινὸς μετὰ μεσημβρίαν τῆς 24 Αὐγούστου, καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ἄλωσις ἐξ ἐπιτάγματος τῶν κοιμητῶν. Πᾶσαι ὁμως σχεδὸν αἱ οἰκίαι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν κατακτητῶν καὶ πᾶσαι αἱ τροφαὶ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ἀντλήσκοντο, οἱ δὲ πολῖται περιεφέροντο ἄστεγοι, πεινῶντες, διψῶντες, οἰγοῦντες, διότι ἐστερήθησαν καὶ αὐτῶν τῶν ἀπλουστέρων ἱματίων καὶ κατήντησαν γυμνοί. Καὶ ἐνταῦθα περιελθὼν τοῦ λόγου ὁ Εὐστάθιος περιγράφει τὰ ποικίλα μηχανήματα, ἅπερ ἐσοφίζοντο οἱ ταλαίτωροι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι ἵνα καλῶσι τὴν γύμνωσιν, εἰς τρόπον καταδεικνύοντα ὁπότεν ἡ ποικίλη αὕτη φύσις ἤξευρε νὰ συγκλονῇ πάντοτε τὸ ἀστεῖον μετὰ τοῦ τραγικοῦ. Ἀφοῦ εἶπεν ὅτι πλεῖστοι τῶν πολιτῶν κατήντησαν γυμνοί, ἐπιφέρει· «Καὶ εἴθε μὲν γυμνοί, ὥς ἂν πον ἐλαστοῖτο ἐκ τῶν γυμνωσάντων· νῦν δὲ σοφίζόμενοι τὴν ἐνδυσιν διὰ τὸ ἄλλως κατ' ὅσιν αἰσχρόν, οὐκ εἶχον ἔλεον, οἷς τῆς ἀνάγκης ἐκίστω, εἰ καὶ ἀναλλον, ἀλλ' οὐν τινα στολὴν ἀφοσιώσης, ὅποιαν ἴδων ὁ μὲν ἔξω πένθους γελᾶσαι ἂν διὰ τὸ πακηϊκώτερον, ὁ δὲ συγγεγεγμένους τοῦ πάθους οὐκ ἂν ὀκνήσοι μὴ ἐκθανεῖν λυπούμενος. Ἐγρήψῃ τις ψάιδον καὶ περιβαλλόμενος ἐκρυπτε μόλις τὴν προσθίαν αἰσχύνην, καὶ ἡγάπα οὕτω καλυψάμενος, εὐδαίμων αὐτὸς τῇ πρὸς ἐτέρους παρβολῇ, ὅσοι τὸ κατὰ χεῖρα θέναρ καὶ τὰ δάκτυλα καθὰ τι παραπέτασμα προθέμενοι καὶ κρύπτοντες ἅπερ ἔχρῃν, ἤρκοιντο μὴ ἔχοντες ἧτι πλεον δράσουσι. Καὶ ἦν μὲν καὶ αὐτὸ οὐ θέας ἄξιον· εἰ δὲ καὶ γυναῖκες τοῦ πάθους ἐκοινώνουν τοῦδε, τί δὴ ἔλιμπεν ἡμῶς ὥς καὶ τοιαῦτα καθορᾶν;» . . . «Αἱ δὲ κεφαλὴ αἱ τοῖς μὲν πλείοσι ἦσαν ἀκατακάλυπτοι τῶν Λατίνων οὕτω σκευωρησάντων, ὥς ἂν ἔχοιμεν τὸ ὁμόστολον. Καὶ τοῦτο μὲν οἱ δυνάμενοι ἔπασχον· ὅσοι δὲ τὰ τῆς κεφαλῆς οὐκ εἶχον ἀπαθῶς, ἀλλ' ἔδει κατακεκαλύφθαι αὐτὰς διὰ τὸ ἀρρωστον, ἀλλ' αὐτοὺς βλέπων τις παντοῦς ἂν τὴν λύπην γένοντο, τῇ ποικίλῃ τὸν βλεπομένου συμπεριεργόμενος. Πῶλον μὲν γὰρ ἀσκητὸν περιτεθεῖσθαι οἱ εὐτυχέστατοι κατεπλούτου· τῶν δ' ἄλλων οἱ πλείους ψαίδων πλέγματα ἢ σχοινίων ἢ καλάμης ἐσχεδίαζον εἰς τοιαύτην σκέπην, τὰ πολλὰ καὶ διατετρημένα τὴν κορυφὴν κατὰ καπνοδόχην, τὰ μὲν εὐρώτως καταβοσκησάμενον, τὰ δὲ καὶ κατὰ βαρβαρικὸν ἄθρμα, οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ πρὸς τέχνην, ἵνα διὰ τοῦ τρήματος ὁ πῖλος, οἷα καὶ τις χώνη τοῖς διψῶσιν, ἐνερευγῇται συμβολήν. Καὶ ἦσαν οἱ πάντες ἐκ τῶν τοιούτων στολισμένοι, ὧν πολλοὶ ἐνέλαμπον, ὥς οἷα τινες πορφύροι λίθοι, πληγαὶ πορφύρουσαι τῷ ἐξ αἵματος λύθρῳ, θέαμα καὶ δυσπρόσποτον καὶ δυσεῖδον. Πῶλον μὲν οἷς ἐκ νερτέρων ἦκειν ἐδόκουν, σκίαί τινες αἰσσοῦσαι, τὸ δ' ὅτι τοὺς κατὰ φύσιν χαρακτήρας οὐκ ἔτ' εἶχον διὰ τὸ ἐνδον πον ἀναχωρῆσαι ἢ καὶ τέλειον ἐκλιπεῖν τὸν φίλιον χυμόν, δι' οὐπερ ἔξανθει τὸ ἐρύθημα. Ἦν οὖν ἔργον γνωρίσαι καὶ τὸν πᾶν ἐν τούτοις φέτατον· καὶ ἕκαστος ἀνηρώτα ἕκαστον, ὅστις ποτ' ἂν καὶ εἴη διὰ τὸ κατὰ χρόαν πάντων ὁμοειδὲς καὶ διάφορον κατ' οὐδέν».

Ἀλλὰ τὰ παθήματα ταῦτα δὲν ἦσαν τὰ μόνα ὅσα ὑφίσταντο οἱ κάτοικοι. Ὅσας συνήντων αὐτοὺς οἱ κατακτητὰ κατέπνυν, ὥθουν, ἐκκέλευον, κατέβρεχον ὕβρεις καὶ ἐμπύκνιζον αὐτούς. Καὶ ἐπειδὴ πρὸς τοὺς ἄλλους εἶχεν ἐκστρατεύσει ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς Ἰωάννης, οἱ δὲ ταλαίτωροι τῆς Θεσσαλονίκης κάτοικοι πολλὰκις ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἔλεγον ὅτι θέλει ἐπέλθαι ὁ καλὸς Ἰωάννης ἢ ὁ Καλοϊωάννης, ἵνα σώσῃ αὐτούς, ἐνθ' ἐκεῖνος διέτριβε περὶ κυνηγέσια ἐν Φιλιππουπόλει, ἥδη οἱ νικηταὶ ἐπεσφράγιζον πάντοτε τοὺς ποικίλους αὐτῶν κατὰ τῶν νικηθέντων μυκτηρισμούς καὶ κολαφισμούς, λέγοντες ἐν εἰδῇ

ἐπφθῆς· «ἐλθὲ Καλοϊωάννη· ἐλθὲ Καλοϊωάννη». Καὶ οὐδὲ νὰ λυπηθῶσιν οὐδὲ νὰ μειδιάσωσιν ἐπέτρεπον αὐτοῖς ἀτιμωρητί· ἀλλ' εἰ μὲν συνήντων τινὰ συνθροπαζόντα, «διάβολε, τί στεναίξεις τῷ ἔλεγον, ὥς ἂν ἀπαιτοῦντες νὰ χαίρωσιν ἐπ' οἷς κακῶς ἔπασχον· ἔάν δὲ πάλιν συνέπιπτε νὰ μειδιάσῃ τις, «τί γελᾷς, ὦ διάβολε;» ἐκραύγαζον σχηματίζοντες τὴν χεῖρα εἰς γρόνθον κατὰ τοῦ θύματος αὐτῶν, διότι ἐνόμιζον ἢ ὅτι καταγελᾷ τῶν λστικινῶν πράξεων ἢ ὅτι ἀγαθὸν τι προσδοκᾷ. Καὶ ἂν τινες τῶν οἰκοδεσποτῶν τῆδε κάκεισε φερόμενοι ἀνεπόλουν τὴν οἰκίαν εἰς τὸν νοῦν, καὶ ἐπλησίαζον εἰς αὐτήν, καὶ ἐπεχείρουν νὰ εἰσελθῶσι, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδεξιόουντο φιλικῶς καὶ ἐκαλοῦντο νὰ φάγωσι καὶ νὰ πίωσι. Μετ' ὀλίγον ὁμως ἡ σκηνὴ μετέβαλλεν ὄψιν καὶ διὰ ποικίλων βασάνων

Ἡ πύλη τοῦ Ἀρξίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.

κατηναγκάζοντο νὰ ὁμολογήσωσι ποῦ ἔχουσι κεκρυμμένα τὰ πολύτιμα πράγματα. Ἦσαν δὲ αἱ βάσανοι· «κρεμάθραι καὶ αἰκισμοὶ καὶ ἐξ ἀχύρων καπνοὶ καὶ ἕτερα καινότροπα κακὰ ἐπὶ χρημάτων ἐκφάνοι καὶ δόσοι ὧν διδομένων πάλιν κύκλος ἐν τοῖς αὐτοῖς. Ἀναγνήσεις γὰρ τοῦ ἀθλίου καὶ καταφοραὶ βαρεῖαι πληγῶν, ἕως ἂν ἡ ἐμπλησθῶσι τῶν ποθανόντων οἱ δῆμιοι ἢ ἐλεήσωσι». Τινὲς δὲ καὶ ἐθανατώθησαν ἐν ταῖς τοιαύταις περιπετείαις, ὅπως συνέβη εἰς τὸν ἀγαθὸν καὶ πλούσιον ἄνδρα Κωνσταντῖνον Κεκαλεσμένον, ὅστις εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν του, ἀφοῦ ἐπανελημμένως βασανισθεῖς, πολλὰ μετὰ ἐκάστην βάσανον ἔδωκε χορήματα. Ἐπειτα ταραχθεὶς τὴν κεφαλὴν ἠπειλήσεν ὅτι θέλει καταμηνύσει τὰ γινόμενα εἰς τοὺς κόμητας· τότε ὁμως «οὐκ ἔσχεν ἔτι κεφαλὴν, ἀλλ' αὐτὴ μὲν κατεχώσθη πον ἐκκοπέσα, ὃ δὲ λοιπὸς Κωνσταντῖνος ἐξερίφθη νεκρὸς ἀβοήθητος». Καὶ οὐδὲ τοὺς ἱεροὺς ναοὺς ἐσεβάσθησαν οἱ πολέμιοι συλῆσαντες αὐτοὺς ἀνη-

λεώς, εισερχόμενοι ξιφήρεις, ἐνῶ ἐτελοῦντο αἱ ἱεροτελεστίαι καὶ ἀπειλοῦντες καὶ ἐμπαί-
ζοντες καὶ ἄλλως ἀσχημονοῦντες.

Τὶ παράδοξον μεθ' ὅλα ταῦτα ἂν τὰ μεταξὺ τῶν δύο φύλων καὶ ἐκκλησιῶν μίση
ἐκορυφώθησαν; Ὁ ἀγαθὸς Εὐστάθιος ἐπεχείρησε πολλάκις νὰ ἐπιβάλλῃ χαλινὸν εἰς τὴν
ὀργὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῖς πρᾶττομένοις καὶ νὰ ἀποδώσῃ δικαιοσύνην εἰς τινὰ δείγματα με-
τριοπαθείας τῶν νικητῶν, τὰ ὁποῖα ἐνίοτε ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ σφόδρα ἀμφίβολα. «Ἐχὼ
καλὸν τὴν ἐνταῦθα τὴν βαρβαρίαν εἰπεῖν, λέγει που λ' χ., ὅτι φρονεῖν τοὺς ἐν τοῖς ἱεροῖς
ἐπαλλόμενοι τινες ἀέσυρον αὐτοὺς ἔξω γούν, καὶ οὕτω καθήρουν». Ὁμολογεῖ ὅτι ὅσα
ἤπαθον ἤδη οἱ Θεσσαλονικεῖς ἦσαν δικαῖα ἀνταπόδοσις τῶν πρὸ τριετίας γενομένων ἐν
Κωνσταντινουπόλει σφαγῶν. Ἀποδίδει καὶ χάριτάς τινας εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρα-
τείας, τὸν κόμητα Ἀλδουνιν. «Τοῦ δὲ κόμητος τούτου ἐκεῖνο μάλιστα τὸ καλόν, εἰ καὶ
ἄλλως εἶχε τι κακὸν συμμυγές, παρὰ καὶ καλὸν κακὸν θεμένης τῆς φύσεως, κρατῆρος
τοιούτου κερασμένης αὐτῷ. Εἶχε μὲν γὰρ τὸ λατινικὸν ὑπούλως περὶ τοὺς καθ' ἡμᾶς,
καὶ συγχὸν αὐτοῖς ἐπ' ὁδόντας ὡς ἀνάθεμα τοῖς μὴ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ἄπαν
τὸ πολιτικὸν κατασφάσσει, καὶ τό- διὰ τί κεφαλὰὶ ἐπικαθήμεναι τοιούτοις σώμασι; καὶ ὅτι
τὸ τούτων αἷμα οὐ ποιεῖ σύγκρισιν πρὸς τὸ ἡμέτερον, καὶ ὅτι παρακλητεύσομεν τὸν
οἷον (τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας δηλαδὴ) καὶ πρᾶσσονται μὲν πάντες οὗτοι, ἀντει-
σοικισθήσονται δὲ κατὰ μόνας Λατίνοι, καὶ οὕτως ἅπαντα καλὰ ἔσονται. Οὐκοῦν
ἀκόλουθοι τοῖς ἀπὸ τοῦ καθ' ἡμῶν, καὶ κρίσιμα δοῦν ὥραι τοῦ κατὰ τὸν κό-
μητα θυμοῦ ἐκ διαβολῶν, καὶ ἀναφώνησις τῶν ἐνδιαβαλλόντων τὸ αὔριον, αὔριον
καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ λαὸς ἅπας εὐθὺς περὶ ἡμᾶς. Καὶ ἦν ἀνάγκη κομῶν καὶ λαλεῖν καὶ ἐποι-
οῦμεν οὕτω συχνά, πολιτιόπολις ποιοῦμενοι. Καὶ Θεοῦ χαριτόντος ἐπεβίωμεν καὶ τοῦτο
πλειστάκις, διὰ τὸ τὸν ἄρχοντα ῥέπειν ἑαίσε' καὶ οὐ πρόην ἀνήκαμεν, ἕως τὸ τελευταῖον
παντοῖοι (οὐ λέγω τὰ εἰς ὀμιλίαν ἀλλὰ δημογορίαν) γενόμενοι καὶ δικαιολογησάμενοι καὶ
οὐδὲ κολακείας ἀπεσχημένοι καὶ χωριεντισάμενοι καὶ ἐμβριθῶς δέ τι λαλήσαντες καὶ
μεμφάμενοι μὲν τὴν τῶν συγκλόνων Λατίνων δεινότητα, ἔταινόν δὲ τῶν Θεσσαλονικέων
προενεγκόντες καιρὸν καὶ ὅλους τοὺς λόγους πολυειδῶς ἀρμολογούμενοι καὶ οἰκονομήσαντες
πρὸς ἀνθρώπους ἀγρίους κατὰ τὴν ἀμυδρὸν ἀτήχημα γραφικῆς ἐλέγξεως καὶ ἐπιτιμήσεως
καὶ παρακλήσεως, οἱ καὶ κατὰ καιρὸν εὐρήνης ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἄτολμοι ὄντες ποιεῖν
τὰ εὐαγγελικὰ εἰς ἄκρατον, ἵνα μὴ πάσχοιμεν ἀβούλητα, ἐβελιώσαμεν τὸν ἄνδρα καὶ
εἰς ἔμπεδον καταστήσαντες περιηγούμενον διομόσασθαι ἢ μὴν μηκέτι φόβον ἐπαρτηθί-
σεσθαι φόβου ἢ τινος ἑτέρου κακοῦ τοῖς ἐαλωκόσι. Καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἀνεπαυόμεθα, εἰς ὅσον
ἦν ἐγγυροῦν. Ἐνεχώρει δὲ μὴ εἰς τὸ πᾶν παρὰ γε τοῖς οὕτω μισοφρομαίοις Λατίνοις».

Ἄλλ' ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιείκεια τῆς κρίσεως τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ ποιμε-
νόρχου τῆς Θεσσαλονικῆς αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας ἔπασχον οἱ ὁμογενεῖς αὐτοῦ καὶ ὁμό-
δοξοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ κινήσωσι τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον
ἐπεκράτει τῆς μετριοπαθείας. Ὅθεν ὀνομάζει τοὺς κατακτητὰς ἀρχιολατίνους. Ὀνομάζει
αὐτοὺς Ὁζόλας. (Καὶ δὲν εἶχε δίκαιον μετὰ τὰς ἐν τῷ κηπιδίῳ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς σκηνάς;).
Ὁμιλῶν δὲ περὶ τῶν καταπίεσεων αἷς ἔπασχον οἱ κάτοικοι καὶ ἀπὸ ἄλλων πολεμίων βε-
βαιοὶ ὅτι «λατινικῶς καὶ αὐτοὶ ἡμᾶς ἀπέτρινον». Διότι ἐπῆρχον καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι πολέ-
μιοι, οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι τῆς Κρανίας καὶ τοῦ Ζεμενίκου, ἐξ ὧν κατὰ τῶν Ἀρμε-
νίων μάλιστα πολλὴν αἰσθάνεται ἀποστροφὴν ὁ ἀρχιερεὺς. Ἄλλ' ἔπανερχόμεθα εἰς τοὺς
Λατίνους. Ἐπειδὴ ἡ περὶ τὰ ἔθνη μάλιστα κρέατα κατήχρησις καὶ ἡ περὶ τὸν νεογνὸν καὶ
βρασματίαν οἶνον πολυποσία οὐκ ὀλίγον ἐπροξένηε εἰς αὐτοὺς θάνατον, ὁ Εὐστάθιος ἀνο-
μολογεῖ τούτου ἕνεκα ἐπανελημμένους χάριτας ἰδίως εἰς τὸν βρασματίαν ἐκεῖνον οἶνον. «Τὸν

δὲ συχνὸν τοῦτον λατινικὸν θάνατον αὐτὸς ὁ Ἀλδουίνος ἐτράνωσε, περιλυπὸς φάμενος ὑπὲρ χιλιάδας τρεῖς μεγάλων αὐτοῖς ἀνθρώπων ἐκ νόσου πεσεῖν. Σωρὸς οὗτος ἡδὺς ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ ἀντεσκήκου πρὸς τὴν ἐξ ἡμῶν στοιβήν. Συναριθμουμένων δέ γε καὶ τῶν ἐν πολέμῳ πεπτωκότων εἴχομεν παραμυθίαν πλείονα. Ὁ αὐτὸς γάρ αἰτιώμενος ἄλογον ἀντιστάσιαν ἡμῶν καὶ ζημίαν ἐντεῦθεν τοῦ ἡγρός, ἔξετραγώδησεν ὑπὲρ τρισχιλίους πεσεῖν ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ τείχους ἔξω καταπιπτομένων βελῶν, δίχα γε τῶν ἐν προνομαῖς πιπτόντων ἢ καὶ ἄλλως, ὥς ὁ τοῦ πολέμου κύβος ἔφροιπε καὶ ὁ τῆς δίκης τροχὸς κατεκύλιεν, ὑστροφρα περιφερόμενος. Πολυλὸς δὲ καὶ λιμὸς ἀπῆγεν ἔστενοχωρεῖτο γὰρ καὶ σφίσι τὰ ἀναγκαῖα».

Ἑσπερικὸν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.

«Καὶ οὕτως ἡμῖν ἐπεσταλάττετο νέκταρ παραμυθίας τῇ ὑποκαταβάσει τῆς πολέμου στρατιᾶς, ἣν οἱ δεξιῶς φιλωθέντες ἡμῖν Λατίνοι (πολλοὺς γὰρ ὑπηνόμεθα, πραγματευόμενοι τὰ ἐκ Θεοῦ) ἐξ-κάλυπτον, ὑπὲρ ὀγδοήκοντα χιλιάδας περὶ ἐπαλθεῖν ὧν χίλιοι μὲν πεντάκις φερεγγυοὶ ἐμαρτυροῦντο ἱππῶται εἶναι, πεντήκοντα χιλιάσι ρωμαϊκαῖς ἐναντία κατὰ τὴν ἐκείνων δόξαν ὄντιδραμεῖν, τῶν δὲ λοιπῶν οἱ μὲν ἱπποτοξοὶ ἦσαν οἱ δὲ ψιλλῆται καὶ ἄλλως δὲ μετ' ὀπλων χορήσιμοι. Καὶ τοσοῦτοι μὲν τὸ πρῶτον, τὸ δὲ ναυτικὸν — ἀλλ' αὐτοὶ δῆλοι κατ' ἀριθμὸν τὸν ὑπὲρ διακοσίας νεῶν σύν γε τοῖς πειραταῖς ὑπ' ὧν κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν

πιεσάντων ἡμᾶς ἐξεθλίβημεν τῆς ζωῆς καὶ οἱ μὲν θανάτῳ κατεσπάσθημεν, οἱ δὲ, τοῦ Ἀδου τὸ στόμα συγκλείσαντος, οἷς, οἶμαι, κεκόρεστο, ἡμιθνήτες ἐμείναμεν».

Ὁ ἀναγνώστης ἔννοεῖ ἤδη διατὶ τοσοῦτον ἐνδιετρίψομεν εἰς τὴν προκειμένην τῆς Θεσσαλονίκης ἄλωσιν. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι οὐ μόνον καθ' ἑαυτὸ λόγον ἄξιον ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι σφύζεται περὶ αὐτοῦ συγγραφὴ ἔχουσα, καθ' ἃ καὶ προοιμιάζοντες εἵπομεν, χαρακτηρὰ ὅλως ἰδιαζοντα. Ὁ λόγος τοῦ Εὐσταθίου δὲν εἶναι πλέον ὁ συνήθως ψυχρὸς καὶ νεκρὸς λόγος τῶν μεσαιωνικῶν χρονογράφων ἀλλὰ λόγος ζῶν, αἰσθανόμενος, πείθων καὶ συγκινῶν· λόγος μαρτυρῶν ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐπεφύσησεν ἐπὶ τὸν ἄνδρα, πνεῦμα τὸ ὁποῖον ἔκτοτε σφοδρότερον ὁσμέραι γινόμενον ἐμελλε νὰ παραγάγῃ νέαν τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσιν. Δυστυχῶς ἐκ τῆς αὐτῆς συγγραφῆς δηλοῦται ὅτι τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ ἰθρησκευμάτων λάθη ἐκορυφώοντο ὁσμέραι. Αὐτῇ αὐτῇ τῆς Θεσσαλονίκης ἡ ἄλωσις οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξεν εἰμὴ ἀνταπόδοσις μὲν τῶν συμφορῶν ἃς ὑπέστησαν οἱ Δυτικοὶ πρὸς τριετίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, προανάκρουσμα δὲ τῆς βραδυτέ-

ρον ἐπελθούσης ἁλώσεως καὶ αὐτῆς τῆς βασιλευούσης. Παρετίναμεν λοιπὸν ἐνταῦθα τὸν λόγον ἵνα καταστήσωμεν ἐμφανεστεροὺς τοὺς δύο τοὺτους χαρακτῆρας τῶν χρόνων ἐκείνων τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἀρχαίου πνεύματος καὶ τὴν αὔξουσιν μεταξύ τῶν¹⁾ δύο φυλῶν ἀντιπάθειαν. Νῦν δὲ ἐπαναλαμβάνομεν τὴν συνέχειαν τῆς ἀφηγήσεως ἡμῶν.

Οἱ κατακτηταὶ τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀφοῦ παρέμειναν ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει μέχρι τῶν μέσων τοῦ Σεπτεμβρίου, καταλιπόντες ἔπειτα ἐν αὐτῇ φρουράν ἀποχορῶσαν ἐπεχειρήσαν τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου αὐτῶν καὶ ἐπορεύθησαν διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, τοσοῦτω μᾶλλον πεποιθότες εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ βουλευμάτος των ὅσοι ἐν τῷ μεταξύ εἶχε πέσει αὐτόθι πτώσιν οὐραρὰν ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνός. Πρὶν ὅμως ἰσορρῆσωμεν τὰ κατὰ τὴν πῶσιν ταύτην ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν καὶ ἕτερα ἅνα γεγονότα οὐκ ὀλίγον συντελέσαντα εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀνδρός Ἡ ἐκστρατεία τῶν Σικελῶν ἐπέφερε κατ' αὐτοῦ πληγὴν καιρίαν, ἀλλ' ἡ πληγὴ αὕτη δὲν ἦτο ἡ μόνη. Πολλοῦ ἄλλου τοῦ κράτους ἡ ἀφροσύνη τοῦ Ἀνδρονίκου προσέκλεισεν ἡ ἐσωτερικὰς στάσεις ἡ ἐξωτερικὰς ἐπιδρομὰς ἀδελφίας. Καὶ πρῶτον ἐν Κύπρῳ. Ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ εἶχε προχειρισθῇ στρατηγὸς Ἀρμενίας καὶ Ταρσὸν ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός²⁾. Ὁ Ἰσαάκιος οὗτος ἦτο υἱὸς μιᾶς ἐγγόνης τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, ἐκ πατρὸς δὲ ἦτο Δούκας ἀλλὰ προσεπωνυμεῖτο Κομνηνός διὰ τὸ ἐνδοξότερον τοῦ ἐκ μητρὸς γένους. Εἶχε δὲ αἰχμαλωτευθῇ ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ φυλακισθῇ μέχρις οὐ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ ἑλυθρῶθι ὑπὸ τῶν ἱσποτῶν τῆς Δύσεως τῶν καλουμένων Ἰωαννιτῶν. Τότε διὰ μεστειὰς τῶν συγγενῶν αὐτοῦ Κωνσταντίνου Μακροδόουκα καὶ Ἀνδρονίκου Δούκα ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Φοβηθεὶς ὅμως καὶ αὐτὸς τὸν κοινὸν ἀπὸ τοῦ βασιλέως φόβον συνέλεξε στρατὸν καὶ ἀπελθὼν εἰς Κύπρον κατέλαβε τὴν μεγάλην ταύτην νῆσον ἀπατήσας τοὺς κατοίκους αὐτῆς διὰ πλαστῶν ἐγγράφων ὅτι εἶχε διορισθῇ Κατεπάνω τοῦ θέματος. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος, ἡσφάλισε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ καταπίσεσιν καὶ δημεύσεσιν, ἠῤῥησε τὸν στρατὸν, συνεμάχησε μετὰ τῶν μουσουλμάνων καὶ τοῦ Γουλιέλμου τῆς Σικελίας καὶ ἐπὶ τέλους τῷ 1184 ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ. Αὕτη δὲ ἡ στάσις οὐ μόνον ἠφρονηθῆραςεν οὐσιωδῶς τὴν τοῦ Ἀνδρονίκου δύναμιν ἀλλ' ἐπέπρωτο νὰ ἀποβῇ φθοροποιὸς εἰς τὴν μοῖραν ἐκείνην τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διότι ὁ μὲν Ἰσαάκιος Κομνηνός κατέστη τῷ 1191 ἐκποδὸν ὑπὸ τοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν σταυροφορήσαντος Ριχάρδου³⁾ υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, ἡ δὲ νῆσος ἐπωλήθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τοὺς ἱππότες τῆς Δύσεως τοὺς λεγομένους Ναῖτας⁴⁾ καὶ ὑπ' αὐτῶν μετεδόθη τῷ 1192 εἰς τὸν πρῶτον βα-

(1) Τῆς Κιλικίας δηλονότι, ἧς μέρος εἶχον ἀφαιρέσει οἱ Κομνηνοὶ ἀπὸ τοῦ ἀρμενικοῦ κράτους τῆς Κιλικίας.

(2) Ἄλλ' ἢν ἤδη βασιλεὺς ὁ Ριχάρδος Α' ὁ Θυμολῶν οὐχὶ λεοντόκαρδος, ὡς συνήθως μεταφράζουσι τινες τὸ ἀγγλικὸν ἐπίθετον. Τὸ Θυμολῶν ἀπαντᾷ ἤδη παρ' Ὁμήρῳ διδόμενον εἰς τὸν Ἡρακλῆα, Ἀχιλλῆα καὶ Ὀδυσσεύα, ἐνθὺ τὸ λεοντόθυμος ἀπαντᾷ σπανίως παρὰ τοῖς Μαν μεταγενεστέροις ἀπὸ τοῦ 1190, ὅτε ἐπέχειρῃσε τὴν σταυροφορίαν καὶ βασιλεὺς διεξήγαγεν αὐτήν.

(3) Οἱ Ναῖται (Templars) ἦσαν ὅπως οἱ Ἰωαννῖται (ἐκ τοῦ προστάτου αὐτῶν ἁγίου Ἰωάννου, καλούμενοι καὶ Ὀσπιταλεῖται=νοσοκόμοι, ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς προσκυνητὰς ἔργου αὐτῶν) ἱππῶται μοναχοὶ ἐνοῦντες μετὰ τοῦ πρᾶκτικοῦ βίου μοναχῶν ὡθηγετούμενων φιλανθρωπικῶς τοῖς χριστιανοῖς προσκυνηταῖς τῶν ἁγίων τόπων καὶ τὸ πολεμικὸν ἔργον τοῦ ἀμύνεσθαι διὰ τῶν ὀπλῶν ὑπὲρ τῶν ἐν Σερῖ καὶ Παλαιστίνῃ χριστιανικῶν κρατῶν. Οἱ Ἰωαννῖται προσηύχον τῶν σταυροφοριῶν ὡς μοναχοὶ νοσοκόμοι τῶν Ναϊτῶν τὸ τάγμα ἰδρυθῆ μετὰ τὴν ἰδρυσιν τοῦ βασιλείου τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ τόπου ὅπου ἦν τὸ πάλαι ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος, οὗ ἐγγὺς ἦν ἡ κατοικία.

σύλεα τῶν Ἱεροσολύμων Γίδον Λουζινιάν⁽¹⁾, τοῦ ὁποίου οἱ διάδοχοι ἐκυρίαρχσαν αὐτό-
θι μέχρι τοῦ 1489, ὅτε ἐκυριεύθη ἡ νῆσος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὡστε οἱ Κύπριοι ἔνεκα
τῆς ἐπὶ Ἀνδρονίκου γενομένης ἐκεῖνης

Οἶκος τοῦ Λουζινιάν ἐν τῇ μονῇ
Πελλάσας.

στάσεως ἔπαυσαν κυβερνῶμενοι ὑπὸ ἑλληνι-
κῆς ἀρχῆς ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς δωδεκάτης ἐκα-
τονταετηρίδος καὶ διατελοῦσιν ἕκτοτε μέχρι
τῆς σήμερον δεσποζόμενοι ὑπὸ διαφόρων
ἀλλοφυλῶν δυναστῶν,

Καὶ ἐνῷ τὸ κράτος ἠκρωτηριάζετο αὐτως
ἀπὸ δυσμῶν καὶ ἀπὸ μεσημβρίας, ἔπασχεν
ὁμοίον τι καὶ ἀπὸ βορρᾶ. Εἶδομεν ὅτι ὁ Μα-
νουὴλ Κομνηνὸς εἶχε περιποιήσει τῷ 1172

τὸν θρόνον τῆς Οὐγγαρίας εἰς τὸν Βέλαν Γ', τὸν νέον ἐκείνον τὸν ὁποῖον κατ' ἀρχάς,
πρὶν ἢ γεννήσῃ υἱόν, εἶχε σκοπὸν νὰ νυμφεύσῃ μὲ τὴν κόρην του Μαρίαν καὶ νὰ ἀνα-
δείξῃ ἴδιον διάδοχον. Ὁ Βέλας λοιπὸν οὗτος, ὅστις ἕκτοτε δίδεκετο φιλικῶς πρὸς τὸν
Μανουήλ, εἶχε δράμει εἰς βοήθειαν τοῦ νῦν αὐτοῦ ἄμα ἔμαθεν αὐτὸν κινδυνεύοντα.
Καὶ ἐπειδὴ δὲν προέφθασε νὰ τὸν σώσῃ, κατέλαβεν ἅπασαν μέγροι Ναῖσου (Νίσης) χώ-
ραν, καὶ παρέμεινε κατέχων αὐτὴν δι' ὅλης τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου. Ἀλλὰ καὶ τὰ
κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἶχον περιέλθει εἰς ὀλεθρίαν κατάστασιν. Ὁ σουλτάνος τοῦ Ἰκο-
νίου ἐκυρίευσεν τὴν Σιφζάπολιν καὶ τὰς περὶ κομποπόλεις, ἐξεπύρρωσε τὸ Κοτυάειον⁽²⁾,
καθυπέταξε πολλὰς ἄλλας χώρας καὶ διὰ πολιορκίας μακρᾶς ἐκάκωσε τὴν τοῦ Ἀττάλου
ἐπώνυμον λαμπροτάτην πόλιν. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Θεόδωρος Καντακουζηνὸς ἐστασίασεν ἐν
Νικαίᾳ ὁ δὲ Ἰσαάκιος Ἀγγελος ἐν Προύσῃ. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἐπιχειρή-
σας τὴν πολιορκίαν τῶν δύο τούτων πόλεων ἐμώρησε τὴν ἡρωικὴν ἀμφοτέρων ἀντί-
στασιν διὰ λεηλασίας καὶ πικρὰν πεινῶν ἃς ἐπέβαλεν εἰς τοὺς κυριωτέρους αὐτῶν κα-
τοίκους· στασίασαντος δὲ ὡσαύτως καὶ τοῦ δομestikou Ἰωάννου Κομνηνοῦ, τοῦ ἐπωνυ-
μουμένου Βατάτζη, ἐν Φιλαδελφείᾳ, ἔπαυσε καὶ αὕτη ἡ στάσις, ἀποθανόντος μὲν τοῦ Βα-
τάτζη, ὑποταχθέντων δὲ τῶν Φιλαδελφῶν. Ἀλλ' οὐδὲν ἦτιον «ἐμφυλίων πολέμων αἱ
ἀσάτιδες ἔγχεον πόλεις λέγει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης. Καὶ ἦν τὰ ἐντεῦθεν δρώμενα
πολλῶν δυσαχθέστερα τῶν ἐξ ὁμόρων συμβαινόντων ἐθνῶν, ἢ καὶ οὕτως εἰπεῖν, ὃ χειρὸς οὐκ

χία αὐτῶν. Τὸ τάγμα τῶν Ἰωαννιτῶν ἰδρυσὲς βραδύτερον (μετὰ τὴν κατὰ τὴν τοῦ κράτους τῆς
Ἱερουσαλὴμ καὶ τῶν ἄλλων χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Συρίας) ἴδιον κράτος ἐν Κύπρῳ καὶ εἰτα ἐν
Ρόδῳ (ἐντεῦθεν καὶ ἱππότες τῆς Ρόδου) καὶ μετὰ τὴν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ νῆφιν ἐν
Μελίτῃ (ὅθεν καὶ Μελιταῖοι ἱππότες), μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος κατὰ τὴν καὶ τοῦ κράτους
τῆς Μελίτης (1798) διατηρεῖται τὸ τάγμα διεσκεδασμένον ἀνά τὴν Εὐρώπην. Τῶν Ναυτῶν τὸ τάγμα
κατεδιώχθη ἐν Γαλλίᾳ (ἐνθα εἶχε τὸ πλεῖστον τοῦ πλοῦστου αὐτοῦ) καὶ κατελήθη ἀπὸ τοῦ 14 ἡδὴ
αἰῶνος.

(1) Ἀκριβέστερον Λουζινιάν (Lusignan ἐκ τῆς γαλλικῆς π. Lusignan). Ὁ οἶκος Λουζινιάν
ἦν ἐκ τῶν ἀρχαίων γαλλικῶν φεουδαλικῶν ἡγεμονικῶν οἰκῶν τῆς Πικταβρίας (Poitiers), ὁ δὲ Γουλιέλμος
Λουζινιάν ἦν γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ ἐκ τῶν βασιλέων τῆς Ἱερουσαλὴμ Ἀμαράλχου, ὃν καὶ θανόντα
διεδέξατο εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἀπώλεσε δὲ τοῦτον αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Σαλαδίνου τοῦ
νικητοῦ ἐν τῇ μάχῃ τῆς Τιβεριάδος καὶ ἀπολυθεὶς ἐπὶ τῷ ὄρει τῆς παραιτήσεως πάσης ἀξιώσεως.
ἦν ὑποχρέωσιν ἠθέτησεν ὑστερον ἄνευ ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ, ἀλλ' ἀπεξημῶθη διὰ τῆς Κύπρου.

(2) Τὴν γνωστὴν πόλιν τῆς Φρυγίας, νῦν **Κιουντάχεια**, ἐξ ἧς ὁ περίφημος Ρεσίτ πασά
Κιουνταχῆς ὁ γνωστὸς πορθητῆς τοῦ Μεσολογγίου, καλούμενος Κιουνταχῆς ὡς διοικητῆς τῆς πόλεως
ταύτης.

ἐπεξήλθεν ἀλλόγλωττος, τοῦτο ἡ ἐγχώριος ἐθέριξε δεξιὰ, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐκαπολέμωτο τὸ ὁμόφυλον, βαρβαρωθὲν ἅπαν καὶ τοὺς τῆς συγγενείας νόμους ἡγνονηκός».

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν ἀρχῇ τοῦ Σεπτεμβρίου 1185, ὅτε ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ μέγας σκελικὸς στρατὸς ὁ γενόμενος ἤδη κύριος τοῦ Αὐραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἡτοιμάζετο νὰ ἐπέλθῃ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν. Ὁ Ἀνδρόνικος φύσει προληπτικὸς δὲν ἦτο βεβαίως, ἀλλ' ἡ ἀμνηστία εἰς ἣν περιῆλθεν ὡς ἐκ τῆς γενικῆς ἐκείνης ἀναστατώσεως, καὶ μάλιστα τοῦ ἐπικρεμασθέντος ἤδη ἐκ Θεσσαλονίκης κινδύνου, κατέπληξεν αὐτὸν τοσοῦτον ὥστε ἠθέλησε νὰ συμβουλευθῇ τὴν μαντικὴν περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ τύχης. Καὶ ἤκουσε λοιπὸν ἀπὸ τὸν μάντιν ὅτι ὁ μέλλων νὰ παύσῃ αὐτὸν τῆς ἀρχῆς ὀνομάζεται Ἰσαάκιος· ἔπειτα ἠρώτησε πότε θέλει συμβῇ ἡ πτώσις αὐτῆ, καὶ ἔμαθεν ὅτι θέλει συμβῇ τὴν ἡμέραν τῆς ἀνυψώσεως τοῦ Σταυροῦ. Ἐγένετο δὲ ἡ ἐπερώτησις αὕτη τῇ 11 τοῦ Σεπτεμβρίου. Ὅθεν ὁ Ἀνδρόνικος νομίσας ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ καταλαβόντος τὴν Κύπρον ἀνέκραξε γέλσας ὅτι ὁ μάντις ἀνοηταίνει, διότι ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ὁ Ἰσαάκιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ ἐκ Κύπρου καὶ νὰ καταλάβῃ αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐνεθυμήθη ὅτι οἱ Ἄγγελοι ἦσαν πολλοί, καὶ ὅτι ὁ κυριαρχήσας τῆς Κύπρου Ἰσαάκιος Ἄγγελος δὲν ἦτο ὁ μόνος ἐξ αὐτῶν, ὅστις ἔφερε τὸ κύριον ἐκεῖνο ὄνομα. Ἐλησμόνησεν ἰδίως ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ στασιάζας ἐν Προύσῃ. Ναί μὲν τοσαύτην εἰδείξεν ἀνανδρίαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὥστε ἐξη ἡδὴ ἀπαράτηρητος ἐν τῇ βασιλευσίᾳ καὶ αὐτεὶς ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ὁποποιήσῃ ὅτι ἡμπορεῖ ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος ἄνθρωπος νὰ τοιμήσῃ τι κατὰ τὸν βασιλέως. Τρόντι δὲ οὐδ' ἐφαντάσθη τοιοῦτό τι, ὅτε ὁ κακῶς νενομημένος ζήλος τοῦ Στεφάνου Ἀγιοχριστοφορίτου ἠνάγκασε τὸν ἀκίνδυνον ἐκεῖνον ἄνθρωπον νὰ γίνῃ θηρίον.

Ὁ ἀναγνώστης ἤξευρε ἤδη ὁποῖός τις ἦτο ὁ Στέφανος οὗτος ἐκ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ ἣν ἔγραφεν ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος. Ὁ Στέφανος ἀπέβη παντοδύναμος ἐπὶ Ἀνδρονίκου καὶ κατέστη ὁ κύριος ἐκτελεστῆς τῶν φόνων αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων τιμωριῶν. Ἀφωσιωμένος δὲ ὢν ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὸν βασιλέα δὲν ἐνόμισεν ὅτι πρέπει νὰ ἀδιαφορήσῃ ὡς αὐτὸς πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντα Ἰσαάκιον Ἄγγελον, καὶ ἀπεφάσισε νὰ συλλάβῃ τὸν ἄνθρωπον ἵνα κατ' ἀρχὰς μὲν φυλακίσῃ, ἔπειτα δὲ θανατώσῃ αὐτὸν ὃν τρόπον ἤθελεν ἀποφασίσαι ὁ Ἀνδρόνικος. Ἀλλ' ὅταν τὴν ἐσπέραν τῆς 11 Σεπτεμβρίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἰσαακίου μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ καὶ ἐκάλεσε τὸν ἐνοικοῦντα νὰ κατέλθῃ καὶ νὰ τον ἀκολουθήσῃ, οὗτος νοήσας περὶ τίνος ἐπρόκειτο, ἐγένετο ἐκ φόβου ἥρως ἅπας τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ πηδήσας ἐφ' ἵππου ἔκοψε τὴν κεφαλὴν τοῦ Στεφάνου, διέσχισε τοὺς ἀκολουθοῦντας του καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν μέγαν ναόν. Ἐκεῖ ἠθροίσθησαν περὶ αὐτὸν ἐν τῷ ἅμα φίλοι καὶ συγγενεῖς καὶ πολλὸ λαὸν πλήθος, διότι ὁ λαὸς οὗτος, ὁ κατ' ἀρχὰς τοσοῦτον εὐμενὴς διατελέσας πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον, εἶχεν ἀπὸ τίνος καιροῦ ἀποστραφῇ αὐτὸν διὰ τὰς ἀπανταχόθεν συμβαινούσας συμφοράς. Ὁ Ἀνδρόνικος διέτριβε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὰς θελκτικὰς τῆς Προποντιδὸς νήσους μετὰ τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ συζύγου καὶ μιᾶς τῶν παλλακῶν, διότι, ὅσον νεαρά καὶ ἂν ἦτο ἡ Ἄννα, δὲν ἠρκεῖτο εἰς μόνην αὐτήν. Ἄμα μαθὼν τὸ συμβαίνοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ διὰ τὰς τιμωρήσεις τοὺς ἐνόχους. Ἀλλ' εἶδεν ἀπροσδοκῆτως τὰ μὲν βασίλεια ἔρημα, τὴν δὲ πόλιν στασιάζουσαν καὶ πάντας ἐγκαταλείποντας αὐτόν. Ἡθέλησεν νὰ κηρύξῃ ἀμνηστίαν, ἀλλὰ τὸ πλήθος ἐνέπαιξε τὴν ἀμνησίαν ταύτην, ἀνακράζαν ὅτι αὐτὸς ἔχει χρεῖαν συγγνώμης, ἣν ὅμως δὲν θέλει λάβει ἐν τῷ κόσμῳ

τούτω. Ἡθέλησε νὰ παραχωρήσῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μανουήλ, ἀλλ' αἰ ἄρεται τοῦ υἱοῦ δὲν ἐφάνησαν ἱκαναὶ νὰ ἐξαγοράσωσι τὰ τοῦ πατρὸς ἁμαρτήματα. Τότε ἐξήτησε νὰ σωθῇ διὰ θαλάσσης, ἀλλὰ συνελήφθη καὶ περιβληθεὶς ἰλύσεις καὶ κλοιὸν μέγαν ἐσύρθη εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Ἡ εὐγνωστία του καὶ τὰ δάκρυα τῶν γυναικῶν αἵτινες τὸν συνώδευον δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσι τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ τιμωρίαν, καὶ ἀντὶ τοῦ συνήθους τῆς θανατώσεως τρόπου παρεδόθη εἰς τὸν φοβερώτατον τῶν τῶν δημίων, τὸν ὄχλον τῆς πρωτεύουσας. Ὁ δὲ ὄχλος ἐξεργόζωσε μὲν πρῶτον τοὺς δδόντας καὶ τὰς τρίχας αὐτοῦ, ἐξώρυσε δὲ τὸν ἕνα τῶν ὀφθαλμῶν, ἔκοψε δὲ ἀμφοτέρους τὰς χεῖρας καὶ πάντα ταῦτα οὐχὶ διὰ μᾶς ἀλλ' ἐκ διαλειμάτων. Ἐπειτα ἐκάθισαν αὐτὸν ἐπὶ καμήλου καὶ περιήγαγον εἰς ἀπάσας τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, ἐπάγοντες ἀδιακόπως ὕβρεις καὶ πληγὰς. Τελευταῖον ἐκρέμασαν τὸν δυστυχῆ ἐκ τῶν ποδῶν μεταξὺ δύο κιόνων ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον πεποιημένα ἐκ χαλκοῦ λύκαϊνα καὶ ὕαινα, ἀντιβλέπουσαι ἀγρίως πρὸς ἀλλήλας πάντες δὲ ὅσοι ἠδύναντο νὰ φθάσωσι τὸ σῶμά του ἐξηκολούθουν πλήτοντες μέχρις οὗ δύο Ἴταλοι ἐλεήσαντες τὸν ἀνθρώπον ἀπῆλλαξαν αὐτὸν διὰ τῆς σπάθης ὧλων τὸν βασάνων τοῦ κόσμου τούτου.

Ὅπόσον οἰκτρά τοῦ βίου καταστροφή ἀντιπαραβαλλομένη μάλιστα πρὸς τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ προοίμιον! Γεννηθεὶς περὶ τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου ὁ Ἀνδρόνικος ἐτελεύτησεν ὡς ὁ ἔσχατος τῶν κακούργων. Καὶ ἡ αὐτὴ ἀντίθεσις ἀναφαίνεται εἰς ἀπάσας τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὰς περιπετείας. Ἠγαπήθη ὡς ἀδελφὸς ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ καὶ μεγαλοπράγμονος Μανουήλ, ἀνταπεκρίθη δὲ εἰς τὸ εὐγενὲς τοῦτο αἰσθημα δι' ἀδιακόπου ἐπιβουλῆς. Ὑπῆρξεν ἀνδρείος ὡς οὐδεὶς ἄλλος καὶ τολμηρός, ἡτύχησε δὲ σχεδὸν πάντοτε ἐν τοῖς πολεμικοῖς αὐτοῦ ἐπιχειρήμασιν. Ἐκατερεύθη ἐν τῇ νεότητι ὑπὸ τῶν ἐμφανεστέρων καὶ ὠραιοτέρων κατ' ἐκείνο τὸ χρόνον γυναικῶν, ἐγκατέλειπε δὲ αὐτὰς ἀσυνευθίτως τὴν μίαν κατόπιν τῆς ἄλλης, καὶ ἀρεσβύτης ἤδη γενόμενος προσέλαβε διὰ τῆς βίας σύζυγον νεαράν, ἣτις ἀπετροπιάζετο αὐτόν. Ἐπὶ πᾶσι δυνάμενος ὁ ἀναφανῆς ἄξιος διαδόχος τῶν τριῶν μεγάλων Κομνηνῶν, νὰ ἐπιτροπεύσῃ τὸν ἀνήλικον Ἀλέξιον καὶ νὰ σώσῃ τὴν ἀληθείαν τοῦ κράτους ἐδολοφόνησε τὴν τε χήραν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ καὶ προεκάλεσε δι' ἀπιστίας καὶ ἀγριότητος φοβερὰς δυστυχήματα ὀλέθρια, τῶν ὁποίων ἐγένετο τὸ πρῶτον θῦμα. Πῶς τὰ καλλίστα τῶν προτερημάτων ἐπὶ τοσοῦτο παρεμφορήθησαν καὶ διαστράφησαν; Ἐρωτᾷτε ἀκόμη πῶς; Διότι, ἀν' ὑπάρχη τι τὸ ὁποῖον διδάσκει ἀσφαλῶς ἡ ἱστορία, εἶναι ὅτι ἡ χάρις, ἡ εὐφροσύνη, ἡ ἀνδρεία, ἡ τύχη καὶ αὐτὴ ἡ περὶνοια δὲν εἶναι ἀγαθὰ ἀληθῆ εἰμὴ καθ' ὅσον ρυθμίζονται ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ αἰσθητήριου. Τὸ ἠθικὸν αἰσθητήριον εἶναι ἐν τῷ βίῳ ὅτι τὸ αἰσθητήριον τοῦ καλοῦ εἶναι ἐν τῇ τέχνῃ. Καὶ καθὼς ἐκ καλλίστης ὕλης δύναται νὰ σχηματισθῇ σφόδρα ἀπειροκαλὸν ἔργον, οὕτως ἐκ καλλίστων προτερημάτων δύναται νὰ προκύψῃ κακοηθέστατος ἄνθρωπος. Ὁ Σλόσερ ἀντιπαραβάλλει τὸν Ἀνδρόνικον ἐπιτηδείως πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην. Καὶ τοιοῦτοι μὲν δαιμόνιοι ὀλετήρες διὰ μᾶς ἀνατρέποντες τὰς πατριδας δὲν ὑπάρχουσι πολλοὶ κατ' εὐτυχίαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, πολλοὶ ὅμως εἶναι οἱ διὰ μετριοτέρων κακιῶν φθειρόντες τὰ μέτρια αὐτῶν προτερήματα, διότι ταῦτα στεροῦνται ἀποχωρήσεως ἠθικῆς βάσεως, οἱ δὲ πολλοὶ οὗτοι ὑπονομεύουσι κατὰ μικρὸν τὴν ζωτικὴν τῶν ἐθνῶν δύναμιν.

[«Τοῦναντίον ὁ Φ. Σλόσερ καλεῖ τὸν Ἀνδρόνικον «θρασυτάτον, κουφονούστατον καὶ ἔξωλέστατον τῶν φανέντων ἐν τῷ κόσμῳ ἀνθρώπων, κάκιστον δαίμονα τοῦ οἴκου καὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ, ἔλλοχεύοντα πρὸ πολλοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον καὶ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ καθήδυπαθήσαντα ἐπὶ τοῦ θρόνου», φρονῶν δὲ ὅτι ὁ Γίββων ἀντελήφθη καὶ παρέστισε τὸ ἥθος τοῦ Ἀνδρόνικου καθ' ὃν τρόπον ὁ Πλούταρχος τὸ τοῦ Ἀλκιβι-

ἂ ἀδου παραβάλλει τοὺς τοιοῦτους χαρακῆρας πρὸς τοὺς πνευματώδεις ἀλλ' ἀκολάστους
 ἂ τῶν ἑαυτοῦ χρόνων, τοὺς λεγομένους *επιτρέπτοις* (roués), οἵτινες ἐν τῇ ἀγγλικῇ καὶ ἐν
 ἂ τῇ γαλλικῇ κοινωνίᾳ παρέστησαν καὶ παριστώσιν ἔτι πρόσωπον ὀλέθριον καὶ λίαν βλα-
 βερῶς ἐπὶ ταύτην ἐπιδρῶσιν· διότι ὁ κόσμος δελεάζεται ὑπεράγαν ἐκ τῆς ἐλλυσικτικότητος
 ἂ τῆς ὕψεως τῶν φαινομένων καὶ διὰ τοῦτο εὐκόλως συνηθίζει τὰς φαύλους πράξεις καὶ
 ἂ τέχνας νὰ κρίνῃ οὐχὶ κατὰ τὴν ἐπὶ τὸ ἠθικὸν αἴσθησιν ἐντύπωσιν αὐτῶν ἀλλὰ κατὰ
 ἂ τὴν ἐπιτυχίαν ἢ κατὰ τὴν μορφήν ὅφ' ἦν ἐμφανίζονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ὁ δὲ Ἀνδρό-
 ἂ νικος ἦτο εἰς τῶν ἀπόντων καὶ ἡδυπαθῶν ἐκείνων ἀνθρώπων, οἵτινες διὰ τοῦ μυθι-
 ἂ στορικοῦ τῶν τυχῶν αὐτῶν καὶ τὴν παντελῇ ἔλλειψιν τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν ἐν ταῖς πρά-
 ἂ ξειν αὐτῶν παρέχουσιν ὑπόθεσιν μυθικῆς ἱστορίας ἡρώων εἰς ποιητάς, οἷος ὁ λόρδος
 ἂ Βύρων, καὶ εἰς μυθιστοριογράφους, οἱ αἱ Γεωργία Σάνδην, καὶ διὰ τὴν εὐφυᾶ τέχνης
 ἂ καὶ πνεύματος λίαν εὐποροῦσαν κοινωνίαν ἐμποιοῦσι διαφέρειν λίαν ζωηρόν. «Ὁ Ἀν-
 ἂ δρόνικος, λέγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, πρίγκηψ καὶ τυχοδιώκτης, ἀνδρεῖος καὶ κακοήθης,
 ἂ πανούργος καὶ ἄπιστος, ὑπεκρίθη ἐν τῇ βίῳ αὐτοῦ σχεδὸν πάντα τὰ πρόσωπα, ἔδο-
 ἂ κίμασε πάσας τὰς περιπτώσεις τῶν ἀνθρωπίνων βίου καὶ ἔμαθεν ἐξ ἰδίας πείρας πάσας
 ἂ τὰς τούτου ποικίλας σχέσεις καὶ τύχας, ἀπὸ τῆς τύχης τοῦ αἰσχίστου κακούργου καὶ πνε-
 ἂ στάτου ἐπαίτου μέχρι τῆς τύχης τοῦ κραταιοτάτου δεσποτοῦ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ
 ἂ λαμπροτάτου θρόνου».

ἂ Ἀπέναντι τῆς ζωγραφῆς ταύτης εἰκότος, ὅφ' ἦν παρέστησε τὸν Ἀνδρόνικον ὁ
 ἂ περίφημος γερμανὸς ἱστορικός, ἕτερος γερμανὸς ἱστοριογράφος, ὁ περιβόητος ὕστερον
 ἂ γενόμενος Φίλιππος Βολμπεργερ, παρέστησεν αὐτὸν οὐ πολὺ μετὰ τὸν Σλόσσερ ἐν εἰκόνι
 ἂ λαμπροτάτῃ, ὅφ' οὖν σπάνιοι μεγάλοι ἄνδρες παροστάθησαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὁ μέχρι
 ἂ παραδοξολόγος ἰδιόρρυθμος τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν κρίσιν ἔρρευνητὴς οὗτος ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ
 ἂ συγγραφείσῃ ἱστορίᾳ Τραπεζούντος (Geschichte des Kaiserthums v. Trapezunt σελ. 28
 ἂ κ. ἑξ.) τῇ ἐκδοθείσῃ ὡς εἴρηται (1827) ἤδη τρία ἔτη πρὸ τῆς πρώτης τῶν περιβοήτων
 ἂ αὐτοῦ περὶ τοῦ ὀλέθρου τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ λαοῦ πραγματειῶν· ἐν ἡ μετὰ τῆς πολ-
 ἂ λάκις συνήθους αὐτῷ ἐπιπολαίοντος συγγένου τὴν αὐτοκράτειραν Εἰρήνην τοῦ Μανουὴλ
 ἂ πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν Μαρίαν καὶ γράφων ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη μετὰ τὸν θάνα-
 ἂ τον τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ ἐπετρούπευε τοῦ ἀνγλίκου αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Β',
 ἂ τὴν Θάμιν τὴν μητέρα τοῦ Γεωργίου Γ' θεωρῶν θυγάτηρα τοῦ Γεωργίου Γ', τὴν
 ἂ Ἰβηρίαν θεωρῶν χώραν διάφορον τῆς Γεωργίας κατὰ τὸ παράδειγμα βυζαντινῶν
 ἂ τινων χρονογράφων, τὸ Γεωργιανὸν Χρονικὸν σὺνδραμὸς σχεδὸν ἔχον ὑπ' ὄφιν αὐτοῦ ἐν
 ἂ τῇ συγγραφῇ τῆς ρηθείσης πραγματείας), ἅμα δὲ καὶ αὐτεπαγγέλτου αὐθεντικότητος
 ἂ καὶ κύρους γνώμης, λέγει τάδε τὰ τοσοῦτον ἀντίθετα πρὸς τὰ κατ' ἄλλους συγγραφεῖς
 ἂ μέχρι νῦν ἐκτεθέντα περὶ τοῦ Ἀνδρόνικου Α'.

ἂ Εὐθὺς μετὰ πάροδον ἑνιαυτοῦ κοινῆς διακυβερνήσεως τοῦ κράτους ὁ πεντεκαυδε-
 ἂ καετὴς Ἀλέξιος κατὰ διαταγὴν τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ἔλαθε τὸ αὐτὸ τῇ μητρὶ καὶ διὰ τοῦ
 ἂ θανάτου αὐτοῦ κατέλειπε ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἄνδρα εἰς ὃν ἱ-
 ἂ να μὲν σόσῃ τὴν μοναρχίαν ἀπὸ τῆς μετὰ μικρὸν ἐπελθούσης καταστροφῆς ἔλειπε μόνον
 ἂ ἡ τύχη, ἵνα δὲ ἐξυμνηθῇ ὡς ὁ μέγιστος μονάρχης τῆς Ἀνατολῆς ἔλειπε μόνον ἀμερόλη-
 ἂ πτος συγγραφεὺς τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων αὐτοῦ. Διότι ὁ Ἀνδρόνικος ἀνίκει εἰς τὸν
 ἂ μικρὸν ἀριθμὸν τῶν βροτῶν ἐκείνων οἵτινες γεννῶνται ἵν' ἄρχωσι μεγάλου κράτους καὶ
 ἂ νὰ καταστήσωσιν εὐδαίμονας τοὺς λαοὺς. Αἱ ὑπέροχοι ἡγεμονικαὶ αὐτοῦ ἀρεταὶ καὶ ἡ τοῦ
 ἂ κράτους κατάστασις δικαιολογοῦσι πάντως ἐν τινι μέτρῳ τοὺς χαλεποὺς καὶ ἀδίκους
 ἂ τρόπους δι' ὧν κατεκτήσατο τὸ στέμμα. Αὐτὸς μόνος καὶ εἶχε καὶ ἡσθάνετο ἐν ἑαυτῷ

» τὴν δύναμιν νὰ ἐμφυσίσῃ νέον πνεῦμα ζωῆς εἰς τὸ εἰς λήθηαργον πεσὼν σῶμα τοῦ ρω-
 » μαϊκοῦ κράτους καὶ νὰ ἐξαφανίσῃ ριζήδον τὰ βαθέως κείμενα σπέρματα τῆς φθορᾶς,
 » δι' ὧν ὑπεσκάπτοντο τὰ θεμέλια τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Αὐτὸς μόνον ἐγίνωσκε τὴν
 » ἀληθῆ πηγὴν ἐξ ἧς προῆλθεν ἀνέκαθεν ἡ κακοδαιμονία ἐπὶ τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων,
 » ἥτοι τὸ πνεῦμα τῆς κενοπραγμοσύνης καὶ τὴν πρὸς στάσεις ὀρμὴν, ὀρμὴν ἐμπεφυκυῖαν
 » καθόλου μὲν ταῖς μεγάλαις γενεαῖς τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ ταῖς τῆς Κωνσταντινουπό-
 » λεως (προστίθῃσι δ' ὁ Φ. πρὸς ταῦτα ἐν ὑποσημειώσει) «Ἵνα λάβῃ τις ἑννοίαν τινα
 » περὶ τῆς αἰσχροτήτος, δειλίας, ἀκολασίας καὶ τῆς ἡθικῆς οὐτιδανότητος τῆς τότε ἐναμίλ-
 » λως περὶ τῆς πορφύρας ἀγωνιζομένης τάξεως ἀνθρώπων, ἀρκεῖ ν' ἀναγνώσῃ μό-
 » νον τὰ συγγράμματα ἐνὸς Νικητᾶ, Ἀκροπολίτου καὶ Νικηφόρου (Γρηγορά) καὶ τό-
 » τε θὰ ὁμολογήσῃ ἀσμένως ὅτι μόνον ἀνὴρ οἷος ὁ Ἀνδρόνικος ἠδύνατο εὐέλπῃς ἐπὶ νί-
 » κῃ νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς ἄμυναν τοιοῦτου κακοῦ». «Ὅτε ὁ Ἀνδρόνικος (ἐξακολουθεῖ ὁ Φ.)
 » ἀνέλαβε τὸν ἡνία τοῦ κράτους, σφοδρότατοι ὤρμωιν πρὸς τὰς πύλας τοῦ κράτους ἀπὸ
 » τοῦ Ταύρου οἱ Σελδσοῦκοι τοῦ Ἰκονίου καὶ οἱ Νορμανδοὶ βάρβαροι ἀπὸ Σικελίας καὶ
 » Ἰταλίας, ἐνῷ στάσεις καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἔκαστον ἐπὸς ἡρῶμεν τὰς ἀπὸ τῶν ἔξω-
 »θεν πολεμίων ἀσυνεῖς ὑπολειφθεῖσας ἐπαρχίας, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ αυτοκρατορικὸν παλάτιον
 » κατέπιπτεν ἡθικῶς καὶ καθίστατο θέατρον αἰσχίστων ραδιουργιῶν. Χῶραι τοῦ κράτους
 » πρότερον ἀνθοῦσαι ἡρῶμουντο τῶν οἰκητόρων αὐτῶν, πολλὰ δὲ ἐπαρχία ἐγίνοντο ἀ-
 » νάστατοι ἔνεκεν ἀφορήτου ἄχθους φόρων καὶ τυραννίας τῶν «διοικούντων».

«Ἐν οὕτως ἀπεγνωσμένη καταστάσει πραγμάτων μόνον ἐρρωμένη τις καὶ ρι-
 » ζυκὴ ἀναμόρφωσις τῆς συμπάσης διοικήσεως τοῦ κράτους ἠδύνατο νὰ θέσῃ ὅριον εἰς
 » τὴν προσεγγίζουσαν διάλυσιν. Μόνον ὁ θέλων νὰ κρίνῃ τὰ κατὰ τὸν ὑπὸ τὸν ἐπιγενομέ-
 » νων τοσοῦτο παράγνωροθέντα μόνοναρχον κατὰ τὴν ἀπαράδειγματιστον ἀλλοίωσιν τῶν
 » πραγμάτων, τὴν ἐνεργηθεῖσαν ὑπὸ τούτου ἐν τῷ κράτει ἐν βραχεὶ χρόνῳ μόλις τριετοῦς
 » κυβερνήσεως, κατὰ τὴν ὁμολογίαν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, θὰ δύναται προση-
 » κόντως νὰ ἐκτιμῇσῃ τὰς λειδορίας, δι' ὧν ὁ ἐξ ἀπορρήτων τοῦ φρονέως τοῦ Ἀνδρονί-
 » κου Νικητᾶς ἐξήθησε νὰ στυγματίσῃ τὴν μνήμην ἀνδρός, ὃν ἡμεῖς ἠθέλομεν προσάγο-
 » ρεῦσαι καὶ εὐλογῆσαι εὐεργέτην τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἂν μὴ ἐλευσινὴ τις ἀτυχία ἤθε-
 » λε καταστρέφει ἐν σπέρματι τὰ μεγαλοπρεπῆ ἔργα τῆς διανοίας αὐτοῦ. Ὁ Ἀνδρό-
 » νικος πλήρης ρώμης ὢν καὶ ἐνεργείας ὥς τις ἀγαθοποιὸς καὶ σφῶν δαίμων ὑπερίπτα-
 » το τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, ὥς προστάτης καὶ βοηθὸς τῶν καταπιεζομένων ὑπηκόων,
 » ἐμπνέων τρόμον τοῖς πολεμίοις τῆς δημοσίας εὐημερίας καὶ συντριβὼν αὐτούς». «Τοῖς
 » βασιλεῦσι πάντα δυνατὰ καὶ θεμιτὰ ἦν ἡ θεμελιώδης αὐτοῦ ἀρχή, καὶ οὐδὲν κακὸν ἐν
 » τῇ πολιτείᾳ εἶναι οὕτω μέγα ὥστε μία σταθερὰ θέλησις νὰ μὴ δύνῃται νὰ θεραπεύσῃ αὐτό.
 » Ὡς πατὴρ τοῦ λαοῦ ἐπεδαφύλευε πλούσια δῶρα τοῖς ἀκήμοσιν ἀλλὰ φιλέργους ὑπη-
 » κόους διὰ παντὸς τρόπου δυνατοῦ εἰς μονάρχην εἰργάζετο πρὸς ἀναζωογόνησιν τῆς γε-
 » ωργίας καὶ τῆς περὶ τὴν τέχνην ἐπιμελείας. Κατὰ τὰ ἐκ τῶν χρόνων ἑκείνων παραδιδό-
 » μενα πᾶς τις ἐκάθητο ἥσυχος ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν δένδρων αὐτοῦ καὶ ἔτρωγεν ἄφροντις
 » ἐκ τῶν καρπῶν αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἀποτίσει τῶν νομίμων φόρων δὲν ἐκινδύνευε πλέον ἡ ζωὴ
 » καὶ ἡ περιουσία τῶν φορολογουμένων, ὥς ἦτο σύνθηρς πρὸ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ. Αἱ
 » ἀρχαὶ καθ' ἅπαν τὸ κράτος ἦσαν ἀκριβεῖς, ἐνεργοί, δίκαιοι καὶ ἡμίβοντο πλουσιώως. Ἡ
 » ἀγοροπωλησία τῶν ἀξιωματῶν εἶχε παύσει, δεδομένων τούτων εἰς μόνους τοὺς ἀξιους.
 » Ὁ λαὸς ἠλόγει τὸν μονάρχην αὐτοῦ. Ἡ τῶν ἐπαρχιῶν εὐημερία ἤκμαζε θαυμασίως
 » διὰ κατασκευῆς διορύγων καὶ ὑδραγωγείων· οἱ φόροι ἡλαττώθησαν καὶ διπλήθησαν εἰς
 » σύστημα κανονικόν, καὶ ὅμως καὶ οὕτω τὸ αυτοκρατορικὸν ταμεῖον ἦτο πεπληρωμένον

» δαφνιδῶς. Καὶ αὐτὸ τὸ βάρβαρον δίκαιον τοῦ ναυαγίου τὸ διαρπάζειν τὰ ναυαγοῦντα ἐκ
 » τῆς παραλίας πλοῖα) κατηργήθη ἐν ἀπάσαις ταῖς παραλίαις τῆς Ἑλλάδος, τοῦθ' ὅπερ
 » οὐδεὶς τῶν προτέρων αὐτοκρατόρων εἶχε δυνηθῆ νὰ κατορθώσῃ. Ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου
 » ἐπεκράτει ἡ εὐνία καὶ ἕκαστος, πλούσιος ἢ πένης, ἐτύγγανεν εὐμενοῦς ἀκροάσεως
 » παρὰ τῷ αὐτοκράτορι. Ἐτίμα δὲ καὶ ἐπροστάτευε τὰ γράμματα, ἐξήλανεν ὁμως ἐκ τοῦ
 » κράτους πᾶσαν ἀνωφελῆ δογματικὴν ἔριν.

» Τὰ ἀποτελέσματα τῆς εὐεργετικῆς ταύτης διοικήσεως ἦσαν θαυμάσια. Ἐν πλεί-
 » σταις ἐπαρχίαις ὁ πληθυσμὸς ἠδξήθη ἐν μέτρῳ ἐξεγείροντι τὸν θαυμασμόν («Βασιλεῦ-
 » οντος αὐτοῦ αἱ πλείους ἐπαρχίαι πρὸς πληθυσμὸν ἐπεδίδωκον τῶν ἐνοικούντων», ὡς
 » αὐτὸς λέγει ὁ Νικήτας). Εὐδία τις ἠθική, θερμότης ζωτικῇ ἠρξάτο ἐκτεινομένη καὶ ἐπὶ
 » τοὺς λαοὺς τοῦ βυζαντιανοῦ κράτους ἡ ἐντελὴς ἐκλειοιτυία ἐν τῇ ἀθλιότητι τῶν προη-
 » γουμένων αἰώνων».

» Μετὰ τοὺς λίαν ἐπαινετικούς τούτους περὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ἀνδρονί-
 » κου λόγους ὁ Παλλμεράνερ ζητεῖ διὰ μακρῶν νὰ δικαιολογήσῃ τοὺς ὑπὸ τοῦ
 » Ἀνδρονίκου γενομένους διωγμοὺς πολλῶν ἐπιφανῶν καὶ τὴν μελετωμένην ἐξολό-
 » θρευσιν ὁλοκλήρου τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας, ὡς ἔργον ὑπὸ τῆς πολιτικῆς
 » ἀνάγκης καὶ χάριν τῆς στερεώσεως τοῦ εὐεργετικοῦ ἄλλως κυβερνητικοῦ συστή-
 » ματος ἐπιβαλλόμενον. «Ἡ εὐημερία τῆς πατρίδος, λέγει, καὶ ἡ ἀσφάλεια αὐτῆς
 » εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον ὑπερέβαλον πάντα διαιταγμὸν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ μονάρχου.
 » Διὰ δόγματος συγκλήτου ἐν τῷ μεγάλῳ μεγάρῳ τῆς κυβερνήσεως ἐν Κωνσταν-
 » τίνουπόλει πᾶσα ἡ ὑψηλὴ ἀριστοκρατία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους κατεδικάσθη τῷ 1185
 » συλλήβδην εἰς θάνατον ἔνεκεν ἐγκλήματος καθοσιώσεως καὶ προσκλήσεως τοῦ νορμαν-
 » νικοῦ στρατοῦ».

» Ὁ Παλλμεράνερ ἐννοεῖται ὅτι ἐπιεικῶς κρίνει τὴν πολιτείαν καὶ τὰ ἔργα τῶν
 » ὑπουργῶν καὶ ἐκτελεστῶν τῶν διαταγῶν τοῦ Ἀνδρονίκου. Τὸν Στέφανον τὸν Ἅγιο-
 » χριστοφορίτην κρίνει ὡς εὐθαρσῆ καὶ ἀτρόμητον ἄνδρα. Τοῦναντίον δὲ διὰ δριμυτάτου
 » λόγου κατακρίνει καὶ στιγματίζει τὰ κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου ὑπὸ τοῦ ἀφηνιάσαντος ὄχλου
 » τελεσθέντα κακουργήματα καὶ τὸν βάρβαρον τρόπον, καθ' ὃν ἐθανατώθη ὁ αὐτο-
 » κράτωρ.

» Παρομοιάζει δὲ τοὺς κατοίκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς ἄγρια θηρία, τὰ
 » ἐκπηδήσαντα ἀπὸ τοῦ κλωβοῦ καὶ ἀπαλλογένητα τῆς σωφρονιστικῆς μάστιγος τῶν δα-
 » μαστῶν καὶ μετ' ἀχαλινώτου λύσεως μαινόμενα ἐναντίον πάντων τῶν κωλυμάτων τῶν
 » ἀγρίων αὐτῶν παθῶν. Οὕτω, λέγει ἐν ἐπιλόγῳ, ἔπεσον ὁ Ἀνδρόνικος Α΄, ἀναμφερίστως
 » εἰς τῶν μεγίστων καὶ πρὸς μεγάλα ἔργα ἐπιτηδειοτάτων ἐν τοῖς βασιλεῦσι τοῦ Βυζαν-
 » τίνου ἀνδρῶν. «Εἴμεθα εἰθισμένοι ἀκολουθοῦντες τῷ Νικήτῃ νὰ καλῶμεν αὐτὸν
 » τύραννον», λέγει ὁ Φ., ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τοῦ Νικήτα αὐτοῦ ζητεῖ ὁ Φ. νὰ διαψεύσῃ μὲν
 » τὰ πολλὰ ὑπὸ τοῦ Νικήτα παραδιδόμενα φράζα μέρη τοῦ χαρακτήρος τοῦ Ἀνδρονίκου,
 » νὰ ἐξάγῃ δὲ τὰ φωτεινὰ καὶ λαμπρά, ἐπιλέγει δὲ καὶ τάδε περὶ τοῦ Ἀνδρονίκου· «Ἡ
 » ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπιρριπτομένη τῷ Ἀνδρονίκῳ ἐπὶ σκληρότητι μομφή
 » δὲν δύναται νὰ ἐλαττώσῃ τὴν δξίαν αὐτοῦ ὡς ἀρχοντος καὶ ὡς ἀνορθωτοῦ λαοῦ ἔνεκα
 » τῆς ἠθικῆς διαφθορᾶς τῶν ἀνωτέρων λαϊκῶν τάξεων καταπιεζομένου καὶ ἠθικῶς παρα-
 » λειμένου.

» Ἄλλως τε τί ἀφηγεῖται ἡ ἱστορία περὶ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου, τοῦ Πέτρου Α΄
 » τοῦ μεγάλου καὶ τοσοῦτων ἄλλων κυβερνητῶν τῶν τυχῶν τῆς ἀνθρωπότητος; Οὗτοι μὲν κα-
 » λοῦνται μεγάλοι καὶ ἅγιοι, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος τύραννος. Ὁμολογήσωμεν μόνον ὅτι μέγιστον

» αὐτοῦ ἔγκλημα ἦσαν αἱ ἀρεταὶ αὐτοῦ καὶ ἡ σπουδὴ τοῦ εἶναι κρείττων τοῦ αἰῶνος
» αὐτοῦ.

» Ὁ βραχὺς χρόνος τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Ἀνδρονίκου δύναται ἀληθῶς νὰ κληθῇ
» χρυσῶς αἰὼν καὶ μετὰ τούτου ἀπώλετο καὶ ἡ ἐσχάτη ἑλπίς τῆς ἐπισχέσεως τῆς ὁρμῆς
» τοῦ ἐπερχομένου ὀλέθρου. Ἀνυπολόγιστα πάντως θὰ ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς κυβερ-
» νήσεως τοῦ Ἀνδρονίκου ὡς πρὸς τὸ μέλλον τοῦ κράτους, ἂν ἐπερατοῦτο εὐτυχῶς ἡ τοῦ
» Ἀνδρονίκου πολιτικὴ μεταρρυθμίσις. Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, αἵτινες διὰ κυβερνήσεως δι-
» καίας ἐγένοντο αὐτῆς εὐδαίμονες καὶ πολυάνθρωποι, ὑπῆρχε ἡ ἐπὶ ἀνθρώπων γένος
» φιλοπατρίδων, οὗτινος ὁ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας
» καὶ τοῦ ἔθνους ζήλος ἤθελε καταστήσει δυνατόν εἰς τὸν ὑπὲρ τὸν αἰῶνα αὐτοῦ ὑψούμενον
» μονάρχην ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐν τῷ στρατῷ καὶ νὰ ἐξα-
» σφαλίσῃ ἐπὶ μακρὸν τὸ κράτος ἐναντίον πασῶν τῶν ἐκ μέρους τῶν Ἰκονιέων (σελ-
» δουσικῶν Τούρκων τοῦ Ἰκονίου) καὶ τῶν Νορμανδῶν ἐπιθέσεων.

» Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πολιτικῆς ἐν τῇ ἄσσει ἱστορίας, ἐπὶ τὸν πολι-
» τισμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καθόλου ἡ κακοδαίμων αὕτη καταστροφὴ ἐπέδρασε κατὰ
» τρόπον ἀξιοθρήνητον. Διότι ἄνευ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀνδρονίκου ὁ στρατὸς τῶν δυτικῶν
» σταυροφόρων οὐδεμίαν ἤθελεν εὑρεῖ ἀφορμὴν νὰ πλεύσῃ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν,
» νὰ καταλάβῃ ἐξ ἐφ' ὧν τὴν πόλιν καὶ διὰ τῆς ἀποτεφρώσεως τῶν δύο τρίτων αὐτῆς
» νὰ καταστρέψῃ ἅπαντα ἔργα τέχνης καὶ ὁλοσχερῶς καὶ ἀνεπανορθώτως νὰ ἐξολοθρεύσῃ
» τὰ διαφυγόντα τὸν φανατισμὸν ἐνὸς Θεοδοσίου καὶ ἐνὸς Ἀμρου λείψανα τῆς ἀρχαίας
» φιλολογίας. Ἄνευ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν πολιτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὐδεὶς
» ἤθελεν ὑπάρξει δοῦξ Αἰγαίου πελάγους, οὐδεὶς πρέγκιπ Ἀθηνῶν καὶ Ἀχαΐας, οὐδεὶς
» αὐτοκράτωρ Νικαίας καὶ Τραπεζούντος.

» Ἀσμένως οἱ μεγάλοι καὶ πλούσιοι οἰκοὶ εἶδον τὴν πῶσιν τοῦ Ἀνδρονίκου,
» διότι τὸ κυβερνητικὸν σύστημα καὶ τὰ ἥθη τούτου καθόλου ἀπεκάλυπτον πρὸ τῶν
» ὀφθαλμῶν πάντων τὴν ἰδίαν αὐτῶν μηδαμινότητα καὶ φανυλότητα. Ἦθελον δ' ἅμα
» οὕτοι τὸν νέον αὐτὸν κυρίαρχον νὰ λάβωσιν οὐχὶ ὑπὸ τὴν πρωτοβουλίαν καὶ ἐκ τῶν
» χειρῶν τοῦ ὄχλου. Ὁ θρόνος ἔδει νὰ μένῃ ἐν τῷ παλαιῷ οἴκῳ τῶν Κομνηνῶν. Ἀλλ'
» οὐδένα ἔσπερον νεώτερισμόν, οὐδεμίαν ἀνάπτυξιν δυνάμεως, οὐδέμιαν φιλοπατρίαν,
» ἀλλ' ἤθελον κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα αὐτῶν νὰ ὑφαινώσῃ τὰς ἀνατορικὰς ἡγεμονί-
» γίας ὑπὸ ἀσθενῆ ἀρχοντα, τὰς ἐπαρχίας νὰ λεηλατῶσι καὶ τὸ κράτος νὰ πληρῶσι τα-
» ραχῶν καὶ στάσεων. Ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις προυχώρησε περαιτέρω καὶ ὁ ὄχλος τῆς πρω-
» τεύουσας δὲν ἤθελε ν' ἀφαιρέσωσιν ἀπ' αὐτοῦ πάλιν τὴν ἀπᾶς κληθεῖσαν ὑπεροχὴν,
» ἀλλ' ἠκολούθει ἀκατασχέτως τοῖς αἰσθήμασι τοῦ φθόνου ἐκείνου καὶ τῆς πικρίας ἐκεῖ-
» νης, ἅτινα αἱ μεγάλαι πλούσιαι καὶ πυκνῶς οἰκούμεναι πρωτεύουσαι πόλεις συνηθίζουσιν
» νὰ τρέφωσιν ἐναντίον τῆς ἰσχυρῆς ἀνταγωνιζομένης αἰγλῆς καὶ πλούτου τῶν ἐπαρχιῶν.

» Ὁ Ἰσαάκιος, τὸ δημιούργημα τοῦ ὄχλου, δὲν ἠδύνατο νὰ περιορίσῃ τὴν τούτου
» λύσσαν καὶ ἐκλείσθῃ εἰς τὰ ἀνάκτορα μεχρὶσοῦ ἤθελον εὐδοκῆσαι οἱ πολῖται τῆς πρω-
» τεύουσας ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ νέου μονάρχου. Ἀν εἶχον
» ἐπαναστατήσῃ οὗτοι, ἵνα ἀρέσωσι τῷ Ἰσαακίῳ Ἀγγέλῳ ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου
» ταπεινωθεῖσι καὶ ὑπ' αὐτῶν περιφρονημένοις ἀριστοκράταις, ἀλλ' ἵνα ἐνεργήσωσι τὸ
» θλιβερόν ἐκεῖνο προνόμιον τὸ κληροδοτηθὲν εἰς τοὺς οἰκήτορας τῆς Κωνσταντινουπό-
» λεως ὑπὸ τοῦ μακαρίτου παρὰ τὸν Τίβεριν κυρίαρχον λαοῦ καὶ ἵνα ἐκλέξωσι μὲν διὰ
» τὰς ἐπαρχίας ἡγεμόνα κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀρέσκειαν, αὐτοὶ δ' ὅμως οὐδεμιᾷ νομίμῳ
» τᾶξαι ὑπακούωσι καὶ καθηδυναθῇσιν τὸν βίον ἀναλώμασι τῶν οἰκητόρων τῶν ἐπαρ-

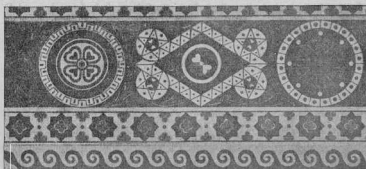
» χιῶν ἐν ἀναπαύσει ἀργίας καὶ ἐν θεάμασι καὶ φιληδονίᾳ. Διὰ τοῦτο δὲν ἠνεύχοντο
 » αὐτοὶ ἵνα ὁ Ἀνδρόνικος ἐν ἴσῃ δικαιοσύνῃ ἄρχῃ ἐπαρχίας καὶ πρωτεύουσας καὶ τοὺς
 » ἐν τῇ μεγίστῃ καὶ ὠραιοτάτῃ πόλει τῆς γῆς οἰκούντας Ρομυλίδας (ἱπογόνους τοῦ Ρωμύ-
 » λου τοῦ μυθικοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ρώμης) νὰ θέσῃ ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τοὺς ἀγροτάς τῆς
 » Πελοποννήσου καὶ τῶν βουλγαρικῶν χωρῶν.

» Διὰ ταῦτα ἡ τότε γενομένη ἀνατροπὴ τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο ὁμοία πρὸς
 » μίαν ἐκ τῶν συνήθων ἐκείνων ἀνακτορικῶν ἐπαναστάσεων τῶν Βλαχερνῶν, ἐν αἷς ἐγέ-
 » νετο μὲν ἀλλαγὴ τοῦ ἀρχοντος ἀλλ' ἔμενε τὸ σύστημα. Ἀλλὰ νῦν ἡ ἐπανάστασις ἦτο
 » θρίαμβος τοῦ πονηροῦ ἐναντίον τοῦ ἀγαθοῦ, τῶν ὀλίγων ἐναντίον τοῦ ὅλου, τῆς ὁμαρ-
 » τωλῆς πρωτεύουσας ἐναντίον τῆς εὐημερίας τοῦ κράτους ἦτο νίκη τῆς διαλύσεως καὶ
 » καταστροφῆς ἐναντίον τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐδαιμονίας.

» Μετὰ τοῦ χρονικοῦ σημείου τούτου ἤρξατο ἡ βαθμιαία πτώσις τῆς μοναρχίας
 » διὰ τῶν Ἑσπερίων λαῶν, ὧν αἱ ἐπιθέσεις ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον, τὴν Ἥπειρον, τὴν
 » Θεσσαλίαν καὶ τὰς νήσους ἤρξαντο τότε καὶ μετὰ ὀκτωκαίδεκα ἔτη ἔληξαν μετὰ τῆς
 » ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Δὲν ἔπρεπε μόνον ὁ Ἀνδρόνικος ἀλλὰ μετὰ τούτου
 » μέγας καὶ εὐκλεὲς οἶκος κατασχῶν ἐπὶ χρόνον πλείονα τῶν ἑκατὸν ἐτῶν ἐν ἀδιακόπῃ
 » κληρονομίᾳ τὸν πρῶτον θρόνον τοῦ κόσμου καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς Δύσεως καὶ
 » Ἀνατολῆς πολυμήνητον κησάμενος ὄνομα. Πάντες οἱ μεγιστάνες τοῦ κράτους οἱ συν-
 » δεόμενοι δι' οἰουδήποτε δεσμοῦ πρὸς τὴν δυναστείαν ταύτην εἰς ὅμοιον ἔπασον ὀλεθρον
 » καὶ ἂν ἔτι μικρὸν πρότερον τὰ ὀνόματα αὐτῶν εὐρίσκοντο ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν προ-
 » γραφῶν τοῦ Ἀνδρονίκου. Ὁ Ἰσαάκος ἦν ὑποχρεωμένος νὰ καταδιώκῃ λυσσαλέως
 » τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἰδίας αὐτοῦ τάξεως, ἵνα ὁ ὄχλος τῆς πρωτεύουσας συγχωρήσῃ
 » αὐτῷ τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ καταγωγὴν, οὕτω δὲ οὐ μόνον διεσχίσθη τὸ ὅλον ὕψος τῆς
 » ὑπὸ τῶν Κομνηνῶν ἔγκαινισθείσης διοικήσεως τοῦ κράτους ἀλλὰ καὶ τὰ εὐεργετικώτατα
 » καταστήματα καὶ οἱ λαμπρότατοι οἰκοδομαὶ τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν κατεστράφησαν
 » διαταγῇ τοῦ τυφλοῦ ὄχλου καθόλου δὲ πᾶν ὅ,τι κατὰ τὴν γνώμην τῆς πρωτεύουσας
 » εἰς τὸν πεπτωκότα οἶκον ἀνῆκεν ἐδόθη εἰς ἀπώλειαν· οὐκ ἐτι θέλομεν ὑπὸ Κομνηνῶν
 » βασιλεύεσθαι, ἐβόα ὁ μαινόμενος ὄχλος καὶ κατέστρεφεν ὅλα τὰ πράγματα καὶ τὰ
 » σύμβολα τῆς μισητῆς ἐξουσίας.}]

Τὸ νορμαννικὸν φρούριον τῆς Φαλκονάρας ἐν Σικελίᾳ.

Μοσαϊκὸν κόσμημα ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ. ΤΡΙΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

Ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος, ὁ καταλαβὼν τότε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ἐκείνου Ἀγγέλου, ὃν εἶδομεν στρατεύσαντα κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, ὅτε οὗτος τῷ 1182 ἐπλησίαεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἐν γένει οἱ Ἀγγελοὶ ἦσαν ἐπιφανεῖς τὸ γένος, ἐπιφανεῖς ὅμως διὰ τὴν μετὰ τῶν Κομνηνῶν συγγένειον καὶ διὰ τὰ μεγάλα ἀξιώματα, τὰ ὅποια πολλάκις περιβλήθησαν, οὐχὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν ἢ τὴν ἄλλην ἀρετήν. Ἰδίως δὲ μετριώτατος ἄνθρωπος ἀπῆρξεν ὁ νῦν κατὰ παράδοξον συγκυρίαν περιστάσεων βασιλεύσας Ἰσαάκιος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου διέταξε τὴν τύφλωσιν τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰωάννου. Καὶ οὐδὲ τοῦ πρεσβυτέρου Μανουὴλ ἐφείσθη, ὅστις, καίτοι μηδὲν συμμετασχὼν τῶν τοῦ πατρὸς ἀνομιμαίτων, ἐστερήθη οὐδὲν ἦτον τῆς δράσεως. Ἀλλ' ἡ τύχη ἤθελσε ν' ἀποζημιώσῃ τὸν Μανουὴλ διὰ τὸ ἀδικον τοῦτο πάθημα, καθότι οἱ δύο αὐτοῦ υἱοί, Ἀλέξιος καὶ Δαυίδ, ἔδρυσαν μετὰ τινα ἔτη ἰδίαν ἐν Τραπεζοῦντι βασιλείαν, ἣν οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν διετήρησαν ἐπὶ τρεῖς περίου ἐκατονταετηρίδας. Ἡ τοῦ Ἀνδρονίκου χήρα Ἄννα ἔπαθεν οὐδὲν ἄλλ' ἢ θνῃγάτη αὐτῇ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἡ σὺνυγος διατελέσασα ἀλληλοδιαδόχως δύο αὐτοκρατόρων. Ἐξησεν ἤδη ἐν παλαιαίᾳ μεθ' ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀρχόντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Θεοδώρου Βρανᾶ, υἱοῦ τοῦ μετ' ὀλίγον ἀριστεύσαντος κατὰ τῶν Νορμαννῶν Ἀλεξίου Βρανᾶ καὶ μόλις μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν ἡλολογήθη διὰ νομίμου γάμου ἢ συμβίωσις αὐτῆς αὐτῇ. Τὸ πάντων ὅμως παραδοξότερον εἶναι ὅτι ὁ Ἰσαάκιος ἀνεδείχθη νικηφόρος ἐν τῷ πρὸς τοὺς κατακτητὰς τοῦ Λυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἀγῶνι. Φαίνεται ὅτι ἡ ἔννεκα τῆς πτώσεως τοῦ Ἀνδρονίκου ἀγαλλίας ἐπῆρξε τοσοῦτον ζωηρὰ καὶ κοινῇ ὥστε στρατιῶται καὶ στρατηγοὶ συνέρρουσαν περὶ τὸν νέον βασιλέα, ὅστις ἠτύχησε πρὸς τούτοις νὰ ἐπιτύχῃ τῆς προχείρους συγκροτηθείσης ταύτης δυνάμεως ἡγεμόνα γενναῖον καὶ δεξιόν, τὸν πρὸ μικροῦ μνημονευθέντα Ἀλέξιον Βρανᾶν, ἀπόγονον ἑνὸς ἐκ τῶν ὀλίγων ἔτι σφριζομένων οἰκῶν τῆς ἄλλοτε πολυαρίθμου καὶ ἐνδόξου στρατιωτικῆς ἀριστο-

κρατίας. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Σικελοὶ περιέπεσον εἰς πολλὰ σφάλματα. Εἶδομεν ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ Σεπτεμβρίου καταλιπόντες φρουρὰν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀπῆλθον διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλ' ὁ περὶ τὸν στρατὸς ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῶν προτέρων κατορθωμάτων, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι κατ' ἀρχὰς οὐδένα συνήνευσεν ἀντίπαλον, διηρθέη εἰς πολλὰ ἀποσπάσματα, καὶ ἐγράψη εἰς ἄσπετον λεηλασίαν περὶ τὰς Σέρρας καὶ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Μοσυνόπολιν. Ἐκ τούτου ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος Βρανᾶς προσέβαλε κατ' ἀρχὰς τὰ μεμονωμένα ἐκεῖνα ἀποσπάσματα καὶ τρέψας αὐτὰ καὶ ἐνισχύσας οὕτω τὸ φρόνημα τοῦ στρατοῦ ἀντιπαρετάχθη τελευταῖον τῇ 7 Νοεμβρίου κατὰ τῆς κυριωτέρας τῶν πολεμίων μοίρας εἰς χώρον τινα καλούμενον τοῦ Δημητρίτζη, περὶ τὸν Στρυμόνα ποταμόν. Ἡ ἦτα τῶν πολεμίων ἀπέβη ὀλοσχερῆς καὶ αὐτοὶ οἱ κόμητες Ρικάρδος καὶ Ἀλδουῖνος συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι. Οἱ περισωθέντες κατέφυγον ἢ εἰς Θεσσαλονίκην ἢ εἰς Αὐροράχιον. Ἐκ δὲ τῶν εἰς Θεσσαλονίκην καταφυγόντων ἀπέπευσαν ἀμέσως ὅσοι ἠδυνήθησαν ἐπὶ τῶν αὐτῶν εὐρεθεισῶν μακρῶν νηῶν, πολλοὶ ὅμως μὴ εὐρόντες πλοῖα ἀνιέλους κατεσφάγγον ἐν τῇ πόλει ἐκεῖνῃ, ἥτις ἀμέσως ἐπανῆλθεν εἰς τὴν κυριαχίαν τοῦ κράτους. Ἄλλ' οὐδ' ὁ στόλος τῶν πολεμίων ἐπράξε γενναῖόν τι. Ἐπιπλεύσας εἰς τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον προσεβλήθη διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἄπρακτος εἰς τὰ ὕδια παθῶν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ τὰ πάνδεινα ἐκ καταιγίδων καὶ λιμοῦ καὶ νόσου. Τὸ Αὐροράχιον καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι παρέμειναν μὲν ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Σικελῶν, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τὸ τε Αὐροράχιον καὶ ἡ Κέρκυρα ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου μὴ δυναμένου νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δαπάνην ἣν ἀπῆται ἡ κατοχὴ αὐτῶν. Μόναί αἱ νῆσοι Κεφαλληνία καὶ Ζάκυνθος ὑπέκριναν ἔκτοτε εἰς τὴν τῶν δυτικῶν δεσποτείαν, γινόμεναι κτῆμα τοῦ ναυάρχου Μπαργατινῆ ὑπὸ τὴν ὑπεράστην κυριαχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας. Τοιοῦτοτρόπως ἐτελείωσεν ὁ σικελικὸς οὗτος πόλεμος, ὅστις ἐμαρτύρησεν αὖθις δύο τινὰς πρῶτον ὅτι οἱ δυτικοὶ ἐπέμενον ἀρπάζοντες πᾶσαν εὐκαρίαν ἵνα καταλύσωσι τὸ ἀνατολικὸν κράτος καὶ δευτέρον ὅτι τὸ κράτος τοῦτο, ὅσον καὶ ἂν εἶχον ἐλαττωθῇ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, εἶχεν ἔτι πόρους καὶ ἄνδρας ἱκανοὺς ἵνα ἀποκρούσῃ τὰς ἐπιθέσεις ἐκεῖνας. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ νίκη αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητος· καὶ νὰ μὲν ἐπὶ τέλους ἔπαθε μικράν τινα χώρας στερῇσιν ἀλλ' ὁ λαμπρὸς καὶ πολυάριθμος στρατὸς τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου ὑπέστη δεινὴν καταστροφὴν κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Εἶδομεν ὅτι ἐν Θεσσαλονίκῃ εἶχεν ἀποβάλλει πολλὰς ἀνδρῶν χιλιάδας κατὰ τοὺς μετέπειτα ἀγῶνας ἀπώλεσεν οὐχὶ ὀλιγωτέρους τῶν 10.000 μαχίμων ἀνδρῶν, οἱ δὲ ζωοῦντες ἦσαν περὶ τοὺς τετρακισχιλίους. Μεταξὺ τῶν τελευταίων ἦτο καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ὁ παραίτιος γινόμενος πάσης ταύτης τῆς συμφορᾶς, ὅστις ἐστερηθῇ τῆς ὁράσεως. Ἄλλα καὶ οἱ δύο ἀγέρωχοι ἡγεμόνες τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, οἱ κόμητες Ἀλδουῖνος καὶ Ρικάρδος, οἵτινες μετὰ πολλῶν χλευασμῶν εἶχον ἀπαντήσῃ εἰς τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τὰς ὁποίας διεβίβασε πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰσαάκιος ἅμα βασιλεύσας, ἠναγκάσθησαν ἤδη νὰ προσκυνήσωσιν ὡς δοῦλοι τὸν βασιλέα ἐκεῖνον ἐπὶ θρόνον πανηγυρικῶς καθήμενον καὶ διὰ πολλῆς κολακείας νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι αἰχμάλωτοι ἢ ἀπέθανον ἐκ τῆς κακουχίας, ἢ περισωθέντες ὑπερέστησαν τὸ κράτος ὡς μισθοφόροι. Οἱ δὲ δύο ἐκεῖνοι ἡγεμόνες οὐδὲν ἔπαθον κακόν, διότι ἔκτοτε ὁ Ἰσαάκιος συνέλαβε τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας δίδων σύζυγον εἰς τὸν ἐπίδοξον αὐτοῦ διάδοχον τὴν θυγατέρα του Εἰρήνην, ὅπερ ἐξετέλεσε μετ' ὀλίγον.

Ἀλλὰ τὸ κατορθῶμα τοῦτο ὠφελέτο εἰς τὴν προθυμίαν ἣν πάντες ἔδειξαν, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἵνα ἀποκρούσωσι τοὺς πολεμίους, καὶ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ

στρατηγού ἐλογήνῃ ἢ δὲ τοῦ Ἰσαακίου ἀφροσύνη ἐμελλε καὶ τὸν ζῆλον ἐκείνου νὰ μαρῶνῃ καὶ νέας νὰ προκαλέσῃ συμφοράς, ὥστε ἔκτοτε ἡ βασιλεία αὐτοῦ παρίσταισι σειρὰν ἀδιάκοπον σχεδὸν ἀντηχημάτων. Ὁ μὲν Ἀλέξιος Βρανᾶς ἐπιχειρήσας νὰ ἀρπάξῃ ἐξ ἐφρόδου τὴν βασιλείαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἶτε διότι ἡδυσθέτης παρὰ τοῦ Ἰσαακίου εἶτε διότι περιεφρόνει αὐτόν, ἀπέτυχε διὰ τὴν τοῦ πλήθους ἀδιαφορίαν καί, τὸ παράδοξον, ἐτυχε συγγνώμης παρὰ τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' ὁ στόλος ὁ ἐκπεμφθεὶς κατὰ τοῦ ἐν Κύπρῳ δυναστεύοντος Ἰσαακίου Κομνηνοῦ κατεστράφη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐκείνου στασιαστικοῦ καὶ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Μαργαριτόνῃ. Τὸ δὲ χεῖριστον, ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος, θελήσας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ προσουκλειωθῇ τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Βέλαν Γ' νὰ λάβῃ σὺνυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐπέβαλεν ἐπὶ τῇ δαπάνῃ τοῦ γάμου βαρὺν εἰς ἅπαν τὸ κράτος φόρον. Τῆς ἀφορμῆς ταύτης ἐπιλαβόμενοι οἱ περὶ τὸν Αἰμόν Βλάχοι καὶ Βούλγαροι ἐπανάστησαν. Τρεῖς ἀδελφοί, Πέτρος, Ἀσάν καὶ Ἰωάννης, οἵτινες, καίτοι ἐκ Βλάχων καταγόμενοι, παρέστησαν ἑαυτοὺς ὡς ἀπογόνους τοῦ ἀρχαίου Τερνοβητικοῦ (1) βασιλείου οἴκου, ἐκάλεσαν ἀμφοτέρω ἐκείνα τὰ φύλα εἰς τὰ ὄπλα τῷ 1186. Ὁ μῦθος ὅτι ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐγκατέλιπε τὴν Θεσσαλονίκην μετὰ τὴν πρόσφατον σικελικὴν ἐκστρατείαν καὶ κατέφυγεν εἰς τοὺς πιστοὺς Βουλγαροβλάχους ἐξῆψε τὰ πνεύματα τοῦ δεισιδαιμονίου τούτου λαοῦ. Ὁ Πέτρος ἔκτισεν ἐν Βουλγαρίᾳ νέαν ἐπ' ἀνῆματι τοῦ καλλιμάρτυρος ἐκείνου ἐκκλησίαν, ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὴν Θράκην. Κατ' ἀρχὰς οἱ στασιασταὶ ἀπεκροῦσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ παρὰ τοῖς Κομάνοις. Καὶ ἑτέραν δὲ ἐπιχειρήσαντες ἐπιδρομὴν τῷ 1187 ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ θείου τοῦ βασιλέως, τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἰσαάκιος δυσπιστήσας πρὸς τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ἄνδρα ἀφῆρεσεν ἀπ' αὐτὸν τὴν στρατηγίαν καὶ ἀνέθηκεν αὐτὴν εἰς τὸν τυφλὸν Ἰωάννην τὸν Καντακουζηνόν, ὅστις φυσικῶς τῷ λόγῳ κατετροπώθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἰωάννης οὗτος Καντακουζηνὸς προεχειρίσθη στρατηγός, τυφλὸς ὢν, ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ τοῦ ἐν Κύπρῳ Ἰσαακίου ἐκπεμφθεὶς στρατηγός Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἦτο ὡσαύτως τυφλός. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι πλεῖστοι ὅσοι ἄνδρες ἐκ τῶν εἰς τὰ πρῶτα τοῦ κράτους γέννη ἀνηκόντων εἶχον στερηθῇ τῆς ὁράσεως ὑπὸ τοῦ μανιῶδους Ἀνδρονίκου, ἀλλ' ὅπως ὁποῦτε ἐσφῶντο εἰ καὶ ἄλλοι μὴ ὄντες ἀόματοι ὥστε ἐπὶ τέλους ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ἰσαακίου εἰς τὸ νὰ διορίξῃ τυφλοὺς στρατηγούς δὲν ἀποδεικνύει ἄλλο εἰμὴ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τύφλωσιν. Ὅχι ὅτι οἱ ἀνυχεῖς ἐκείνοι ἀνθρώποι δὲν ἦσαν γενναῖοι ἐξ ἐναντίας καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς λέγεται ἀνδρείως ὑπὸ τοῦ Νικητὰ τοῦ Χωνιάτου καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς ἐρημιζέτο ἐπὶ τῇ τόλμῃ αὐτοῦ. Καὶ ἔδωκεν ἐν αὐτῷ δὴ τούτῳ τῷ βουλγαρικῷ πολέμῳ δειγμα ἑκείνου τῆς ἀρετῆς ταύτης διότι μαθὼν τὴν ἥτταν τῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων, ἀφοῦ ὕβριος τοὺς τραπέντας εἰς φυγὴν, ὥρμησε κατὰ μέσον τῶν πολεμίων φωνάζων «ἀκολουθεῖτέ μοι». Ἀλλὰ, ἐπειδὴ δὲν ἐγίνωσκεν οὔτε ποῦ πορεύεται οὔτε τί ἐν τῷ στρατῷ γίνεται, τὸ κίνημα ἐκεῖνο εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσεν εἰμὴ εἰς τὸ νὰ συμπληρώσῃ τὴν καταστροφὴν.

Τελευταῖον ἡ ἡγεμονία ἐπετράπη εἰς τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν, τὸν νικητὴν τῶν Νορμαννῶν, ὅστις ἐξέωσε τοὺς πολεμίους ἐκ τῆς Θράκης. Ἀλλὰ τότε ἀντὶ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν

(1) Τοῦ βασιλείου τοῦ ἔχοντος ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος τὸ Τέρναβον ἢ Τέρνοβον πρωτεύουσιν, ἐν ἣ ἐτέφοντο οἱ ἡγεμόνες τῶν Βουλγάρων, καὶ ἡς ὁ ἐπίσκοπος ἐκαλεῖτο ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας.

Βουλγαρίαν καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὴν νίκην ἀπεφάσισεν αὐτὴς νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν, ἐπέστρεψε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν, ἀνηγορεύθη ἐκεῖ αὐτοκράτωρ καὶ προήλασεν ἐπὶ τὸ Βυζάντιον. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι τῆς πρωτεύουσας δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν μεταβολήν, ἀλλ' ὁ Βρανᾶς συγκροτήσας ἐκ τοῦ προχείρου καὶ ναυτικῆν δύναμιν ἐν τῇ Προποντίδι κατετρόπωσε δι' αὐτῆς τὸν βασιλικὸν στόλον καὶ περιέβλεπεν οὕτως ἀπανταχόθεν τὴν πόλιν· πλὴν δὲ τούτου ἦτο κύριος ἤδη ὅλων τῶν παρακειμένων ἐσπερίων καὶ ἐφ' ὧν χωρῶν, ὁ δὲ Ἰσαάκιος δὲν ἐτόλμα νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐξοδόν· ὥστε τὸ πιθανώτερον ἦτο ὅτι ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἤθελεν ἐπὶ τέλους κατισχύσει, ἐὰν αἴφνης δὲν προέκυπτεν εἰς μέσον ἀπροσδόκητός τις τῶν καθεστῶτων σωτήρ.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία διετέλει εἰς φιλικὰς καὶ συγγενικὰς σχέσεις πρὸς τὸν ἐν Ἰταλίᾳ ἡγεμονικὸν οἶκον τοῦ μαρκιῶνος τοῦ Μομφερρατικοῦ. Εἶδομεν ἕνα τοῦ οἴκου τούτου γόνον, τὸν Ραϊνέριον, συζυγθέντα τὴν θυγατέρα τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ λαβόντα τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα, ἔπειτα δὲ θανατωθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου. Τούτου τοῦ Ραϊνερίου ὁ νεώτερος ἀδελφὸς Κορράδος ἀπερχόμενος εἰς Ἱερουσόλυμα διήλθε διὰ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ὁ Ἰσαάκιος περιποιούμενος τὸν ἄνδρα ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν Θεοδώραν καὶ ἀνηγόρευσε προσεῖτι αὐτὸν καίσαρα. Ὁ Κορράδος ἦτο ἄνηρ γενναῖος καὶ βλέπων τὸν βασιλεῖα μὴδὲν τῶν δεόντων ἐν τῇ ἀμχανίᾳ ἐκείνῃ πράττοντα ἀλλὰ μόνον τὰς προσευχὰς καὶ τὰς συμβουλὰς τῶν μοναχῶν ἐπικαλούμενον, ἀντὶ δὲ ὀπλιτῶν ἀναβιβάζοντα εἰς τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, τὴν καλουμένην Ὁδηγήτριαν, ἡγανάκτησεν, ἐνέπαιξεν αὐτὸν καὶ τῷ παρέστησεν ὅτι καλὸν ἦτο ἀντὶ τῶν ἁγίων ἐκείνων ἀνδρῶν νὰ συλλέξῃ μαχητὰς ἐπιτηδαιτέρους εἰς τὴν τοῦ ἔχθρου κατατρόπωσιν. Ἐντεῦθεν ἐνθαρρυνθεὶς ὁπωσοῦν ὁ Ἰσαάκιος ἐπεχείρησε τὴν συγκρότησιν μικρᾶς κινος στρατιᾶς καὶ μετεχειρίσθη πρὸς τοῦτο τὰ τε χρυσὰ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μὲν ἡλια καὶ οὐκ ὀλίγα χρήματα χορηγθέντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ βασιλευσσοῦ πρωτοστράτητος Μανουὴλ Καμύστη, ὅστις, ὡν προσωπικὸς ἔχθρος τοῦ Βρανᾶ, δὲν ἐδίστασε νὰ προσφέρῃ ὀλόκληρον αὐτοῦ τὴν περιουσίαν εἰς τὸν βασιλεῖα κατὰ τὴν περιστάσιν ταύτην. Τὰ χρήματα ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν μισθοφόρων, ὅσοι προέκειτο νὰ στρατολογηθῶσιν ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκομένων Λατίνων. Διότι εἶχον μὲν οὗτοι πάθει τὰ πάνδενα καὶ φυγαδευθῇ ἐκ τῆς βασιλευσσοῦς ἐπὶ Ἀνδρονίκου, ἀλλὰ βασιλεύσαντος τοῦ Ἰσαακίου ἐπανήλθον ἀλληλοδιαδόχως αὐτόθι Ἐνετοί, Πισαῖται καὶ Γενουαῖοι, ἐπαναλαβόντες τὰ ἀρχαῖα προνόμια καὶ τὰς ἀρχαίας ὑποχρεώσεις. Συνέβη δὲ τότε ὅτι συνήθως συνέβαιεν ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, ὅτι τὰ μὲν προνόμια ἠῤῥῆσαν, ἵνα οὕτως ἀναπληρωθῇ ἡ ἀποζημίωσις ἣν ἀπῆλθον δι' ὅσα ἔπαθον ἐπὶ τῶν τελευταίων Κομνηνῶν καὶ ἰδῶς ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου, αἱ δὲ ὑποχρεώσεις τοσοῦτον ὀλίγον ἐξεπληροῦντο ὥστε, καίτοι ἐγένοντο αἱ νέαι ἐκείναι συνθήκαι, ἐξηκολούθουν αἱ πειρατεῖαι μαστίζουσαι τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, μάλιστα αἱ τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Γενουαίων πειρατεῖαι. Ἐκ τῶν Λατίνων λοιπὸν ὅσοι ἔνεκα τῶν συνθηκῶν τούτων ἐγκατεστάθησαν αὐτῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐστρατολόγησεν ὁ Κορράδος διακοσίους πεντήκοντα μὲν ἵππεῖς, πεντακοσίους δὲ πεζοὺς. Πρὸς τούτους ἐστρατολογήθησαν καὶ ἐκ τῶν τούρκων καὶ γεωργιανῶν ἐμπόρων οὐκ ὀλίγοι. Ἀπεφάσισαν δὲ νὰ στρατεύωσιν προσεῖτι ἐκ' τῶν περὶ τὸν βασιλεῖα καὶ τὴν βασιλείαν ἀβλὴν ἐπισημίαν καὶ ἄλλων ἀνδρῶν περὶ τοὺς χιλιούς. Ἡ μικρὰ αὕτη δύναμις ἐξῆλθε τελευταῖον τῶν τειχῶν ἵνα ἀντισταταχθῇ κατὰ τοῦ Βρανᾶ. Τὸ δὲ παραδοξότερον εἶναι ὅτι οἱ ἐπαναστάται, καίτοι ὄντες πλειότεροι καὶ ἀγόμενοι ὑπὸ ἀνδρὸς πρὸ τριετίας κατατροπώσαντος τὸν πολὺ μεζῖνα νορμανικὸν στρατὸν, ἐτράπησαν ἤδη ἀμέσως εἰς φυγὴν. Εἰς

μάτην ὁ Βρανᾶς ἀνεκάλει αὐτοὺς εἰς τὰς τάξεις των, κραυγάζων ὅτι πλείονες πρὸς ἐλάσσονας ἔχουσι νὰ πολεμήσωσι καὶ ὅτι αὐτὸς πρῶτος θέλει ἐμβῆαι κατὰ τῶν πολεμίων. Οἱ φεύγοντες δὲν ἐπέστρεψαν, αὐτὸς δὲ ὁρμήσας κατὰ τοῦ Κορράδου ἐπλήγω σε μὲν αὐτὸν ἀλλ' ἐλαφρῶς καὶ ἀντιπληγῆς παρ' ἐκείνου καιρίως καὶ κατακρημνισθεὶς ἐκ τοῦ ἵππου ἀπεκόπη τὴν κεφαλὴν. Ἡ στάσις τότε διελύθη, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπανελθὼν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ θριαμβεύων ἐπὶ κατορθώματι εἰς ὃ κατ' οὐδὲν συνετέλεσεν ἐστράτη εἰς ἐστῆ-ασιν καὶ δέεταξεν νὰ ἀνοιχθῶσιν ὅλαι αἱ πύλαι, ὥστε οἱ πολέμοιοι νὰ δύνανται νὰ εἰσελθῶσι καὶ νὰ ἴδωσιν αὐτὸν τροπαιοῦχον. Τὸ οἰκρότερον ἦτο ὅτι παρεισῆχθη εἰς τὴν τράπεζαν ταύτην αἷμα καὶ ἐπιδείκνιον ἡ κεφαλὴ τοῦ Βρανᾶ, ἥτις «ὡδὲ τε κάκεισε δίκην σφαίρας διαγομένη τε καὶ μεταγομένη διηκοντίζετο». Μεθ' οὗ ὁ ἀθλιὸς βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ πέμψῃ αὐτὴν καὶ εἰς τὴν σύζυγόν του, ἥτις ὅμως, ἀνεψιὰ οὖσα πρὸς μητρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ καὶ σφύζουσα τὰς πρώτας τοῦ γένους ἐκείνου ἀρετάς, ἀηδίασεν ἐπὶ τῇ θεάματι καὶ ἐκείδι ἠρωτήθη ἂν σύνοιδε τίνας ἐστὶν ἡ κεφαλὴ «οἶδα, ἀπεκρίθη, καὶ ταλανίζω ἐμυνήν».

Τὰ δ' ἐπακολουθήσαντα ὑπῆρξαν, εἰ δυνατόν, ἔτι ἀθλιώτερα. Ἐκ τῶν περὶ τὸν Βρανᾶν ὀλίγοι ἔπescον ἐν τῇ μάχῃ οἱ δὲ πλείστοι ἔφυγον προτροπάδην. Καὶ οἱ μὲν στρατιῶται καὶ οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ ἀπελθόντες εἰς τὰ ἴδια ἔμειναν ὡς ἀφανεῖς, ἀκαταξήτητοι, οἱ δὲ ἐπιφανέστεροι τῶν ἡγεμόνων ἐξήτησαν συγγνώμην καὶ ἔλαβον αὐτήν, διότι ἠπειλῆσαν ὅτι ἄλλως θέλουσι καταφύγει εἰς τοὺς πολεμίους τοῦ κράτους καὶ ἐξεγείρει αὐτοὺς εἰς νέον πόλεμον. Ἀλλ' ἐνθ' οἱ ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως ἐπληροχοντο οὕτως ἀνενόητοι εἰς τὴν προτείνουσαν, ὅπου καὶ ἐχλεύαζον καὶ ἐμυκτηρίζον ἀναφανδὸν τὸν βασιλέα, ὅφ' ἑτέρου οὗτος διεκρίρυσεν ὅτι ὅσοι κάτοικοι τῆς πόλεως ἡμεδαυτοὶ τε καὶ ἄλλοδαποὶ θέλουσιν ἠμποροῦν νὰ ἐξέλθωσιν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν δόψωσιν τῶν περὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν Προποντίδα κατοίκων, οἵτινες ἐξ ἀνάγκης εἶχον συναχθῆ μετὰ τοῦ Βρανᾶ. Καὶ ἐξῆλθον λοιπὸν ἐκ τῆς πόλεως οἱ τε Λατίνοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι σαρφετοί, οἵτινες τοιαύτην ἐπήγαγον εἰς τοὺς περιούσιους συμφορὰν ὥστε ὁ Ἰσαάκιος ἐκπλαγείς ἐπὶ τέλους ἐξάπείστελλέ τινας τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν, ἵνα ἀναστείλωσι τὸ κανὼν ὕπερ καὶ κατορθώθῃ ἐπὶ τέλους. Τότε ὁμως συνέβη ἄλλη σκηνή. Οἱ πλείστοι τῶν χρηστοτέρων κατοίκων τῆς πόλεως ἀποδοκιμαζόντες τὰ γενόμενα καὶ ἀγανακτοῦντες κατὰ τῆς ὑπεροφίας καὶ τῆς ἀδικίας τῶν Λατίνων ὥρμησαν δόξην χειμάρρου κατὰ τῶν λατινικῶν συνοικιῶν καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπαναληφθῶσιν αἱ ἐπὶ Ἀνδρονίκου συμφοραὶ. Εὐτυχῶς οἱ Λατίνοι προλαβόντες περιέφραξαν τὰς λεωφόρους διὰ μεγίστων σχολόπων ὥστε οἱ προσβαλόντες αὐτοὺς ἀντιπαραταχθέντες ὅπισθεν τῶν περισταυρωμάτων τούτων οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τα ὑπερβῶσιν ἀλλὰ καὶ κακῶς πολλοὶ ἔπαθον. Μόλις δέ, ἀποῦ ἐρ' ἱκανὰς ὥρας διήρκεσε τὸ δεινὸν τοῦτο, ἠδυνήθησαν νὰ καταπαύσωσιν αὐτὸ οἱ συνεπικότεροι ἐκατέρωθεν ἄνθρωποι. Εἴτε πολέμοιοι λοιπὸν ἦσαν οἱ Λατίνοι εἴτε σύμμαχοι, δὲν ἔπαυον τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη ὑπεκκαίόμενα. Καὶ ὁ μὲν Κορράδος, τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος Θεοδώρα ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεβίωσεν, ἀπῆλθεν εἰς Παλαιστίνην ἵνα συνδράμῃ τοὺς ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδυνεύοντας αὐτόθι οἰκέλους ὥστε συνετέλεσε καὶ τοῦτο ἵνα κατευνασθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ἔρις. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐκρηγίσθη αὐθις ὑπὸ τῆς τρίτης σταυροφορίας.

Ἐν τούτοις οἱ Βλαχοβούλγαροι ἐκυρίαρχουν εἰς τὰς ἐπέκεινα τοῦ Αἰμου χώρας. Ὁ Ἰσαάκιος ἀπαλλαγείς ὅπωςδήποτε τοῦ Βρανᾶ ἐστράτευσε δις κατ' αὐτῶν. Οὐδὲν ὅμως λόγου ἄξιον κατόρθωσε, διότι οὐδεμίαν εἶχε τῶν ἀρετῶν τοῦ πολεμικοῦ ἀνδρός. Καὶ ἔπειτα συγχρόνως ἀνηγορεύθῃ ἐν Φιλαδελφείᾳ τῷ 1189 αὐτοκράτωρ ὁ Θεόδωρος

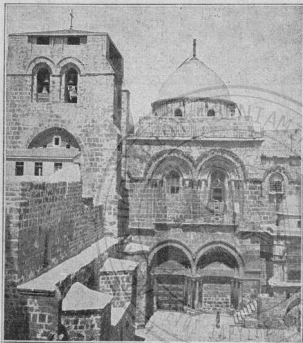
Μαγκαράς, ὅστις καὶ νόμισμα ἀργυροῦν ἔκοψε φέρον τὴν ἰδίαν εἰκόνα. Ὁ Ἰσαάκιος στρατεύσας κατ' αὐτοῦ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἀποθήσῃ διὰ συνθήκης τὴν σφετερισθεῖσαν ἀρχὴν καὶ νὰ ὑποταχθῇ. Μετ' ὀλίγον ὁμοῦς ὁ Μαγκαράς, ἐπειδὴ ἔμαθεν ὅτι ὁ δομέστικος τῆς Ἀνατολῆς ἠτοιμάζετο νὰ τον συλλάβῃ, ἔφυγεν εἰς Ἰκόνιον καὶ ἐκεῖθεν ἐπεχείρησε τῇ συνδρομῇ τῶν Σελτζούκων νέας ἐπιδρομὰς μέχρς οὐ, γενομένης ἐπὶ τέλους συμφωνίας μεταξὺ Ἰσαακίου καὶ σουλτάνου, ὁ Μαγκαράς, ὁ ἔνεκα τῶν ἀποτυχιῶν αὐτοῦ Μωροθεόδωρος τότε ἐπικληθεὶς, παρεδόθη εἰς τὸν βασιλεῖα, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι θέλει φυλακισθῇ μηδὲν ἔτερον πάσῃ κακόν.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἐνέσκηψεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν νέον πάλιν ἀπὸ θυμῶν κακόν, ἡ λεγομένη *τρίτη σταυροφορία*. Τὴν σταυροφορίαν ταύτην προσεκάλεσεν ἡ περὶ τοὺς χρόνους τούτους συμβαῖσα ὁλοσχερὴς σχεδὸν κατὰ τοὺς ἐν Συρίᾳ χριστιανικῶν ἡγεμονιῶν. Εἶδομεν ἀνωτέρω τὰ κατορθώματα τοῦ σουλτάνου Νουρεδδίν καὶ τὴν ὕπ' αὐτοῦ κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Σαλαδδίν. Ὁ Νουρεδδίν ἀπέθανεν ἐν Δαμασκῷ τῷ 1174, μὴ καταλιπὼν εἰμὴ ἓνα ἀνήλικον υἱόν, τὸν Μαλέκ Σιλέχ Ἰσμαήλ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ παῖς οὗτος ἦτο ἀνίκαιος νὰ κυβερνήσῃ, πολλὴ ἀνωμαλία καὶ ταραχὴ ἐπεκράτησεν ἀπὸ Δαμασκοῦ μέχρς Μοσουλ, ἐξ ἧς ὠφελοῦμενος καὶ ὁ ἰσχυρὸς καὶ μεγαλοφυὴς κυβερνήτης τῆς Αἰγύπτου Σαλαδδίν, κατέλαβε τὴν ὑπεριάτην ἀρχὴν ⁽¹⁾, ἀναγορευθεὶς σουλτάνος τῆς Δαμασκοῦ καὶ τοῦ Καίρου. Καὶ ἐνῷ ἡ μουαμεθανικὴ κυριαρχία ἀπέβη ἐντεῦθεν εἴπερ ποτὲ φοβερά ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ἡ ἡγεμονία τῶν χριστιανῶν διεξήγετο αὐτόθι κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τοῦ λεπροῦ βασιλέως Βαλδουίνου Α' τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμαλαρίχου, μετ' οὐ πολὺ δὲ ὑπὸ τοῦ ὀλως ἀνίκαιου γαμβροῦ αὐτοῦ ἐπ' ἀδελφῇ, Γουθφρῶν Λουζιάνου ὥστε ὁ Σαλαδδίν ἀλληλοδιαδόχως κατέστη κύριος ὅλων σχεδὸν τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανικῶν κτήσεων τῇ δὲ 3 Ὀκτωβρίου 1187 καὶ αὐτῶν τῶν Ἱεροσολύμων ⁽²⁾. Οἱ ἱστροκοὶ τῆς Δύσεως, ἀρχαῖοι τε καὶ νεώτεροι, ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι ἡ γενναιοφροσύνη καὶ ἡ ῥιψάνορροια ἦν ἐπεδείχθη ἐπὶ τῆς ὁλώσεως ταύτης ὁ Σαλαδδίν κατήσχηκε τοὺς κατοικητὰς τῆς ἱερᾶς πόλεως χριστιανούς, οἵτινες ἡξέυρομεν ἤδη εἰς ποίας καὶ πόσας φοβεράς σφαγὰς ἐξετραχηλίσθησαν ὅτε ἐγένοντο κύριοι αὐτῆς. Ὁ μουσουλμάνος νικητὴς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς κατοίκους τὸ ἔξῃ καὶ προσέτι ὥρισεν ὅτι δύνανται νὰ ἀνακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν καταβάλλοντες οἱ μὲν ἄνδρες δέκα χρυσά, αἱ δὲ γυναῖκες πέντε, οἱ δὲ παῖδες δύο. Οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξαγορασθῶσιν ἔμμενον δοῦλοι. Ὁ Σαλαδδίν οὐ μόνον ἐτήρησεν ἀκριβέστατα τὰ συντεθειμένα, μηδὲνα φονεύσας χριστιανόν, ἀλλὰ καὶ θαυμαστὴν ἐπεδείχθητο πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἐπιεικεῖαν. Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν οἱ δυνηθέντες νὰ καταβάλωσι τὰ λύτρα αὐτῶν χριστιανοὶ προέκειτο νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ Ἱεροσόλυμα ἐκλείσθησαν πᾶσαι τῆς πόλεως αἱ πύλαι πλην μιᾶς, τῆς πύλης τοῦ Δαβὶδ. Ὁ Σαλαδδίν καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ ἐβλεπεν ἀπερχόμενον τὸν τεθλιμμένον ἐκεῖνον λαόν. Πρῶτος παρέστη ὁ πατριάρχης τῶν Λατίνων παρακολουθούμενος ὑπὸ τοῦ κλήρου αὐτοῦ καὶ συνεπαγόμενος τὰ

(1) Ἀναγνωρίζας ἐν τούτοις, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐδηλώθη, τὴν ὑπεριάτην ἀρχὴν τοῦ Ἀββασιδοῦ χαλίφου, ἐνῷ οἱ πρότερον τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐν μέρει τῆς Συρίας ἀρχόντες Φατιμίδαι, ὧν κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν, ἐλέγοντο αὐτοὶ οὗτοι χαλίφαι καὶ ὡς τοιοῦτοι ἀνεγνωρίζοντο ἐκ μέρους τοῦ μουαμεθανικοῦ κόσμου (τῶν Σχιζιτῶν), ἐνῷ τὸ λοιπὸν πλεῖστον ἀνεγνώριζεν ὡς νόμιμον χαλίφην τὸν ἐν Βαγδατὶ Ἀββασίδην χαλίφην.

(2) Μετὰ τὴν περὶ Τιβεριάδα περιφημον μάχην, καθ' ἣν ἐθραύσθη ὁλοσχερῶς ἡ δύναμις τῶν χριστιανῶν, ὑψαλωτίσθη δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς Γουθφρῶν Λουζιάνου.

ιερά σκεύη, τὰ κοσμήματα τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ θησαυρούς. ὧν ὁ Θεὸς μόνος, λέγει ὁ ἄραψ ἱστοριογράφος, ἐγίνωσκε τὴν ἀξίαν. Ἦρχετο κατόπιν ἡ βασιλίσσα τῶν Ἱεροσολύμων (διότι ὁ σύζυγος αὐτῆς δὲν ἦτο ἐντὸς τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς πολιορκίας) παρακολουθουμένη ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστέρων βαρῶνων καὶ ἱπποτῶν. Ὁ Σαλαδδὶν ἐσεβάσθη καὶ ἐπαρμύθησε τὴν θλίψιν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ πολλαὶ τῶν παρεπομένων γυναικῶν ἐθιγόνουν διότι ἤξευρον τοὺς οἰκείους ἐν δουλείᾳ ὄντας, ὁ σουλτάνος δὲν ἐδίτασε νὰ ἀποδώσῃ εἰς μὲν τὰς μητέρας τὰ τέκνα, εἰς δὲ τὰς συζύγους τοὺς ἀνδρας αὐτῶν ὅσοι εὐρίσκοντο μεταξὺ τῶν

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Τάφου
κτισθεῖσα ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου.

δισχιλίων αἰχμαλώτων· καὶ ὁ ταμίης τοῦ στρατοῦ Βαλεᾶν Ἰβελὶν μετεχειρίσθη οὐκ ὀλίγα χορήματα τοῦ ταμεῖου τούτου, ἵνα ἀπελευθερώσῃ ἱκανοὺς κατοίκους. Ὡστε, ἐνθ' ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἡ ἱερὰ πόλις περιελάμβανε ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας χριστιανῶν, ἐπὶ τέλους δὲν παρέμειναν ἐν τῇ δουλείᾳ εἰμὴ δέκα ἑξ χιλιάδες. Ὅποια ἀντίθεοις πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν δυτικῶν διαπραχθεῖσας σφαγὰς καὶ λεηλασίας οὐ μόνον κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἀλλὰ καὶ κατὰ χριστιανῶν πολλὰς! Καὶ ἔπειτα ἀποροῦσί τινες πῶς οἱ ταλαίπωροι χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς κατήνησαν νὰ προτιμώσιν τοὺς μουσουλμάνους ἀπὸ τοὺς δυτικούς.

Ἄλλ' ὅσον ἐπιεικῶς καὶ ἂν ἐπολιτεύετο ὁ Σαλαδδὶν, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι κατέλυσε τὴν ἐν Συρίᾳ χριστιανικὴν κυριαρχίαν, ἥτις περιεστῆλθε εἰς ὀλίγας μόνον τινὰς παραλίας πόλεις. Ὅθεν ἡ περὶ τούτου ἀγγελία προεκάλεσε νέαν μεγάλην ἐκ τῆς Δύσεως

αἰχμαλώτων. Πλὴν τούτου ὁ Σαλαδδὶν θεωρῶν πολλοὺς τῶν χριστιανῶν ἐγκάταλιπόντας τὰ πολυτιμώτατα τῶν σκευῶν, ἵνα ἀνακομίσωσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν οἱ μὲν τοὺς γέροντας γονεῖς, οἱ δὲ φίλους ἀσθενεῖς, συνεκινήθη ὑπὸ τοῦ θεάματος τούτου καὶ ἀντήμειψε διὰ χρηματικῶν δωρεῶν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐλάβειαν τῶν πολεμίων ἐκείνων. Ἐλεῶν δὲ πᾶσαν ἀτιμίαν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἱερομένοντας ἱππότες, οἵτινες ἔργον εἶχον τὴν τῶν προσκυνητῶν ἐπιμέλειαν, νὰ μείνωσιν ἐν τῇ πόλει, ἵνα περιποιηθῶσι πάντας ὅσοι βαρέως νοσοῦντες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν αὐτῆς. Καὶ οὐ μόνον ὁ Σαλαδδὶν ἐπολιτεύθη τοιοῦτοτρόπως ἀλλὰ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μαλέκ· Ἀδὲλ ἐπλήρωσεν ἐξ ἰδίων τὰ λύτρα

ἐκστρατεῖαν ὑπὸ τοὺς ἰσχυροτάτους αὐτῆς ἡγεμόνας, τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερίκον Α' Βαρβαρόσσαν τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον Αὐγουστον καὶ τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἑρρίκου Β' Ριχάρδον τὸν Λεοντόθυμον⁽¹⁾.

Ἐκ τούτων μόνος ὁ Φρειδερίκος ἐστράτευσε διὰ ξηρῶς καὶ περιήλθεν εἰς ἀμέσους ἴσχύσεις πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ὁ Φρειδερίκος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος, συνετός, ἐμπειρος καὶ ὁ ἀριστος βεβαίως τῶν στρατηγῶν οὗς ἀνέδειξεν ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἀπὸ Καρόλου τοῦ μεγάλου. Ὅθεν τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ σπουδαιότερον ἐξ ὅλων ὅσα ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Ὁ στρατὸς αὐτοῦ οὔτε τοὺς συρφετώδεις

Ἡ πόλις Δαυὶδ.

ὄχλους τῶν προηγουμένων σταυροφοριῶν περιελάμβανεν οὔτε γυναῖκας οὔτε ἄλλα ἄχρηστα σώματα· ὥστε ἦτο εὐάριθμος ἀλλὰ κάλλιστα συγκεκορημένος. Συνέκειτο ἐν ὅλοις ἐκ 30.000 λογάδων ἀνδρῶν, ἐξ ὧν 15.000 ἦσαν ἱππεῖς. Συννοήθη δὲ ὁ Φρειδερίκος ἐκ προοιμίου μεθ' ὅλων τῶν ἡγεμόνων, ὧσαν ἐμελλε νὰ συναντήσῃ τὰς χώρας καθ' ὁδόν, καὶ ἰδίως μὲ τὸν Ἰσαάκιον. Πρὸς τοῦτον ἐπεμφεν ἑπὶ ἐκ Γερμανίας πρέσβεις παρακαλῶν νὰ ἐπιτραπῇ αὐτῷ νὰ διέλθῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ του διὰ τοῦ κράτους ὡς φίλος καὶ νὰ χορηγηθῶσιν αὐτοῖς τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐπὶ πληρωμῇ. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἀνταπέστειλε τὸν λογοθέτην τοῦ δρόμου Ἰωάννην Δούκαν συνομολογήσαντα σύμβασιν, δι' ἧς ὁ μὲν ἡγεμὼν τῆς σταυροφορίας ὑπέσχετο νὰ διέλθῃ ἀμαχεῖ διὰ τοῦ κράτους, μηδὲν κακὸν πράττων εἰς πόλιν ἢ κώμην ἢ φρούριον ἢ πολίχνιον, ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς ἐπερχομένους ἄφθονα τὰ ἐπιτήδεια. Καὶ τῷντι ὁ βασιλεὺς διέταξε τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν νὰ μεταφέρουσιν ἀμέσως τὰ ἀναγκαῖα ὄνια εἰς τοὺς τόπους δι' ὧν ἐμελλε νὰ διέλθῃ ὁ γερμανικὸς στρατός. Ὅτε δὲ κατ' Αὐγουστον τοῦ 1189 ἔφθασεν ὁ Φρειδερίκος εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, ἀνήγγειλε τούτο διὰ νέας πρεσβείας ἐπιφανοῦς εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις ἀνταπέστειλε· πάλιν τὸν αὐτὸν λογοθέτην καὶ προσέειπε τὸν Ἀνδρόνικον Καντακουζηνόν, ἵνα διαθέσῃ τὰ κατὰ τὴν δίοδον τοῦ γερμανοῦ κυριάρχου. Ἀλλὰ τότε ἀμέσως ἐξεργάγησαν δεινὰ διενέξεις καὶ ρήξεις.

Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ἀποδίδει τὴν παραβίαν τῶν γενομένων συνθηκῶν εἰς τὴν ἀνικανότητα τῶν δύο ἀπεσταλμένων, εἰς τὴν ἀβουλίαν τοῦ Ἰσαακίου καὶ εἰς τὴν δυσπιστίαν ἣν ἐνέπνευσαν εἰς αὐτὸν τινὲς τῶν συμβούλων του πρὸς τὸν Φρειδερίκον, ἀξιοῦντες ὅτι οὗτος δὲν προηρθεῖτο ν' ἀπέλθῃ εἰς Παλαιστίνην ἀλλὰ μᾶλλον νὰ καταλάβῃ

(1) Πλημμελῶς ὁ βασιλεὺς Ριχάρδος παρῆσθη ἀπλῶς ὡς υἱὸς τοῦ τότε βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, ἐνθὺθα δὲ λέγεται ὡς υἱὸς καὶ διάδοχος, ἥτοι βασιλεὺς.

τὴν βασιλίδαν τῶν πόλεων. Καὶ προστίθησι μὲν ὅτι ἤκουσε τοὺς Γερμανοὺς ἐλέγχοντας τὸν βασιλέα ὡς συνομολογήσαντα μετὰ τοῦ Σαλαδδὶν συνθήκας, δι' ὧν ἀνέλαβε νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασιν τοῦ Φρειδερίκου· αὐτὸς δ' αὖτος Νικητὰς δὲν φαίνεται πιστεύον τοιοῦτό

Φίλιππος Αὐγούστος· βασιλεὺς τῆς Γαλλίας.
(Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Παριῶν)

τι ἢ τοῦλάχιστον δὲν λέγει τοῦτο ρητῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας δὲν ἐδίστασε νὰ ὁμολογήσῃ διαρρήδην τὰς συνεννοήσεις τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ μετὰ τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου καὶ πλὴν τούτου ἀποθανῆναι μὲν τὰς ἀρετὰς τοῦ Φρειδερίκου, περιφρονεῖ δὲ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὸν Ἰσαάκιον, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἠθέλησε ν' ἀποκρύψῃ τὴν ἐπιβουλὴν αὐτοῦ. Φαίνεται ὅμως βέβαιον ὅτι δὲν ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς κατὰ τοῦτο τὰ πράγματα, διότι ἐξ ἄλλων ἀξιοπιστῶν μαρτυρῶν συνάγεται σχεδὸν ἀναμφισβήτητως ὅτι ὁ Ἰσαάκιος, ἐνθ' ἀνακομολογεῖ τὰς προεκτεθείσας συνθήκας πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, ἀνενεχέτω συγχρόνως μετὰ τοῦ Σαλαδδίν. Ὁ ἄρα φησὶ χρονολόγος Βογιάδδιν παρατίθῃσιν ἐπιστολὴν τοῦ πρώτου πρὸς τὸν δεύτερον διαλαμβάνουσαν ὅτι

ἔκοιτε τὰ πτερὰ τῆς νίκης τῶν ἀπὸ δυσμῶν ἐπερχομένων πολεμίων καὶ ὅτι, ἂν φθάσωσι ποτε εἰς τὴν Συρίαν, δὲν θέλουσιν εἶναι εἰς κατὰστασιν νὰ προξενήσωσι βλάβην τινὰ εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν μουσουλμάνων. Δὲν θέλομεν λοιπὸν ἀρνηθῆ οὐδ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν διπρόσωπον διαγωγὴν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας· ἀλλ' ἀρὰ γε πρέπει πάντα τὰ ἄδικα νὰ ἐπιρριφθῶσιν εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς; Παραλείποντες τὰς ποικίλας ἐπιβουλὰς τῶν προηγουμένων σταυροφορῶν, αἵτινες ἦσαν φυσικώτατον νὰ παραγάγῃσι δυσιπιστίας καὶ πρὸς τὴν παρούσαν, μήπως πρὸ τεσσάρων μόλις ἐνιαυτῶν στρατὸς πολυάριθμος τῆς Δύσεως δὲν ἐκυρίευσεν τὰς Ἰονίους νήσους, τὸ Δυρράχιον, τὴν Θεσσαλονίκην ἐπὶ τῷ κεκηρυγμένῳ σκοπῷ τοῦ νὰ καταλύσῃ τὸ ἀνατολικὸν κράτος καὶ δὲν ἐπράξε σφραγὶς καὶ δηλώσει ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ κράτους τούτου πόλει; Ἀλλ' ὁ Φρειδερίκος ἦτο ἀνὴρ χρηστὸς καὶ ὁ Γοδοφρέδος ὅμως καὶ ὁ Λουδοβίκος Ζ', καίτοι μὴ ἔχοντες τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Φρειδερίκου, ἦσαν οὐδὲν ἥττον χρηστοί, ἀλλ' ἡ χρηστότης αὐτῶν δὲν διεκόλυσεν οὔτε τὸν Βοημοῦνδον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους οὔτε τὸν ἐπίσκοπον Λάγγης ν' ἀπαιτῇ ἀναφανδὸν τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἔπειτα ὁ Φρειδερίκος ἦτο σύμμαχος τῶν Σικελῶν ἐκείνων οἵτινες διέπραξαν ὅσα διέπραξαν πρὸ μικροῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐνθ' δὲ οὕτως ἐπολιτεῦντο οἱ Δυτικοί, ὁ Σαλαδδὶν οὐ μόνον φιλανθρωπῶς προσεφέρετο πρὸς τοὺς χριστιανούς τῶν Ἱεροσολύμων ἀλλὰ προσετί ἀπέδιδε τὰς ἐκκλησίας τῶν πόλεων ὅσας ἀνέκτησεν ἀπὸ τὴν Φράγκων εἰς τὸν κλῆρον τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος. Τί θέλετε; Ὅπως εἶχον περιπλακῇ τὰ πράγματα δυσκόλως οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἠδύναντο νὰ εἶναι εἰλικρινεῖς πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς Δύσεως, δυσκόλως ἠδύναντο ν' ἀποδέχωνται αὐτοὺς ὡς ἀδελφούς·

Ἐίδομεν ποῖον μῖσος κατήντησε νὰ ἔχη πρὸς τοὺς Λατίνους ὁ μετριοπαθέστατος Ἐδστάθιος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις μετ' ἀληθοῦς καὶ δικαίου ἐνθουσιασμοῦ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ ζήλου τοῦ Φρειδερίκου, ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὸ ἀμοιβαῖον τῶν δύο ἐθνῶν πάθος· «Καὶ πᾶς μὲν γὰρ ἕτερος πολέμῳ τὸ ἀντίπαλον χειρωσάμενος κακῶς αὐτῷ κέχρηται, καὶ ἀνελεημόνως προσφέρεται, καὶ ὅσα ἢ ἐκ τῆς νίκης ὑπεροψία ὑποτίθῃσι διαπράττεται. Λατίνος δὲ πορθίσας τὸ ἀντιπύλλον καὶ ὑποχείριον ἐργασάμενος ἀνυποιστόν ἐστι μάλιστα κακὸν καὶ λόγῳ ἀπεριήγγτον. Εἰ δὲ καὶ Ρωμαιοὶ εἴη ὁ συλληφθεὶς, καὶ οὗτος καθαρεῦν γλώττης Ἰταλιώτιδος, καὶ τοσοῦτον τοῦ ἑτεροφύλου ἔθνους ἀποξενούμενος ὥς μηδὲ κατὰ τὴν σωματικὴν περιβολὴν βραχὺ τι γοῦν Λατίνοις ἐπικοινωνεῖν, εἴη ἂν οὗτος ἐστυγημένος Θεῷ καὶ τῆς ὁργῆς κυρίου ἀμιγῇ κατοκριθεὶς πιεῖν τὴν κύλικα καὶ τὸ ποτήριον ἀκέραστον προσενέγκασθαι. Ποία γὰρ θανατηφόρος ἔχιδνα ἢ περὶ ἀφύλλου ὅφρις ἀλῆθριος ἢ ταυροφόντης λέων, τὰ τῶν βρωμῶντων ἔωλα παρορῶν, θερμῆς δ' ἔτι τῆς θήρας ἐμφορούμενος, οὕτως ἂν ἐλαμῆναιτο, ὥς ἀπανθρωπία Λατίνῃ ζωγήσασα; Οὐκ ἐπικλᾷται λιταῖς, οὐ θηλύνεται δάκρυσιν, οὐχ αἰμύλοις ἰαροῦνται φθέγμασι. Κἂν ὅσῃ τις χάριεν, ἐλαγγὴ τοῦτο ἐκτίνων, ἢ κρωγμὸς κορώνης λογιζεται. Εἰδ' οὕτως εἴη θελκτήριον, ὥς καὶ πέτρας αἰρεῖν, ὑποτατὰ τὰ Ὀρφαϊκὰ κρούματα, εἰς κενὸν μὲν καὶ οὕτως ὁ φόρμιλλον ἐψάλαξε καὶ μάτην αἰεῖδεν ἀνεβάλλετο λιγυρόν. Εἰ δέ που καὶ ἀλοή τῇ αἰοδίῃ ὁ βρόβαρος, ἀλλ' εἰς κύκνειον ἥσμα τελευταῖον τε καὶ φιλότιμον ἢ ἀμείλιτος τοῦτο φηγὴ συλλογίζεται αὐτὸ πάλιν κατεργασμένη θάνατον, καὶ μένουσα πάλιν ὥς πρότερον ἀδελτός, ἢ ὥσπερ ἄκμων ἀνήλατος, πρὸς πᾶσαν ἱκεσίαν ἀνένδοτος. Μόνῳ οἱ τοῦ γένους τούτου τῷ τῷ θυμῷ χαρίζεσθαι ἴσασι, καὶ οἷς οὕτως ἐπιτάσσει ὁργίως ὑπενδιδοῖναι περὶ κασι. Τί δ' ἂν κακὸν εἴη παραικῶς ἀτέλεστον ἀνὴρ μισορώμιαιος, καὶ τοσαύτην ἀποθησαυρίσας ἐν αὐτῷ καθ' ἑλληνος ἀνδρὸς ἀπέχθεσιν, ὅποιαν οὐδ' ὅφρις αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐπίβουλος συνειληφὸς· πάλιν ἀπέτεκεν; Ἐπεὶ καὶ παραδείσῳ μὲν ἄντικρυς παρὰ τοῖς καταφατοτάτοις Λατίνοις εἰκάζεται ἡν ἡμεῖς ἐλάχομεν οἰκεῖν καὶ ἀποκαρτερεύσθαι, καὶ δυσέωφρος ὄντες τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν, κακογνωμονοῦσιν αἰεὶ περὶ τὸ ἡμέτερον γένος καὶ κακῶν τέκτονες εἰσὶ διὰ παντός. Κἂν φυλεῖν πλάττωνται, τὸν καιρὸν ὑποδυόμενοι, μισοῦσιν ὥς ἔχθιστοι· κἂν ὁ λόγος αὐτοῖς εὐπροσθήγορος καὶ ὑπὲρ ἔλαιον ῥεῶν ἀφορητὴ ἀπαλύνῃται, ἀλλὰ βολίδες εἰσὶ καὶ οὕτως αὐτοί, καὶ μαχαίρας ἀμφιστόμου τοιμώτεροι. Οὕτω μέρον ἡμῶν καὶ αὐτῶν χάσμα διαφορᾶς ἐστήρικται μέγιστον καὶ ταῖς γνώμαις ἀσυναφεῖς ἐσμεν, καὶ κατὰ διάμετρον ἀφροστήκαμεν, εἰ καὶ σώμασι συναπτόμεθα καὶ τὴν αὐτὴν πολλὰκις εὐλόγημεν οἰκήσιν». Ἐὰν πιστεύσωμεν μάλιστα τοὺς δυτικούς, τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα πάθη δὲν ἀνεγράφοντο μόνον ἐν ταῖς ἱστορίαις ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀμβροτος τῶν ἐκκλησιῶν ἐκηρύσσοντο. Ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Μύνστερ ἀνέφερεν εἰς τὸν Φρειδερίκον Α' ὅτι ὁ τότε πατριάρχης Μουντάνης Νικήτας ἠξίωσεν ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐπὶ παρόνσι αὐτοὺς τοὺς ἀναγερνόντας καὶ τῶν ἄλλων πρέσβειον τῆς Γερμανίας, ὅτι ὁ Ἕλλην ὁ φονεύσας ἑκατὸν Λατίνους προσκυνητὰς θέλει λάβει ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, καὶ ἂν εἴχε φονεύσει δέκα Ἕλληνας. Ὁ δὲ παραιθέμενος τὴν μαρτυρίαν ταύτην Πίχλερ προστίθειν ὅτι καθ' ἑτέραν μαρτυρίαν καὶ οἱ Λατίνοι τὴν αὐτὴν ἐφήρμοζον ἀρχὴν ὥς πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Τοιαύτης οὕσης τῆς μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ δογματικῶν διαθέσεως εὐκόλως θέλει ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης ὅσα ἔχομεν καὶ ἱστορήσωμεν. Ἀμα ὁ γερμανικὸς στρατὸς εἰσῆλθεν ἐντὸς τοῦ κράτους, αἱ γενόμεναι συνθήκαι ἀνετραπέναι τροφαὶ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ δὲν εὐρέθησαν παρεσκευασμένα, καὶ οἱ μὲν σταυροφόροι ἐπιχείρησαν ἐκδρομὰς ἵνα πορισθῶσι τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὁ δὲ βασιλεὺς κατακρατήσας ἐν Κωνσταντινουπόλει τοὺς πρέ-

σβεις τοῦ Φρειδερίκου Α' διέταξε ν' ἀποκλεισθῶσιν αἱ ὁδοὶ διὰ περιφραγμάτων καὶ προσέτι παρήγγειλε τὸν τε πρωτοστράτορα Μανουὴλ Καμύτσην καὶ τὸν δομέστικον τῆς Δύσεως Ἀλέξιον Γίδον νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τῶν γερμανικῶν ἀποσπασμάτων, ὅσα περιεφέροντο ἐπὶ ζητήσῃ τροφῶν. Ἀλλ' ὁ Φρειδερίκος καταλιπὼν τὰς περιφραχθεῖσας παρόδους ἐπορεύθη δι' ἄλλης ὁδοῦ εἰς Φιλίππουπολιν, ἣν εὗρεν ἔκκωνοιθεῖσαν ὑπὸ τῶν πλειόνων καὶ περιφραγεστέρας αὐτῆς κατοικῶν. Δὲν εἶχον μείνει εἰς αὐτὴν εἰμὴ μόνον οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ Ἀρμένιοι, οἵτινες φιλικῶς προσεδέξαντο τοὺς Γερμανοὺς, διότι, κατὰ τὸν Νικήταν, εἶχον τὰς αὐτὰς πρὸς τοὺτους ἐν πολλοῖς θρησκευτικὰς δοξασίας, μὴ προσκυνοῦντες τὰς ἁγίας εἰκόνας, μεταχειριζόμενοι τὰ ἄστυα κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀπρόβλητα τοῖς ὀρθοδόξοις τηροῦντες ὡς ἔννομα. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ Ἀρμένιοι καὶ μετὰ τῶν πρὸ τετραστίας ἐμβαλόντων Σικελῶν ἐπίσης προθύμως συνέπραξαν, κυρίως διότι ἔνεκα πολιτικῶν ἀφορμῶν καὶ περιστάσεων, ἃς ἄλλοτε ὑποδείξαμεν, μεγάλη τις συνέβη εἰς τὰ πνεύματα αὐτῶν τροπὴ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἐνδεκτικῆς ἑξατονταετηρίδος. Ἀφικόμενος εἰς Φιλίππουπολιν ὁ Φρειδερίκος ἔγραψε κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὸν πρωτοστράτορα ὅτι εἰς μάτην διακωλύουσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν αὐτοῦ μηδὲν οὔτε πρότερον οὔτε νῦν κακὸν διανοηθέντος κατὰ τοῦ κράτους. Ὁ δὲ ἀνέφερε ταῦτα εἰς τὸν βασιλεῖα ζητῶν διαταγὰς περὶ τοῦ πρακτέου. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἰσαάκιος ἐπέμεινεν ὅτι πρέπει νὰ προσβληθῶσιν οἱ ἐπερχόμενοι ἐγένοντο ἤδη διάφοροι συμπλοκαί, καθ' ὥς ἡτήθη ὁ ἀνατολικὸς στρατός, περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Νικήτας ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετὰ δεινῆς περιφρονήσεως (1). Τότε ὁ βασιλεὺς μετέβαλε γνώμην καὶ ἤρχισε νὰ ἐπιθυμῇ τὴν ταχίστην εἰς τὴν Ἀσίαν περαιοῖσιν τῶν Γερμανῶν. Ἀλλ' εἶχεν ἤδη ἐπέλθει ὁ μὴν Νοέμβριος, ὥστε ὁ Φρειδερίκος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον ν' ἀναβάλῃ μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος τὴν μετάβασιν. Ἐντεῦθεν παλινώδησεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς καὶ ἤρχισε ν' ἀπειλῇ τὸν Φρειδερίκον, ὅστις ἤδη ἔγραψε πρὸς τὸν ἐν Γερμανίᾳ υἱὸν του Ἐρρίκον νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Ἑντιάν τὸν Ἀγκῶνα καὶ τὴν Γένουαν πλοῖα μικρά καὶ μεγάλα ἵνα πολιορκήσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ θαλάσσης, καὶ συγχρόνως προέτρεψε τὸν πάπαν νὰ κηρύξῃ σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ χρηστοῦ Φρειδερίκου ἦτο βεβαίως δεδικαιολογημένη, ἀλλ' ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἡ πρὸς αὐτὸν δυσπιστία τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς δικαιολογεῖται ὁμοίως ὡς ἐκ τῶν ἀναριθμήτων ἀδικιῶν ὡς εἶχον διαπράξει προηγουμένως οἱ πλείστοι ἄλλοι τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως. Τελευταῖον ὁ Ἰσαάκιος ἐπέισθη ν' ἀφήσῃ τοὺς πρέσβεις τοῦ Φρειδερίκου νὰ ἐπιστρέψωσι πρὸς τὸν κυριάρχην αὐτῶν. Τότε ὁμως οὗτος μαθὼν ὅτι δὲν εἶχον ἀξιώθῃ ἐν τῇ αὐτῇ τῆς προσοικουμένης τιμῆς, καὶ ἰδὼς ὅτι δὲν προσεφέρθησαν αὐτοῖς καθέδραι ἵνα καθίσωσιν, ἀλλ' ἠναγκάζοντο νὰ ἴστανται ἐνώπιον τοῦ βασιλέως δουλοπρεπῶς ὡς οἱ ὑπῆκοοι αὐτοῦ, ἐνθ' ἦσαν οὐ μόνον ἀντιπερσῶν μονάρχου Ἰσχυροῦ ἀλλὰ καὶ ἐπίσκοποι καὶ συγγενεῖς, ἀπεφασίεω νὰ ἀποδώσῃ τὰ ἴσα καὶ προσελθόντων πρέσβων τοῦ Ἰσαακίου ἐκάλεσε μὲν αὐτοὺς νὰ παρακαθίσωσι παρ' αὐτῷ, μετέδωκεν ὁμως τῆς αὐτῆς τιμῆς καὶ εἰς ἅπαντας αὐτῶν τοὺς ὑπηρέτας, μηδὲ τῶν ὀψοποιῶν καὶ ἱπποκόμων ἐξαιρουμένων, καὶ ἠνάγκασεν ἄκοντας τοὺς τελευταίους τοὺτους νὰ γίνωσι συμπαρέδροι τῶν κυρίων αὐτῶν, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι παρὰ τοῖς ἡμετέροις οὐδεμία γίνεται διαστολὴ ἀρετῆς καὶ γένους, ἁλλ' ὡς εἰς συμφερόν οἱ συμφροβεῖ τὰς σὺς ἀπαξιάσας εἰσελθῶσιν εἰς ἓνα σταθμόν, μὴ διιστώντες τὰς λίνας καὶ πλειόνως διαχέειν ἐχού-

(1) Ἐννοεῖ τὴν ἐν Κιλικίᾳ μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἐκτὶ ἱδρυθέντος ἀρμενικοῦ κράτους ἐχθρότητα καὶ τὰς συγκρούσεις.

σας τὸ ἀποδίδοσθαι, οὗτω δὴ καὶ Ρωμαῖοι παραστατοῦντας ἔχουσιν ἅπαντας». Καὶ ἐπὶ πολὺ ἔτι ἐπέμεινεν ὁ Φρειδερίκος ἐνθυμούμενος τὴν γενομένην εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους του προσβολήν διότι, ὅταν μετὰ τινα καιρὸν ἐδέξασε διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἐπιτηδείων νὰ μερίσῃ τὸν στρατόν, καὶ αὐτὸς μὲν ἀπῆλθεν εἰς Ὁρστιάδα⁽¹⁾, εἰς δὲ τὴν Φιλιππούπολιν ἀφῆκε τὸν μετ' αὐτοῦ συνεκστρατεύσαντα δεύτερον υἱὸν του Φρειδερίκου, τὸν δούκα τῆς Σουαβίας καὶ τοὺς ἐπισκόπους, εἰπεν εἰς τούτους ὅτι «ἀναπαύσασθαι χρεὼν ὑμᾶς

Χρυσόβουλαν αὐτοκράτορος Φρειδερίκου Βαββαρόσα.

ἐνταυθοί, ἄλλοι δὴ τὰς παρειμένας κνήμας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἐκ τοῦ παρίστασθαι τῷ βασιλεῖ Γραμῶν ἀναρροσθεῖν».

Ἐν μέσῳ τοιούτων καὶ ἄλλων παρομοίων ἀντιπερισπασμῶν διήλθεν ὁ χειμὼν τοῦ 1189 καὶ τοῦ 1190. Ἐπιστάντος δὲ τοῦ ἔαρος μετεβίβασθη ἤδη ὁ Φρειδερίκος εἰς Ἀσίαν οὐχὶ διὰ τοῦ Βοσπόρου ἀλλὰ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀφοῦ νέας συνωμολόγησε πρὸς τὸν βασιλέα συνδύκας, ὅτι θέλουσι χορηγηθῇ αὐτῷ ὁδοὶ καὶ ἐφόδια, καὶ ἀφοῦ ἔλαβεν ὁμήρους περὶ τῆς ἀκριβοῦς τῶν συγκειμένων ἐκτελέσεως. Ἐκεῖ ἐνόσφ μὲν διήρχετο χώρας ὑπὸ τὸν βασιλέα τεταγμένας, μόνον περὶ Φιλαδέλφειαν εὖρε διαθέσεις δυσμενεῖς. Εἰς δὲ τὴν ἐν Φρυγίᾳ Λαοδικεῖαν ἐφίλοφρονήθη ἐξ ἐναντίας ἀσπασιώτατα καὶ ἐξαναγωνήθη, ὥστε πάντες μὲν οἱ περὶ αὐτὸν ἐπηύξαντο τοῖς Λαοδικεῦσι πάντα τὰ θεῶθεν ἀγαθὰ, ὁ δὲ Φρειδερίκος ἀνατείνας τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν καὶ ἄρας ἄνω τὰ ὄμματα, τὸ δὲ γόνυ κλίσας εἰς γῆν, ἀφοῦ ἐπεκαλέσατο τὰς αὐτὰς ἐπὶ τῆς πόλεως ἐκείνης εὐλογίας, προσέθηκεν ὅτι, ἂν ἡ Ἀνατολή εἴχῃ πολλοὺς τοιούτους ἀγαθοὺς χριστιανούς, πρὸ καιροῦ οἱ σταυροφόροι ἤθελον φθάσει εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον ἄγευστοι ἀδελφικοῦ αἵματος. Τοῦτο ἦτο ἀληθές, ἀλλὰ πόσοι ἄρά γε ἀφ' ἐτέρου ὑπῆρχον ἐν τῇ Λύσει οἱ καλοὶ ἀγαθοὶ ἄνδρες, οἱ ὁμοιάζοντες αὐτὸν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν μαχητάς; Ὅταν δὲ ἐφθασεν εἰς τὰς κτήσεις τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου, ἤλπισε μὲν ὅτι θέλει εὖρει αὐτὸν φυλῶς διακείμενον, διότι συνεννοηθεὶς πρὸς τοῦτον ἐξ ἀρχῆς εἶχε λάβει χρηστάς ἐπαγγελίας καὶ πρεσβείαν λαμπροτάτην, ἀλλ' ἠπατήθη, διότι συνήντησε πανταχοῦ τοὺς Τούρκους ἐτοιμούς

(1) Τὴν Ἀδριανούπολιν δηλονότι.

ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν διάβασιν αὐτοῦ. Ἡπατήθησαν ὁμως καὶ οἱ Τοῦρκοι νομίσαντες ὅτι θέλουσι καταβῆλαι αὐτὸν ὅπως ἄλλοτε τὸν Κορράδον.

Ὁ Φρειδερίκος κατατροπώσας αὐτοὺς ἐπανειλημμένως ἐγένετο καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰσκονίου κύριος. Καὶ ἀφικόμενος εἰς Ἀρμενίαν (1), ὅπου ἔτυχε φιλοτίμου δεξιώσεως, ἐφαίνετο τῇ ἀληθείᾳ προσωρισμένος νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὴν ἐν Παλαιστίνῃ χριστιανικὴν κυριαρχίαν. Αὐτὸς ὢν ἀνὴρ κατὰ πάντα ἔγκριτος ἠγείτο στρατοῦ ἀρίστου. «Οἱ Γερμανοί, λέγει ἀνὴρ αὐτόπτης τῶν τότε πραγμάτων, εἶναι ἄνθρωποι θαυμαστοί· ἔχουσι θέλησιν ἀδιάσειστον, οὐδὲ δύναται τι νὰ ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν βουλευμάτων αὐτῶν. Ὁ στρατὸς ὑπόκειται εἰς πειθαρχίαν αὐστηράν, καὶ οὐδὲν ἀμάχημα μένει παρ' αὐτοῖς ἀτιμώρητον. Πρᾶγμα παράδοξον ἀπέχουσι πάσης ἡδονῆς, καὶ οὐαί εἰς ἐκείνους ἐξ αὐτῶν ὅστις ἤθελεν ἐκτραπῆ εἰς ἀκολασίαν. Διᾶκινται δὲ οὕτω ἕνεκα τῆς θλίψεως ἣν συναισθάνονται διότι ἀπώλεσαν τὰ Ἱεροσόλυμα. Αποβάλλουσι πᾶν πολύτιμον ἱμάτιον, καὶ δὲν θέλουσι νὰ περιβληθῶσιν εἰμὴ σιδήρον· οὕτε εἶναι δυνατόν νὰ φαντασθῇ τις ὅποιαν ἔχουσι καρτερίαν ἐν τοῖς κόποις καὶ ἐν ταῖς ἀτυχήμασιν». Ἀλλ' ὅσα καὶ ἂν ἦσαν τὰ προτερήματα τοῦ στρατοῦ τούτου συμβεβηκὸς ἀπροσδόκητον ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οὐδὲν ἡδυνάτο νὰ πράξῃ γενναῖον ἄνευ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ. Ὁ Φρειδερίκος, ἐνῷ διήρχετο τὴν Κιλικίαν, ἐπνίγη ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ Καλυκάδων (τοῦ σήμερον καλουμένου Σαλέφ ἢ Γκιουκ σοῦ) τῇ 10 Ἰουνίου 1190, εἴτε διότι ὡς πάλαι ποτὲ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς αὐταῖς χώραις ἠθέλησεν ἀπερισκέπτως νὰ λουσθῇ, εἴτε διότι ἐπεχείρησε νὰ διέλθῃ ἔριππος τὸ ραγδαῖον ἐκείνο ρεῦμα (2). Ἀμα δὲ ἐκλιπόντος αὐτοῦ οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν συναγωνιστῶν ἐπέστρεψαν ἀμέσως εἰς τὰ ἴδια· οἱ δὲ λοιποὶ εἰσῆλσαν μὲν μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Σουαβίας εἰς Παλαιστίνην, ἀλλ' οἱ μὲν ἀπώλοντο καθ' ὁδόν, οἱ δὲ ἀπέθανον ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκ λοιμοῦ· μόνον δὲ ὀλίγα τινὰ αὐτῶν λείψανα συνηγορήσασαν μετὰ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελεπόντων δύο ἄλλων τῆς τρίτης σταυροφορίας ἡγεμόνων (3). Ὁ Φίλιππος Αὐγυστος καὶ Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος ἐπορεύθησαν εἰς Παλαιστίνην διὰ θαλάσσης, ὡς προείπομεν, καὶ δὲν ἐφθασαν αὐτόθι ἀλληλοδιαδόχως εἰμὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1191, οὐδὲ ἡδυνήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν βούλευμα. Ἐκυρίευσαν μὲν παραλίαις τινὰς τῆς Συρίας πόλεις, οὐχὶ ὁμως καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐδιχονόησαν δὲ πρὸς ἀλλήλους, ὥστε ὁ Φίλιππος Αὐγυστος ἐπέστρεψε μετὰ μικρὸν εἰς τὰ ἴδια, ὁ δὲ Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος παρέμεινε μὲν αὐτόθι ὅπερ τὸ ἔτος ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἀπῆλθε καὶ αὐτὸς ἐν ἀρχῇ Ὀκτωβρίου 1192 μηδὲν ἄλλο κατορθώσας εἰμὴ νὰ δώσῃ δειγμάτων πολυθρυλήτου μὲν γενομένης ἀνδρείας, διαβοήτου δὲ οὐδὲν ἥτιον καταστάσης ἀγριότητος (4). Τοιοῦτοτρόπως ἡ Δύσις ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ αὐτῆς νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Ἀνα-

(1) Ἐννοεῖ τὸ ἄρμενικὸν κράτος τῆς Κιλικίας, περὶ οὗ ἐγένετο λόγος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

(2) Ὁ Φρειδερίκος ἐτάφη ἐν Ἀντιοχείᾳ.

(3) Ἐν τοῖτοις ἡ σταυροφορία τοῦ Φρειδερίκου Α' εἶχε τοῦτο τὰ ἀξιόλογον ἀποτέλεσμα, ὅτι κατὰ ταύτην ἰδρῆθη κατὰ τὸ σύστημα τῶν Ἰωαννιτῶν καὶ τῶν Ναϊτῶν τὸ τάγμα τῶν Τευτόνων (μοναχῶν) ἱπποτῶν, ὅπερ οὐδὲν μὲν ἐπράξεν ἐν Ἀνατολῇ, ἀλλ' ἐν ταῖς βορείαις σλαβικαῖς χώραις ταῖς πρὸς ἀνατολὰς τῆς Γερμανίας κειμένας, ἐν Λιθουανίᾳ καὶ Κουρλανδίᾳ εἰργάσατο πολλὰ ὑπὲρ τῆς ἐκεῖ διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ.

(4) Τοιαύτης ἀγριότητος παράδειγμα τρομερὸν ἔδωκεν ἐν Συρίᾳ παρὰ τὴν Ἀκρην (Πτολεμαΐδα) ἀπατήσας παρὰ τοῦ Σαλαδδίνου τὴν ἐκλήρωσιν τῶν κατὰ τὴν εἰς τοὺς σταυροφόρους παρὰδοσιν τοῦ φρουρίου ληφθειῶν ὑπ' ἐκείνου ὑποχετώσεων (ἐν αἷς ἡ σπουδαιότερα ἦν ἡ ἀπόλυσις 10 χιλ. περίπου χριστιανῶν αἰχμαλώτων), ἠπέλκε τὴν ἡβηδὸν σφαγῆν τῶν παρ' αὐτῷ ἐχραιομένων

τολῆς. Ἄν ὁ Φρειδερίκος ἐπέξῃ, ὥσως ἐπετύγχανε ταύτην τοῦλάχιστον τὴν φορὰν τὸ τοσάκις ἐπαναληφθὲν ἐπιχείρημα· ἀλλὰ, λέγει ὁ ἄραφ' χρονογράφος Βογὰ Ἐδδίν, ὁ Φρειδερίκος ἐπνίγη εἰς τόπον ὅπου τὸ ὕδωρ δὲν ἔφθανε μέχρι ζώνης· ἔξ οὗ δήλον ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐνέκρινε τὸ ἔργον αὐτοῦ».

Ἄλλ' ἂν ὁ Ἰσαάκιος ἀπηλλάγη τῶν κινδύνων τῆς τρίτης σταυροφορίας, πολλαὶ ἄλλαι πληγαὶ τοῦ κράτους διετέλουν φλεγμαίνουσαι καὶ ἠπειλουν ἔτι σπουδαιότερον τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ. Καθὼς συνέβη πολλὰκις περὶ τὰ τέλη δυναστείας τινὸς καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς νέας, ἡ στάσις ἀπέβη ἀδιάκοπος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ. Καὶ ἐπὶ μὲν Ἀνδρονίκου ὑπέξεκαυσεν αὐτὴν ἡ ἀγριότης καὶ ἡ δυσπιστία τοῦ ἡγεμόνος, ἐπὶ δὲ Ἰσαακίου ἡ ὁμολογουμένη τούτου ἀνικανότης. Μετὰ τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν καὶ τὸν Θεόδωρον Μαγκαρᾶν ἑστασίασε πρῶτον εἰς τὰς κατὰ Μαϊάνδρον πόλεις Ἀλέξις τις ὅστις μετὰ πολλῆς ἐπιτηδεύσεως ὑπεκρίνατο τὸν ἀτυχή νῖδον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ παραλαβὼν συνεργοὺς τοὺς Σελδζοῦκους κατέστρεψε τὰς περὶ τὸν ποταμὸν ἐκεῖνον πόλεις ὅσαι δὲν ἤθελον νὰ ὑποταγῶσιν, ἔκαιεν ἰδίως τὰ ἁλώνια, ὅθεν καὶ Κανσαλὼνης ἐπεκλήθη, καὶ τὸ χεῖριστον, ἔπτερεπεν εἰς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ Τοῦρκους νὰ βεβηλώσῃ καὶ νὰ φθειρώσῃ τοὺς ἱεροὺς ναοὺς. Οἱ ἐπανειλημμένως σταλέντες κατ' αὐτοῦ στρατηγοὶ οὐδὲν γενναῖον ἔπραξαν μέχρις οὗ ἐδολοφονήθη ὁ νέος ἐκεῖνος ὑπὸ τινος τῶν περὶ αὐτὸν ἱερέων. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας παρέστη καὶ ἄλλος Ψευδαλέσιος εἰς Χαφλαγονίαν, τὸν ὁποῖον ὅμως ἐνίκησε καὶ συλλαβὼν ἀπέκτεινεν ὁ Θεόδωρος Χοῦμνος· καὶ κατόπιν ἐπανεστὶ ὁ Χοτζᾶς Βασίλειος περὶ Νικομήδειαν, ὅστις συλληφθεὶς ὡσαύτως ἐτυφλώθη καὶ ἐτυφλακίσθη(!). Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπεχείρησαν νὰ ἀρπάσωσι τὴν βασιλείαν ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὁ Κωνσταντῖνος Τατβουός, καὶ ἄλλος πάλιν Κομνηνός, ἔξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος βασιανοθεὶς ἀπέθανεν, οἱ δὲ δύο ἄλλοι ἐστερήθησαν τοῦ φωτός. Πολλοὶ δὲ ἐτιμωρήθησαν καὶ ἐπὶ ἁπλᾶς ὑπονοίαις, οἷον ὁ ἑγγονος τῆς Ἀννῆς Κομνηνῆς Ἀνδρόνικος καὶ ὁ νόθος υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Ἀλέσιος, καὶ ὁ στρατηγὸς Κωνσταντῖνος Ἀσπιέτης. Ὁ δὲ τοῦ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντος Ἀνδρονίκου υἱός, ἀγανακτήσας διὰ τὸ τοῦ πατρὸς πάθημα, ἐπεχείρησε τρυφᾶν νὰ σφετερισθῇ τὴν ἀρχήν, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐστερήθη καὶ οὗτος τοῦ φωτός.

Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ συμβαίνωσιν αἱ στάσεις αὗται καὶ συνωμοσίαι, ἀφοῦ ὁ Ἰσαάκιος, μηδεμίαν ἔχων δεξιότητα καὶ προαίρεσιν τοῦ νὰ ἐπιμελῇται τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἐπέτρεπεν εἰς εὐνοουμένους τὴν ἀνεξέλεγκτον αὐτῶν διεξαγωγὴν καὶ ἐπὶ τέλους κατέστησε κυβερνήτην ἀπόλυτον «νεανισκάριόν τι γραμματιστοῦ καὶ πινακιδίου δεόμενον»

μοσμεθανῶν αἰχμαλώτων ἂν μὴ ἐντὸς προθεσμίας ὥρισμένης δὲν ἐξετελείτο ἡ ἀπαίτησις. Ὁ Σαλαδδὴν οὐδαμῶς πιστεύων δεῖ ἦτο δυνατόν τοιαύτῃ ἀπειλῇ νὰ ἐκτελεσθῇ πράγματι δὲν ἐξεπλήρωσε τὸ ἀπαιτούμενον ἐντὸς τῆς τεταγμένης προθεσμίας.

Τότε δὲ ὁ σταυροφόρος βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας μεθ' ὅλης τῆς ψυχραιμίας παρέστη εἰς τὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ καὶ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ τελεσθεῖσαν σφαγὴν χιλιάδων μοσμεθανῶν, πιστὸς ὡς ἱππότης εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀπειλῆς(!), χωρὶς νὰ σκεφθῇ κἀν ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἀπειλῆς ἦν ἡ ἐλευθέρωσις χιλιάδων χριστιανῶν, οἵτινες νῦν ἐξετίθεντο εἰς σφαγὴν πρὸς ἀντεκδίκησιν. Ἄλλ' ὁ Σαλαδδὴν φαίνεται φιλανθρωποτικὸν φερόμενος εἰς ὁλαγων μόνον χριστιανῶν τιμωρίαν περιώρισε τὴν ἀντεκδίκησιν. Καὶ ὅμως ἡ πράξις αὕτη τοῦ Ριχάρδου ὑπ' ὁδενὸς μὲν τῶν συγχρόνων φράγκων χρονογράφων ἀπεδοκιμάσθη, ὑπὸ πολλῶν δὲ καὶ ἐξυμνήθη (!)

(!) Καὶ ἐν τῇ Χοτζᾶ Βασιλείῳ εὐρίσκομεν νέον ἐπώνυμον ἀραβοτουρκικὸν *Χόδζας*=κύριος, διδάσκαλος, σεβαστός.

Καὶ ἰδοὺ λοιπὸν «παιδίον μικρὸν τὴν τῶν κοινῶν διοίκησιν ἀναζώνονται, οὐπω πέφικον ἀφειμένον δονακίσκου καὶ μέλανος, ὃς οὐ τὸν κρατοῦντα μόνον αὐτὸν ὡς τὸ κῆτος ὁ λεγόμενος προπομπεὺς μετήγεν ὡς ἥρεϊτο καὶ περιέφερεν, ἀλλὰ μετρεῖ καὶ ὅσα τῶν στρατιωτικῶν εἰσι καταλόγων, ὡς εἶπερ ἐκ σπαργάνων αὐτῶν τῇ πηδαλιουχίᾳ τῶν μεγίστων ἐνετέθραπτο πραγμάτων, ἢ τὰς κοσμικὰς φροντίδας ἡλίστατο πρὸ γενέσεως». Καί, ἐνῷ τοιοῦτους ἐξέλεγε πρωθυπουργοὺς, αὐτὸς διέτριβε περὶ λουτροῦς καὶ κομφὶ ἱμάτια καὶ πολυτελεῖς ἐστίσεις καὶ μίμους καὶ αἰδοῦς καὶ πλείστην ἄλλην ἀσωτίαν, ἥς ἔννοιαν παρέχει ἡμῖν ὁ Χωνιάτης δι' ἀστείου τινὸς δηρηματίου καὶ λογοπαγνίου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρονται ἐνταῦθα ἰδίως, διότι, ὡς γνωστόν, αἱ τοιαῦτα λόγων παιδιαὶ εἶναι σπανιώταται εἰς τὴν ἑλληνιστὴν γλῶσσαν. Ὁ βασιλεὺς, λέγει, δειπνῶν ποτε περιεστοιχισμένος κατὰ τὴν συνήθειάν του ὑπὸ πολλῶν γυναικῶν, εἶπεν «ἐνέγκατέ μοι ἄλας»· εἰς δὲ τῶν παρισταμένων, ἀποῦ ἀπέβλεψε πρὸς τὰς καλὰς ἐκεῖνας, «γνωσόμεθα, ἀπεκρίθη, πρῶτως ταύτας, ὦ βασιλεῦ, εἰδ' οὕτως ἄλλας εἰσενεχθῆναι κέλευσον». Κατηνάλισκε δὲ τὸν δημόσιον πλούτον εἰς κατασκευὰς καὶ ἐπισκευὰς καὶ κατεδαφίσεις ἀσκόπους, ἔνθεν μὲν πλείστην ἐπιδεικνύον εὐλαβείαν πρὸς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια, ἔνθεν δὲ ὑπεξαίρων τὰ πολυτελῆ ἱερὰ σκεῦη καὶ αὐτὰ τὰ ἐν τοῖς τάφοις τῶν βασιλέων πολυτίμη ἀναθήματα, καὶ μεταχειρίζομενος ταῦτα πάντα εἰς ἰδίαν χρεῖαν καὶ εἰς αὐτὴν αὐτοῦ τὴν τράπεζαν. Ἔκοψε προσέτι κίβδηλον νόμισμα καὶ εἰς δεινὴν ἡματιέειν ἑξετέραπῃ περὶ τὴν τῶν φόρων εἰσπραξίν καὶ ἐκόλπει τὰς ἀρχὰς «ὡς τὰς ἀπώρας οἱ ἀγοραῖοι».

Ἐννοεῖται, οὕτω κυβερνωμένων τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχωσι βέλτιον τὰ ἐκκλησιαστικά. Ὅθεν πολλὴ ἀταξία συνέβη περὶ τε τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν καθάρεισιν τῶν πατριάρχων ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης. Τῷ 1186 ἐξώσθη τοῦ οἰκουμένου θρόνου ὁ Βασιλεὺς Β' ὁ Καματηρός, ὅστις εἶχε μὲν διατελέσει πρόθυμος θεράπων τοῦ Ἀνδρονίκου, εἶχε ὁμοῦ βοηθήσει καὶ τὸν Ἰσαάκιον εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν· καθηρόθῃ δὲ ἤδη ἡδύ ἐπέτρεψεν εἰς τὰς εὐγενεῖς γυναῖκας ὅσας ἀκούσας ἀπέκειρεν ὁ Ἀνδρόνικος νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν κόσμον. Ὅπως δὲ πρὸς τὸν Καματηροῦ καθάρσεις δὲν ἤθελεν εἶναι ζημία μεγάλη, ἐὰν προσχειρίζετο αὐτῷ αὐτοῦ ἀνήρ μᾶλλον λόγον ἄξιος. Ἀλλ' ὁ Ἰσαάκιος προσχειρίσατο τότε πατριάρχην τὸν Νικήταν Β' Μουντάνην ἐπιλεγόμενον, ἐσχάτογερρον ὄντα καὶ εὐήθη. Μετ' ὀλίγον δὲ καθήρεσεν αὐτὸν δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἦτο ἐσχάτογερρος καὶ εὐήθης, καὶ ἀναγορεύει μέγαν ποιμένα Λεόντιον τινα μοναχόν, τὸν ὁποῖον ὁμολόγησεν ὅτι δὲν ἐγίνωσκε πρότερον, ἀλλ' ὑπέδειξεν αὐτῷ ἡ θεομήτωρ καθ' ὕπνους. Οὐδὲν ἦπτον ἀπολέμει καὶ τοῦτον μετὰ τινος μῆνας καὶ ἀποφασίζει νὰ μεταθέσῃ εἰς τὴν οἰκουμένην καθέδραν τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Δοσίθεον, τὸν ὁποῖον ἠγνόει ἰδιαζόντος διότι ἄλλοτε εἶχε προειπεί αὐτῷ ὅτι θέλει βασιλεύσει. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ κανόνες δὲν ἐπέτρεπον τὴν τοιαύτην μετάθεσιν ἐσοφίσθη τέχνασμα τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν πανουργίαν δι' ἣς κατῳρῆσαν ἄλλοτε ἡ Εὐδοκία νὰ λάβῃ σὺν τῶν τῶν Ρωμάνων Διογένην. Ἠκμαζε τότε ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Θεόδωρος ὁ Βαλαμῶν, ὁ πολὺς περὶ τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων σοφίαν. Ἀλλά, καθὼς συμβαίνει εἰς πολλοὺς σοφοὺς ἄνδρας, ἦτο ὁ Βαλαμῶν φιλόδοξος. Τοῦτο γινώσκων ὁ Ἰσαάκιος ἐκάλεσεν αὐτὸν καὶ τῷ παρετήρησεν ὅτι ἀποκον ἦτο αὐτός, ὁ φωστὴρ τῆς ἐκκλησίας, νὰ κατέχῃ τὴν δευτερεύουσαν τῆς Ἀντιοχείας καθέδραν, ἐνῷ ἄνθρωποι ἀμαθεῖς προσχειρίζονται εἰς τὸν οἰκουμένικόν θρόνον καὶ ὅτι εὐκταῖον ἦθελεν εἶναι νὰ εὐρεθῇ τρόπος τις τοῦ νὰ ἐπιτραπῇ ἡ μετάθεσις αὕτη. Τότε ὁ Βαλαμῶν ἀναδιηρῆσεν τὰ ἱερὰ ἀρχεῖα, καὶ ἀνακαλύψας προφητούμενα, καὶ συγκροτήσας συλλόγους ἀρχιερέων καὶ ἐγγλότων ὑπὲρ τοῦ πράγματος συνηγορήσας, κατορθοῦ νὰ ψηφισθῇ τόμος ἐπιτρέπων τὴν με-

τάθεισιν, ὅστις ἐν τῷ ἅμα καὶ ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Τότε ὁμως ὁ μὲν Ἀντιοχείας ἔμεινε πάλιν Ἀντιοχείας, ὁ δὲ Δοσίθεος, γενόμενος Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἱεροσολύμων, εἰσῆλθεν εἰς τὸ πατριαρχεῖον μετὰ προπομπῆς λαμπροτάτης ὥς ἐν θριάμβῳ, οἱ δ' ἐπ' ἄλλῳ σκοπῷ τοὺς κανόνας καταλατήσαντες ἀρχιερεῖς ἐγένοντο τὸ παίγνιον τοῦ κόσμου. Εὖρον ὁμως οὗτοι πάλιν θεραπείας τρόπον, καὶ μετ' οὐ πολὺ δὲν ἡξέφυρμεν πῶς ἐκήρυξαν ἐπιβάτην ἀλλοτρίας ἐκκλησίας τὸν Δοσίθεον καὶ κατήγαγον αὐτὸν τοῦ θρόνου. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐπέμεινε καὶ κατῴρωσε πάλιν μετ' ὀλίγον νὰ ἀνατρέψῃ τὰ ἐπιγεγόμενα καὶ νὰ στηρίξῃ τὸν Δοσίθεον, ὅτε καὶ διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς προέπεμψε τὸν φίλον αὐτοῦ εἰς τὸ πατριαρχεῖον, φοβούμενος μήπως τὸ πλῆθος, τὸ ὅποιον ἐμίσει τὸν Δοσίθεον ὡς φίλαρχον, παρεμποδίσῃ τὴν νέαν ταύτην αὐτοῦ ἐπιτυχίαν. Τελευταῖον ὁμως τῷ 1193 καθηρέθῃ ὀριστικῶς οὗτος καὶ ἔπαθε κατὰ Χωνιάτην τὸ τῆς Αἰσωπείας κυνός· ἅμα μὲν ἐκπεσὼν τῆς ἱερᾶς ἀρχῆς ἦν πρότερον διεῖπε (διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἑτερος ἐχειροτονήθη Ἱεροσολύμων), ἅμα δὲ στερηθεὶς τοῦ μεζίνος θρόνου. Προσεχειρίσθη δὲ τότε πατριάρχης ὁ Γεώργιος Β' Ζιφυλῖνος.

Καὶ ἐν τούτοις ἐξηκολούθει ἡ βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις. Διὰ τοὺς ποικίλους ἐκείνους τοῦ κράτους περιστάσους καὶ μάλιστα διὰ τὴν τοῦ ἡγεμόνος ἀνικανότητα οἱ Βλαχοβούλγαροι οὐ μόνον ἐπέκεινα τοῦ Αἰμου ἀνθίσταντο ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν ἐπεχειροῦν ἐπιδρομαί, μάλιστα ἀπ' ἧς τῷ 1192 ὁ Ἰσαάκιος, στρατεύσας αὐτὸς κατὰ τῶν πολεμίων τούτων καὶ προσβληθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἐντὸς στενῆς τιнос παρόδου, ὀλοσχερῶς κατετροπώθη καὶ μετὰ κόπου ἡδυνήθη νὰ σωθῇ. Διάφοροι στρατηγοὶ ἐξεπέμψθησαν κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ ἡ δὲν ἡγωνίζοντο ἢ ἔτρεποντο. Τῷ δὲ 1194 οἱ δύο δομestικοὶ, ὁ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὁ τῆς Δύσεως, ὁ Ἀλέξιος Γίδος καὶ ὁ Βασίλειος Βατάτζης, ἔπαθον ἦσαν ὀλεθρίαν, καὶ ὁ μὲν Βατάτζης συνεφθάρη μετὰ τῶν ταγμάτων αὐτοῦ, ὁ δὲ Γίδος ἐφυγεν ἀκόσμως ἀποβαλὼν τὸ κρεῖττον τῆς στρατιᾶς. Τότε ὁ Ἰσαάκιος ἀπεφάσισεν αὐτῷ νὰ στρατεύσῃ αὐτὸς καὶ ἐπὶ τούτῳ διέταξε μεγάλην στρατολογίαν Ἰθαγενῶν καὶ ξένων, ἐξήγησε καὶ ἔλαβεν ἐπικουρίαν παρὰ τοῦ πεινθεροῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ἐξῆλθε τῆς πόλεως κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ 1195, ἐπανηγύρισε τὸ Πάσχα εἰς Ραιδεστόν καὶ προῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς Κύψελα (τὰ σήμερον καλούμενα Ἰψαλα ἢ Χαψιλάρ). Ἀλλ' ἐνταῦθα ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ τὸ τέλος τῆς ὀλεθρίας, ταύτης βασιλείας, ἂν καὶ δυστυχῶς ἡ συμβᾶσα μεταβολὴ οὐδεμίαν συνεπτήγαγε πραγμάτων βελτίωσιν. Βεβαίως ὁ Ἰσαάκιος δὲν ἔπρεπε νὰ βασιλεύσῃ ποτὲ βασιλεύσας· δὲ ὁπωσδήποτε κατέστη μυριάκις ἀξίος καθαιρέσεως. Ἐὰν ὁμως οἱ μεγιστάνες τοῦ κράτους ἀπέβλεπον εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον, ὥφειλον νὰ προνοήσωσι περὶ ἐπιτηδεΐας τοῦ ἀνδρὸς ἀναπληρώσεως, ἐνῷ ἡ διαγωγή αὐτῶν ἐμαρτύρησεν ἤδη ὅπόσον ἀληθὴς εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου ὅτι ἐπεξήγησαν νέον ἄρχοντα οὐχὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ βελτιώσωσι τὰ πράγματα ἀλλ' ἐπὶ σκοπῷ χρηματισμοῦ. Ἐὰν προηροῦντο τῶνδε νὰ σώσωσι τὴν πολιτείαν, ἡδύναντο νὰ πράξωσι τοῦτο πρὸ καιροῦ. Ἡδύναντο ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἀσπασθῶσι τὴν μερίδα τοῦ Ἀλεξίου Βρανᾶ, ὅστις ἦτο ὁμολογουμένως στρατηγὸς ἐξαίρετος. Ἡδύναντο βραδύτερον νὰ ὑποστηρίξωσι τὸν ἐξαδελφον τοῦ Ἰσαακίου Κωνσταντῖνον, ὅστις μόνος ἐξ ὧν τῶν τότε στρατηγῶν εἶχε περιστέλλει τοὺς Βλάχους, καὶ ἔπειτα περιβληθεὶς τὸ βασιλικὸν διάδημα ἐπροδόθη εἰς τὸν Ἰσαάκιον ὑπὸ τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ συνεργῶν, καὶ ἐτυφλώθη ὑπ' αὐτόν, ὅπερ μαθόντες οἱ Βλάχοι ὑψοράνθησαν καὶ ἡγαλιάσαντο, οἱ δὲ ἡγεμόνες αὐτῶν Πέτρος καὶ Ἀσάν εἶπον ὅτι ἡ μεγαλύτερα εὐεργεσία ἦν ἡδύνατο ὁ βασιλεὺς νὰ πράξῃ πρὸς αὐτοὺς ἦτο νὰ ἐκκόψῃ τὰς κόρας τοῦ Κωνσταντίνου. Νῦν δὲ οἱ τοῦ Ἰσαακίου

στρατηγοί, οἵτινες καὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἐπρόδωκαν καὶ τὸν Ἀλέξιον Βραναῖν ἐγκατέλιπον, ἀπεφάσισαν νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον, ἀντὶ τοῦ Ἰσαακίου, τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον, οὐδὲν ἦτον ἐκείνου ἀνάξιον ὄντα τῆς ἀρχῆς. Οἱ ἐπὶ τούτῳ συννομόσαντες ἦσαν ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος, ὁ Μιχαὴλ Καντακουζηνὸς ὁ τοῦ Ἀλεξίου Βραναῖ υἱὸς Θεόδωρος, ὁ Ἰωάννης Πετραλεῖρας, ὁ Κωνσταντῖνος Ραοῦλ καὶ ἄλλοι πολλοί, οἵτινες δι' ὑποσχέσεων χρηματικῆς ἱμοιβῆς κατώρθωσαν νὰ προσοικειωθῶσιν ἅπαν τὸ στρατιωτικόν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι πρὶν ἢ ἐκστρατεῦσθαι ὁ Ἰσαάκιος πολλοὶ τῶ εἶχον εἰπεῖ ὅτι προπαρασκευάζεται κατ' αὐτοῦ συνωμοσία ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἐπίστευσε τὰ λεγόμενα ἀποδεικνύνον οὕτως ὅτι, ὅσον ἄθλιος καὶ ἂν ἦτο, ἔσφιν ὅμως ἔχην τινὰ ἠθικῆς, ἧς παντάπασιν ἑσπερεῖτο ὁ Ἀλέξιος. Καὶ ἐξελθόντος λοιπὸν εἰς κωνηγέσιον περὶ Κύνηλα τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου οἱ συνωμοταὶ εἰσάγουσιν εἰς τὴν βασιλείαν σκηνὴν τὸν Ἀλέξιον καὶ ἀναγορεύουσιν αὐτοκράτορα. Ὁ Ἰσαάκιος ἅμα ἀκούσας τὰ γινόμενα ἐτράπη ἀνάνδρως εἰς φυγὴν, ἀλλ' ἀφικόμενος εἰς Μάκρην συνελήφθη ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν τοῦ νέου αὐτοκράτορος καὶ τυφλωθεὶς ἐφυλακίσθη εἰς τὸ πρῶστοιεν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ καλούμενον Διπλοκρόνιον (εἰς Μπεσίκ-τάσι), μετὰ τοῦ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Ἀλεξίου.

Ὁ διὰ τοιαύτης κακοουργίας καταλβὼν τὴν βασιλείαν Ἀλέξιος ἀπέβαλε τὴν τῶν Ἀγγέλων προσωνυμίαν καὶ μετωνομάσθη Ἀλέξιος Γ' Κομνηνός. Ἀρὰ γε ἵνα λησμονηθῇ ἡ συγγένεια αὐτοῦ πρὸς τὸ θῦμα τῆς ἀνοσίτου ἐκείνης ἐπιβουλῆς ἢ ἵνα περιποιήσῃ πλείονα εἰς ἑαυτὸν λαμπρότητα, παριστάμενος ὡς ἀπόγονος τοῦ περιφανοῦς τῶν Κομνηνῶν οἴκου; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἅπαντες οἱ ἄρπαγες τῆς βασιλείας ἐν Βυζαντίῳ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ καταδεικνύωσιν ἐν τοῖς ὀνόμασιν αὐτῶν τὴν πρὸς τοὺς νομίμους βασιλικοὺς οἴκους συγγένειαν. Καὶ ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι θέλομεν ἴδει τὸν βασιλεῖα Ἰωάννην Καντακουζηνὸν προσεπωνυμιούμενον παραδόξως Ἀγγελον Κομνηνὸν Παλαιολόγον Καντακουζηνόν, ὃ ἔστι συνάπτοντα τῷ ἰδίῳ ὀνόματι τὰς προσωνυμίας ὅλων τῶν βασιλικῶν οἴκων. Ὅσοι ἐκυρίαρχησαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλ' ἂν ὁ Ἀλέξιος Γ' προχείρως ἐπωνομάσθη Κομνηνός οὐδεμίαν προσφωκείωθη διὰ τοῦτο τῶν ἀρετῶν τοῦ μεγάλου ἐκείνου οἴκου.

Πρώτῃ αὐτοῦ πράξει ἐπῆρξε νὰ διανεμῇ εἰς τοὺς συνωμοτάς καὶ εἰς τὸν στρατὸν ὅλα τὰ χρήματα τοῦ στρατιωτικοῦ ταμείου τὸ ὅλον συνεπήγαγεν ὁ Ἰσαάκιος κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα δὲν ἤρκεσαν νὰ κορέσωσιν αὐτούς, παρέσχεν εἰς τοὺς αἰτουμένους γαίας καρποφόρους καὶ δημοσίας εἰσφοράς. Ἀφροῦ δὲ ἐξέλιπον καὶ ταῦτα, ἀπένειμεν ἀξιώματα οὐχὶ ἱερατικῶς ἀλλ' ὅπως ἔτυχε κατὰ τὴν ἐκείνου ἀπαίτησιν. Ἐπειτα δὲ ἀμέσως κατέλιπε τὴν κατὰ τῶν Βλάχων ἐκστρατείαν καὶ ἐπανήλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἡ πολυπράγμων καὶ πολυμήχανος σύζυγος αὐτοῦ Εὐφροσύνη ἢ Δοῦκαινα παρεσκεύασεν αὐτῷ εὐπρεπῆ τὴν δεξίωσιν. Καὶ μετὰ τὴν ἀφίξιν δ' αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσάν τὰ πράγματα ὑπ' ἐκείνης μᾶλλον ἢ ὑπὸ τούτου ἐκυβερνῶντο, ἐχούσης συνεργούς τὸν τε ἐραστὴν αὐτῆς Βατάτζην καὶ τοὺς δύο ἀγερῶνους γαμβροὺς, Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον καὶ Ἰσαάκιον Κομνηνόν. Ἀλλὰ, ὅστισδήποτε καὶ ἂν ἐκυβέρνην τὰ πράγματα, ἡ μὲν ἐσωτερικὴ παραλυσία ἐκορυφώθη, οἱ δὲ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι ἀπέβησαν εἴπερ ποτὲ φοβεροί· ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος περιήλθον εἰς ἀθλίαν κατάστασιν· ὁ μέγας δούξ, δηλαδὴ ἀρχιναύαρχος, Μιχαὴλ Στρυφνός, σύγγαμβρος ὢν τοῦ βασιλέως, ἐκένωσε παντὸς μακροῦ πλοίου τὰ νῆωρια, πωλήσας τὰς ἀγκύρας, τοὺς γόμφους, τὰ πρότωνα, τὰ ἱστία καὶ σφετερισθεὶς καὶ σπαταλήσας πάντα τὰ ἐκ τούτου προκύψαντα

χορήματα. Τὰ δὲ λείψανα τοῦ στόλου μετῆρχοντο ἀναφανδὸν πειρατείας. Ἐξ πλοῖα ἀπεστάλησαν εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον ὑπὸ τὸν Κωνσταντίνον Φραγκόπουλον, λόγῳ μὲν νὰ ἔξετάσωσι τὸ φορτίον πλοίου τινὸς περὶ Κερασσοῦντα ναυαγῆσαντος, πράγματι δὲ νὰ σκυλεύσωσι πάντα τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ὅσα εἴτε ἀνέπλεον ἐκ Βυζαντίου εἴτε κατέπλεον εἰς αὐτό. Πράξας δὲ τοιαῦτα ἀυστολῶς ἐπὶ δύο μῆνας καὶ ἄλλους μὲν τῶν ἐμπορῶν φρονέουσας, ἄλλους δὲ ἀπολέμψας ὑπέρου γυμνοτέρους, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, αὐτὸς μὲν μηδὲν παθὼν, πρόξενος ὅμως γενόμενος πολλῶν κακῶν εἰς τὸ κράτος· διότι μεταξὺ τῶν οὕτω ληστευθέντων ὑπῆρχον καὶ Τοῦρκοι ἐξ Ἰκονίου ἔμποροι καὶ Πισᾶται. Ὅθεν οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν πολλὰς κατὰ τῶν ἐφ' ὧν πόλεων ἐπιδρομὰς, οἱ δὲ Πισᾶται, οἵτινες, ὡς προείπομεν, καὶ ἀφοῦ κατεστάνθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξηκολούθουν πειρατεύοντες εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, λαβόντες ἤδη εὐλογον ἐκ τοῦ ἀδικήματος ἐκείνου ἀρομὴν ἐνέβαλον εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ μόλις καὶ μετὰ βίας τῇ 1196 ἐξεβλήθησαν ἐκείθεν τῇ συνδρομῇ τῶν Ἑνετῶν. Ἀλλὰ τοῦτο πάλιν ἔδωκεν ἀρομὴν εἰς ἔχθροπραξίας μεταξὺ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποικιῶν, ὅπου ἐπεκράτησε δεινὴ ἀναρχία. Συγχρόνως νέος παρέστη εἰς μέσον Ψευδαλέξιος, ἀλλ' ἐδολοφονήθη. Καὶ ὁ ἐξωσθεὶς δὲ ἐν τῇ μεταξὺ ἐκ Κύπρου ὑπὸ Ριχάρδου τοῦ Λεοντοθύμου Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἐξήτησε νὰ ἀνακτήσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, ἀλλ' ἐδηλητηριάσθη. Ὡσαύτως οἱ Σελτζούκοι, οἵτινες εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Ψευδαλέξιου, ἐξημενίσθησαν διὰ χρηματικῶν καὶ ἄλλων δωρεῶν. Ὅτι, ὅμως, ἔσωσε τότε τὰς περιλιπομένας ἐτι ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ κτήσεις εἶναι ὅτι, ἀποθανόντος τῇ 1193 τοῦ Κελιδῆ Ἀρσλάν Β', οἱ δέκα αὐτοῦ υἱοὶ ἐδιχονόησαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ μὲν Γκαγιασεδδὶν Καΐχοσου Α' ἤρξεν ἐν Ἰκονίᾳ 1193—1200 καὶ 1205—1211, ὁ δὲ Ροκνεδδὶν εἰς Τοκάτιον, 1193—1203, ἐνθ' οἱ ἄλλοι ἀδελφοὶ ἔλαβον μικροτέραις κτήσεις. Οὐδὲν ἦτον πᾶσαι τοῦ κράτους αἱ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐπιχειρήσεις ἀπέτυχον, ὥστε ἐδέησε νὰ διατελέσῃ ἀπλῶς ἀμυνόμενον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὥπας ἐν Εὐρώπῃ τοὺς Βουλγαροβλάχους, οὕτω καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ εἶχεν ἀντικαλῶς προσέτι τοὺς πολυαριθμούς Ἀρμενίους. Ἀπὸ δυσμῶν δὲ παρέστη ἐπὶ μίαν στιγμὴν καὶ ἕτερος δεινὸς πολέμιος, ὁ τοῦ Φρειδεरिकου Βαρβαρόσσα υἱὸς καὶ διάδοχος Ἑρρίκος ⁽¹⁾ Σ', ὅστις, γενόμενος κύριος καὶ τῆς Σικελίας, ἀπήτησεν, ὡς κληρονόμος τῶν ὑποτεθημένων δικαιωμάτων τοῦ πατρὸς τῆς νήσου ἐκείνης βασιλεῖως, πᾶσαν τὴν μεταξὺ Λυδραχίου καὶ Θεσσαλονίκης χώραν, ἥ ἀντ' αὐτῆς φόρον ὑποτελείας 50 κεντηναρίων χρυσίου, ἥτοι, 5.400.000 δραχμῶν

Ἑρρίκος Σ' αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας.

(Ἐκ τῆς ἐκ χειρογράφου
ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

(1) Ὁ Ἑρρίκος Σ' εἶχε νυμφευθῇ τὴν θυγατέρα καὶ κληρονόμον τοῦ Γουλιέλμου Β' τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας, Κωνσταντίναν.

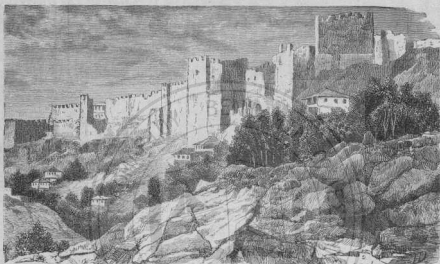
τοῦ τότε νομίσματος. Καὶ περιώρισε μὲν ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ τοῦ Ἀλεξίου τὸν ἀπαιτηθέντα φόρον εἰς 16 κεντηνάρια ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τὸ ποσὸν εὗρέθη ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ διὰ τὴν σπατάλην τῆς αὐλῆς. Ὡστε ἐδέησε νὰ ἐπιβληθῇ φόρος ἑκτακτος, τὸ καλούμενον Ἀλ-λαμανικόν, καὶ μὴδὲ τούτου μὴ ἀρκούντος πολλὴ ἐγένετο καταπίεσις πρὸς εὐφροσιν χρημάτων καὶ αὐτοὶ οἱ τάφοι τῶν βασιλέων ἐτυμβωρυχίσθησαν, ὅτε ἀποθανόντος τοῦ Ἐρρίκου τῷ 1197 ἐπὶ ἤλθον ἐμφύλιοι ἐντὸς τοῦ κράτους αὐτοῦ ἀνωμαλῖαι, ἡ δ' Ἀνατολὴ ἀπὸ ἀπλάγῃ τούτου τοῦ ἀπὸ δυσμῶν κινδύνου.

Ἀλλὰ τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἐξηκολούθει πάσχον τὰ πάνδενα ἀπὸ τῶν Βουλγαροβλάχων, τῶν ὁποίων ἡ ἐπανάστασις κραταιουμένη ὁσημέραι ἐμελλε νὰ παραγάγῃ ἤδη ὀριστικῶς τὸν πολιτικὸν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ πολιτισμοῦ χωρισμόν. Ὁ μὲν Ἀσάν ἐφρονεῖτο ὑπὸ τοῦ βογιάρου Ἰβράγκο, ὅστις ἤλπισε καὶ τὴν βασιλείαν αὐτὴν νὰ καταλάβῃ, διότι ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Ἀσάν Ἰωάννης ἦτο ἀνήλικος, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ συνάρχων Πέτρος ὀλίγους ἐφαίνετο ἔχον ὁπαδοὺς εἰς Τέρονβον. Ἀλλ' ὁ Ἰβράγκο, καίτοι συμμαχίσας μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡγετῆς καὶ ἡναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὁ δὲ Πέτρος ἀνεγνωρίσθη παρὰ πάντων ὡς βασιλεὺς. Ἐδολοφονήθη ὁμως καὶ οὗτος μετ' οὐ πολὺ. Τότε δὲ παρέστη εἰς μέσον ὁ τρίτος τοῦ Ἀσάν καὶ τοῦ Πέτρου ἀδελφὸς Ἰωαννίσσης ἡ Καλοϊωάννης, ὡς ἐπινόμαζεν αὐτὸς ἑαυτὸν, ὅστις εἶχε μὲν ἄλλοτε παραδοθῇ εἰς τὸν Ἰσαάκιον ὡς ὁμηρος, ἤδη δὲ δραστηρεύσας εἰς τὰ ἴδια ἀνηγορεύθῃ βασιλεὺς καὶ ἤρξε τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Βλάχων ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη, 1197—1207. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μὴ δυνάμενοι οἰκᾶν νὰ τὸν καταβάλωσιν ἀντέταξαν αὐτῷ τὸν τε προερχόμενον Ἰβράγκο καὶ ἄλλον τινὰ ἄρχοντα βλάχον τοῦ γένους, ὀνόματι δὲ Στραζομῆρ ἡ Χρυσόν, ὡς ὀνομάζουσιν αὐτὸν οἱ Ἕλληνες. Ἀλλ' ἀμφοτέρω, καίτοι ἔλαβον συζύγους ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ χρήματα, ἀνεκρηύχθησαν ἀνεξάρτητοι ὁ μὲν Ἰβράγκο ἐν Φιλίππουπόλει, ὁ δὲ Στραζομῆρ ἐν Προσάκῳ καὶ Στρουμνίτζῃ ὥστε τοεῖς ἤδη ἀπέβησαν οἱ πολέμιοι ἀντὶ ἐνός, δεινότητος δὲ συμφορὰς ἐπαθον οὐ μόνον ἡ Θράκη καὶ ἡ Μακεδονία ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Ἠπειρὸς καὶ αὐτὴ ἡκυρώς Ἑλλάς, διότι ἐνεία τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἀλεξίου καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοστράτωρ Μανουὴλ Καμύτζης, ὅστις εἶχεν ἀγωνισθῇ τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων, ἡναγκάσθη νὰ στασιάσῃ καὶ ἐμβαλὼν εἰς Πελαγονίαν καὶ Θεσσαλίαν ἐζήτησε νὰ ἰδρύσῃ ἴδιον ἐνταῦθα κράτος ὠφελούμενος ἐκ τῆς κοινῆς ἐπικρατοῦσης δυσαρρεσκείας καὶ ἀναρχίας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐπὶ τέλους ἅπαντες οὗτοι οἱ δευτερεύοντες στασιασταί, Ἰβράγκο, Στραζομῆρ, Καμύτζης, ἀπέτυχον, ὑποκίψαντες μᾶλλον εἰς τὰς ραδιουργίας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς ἢ εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτῆς δύναμιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγαροβλάχων Ἰωαννίσῃν συνωμολογήθησαν συνθήκαι, δι' ὧν ἐπετράπησαν αὐτῷ πᾶσι αὐτοῖς αἱ κατακτήσεις.

Συγχρόνως κάκιστα εἶχον τὰ πράγματα καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν μικρῇ Ἀσίᾳ. Ἐν τῇ πρωτεύουσῃ αἱ στάσεις ἦσαν σχεδὸν ἀδιάκοποι. Τῷ 1201 ὁ λαὸς ἀπέλυσεν ἐκ τῆς φυλακῆς τὸν κολλυβιστὴν Καλομόδιον, ἔτρεφεν εἰς φυγὴν τὸν φρουράρχον Ἰωάννην τὸν ἐπιλεγόμενον Λαγών ἐπυρόβησε τὰ τζαμία (1), τὰ ὁποῖα εἶχον ἄλλοτε κτισθῇ αὐτόθι χάριν τῶν παρεπιδημούντων Σαρακηνῶν ἐμπόρων καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ

(1) Συμφώνως πρὸς τὴν μεταξὺ τοῦ Ἰσακίου Ἀγγέλου καὶ Σαλαβδίνου συνωμολογηθεῖσαν συνθήκην. Ὡς ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἰπωμεν ἄλλαχού, τὸ πρῶτον ἐν Κωνσταντινουπόλει *δζαμιον* (τόπος συναθροίστως) ἢ *μασιγίδιον* ἐκτίσθη ἐπὶ Λέοντος Γ'.

ἀναγορεύσει ἕτερον βασιλεία. Μετ' ὀλίγον μάλιστα Ἰωάννης τις Κομνηνὸς Παχὺς ἐπιλεγόμενος κατέλαβεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ κατετροπώθη ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Ἀλέξιου. Μικρὸν δὲ πρότερον ἐστασίασεν ἐν Καρίᾳ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὁ νέος καὶ τολμηρὸς Μιχαὴλ Ἀγγελὸς ὁ τοῦ θείου τοῦ βασιλέως, τοῦ σεβαστοκρατόρος Ἰωάννου, νόθος υἱός, ὃν θέλομεν ἴδει βραδύτερον ἰδρυτὴν γενόμενον ἐν Εὐρώπῃ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἑλλάδος (¹). Ἦδη δὲ ὁ Μιχαὴλ Ἀγγέλως ἠτήθη μὲν ὑπὸ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων, καταφυγὼν ὁμῶς πρὸς τοὺς ἐν Ἰκονίᾳ Τούρκους καὶ λαβὼν παρ' αὐτῶν ἐπικουρίαν ἐδήλωσε πᾶσαν τὴν περὶ Μαϊανδρὸν χώραν, ὃ δ' Ἀλέξιος στρατεύσας κατ' αὐτοῦ,

Τὰ τείχη τῆς Τραπεζοῦντος.

Νοεμβρίῳ 1200, δὲν ἡδυνήθη νὰ καταβάλλῃ ὁριστικῶς. Καὶ ἐπὶ τέλος μὲν ὁ νέος οὗτος συνεβιάσθη πρὸς τὸν βασιλεῖα, ἀλλὰ μέγα τῆς βορείουδυτικώτερης (²) μικρᾶς Ἀσίας μέρος ἀπεσπάρθη ἔκτοτε ὁριστικῶς ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Εἶπομεν καὶ ἄλλοτε ὅτι ὁ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ υἱὸς Μανουὴλ εἶχε δύο υἱούς, τὸν Ἀλέξιον καὶ τὸν Δανιὴλ. Ὁ Μανουὴλ τυφλωθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου ἀπέθανε μικρὸν ἔπειτα, τῷ 1186 ὃ δὲ προσβύτερος τῶν παίδων αὐτοῦ, ὁ Ἀλέξιος, κατέφυγεν ἅμα μετὰ τὴν τύφλωσιν τοῦ πατρὸς του, τετραετὴς μόλις ὢν, πρὸς τὴν θείαν του Θάμαρ, τὴν μεγάλην βασιλίδαν τῆς Γεωργίας (1184—1212), ἣτις μένεα πνέουσα κατὰ τῶν Ἀγγέλων παρέσχεν εἰς τὸν ἀνεμνίον της, ἅμα ἡλικιωθέντα ὀπωσοῦν περὶ τὸ 1200 ἔτος, τὸν τρόπον τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν Τραπεζοῦντα, τὴν Λιμνίαν, τὸν Κερασσοῦντα, τὸ Οἰναῖον, τὴν Σινώπην, τὴν Κίδρον, τὴν Ἀμαστριν, ἅσασαν τὴν Παφλαγονίαν, ἅπαντα τὸν Πόντον. Ἐν μόνῃ δὲ τῇ Ἀμιοφ διεσώθη τότε ὁ τελευταῖος Γαβρᾶς ὡς βασιλικὸς τοπάρχης καὶ κατόπιν ὡς ἴδιος τύραννος.

[* Ἀνακριβέστατα ταῦτα. Ἡ μεγάλη βασίλισσα τῆς Γεωργίας, θυγάτηρ καὶ διά-

(¹) Τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου.

(²) Τῆς βορειοανατολικώτερης.

» δοχος τοῦ Γεωργίου Β' καὶ μήτηρ τοῦ Γεωργίου Γ'· ἡ Σεμίραμις τοῦ Κανκάου, ἡ κα-
 » λουμένη ὑπὸ τῶν Γεωργιανῶν βασιλεῦς (μεφρέ), ὅπως ἡ Μαρία Θηρεσία ὑπὸ τῶν
 » Οὐγγρων (ren). ἄλλ' οὐχὶ ὅπως αὕτη διὰ τὸ μὴ ὑπάρχειν ἐν τῇ γλώσσῃ τῇ ἱβηρικῇ θη-
 » λυκὸν τύπον τῆς προσηγορίας, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀρρενωπὸν καὶ ἀνδρωδῶς βασιλικὸν ἦθος
 » καὶ πολιτικὸν μεγαλεῖον αὐτῆς, οὐδεμίαν ἔχει στενὴν συγγένειαν καὶ σχέσιν πρὸς τὸν
 » Ἀνδρόνικον ἢ τοὺς παῖδας αὐτοῦ. Ἦτο μάλιστα ἡ βασίλισσα ἐκείνη ἐχθρὰ πρὸς τὸ
 » ἡμέτερον κράτος ἀφαίρεσασα ἀπ' αὐτοῦ πόλεις καὶ χώρας παρὰ τὸν Φάσιν καὶ ἐν
 » Ἀρμενίᾳ. Ὅλος αὐτὸς ὁ μῦθος περὶ Θάμαρ τῆς Γεωργίας ὡς θείας τοῦ Ἀλεξίου, εἰς
 » ὄν, πλὴν τοῦ Παπαρρηγοποῦλου ἐπίστευσαν καὶ ἄλλοι προήλθεν ἐκ τῆς συμπτώσεως
 » καὶ ὁμωνυμίας τοῦ ὀνόματος τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ καὶ
 » θείας τοῦ Ἀλεξίου Θάμαρ πρὸς τὸ τῆς βασιλείας τῆς Γεωργίας (1). Ἡ Θάμαρ ἡ θυ-
 » γατήρ τοῦ Ἀνδρονίκου οὐσα γυνὴ ἀγαθὴ καὶ δραστηρία κατώρθωσε τὴν ἡμέραν τῆς
 » ἐν Κων/πόλει ἐναντίον τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπαναστάσεως νὰ φύγῃ ἐπὶ πλοίου μετὰ τὸν
 » δύο ἀνεψιῶν αὐτῆς (υἱὸν τοῦ Μανουὴλ καὶ ἐγγόνον τοῦ Ἀνδρονίκου), παραλαβοῦσα
 » καὶ ὅσα ἡδύνατο νὰ λάβῃ χρήματα, συνοδοῦς ἔχουσα καὶ ἱκανοὺς λογάδας τοῦ Βυζαν-
 » τίου εἰς τὴν Λαζικήν. Ὁ Ἀλέξιος ἀναρρήθεις ἤδη κατὰ τὴν φυγὴν ὑπὸ τῶν ἀκολουθη-
 » σάντων αὐτῷ Βυζαντινῶν, ἀναγνωρισθεὶς δὲ καὶ ἐν τῇ Λαζικῇ ὡς αυτοκράτωρ, ἀφοῦ
 » ἐγένετο μετὰ τινα χρόνον ἐντλήεῖ καὶ στρατολογήσας ἄνδρους ἐν τῇ χώρᾳ ἐπῆλθε μετὰ
 » τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Δαυὶδ κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος καὶ καταλαβὼν αὐτὴν εὐκόλως ἐξέ-
 » τεινε τὸ κράτος ἐπὶ πλείστον τῆς βορείου ἀκτῆς τοῦ Εὐξεινου διὰ τὸν ἴδιον δυνά-

(1) Ἐν ταῖς συγγένειαις τις πορρωτάτη ὁμοιοτήτης μεταξὺ τοῦ οἴκου τοῦ Ἀνδρονίκου ἢ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἢ ἔτι. Εἶναι γνωστὸν ὅτι πολλοὶ ἡγεμονικαὶ οἶκοι τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ Ὁθωνος Α' καὶ τοῦ Βλαδимиру τῆς Ρωσίας μέχρι τῶν ἀρχόντων τῆς Βουλγαρίας ἐκλαδοῦσιν εἰς τὸ συνάγει κληρονομίαν πρὸς τὸν βασιλικὸν οἶκον τοῦ Βυζαντίου. Εἶδομεν δὲ ὅτι ὁ τῆς Γεωργίας βασιλεὺς Βαγρατ Παγκράτιος ἐνερκερῆθη μετὰ τῆς ἀνεμίας τοῦ Ρωμανοῦ Γ' Ἐλένης. Τοιαύτη τις κληρονομία μεταξὺ τοῦ οἴκου τῶν γεωργιανῶν καὶ τοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἀρχηγέτου τοῦ οἴκου τούτου Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Ὁ τότε βασιλεὺς τῆς Γεωργίας Δαυὶδ Β' (1089—1125) ὁ Ἀνορθωτὴς (Ἀγαμαντζεβελί) τὴν μὲν πρεσβετήριον θυγάτηρα αὐτοῦ Θάμαρ ἔδωκεν εἰς γάμον πρὸς τὸν ἡγεμόνα τοῦ Σιρβάν (ἐν Κανκάσφ), τὴν δὲ νεώτεραν αὐτοῦ Κάταν εἰς τὸν τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Α' ἐγγονον, υἱὸν τῆς Ἀννης Κομνηνῆς (τῆς καισαρίσσης) καὶ τοῦ καισαρὸς Νικηφόρου Βρυεννίου Ἀλεξίου. Τὴν ἐκ τοῦ γεωργιανοῦ χρονικοῦ γενικῶς γνωστὴν ταύτην ἱστορίαν παραδίδει καὶ ὁ J. Ζωναρῆς ἐν παρόδῳ μνημονεύων τοῦ γεγονότος καὶ ἀφ' ὁποῦ μνησκός οὐ κατ' ἦν ὥραν ἔπνευεν ἡδὴ τὰ λοιπὰ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ὁ υἱὸς αὐτοῦ (Καλοϊωάννης) ἐξελημένος τοῦ θαλάμου ἐν ᾧ ἔξπνευεν ὁ πατὴρ ὑπὸ γεωργιανῶν πρέσβειν τὸ πρῶτον προσεκινήθη ὡς βασιλεὺς (Ζων. τόμ. Γ' σ. 761) («οἱ πρέσβεις τῇ ἐξ Ἀβασίας κομιθεσθῆ παιδί καὶ νυμφευομένη τῷ μεῖζονι τῶν υἱῶν τοῦ καισαρὸς ἔκειθεν συναπτοτάλησαν καὶ ὀπτηνηκότες (τῷ Καλοῖω) ἀννῇ) ἐπιλάλαζάν τε καὶ προσεκύνησαν»). Ὁ Ἀλέξιος ὁ νυμφευθεὶς μετὰ τῆς Κάτας τὸ ὄνομα τῆς νόμφης δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ζωναρά, ὅπως δὲν μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ γαμβροῦ ἐν τῷ γεωργιανῷ χρονικῷ) διορίσθη εἰς τὰ μέγας δούξ ἐν τῷ κατὰ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Νορμανδοῦ τῆς Σικελίας πολέμῳ (ιδ. Δουκαγ. Familie Byzantinen σ. 177). Ἡ Κάτα ἐγκατεβίω ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ γεωργιανῶν χρονικόν. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ Κάτα ἡ θυγάτηρ τοῦ Δαυὶδ Β' πατὴρὸς τῆς μεγάλης Θάμαρ, ἦτο μεγάλη θεία τῆς Θάμαρ ταύτης, ἥτις οὕτω συνεδέτο διὰ πόρρω συγγενείας πρὸς τὸν οἶκον τῶν Κομνηνῶν καὶ πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον, ἀφοῦ ἡ μεγάλη θεία αὐτῆς ἦτο γυνὴ τοῦ ἀπὸ θυγατρὸς ἐγγόνου τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Α', υἱοῦ τῆς Ἀννης Κομνηνῆς, μεγάλῃς θείας τοῦ Ἀνδρονίκου, συγγενείας ὀγδόου τοῦλάχιστον βαθμοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ Θάμαρ ἡ διὰ συγγενείας δεκάτου βαθμοῦ συνδεμένη πρὸς τὸν Ἀλέξιον Κομνηνὸν τὸν ἰδρωτὴν τῆς βασιλείας Τραπεζοῦντος δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ θεία πρὸς πατὴρ τοῦ Ἀλεξίου τούτου. Τοιαύτη θεία ἦν ἡ τοῦ Ἀνδρονίκου ἀδελφὴ θυγά-

- Β' ΒΑΛΕΥΘΕΝΤΕΣ
- 13 Νίκος με Νικόλ σ'αυτὴν Ἀντωνία Κωνσταντίνου
 - 16 Σπ. Διονυσίου & Κωνσταντίνου
 - 17 Σπ. Νίκοι με Νίκοι
 - 18 Σπ. Κωνσταντίνου & Νίκοι
 - 19 Νίκοι με Νίκοι & Κωνσταντίνου
 - 20 Νίκοι με Νίκοι & Κωνσταντίνου
 - 21 Νίκοι με Νίκοι & Κωνσταντίνου

ΧΑΡΤΗΣ
ΤΗΣ ΜΕΛΑΙΝΙΚΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΘ Ε. Μ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

$$K(\lambda) = \frac{1}{\lambda^2} \frac{d}{d\lambda} \left(\lambda^2 \frac{d}{d\lambda} \right)$$

Elastic

[illegible]

ΒΟΣΠΟΡΟΣ

ΑΣΙΑΝ ΣΤΕΓΗΝ ΕΚΒΑΛΩ ΟΥΡΑ ΚΑΙ ΜΕΣ ΠΟΝΤΟΥ

BOYΣ Η
ΑΜΑΛΙΑ
είτα
ΥΣΟΥΘΑΙΣ
ή
ΜΟΝΤΑΓΙΟΥ

Καλπός

Π	Ρ	Θ	Π	Θ	Ν	Τ	Ι	Σ
---	---	---	---	---	---	---	---	---

- > μεων. Ἡ Θάμαρ μάλιστα καὶ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτῆς Γεώργιος Γ' παρεσκευάζοντο
 > εἰς πόλεμον ἐναντίον τοῦ Ἀλεξίου, ὅτε ὁ τοῦτον ἀδελφὸς νικηφόρως προήλυνεν (1215)
 > μέχρι Ἡρακλείας καὶ Νικομηδείας. Εἰκάσεται μάλιστα ὑπὸ τοῦ Φαλλμεράνερ ὅτι ἡ παρὰ
 > τὰς παραινεύσεις τοῦ Δαυὶδ μὴ μετὰβασις τοῦ Ἀλεξίου εἰς τὸν στρατὸν ἵνα ἐπέλθῃ
 > κατὰ τῆς Νικαίας καὶ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχεν αἰτίαν τὴν κατὰ τὰ νῦντα
 > αὐτοῦ παρασκευαζομένην γεωργιανὴν στρατείαν (ιδ. Fallmerayer, Geschichte des
 > Kaiserthums von Trapezunt σ. 58—59 ».]

Ἀλλὰ καὶ τῶν μεσημβρινωτέρων εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν, ἥτοι τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν, ἡ κατὰστασις ἦτο σφόδρα ἀνώμαλος. Προκειμένου δὲ νὰ εἰπωμεν περὶ αὐτῶν τινα, θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἐνὸς τῶν εὐφρεστερώων, τῶν χρηστοτέρων καὶ τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τῶν χρόνων τούτων. Ἀπὸ τοῦ 1178 ἀρχιεργάτευσεν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος ὁ Χωνιάτης, πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ

ἐκ τοῦ Μανουὴλ τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀλεξίου Θάμαρ καὶ ἐκ τῆς ὀνομασίας ταύτης προήλθεν ἡ σύγχυσις αὐτῆς πρὸς τὴν Θάμαρ τὴν μεγάλην. Περὶ τούτου δίδει ἡμῖν ἱκανὰς νῦξεις τὸ γεωργιανὸν χρονικὸν ἀφηρούμενον ὅτι βασιλεύοντος Γεωργίου Β' ἐν Γεωργίᾳ, ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνὸς ἀφίκετο εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ ἔτυχε λαμπρὰς καὶ εὐμενεστάτης ὑποδοχῆς. Ὁ Γεώργιος Β' ἔδωκε αὐτῷ τὸν Θεὸν διότι ἤλθοιεν αὐτὸν τοιαύτης τιμῆς τῆς ἐπισκεψάσης ἡγεμονόπαιδος· ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου Κωνσταντινουπόλεως καὶ δὴ παροῦσθαι ἐξαδέλφῳ, ὡς λέγει ὑπερηφάνως τὸ γεωργιανὸν χρονικόν, τοῦ Μεγάλου Μανουὴλ, «*καυχήσασθαι πάσης τῆς λύσεως καὶ αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων*». Ὁ Γεώργιος Β' ἐν ταῖς στρατείαις αὐτοῦ καὶ ταῖς στρατιωτικαῖς ἐπιθεωρήσεσι συνοδεύετο ὑπὸ τοῦ Ἀνδρόνικου, ὃν ἐθαύμαζον πάντες· ἔδωκε δ' αὐτῷ μέγα πλῆθος κτήσεων φρουραλικῶν, ὁλοκλήρους χώρας πρὸς κάσποισιν.

Τὰ περὶ ἐπισκέψεως τοῦ Ἀνδρόνικου εἰς τὴν πόλιν τοῦ Γεωργίου Β' ἐπικυροῦνται ἐμμέσως ὑπὸ τῶν ἡμετέρων χρονολογῶν, οἵτινες ἀντιστρέφουσι περὶ τῆς μακρᾶς ἡλικίας τοῦ Ἀνδρόνικου παρὰ τὴν Κασπίαν καὶ ἐν Γεωργίᾳ (ὡς ἐρρήθη ἐν τῷ κεμένῳ τοῦ βιβλίου). Κατὰ τὸ γεωργιανὸν χρονικόν ὁ Ἀνδρόνικος ἦλθεν εἰς Γεωργίαν ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ (ὁ Ἀνδρ. εἶχε τρεῖς υἱοὺς ἐκ τῆς νομίμου συζύγου καὶ δύο ἐκ τῆς Θεοδόρας παλλακίδος) καὶ τὰς ἀδελφάς (ὡς τοιαῦται νοθεύονται ἰσως θυγατέρες ἐκ παλλακίδος). Ταῦτα ἐγένοντο τῷ 1166—70. Βραδύτερον, ὡς ἐρρήθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὁ Ἀνδρόνικος διαλλαγείς μετὰ τοῦ Μανουὴλ διατρίβει ἐν Οἰνίῳ τοῦ Πόντου. Φαίνεται ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἐν Γεωργίᾳ διατρίβων ἐκτίσασθαι πύλιν, οἶον (Ἀλεξίου;) καὶ θυγάτερα Θάμαρ καλομένην, κατὰ τὸ τοσούτου ἐν τῷ ἡγεμονικῷ οἴκῳ τῆς Γεωργίας τιμώμενον ὄνομα ἢ καὶ πρὶν ἢ μετὰ τῆς Γεωργίας, εἶχε καλεῖσθαι οὕτως θυγατέρα αὐτοῦ ἵνα φανῇ ἀρεστὸς τοῖς Γεωργιανοῖς. Καὶ αὕτη ἡ ἑμις φαίνεται ὅτι βασιλεύοντος τοῦ πατρὸς (μετὰ τὸ 1183 ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν).

Ὅτι δὲ καὶ υἱὸν κατέλειπεν ἐν τοῖς ἐν Καυκάσῳ μεγάλοις κτήμασι μαρτυρεῖται πως ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς μεγάλης Θάμαρ. Κατὰ τὸ γεωργιανὸν χρονικόν (γαλλικὴ μετάφρασις Brosset τόμ. I σ. 412—13), ὅτε ἡ Θάμαρ εἰ καὶ βασιλεύοντος ἔτι τοῦ πατρὸς ἀναγορευθεῖσα (τῷ 1178) βασιλεῖσα καὶ συνάρχουσα τῷ πατρὶ μετὰ τὸν τοῦτον θάνατον εἰμνε μόνῃ κυρίαρχος (1184) καὶ οἱ σέμβουλοι αὐτῆς συνεβουλεύοντο περὶ τοῦ μέλλοντος συζύγου αὐτῆς, μετὰ τῶν ἄλλων προτεθῆναι ὡς νυμφίος καὶ «ὁ παρ' ἡμῖν (ἐν Καυκάσῳ) διατρίβων Κομνηνὸς ἡγεμονόπαις». Ἐπειδὴ περὶ Ἀνδρόνικου, ὅστις τότε ἦν ἡδὴ βασιλεὺς ἐν Κωνιπόλει, δὲν δύναιτο νὰ γίνῃ λόγος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ, ὁ δὲ τῷ 1204 εἰς Λαζικήν φυγὸν ἔργονος αὐτοῦ Ἀλέξιος τότε ἦν βρεφόος ἢ νήπιον, ὁ ὡς νυμφίος προταθεὶς ἔλιν ἡγεμονόπαις ἢ πάντως εἰς ἐκ τῶν νομίμων ἢ πιθανώτερον νόθων υἱῶν τοῦ Ἀλεξίου, οὗς εἰλογον ἦτο νὰ ἐγκυατοστήσῃ ἐν τῷ Καυκάσῳ ὡς πρίγκιπας ἐπὶ τῶν ἐκεῖ ἐντεταμένων κτήσεων αὐτοῦ, ὡς δὲ εἵπομεν, φαίνεται ὅτι ἐκεῖ διατρίβει ἐπὶ μακρὸν καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Θάμαρ καὶ ἔνεκα τῆς ἐκεῖ δυνάμεως κατορθῶθαι ἢ ἐκείσε ἀπὸ Κωνιπόλεως φυγῇ καὶ ἡ ἐκεῖθεν γενομένη κατάληξις τῆς Τραπεζοῦντος. Ὅτι οἶκος Ἀνδρόνικου ὑπῆρχεν ἐν Καυκάσῳ μαρτυρεῖ πιθανώτατα καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐν Σάκχετ τῆς Γεωργίας πριγκιπικοῦ οἴκου Ἀνδρονικάτοφ.

γνωστού ήδη εις ἡμᾶς ἐκ τῆς χρονογραφίας αὐτοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου. Ἡ πατρις αὐτῶν, αἱ ἐν Φρυγίᾳ Χῶναι, ἦτο μία τῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, αἵτινες διασωθεῖσαι ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως διετήρουν ἐτι ἀκέραιον τὸν ἑλληνικὸν χαρακτήρα. Χῶναι⁽¹⁾ δὲ ἐκλήθησαν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι αἱ Κολοσσαὶ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, αἵτινες ἐπὶ μὲν τῶν ἀρχαίων Περσῶν ἦσαν πόλις μεγάλη καὶ ἰσχυρά, βραδυτέρον ὅμως, ὅτε ἐκτίσθησαν πλησίον αὐτῶν αἱ Ἱεράπολεις καὶ ἡ Λαοδίκεια, παρήγκμασαν καὶ κατήντησαν ἐπὶ Στραβόνος καὶ Πλινίου ἀπλοῦν πόλισμα. Εἰς Κολοσσάς ἐν τούτοις συνεκροτήθη μία τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος τὴν γνωστὴν αὐτοῦ ἐπιστολήν. Κατὰ δὲ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, εἰς ἣν εὐρισκόμεθα, αἱ Κολοσσαί, μετονομασθεῖσαι Χῶναι, εἶχον ἀναίτιον τὸ πάλαι ἀξίωμα, διότι ὁ Νικητᾶς λέγει αὐτάς «πόλιν εὐδαίμονα καὶ μεγάλην», ἐκθειάζων μάλιστα τὸν ἀρχαγγελικὸν αὐτῶν ναὸν «μεγέθει μέγιστον καὶ κάλλει κάλλιστον ὄντα καὶ θαυμασίας χειρὸς ἅπαντα ἔργον». Ἀλλὰ ὅσον λαμπρὰ καὶ ἦν ἦσαν τότε αἱ Χῶναι, τὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια καὶ οἱ ὀνομαστότεροι τῶν λογίων ἀνδρῶν ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινῶν πόλει. Ὅθεν ὁ πατήρ τοῦ Μιχαήλ, ἀφοῦ ἐπεμελήθη ἐν τῷ τόπῳ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ τὴν περὶ τὰ γραμματικά καὶ τὰ ποιητικά προκαταρκτικὴν μάθησιν τοῦ νέου τούτου, ἐξέπεμψεν ἔπειτα αὐτὸν εἰς τὴν βασιλεύσαν, ἵνα συμπληρώσῃ ἐκεῖ τὴν ἐκπαίδευσίν του.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει συνέβαινε τότε, ὡς προειπεῖν ἐβόλκεν, ἀξιωμαθύνοντες τι διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ μεταβολή. Ἐνθ' ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς ἐμαραινέτο καὶ ἡτοιμάζετο νὰ παραδῶσῃ τὰ ὄπλα, προέκυπτεν εἰς μέσον ἄλλη ἑλληνισμοῦ φάσις, ἥτις ἐμελλε νὰ περιποιήσῃ νέαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα ζωὴν καὶ νὰ προκατασκευάσῃ πόρρωθεν νέας αὐτῇ τύχας. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς εἶχε διακλυσθῇ ἐν Ἀσίᾳ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ ὅλος οὗτος διεμορφώθη ἀπὸ τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς καὶ ἔπραξε μὲν πολλὰ καὶ μεγάλα ἀλλ' ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν δὲν εἶχε καὶ οὐδὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἑλληνισμοῦ (2) ἔφερεν, ἐκλήθη δὲ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἑλληνισμός, διότι πράγματι ἦτο μία τῶν ποικίλων μεταμορφώσεων ὅσας ἔλαβεν ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἑλληνικὴ ἐθνότης καὶ ἰδίως διότι ἐλάλει τὴν ἑλληνικὴν χριστιανικὴν γλῶσσαν. Ναὶ μὲν ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτὸν ὑπῆρξεν ἀείποτε εὐαριθμὸς τις λογίων τάξεις, ἥτις διὰ τῆς μελέτης τῶν

Τὸ ὄνομα τὸ ἐβραϊκόν (ἰουδαϊκόν) τῆς νύμφης τοῦ Ἰουδα Θάμαρ, ὅπερ ὡς καὶ τὸ Δαυὶδ συχνῶς ἀπαντᾷ ἐν τοῖς ἡμεροσὶ τῆς Γεωργίας, ὡς καταγομμένος, καθὰ ἐκινῶντο, ἀπὸ Δαυὶδ καὶ Σολομῶντος ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ἰουδα, ὅπως καυχῶνται καὶ οἱ ἡμεῖς τῆς Ἀβροσηνίας ὡς καταγομνοί ἀπὸ Σολομῶντος καὶ τῆς βασιλείας Σαβᾶ, μετηνέχθη οὕτω καὶ εἰς Βυζάντιον καὶ ἀνευρίσκομεν αὐτὸ ἐν τῇ δεσποίνῃ τῆς Ἡπειροῦ Θάμαρ. Καὶ ἡ θυγάτηρ δὲ τοῦ ἀντιχρῆς Γ. Φραντζῆ ἡ αἰχμαλωτισθεῖσα περὶ τὸν ὅτον Τούρκων ἄλλωσιν τῆς Κων/πόλεως καὶ ἀποθανοῦσα μετ' ὀλίγον ἢ ἐν Ἀδριανουπόλει ἐν τῇ σουλτανικῇ χαρμῇ ἐκαλεῖτο Θάμαρ. Κατ' ἀξίωσιν αὐτῶν δὲ σύμπτωσιν ὁ Φραντζῆς οὗτος ὡς *πρωτοβεστιάριος* καὶ ἐμπιστος σύμβουλος τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ἱκανὸν χρόνον ἐδαπάνησεν εἰς ὁδοποιρίαν εἰς τὴν Γεωργίαν, διαπραγματευόμενος περὶ συνοικεσίου τοῦ αὐτοκράτορος (εἰς τρίτον γάμον) μετὰ ἡγεμονόπαιδος τοῦ μετ' (βασιλέως) Γεωργίου Ζ' τῆς Γεωργίας· καὶ ἦν ἡδὴ συντετελειμένη ἡ νύμφη καὶ γεωργιανὴ ἡγεμονόπαις ἐμελλε νῦν ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου, ὅτε ἡ τραγικωτάτη καταστροφή τῆς μερίσσης τῶν ἱστορικῶν τραγυδιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀποτόμως καὶ τραγικῶς διέκοψε τὴν ἐξέλιξιν τοῦ εἰδύλλου τούτου.

(1) Νῶν Χῶνες (ἀσχημος κῶμη).

(2) Τὸ Ρωμαῖος ἦν ἐτι τὸ ἔθνικόν (ὅπως εἶναι καὶ σήμερον ἐτι), ἀφοῦ οἱ Λατῖνοι καλοῦνται ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου αὐτοῦ μισρορμαῖοι=μισῆλληνες.

ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραφέων καὶ παραδόσεων διетήρει οἰκειότητά τινα πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν, ἀλλ' ἡ τάξις αὐτῆ τῶν ἀνθρώπων διетέλεσεν ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἀφανῆς καὶ ὅλως ἀμέτοχος τῶν δημοσίων πραγμάτων. Μόλις δὲ ἀπὸ τῆς 11ης ἑκατονταετηρίδος ἔφαιεν εἰς μέσον ἀξιώσεις πολιτικῆς ἐνεργείας. Καὶ κατ' ἀρχάς, ὡς ἡξέυρομεν ἤδη, αἱ ἀξιώσεις αὐταὶ ἀπέβησαν ὀλέθρια εἰς τὴν τύχην τοῦ κράτους· διότι ἡ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἐκείνην οἰκείωσις δὲν ἐπενήργησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας εἰς τὸν πρακτικὸν τῶν ἀνθρώπων τούτων βίον, ἀλλὰ παρήγαγε μόνον παρ' αὐτοῖς ἡ τὴν οἴσιν ἀνυποστάτου τινὸς ὑπεροχῆς, ὅπως συνέβη εἰς τὸν Ψελλὸν τὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος διὰ μόνῃς τῆς ἐπιτηδειότητος ἣν ἐκέκτητο τοῦ νὰ συρράπῃ ἀναπαίστους καὶ λάμβους, ἡ τὸν πόθον κακοζήλων τινῶν ἀπομιμήσεων, ὅπως συνέβη εἰς τὴν Εὐδοκίαν τὴν Μακρεμβολίτισσαν, ἣτις ἔγραψε τὴν Ἰωνιάν. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου αὐτῆ τῶν πραγμάτων ἡ βία ἠνάγκασε τὴν ἑλληνοκοπούσαν μᾶλλον ἢ ἑλληνίζουσαν ἐκείνην μερίδα ἀπ' ἐνὸς μὲν νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὴν θναυστίαν τῶν Κομηνῶν, ἀπ' ἐτέρου δὲ νὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τῆς μελέτης τοῦ προπατορικοῦ ἑλληνισμοῦ πρακτικώτερα διδάγματα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτε ἐφθασεν αὐτόθι ὁ νέος Μιχαὴλ Χωνιάτης.

Πολλοὶ μὲν ὑπῆρχον εἰσέτι αὐτόθι καθὼς καὶ βραδύτερον πολλοὶ ἔμελλον νὰ ἐπαρξωσιν ἄνθρωποι παρ' οἷς ἡ μελέτη τῆς ἀρχαιότητος δὲν παρήγεν εἰμὴ ψυχράς τινας μιμήσεις ἐμφαινούσας θλιβεράν ἑλλειπὴν αὐτοτελοῦς διανοητικοῦ βίου. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν πρὸ πάντων τότε οἱ ἀδελφοὶ Ἰωάννης καὶ Ἰσαὰκ Τζέτζης, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος εἶναι γνωστότερος καὶ ἔγραψεν εἰς ἑξαμέτρους στίχους «Ίλιακά ἢ τὰ πρὸ Ὀμήρου, καὶ Ὀμήρου καὶ τὰ μετ' Ὀμηρον». Πολλοὶ ὅμως ὅλῳι βαπτιζόμενοι εἰς τὸ ζωοποιὸν ρεῖμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐξήρχοντο ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας ταύτης ὅλως ἀνακαινισθέντες καὶ προσελάμβανον ἐξ αὐτῆς οὐ μόνον εὐφυΐαν, χάριν, ζωηρότητα περὶ τὸν πνευματικὸν βίον ἀλλὰ καὶ τόλμην περὶ τὸν ἐνεργόν. Οἱ ἄνθρωποι αὗτοι εἶχον ἀρχίσει νὰ ἔχωσι τὴν συνείδησιν ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰμὴ ἀναξωπυρούμενος, δὲν δύναται δὲ νὰ ἀναξωπυρῇθῃ εἰμὴ διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας μετὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Καὶ τῶντὺ βλέπομεν παρ' αὐτοῖς τὰς δύο ταύτας κυρίας ὑποστάσεις τῆς ἐθνότητος ἡμῶν ἐναρμονίως ἐνομύνας ὅπως εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐνῶνται ἐναρμονίως ἐν τῇ 4ῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τῶν Βασιλείων, τῶν Γρηγορίων, τῶν Συνεσίων. Ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἀπέτυχεν, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς 12ης ἑκατονταετηρίδος ἀρξαμένη ἀπὸρὸς διὰ πολλῶν ἔτι ἐπέπρωτο νὰ διέλθῃ δοκιμασιῶν, ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ θριαμβέσῃ καὶ ν' ἀποτελέσῃ τὴν πρώτην ἀφετηρίαν τῆς τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ διαπλάσεως. Κυριώτατος δὲ ἀντιπρόσωπος τῆς χρισίμου ταύτης τοῦ ἑλληνισμοῦ τροπῆς περὶ τὰ μέσα τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἦτο ὁ Εὐστάθιος, τὸ ὅποιον γνωρίζομεν ἤδη τὴν ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης διαγωγὴν καὶ τὴν περὶ τῆς ἀλώσεως ταύτης πραγματείαν καὶ τοῦ ὁποίου τὸ θεωρητικὸν αἶμα καὶ πρακτικὸν πνεῦμα, ἡ χριστιανικὴ αἶμα καὶ ἑλληνικὴ φύσις δύνανται νὰ λογισθῶσιν ὡς ὁ τύπος τῆς τότε κυοφορουμένης ἀναβιώσεως.

Ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης ἐφθασεν εἰς Κωνσταντινουπόλιν πρὶν ἢ ὁ Εὐστάθιος προχειρισθῇ τῆς Θεσσαλονίκης ἀρχιεπισκόπος· καὶ διетέλεσεν οὐ μόνον μαθητῆς ἀλλὰ καὶ σύνοικος τοῦ ἐξάρχου ἐκείνου ἀνδρὸς ὥστε ἐποτίσθῃ δαφνιδὺς τὰ νάματα τῶν μεγαλοφρόνων ἀναμνήσεων, τῶν χαρισμάτων ἰδεῶν, τῶν γενναίων συγκινήσεων καὶ ἐνταῦτ' τῶν ὑψηλῶν χριστιανικῶν δογματικῶν καὶ τῶν σωτηρίων ἠθικῶν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου παραγγελιῶν ἐκ τοῦ συναπαρτιζομένου τῶν ὁποίων προέκειτο νὰ διαπλάσθῃ ἡ νέα ἑλληνικὴ ἀνατροφή.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Εὐστάθιος ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην. Δὲν ἔπαυσεν ὅμως οὐδὲ

τότε ἡ μεταξὺ αὐτῶν σχέσις, ἀλλ' ἐξηκολούθητε δι' ἁλλήλων γ' ὑ' ας, τῇ: ὁποίας περιεσώθησάν τινες ἐπιστολαί. Ἐν αὐταῖς ζωγραφίζεται πρὸ πάντων ἡ βαθεῖα θλίψις τοῦ Μιχαήλ διὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ διδασκάλου ἐκείνου καὶ φίλου καὶ εὐεργέτου, καὶ ἡ ἀλαστος εὐγνωμοσύνη δοσάκις ὁ Εὐστάθιος εὐκαυχόχτας ἀτέστελλεν αὐτῷ ἀπάντησιν τινα. Συχναὶ εἶναι δὲ καὶ αἱ ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τῆς μυθολογίας καθὼς λόγου χάριν, ὅτε ὁ Μιχαήλ περιεπλάκη ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς δυσχέρειάν τινα, ἥτις δὲν ἐξηγείται καθαρῶς, καὶ ἀπαλλαγεῖς ἀπ' αὐτῆς διὰ μεσιτείας τοῦ ἐν Θεσσαλονύκῃ ἀρχιερέως, γράφει πρὸς αὐτόν· «Καὶ τὸ μὲν κρήδεμνον τῆς Ἰνούς οὐκ οἶδα ὅτι ποτὲ τῷ τλήμῳ Ὀδυσσεὶ σνεναισῆνεγκεν, ὅτε θαλαττοχθοῦντι τοῖς στέρνοις αὐτοῦ ὑπεταίνετο. Τό γε μὴ σὸν γράμμα, ὃ ἐν τοῖς στέρνοις φέρω, τὸ πᾶν ἡμῖν καὶ τὸ ὅλον τῆς σωτηρίας εἰργασται, καὶ ταῦτα ὅτε οὐκ ἦν ἡμῖν ἐλπίς τοιοῦθα καλοῦ, τὸ ἄσυχον εἰδῶσι τῆς σῆς ἀγιότητος». Ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἐνοχλήσεως ἐκείνης ἀπαλλαγὴ ὑποκαθίσταν ὀλίγον τὰς ὁρῆς τοῦ Μιχαήλ, ὅστις φαιδρότερος γενόμενος ἀστείζεται χαριέστατα περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου σταλέντος γραμματοκομιστοῦ. Ὁ γραμματοκομιστὴς οὗτος συνέπεσε νὰ εἶναι ἄραφ προσελθὼν εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ὁνομασθεῖς ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μωσῆς, ὃ δὲ Μιχαήλ, ἀφοῦ εἶπεν ἀνωτέρω ὅτι δὲν ἤλπιζε νὰ ἀξιώθῃ τῆς προστασίας τοῦ Εὐσταθίου εἰδὼς τὸ πολυάσυχον αὐτοῦ, προστίθισιν· «Ὡ; μᾶλλον ἂν ἐπετείμην τὸν αἰθιοπικὸν τοῦτον γραμματοκομιστὴν εἰς λευκοχρῶτα μεταβαλεῖν ἢ γράμμα τῆς ἱεροστάτης σου ψυχῆς μετὰ χεῖρας ἄοτι λαβεῖν ὃν πᾶν καταλήλως εἰς Μωσὴν ἐξερέξω διὰ τὸ οἶον ἐκ γνόφου κατέρχεσθαι ὅλον ὑπόζωφον. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ ἐπόμενον συλλογίζομαι, ὅτι καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ πλάκας κομίζει τὰ παρὰ σοῦ γράμματα. Μήποτε δὲ ὃ δέσποτα, καὶ βάτω καιόμενῃ που ὀρειβατῶν ἐντετύχηκεν, εἰς οὐκ ἐνόησεν ἀποστρέψαι τὰς ὕψεις, καὶ παρὰ τοῦτο τὸ πρόσωπον κατησβάλωτο; Ἀλλ' ὁ μὲν ἔως ἡμῖν γραματοφορεῖ καὶ μὴ νύει λευκάς περὶ σοῦ ἀγγελίας, καὶ εἰς ἄγγελον φωτὸς καὶ ἡμέρας νύκτων τετάσσεται, κἂν ἐπιδερμίδι σαρκὸς μελαινὴν σιάσεται». Ὁ μέλλων ἀρχιερεὺς γράφων πρὸς ἄλλον ὄντα ἥδη ἀρχιερεὰ μεταχειρίζεται ἐλευθερώτερον ὁλοσφύην τὴν παλαιὰν γραφήν. Ἐντοὺς ὅμοις εἶναι, ὅπως προσηκεῖ, ἐμβριδέστερος περὶ ταῦτα. Ἐν μᾶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ εἰκονίζων τὸν Εὐστάθιον ἀπὸ τῆς μετέωρου τῶν ἀρετῶν χώρας συγκαταβαίνοντα πρὸς τοὺς ταπεινότερους τῶν θνητῶν καὶ ἔπειτα αὐθις ἀναβαίνοντα εἰς τὴν μετέωρον αὐτοῦ διατριβὴν φθάνει εἰς ἀληθὲς ὕψος λόγου αἰνιττόμενος τὸ τῆς Γενέσεως ἐκεῖνο· «Καὶ ἰδοὺ κλίμας ἐσθρηγμένη ἐν τῇ γῇ, ἥς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν» καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς». Ταύτην τὴν εἰκόνα ἔχων κατὰ νοῦν ὁ Μιχαήλ ἀναφωνεῖ «ὦ γραμμάτων, ἃ διὰ τὸ συνεγῶς ἄλλα ἐπ' ἄλλους ἀρμόττεσθαι καὶ συντίθεσθαι βασιμίδας οὐκ ἀκόμψως θεῖη τις ἄν, δι' ὧν πρὸς χθονίους ἡμᾶς κατιέναι προσητικῶς οὐκ ὀκνεῖς ὃ τὰς ἀναγωγὰς τῶν ἀρετῶν πάλαι καὶ νῦν ἀνερχόμενος» ὡς ἐντεῦθεν εἰ καὶ μὴ τῷ χορῷ τῶν ἀγγέλων ἐντάττεσθαι, παρ' ἀγγέλους γοῦν οὐδὲν ἢ βραχύ τι ἐλαττοῦσθαι καὶ σέ, ἄτε τὴν αὐτὴν ἐκείνους ἀναβαίνοντα καὶ καταβαίνοντα κλίμακα».

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐστάλη ἐκ Χωνῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Μιχαήλ καὶ ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Νικήτας, πρὸς ὃν ἐκείνος προσηνέχθη ὡς πατὴρ, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐτιμῆθη παρὰ τούτου, δι' ἅπαντος τοῦ βίου. Ὁ Νικήτας προήχθη βραδύτερον εἰς ὑψηλὰ τοῦ κράτους ἀξιώματα, ἐσυγγένευσε μεθ' ἐνὸς τῶν περιφανεστέρων οἰκῶν τῆς πρωτεύουσας, λαβὼν συζυγον τὴν ἀδελφὴν τῶν συγλητικῶν Μιχαήλ καὶ Ἰωάννου τῶν Βελισσαριωτῶν, ἀπογόνων λογιζομένων τοῦ μεγάλου Βελισσαρίου· περιεπλέχθη εἰς ποικίλα πολιτικὰ πράγματα· παρευρέθη εἰς τὴν πτώσιν τῶν Κομνηνῶν, εἰς τὴν πτώσιν τῶν Ἀγγέλων, εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, συνέδραμεν

εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς ἐν Νικαίᾳ βασιλείας τῶν Λασκάρεων· ἀλλ' οὐδέποτε ἔπαυσεν ἐνθυμούμενος καὶ συμβουλευόμενος τὸν ἐν στενωτέρῳ κύκλῳ διαβιώσαντα Μιχαήλ, καὶ ὅτε ἐν τῇ ἰστορίᾳ του λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρῃ τὸν ἀρχιερέα Ἀθηνῶν, ἐγκαυχόμενος ἀνακηρύττει ὅτι οὗτος εἶναι ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ πολὺ καθυπέρτερος κατὰ τὸν λόγον καὶ τὴν ἀρετὴν. Ὁ δὲ Μιχαήλ πάλιν συνεκέντρωσεν ἐπὶ τῆς ἀγαπητῆς ἐκείνης κεφαλῆς ἅπαν τὸ φίλτρον καὶ ἅπασαν τὴν φιλοτιμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ. Ὅτε δὲ γέρων ἤδη ταλαίπωρος καὶ ἐξόριστος εἰς Κέα, ἀφοῦ οἱ Φράγκοι ἐγένοντο κύριοι τῶν Ἀθηνῶν, ἔλαβε τὴν εἶδησιν τῆς ἀποβώσεως τοῦ Νικίτα, ἐξέβαλεν ἐν τῇ μονωδίᾳ ἣν περὶ αὐτοῦ ἔγραψε φωνὴν γοερὰν, οἷα δὲν ἐξέρχεται εἰμὴ ἀπὸ στέρνων πατρικῶν. Ἐν τῇ μονωδίᾳ ταύτῃ ὁ Μιχαήλ ἀπονέμει καὶ ὑπεροχὴν τινα εἰς τὸν ἀδελφόν του, λέγων ὅτι αὐτὸς μὲν ἐμελέτησεν θεωρητικῶς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀρχαῖότητα, ἐνῶ ὁ Νικίτας ἀνεξέτησεν ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ τὰς αἰδίους ἀρχὰς τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ τελείου, καθ' ὅς ἐρρῶθιμισε τὸν ἅπαντα βίον. Ἀλλ' ἡ μετριοφροσύνη ὑπῆρξεν εἰς τῶν κυριωτέρων χαρακτήρων τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλοι του ἤλεγχον αὐτὸν διὰ τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καὶ λόγον ἔγραψε πρὸς τοὺς αἰτουμένους διὰ τὸ ἀφάενδεικτον. Τῇ ἀληθείᾳ δὲ ἡ μελέτη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀρχαιότητος δι' οὐδέτερον τῶν ἀδελφῶν ὑπῆρξε νεκρὰ καὶ ἄγονος. Ἡ παρατήρησις τοῦ Μιχαήλ ἔχεται ἴσως ἀκριβεῖς τινὸς κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ὁ Νικίτας διαγαγὼν τὸν βίον δὲν μόνον πολιτικῶν περιστάσεων καὶ μεγάλων ἀξιωματίων (διατελέσας ὑπογραμματεὺς βασιλικῆς, ἀρχὼν τοῦ θέματος Φιλίππουπόλεως, ἐκ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ἐπὶ τῶν κρίσεων, γενικὸς λογιστὴς τῶν φόρων, προκαθήμενος τοῦ κοινοῦ καὶ τὰ τοιαῦτα) οὐδέποτε ἐντὸς τῆς τῆς αὐτῆς ἐλημονήσεως τὰς ἀρχὰς, τῶν ὁποίων αἰδὼς διδάσκαλος εἶναι ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης, οὐδέποτε ἀπέβαλε τὴν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων πεποιθήσιν, τῆς ὁποίας κρυφὸς ἀνέξάντητος εἶναι ἡ ἱερὰ ἡμῶν πίστις. Ἀλλ' ἡ αὐτὴ πρακτικὴ ἀρετὴ ἐφωταγωγῆσε καὶ τοῦ ἀρχιερέως τῶν Ἀθηνῶν ἅπασαν τὴν πολιτείαν. Ἡ δὲ μόνη μεγάλῃ αὐτοῦ κατὰ τὸν ἀδελφόν του διαφορά εἶναι ὅτι ὁ Μιχαήλ ἐπορεύθη διὰ χώρας μᾶλλον ἄθορύβου καὶ ὁμαλῆς.

Τρόντι οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐχωρίσθησαν περὶ τὸ 1178, ὅτε ὁ πρεσβύτερος, ὅστις εἶχεν ὁσπασθῇ τὸ ἱερατικὸν στάδιον, προεχειρίσθη ἐν ἡλικίᾳ 38 ἐτῶν ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν. Ὁ θρόνος τῶν Ἀθηνῶν προβιβασθεὶς εἰς τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν ἀξίωμα ἀπὸ ἀπλῆς ἐπισκοπῆς ἐν τῇ ἐνάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ Φωτίου περιελάμβανε ἤδη δέκα ἐπισκοπὰς Ἀυλώνας ἐν Φωκίδι (τῆς ἀρχαίας Ἀμφίσσης καὶ ἔπειτα Σαλῶνος), Λαυλείας καὶ Κορωνείας ἐν τῇ ἄνω Βοιωτίᾳ, Ὁρεοῦ, Εὐρύτου, Πορθμῶν καὶ Καραύτου ἐν Εὐβοίᾳ· τελευταῖον τὰς τρεῖς ἐπισκοπὰς τῶν νήσων Σκύρου, Ἀνδρου καὶ Σύρου. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦτο οὔτε ἐκ τῶν πολυανθρωποτέρων οὔτε ἐκ τῶν ἐμπορικωτέρων τοῦ κράτους· ἐν αὐτῇ τῇ κυρίως Ἑλλάδι αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἡ Λακεδαίμων ἦσαν ἀσυγκρίτως ἀνώτεραι κατὰ τοῦτο τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ὥς ἡξέυρομεν ἤδη ἡ μητρόπολις αὕτη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἡξιοῦτο πάντοτε ἰδιαζούσης τινὸς τιμῆς παρὰ τε τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ξένων, σφίζουσα ἔτι ἀμυνδρὰ τινα ἴχνη τῆς ἀρχαίας παιδείας. Οὐδὲν ἦντον ἡ θέα τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἠδύνατο νὰ προσενήσῃ εἰμὴ θλιβεράν ἐντύπωσιν εἰς πᾶσαν γενναίαν καὶ φιλότιμον καρδίαν. Ὁ ἄρχαῖος βίος, τὸ ὅποῖον αὕτη ὑπῆρξεν ἡ κυριωτάτη ἐστία, εἶχεν ἐκλείψει πρὸς καιροῦ· ὁ δὲ μεσαιωνικὸς εἶχεν ἐκλέξει ἑαυτῷ καθέδραν ἄλλην, τὴν ἐν τῷ μέσῳ δύο θαλασσῶν καὶ δύο πορθμῶν καὶ δύο μερῶν τοῦ κόσμου ἐνθρονισμένην βασιλίδαν τῶν πόλεων. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι καθ' οὗς χρόνους ὁ Μιχαήλ ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐβασίλευεν ἔτι αὐτόθι ὁ λαμπρὸς Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ ὅτι δὲν εἶχον ἔτι ἐπέλθει αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας προῖστορήσαμεν ἐπὶ Ἀνδρονίκου

καὶ τῶν δύο Ἀγγέλων. Ἐν ἔτει 1178 ἡ Κωνσταντινούπολις διετεῖρε ἀκόμη ἅπασαν τὴν αἴγλην τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου. Ἐκεῖ ἤδρευον οἱ μονάρχαι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· ἐκεῖ ὁ τῶν ἀρχιερέων ὑπάτος· ἐκεῖ αἱ μεγάλαι σχολαὶ καὶ οἱ σοφώτεροι τοῦ ἔθνους ἄνδρες. Ἐκε μετεωρίζετο ὁ θόλος τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, τοῦ Παρθενῶνος αὐτοῦ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ· ἐκεῖ ἐστάθμευον τὰ τάγματα τὰ τοσάκις νικηφορήσαντα κατὰ μωαμεθανῶν, κατὰ Βουλγάρων, κατὰ Νορμαντῶν· ἐκεῖ ἐπανηγυρίζοντο οἱ θρίαμβοι τῶν Φωκάδων, τῶν Βασιλείων, τῶν Κομνηνῶν, ἐκεῖ συνέρχοντο οἱ θησαυροὶ τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, τῆς ἄρκτου καὶ τῆς μεσημβρίας. Ἐκεῖ ἐνὶ λόγῳ ἦσαν ἡ ζωὴ ἡ δόξα, ἡ σοφία, ὁ πλοῦτος, ἐνταῦθα δὲ σιγὴ νεκρικὴ καὶ εὐτέλεια. Τὰ περιφανῆ τῆς ἀρχαιότητος μνημεῖα, τὰ ὅποια ἐσφύζοντο τότε ἀεραϊότερα ὅπως οὐδὲν ἢ σήμερον, ἠϋξάνον ἔτι μᾶλλον τὴν λυπηρὰν τῆς ἀντιθέσεως ἐντύπωσιν, μηδεμίαν στιγμὴν λήθης ἐπιτρέποντα εἰς τὸν ἀγωνιῶντα θεατὴν. Ἡ καρδία τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, τοῦ πρότερον ζήσαντος εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν μέσῳ ἀκαταμαχίτων ἀναμνήσεων καὶ σεβαστοῦ ἐτι ἐνεστώτος, δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ συγκινηθῇ ἐνώπιον τῆς πόλεως ἐκείνης, ἥτις ἀποβαλοῦσα τὸ παρελθὸν μεγαλεῖον μηδὲν τοῦ παρόντος προσεκτίσαστο, καὶ ὁ γνήσιος οὗτος Ἕλλην κατέφυγεν ὡς ἄστυλον εἰς τὴν φαντασίαν αὐτοῦ καὶ διὰ ποιήματος τοῦ ὁποίου δὲν περιεσώθη εἰμὴ μόνον τὸ προσοίμιον, ἐξεκόνισε τὸ ἱνδαλμα τῶν Ἀθηνῶν, ὁποίας τας ὤνειρεῦσθαι καὶ ἠγάπησεν ἐν τῇ νεότητι.

Ἐρως Ἀθηνῶν τῶν παλαιοῦ θρυσουμένων
 Ἐγραψε ταῦτα ταῖς σκιαῖς προσαυθίων,
 Καὶ τοῦ πόθου τὸ θάλλον ὑπαναψύχων.
 Ἐπεὶ δ' ἔτ' οὐκ ἦν οὐδαμοῦ φεῦ! προσβλέπειν
 Αὐτὴν ἐκείνην τὴν αἰοίδιμον πόλιν,
 Τοῦ δυσαρτίμου καὶ μακραίωνος χρόνου
 Λίθοις, βυθοῖς κρύφραντος, ἠφαντωμένην,
 Ἐρωτὸλήπτων ἀτεχνῶς πάσῳ πάθος·
 Οἱ τὰς ἀληθεῖς τῶν ποθομένων θέας
 Ἀμνημονύοντες τῶν παρόντων προσβλέπειν,
 Τὰς εἰκόνας ὁρῶντες αὐτῶν ὡς λόγῳ
 Παραμυθοῦνται τῶν ἐρώτων τὴν φλόγα.
 Ὡς δυστυχὲς ἔγωγε, καινὸς Ἰξίων,
 Ἐρῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐκεῖνος τῆς Ἥρας,
 Εἶτα λαβὼν εἰδωλον ἠγλαίσμένης,
 Φεῦ! οἶα πάσῳ καὶ λέγω τε καὶ γράφω!
 Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω,
 Κόνιν δὲ λυπρὰν καὶ κενὴν μακαρίαν.
 Ποῦ δὴ τὰ σεμνὰ τλημονεστάτη πόλιν;
 Ὡς φροῦδα πάντα καὶ κατάλληλα μῦθοις,
 Δίκαι, δικασταί, βήματα, ψῆφοι, νόμοι,
 Δημηγορίαι τε πειθανάγκη ρητόρων,
 Βουλὴ, πανηγύρεις τε καὶ στρατηγίαι
 Τῶν πεζομάχων ἅμα καὶ τῶν ναυμάχων,
 Ἡ παντοδαπὴ Μοῦσα, τῶν λόγων κράτος!
 Ὅλωλε σύμπαν τῶν Ἀθηνῶν τὸ κλέος,

Γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἀμυδρόν τις ἴδῃ.
 Συγγνωστός οὐκοῦν, εἴπερ οὐκ ἔχων βλέπειν
 Τῶν Ἀθηναίων τὴν αἰοίδιμον πόλιν,
 "Ἴνδαλμα ταύτης γραφικὸν ἔστησάμην».

Δὲν αἰσθάνεσθε ὅτι ὁ γράφων ταῦτα ἄνθρωπος εἶναι ἤδη ἄλλότριος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ; Ἡ ποίησις αὕτη ἡμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἄλλα ἐλαττώματα, ἀλλὰ ψυχρὰ βεβαίως δὲν εἶναι. Τὸ ὑπαγορευθῆναι αὐτὴν αἰσθημα εἶναι ζωηρὸν ἅμα καὶ φυσικόν. Ὁ Μιχαὴλ ὁμιλεῖ περὶ Ἀθηναίων μετὰ πόνον ψυχῆς, ὅπως ὁμίλησαν περὶ αὐτῶν ὁ Βύρων καὶ ὁ Σατωβριάνδος, καὶ πᾶσαι αἱ εὐγενεῖς καρδίαι ὅσαι ἐγνώρισαν αὐτὰς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς νεκρώσεως αὐτῶν, μετὰ πόνου ψυχῆς τοῦ ὁποίου ἔχνος δὲν εὐρίσκωμεν εἰς οὐδέναν τῶν προτέρων σιχουργῶν καὶ χρονογράφων. [Εἶναι πρόδηλον ὅτι

Μολυβδοβούλλον Μιχαὴλ Ἀκομινάτου

ὁ Μιχαὴλ ὅπως ὁ Εὐσταθίος ἀνεξιστορήθησαν ὑπὸ τῆς αἵρας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, καὶ εἶναι ἄνθρωποι ἐν πολλοῖς διάφοροι τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπικρατήσαντος ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀσίας. Ἦναι πεπεισμένον δὲ ὅποια μεταβολὴ ἐπῆλθεν ἕκαστε εἰς τὰ πνεύματα, δὲν ἔχομεν εἰμὴ νὰ ἀνοίξωμεν τὴν ἱστορίαν ἣν ἔγραψεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαὴλ, Νικήτας ὁ Χωνιάτης. Ἡ συνειδήσις τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος ἀναφαίνεται καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀφίγησιν πολλὴ ἰσχυρότερα ἢ παρὰ παντὶ ἄλλῳ χρονογράφῳ. Καὶ μέχρι μὲν τινος βλέπετε τὴν συνειδήσιν ταύτην λεληθότως οὕτως εἰπεῖν ὑπάρχουσαν. Ὁ Νικήτας ὁμιλεῖ μὲν πάντοτε περὶ τῶν συγχρόνων γεγονότων ὡς Ἕλλην κατὰ τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν ἀλλ' ἐξακολουθεῖ ὀνομάζων τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς Ρωμαίους, ὅπως ὀνομάζοντο καθ' ὅλην τὴν περίοδον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὅτε ὅμως περὶ τὰ τέλη τῆς ἱστορίας εὐρέθη κατέναντι τῆς ἐσχάτης καὶ φοβερωτέρας ἀπὸ δυσσιμῶν ἐπιδρομῆς, ἥς μετ' ὀλίγον θέλωμεν ἱστορήσει τὰς περιπετείας, αἴφνης ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀποβάλλει τὸ ἐπίσημον μεσαιωνικὸν προσώπειον, ἀποκρούει τὸ ἄλλότριον τὸν Ρωμαίων ὄνομα, περιβάλλεται τὴν καθαρὰν ἑλληνικὴν πανοπλίαν καὶ θρηνεῖ καὶ δίδυρεται ὡς ὁ γνησιώτατος τῶν Ἑλλήνων.

«Ἄλλ' ἤδη μοι καὶ τὸ λέγειν αὐτὸ ἐπιλείπειν, ἀνακράζει, ὅσα καὶ σῶμα συμφνὲς ψυχῇ καὶ ὁμόστολον τῇ τοῦ λόγου σοὶ τροφῇ πόλει συναπιόν τε καὶ συνθανόν. Κωφοῖς τοῖνυν δάκρυσι καὶ στεναγμοῖς ἀλαλήτοις τὰ πολλὰ τῶν θρηνημάτων ἀφοσιωτέον καὶ τοῦ περικτήρω ἀρεκτέον τῆς ἱστορίας εἰρμοῦ. Τίς γὰρ ἀνάσχοι' ἂν ἐπὶ γῆς ἀλλοτριωθείσης ἥδη τοῦ λόγου καὶ βαρβαρωθείσης τέλεον τὰ Μουσῶν ἐπιδείκνυσθαι κρούματα; Οὐκ ἂν ἡσαίμην τὰ βαρβάρων αὐτός, οὐδ' ἐσοίμην παρατέμπων τοῖς ἔπειτα πράξεις πολεμικὰς ἐν αἷς μὴ νικῶσιν Ἕλληνες. Εἰ γὰρ ὁ κῆρος Ἰπποκράτης πολλοὺς μεταπεμπόμενος χρήμασι πρὸς τοῦ τότε Περωσῶν βασιλεύοντος, ὡς ἂν τὰς ὑπ' ἐκεῖνον ἐπισκέψαιτο πόλεις κακῶς παχοῦσας νοσηλεῖς σώματος, οὐδ' ἄκροισ ὥσιν τὰς ὑπερόγκους ὑποσχέσεις ἠνέξατο δέξασθαι, ἔρρειν καὶ οἰμῶζειν τοὺς βαρβάρους ἀφείς, πῶς ἂν εἴην ἐγὼ τὸ βέλτιστον χρήμα, τὴν ἱστορίαν, καὶ κάλλιστον εὖρημα τῶν Ἑλλήνων, βαρβαρικαῖς πράξεσι καθ' Ἑλλήνων χαρίζόμενος; Ἄλλ' οὗτοι μὲν κατὰ τὸν ἐμπρήσαντα τὸν ἐν Ἐφέσῳ ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος

ολέσθισαν αἱστοί τε καὶ ἄπυστοι, μὴδὲ προσήματος γούν τινος ὑφ' ἡμῶν ἀξιούμενοι, ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ ἀνομία κατὰ τοὺς δούλους αὐτοῦ τὸ θεῖον παρακληθήσεται. Οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τέλος ἐπιληθόμενος, ἢ συνέχων ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρομένους αὐτοῦ, μὴδὲ προστιθεὶς τοῦ εὐδοκῆσαι ἔτι, ἀλλὰ πατάσσων ἱσται καὶ θανατῶν ἐπιστρέφων ζωοποιεῖ».

Οὐδέποτε ἴσως ὁ συνδυασμὸς τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος μετὰ τῶν πεποιθήσεων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τῶν δύο τούτων ἀκραδάντων κινήων, ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ ὅλος βίος τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, ἐξεδηλώθη εὐκρινέστερον ἢ ἐν τῇ περιεκτῇ ταύτῃ τῆς τοῦ Νικήτα συγγραφῆς. Ἀλλὰ χαριεστέρᾳ εἶναι ἢ εἰκὼν αὐτοῦ ἐν τῷ ἀκολουθῶν χωρίῳ, ὅπου ὁ Νικήτας ἱστορεῖ τὴν ραγδαίαν ὑπὸ τῶν δυτικῶν κατάκτιναι τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

«Πρόεισι (τὸ βάρβαρον) εἰς πόλιν πρὸς Ἰσθμῷ κειμένην καὶ πάσαι ἀφνειὴν, τὴν Κόρινθον, μεθίσταται πρὸς Ἄργος, περιπατταίνει τοὺς Λάκωνας, ἐς Ἀχαΐαν ἔνθεν προσβάλλει, ἐκ τοῦδε τὴν Μεθώνην μετέρχεται καὶ ὁμῇ πρὸς Πύλον τὴν πατριδα Νέστορος, οἶμαι δ' ὡς Ἀλφειῷ ἐπιστάν, ἀρύσεται τοῦ ρεῖθρου καὶ λούσεται, καὶ μνήμην λήψεται παλαιοῦ χαρίεντος διηγήμετος, καὶ μαθὼν τὸν ποταμὸν τῷ τῆς Ἀρεθοῦσης ὕγραίνονμενον ἔρωτι, Σικελικῆς πηγῆς καὶ παιδᾶς Ἰταλῶν ποτιζούσης, δέδωκε μὴ καὶ αὐτὸ τυραννῆσαν τὸ ὕδωρ γράψαι καθ' ὕψους καὶ δι' Ἀλφειοῦ τοῖς ἐκ τοῦ γένους ἐκεῖσε διασπαρήσειε τὰ καθ' Ἑλλήνων ἀνδραγαθήματα. Ἀλλ' ὦ Ἑλλήν ποταμὲ Ἀλφειέ, ῥεύμα ῥέον δι' ἅμης πόμιον, ἔνιζον ἄκασμα, ἐμτύρευμα ἥρωτος, μὴ δὴ τὰ ἑλλήνια δυσπραγίματα τοῖς ἐν Σικελίᾳ βαρβάροις διατρανώσεις, μὴδ' ἐκτυτὰ θεῆς ὅσα οἱ ἐκ σφῶν ἐπιστρατεύσαντες Ἑλλήσι, καὶ Ἑλλήνων ἐμεγαλοῦργησαν, ἵνα μὴ χοροὶ σπῶσι καὶ παιᾶνες ἡσθῶσι, καὶ πλείους κατάφρωσιν οἱ διάφοροι. Βραχὺ τι ἐπίμεινον. Ἀλλοπρόσαλλος ἡ μάχη, περὶ τὰ ἀνδρώπινα, καὶ νίκη ἐπαμβιβεται ἄνδρας. Οὐδ' Ἀλεξάνδρου φασὶ τὰ ἐπὶ πᾶσιν ἀπρόσκοπα, οὐδ' ἀδιάπτωτος ἡ τύχη παράγει τοῦ Καίσαρος».

Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν Μιχαὴλ Χωνιάτην. Ὅσον εὐγενεῖς, ὅσον ζῶηραι καὶ ἄν ἦσαν αἱ συγκινήσεις τὰς ὁποίας παρήγεν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἡ θεὰ τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας ἤδη προΐστατο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν δὲν ἐλησμογεῖ τὰ ἱερά καθήκοντα τὰ ὁποία ἦτο ἰδίως ἐπιτετραμμένος νὰ ἐκληρωσῇ, στηρίζων τὴν πίστιν κατὰ τῶν ἀδιαλείπτων πειρασμῶν τῆς ἀδιαφορίας, τῆς ἀμαθείας, τῆς κακίας, παραμυθῶν συμφορὰς ἀναποσπάστους ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καθοδηγῶν καὶ νοουμένων τὸν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένον πολυἀριθμον κληρὸν. Καὶ ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν σφωζομένων αὐτοῦ λόγων καὶ ὁμιλιῶν διεξήγαγεν εὐγλώττως καὶ εὐλαβῶς τὰ ποικίλα ταῦτα ἔργα. Οὐδὲ περιορίσθη εἰς τὴν ἡθικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν καθαρῶς ἐκκλησιαστικὴν ἀρμοδιότητά. Ἡ ὁσημέραι αὖθις ἀνωμαλία τῶν πραγμάτων ἠνάγκασεν αὐτὸν πρὸς τοῦτοις νὰ συνηγορήσῃ μὲν παρὰ τοῖς ἰσχυροῖς τῆς γῆς ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκεῖνης, τῆς ὁποίας ἦτο ὁ ἐκ Θεοῦ τεταγμένος προϊστάτης καὶ κηδεμὼν, νὰ ὑπερμαχήσῃ δὲ ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ὡς στρατηγός, καθάπερ πάσαι ποτὲ ὁ Συνέσιος τῆς Κυρήνης, καὶ ὅπως ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, τοσοῦτοι ἀρχιερεῖς ἐπρωταγωνίστησαν ὑπὲρ τῶν ποιμνίων αὐτῶν.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῆς περιφερείας αὐτῆς, τὸ ὄριον τῶν Ἀθηνῶν, ἐνέμετο τότε, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, ποικίλα προνόμια. Δὲν ἀπελείβανε μὲν πλήρη φρόνων ἀτέλειαν, ὡς ἐρρήθη ὑπὸ νεωτέρων τινῶν. Ἄλλ' ἦτο ἀπληλαγμένη πάσης δικαιοδοσίας τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ στρατηγὸς οὗτος οὐ μόνον οὐδεμίαν δικαστικὴν ἡδύνατο νὰ ἐνασκήσῃ αὐτόθι ἐξουσίαν, ἤτις ὑπὸ μόνων τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως διεξήγετο, ἀλλ'

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 1190 ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΔΙΑΚΟΥΣΗΣ ΤΗΣ ΥΠΟ ΛΑΤΙΝΩΝ ΚΑΤΟΧΗΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΜΑ

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΔΙΑΚΟΥΣΗΣ ΤΗΣ ΥΠΟ ΛΑΤΙΝΩΝ
ΚΑΤΟΧΗΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ (1204-1261)

- Βλάνο-Βουλγαρικών Βασιλείων
- Αυτοκρατορίας των Βυζαντινών
- Ελληνικών Βασιλείων της Νικαίας
- Ελληνικών Βασιλείων Τραπεζούντας
- Ελληνικών Δυναστειών της Ηπείρου

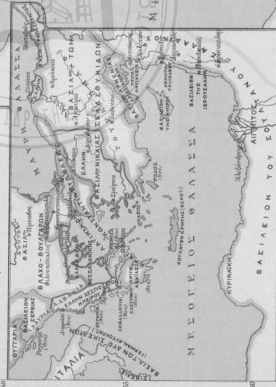
Κλίμα: 1:20000000

ΠΕΡΙΓΡΑΦΜΑ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 1190

- Βουλγαρία
- Σερβία
- Το Σλαβονογιανό Ηράκλειο

Κλίμα: 1:50000000

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΘΝ. ΒΙΒΛ. ΠΑΡΙΑΤΟΥ

ἀπηγορευμένον ἦτο αὐτῷ καὶ νὰ εἰσέλθῃ ἀπλῶς εἰς τὸ τῶν Ἀθηνῶν ὄριον. Ὁ ἔγγειος φόρος (ἢ τοῦ κήσου ἀπαίτησις, τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον) ἦτο μέτριος καὶ αὐταὶ δὲ αἱ εἰσφοραὶ, αἱ πρὸς κατασκευὴν πολεμικῶν πλοίων ὀριζόμεναι, ἦσαν ἐλαφρόταται τῶν ἐπιβεβλημένων εἰς τὰ ὅρια Θηβῶν καὶ Εὐρύπου. Δυστυχῶς τὰ προνόμια ταῦτα πολὺ λάκκις παρεβιάζοντο ὑπὸ τῶν ἐν Θήβαις ἐδρευόντων στρατηγῶν, καὶ μάλιστα καθ' οὓς εὐρισκόμεθα χρόνους, ὅτε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ κυβέρνησις ὀλίγον ἠδύνατο νὰ ἐπιτηρῇ καὶ νὰ συνέχῃ τοὺς κατὰ τὰς ἐπαρχίας ὑπαλλήλους αὐτῆς. Προσφάτως ἔτι τὸ ὄριον Ἀθηνῶν ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ τρεῖς κατ' ἐπανάληψιν, λόγῳ κτήσεως πλοίων, εἰσφοράς πολλῶν βαρυτέρων τοῦ ὁρίου τῶν Θηβῶν καὶ τοῦ ὁρίου Εὐρύπου. Πλὴν τούτου ὁ στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος προφασιζόμενος τὴν προσκύνησιν τῆς ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἀκροπόλεως θεομήτορος εἰσήχθη εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ στρατιᾶς ὀλοκλήρου ἀκολούθων, οἵτινες οὐ μόνον ἐτρέφοντο ὑπὸ τῶν κατοίκων ἀλλὰ καὶ μισθὸν ἀπήτην παρ' αὐτῶν ὑπέρογκον. Ὁ στρατηγὸς ἔχων συνεργοὺς τοὺς κακοηθετέρους τῶν ἐγχωρίων κηφήνων ἐφυλάττει καὶ ἐφορολόγει τοὺς εὐπορωτέρους τῶν κατοίκων, ἄλλους μὲν διότι δὲν προὔπνηθησαν αὐτὸν, ἄλλους δὲ δι' ἄλλας αἰτίας. Καὶ ἔπειτα ψηφίσας βαρύτερον γενικὸν φόρον ἀπήρχετο καταπιέζων πάλιν καθ' ὁδὸν τοὺς κατοίκους καὶ διαπραΐζων πᾶν τὸ προσυγχόν. Ἐνώπιον τοιούτων ἀδικημάτων πολλὰκις ἐπαναληφθέντων ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης δὲν ἐνόμισεν ὅτι ἡμπορεῖ νὰ σιωπῇ. Καί, ἀφοῦ εἰς μάτην ἐζήτησε τὴν θεραπείαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν στρατηγῶν τῆς Ἑλλάδος, διενήργησεν ἀναφορὰν τῶν κατοίκων πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα τῷ 1198, ἡ ὑπομνηστικόν, ὅπως τότε ἐλέγετο, τὸ ὅποιον αὐτὸς συνέταξε καὶ δι' οὗ ἐπεκαλέσατο τὴν μεσολάβησιν τῆς ὑπεράτης ἀρχῆς πρὸς κατάπαυσιν τοῦ δεινοῦ. Τὸ ὑπομνηστικὸν τοῦτο εἶναι γεγραμμένον μετὰ πολλῆς μὲν ὑψηλότητος, μετὰ πολλοῦ δὲ ἄμα θάρρους μαρτυροῦντος τὸν γενναῖον καὶ ἀνεξάρτητον χαρακτήρα τοῦ καλοῦ καγαθοῦ ἀνδρός. «Εἰς τί γοῦν ἡ τοιαύτη ἀπώλεια ἡμῶν. Δέσποτα ἡμῶν ἅγιε, ἐπιφέρει ἐν ἐπιλόγῳ τὸ ὑπομνηστικόν, τοῦ δημοσίου μηδὲν ἐντεῦθεν κερδαίνοντος, μᾶλλον μὲν σὺν ζημιουμένον, δι' ὧν κατὰ βραχὺ μεταναστεύουσιν οἱ πλείους ἡμῶν, καὶ ἐρημιοῦται ὅσον ἤδη ἡ χώρα ἡ ἡμετέρα, ὥς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ κολοβοῦται τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον; Διὰ τοῦτο ὀλίγα ὧν πάσχομεν ἀνενεγκόντες δεόμεθα τῆς φιλανθρωποτάτης ἁγίας βασιλείας σου γενέσθαι καὶ ἐπ' ἡμῖν ἔλεος καὶ κοπάσαι ποτὲ τὸν κατακλυσμὸν τῶν ἐπηρεῶν... (ἐνταῦθα ὀρίζονται διὰ μακρῶν καὶ ἀκριβῶς ὅσα παρακαλεῖτο νὰ διατάξῃ ὁ βασιλεὺς πρὸς σωτηρίαν τοῦ ὑπάρχοντος καὶ τοῦ δημοσίου ταμεῖου, ἥτοι νὰ ἀπαγορευθῇ ἡ τε εἰς τὴν πόλιν εἰσόδος τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ εἰσπραξίς φόρων καὶ εἰσφορῶν πλειοτέρων τῶν κεκανονισμένων' ἔπειτα δ' ἐπέχεται τὸ τέλος τῆς ἀναφορᾶς οὕτως ἔχον). Καὶ τούτων γενομένων σφ'οίμεθ' ἂν ἡμεῖς, σφ'οίτο δ' ἂν καὶ τῷ δημοσίῳ τὰ ἐξ ἡμῶν συνεισφερόμενα' καὶ σφ'όμενοι οὐ πανοσαίμεθα τοῦ ὑπερεῦχεσθαι τῆς ἁγίας βασιλείας σου, ἥς ἀνάξιον δοῦλοί τοι μάλιστα ἐδεήθημεν».

Πολὺ ὁμιος ὑποπτεύομεν ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ἐν τῇ προθυμίᾳ αὐτοῦ τοῦ νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν πόλιν ταύτην πάσης καταπίεσεως ἐνέπεσεν εἰς υπερβολὰς τινάς. Διότι, ὅτε λέγει ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ ὑπομνηστικοῦ ὅτι ὡς ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐκείνων ἐπηρεῶν τὸ ὄριον τῶν Ἀθηνῶν κινδυνεύει νὰ ἀποβῇ *συνδικὴ ἐρημία* καὶ ἐν ἑτέρῳ λόγῳ ἐγκωμιστικῶς εἰς τὸν βασιλέα Ἰσαάκιον τὸν Ἄγγελον, ἀξιοῖ ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν κατήγησε νὰ μὴ ἡμπορῇ νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν βασιλέα οὐδὲ τὸν γενομισμένον χρυσὸν στέφανον' ὅτι κατέστη ἀχρήματος καὶ πενιχρά, καὶ ὅτι θέλει παντάπασιν ἐξαφανισθῇ, ἐὰν δὲν λάβῃ ἀνακούφισιν τινα διὰ τῆς μεγαλοεργοῦ καὶ πλουτοδότιδος δεξιᾶς τοῦ ὑπερετάτου ἀρχοντος, λέγει πράγματα δυσκόλως συμβιβάζόμενα πρὸς τὰς ἄλλας εἰδήσεις ὅσας ἔχομεν

περί της πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς ἀμέσως ἐπομένους χρόνους. Πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς τεκμήριον τῆς εὐπορίας καὶ τῆς πολυανθρωπίας τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὴν τρισκαίδεκάτην ἑκατονταετηρίδα τὸ γεγονός ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἡδυνήθη νὰ ἐπαρξέσῃ ἀφ' ἑαυτῆς κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν συντήρησιν μιᾶς τῶν μεγαλοπρεπεστέρων αὐλῶν καὶ τῶν ἰσχυροτέρων κυβερνήσεων ἐξ ὧλων ὅσαι προέκυψαν ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας, τῆς αὐλῆς καὶ τῆς Κυβερνήσεως τῶν δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον καὶ δὲν ἤθελεν εἶναι δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ, ἐὰν ἐξελαμβάνομεν κατὰ γράμμα τὰς μεμνημορίας τοῦ ὑπομνηστικοῦ καὶ τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ πρὸς τὸν Ἰσαάκιον λόγου.

Κατ' αὐτὸ δ' ἔκειντο τὸ ἔτος 1198, καθ' ὃ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ τοσούτον ἐκθιμῶς ὑπερεμάχει ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς μητροπόλεως αὐτοῦ, πολλὴν ἡσιόανθην θλίψιν μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς ὃν εὐλόγως ὑπελάμβανε ὡς τὸ πρότυπον τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ γνησίου ἑλληνισμοῦ. Ἡ μοναχία ἦν τότε ἔγραψεν εἰς τὸν ἀγίατατον Θεσσαλονίκης κύριον Εὐστάθιον εἶναι ἴσως τὸ κάλλιστον τῶν δειγμάτων τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀρξαμένου συνδυασμοῦ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου περὶ τε τὰ διανοήματα καὶ τὰ αἰσθήματα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔλαβεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μιχαὴλ εἰκαιρίαν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ὠφείλετο μέχρι λόγων μόνον ψιλῶν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν προπατόρων ἐκείνων ἀλλὰ καὶ ἐν ἔργοις ἐμιμεῖτο τὰς ἀρετὰς αὐτῶν. Ἡ πολιτικὴ ἀναρχία, ἣν εἶδομεν ἐπικρατήσαν ἐπὶ Ἀλεξίου Γ' εἰς τε τὰς ἀσιανὰς ἐπαρχίας καὶ τὰς βορειοτέρας εὐρωπαϊκὰς, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ μεταδοθῇ καὶ εἰς τὰς κυρίας ἑλληνικὰς χώρας. Ἡεῖρουμεν ἥδη ὅτι ἐπὶ τοῦ βλαχοβουλγαρικοῦ πολέμου ὁ βαθύπλουτος πρωτοστράτωρ Μανουὴλ Καμπύλης ἐπεχείρησε νὰ ἰδούσῃ ἀνεξάρτητον ἑαυτῷ κράτος ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπέτυχεν ἄλλοι δ' ὅμως μικρότεροι δυνάσται κατέλαβον οὐκ ὀλίγα τῆς Ἑλλάδος μέρη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὰ πρῶτα τῆς τρισκαίδεκάτης, διατελοῦντες σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Εἰς τὰ ὅρη τῆς ἀρχαίας Δολοπίας ἤρχεν Ἀργαφιώτης τις πολέμαρχος, περὶ τοῦ ὁποίου πλεῖστον δὲν γνωθίζομεν. Ἀλλ' ὀνομαστότερος ἀπέβη ὁ δεσπότης Λακεδαιμόνιος Λέων Χαμάρετος. Τῆς Μεσσηνίας κύριος ἦτο ὁ Θεόδωρος Μελισσηνὸς συγγενὴς τῶν Κομνηνῶν ἐκ κηδεστίας. Ἰσχυρότατος δὲ καὶ τολμηρότατος τῶν ἐγχωρίων τούτων ἡγεμονίσκιον ὑπῆρξεν ὁ ἄρχων τοῦ Ναυπλίου Σγουρός. Ὁ πλούσιος οὗτος εὐπατριδὴς εἶχεν, ἐπὶ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου πιθανώτατα, καταστῆ κύριος τῆς πόλεως ἐκείνης. Ἀντὶ νὰ καταπολεμηθῇ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, διετίλει ἐξ ἐναντίας εἰς φιλικὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τὸν στρατηγὼν Ἑλλάδος εἰσέπραξε καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ποσότητά τινα χρηματικὴν λόγῳ κατασκευῆς πλοίων. Τὴν δὲ ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκληρονόμησεν ὁ υἱὸς του Λέων, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν τοῦ Ναυπλίου ἡγεμονίαν μετ' οὐ πολὺ ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ δεσπόσῃ ἀπείσης τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου καὶ ἀπάσης τῆς ἀντολικῆς Ἑλλάδος. Τῷ 1202 κατέλαβε δι' ἀπάτης μὲν τὸ Ἄργος, διὰ ληστρικῆς δὲ ἐπιδρομῆς καὶ αὐτὴν τὴν Κόρινθον. Ὁ αὐτόθι μητροπολίτης Νικόλαος εἶχε, φαίνεται, κατ' ἀρχὰς ἀντιπράξει εἰς αὐτόν. Ἐπειτα ὅμως ὑπέκρινεν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἐξιλέωσε τὸν ἄνδρα διὰ τῶν φιλικῶν αὐτοῦ τρόπων. Ἀλλ' ὁ Λέων Σγουρὸς ἦτο φιλόδοξος ἄμα καὶ ἄπιστος ἄνθρωπος· ἀφοῦ ἐπροσποιήθη ὅτι ἐλησμόνησε τὴν προηγηθεῖσαν διχόνοιαν καὶ ἐκάλεσε τὸν μητροπολίτην εἰς γεῖμα, αἴφνης ἐτύφλωσεν αὐτὸν καὶ κατὰ τῶν σκοπῶν κατεκρήμνισεν. Οὕτω δὲ ἀσφαλίσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς χερσο-

νήσου ἐπεχείρησε δεινὴν τῆς χώρας λεηλασίαν· καὶ ἤδη ἔχων ὡσαύτως στόλον ὑφ' ἐαυτὸν ἐξήλθεν εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ ἀπεφάσισε πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας. Ὅποσον εὐχερῶς ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἀπεδείχθη ἐκ τῆς εὐκολίας μετ' ἧς εἰς γίνοι κύριος τοῦ Ἀργου καὶ τῆς Κορίνθου, μετ' ὀλίγον δὲ εἰσῆλθε καὶ εἰς αὐτὰς τὰς Θήβας. Ἀλλ' ἐν Ἀθήναις ἀντιπαρέστη κατ' αὐτοῦ ἀνὴρ γενναῖος ἅμα καὶ συνετός. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μιχαὴλ, καλέσας τοὺς κατοίκους εἰς τὰ ὅπλα, ἀνῆλθε μετ' αὐτῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, διότι ἡ κάτω πόλις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνθέξῃ, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀσφαλεστέρου ἐκεί-

Μολυβδόβουλλον Λέοντος Σγουρού

νου χώρου ἡγωνισθῇ δι' εἰρηνικῶν λόγων νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Σγουρὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν βουλευμάτων του. Παρέστησεν αὐτῷ ὁπόσον ἀσεβὴς μὲν ἦτο ἐν γένει ἡ μεταξὺ χριστιανῶν γενομένη αὕτη ἀδελφοκτονία, ὁπόσον ἀδίκος δὲ ἡ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν προσβολή. Κατὰ τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Κορινθίων ἠδύνατο ἴσως νὰ ἔχῃ αἰτιάσεις τινάς, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδεμίαν ἔδωκαν αὐτῷ ἀφορμὴν δυσσεβοκείας. Ἐπὶ τείλους ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ τὰς προτέρας φιλικὰς σχέσεις, ὅτε ὁ μὲν Σγουρὸς ἔλεγε τὸν ἀρχιεπίσκοπον πατέρα, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος ἐκινῶντο ὀνομάζων αὐτὸν ἐν πνεύματι υἱόν. Ἀλλ' ὁ ἀνδρὸς ἐκεῖνος παρέμεινεν ἀδυσώπητος καὶ, ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην αἰτίας τινός, ἀπήτησε τὴν εἰς αὐτὸν παραδόσιν νεανίου Ἀθηναίου, τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ θανατώσῃ δὲν ἠξέουμεν τίνος ἔνεκα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ νέος αὗτος ἦτο αἰσχρὸς ἀγγεῖον καὶ διὰ τῆς μόνον πολλοῦς τῶν πολιτῶν εἶχεν ἀδικήσει ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἱεράρχην ἄλλοτε ἐξύβρισεν ὥστε πᾶς ἄλλος ἤθελε προθύμως παραδῶσιν αὐτόν. Ἀλλ' ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀπεποιήθη τὴν παραδόσιν του, διότι ἐπρόσβευεν ὅτι δὲν ἔπρεπεν ἄκριτος νὰ θανατωθῇ καὶ ἰδοὺ ἤξευρεν ὅτι ἡ περὶ αὐτοῦ ἀπαίτησις εἶναι πρόφασις ἀπλὴ, ἣν ἤθελε παρακολουθήσῃ ἰτέρα ἀξίωσις. Τότε ὁ Σγουρὸς προσέβαλε τὴν ἀκρόπολιν, ἐπιρρίπτων κατ' αὐτῆς βέλῃ παντοειδῇ· τότε ὅμως ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἀφ' οὗ ἐπεκαλέσατο τὴν θείαν δόξαν κατὰ τοῦ αἰτίου τῶν κακῶν, ἀνέστη ἀπὸ τῶν τειχῶν διὰ παντοίων μηχανημάτων ἀμυντηρίων καὶ ἐπιθετικῶν. Ὁ δὲ Σγουρὸς ἀπελπισθεὶς νὰ κατισχύσῃ τοιοῦτον ἀντιπάλου ἐπεχείρησε παντοίαν ἡώσιν τῆς κάτω πόλεως ἐμπρήσας τὰς οἰκίας καὶ διαρπάσας τὰ κινητά. Ἐπειτα δὲ ἐνῆλθεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐκυρίευσεν εὐχερῶς τὰς Θήβας, διῆλθε τὰς Θερμοπύλας καὶ ὑπερβάς τὴν Οἶτην εἰσῆλθεν εἰς Λάρισαν, ὥστε ἐφαίνετο προωρισμένος νὰ κυριαρχήσῃ νημεάσης τῆς Ἑλλάδος.

Ὅπως εἶχον τὰ πράγματα κατὰ τὰ πέντε τελευταῖα ἔτη τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὰ τέσσαρα πρῶτα τῆς τρισκαίδεκάτης. Ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐκάθητο ἀνὴρ ἡδεμίαν ἔχων πολεμικὴν ἀρετὴν. Ἡ κυβέρνησις, ἐὰν δύναται ποτε νὰ ὀνομασθῇ κυβερνήσις ἢ ἀφροσύνη καὶ ἡ ἀσωτία, ἡ κυβέρνησις διεξήγετο ὑπὸ τῆς ἀσελγούς καὶ ἀσυνέτου βασιλίδος Εὐφροσύνης καὶ τοῦ νανάρχου Μιχαὴλ Σερυφνοῦ, ὅστις ἄλλον σκοπὸν δὲν ἔχεν εἰμὴ πῶς νὰ σφετερισθῇ ὅσον ἐνδέχεται πλείοτερα χρήματα. Ὁ στόλος ἐπωλήθη ἵνα πληρωθῇ τὸ βαλλάντιον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ· τὰ δὲ περιλιπόμενα τῆς ναυτικῆς δυνάμεως εἴφανα ἐξεπλέμποντο ἐπιστήμῳ ἵνα διαπραξῶσι πειρατείας, αἰτινες προεκάλουν πειρατείας ἅλας τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Γενοαίων καὶ ληστρικὰς τῶν Τούρκων ἐπιδρομάς. Ἐν

Κωνσταντινουπόλει ἐπεκράτει ἀδιάκοπος σχεδὸν ἀναρχία, τὴν ὁποίαν μετὰ κόπου περιέ-
στελλεν ἡ ἐκ ξένων μισθοφόρων συγκειμένη αὐτοκρατορικὴ φρουρά. Οἱ αὐτοὶ ἔνετοί
διετέλουν ἥσυχον κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ συνέδραμον μάλιστα τὴν κυβέρνησιν νὰ περι-
στελλῇ τὰς πειρατείας τῶν Πισατῶν· ἀλλὰ παρεπονούντο ὅτι ἡ κυβέρνησις ἀπαιτεῖ παρ'
αὐτῶν φόρους παρὰ τὰ συντεθειμένα προνόμια, ὅτι προστατεύει μᾶλλον τοὺς Γενουαίους
καὶ ἐν γένει δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ σκανδαλίζονται διαλογιζόμενοι ὅπως ἐυχρὴς ἦτο
ἡ κατάλυσις τῆς ἀσθενοῦς ταύτης βασιλείας καὶ ὁ ὁλοσχερὴς σφετερισμὸς τῶν ὑπ' αὐτὴν
τεταγμένων πλουσιῶν καὶ ἐμπορικῶν χωρῶν, καθ' ὅσον μάλιστα ἐμάνθανον καθ' ἑκάστην
τὴν συνέβαιεν εἰς τὰς χώρας ταύτας. Ἡ μεγάλῃ νήσος Κύπρος εἶχεν ἤδη ὑποκύψει ὑπὸ
τὴν φραγκικὴν κυριαρχίαν· ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ περὶ Τραπεζοῦντα χώρα καὶ ὁ Πόντος
καὶ ἡ Παφλαγονία εἶχον ἀποσπασθῇ ἀπὸ τοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, τοῦ
ἐγγόνου τοῦ Ἀνδρονίκου, διὰ τῆς ἰσχυρᾶς προστασίας τῆς θείας του, τῆς βασιλίδος τῆς
Γεωργίας Θάμαρ· ἐν Κιρίκ δὲ ἐστασίασεν ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος Κομνηνός. Ἀφ' ἐτέρου ἐν
Εὐρώπῃ ἡ βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις ἐδριάζευσεν καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῶν φυλῶν
ἐκείνων ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Πρὸ μικροῦ δὲ εἶδομεν ὅτι καὶ ἐν
ταῖς κυρίως ἑλληνικαῖς χώραις οἱ Χαμάρετοι, οἱ Σγυροὶ καὶ ἄλλοι ἵδρυσαν ἰδίας δυνα-
στείας. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς ἔπνευεν προδήλως τὰ λοιπὰ. Ναι μὲν ἐσώζοντο εἰσέτι
λείψανά τινα τῆς ἀρχαίας καὶ ἐνδόξου αὐτοῦ στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, οἱ Βρανάδες, οἱ
Βατάτζαι, οἱ Παλαιολόγοι, οἱ Λασκάρεῖς, ἐξ ὧν ὁ νέος καὶ ἀνδρείος Θεόδωρος εἶχε προσ-
φάτως συζευχθῇ τὴν μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀλεξίου Γ', χρηθεύσασαν, ἀλλ' οἱ ἄνδρες
οὗτοι στερηθέντες τοῦ κυριωτάτου αὐτῶν ἐρείσματος, τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἄλλοτε ἀκμά-
σαντος μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁμοίαζον ὅσοι κεφαλαὶ ἀνευ σώματος. Ὁ δ' ἐν Εὐρώπῃ
κυοφορούμενος νέος ἑλληνισμὸς τοῦ ὁποίου πρόδρομοι δύνανται νὰ λογισθῶσιν οὐ μόνον
ὁ Εὐστάθιος καὶ οἱ Χωνιάται ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντες ἰθαγενεῖς
δυνάστες· εἶχε μὲν ἀρχίσει νὰ κινῆται, ἐνεργῶν ὅμως ἀνευ ἐνότητος καὶ ἀνευ τῆς προση-
κούσης ἐμπειρίας συνετέλει μᾶλλον εἰς τὴν αὔξησιν τῆς γενικῆς παραλυσίας ἢ εἰς τὴν τῶν
πραγμάτων ἀνόρθωσιν ὥστε, κορυφωθείσης τῆς παραλυσίας ἐκείνης, ἡ ἐλαχίστη ἀνέμου
πνοὴ ἤρκει τῇ ἀληθείᾳ ἵνα ἐπαγάγῃ τὴν πτώσιν τοῦ κράτους.

Ἐπνευσεν δὲ ἀπὸ δυσμῶν καταγίγς σφοδρὸς ἀνέμος, ἥτις εἶναι εὐεξηγήτος. Εἶναι ἄρα γε
ἀνάγκη νὰ ἐνθυμώμεν ἐνταῦθα τὴν διαρκῆ καὶ ἀδυσώπητον τῆς λύσεως πρὸς τοὺς χρι-
στιανούς τῆς Ἀνατολῆς ἔχθροπαθείαν, ἥτις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἀποβῇ τολμηροτέρα ὥς
ἐκ τῆς πρὸ μικροῦ ἐκτεθείσης καταστάσεως τῶν πραγμάτων· Ἀλλὰ παρεκτός τούτου,
ὅπως πολλὰκις συμβαίνει ἐπὶ τοιούτων κρίσεων, ἐπὶ ἧτις καὶ τότε παρόδοξός τις συνδρομὴ
περιστάσεων ἐπιτηδεῖον νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν καταστροφὴν. Τῷ 1198 προσεχωρίσθη ἀρχι-
ερεὺς Ρώμης εἰς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες ἀνελάμβανον ἐκ διαλειμμάτων νὰ προαγά-
γῃσι τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἀρχῆς βουλευσματος, τοῦ ἀεῖποτε
μὲν ὑπὸ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας βυσοδομουμένου, ἀλλ' ἐπιδιωκομένου ἄλλοτε μὲν νωθρό-
τερον, ἄλλοτε δὲ δραστηριώτερον. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ μεγαλουργὸς Ἰννοκέντιος Γ'.
Συγχρόνως σχεδόν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑρρίκου ΣΤ', υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Φρειδε-
ρικοῦ Α' Βαρβαρδέσσα, ἀνιγνωρεύθη βασιλεὺς τῆς Γερμανίας ὁ ἕτερος τούτου υἱὸς Φί-
λιππος, ὅστις ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου Εἰρήνην, τὴν κατ' ἀρ-
χὰς μνηστευθεῖσαν μετὰ τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου τῆς Συκελίας ὥστε ἔκπεσὼν τοῦ θρό-
νου Ἰσαάκιος ἔλαβεν οὕτω προστάτην ἓνα τῶν ἰσχυροτέρων δυναστῶν τῆς Εὐρώπης. Καὶ
περὶ τοὺς αὐτοὺς ὁσαύτως χρόνους προήχθη εἰς τὸ ὑπάτον τῆς ἐνετικῆς πολιτείας ἀξιωμα

ὁ δόγης Ἑρρίκος Δάνδολος, ὅστις ἦτο μὲν ἤδη ἀνὴρ ἐνενηκοντούτης καὶ σχεδὸν τυφλός, ἀλλ' ἐνταῦτ' φιλόδοξος, πανοῦργος, ἐπιτηδεύτατος. Γινώσκων κάλλιστα τὴν ἀθλίαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάστασιν ὁ Δάνδολος ἐβουλεύθη πρὸ καιροῦ τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ. Παρεκτὸς δὲ τῶν πολιτικῶν λόγων εἶχε καὶ προσωπικὴν ἀφορμὴν μίσους κατὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς διότι ἀποσταλεῖς πρὸ τιῶν ἐνταυτῶν πρέσβυς εἰς Κωνσταντινουπόλιν καὶ ἐμσανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἐτοποθετήθη ἐξεπλίτῃς, ὡς λέγεται, τοιουτοτρόπως ὑπὸ τῶν αὐλικῶν ἀπέναντι κατόπτρου, ἐν ᾧ συνεκτροῦντο αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες, ὥστε οἱ προσβλήθέντες ὀφθαλμοὶ τοῦ ἔπαθον ἐκ τούτου δεινῶς. Ἰδῶμεν νῦν πῶς τὰ ποικίλα ταῦτα καὶ πολλάκις ἀντίθετα πᾶν καὶ συμφέροντα συνεδύσθησαν καὶ συνέπραξεν ἐπὶ τῇ σκοπῇ τῆς καταλύσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους.

Ἄμα ἀρχιερατεύσαντος τοῦ Ἰννοκέντιου Γ', ὁ Ἀλέξιος Γ', ὅστις ἐγίνωσκε τὸν νέον ἀρχιερεᾶ παντοδύναμον ὄντα παρὰ τῷ Φίλιππῳ τῷ βασιλεῖ τῆς Γερμανίας, συνεχάρη αὐτὸν διὰ πρεσβείας, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν πλοῖσις δῶρα καὶ τον προσεκάλεσε νὰ ἀποστείλῃ ἀποκρισιarioύς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἰννοκέντιος ἀπεκρίθη ἀμέσως διὰ τῆς ἀποστολῆς δύο πρέσβων, ἀπαιτῶν ὅμως ὥστε ἡ Ἐκκλησία ἡ Ἀνατολικὴ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου ὡς θυγάτηρ πρὸς μητέρα καὶ ἀπειλῶν ὅτι ἄλλως θέλει ἀναγκασθῇ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ δικαστικὴν ἐξουσίαν. Τὰ αὐτὰ δὲ περίπου ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Ἰωάννην Ι' τὸν Καματηρόν, ὅστις εἶχε τότε διαδεχθῇ τὸν πρὸ μικροῦ θανόντα Γεώργιον Β' Ξιφιλίνον. Ὁ Ἀλέξιος Γ' δὲν ἤθελε διστάσει νὰ προσοικειωθῇ διὰ πάσης θυσίας τὴν εὐνοίαν τοῦ Ἰννοκέντιου Γ', ἀλλὰ ἤξευρεν ὅτι ἅμα ἀνεγνώριζε τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης ἥθελεν ἐγκαταλειβθῇ παρὰ πάντων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενος δὲν ἐπρόδωκε κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον τὴν αὐτονομίαν τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ μετὰ πλείστης μὲν μετριοπαθείας καὶ ἐπιτηδεύτητος ἀπέκρουσεν ὅμως κατ' οὐσίαν τὰς ἀποτόμους ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, διὰ τοῦ λόγου πρὸ πάντων ὅτι πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἔνα μόνον ἀνγνωρίζουσι ποιμένα καὶ μίαν κεφαλὴν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰννοκέντιος ἠλεγξε πρὸς τοὺς ἄλλους τὸν Ἀλέξιον ἐπὶ ἀμελείᾳ περὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἁγίου Τάφου ἄμυναν, ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίθη ὡς πρὸς τοῦτο, ὅτι παρέσχε πάντα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τοὺς σταυροφόρους, καὶ ὅτι αὐτοὶ ἀπ' ἐναντίας εἶναι ἄξιοι τῆς μομφῆς τοῦ πάπα, διότι ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι μάχονται ὑπὲρ τοῦ Σωτῆρος καταπατοῦσι πάντα θεῖον νόμον. Ἡ ἀλληλογραφία λοιπὸν αὕτη, ἥτις ἐξηκολούθησεν ἑφ' ἱκανὸν χρόνον, δὲν ἐχρησίμεισεν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ παροξύνῃ τὴν μεταξὺ Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐχθροπάθειαν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Ἰννοκέντιος Γ' περιήλθεν ἐνταῦτ' εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν νέον ἡγεμόνα τοῦ βλαχοβουλγαρικοῦ κράτους. Εἰς τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ ἐπιθυμία ἣν εἶχεν ὁ Ἰωαννῆς νὰ νομιμοποιήσῃ

Ἰννοκέντιος Γ'

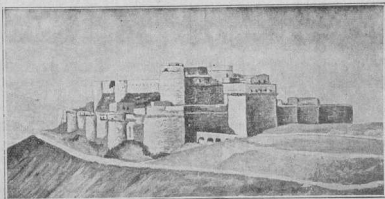
(Ταχυγραφία τῆς ἐκκλησίας τοῦ Συμεωνίου)

τὸ στέμμα αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπικυρωθῇ ὡς γνήσιος διάδοχος τῶν ἀρχαίων τῆς Βουλγαρίας βασιλέων. Καὶ ἡ μὲν συμπλήρωσις τοῦ μηχανήματος τούτου δὲν ἐγένετο εἰμὴ μετὰ πενταετίαν ὅλην· διότι μόλις κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1203 εἰσῆλθεν εἰς Τέρνοβον ὁ καρδινάλιος Λέων, ὅστις ἀφοῦ τῇ 7 Νοεμβρίου προεχειρίσατο πατριάρχην Βουλγαρίας τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτῆς Βασίλειον, ἔπειτα τὴν ἐπιούσαν ἔσπευε βασιλεῖα τὸν Ἰωαννίνην. Ἀλλ' αἱ ἐν τῷ μεταξὺ ἀδιακόπως σχεδὸν διεξαγόμεναι μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Ρώμης συνεννοήσεις δὲν συνετέλεσαν βεβαίως εἰς τὸ νὰ κατευνώσωσι τὴν προαιώνιον ἔριν, ἣτις ἐπλησίαζεν ἤδη εἰς τὴν κρίσιν αὐτῆς.

Τῷ ὄντι ὁ Ἰννοκέντιος Γ', ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ἐνήργει τὰ προεκτεθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἀφ' ἑτέρου ἐνόμιζε πρόσφορον νὰ προκηρῦξῃ νέαν σταυροφορίαν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ὅλως σχεδὸν ἀπολεσθέντων ἀγίων τῆς Παλαιστίνης τόπων. Ἐξέυρομεν ἤδη ὅτι πᾶσα σταυροφορία, καθὸ περιβεβλημένη χαρακτῆρα ἱερόν, διετέλει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὑπὸ τὴν ὑπεράτειν ἡγεμονίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης καὶ συνετέλει οὕτως εἰς τὴν ἐνίσχυσιν οὐ μόνον τῆς πνευματικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς κοσμικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου αἱ περιστάσεις τῆς Συρίας ἥσαν ἐπιτηδειόταται νὰ προκαλέσωσι νέαν τῆς Εὐρώπης ἐπιστρατείαν. Ὁ μέγας Σαλαδδὴν εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1193, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ διαφιλομάχοντες τὸ κράτος μεταξὺ τῶν περιήλθον εἰς διενέξεις. Τῷ 1197 ἀπεβίβασθη εἰς Συρίαν στρατὸς γερμανικὸς, ὅστις ὁμως μετ' οὐ πολὺ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν ἄπρακτος διὰ τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν περιλιπομένων ἐν Συρίᾳ βαρῶνων καὶ μάλιστα διὰ τὸν ἐπιδόξαντα θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου ΣΤ', ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου οἱ γερμανοὶ μεγιστάνες ἔσπευσαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια ἵνα ὑπερασπισθῶσι τὰ δίκαια καὶ τὰ κτήματά των κατὰ τὰς ἀνωμαλίας αἰτνες προέκυψαν ἤδη ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν. Τότε ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἐστράφη πρὸς τὴν Γαλλίαν ἰδίως καὶ δι' ἐπιστολῶν καὶ ἀποστόλων κατώρθωσε τῷ 1199 νὰ συγκροτήσῃ αὐτόθι πρὸ πάντων τὴν στρατίαν ἣτις ἔμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν λεγομένην *τετάρτην σταυροφορίαν*.

Στραγίς τῶν Ναυφόν

Φρούριον τῶν σταυροφόρων ἐν Τριπόλει τῆς Συρίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ, ΤΕΤΑΡΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ. ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΟΝΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ.

Ἐκ τῶν πολλῶν ἡγεμόνων καὶ ἱππέων ὅσοι τότε ἐσταυροφύρησαν οἱ μᾶλλον ὀνομαστοὶ γενόμενοι ὑπῆρξαν ὁ κόμης Φλάνδρίας Βαλδουῖνος, ὁ προχειρισθεὶς βραδύτερον αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός, ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τῶν γνωστῶν ἤδη εἰς ὑμᾶς Ραινερίου καὶ Κορράδου, ὅστις προσχειρίσθη ὑπατος ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας ὁ συγγενὴς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας κόμης Λουδοβίκος Βλεσσῶν καὶ ὁ γενναῖος Οὐγγων κόμης τοῦ Ἁγίου Παύλου, οἵτινες μετὰ τοῦ Βαλδουίνου ἀπέτελουν τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν ὑποστρατῆγων τοῦ Βονιφατίου ὁ στρατάρχης Καμπανίας Γοδοφρέδος Βιλλεαρδουῖνος, ὅστις συνέταξε περιγραφὴν τῆς ἐκστρατείας ταύτης λόγῳ ἀξίαν ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν κομήτων τῆς Καμπανίας Γουλιέλμος Σαμπλίτης, ὁ πρῶτος τῆς Πελοποννήσου κυριάρχης γενόμενος ὁ Ὅθων Λαρόσης, τοῦ ὁποίου ὁ οἶκος ἐπέκρωτο νὰ ἄρξῃ ἐπὶ ὅλην ἑκατονταετηρίδα περίπου τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ πορευθῶσιν εἰς Αὔγουπτον (ἀπὸ τῆς ὁποίας ἔμελλον νὰ ἀρχίσωσι τὸ κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐπιχειρημα) διὰ θαλάσσης καὶ ἐπὶ τούτῳ νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς ἐνετικῆς πολιτείας. Ὅθεν περὶ τὰ μέσα Φεβρουαρίου τοῦ 1201 ἀφίκετο εἰς Ἐνετίαν πρεσβεία τῶν σταυροφόρων, ἣς προΐστατο ὁ Βιλλεαρδουῖνος καὶ ἦεις συνωμολόγησε πρὸς τὸν δόγην Ἑρρίκον Δάνδολον τὴν ἀκόλουθον συνθήκην. Ὁ μὲν δόγης ὑπέσχετο νὰ παράσχωι τὰ πλοῖα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς μεταφορὰν 4500 ἱππέων, 9.000 ἀκολουθῶν καὶ 20 χιλιάδων πεζῶν, νὰ ἀναλάβῃ τὴν τροφοδοσίαν τοῦ στρατοῦ ἐπὶ ἓν ἔτος, νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν χρῆσιν τοῦ στόλου ἐπὶ ἓν ὁσαύτως ἔτος καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐπιχειρημα διὰ 50 γαλερῶν, ἥτοι πολεμικῶν πλοίων. Οἱ δὲ σταυροφόροι ἀνέλαβον νὰ πληρώσωσιν εἰς τὴν ἐνετικὴν πολιτείαν 85.000 μάγκας ἀργύρου (ἥτοι περὶ τὰ 4.250.000 δραχμῶν) εἰς τέσσαρας δόσεις μέχρι τέλους Ἀπριλίου 1202, ὅτε ἤλπιζετο ὅτι θέλουσι παρευρεθῇ εἰς Ἐνετίαν ἅπαντες

οἱ μαχηταί, ἵνα δυνηθῶσι νά ἐκπεύσωσι περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου. Πᾶσαι αἱ κατακτήσεις καὶ πᾶσαι αἱ λείαι ἐμῶν νὰ διανεμηθῶσιν εἰς δύο ἴσα μερίδια μεταξὺ τῶν δύο συμβαλλομένων μερῶν. Δικαιεταὶ ἐμῶν νὰ συμβιβᾶσιν τὰς ἐνδεχομένας διενέξεις ὥρισθη δὲ νὰ διακυοιωθῇ ἡ σύμβασις εἰς τὸν πάπαν.

Ὅτι ὁ Δάνδολος συνωμολόγησε τὴν συνθήκην ταύτην οὐχὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νά τὴν ἐκτελέσῃ εὐκρινῶς, οὐχὶ δηλαδὴ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ μεταφέρει τοὺς σταυροφόρους εἰς Αἴγυπτον, συνάγεται ἐν μέρει ἐκ τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τὸ ὁποῖον παρ' αὐτῶν ἀπῆρτησε. Τὴν σήμερον τὸ ποσὸν τοῦτο ἤθελον εἶναι ἐλάχιστον· καὶ τότε δὲ δὲν ἦτο μέγα, ἐὰν προέκειτο νὰ καταβληθῇ ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας, ἀφοῦ εἶδομεν οἷα καὶ ὅσα ἀποταμιεύματα ἐπλήρουν τὰ θησαυροφυλάκια τῶν ἡμετέρων βασιλέων ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 11 ἑκατομνητρίδος. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δωδεκῇ, ὅτε ἐπεσκέφθη, ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τὴν Κωνσταντινουπόλιν ὁ Βενιαμὴν Τυνδαλάς, περὶ οὗ πολλὰς ἤδη ὁμιλήσαμεν, τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσέπραττεν ἐκ μόνης τῆς βασιλευσύνης ὑπὲρ τὰ 109 ἑκατομύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος (τόμου 3 Κερ. Β' βιβλ. Θ' καὶ Κερ. Α' βιβλ. Ι' καὶ τοῦ παρόντος τόμου Κερ. Α' βιβλ. ΙΑ'). Ἐν τῇ Δύσει ὅμως τὸ κυκλοφοροῦν κεφάλαιον οὐδεμίαν εἶχε τότε ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κυκλοφοροῦν ὥς πρὸς τὴν Δύσιν λοιπὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Δανδόλου ἀπαιτῶν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας χρηματικὸν ποσὸν ἦτο τωόντι ὑπέροχον. Ἰνα πεισθῶμεν περὶ τοῦτου, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας ὁ μὲν δούξ τῆς Νορμανδίας Ροβέρτος ὑπεθήκευσεν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γουλιέλμον τὸν βασιλεῖα τῆς Ἀγγλίας ὁλόκληρον τὸ δουκάτον τῆς Νορμανδίας ἐπὶ πέντε ἔτη διὰ μόνας δέκα χιλιάδας μάρκας· τὸ δὲ δουκάτον Βουλβάνος καὶ ἡ κομητεία Μαρκίας ἐπωλήθησαν τὸ μὲν διὰ 4 χιλ. μάρκας, ἡ δὲ διὰ 6.000. Τὰ χρήματα λοιπὸν ἦσαν τότε ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ τοσοῦτον ἔτι σπάνια ὥστε ὁ Δάνδολος ἠδύνατο νὰ εἶναι ἐκ προοιμίου σχεδὸν βέβαιος ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν θέλουσι δυνηθῇ νὰ πληρώσωσι τὰς 85.000 μάρκας. Ἀλλὰ παρεκτός τούτου, ὀλίγον ἀφοῦ διεπραγματεύθη τὴν προαναφερθεῖσαν συνθήκην, ὁ δόγης τῆς Ἑνετίας ἐξέπεμψε πρὸς τὸν Μαλέκ-Ἀδελ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Σαλαδδίν, τὸν κατορθώσαντα τότε νὰ λάβῃ ἅπαν τὸ κράτος αὐτόθι, δύο πρέσβεις, δι' ὧν συνωμολόγησε τῇ 13 Μαΐου 1202 συνθήκην, δυνάμει τῆς ὁποίας οὐ μόνον παρεχωροῦντο εἰς τοὺς Ἑνετοὺς πολλὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ προνόμια, καὶ ἰδίως ὁλόκληρον τῆς πόλεως ταύτης τμήμα, ἀλλὰ καὶ πλήρης ἐπηγγέλλετο ἀσφάλεια ζωῆς καὶ περιουσίας εἰς πάντα τοὺς προσκυνητάς ὅσοι ἤθελον ἐπέλθει μετὰ Ἑνετῶν εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον. Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ τὴν συνθήκην ταύτην οἱ Ἑνετοὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μετακομίσωσι τοὺς σταυροφόρους εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ ἐνετικὴ λοιπὸν πολιτεία ἔπραττεν ὥς πρὸς αὐτοὺς ὅ,τι ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος κατηγοροῦντο ὅτι ἔκραξαν ὥς πρὸς τὸν Κορράδον καὶ τὸν Φρειδερίκον Α'. Ἀλλ' οἱ μὲν βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὕτω πολιτευόμενοι εἶχον τοῦλάχιστον νὰ προτείνωσι πρὸς δικαιολογίαν αὐτῶν ὅσα παρὰ τῶν σταυροφόρων ἔπαθον, ἐνθ' ἡ ἐνετικὴ πολιτεία προέδιδεν ἀνθρώποις οἵτινες οὐ μόνον οὐδὲν κακὸν ἐποίησαν εἰς αὐτὴν ἀλλ' ἀνελάμβανον καὶ νὰ τῇ πληρώσωσιν ὑπέροχον ἀποζημίωσιν. Ἰδωμεν ἤδη πῶς ἐπολιτεύθη ὁ Ἰννοκέντιος Γ'.

Νόμισμα τῆς Ἑνετίας ἐπὶ τοῦ
δόγου Ἑρρίκου Δανδόλου·
(Ὁ Ἑρρίκος Δανδολὸς καὶ ὁ Ἅγ.
Μάρκος Ὁ Ἰησοῦς Χριστός.)

Ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης ἐπεαύρωσε τὴν σύμβασιν τὴν γενομένην μεταξὺ Ἑνετίας καὶ σταυροφόρων, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι οὗτοι δὲν θέλουσι πολεμήσει κατὰ χριστιανῶν παρεκτός ἐάν χριστιανοὶ διακυλώσωσι τὸ ἐπιχειρήμα κακοβούλων, καὶ τότε ὁμοῦ πάλιν δὲν ἐπετρέπετο νὰ πολεμηθῶσιν ἐμὴ τῇ συνανέσει τῶν συστρατευόντων ἀποστολικῶν ἐπιτρόπων. Ὁ πάπας λοιπὸν ἐφαίνετο ἐκ προοιμίου ἀπαγορεύων πᾶσαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχείρησιν. Πόθεν ὁμως ὁρμώμενος παρενέβαλεν ἐν τῇ κρυφάσει αὐτοῦ τὸν προκείμενον ὅρον; Ἀκόμη οὐδεὶς εἶχε γίνει λόγος ὅτι ἡ ἐκστρατεία ἤθελε στραφῇ κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἡ ἀκόμη ὅλος ὁ κόσμος ἐπίσταυεν ὅτι ἡ σταυροφορία διενεργεῖται κατὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Συρίᾳ μουαμεθανῶν καὶ ὅτι ἔμελλε νὰ διαβῇ εἰς τὰς χώρας ἐκείνας κατ' εὐθείαν διὰ θαλάσσης, ὥστε δὲν προέκειτο νὰ διέλθῃ διὰ χριστιανικῆς τιнос χώρας καὶ νὰ προκύνωσιν εἰς μέσον αἱ περιστάσεις τὰς ὁποίας τοσοῦτο προνοητικῶς προέβλεπεν ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης. Ἀλλ' ὁ Ἰννοκέντιος Γ' εἶχε λάβει ἤδη πιθανώτατα νύξιν περὶ τῶν μυστικῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Δανδόλου μετὰ τοῦ Μαλέκ-Ἀδέλ καὶ πλὴν τούτου συνέβησαν ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλα τινὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐξηγοῦσι τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Ἐνῷ παρεσκευάζετο ἡ τετάρτη σταυροφορία, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσααίου τοῦ Ἀγγέλου Ἀλέξιος κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ κρυφῶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ προσελθὼν τῷ 1201 πρὸς τὸν πᾶπαν ἐζήτησε τὴν ἰσχυρὰν προστασίαν του κατὰ τοῦ σφετερισθέντος τὴν βασιλείαν θείου αὐτοῦ. Ἄν ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἤθελε τῷ ὄντι τοσοῦτον εὐλκρινῶς ὅσον ἔλεγεν ὅτι θέλει νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν μεταξὺ χριστιανῶν ὁχλὴν, εἶχε μυρίους τρόπους νὰ ἀποτρέψῃ τὰς ἐπὶ τῶν σταυροφόρων ἐνεργείας τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰσααίου. Ἀντὶ τούτου δὲ τί ἔπραξεν; Ἐπειδὴ διαπραγματεύετο εἰσέτι περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν μετὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ', ἐδέχθη μὲν τὸν ὁμῶνυμον αὐτοῦ ἀνεψιὸν ψυχρῶς ὥπως οὖν, ἐπέτρεψεν ὁμως αὐτῷ νὰ μεταβῇ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Φίλιππον, ὅστις ἦτο γαμβρὸς ἐκ' ἀδελφῇ τοῦ νέου Ἀλεξίου καὶ ἐπόθει τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Φίλιππος δὲν ἠδύνατο οἰκᾶσθαι νὰ βοηθήσῃ τὸν γυναικίδηλον αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἦτο φίλος στενὸς τοῦ Βονιφράτιου τοῦ ἀρχιεποῦ τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. Ἠσχίσαν λοιπὸν διαπραγματεύσεις, καθ' ὅς ὁ νέος Ἀλέξιος δὲν ἐδίστασε νὰ ὑποσχεθῇ τὴν τε ἐννοσίαν τῶν ἐκκλησιῶν ἄνευ ὅρου τινὸς καὶ προσέτι συνδοσιμὴν ἀπόλυτον πρὸς ἀνάγκησιν τῶν ἁγίων τόπων. Ὁ δὲ Ἰννοκέντιος Γ', ὅστις παρακολουθῶν ἀπάσας τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας ἤξευρεν, ὅτι ὁ Βονιφάτιος καὶ ὁ Δανδολὸς θέλουσι προθύμως ὠφελῆθαι ἀπὸ πάσης προσπάτειός ἵνα στρέψωσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν κατὰ τῆς Αἰγύπτου παρασκευαζομένην ἐκστρατείαν, ἤξευρεν ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν ἀνάγκη νὰ παροτρύνῃ τὸν ζῆλον αὐτῶν πρὸς τοῦτο, ἀφῆκε τὰ πράγματα νὰ τρέχωσιν ὅπως ἔτρεχον, οὐδὲν ἔπραξε σπουδαίως πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχειρήματος, κατὰ τὸ φαινόμενον μάλιστα ἀπηγόρευεν αὐτό, ἐφρόντισεν ὁμως ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ὁρίσῃ ὅτι, ἂν συμβῇ, ἐπιφυλάττεται ἑαυτῷ τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν διὰ τῶν παρὰ τοῖς σταυροφόροις ἐπιτρόπων τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου.

Ἐντούτοις οἱ σταυροφόροι, οἵτινες οὐδὲν ἐγίνωσκον περὶ τῶν ὑπολανθανόντων τούτων ποικίλων παθῶν καὶ συμφερόντων, ἤρχισαν νὰ συνέρχονται ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τοῦ 1202 εἰς Ἑνετίαν. Ἀλλ' ὅταν ἠριθμῆθσαν εὐρέθῃ ὅτι ἀντὶ 4.500 ἱππέων δὲν προσῆλθον ἐμὴ 1000 ἀντὶ δὲ τῶν 20.000 πεζῶν μόλις περὶ τὰς 10.000 οἱ λοιποὶ ἀπέπλευσαν εἰς Παλαιστίνην δι' ἄλλων ὁδῶν, οἱ μὲν διὰ τοῦ Ὤκεανοῦ καὶ τῆς Μεσογείου, οἱ δὲ διὰ Μασσαλίας ἢ Γενεύης ἢ Βάριος. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Δανδολὸς ἡδιαφό-

ορησε περί τούτου και άπήνησε την πληρωμήν όλου του συμφωνηθέντος ποσού επί τῷ λόγῳ ὅτι ἡτοίμαζε τὸν στόλον δι' ὅλον τὸν στρατόν. Ἄλλ' ἔννοεῖται ὡσαύτως ὅτι οἱ σταυροφόροι, οἵτινες καὶ ἂν ὅλοι συνήρχοντο εἰς Ἑνετίαν δυσκόλως ἤθελον δυνηθῆ νὰ καταβάλωσι τὰς 85.000 μάρκας, περιήλθον ἤδη εἰς παντελῆ ἀμηχανίαν τοῦ νὰ ἐκτελέσωσι τὰ συμφωνηθέντα. Ἐντεῦθεν δὲ πολλαὶ προσέκριναν δυσαρρέσκεια, καὶ ἀμοιβαίαι κατηγορίαι, καὶ στερήσεις, καὶ νοσήματα· ὁ δὲ Δάνδολος ἐπέμενε πάντοτε ζητῶν τὰ χρήματα αὐτοῦ. Περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους οἱ μεγιστάνες τῶν σταυροφόρων, βλέποντες ὅτι εἶναι εἰς τὴν διακρίσιν τῆς παανοῦρου ἐκείνης πολιτείας, ἀφοῦ εἰσέπραξαν ὅσα ἕκαστος τῶν συναγωνιστῶν αὐτῶν ἡδυνήθη νὰ συνεισφέρει, ἔδωκαν καὶ αὐτοὶ ὅτι εἶχον καὶ δὲν εἶχον, διότι συνωμολόγησαν πρὸς τοὺς ἄλλοις δάνεια τοκογλυφικὰ· ἀλλὰ πάλιν, ὅσας καὶ ἂν κατέβαλον προσπαθείας, δὲν ἡδυνήθησαν νὰ πληρώσωσιν οὐδὲ τὸ ἥμισυ τῆς ὀφειλῆς. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ ὅτι, ἐνῷ οἱ Ἑνετοὶ μετ' ὀλίγον ἔλαβον ὅλην σχεδὸν τὴν λείαν τῆς Ζάρας, ἐδέχθησε κατόπιν νὰ πληρωθῶσιν εἰς αὐτοὺς ἔτι πρὸς ἑξόφλησιν ἐν Κωνσταντινουπόλει 34.000 μάρκαι. Τότε ὁ Δάνδολος, ὅστις εἶχεν ἤδη τελειώσει τὰς μετὰ τοῦ Μαλέκ· Ἄδελ διαπραγματεύσεις του, ἐπαρῆν ὅτι ἤρχισε νὰ ἐλεῇ τοὺς μαχητὰς ἐκείνους τοῦ σταυροῦ καὶ προέτεινεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἡμπορεῖ νὰ μὴ ἀπαιτήσῃ τὸ ἔλλειπον καὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ μετ' αὐτῶν, ἐὰν ἀναλάβωσι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐξοφλήσωσι τὸ χρέος ἐκ τοῦ εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντος ἡμίσους τῆς λείας ἅμα κατορθώσωσι τὴν πρώτην αὐτῶν κατὰκτησιν. Οἱ σταυροφόροι ἐδέχθησαν ἀσμένως τὴν πρότασιν, ὁ δὲ Δάνδολος παρετήρησε τότε ὅτι, ἐπειδὴ εὗρισκοντο περὶ τὰ τέλη Αἰγυπτίου, ὁ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον πλοῦς ἀπέβανεν ἐπικίνδυνος, καὶ ὅτι καλὸν ἦτο νὰ μὴ διατελέσωσι δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος νὰ ἀπραξίαι, ἀλλὰ νὰ ἐπιχειρήσωσι προχειροῦσθαι τινὰ καὶ στρατεῖαν καὶ κατὰκτησιν. Ἡ ἐν Δαλματία πόλις Ζάρα διέκειτο ἀνέκαθεν πολεμίας πρὸς τοὺς Ἑνετούς. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ζῶντες ἀπὸ πειρατείας ἐκτίσαντο πλοῦτον πολύν, ἡ δὲ καταστροφὴ τοῦ ληστρικοῦ τούτου ὁρμητηρίου ἦτο ἔργον ἱερόν. Ἰδοὺ λοιπὸν καλὴ ἀφορμὴ νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὸν χειμῶνα καὶ ἔπειτα τὴν ἄνοιξιν ἀπέρχοντα εἰς Αἴγυπτον. Ταῦτα εἶπεν ὁ Δάνδολος. Καὶ οὐκ ὀλίγοι μὲν τῶν σταυροφόρων ἐνθυμούμενοι τὸν ὄρκον ὃν ἔδωκαν νὰ στρατεύωσι κατὰ μισαμεθανῶν, δὲν ἡδύνατο νὰ ἔννοήσωσι πῶς ὁ ὄρκος οὗτος συνεβιβάζετο μετὰ τῆς προτεινομένης καταστροφῆς τῆς χριστιανικῆς ἐκείνης πόλεως. Ὁ δὲ Ἰννοκέντιος Γ', ὅστις ἔβλεπε τὴν μετὰ τοσούτου κόπου παρασκευασθεῖσαν σταυροφορίαν κινδυνεύουσιν νὰ ἀποβῇ ἀπλὸν ὄργανον τῶν ἐνετικῶν συμφερόντων, ἀπηγόρευσε τὸ ἐπιχείρημα ἐπὶ ἀπειλῇ ἀφορισμοῦ. Ὁ Δάνδολος ὅμως ἐλάχιστα φροντίζων περὶ ἀφορισμῶν ἐπέμενε· καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας Βονιφάτιος ὀλίγον ὡσαύτως προσέχων εἰς τὴν ὁργὴν τοῦ πάπα ἐπεκύρωσε τὴν νέαν συνθήκην, τόσῳ προθυμότερον δοῦν ἢ πρώτη αὕτη ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ παρεκτροπῇ ἡδύνατο νὰ εὐκολύνῃ καὶ δευτέραν, ἥτοι τὴν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινουπόλιν ἐκστρατείαν, περὶ ἧς πρὸ χριστοῦ συνένοετο μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας, μετὰ τοῦ γυναικαδέλφου αὐτοῦ Ἀλεξίου τοῦ νεωτέρου, καὶ μετὰ τοῦ Δανδόλου καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ πάπα.

Ὁθεν τῇ 1 Ὀκτωβρίου 1202 ἀπέπλευσεν ἐξ Ἑνετίας ὁ ἰσχυρὸς αὐτῆς στόλος, συγκείμενος ἐξ 72 γαλερῶν καὶ 140 φορηγῶν πλοίων, κομίζων τοὺς σταυροφόρους ἀξίολογον Ἑνετῶν μοῖραν, ὑπερ τὰς 300 πολιορκητικὰς μηχανάς καὶ τὰ ἀναγκαῖα τροφίμα. Αὐτὸς ὁ Δάνδολος, παρέχων δεῖγμα θαυμασίου τῇ ἀληθείᾳ ἀδαμάστου θειλήσεως, ἀνέλαβεν εἰς ἡλικίαν ἐνενήκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν καί, ἐνῷ ἦτο σχεδὸν ἀόμματος, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς ταύτης δυνάμεως καὶ τοῦ ἐνετικοῦ στρατοῦ· συγχρόνως δὲ ἐπαίξων μέχρι τέλους πάντα θεῖον καὶ ἀνθρώπινον νόμον δὲν ἐδίστασε νὰ προσάρψῃ τὸν σταυρὸν εἰς τὴν δουρικὴν αὐτοῦ καλύπτρα ν, ὥσάν προηρεῖτο τῳόντι νὰ στρατεύσῃ

κατὰ μοσμεθαιῶν. Καὶ τῇ μὲν 10 Νοεμβρίου ἡγκυροβόλησαν οἱ σύμμαχοι εἰς Ζάραν, τῇ δὲ 24 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξεπόρθησαν τὴν πόλιν, ἐπιτρέψαντες μὲν τὸ ζῆν εἰς τοὺς κατοίκους, ἀφαιρέσαντες δὲ ἀπ' αὐτῶν ὅτι καὶ ἂν εἶχον. Ἡ πόλις κατεστράφη, ἡ δὲ πλουσιωτάτῃ λεία ἀπεδόθη κατὰ τὸ πλείστον εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, ὀλίγα μόνον τινὰ λαβόντων τῶν βαρῶνων καὶ σχεδὸν τίποτε τοῦ κοινοῦ τῶν σταυροφόρων ὁμίλου. Πολλοὶ τοῦτου ἕνεκα ἀντήχησαν πάλιν γογγυσμοί, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ πάπας ἐξέδωκεν ἥδη τὸν ἀφορισμόν του. Ἄλλ' ὁ Βονιφάτιος καθυσύχασε τὰ πνεύματα ἐπιχειρήσας συμβιβαστικὰς διαπραγματεύσεις ἐπιτηδεύας μετὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, ὅστις ἐξηκολούθησε πράττων καὶ λέγων ἀμφιβόλως ὅπως καὶ πρότερον. Ἐπέμεινε μὲν ἀποδοκιμαζὼν τὰ γινόμενα καὶ ἀπαγορεύων πᾶσαν νέαν κατὰ χριστιανῶν προσβολὴν ἀλλ' ἐν αὐτῷ παρετήρει ὅτι οἱ ἐν Βυζάντιῳ ἐγένοντο τῶντι ἔνοχοι βαρυτάτων κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐγκλημάτων, ὅτι ἀπεποιοῦντο πεισματωδῶς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Γ' διέπραξε τὰς δεινοτέρας βίαιοι παγίας κατὰ τὸν ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ νομίμου κυρίου. «Ἀλλὰ, προσέθετεν, ἔργον ὧν δὲν εἶναι νὰ τιμωρήσετε τὰς ἁμαρτίας τὰς τούτους». Ὁ Δάνδολος καὶ ὁ Βονιφάτιος ἐνόησαν κάλλιστα τί ἐσημαίνουν ἀληθῶς αἱ ποικίλαι αὐταὶ τῶν λόγων τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' ἀντιφάσεις. Ἀφοῦ οὐ μόνον ὁ Ἀλέξιος ἀλλὰ καὶ ἅπαντες οἱ Βυζάντιοι ἦσαν ἄξιοι τιμωρίας, ἡ τιμωρία αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λογισθῇ ὡς ἀμύρτημα. Ἐπειροδόμενοι δὲ εἰς τὴν ἐρμηνείαν ταύτην προέβησαν εἰς τὴν ἐκτίλξιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν εἴπερ ποτε θαρραλεώτερον, διότι οἱ τάναντία φρονοῦντες σταυροφόροι ἐγκαταλιπόντες τὴν ἐπιχείρησιν ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια.

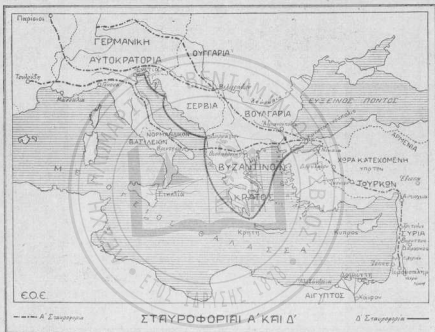
Ἐκ τοῦ περὶ Ζάραν στρατοπέδου, ὅπου διεχίμαζον, ἔσπευον πρέσβεις πρὸς τὸν Φίλιππον προσκαλοῦντες τὸν Ἀλέξιον νὰ προσέλθῃ πρὸς αὐτούς, ἵνα διὰ συνθήκης ὁριστικῆς ἀποκρίσθῃ τὸ πρακτέον. Καὶ τῇ 1 Ἰανουαρίου 1203 ἔφθασαν εἰς Ζάραν ἀπεσταλμένοι τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ γυναικαδέλφου του, ἀναγγέλλοντες μὲν τὴν προσεχὴ τοῦ νέου ἡγεμονόπουλδος ἄφιξιν, ἐπιτετραμμένοι δὲ τὴν συνομολόγησιν τῆς συμβάσεως. Κατὰ τὴν γενομένην τότε συνθήκην ὁ Ἀλέξιος ὑπόσχετο νὰ συντηρήσῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ ὁλόκληρον τὸν στρατὸν ἐπὶ ἔτος ἕν, νὰ πληρώσῃ ἑκατὸν χιλιάδας μάρκας ἀργύρου εἰς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ ἄλλας τόσας εἰς τοὺς σταυροφόρους, νὰ συντηρῇ ἐπὶ ἔτος μὲν δέκα χιλιάδας μαχητῶν, ἐφ' ὅρου δὲ ζωῆς πεντάκοσιους πρὸς ἄμυναν τῆς Παλαιστίνης καὶ τελευταίον νὰ καθυποτάξῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον. Πρὶν ἔτι φθάσῃ εἰς Ζάραν ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ἐκπέμψει ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν ἐνετικῶν πλοίων κατέλαβεν ἄνευ ἀντιστάσεως τὸ Δυρράχιον, ἀνεκήρυξεν αὐτόθι τὸν Ἀλέξιον Δ' καὶ ἔπειτα ἀπῆλθεν εἰς Κέρκυραν, ὅπου ἐμελλε νὰ συνέλθῃ ὁ στόλος, ὅστις ἀφίκετο τῶντι ἔκει περὶ τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς μετὰ τοῦ ἡγεμονόπουλδος. Ἐν Κερκύρῳ ἐνώπιον ὁλοκλήρου τοῦ στρατοῦ ἐπανελάβεν ὁ Ἀλέξιος ἐνόρκως τὰς προτέρας ἐπαγγελίας. Ἀλλ' ἡ ἀκρόπολις τῆς νήσου ταύτης ὑποστηριζομένη ὑπὸ γενοναίων πειρατῶν δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν νέον βασιλέα, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἐπειγόμενοι νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν πρὸς δὲν ὅσον δὲν ἐπέμειναν εἰς τὴν ὠλεσιν αὐτῆς καὶ λαβόντες μόνον τροφὰς ἀφθόνους ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν πανστρατιᾷ τῇ 25 Μαΐου. Περιπεύσαντες δ' αἰσίως τὴν Πελοπόννησον ἀπεβίβάσθησαν εἰς Εὐβοίαν, συνεκρότησαν ἐκεῖ πολεμικὸν συμβούλιον καὶ ἀπεφάσισαν μίαν μοῖραν τοῦ στρατοῦ νὰ καθυποτάξῃ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὸ δὲ κράτιστον τοῦ στόλου νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Προποντίδα, ὅπου ἐνόμιζον ὅτι θέλει ἀντιπαταχθῇ κατ' αὐτῶν ὁ στόλος τοῦ βασιλέως. Καὶ ἡ μὲν πρώτη μοῖρα, ἔχουσα μετ' αὐτῆς τὸν νέον Ἀλέξιον ἀπῆλθεν εἰς Ἄνδρον, ὅπου οὗτος ἀνεγνωρίσθη πάραυτα βασιλεὺς, ὁ δὲ Δάνδολος, μηδεμίαν

συναντήσας ἀντίστασιν, ἀπεβιβάσθη προσωρινῶς εἰς Ἀβυδον, περιμένων τὸν Ἀλέξιον καὶ ἅμα φθάσαντος αὐτοῦ προήλασε καὶ τὸ ἑσπέρας τῆς 23 Ἰουνίου ἡγκυροβόλησεν εἰς Ἅγιον Στέφανον, ἐνώπιον τῆς μεγάλης, τῆς ἰσχυρᾶς, τῆς πολυτελοῦς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἣς προέκειτο ἡ κατάκτησις. Σύμπας τῶν σταυροφόρων καὶ τῶν Ἑνετῶν ὁ στρατὸς συνεποσοῦτο κατὰ τὸν Βιλλεαρδουῖνον εἰς 20.000 μόλις ἀνδρῶν πρὸ ὀλίγων δὲ ἔτι ἐνιαυτῶν ὁ νορμαννικὸς στρατὸς δὲ κυριεύσας τὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ συμποσούμενος εἰς 80.000 εἶχε κατὰ κράτος νικηθῆ οὐ μακρὰν τοῦ χώρου δίου ἡδὴ προσήλθον οἱ σταυροφόροι. Πολλοὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῶν βλέποντες τὰ θνητὰ καὶ ἰσχυρὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἐκείνης, ἥτις πολλὰκις πολιορκηθεῖσα οὐδέποτε εἶχεν ἔτι κυριευθῆ, ἀναλογιζόμενοι τὰ πρόσφατα τῆς δυνάμεως δείγματα τὰ ὅποια εἶχε δώσει τὸ κράτος, συνησθάνθησαν κατὰ τὴν κρίσιν αὐτὴν στιγμὴν τοῦ τολμηροῦ αὐτῶν ἐπιχειρήματος ἀγωνίαν καὶ ἀθυμίαν δεινὴν. Ἀλλ' ὁ Δάνδολος, ὅστις ἤξευρε κάλλιστα πόσον ραγδαίαν ὕλικὴν καὶ ἡθικὴν καταστροφὴν ὑπέσθη τὸ κράτος κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσέτιαν, ἐνεθάρρυνε τοὺς συναγωνιστάς· ἔπειτα δὲ προσέειπε νὰ μὴ ἀποθιβασθῶσιν εἰς Ἅγιον Στέφανον, οὐδ' ἐκείθεν νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς βασιλευσούσης, ἀλλὰ προμηθευθέντες ὅσον ἡδύναντο περισσοτέρας τροφὰς νὰ καταλάβωσι πρὸ πάντων τὰς παρακειμένης νήσους τῆς Προποντιδὸς. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἀνεμὸς μὴ ἐπιτρέψας τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευματος τούτου παρέσυρε τὸν στόλον εἰς Χαλκηδόνά, ἀνεπαύθησαν αὐτοὶ διὰ δύο ἡμέρας καὶ τῇ 27 Ἰουνίου κατέλαβον διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης τὸ Σκούταρι (τὸ Σκουτάριον, ὡς ἐλέγετο ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι) (1).

Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Γ', ὅστις εἶχε πληροφορηθῆ πρὸ καιροῦ τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνεπιούτου ἐνεργούμενα, προσεπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον διὰ τοῦ πάπα, ὅστις ὅμως ἀπήντησεν εἰς αὐτὸν ἀμφιβολίαις καὶ ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἐχώλησε σπουδαίως τὸ ἐπιχειρήμα. Ἐπειτα, ἀφοῦ ἔμαθεν ὁ Ἀλέξιος Γ' τὴν ἄλυσιν τοῦ Δυρραχίου, ἤρχισεν ἐτοιμασίας τινὰς ἐπισκευάσας περὶ τὰ εἰκασιν ὑπόσθαιθα σκαφίδια, κατεριπώσας τὰς ἑξῶθεν τῶν τειχῶν οἰκῆσεις καὶ συναγῶν πολυάριθμον ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν στρατῶν κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἔπεμψε μοῖραν τοῦ στρατοῦ τούτου ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Στρουφνὸν εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, ἵνα καταλάβῃ τοὺς περὶ τὸ Σκούταρι λόφους καὶ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁποῖός τις ἦτο ὁ στρατὸς οὗτος καὶ ἰδίως ὁποῖός τις ὁ καὶ ἄλλοθεν γνωστὸς ἡμῖν ἡγεμὼν αὐτοῦ Στρουφνὸς ἀπεδείχθη ἅμα ὅτε τῇ 1 Ἰουλίου οἱ Φράγκοι ὤρμησαν κατ' αὐτῶν. Οἱ βασιλικοὶ οὐδὲ στιγμὴν ἀντιστάντες εἰς τοὺς πολεμίους ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἐπονειδιστον, πρῶτον τοῦ στρατηγοῦ δόντος τὸ καλὸν τοῦτο παράδειγμα. «Πῶς δ' ἂν καὶ συμβαλεῖν ἀνδράειν ὑπήνεγκον, οὐς ψυχάρπαγας ἀγγέλους καὶ χαλκηλάτους ἀνδριάντας οὐκ ὠκνον ἀποκαλεῖν καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν θῆαν ἐξέδρησκον» ἀνακράζει ὁ Χωινιάτης, μαρτυρῶν τὴν φοβερὰν κατάπτωσιν εἰς ἣν κατήντησαν τὰ τάγματα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια, ἵνα μὴ ἀναφέρωμεν παλαιότερα κατορθώματα, προσφάτως ἔτι, ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τοσάκις ἐνικηφόρησαν, ἐν Ἰταλίᾳ μὲν κατὰ Νορμαννῶν, περὶ Ζεύγμινον δὲ κατὰ Οὐγγρων, ἐν Κιλικίᾳ δὲ κατὰ Φράγκων. Τότε δ' ὁ Ἀλέξιος Γ' ἔπεμψε τῇ 2 Ἰουλίου τὸν λομβαρδὸν φίλον αὐτοῦ Νικολὸν Ρόσσην πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων, προτείνων εἰς αὐτοὺς χρήματα ἵνα ἀπέλθωσιν. Ἀλλ' οἱ ἡγεμόνες ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν καὶ ἀπήτησαν ἀπλῶς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ἀλεξίου Δ'. Ἐλπίζοντες δὲ ὅτι, ἅμα ὁ πελάτης αὐτῶν οὗτος

(1) Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μόνον εἶναι γνωστὸν τὸ ὄνομα Σκούταρι.

δηφανισθῇ ἐνώπιον τῶν κατοίκων Κωνσταντινουπόλεως, θέλει ἀνακηρυχθῇ ἐνθουσιωδῶς, ἐπεχείρησαν τῇ 3 Ἰουνίου λαμπρὰν ἐπὶ τούτῳ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς βασιλευούσης παρά-
ταξιν πολλῶν γαλερῶν. Τὰ πολεμικὰ ταῦτα πλοῖα κομίζοντα τοὺς βαρῶνους καὶ τοὺς
ἱπτεῖς ἐπλησίασαν εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Προποντιδῆς τεῖχη. Ἐφ' ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ἴστατο κατα-
φανῆς ὁ νέος Ἀλέξιος, κρατούμενος ἐνθεν καὶ ἐνθεν ὑπὸ τοῦ δόγου τῆς Ἐνετίας καὶ τοῦ
μαρκιῶνος τοῦ Μομφερρατικοῦ. Κήρυξ δὲ γεγωνυῖα τῇ φωνῇ ἀνέκραξεν· «ἰδοὺ ὁ νόμι-
μος ὑμῶν βασιλεὺς ἀναγνωρίζετε αὐτόν, εἰδὲ μὴ θέλομεν σᾶς καταπολεμήσει πάσῃ δυνά-
μει». Οὐδεμία φωνὴ ἀπεκρίθη εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην καὶ οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ ἀπο-

κριθῇ, ἄφ' οὗ ἦτο γνωστὸν ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Ἀλεξίου Δ' ἦτο συγχρόνως ἀναγνώρι-
σις τῆς παπικῆς κυριαρχίας. Ὅθεν ἀπεφασίσθη ἡ ἐκπόρθησις τῆς βασιλευούσης καὶ τῇ
5 Ἰουλίου ὁ στόλος ὁλόκληρος ἐκπλεύσας μετ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἀπὸ Σκούταρι προσεπέ-
λασεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου.

Ὁ Ἀλέξιος Γ', παρατηρήσας τὰς προπαρασκευὰς τῶν σταυροφόρων, εἶχε καταλά-
βει μετὰ δυνάμεως πολλῆς ἀπάσας τὰς πρὸς Βόσπορον νευούσας κλιτίας τοῦ Σταυροδρο-
μίου ἀπὸ τῆς σκάλας τοῦ Τοπχανὲ μέχρι τοῦ παλαιῦ τοῦ Μπεσίκτασι (τοῦ τότε καλου-
μένου Διπλοκιονίου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου βεβαίως πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀπαγάγει ἐντὸς τοῦ Βυ-
ζαντίου τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον). Ἀλλ' ἅμα προσεγγίσαντος τοῦ στόλου καὶ ἀρξαμένης τῆς
ἀποβιβάσεως ὁ Ἀλέξιος ἐτράπη ἀμαχητὶ εἰς φυγὴν. Οἱ δὲ σταυροφόροι ἀποβιβασθέντες

ἀκωλύτως ἐκυρίευσαν τὴν ἐπιούσαν τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ, ἔθραυσαν ἔπειτα τὴν σιδηρᾶν ἄλυσον ἣτις ἔφρασσε τὴν εἰσόδον τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ εἰσελθόντες ἐν αὐτῷ καὶ εὐχερῶς κυριεύσαντες ἢ καταστρέψαντες τὰ ἔλεεινὰ σκάφη τὰ ὅποια ἀπετέλουν τὸν λεγόμενον βασιλικὸν στόλον ἐγένοντο οὕτω κύριοι τοῦ τε λιμένος καὶ τοῦ Γαλατᾶ. Τούτων δὲ κατορθωθέντων ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλωσι συγχρόνως ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης τὴν πόλιν ἐκ τῆς βορειοδυτικῆς αὐτῆς γωνίας. Ὄθεν τῇ 11 καὶ 12 Ἰουλίου ὁ μὲν περσικὸς καὶ ἱππικὸς στρατὸς προήλασεν ἀπὸ τοῦ Γαλατᾶ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Κιατχανὲ καὶ περᾶσας τὸν Κύδαριν ἦλθεν ἀκωλύτως σχεδὸν καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὸ λεγόμενον Κοσμίδιον, τὸ ὅποιον κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Ἐγιοῦπ, ὁ δὲ στόλος ἐναυλόχησε περὶ τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα, ὥστε οὐ μακρὰν ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων αἱ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεις καὶ εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀμοιβαίαν βοήθειαν. Τότε τελευταῖον προσεβλήθησαν σπουδαίως ὁπωσοῦν, ἀπὸ ξηρᾶς τοῦλάχιστον, ὑπὸ Θεοδώραου τοῦ Λασκάρως τοῦ γαμβροῦ τοῦ βασιλέως, ὅστις καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἀπέδειξε καὶ δι' ἅπαντος τοῦ βίου ἐμελλε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὑπῆρχον ἐτι ἐν τῷ κράτει ἄνδρες ἱκανοὶ νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐπεχείρησεν ἐπανελημμένας ἐξόδους καὶ οὐ μικροῦς ἐπλήγαγεν εἰς τοὺς πολεμίους ζημίας. Δυστυχῶς οὐτε στόλον εἶχεν οὔτε τάγματα ἐπιτηδείως προπαρασκευασμένα, ὥστε δὲν κατόρθωσε νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν. Καὶ τῇ 17 Ἰουλίου οἱ σύμμαχοι ἀπεφάσισαν νὰ ἀναλάβωσι τὸν κρίσιμον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἀγῶνα. Καὶ ἡ μὲν ἀπὸ ξηρᾶς ἐκποδὸς γενομένη κατὰ τῆς πόλης Ἐγρί-καπού, ἀπεκρούσθη ἰδίως ὑπὸ τῶν Βαριάγων, μεθ' ὧν συνηγωνιάθησαν γενναίως καὶ οἱ Πισαῖται. Ἀλλ' ἀπὸ θαλάσσης οἱ Ἑνετοὶ ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι. Ὁ στόλος κομίζων τὸς πολιορκητικὰς μηχανάς, καὶ κλίμακας ὑψηλὰς, ἀπ' ὧν ἠδύνατο νὰ προσβάλῃ ἐξ ὑπερδεξιῶν τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρετάχθη κατέναντι τῶν Πετρίων (τοῦ Πετρί-καπού) καὶ ἐπετέθη ἀκἀθεκτος κατὰ τῶν αὐτόθι πύργων. Τοῦ στόλου ἡγεῖτο αὐτὸς ὁ Ἐρρίκος Δάνδολος, ὅστις διέταξε νὰ τον ἀποβιβάσωσι πρῶτον εἰς τὴν παραλίαν, φέροντες πρὸ αὐτοῦ τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου· ὁ Δάνδολος, εἰς ἡλικίαν ἐνεήκοντα τριῶν ἑτῶν καὶ σχεδὸν ἀόμματος, ὦν ἡ ὁμοία διαφορά μετὰ τοῦ ἡμιμνητοῦ τούτου ἥρωος καὶ τοῦ ἔλεεινοῦ Ἀλεξίου Γ', ὅστις ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας δὲν ἐτόλμα νὰ ἀνταγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς βασιλείας καὶ τῆς τιμῆς αὐτοῦ! Τὸ παρόδειγμα τοῦ ἡγεμόνος ἡλέκτρισε τὸν ἐνετικὸν στόλον ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε μετ' ὀλίγον καταλαμβάνεται εἰς τῶν πύργων τοῦ περιτειχίσματος καὶ κατόπιν ἄλλοι παρακείμενοι. Διὰ νὰ καταστήσῃ δὲ ἀδύνατον τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως ἄμυναν, ὁ Δάνδολος διέταξε νὰ βάλλωσι πῦρ εἰς τὰς παρὰ τὰ τεῖχη οἰκίας καί, ἐπειδὴ ὁ καπνὸς ἐφέρετο πρὸς τὴν πόλιν, ἡσφαλίσθη οὕτως ἡ κατοχὴ τῶν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν καταληφθέντων ὀχυρωμάτων. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀλέξιος Γ' μαθὼν ὅτι ἡ ἀπὸ ξηρᾶς ἐκποδὸς ἀπεκρούσθη, ἐνεθαρρύνθη ἐπὶ μίαν στιγμὴν καὶ ἐξῆλθε μετὰ δυνάμεως πολλῆς διὰ τῶν πυλῶν τῆς Σηλυβρίας καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἵνα ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ ἡττηθέντος περσικοῦ στρατοῦ. Ὁ Δάνδολος ἅμα πληροφορηθεὶς περὶ τούτου ἐφοβήθη μήπως κινδυνεύσωσι τῷ ὄντι οἱ περὶ τὸ Ἐγρί-καπού ἐστρατοπεδευμένοι συναγωνισταὶ αὐτοῦ, διέταξε νὰ παύσῃ ἡ ἀπὸ θαλάσσης ἐπίθεσις καὶ ἀποβιβάσθῃς ἔδραμεν εἰς ἐπικουρίαν τῶν συμμάχων. Ἀλλὰ ὅσον καὶ ἂν ἐκαναίχοτο ὅτι γνωρίζει τὴν ἀθλιότητα τῶν ἀντιπάλων, τὰ μετ' ὀλίγον γινόμενα ἀπέδειξαν ὅτι δὲν ἤξευρε πᾶσαν τὴν δειλίαν τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Ὁ βασιλεὺς οὕτως ἐξελθὼν, ὡς προείπομεν, διὰ τῶν πυλῶν τῆς Σηλυβρίας καὶ Ἀδριανουπόλεως ἐστράφη δεξιὰ καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τινός. Ἄμα ὁμοῦ ἰδὼν τὴν πυκνὴν τῶν πολεμίων φάλαγγα γενναίως πρὸς ἄμυναν παρεσκευασμένην δὲν ἐτόλμησε νὰ τὴν προσβάλῃ. Εἰς μάτην ὁ Λάσκαρις προέτρεπε αὐτὸν

ν' ἀγωνισθῇ ἀπαξ τοῦλάχιστον ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους, παρατηρῶν ὅτι ἡ νίκη ἦτο σχεδὸν βεβαία, διότι ὁ βασιλικὸς στρατὸς ἦτο ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερος, οἱ δὲ πολέμοι κατεπτοημένοι. Ὁ βασιλεὺς παρετάχθη ἐπὶ τινὰ ὥραν, ἐπανήλθεν ἔπειτα ἀμαχητὶ εἰς τὴν πόλιν πρὸς μεγάλῃν ἐκπληξιν τῶν Φράγκων καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα παραλαβὸν τὰ τιμαλφέστερα κειμήλια τοῦ στέμματος καὶ δέκα χρυσίου κεντηνάρια καὶ τινας τῶν πιστοτέρων φίλων, ἐκ δὲ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ μόνην τὴν Εἰρήνην, ἐδραπέτευσεν διὰ θαλάσσης εἰς Δεβελτόν, καταλιπὼν ὁ αἰσχιστος γυναικα, βασιλεῖον, κράτος καὶ λαὸν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμχανίαν.

Ἡ ἐπελθοῦσα ἐντεῦθεν καθ' ὅλην τὴν πόλιν ἀτελπισία κατέστησεν ἀδύνατον τὴν περαιτέρω ἀντίστασιν. Ὁ βασιλικὸς θησαυροφύλαξ Κωνσταντῖνος, προσοικειωθεὶς τοὺς Βαριάγους, συνέλαβε τὴν βασιλισσαν Εὐφροσύνην καὶ τοὺς ὁπαδοὺς αὐτῆς, ἀπεφυλάκισε τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μαργαρίταν τὴν οὐγγαρικὴν καὶ τὴν πρωΐαν τῆς 18 Ἰουλίου ἀνηγόρευσεν αὐτὸν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει, ὥς ἂν εἶχε παρῆλθαι πᾶς κίνδυνος. Ὁ Ἰσαάκιος ἔπειμεν ἀμέσως πρέσβεις πρὸς τοὺς σταυροφόρους ἵνα ἀναγγείλῃ τὴν φυγὴν τοῦ ἀρχαγὸς τῆς βασιλείας καὶ νὰ προσκαλέσῃ εἰς Βλαχέρνας τοὺς τε ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ καὶ τὸν νιόν του ὡς συμβασιλέα. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι ἀπήτησαν πρὸ πάντων νὰ ἐπικυρώσῃ ὁ Ἰσαάκιος τὴν συνθήκην ἣν εἶχον συνομολογήσει πρὸς τὸν νέον Ἀλέξιον. Καὶ τούτου γενομένου εἰσῆλθε πανηγυρικῶς ὁ Ἀλέξιος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τῶν βαρύνων συνοδευόμενος, τῇ δὲ 1 Αὐγούστου ἐστέφθη ὡς συμβασιλεὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἰνα ἀποφύγωσι δὲ πᾶσαν ἀφορμὴν διενέξεων καὶ ῥήξεων μεταξὺ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν Φράγκων, ὁ σταυροφορικὸς στρατὸς, τοῦ ὁποίου μέρος εἶχε καταλάβει τὴν βασιλεύουσαν, ὑποχωρήσας ἐπέκεινα τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐστοατοπέδευεν εἰς τὴν περὶ τὸν λόγον τοῦ Γαλατᾶ εὐρείαν πεδιάδα καὶ ὁ στόλος ὡσαύτως ἀπεσύρθη εἰς τὴν λιμένα τοῦ Πέραν (1). Μικρὸν τι μόνον ἀπόσπασμα Φράγκων παρέμεινε παρὰ τῷ Ἀλέξιῳ Δ' ἵνα προστατεύῃ αὐτὸν ἅμα καὶ ἐπιτηρῇ ὁ δὲ προνοητικὸς Δάνδολος κατηδάρισε μέρος τοῦ πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον τείχους. Οἱ Φράγκοι πρὶν ἢ ὑποχωρήσωσιν ἠθέλησαν νὰ προσφέρωσι τὰ σεβάσματά των πρὸς τὴν χήραν τοῦ Ἀλεξίου Β' καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ Ἄνναν, τὴν θυγατέρα μὲν τοῦ πρῶην βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ', ἀδελφὴν δὲ τοῦ τότε βασιλέως Φιλίππου Β'. Ἀλλ' ἡ κυρία αὕτη, ἥτις συνέζη πρὸ καιροῦ ἐν παλλακείᾳ μετὰ τοῦ Θεοδώρου Βρανᾶ, εἶχε τοσοῦτον ἐξελληνισθῇ ὥστε κατ' ἀρχῆς δὲν ἠθέλησε νὰ τοὺς δεχθῇ. Μόλις δὲ ἐπὶ τέλους ἐπείσθη νὰ συνομιλήσῃ μετὰ τοῦ συγγενοῦς αὐτῆς Λουδοβίκου, κόμητος Σαρτρῶν καὶ Βλεσσῶν καὶ τοῦτο ὅμως δὲν ἐγένετο ἐμὴ διὰ διεκμηνέως, διότι ἡ κόρη ἐκεῖνη καὶ ἀδελφὴ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας εἶχεν ὅλως ἀπομάθει τὴν πάτριον γλῶσσαν. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ κυριώτατα γεγονότα.

Οἱ σταυροφόροι ἔσπευσαν νὰ ἀναγγείλωσι τὴν ἐπιτυχίαν των εἰς τὸν πόλεμον, ὅστις μακρὰν τοῦ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸν ἀφορισμὸν αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες τοσοῦτο πασιφανῶς παρέβησαν τὸν περὶ σταυροφορίας ὅρκον ἀπήτησε πρὸ πάντων

(1) Δηλαδή τῆς περιοχῆς τοῦ Πέραν καὶ κατὰ τὴν εὐρείαν ἡμισσίαν τοῦ ὀνόματος τούτου περιλαμβάνουσας καὶ τὰς πέραν τοῦ Κερατίου κόλπου παροσίας.

παρ' αὐτῶν νὰ ἐκτελέσωσιν ἄνευ ἀναβολῆς τὴν περὶ ὑποταγῆς τῆς Ἑκκλησίας εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Οὐκ ὀλίγοι Φράγκοι ἐνδύμζον βεβαίως καὶ τοῦτο σπουδαιότατον. Οἱ πλείστοι ὅμως, καὶ μάλιστα οἱ Ἑνετοί, ἤθελον ἰδίως νὰ λάβωσι τὰ ὀφειλόμενα εἰς αὐτοὺς χρήματα, ἡ δὲ εὐρεσις τῶν χρημάτων τούτων δὲν ἦτο εὐκολος, διότι τὸ μὲν ταμεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε σχεδὸν ἔξαντληθῇ, αἱ δὲ ἐπαρχίαι δὲν ὑπῆκουον εἰσεῖτι εἰς τὸν νέον βασιλεῖα. Ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἀλέξιος Δ', ἀφοῦ συνέλεξαν ὅ,τι εὗρισκετο ἔτι εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἐδήμειυσαν δὲ καὶ τὰ κτήματα τῆς Εὐφροσύνης καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτῆς, κατῶρθωσαν οὕτω νὰ πληρώσωσιν εἰς τοὺς σταυροφόρους 100.000 μάρκας. Τὸ ποσὸν τοῦτο διενεμήθη ἐξ Ἰσου μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑνετῶν, ἀπὸ τῆς μερίδος ὅμως τῶν πρώτων ἀφηρεθήσαν 34.000 μάρκαι καὶ ἐδόθησαν εἰς τοὺς δευτέρους, καθὼς ὀφειλόμεναι ἔτι εἰς αὐτοὺς, δυνάμει τῆς πρώτης αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς συνθήκης. Ὁπωδιήποτε τὸ πληρωθὲν ὑπὸ τῶν βασιλέων ποσὸν ἦτο μὲν λόγῳ ἄξιον ἀλλ' ὑπελείποντο ἄλλαι 100.000 μάρκαι καὶ τὰ οὐκ ὀλίγα ἔξοδα, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ καταβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Δ' διὰ τὴν ἐπὶ τὴν Παλαιστινίην στρατείαν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρήματα ταῦτα ἦτο ἀδύνατον νὰ εὐρεθῶσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὁ Ἀλέξιος Δ' παρεκάλεσε τοὺς σταυροφόρους νὰ ἀναβάλωσι τὴν ἔκστρατείαν ἐκείνην μέχρι τῆς προσεχοῦς ἀνοίξεως. Ἡ παράτασις τῆς κατοχῆς ἦτο ἀναγκαία καὶ δι' ἄλλους λόγους. Ὁ Ἀλέξιος Γ' μεταβάς ἐκ Δεβελτοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν ἤρχεν ἀπάσης τῆς Θράκης, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ καταβληθῇ εἰμὴ τῇ συμπράξει τῶν Φράγκων. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἀλέξιος Δ' δὲν ἤθελεν εἶναι ἀσφαλῆς ἅμα ἀνεχώρουν οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ, διότι οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μαθόντες τὰς ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας πρὸς τοὺς ξένους ἀνέλαβεν, ἦσαν ἐτοιμοὶ νὰ τοὺς καθιερῶσιν ὅθεν οἱ σταυροφόροι ἐπέσθησαν νὰ μείνωσι μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος. Δυστυχῶς τοῦτο δὲν προέβλεπε τὴν μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων ρῆξιν. Ὁ λαὸς ἡρεθισμένος ὦν ἐκ τῆς παρασχευαζομένης ὑποταγῆς εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἑκκλησίαν ἐταύτισεν ἐν τῷ μίσῳ αὐτοῦ τοὺς ἀποίκους οὕτινες μετήρχοντο πρὸ καιροῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορικὰ ἔργα, μετὰ τῶν ἐπελθόντων ὁμογενῶν πολεμίων, καὶ ὑπολαβὼν τοὺς πρώτους ὡς κατασκόπους τῶν δευτέρων, προσέβαλε τῇ 19 Αὐγούστου καὶ κατηδάρισε τὰς ἀποθήκας τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Ἀμαλφιτανῶν. Οἱ παθόντες κατέφυγον παρὰ τοῖς σταυροφόροις καὶ παρὰ τοῖς Ἑνετοῖς, οὕτινες ἵνα ἀποζημιώσωσι τοὺς ὁμοδηήσκους, χωρὶς νὰ προσβῶσιν ἀμέσως τοὺς διακόνους τοῦ συμμάχου τῶν, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθῶσιν 22 Αὐγούστου κατὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τὴν ἔκκλησίαν τῆς ἁγίας Εἰρήνης ὑπάρχοντος μουσουλμανικοῦ τζαμίου, ἐπιπλεύσαντες πρὸς τοῦτο ἀκωλύτως ἀπὸ τὸν Γαλατᾶν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, μεθ' ὧν προθυμῶς συνεμάχησαν καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ Φράγκοι κατέφυγον εἰς τὸ πῦρ, δι' οὗ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης ἐφόδου τοσοῦτον ἐξημίωσαν τοὺς ἀντιπάλους. Μετ' οὗ πολὺ τὸ κακὸν διεδόθη εἰς ἅπαν τὸ πρὸς τὴν Προποντίδα νεῦον τμήμα τῆς βασιλευμένης καί, ἔξακολουθήσαν ἐπὶ δύο ἡμέρας καὶ δύο νύκτας, ἐπὶ γαγεν ἀνυπολόγιστον καταστροφὴν ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐν τῷ μεταξὺ στίφος Φράγκων περιερχόμενοι ἐληλείατον πᾶν τὸ προστυχόν.

Ἐνῷ δὲ τοιαῦται συμφοραὶ συνέβαινον ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ὁ Ἀλέξιος Δ' ἐπέμενεν ἀγωνιζόμενος ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐκτελέσῃ τὰ πρὸς τοὺς σταυροφόρους συμφωνηθέντα. Ἡ χρηματικὴ καταπίεσις, ἵνα συμπληρωθῇ τὸ ὀφειλόμενον ποσόν, ὑπερέβαλεν πᾶν ὄριον καὶ αὐτὰ τὰ ἱερὰ ἐσθλήθησαν, καὶ ὅμως ἡ ὀφειλὴ ἀπέχετο πολὺ τοῦ νὰ ἐξοφληθῇ. Ἐνταῦθα τῇ 25 Αὐγούστου ὁ Ἀλέξιος Δ' ἐπέσπελλεν εἰς Ρώμην τὴν ἀπαιτηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ ὁμολογίαν τῆς πίσσεως, βραδύτερον δὲ ὁ πατριάρχης Καματηρὸς κατηναγκασμένος ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀνεκήρυξεν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς τοῦ Θεοῦ

Σοφίας, τὸν Ἰννοκέντιον Γ' ὡς πρῶτον ἐπὶ τῆς γῆς ἐπίτροπον τοῦ Σωτῆρος καὶ περιέλαβε τὸ ὄνομα εἰς τὰ δέκτυχα. Ἄλλ' ὅμως ὁ μὲν λαὸς καὶ ὁ κληρὸς ἀπετροπαῖζοντο τὴν ἑνωσιν ἢ δὲ ψυλὴ ἐκείνη περὶ τῶν πρωταίων διακήρυξις δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς προσδοκίας τοῦ ἱεράρχου τῆς Ρώμης, ὅστις ἤξιον νὰ λάβῃ πλήρες δικαίωμα τῆς δικαιοδοσίας καὶ τῆς κυρώσεως ὡς πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ὡστε ὁ Ἀλέξιος Δ' παρώρριζε μὲν τὸ ὑπὲρ αὐτὸν δὲν κατῴρθετο δὲ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς Φράγκους. Καὶ ἐξῆλθε μὲν κατὰ μῆνα Αὐγουστον ἐπὶ Θράκην μετὰ τινος μόλις τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ, δι' ἧς καθυπέταξεν εἴκοσι πόλεις καὶ τεσσαράκοντα κόμας, ἀλλὰ τῇ 11 Νοεμβρίου ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Βυζάντιον, ὅπου ἡ δυσαρέσκεια εἶχε κορυφωθῇ, οἱ δὲ ὀλίγοι περιλιπόμενοι ἔτι χρηστοὶ ἄνδρες εἶχον πείσει τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον ὅτι ἡ κατὰστασις αὐτῆ τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαρκέσῃ, ὅτι νέος πρὸς τοὺς δυτικούς πολέμους ἦτο ἀναπόδραστος καὶ εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀνορθώσωσι μὲν τὰ τεῖχη νὰ πληρώσι δὲ τὰ ὀρήγματα. Ὁ Ἀλέξιος μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τοὺς ἑνὸς συνταθεμένων καὶ ἡγωνισθῇ νὰ κορέσῃ τὴν χρηματικὴν αὐτῶν πλεονεξίαν. Ἀλλ' ἡ βία τῶν πραγμάτων διδάσκει πολλάκις, ὅτι δὲν ἰσχύει νὰ διδάξῃ ἢ σύνεσις. Μετ' ὀλίγον ἐδέξατο νὰ πεισθῇ καὶ ὁ Ἀλέξιος ὅτι ἀρχὼν μόνῃς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν πλησιοχώρων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πορισθῇ τὰ ἀπαιτούμενα χρήματα ὅθεν μετὰ τινος ὑπεκφυγίας εἶπε ρητῶς εἰς τὸν Βονιφάτιον ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δύναται νὰ ἐξυκολογηθῇ τὰς πληρωμὰς του. Τότε πρεσβεία τῶν σταυροφόρων προσελθούσα εἰς τὰ ἀνάκτορα προσιταμένου τοῦ Conon de Béthune, ἀνδρὸς περιφήμου διὰ τὴν εὐλωτίαν αὐτοῦ, ἤλεγξεν αὐθαδέστατα τὸν Ἀλέξιον Δ' ἐπὶ παραβάσει τῶν συνταθεμένων καὶ ἠπειλήσεν ὅτι, εἰν ἐπιμείνῃ εἰς τὴν παραβάσιν ταύτην, θέλει καταπολεμηθῇ. Ἐντεῦθεν πολλὴ ἔξερράγη ἀγανάκτησις περὶ τὸν Ἀλέξιον, οἱ δὲ πρέσβεις ἔσπευσαν νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἵνα μὴ πάθωσι τι κακόν. Ἐπεὶτα ἠθέλησε νὰ τον ἴδῃ καὶ ὁ Δάνδολος καὶ ἦλθεν εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν ἐν τῷ λυμένῳ. Ὁ Δάνδολος ἐλέγξας πάλιν αὐτὸν τὸν προέτρειπε νὰ πληρώσῃ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξιος ἀπεφρίνато ἀποτόμως ὅτι οὔτε δύναται οὔτε θέλει νὰ δώσῃ πλεῖστον, ὁ γηραιὸς τῆς Ἑνετίας δόγης, ὅστις δὲν εἶχε συνηθίσει ν' ἀκούῃ τὸν νεανίσκον ἐκείνον εἰμὴ ὡς βέστη πρὸς αὐτὸν λαλοῦντα, παροργισθεὶς διὰ τὴν τοιαύτην τοῦ ὕψους του μεταβολήν, «αἰσχιστον παιδάριον, ἀνεφώνησεν, ἡμεῖς ἀπὸ κοπρίας σε ἀνστήσαμεν, καὶ ἡμεῖς πάλιν θέλομέν σε ρίψει εἰς τὴν κοπρίαν». Μετ' ὃ ἐγένετο ἐπίσημος τοῦ πολέμου διακήρυξις περὶ τὰ τέλη Νοεμβρίου 1208.

Συμβάντος δὲ χειμῶνος βαρυτάτου, οἱ Φράγκοι δὲν ἡδυνήθησαν νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ πλοῖα αὐτῶν ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν προσέβαλον ἀμέσως τὴν Κωνσταντινουπόλιν ἀλλὰ περιορίσθησαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ νὰ ληστεύωσι καὶ νὰ πυρπολῶσιν ἀπάσας τὰς περὶ τὴν Προποντίδα ἐπαύλεις. Εἰς μάτην οἱ ἄρχοντες προέτρειπον τὸν βασιλέα νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ ὁ ἄνανδρος ἐκεῖνος νέος ἔθεώρει ἀτάραχος τὰς συμβαινούσας καὶ ἐπιχειμένας συμφοράς. Ἐντεῦθεν εἰς τὸν ἀπαιτέρον αὐτοῦ συγγενῶν, ὁ Ἀλέξιος Δούκας Μούρτζουφλος (οὕτως ἐπωνομασθεὶς ἐκ τοῦ «συνεσπάσθαι τὰς ὁρῶς καὶ οἶον τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπικρέμασθαι»), ὅστις ἀνάκαθεν μὲν ἐπρέσβευε τὸν κατὰ Λατίνων πόλεμον, ἦτο δὲ ἀνὴρ γενναῖος, πλούσιος, κονηρὸς καὶ ἀγαπητὸς παρὰ τῷ λαῷ, ἀνέλαβε τὸν κατὰ τῶν ληστρικών ἐκείνων ἐπιδρομῶν ἀγῶνα. Καὶ τῇ μὲν πρώτῃ Δεκεμβρίου ἐξελθὼν τῆς πόλεως κατ' ἀρχὰς ἡῤδοκίμησεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγκαταλειφθεὶς παρὰ πάντων σχεδὸν μόλις διεσώθη ἐκ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου. Τὰ αὐτὰ δὲ συνέβησαν καὶ τῇ 27 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Κατόπιν ἐπεχείρησεν ὁ Μούρτζουφλος

νά καταστρέψῃ διὰ πυρπολικῶν τὸν ἐνετικὸν στόλον, ἀλλὰ διὰ τῆς τοῦ Δανδόλου προνοίας ἐματαιώθη τὸ τόλμημα. Ἐπειτα τῇ 9 Ἰανουαρίου ἐγένετο πάλιν νέα ἔξοδος, ἣν ἀπέκρουσεν ὁ Βονιφάντιος. Ὡστε πόλεμοι, φόνοι, δηρώσεις, ληστεῖαι ἐξηκολούθησαν οὕτω καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν Ἰανουάριον¹ καὶ οἱ μὲν ἡμέτεροι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡττῶντο τὸ δὲ στρατόπεδον τῶν Φράγκων ἤρχισε νὰ ἀσπῇ τὰ πάνθ' ἐκ τῆς σευρήσεως τροφῶν. Τελευταῖον τῇ 25 Ἰανουαρίου ἡ πρὸ καιροῦ κατὰ τῶν Ἀγγέλων βόλκονσα ἀγανάκτησις ἐξεργάγῃ εἰς ἐπανάστασιν, λαὸς δὲ καὶ μοναχοὶ συρρεύσαντες εἰς τὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναὸν ἀπῆλθον παρὰ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου τὴν καθάρισιν τῶν ἀνικάνων βασιλέων καὶ τὴν ἀναγόρευσιν νέου ἡγεμόνος. Ὁ Μούρτζουφλος δὲν ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸ κίνημα τοῦτο, καὶ ἐπειδὴ ἐλογίζετο ὁπαδὸς τῆς καθαιρέσεως δυναστείας οὐδεὶς ἐσκέφθη νὰ προχειρίσῃ αὐτὸν βασιλέα. Ἄλλ' ἐν τούτοις ἡ ἐκλογὴ ἀπέβη δυσχερὴς, διότι ἅπαντες οἱ ἐπιφανεῖς ἄνδρες ἀπεποιοῦντο τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην τιμὴν. Ὁ μᾶλλον τῶν ἄλλων πλειονοψηφήσας Κωνσταντῖνος ὁ Ραδινὸς κατέρυγεν εἰς μονήν τινα καὶ ἐγένετο μοναχός, ἀναρχία δὲ πλήρης ἐπὶ τρεῖς ἐπεκράτησεν ἡμέρας, μέχρις οὗ ἄνδρεῖς τις νεανίας, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα ἄσημος, ὁ Νικόλαος Καναβός, ἀπεδέξατο τὸ στέμμα καὶ τῇ 28 Ἰανουαρίου ἐχρῆσθη (1) βασιλεὺς ἀνεὺ συμπράξεως τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Καματηροῦ. Ὁ Καναβὸς ἐστρατοπέδευεν ὡς ἐν φρουρῇ ἐν τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, ἐνῷ ὁ Ἀλέξιος Δ' καὶ ὁ ἐτοιμοθάνατος Ἰσαάκιος ἐφυλάττοντο ἐν Βλαχέρναις ὑπὸ τοῦ Μουρτζούφλου. Ὅταν ὁ πρῶτος ἔμαθε τὴν καθάρισιν αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ σωφρονισθῇ καὶ νὰ ὑποκύβῃ ἐξήτησε πάλιν σωτηρίαν ἀπὸ τῶν Φράγκων καὶ ἐπεμψε τὸν Μούρτζουφλον πρὸς τὸν Βονιφάντιον ἵνα ἐξορκίσῃ αὐτὸν νὰ καταλάβῃ τὰς Βλαχέρνας. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ Φράγκοι δὲν ἐκώφευσαν εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην. Ἄλλ' ὅτε τὴν ἐπιούσαν νύκτα ἐπῆλθον ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὰ βασίλεια ἐκεῖνα εὗρον τὰς πύλας κεκλεισμένας καὶ ἀνέχωρησαν καταρώμενοι τὸν ἐπίσκοπον νεανίαν ἄδικως ὁμῶς ταύτην τὴν φροῖν, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἄθλιος εἶχε φυλακισθῇ ὑπὸ τοῦ Μουρτζούφλου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις πρὸ καιροῦ ἐπωφθαλμία εἰς τὸν θρόνον, ἐνόμισεν ἤδη ἐπιτηδεῖν τὴν περίστασιν νὰ πληρώσῃ τὸν πόθον αὐτοῦ. Ὅταν συνεννοηθεῖς, μετὰ τοῦ θησαυροφυλάκου Κωνσταντίνου, αὐτοῦ ἐκείνου ὅστις εἶχε πρὸ μικροῦ προδώσει τὸν Ἀλέξιον Γ', προσφωκείωθ' αὐτὸς Βαριάγους, οἵτινες εἰς 15.000 ἀνδρῶν συμποσούμενοι ὥρμησαν ἐπὶ τὰ βασίλεια. Ὁ Ἀλέξιος Δ' καταπονηθεὶς ὑπὸ τοῦ θορυβοῦ καθίκετεύει τὸν νομιζόμενον φίλον του νὰ σώσῃ αὐτόν, ὁ δὲ κατ' ἀρχὰς τὸν κρύπτει εἰς τι τῶν δωματίων, ἔπειτα δὲ τὸν ἀποπέμπει δέσμιον εἰς τὴν φυλακὴν, ἀναγορεύεται βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, πειθόμενον ὅτι αὐτὸς μᾶλλον ἢ πᾶς ἄλλος δύναται νὰ πηδαλιονύχῃ τὸ κράτος ἐν τῇ τροχμαῖ ἐκείνῃ, στέφεται πανηγυρικῶς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῇ 5 Φεβρουαρίου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ φρονεῖ τὸν τε Καναβὸν θελήσαντα νὰ ἀντισταθῇ καὶ τὸν Ἀλέξιον Δ', ὅστις καθ' ἑαυτὸν μὲν δὲν ἤθελε βεβαίως φαντασθῇ ἀντίστασιν τινα ἡδύνατο ὁμῶς νὰ ἀποβῇ ἐπικίνδυνος διὰ τῆς προστασίας τῶν Φράγκων. Ὁ δὲ γέρων Ἰσαάκιος ἐξέπνευσεν ἅμα μαθὼν τὸν τραγικὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ θάνατον.

Ὁ Ἀλέξιος Ε' (διότι οὕτως ὀνομάζεται ὁ Ἀλέξιος Δούκας Μούρτζουφλος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου) εἶχε τὸ γένος ἐξ ἐνὸς τῶν ἀρχαίων τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας οἰκων καὶ εἶχεν ἅπαντα τὰ συνήθη αὐτῶν προτερήματα καὶ τὰ συνήθη

(1) Ἐστéφθη δηλονότι.

ἐλαττώματα. Ἰδίως δὲ ἦτο ἀνὴρ γενναῖος μὲν ἀσθενὲς δὲ ἔχων τὸ ἡθικὸν αἰσθητήριον. Ἀφοῦ ἠγωνίσθη τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τῶν πολεμίων, ἔπειτα ἐδολοφόνησε τὸν ἄνθρωπον τὸν πιστεύσαντα εἰς τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπέκρυψε τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξίου Δ' καὶ ἐξηκολούθησεν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ, νοσοῦντος δηδην, πρῶτων, ἵνα μὴ διακωλυθῇ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων περὶ τὰς προπαρασκευάς. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Δάνδολος ὑπόπτευσεν τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀπήγγισεν τὴν παράδοσιν τοῦ βασιλέως, ἀνηγγέλθη τελευταῖον ὅτι οὗτος ἀπεβίωσεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου· κηδευθέντος δὲ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ βασιλικῶς, προσελήθησαν οἱ σταυροφόροι νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς χώρας ἐντὸς 8 ἡμερῶν. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι δὲν ἀπῆλθον. Ναὶ μὲν ὁ ἡγεμονόπαις τὸν ὁποῖον ἤθελον νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τοῖς ζώσιν, αὐτοὶ δὲ εἶχον λάβει ἥδη ὑπὲρ τὸ ἡμῖν τῆς συμφωνηθείσης πρὸς αὐτοὺς ἀποξημιώσεως, ἀλλ' ὁ μὲν Δάνδολος δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ καταλήπῃ ἀμαχητὶ χρηματικὸν ποσὸν ἀξιόλογον ὀφειλόμενον αὐτῷ διὰ συνθήκης τῆς ὁποίας τὸ κῆρος ἀνεγνώρισε καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Ε', πρὸ μικροῦ ἔτι κηδεύσας τὸν Ἀλέξιον Δ' ὡς νόμιμον βασιλέα· οἱ δὲ Φράγκοι μετὰ τὴν γενομένην ἐκ τοῦ ἐπιβλήοντος εἰς αὐτοὺς μέρους τῆς πληρωθείσης ἀποξημιώσεως ἀφαίρεσιν τοῦ ὑπολοίπου τῶν ὅσα ἀνάκαθεν ὄφειλον εἰς τὴν ἐνετικὴν πολιτείαν, ὀλίγα τῇ ἀληθείᾳ ἔλαβον χρήματα· ὁ δὲ δυτικὸς κληρὸς ὁ παρακολουθῶν τὸν στρατὸν ἐβλεπεν ὅτι τούτου ἀναχωρήσαντος ἐματαιοῦτο ἀμέσως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἡ ὑποταγή· Ὅθεν ἀπεφασίσθη νὰ ἐμμένωσι καὶ κυριεύσωσι τὴν πόλιν καὶ τὸ κράτος δι' ἴδιον· λογαριασμὸν τότε μᾶλλον ὅσῳ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸς ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ Δανδόλου.

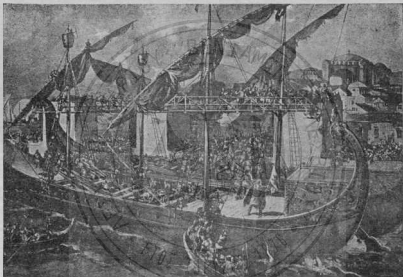
Δὲν ἐγένετο δὲ ἀμέσως ἑναρξίς τῆς πολιορκίας, διότι οἱ σταυροφόροι ἐκ τῆς προηγούμενης αὐτὸν ἐπιχειρήσεως ἐπεισίστησαν, φαίνεται, ὅτι αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ τὰς ὁποίας ἐκόμισαν μεθ' αὐτῶν δὲν ἦσαν ἀποχωῶσαι καὶ ἡσυχλήθησαν καθ' ὅλον τὸν Μάρτιον περὶ τὴν κατασκευὴν ἄλλων ἐπιτηδειοτέρων. Καὶ ἐκ τούτου ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος Ε' ὄχρῳσεν ἀφ' ἑτέρου ἔτι μᾶλλον τὰ τείχη, ἔκτισε πύργους ἰσχυροὺς καὶ ἡσφάλισεν αὐτὰ διὰ διπλῆς τάφρου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ πολλὰ συνέβησαν ἐχθροπραξίαι, ἰδίως διότι οἱ Φράγκοι ἐσπεροῦντο τροφίμων. Διὰ νὰ θεραπεύσωσι τὴν ἀνάγκην ταύτην μία τοῦ στρατοῦ αὐτῶν μοῖρα ἐκυρίευσεν τὴν παρὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον κειμένην πλουσίαν πόλιν Φιλέαν καὶ εὗρεν ἐν αὐτῇ λείαν τροφοδοτήσαναν τὸν στρατὸν ἐπὶ δεκατέσσαρας ἡμέρας. Καὶ ἡ μὲν λεία ἐστάλη διὰ θαλάσσης εἰς Πέραν ὃ δὲ φραγκικὸς στρατὸς ἐπανερχόμενος διὰ ξηρᾶς προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Ε' γενναίως. Ἀντίστη ὅμως ἔτι γενναίωτερον καὶ ἐπὶ τέλους κατετρόπωσε τοὺς ἀντιπάλους. Ὁ βασιλεὺς ἐκθύμως ἀγωνισθεὶς καὶ πληρωθεὶς ἀπῆλθον ἄκων ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ὑπὸ τῶν περὶ αὐτόν, ἀφοῦ ἀπέβαλε τοὺς ἀρίστους τῶν μαχητῶν καὶ τὰ βασιλικά παράσημα καὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῆς Ὁδηγητρίας, ἥτις, λογιζομένη ἔργον τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ὑπελαμβάνετο ὡς τὸ τοῦ κράτους παλλάδιον. Ὅθεν πολλὰ ἐπεκράτησεν ἐν Βυζαντίῳ ἀθυμία, πλείστον δὲ ἐθάρρησαν οἱ Φράγκοι, ἐμπαικτικῶς ἐπιδεικνύνοντες εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως τὴν συστράτηγον τοῦ βασιλέως αὐτῶν εἰκόνα παρ' αὐτοῖς τότε διαμένουσαν. Ὁ Ἀλέξιος Ε' ἐπεχείρησεν αὐτὴς νὰ καταστρέφῃ διὰ πυρπολικῶν τὸν ἐνετικὸν στόλον καὶ αὐτὴς ἀπέτυχεν. Ἦλθεν ἀπαξ καὶ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Δάνδολον, συνελθόντων ἐπὶ τούτῳ παρὰ τινι τοῦ Κοσμιδίου ἀκτῆς τοῦ μὲν δόγλου διὰ θαλάσσης τοῦ δὲ βασιλέως ἐφίππου. Οὐ μόνον ὅμως αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Δανδόλου ἦσαν υπερβολικαὶ ἀλλ' ἐνῶ «τὰ πρὸς εἰρήνην εἰς διάλειψιν προὔκειντο ἱππικαὶ λατινικαὶ δυνάμεις ἐξ ὑπερδεξίων αἰφνης φανεῖσαι ἠνίκαις ὁλας τῷ βασιλεῖ ἐπιτίθενται, ὥς μόλις ἐκείνον παρερῶσαντα τὸν ἵππον διεκφυγεῖν τὸν κίνδυνον, τῶν δὲ συνόντων χειρωθῆναι τινες». Ὅπερ ἔστω νέα ἀποδείξεις τοῦ ὅτι οἱ Δυτικοὶ δὲν ἐδίσταζον

νά μεταχειρίζονται ἀπιστίας καὶ δολιότητος, καίτοι ἤξιουν ὅτι μόνοι οἱ ἡμέτεροι ἔπραττον τὰ τοιαῦτα.

Τοιαύτη ἐν τούτοις ἦτο ἡ πεποίθις αὐτῶν ὅτι θέλουσι γίνεαι κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ κράτους ὥστε ἔτι ἀπὸ τῆς 7 Μαρτίου συνωμολογήθη ἐν Πέργῃ συνθήκη δι' ἧς ὥρισθη ἡ μέλλουσα αὐτοῦ τύχη. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐγένετο μεταξὺ ἀφ' ἑνὸς τοῦ Ἐρρίκου Δανδόλου, ἐλέφ Θεοῦ δόγου Ἑνετίας, Δαλματίας καὶ Κροατίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν ἐπιφανεστάτων κυρίων (les très illustres Seigneurs) Βονιφατίου, μαρκιωνος Μομφερρατικοῦ, Βαλδουίνου, κόμητος Φλανδρίας, Λουδοβίκου, κόμητος Βλεσσῶν, καὶ Οὐγγωνος, κόμητος τοῦ Ἁγίου Παύλου. Κατὰ δὲ τὰ ἐπ' αὐτῶν ὁρισθέντα πᾶσα ἡ λεία ὅση ἐμελλε νὰ γίνῃ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως, συγκομιζομένη εἰς ὀρισμένον τόπον, διηρεῖτο εἰς τέσσαρα, καὶ τὰ μὲν τρία τέταρτα ἀπεφασίσθη νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς τὸ δὲ ἐν τέταρτον εἰς τοὺς Φράγκους. Οἱ Ἑνετοὶ διετήρουν ἅπαντα τὰ ἐμπορικὰ προνόμια ὅσα ἀνέκαθεν ἀπελάμβανον ἐν τῷ κράτει. Ἑνετοὶ καὶ Φράγκοι ἐμελλον νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου αὐτοκράτορος, διαρίζοντες ἐπὶ τούτῳ ἑκάτεροι ἀνὰ ἑξέκλογεις. Καὶ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ ὑπέρτατος ἄρχων ὁλοκληροῦ τοῦ κράτους ἀλλ' ἀμέσως δὲν ἤθελεν ἄρχει ἐμὴ τοῦ ἐνὸς τέταρτου αὐτοῦ, ἔχων ὡς ἴδια κτήματα καὶ τὰ βασίλεια τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ Βουκολέοντος. Τὰ δὲ λοιπὰ τρία τέταρτα τοῦ κράτους διενέμεντο εἰς δύο ἴσα μερίδια μεταξὺ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν Ἑνετῶν, διατελούντων ὅλων ὑποτελῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ κληρὸς τῶν Ἑνετῶν, ἐὰν ὁ ἐκλεχθὸς αὐτοκράτωρ ἦτο Φράγκος, ἡ ὁ κληρὸς τῶν Φράγκων, ἐὰν ὁ ἐκλεχθὸς αὐτοκράτωρ ἦτο Ἑνετός, ἐλάμβανε τὸν τῆς Σοφίας ναὸν καὶ προσεχίριζε τὸν πατριαρχὴν. Αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὸ ἱερατεῖον ἐπρόκειντο ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τοῦ κράτους κτημάτων εἰς τρόπον ὥστε νὰ δύνανται νὰ συντηρῶνται εὐπρεπῶς, τὸ δὲ πλεονάζον τῶν κτημάτων ἐκείνων διενέμετο μεταξὺ τῶν κατακτητῶν. Ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ὑπεχρεοῦντο νὰ παραμείνωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ ἓνα ὁλόκληρον ἔνιαυτον ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μηνὸς καθ' ὃν συνωμολογεῖτο ἡ συνθήκη, ἵνα συμπληρώσωσι τὴν κατάκτησιν τοῦ κράτους. Παρελθούσης δὲ τῆς προθεσμίας ταύτης, ἕκαστος ἠδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Δώδεκα ἀξιόχρεοι ἄνδρες ἐμελλον νὰ διανεμῶσι τὰ κτήματα (φέουδα) καὶ νὰ ὁρίσωσι τὴν ὑπηρεσίαν ἣν ἕκαστος ὑποτελὴς ὀφείλει τῷ αὐτοκράτορι. Οὐδεὶς πρῶτος τῆς Ἑνετίας ἦτο δεκτὸς ἐν τῷ κράτει. Ἐνεκα δὲ τῶν κτημάτων τὰ ὁποῖα ἐλάμβανεν ὁ Δόγης ἐμελλε νὰ τελεῖ τὴν ὀφειλομένην τῷ αὐτοκράτορι ὑπηρεσίαν οὐχὶ αὐτοπροσώπως ἀλλὰ δι' ἐπιτρόπον. Τελευταῖον ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ὀφείλον νὰ ζητήσωσι τὴν πακὴν κύρωσιν, ἵνα ὁ Ἰννὸκέντιος ἐπιβλέπῃ ποινὴν ἀφορισμοῦ εἰς πάντα τῆς συμμαχίας παραβῇ. Συγχρόνως ἐχευεδιάσθη προσωρινὴ πρᾶξις διανομῆς ὁρίζουσα κατὰ μέρος τὰ κτήματα ὅσα ἐμελλον νὰ λάβωσιν οἱ τρεῖς τοῦ ἐπιχειρήματος μέτοχοι, ἦτοι ἡ Ἑνετία, οἱ Φράγκοι καὶ ὁ δυτικὸς κληρὸς. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Ἑνετία, καθὼ γινώσκουσα καλλίστα τὰ κατὰ τὴν Ἀνατολήν, ἔλαβε τὰ ἐπιτηδεύετα καὶ πλουσιώτερα ἐμπορεῖα. Ἡ δὲ ἐκ προοιμίου τεθεῖσα ἀρχή, ὅτι ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ τμήματα δὲν θέλουσι περιέλθει εἰς τὴν κυριότητα τοῦ λατινικοῦ κλήρου ἀλλὰ μόνον εὐλόγον τι μέρος αὐτῶν, δυσηρέστησε φυσικῶ τῷ λόγῳ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης.

Ἄλλ' ἐνθ' ἐσκέπτοντο περὶ τῆς διανομῆς τοῦ κράτους οἱ πολέμοι εἰργάζοντο ἐνταῦθα ἀνεκδότως περὶ πάντα ὅσα ἀπαιτοῦντο ἵνα κυριευθῇ ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ. Ἡ προσβολὴ ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ οὐχὶ ὡς πρότερον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἀλλ' ἀπὸ

θαλάσσης μόνον, καὶ ἰδίως κατὰ τῆς παραλίας καθ' ἣς εἶχον καὶ προηγουμένως ἐπιτεθῆ, ἀπὸ τοῦ Φαναρίου μέχρι τοῦ Ἐγιοῦπ-ἑνσαρί. Ὅθεν τὴν μὲν 8 Ἀπριλίου ἀπεβιβάσθη ὁ ἐν Πέργῃ στρατὸς ἐπὶ τοῦ στόλου καὶ τὴν ἐπιοῦσαν πολὺ πρῶτῃ ἐπλησίασεν ὁ στόλος εἰς τὰ τεῖχη καὶ ἤρχισε νὰ προσβάλλῃ ταῦτα μὲν διὰ μηχανῶν τοὺς δὲ προμάχους αὐτῶν διὰ βελῶν καὶ ἀκοντίων. Ἀλλ' εὗρεν ἀντίστασιν γενναίαν, διότι ὁ Ἀλέξιος Ε' διευθύνων καὶ ἐφορεύων τὰ πάντα ἔδωκε νέαν ψυχὴν εἰς τοὺς ἀμυνομένους. Ἦτο δὲ καὶ ὁ ἄνεμος ἐναντίος τῶν Ἑνετῶν, ὥστε μετὰ πεισματώδῃ ἀγῶνα ἀπεκρούσθησαν καὶ ἡναγ-κάμθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἀφοῦ ἀπέβαλον πολλὰς πολιορκητικὰς μηχανάς. Ἡ ἀποτυχία αὕτη κατέπληξε τὸν κοινὸν τῶν πολεμίων θυμὸν. Ἀλλ' ὁ κλῆρος, οἱ βαρῶνοι καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀπτόητος Δάνδολος ἐνεψύχωσαν αὐτοὺς καὶ τῇ 12 Ἀπριλίου ἐγένετο νέα ἔφοδος ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ μέρους ἀπὸ τοῦ ὑποίου καὶ ἡ προτέρα. Οἱ Ἕλληνες ἀντετά-

Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν σταυροφορῶν
(Ἔργον Μ. Μάργκτον)

χθησαν πάλιν καρτερικῶς καὶ ὁ Ἀλέξιος Ε' ἐνόμιζε βεβαίαν τὴν νίκην, ὅτε μετὰ μεσημβρίαν πνεύσας βόρειος ἄνεμος ὥθησε τὰς ἐχθρικὰς γαλέρας πρὸς τὰ τεῖχη. Δύο τῶν πλοίων τούτων, ἡ Προσκυνήτρια καὶ ὁ Παράδεισος, συνδεδεμένα δι' ἀλύσειαν, προσήγγισαν εἰς ἓνα τῶν περὶ τὸ Πετρίον πύργων καὶ ἔρριψαν ἐπ' αὐτοῦ τὰς κλίμακας αὐτῶν. Πρῶτος ὤρμησεν ἐπὶ τῆς γεφυρᾶς ταύτης ἑνετὸς ἀνὴρ προθυμούμενος νὰ κερδήσῃ τὸ ἔπαθλον τῶν χιλίων χρυσῶν, ὅπερ εἶχε τᾶξαι ὁ Δάνδολος εἰς τὸν πρῶτον μαχητὴν ὅστις εἶχε πατήσῃ τὰ τεῖχη Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλ' ὁ γενναῖος ἑνετὸς κατεκρεουργήθη ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ πύργου. Ἀμέσως κατόπιν αὐτοῦ ἦλθον δύο Γάλλοι, ὁ Ἀνδρέας Durboise καὶ ὁ Ἰωάννης Choisy, ἀμφότεροι ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐπισκόπου Νευελών, ὅστις ἐκυβέρνηα τὴν Προσκυνήτριαν. Ὁ δὲ πρῶτος ἐξ αὐτῶν ἐκέρδησε τῶνόν τι βραβεῖον εἰσβαλὼν εἰς τὸν πύργον καὶ ἀπαθήσας τοὺς ἀμυνομένους. Μετ' αὐτὸν εἰσῆλθεν

δ Choisy καὶ ἔπειτα ὁ λοιπὸς τῶν συναγωνιστῶν ὄμιλος, ὥστε ὁ πύργος ἐκυριεύθη. Λιὰ δὲ τῆς ἐναερίου γεφύρας ἦτις συνῆπτεν αὐτὸν μὲ τὰς δύο γαλέρας νέα τῶν πολέμιων ἐπιχορμόμενα στίφη ἐκυριεύσαν μετ' οὐ πολὺ καὶ ἄλλους πύργους καὶ διέσπασαν τὰς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πύλας τοῦ τείχους, διὰ τῶν ὁποίων οἱ Φράγκοι ἤρχισαν ἤδη νὰ εἰσελαύνωνται ἐφικτοὶ εἰς τὴν πόλιν. Ἡ φρουρὰ ἐντρομος ἐτράπη εἰς φυγὴν καὶ αὐτὸς ὁ 'Αλέξιος Ε' ἠναγκάσθη νὰ κλεισθῇ εἰς τὰ παλάτια τοῦ Βουκολέοντος. Καὶ ἤρχισε μὲν ἔκτοτε διαδραματιζομένη ἡ διηνὴ ἐκείνη διαρπαγὴ, ἣτις ἔμελλε νὰ καταστήσῃ τὰς ἐπομένας ἡμέρας ἀπαισιωτάτας ἔξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία, ἀλλ' ὁμως κατὰ τὴν πρώτην ταύτην εἴσοδον συνεῖχεν ἔτι τοὺς Φράγκους ὁ φόβος μήπως οἱ Ἕλληνες ὁρμήσωσι κατ' αὐτῶν ἀπὸ τῶν παλατιῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν, ὅπου εἶχον καταφύγει, ὅθεν παρήμειναν συντεταγμένοι ὡς ἐπὶ νέον ἄγωνα. Δυστυχῶς ὁ 'Αλέξιος Ε' εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ ἀθροίσῃ καὶ συντάξῃ τοὺς φυγάδας οὔτε παρακλήσεις οὔτε ἀπειλαὶ ἴσχυσαν νὰ πείσωσι τοὺς ἀνάνδρους ἐκείνους ὅτι δύνανται ἔτι νὰ ἀντιστῇ. Τότε ὁ 'Αλέξιος Ε' βλέπων ὅτι εἰς οὐδὲν ὠφελοῦσιν αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ καὶ φοβηθεὶς «μὴ συλληφθεὶ καὶ ὡς ὄφον ἢ ἐπιτράχημα ταῖς γνάθους τῶν Λατίνων προκρίσεται» ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ καὶ παραλαβὼν τὴν σύζυγον τοῦ 'Αλεξίου Γ' Εὐφροσύνην καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῆς Εὐδοκίαν, τὴν ὁποίαν περιπαθοῦς ἠγάπα, ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς Χρυσῆς Πύλης μετὰ τινων ὁπαδῶν καὶ ἀνεχώρησε διὰ θαλάσσης ἀπὸ τῆς πόλεως, ἣτις κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην παρέστη κατὰφλεκτος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ.

Τῷ ὄντι οἱ ἡγεμόνες τῶν σταυροφόρων εἶχον ἀποφασίσει νὰ ματαιώσωσι τὴν ἐπιούσαν πᾶσαν ἀντίστασιν παραλαβάνοντες σύμμαχον τὸ πῦρ. Ἀλλὰ τινὲς τῶν Γερμανῶν, ἀντὶ νὰ περιμεινώσι τὴν ἐπομένην ἡμέραν, κατέρωγον εἰς τὸ ἀδυσώπητον ἐκεῖνο ὅπλον τὴν νύκτα τῆς 12 πρὸς τὴν 13 καὶ νέον φλογὼν ρεῖμα φοβερώτερον μὲν τῶν δύο προτέρων διαρῆξαν δὲ 24 ὥρας συνεπλήρωσε τὴν καταστροφὴν τὴν ὑπ' ἐκείνων ἀρξαμένην. Ὁ Βιλλεαρδουίνος λέγει ὅτι κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας πικραῖς ἐκτροπολήθησαν πλείοται οἰκίαι ἂν ὅσας περιεῖχον αἱ τρεῖς μεγαλύτεραι τῆς Γαλλίας πόλεις. Ἐνῷ δὲ ὁ μὲν 'Αλέξιος Ε' ἔφειγεν ἡ δὲ πόλις ἔκαίετο, τινὲς τῶν ἀρχόντων ὅσοι δὲν εἶχον ἀποβάλλει εἰς πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας, συνελθόντες μετὰ τοῦ πλείονος εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐπεχείρησαν τὴν ἐκλογὴν αὐτοκρατορῶς. Τὰ βλέμματα πάντων ἐστράφησαν εἰς δύο νέους, τὸν Θεόδωρον Δούκαν καὶ τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν, ἔξ Ἰσπου γενναίους καὶ δεξιούς τὰ πολ'μια ὥστε ἐδέχον ὁ κληρὸς νὰ ἀποφασίσῃ μεταξὺ αὐτῶν. Ὁ δὲ κληρὸς ἀπένευμε τὴν ψυχορραγοῦσαν ταύτην βασιλείαν εἰς τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. Ὁ Λάσκαρις, τοῦ ὁποίου γίνωσκον τὴν ἀρετὴν, ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δικαίως ἠξιώθη τῆς τιμῆς ταύτης κατὰ τὴν ἀπαίσιον ἐκείνην στιγμὴν. Ἀλλὰ τότε οὐδὲν ἡδυνήθη νὰ κατορθώσῃ. Μάτην παρέστηεν εἰς τὸν λαὸν ὁποία οὐκράτῃ περιμένει αὐτὸν τύχη, ἐὰν δὲν ἀντιταχθῇ κατεργικῶς εἰς τοὺς πολεμίους μάτην ὑπέμνησεν εἰς τοὺς Βαριάγους τὴν ἐπιβεβλημένην αὐτοῖς ὑπὸ τῆς τιμῆς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος οἱ μὲν ξένοι ἐξήτησαν αὐξήσιν μισθοῦ οἱ δὲ ἰθαγενεῖς δὲν ἐτόλμησαν νὰ δράξωσι τὰ ὅπλα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἐξημέρωσεν ἡ 13 Ἀπριλίου. Οἱ ἱππεῖς καὶ οἱ πεζοί, οἵτινες ἀπὸ τῆς προτεράρας ἐμβολόντες εἰς τὴν πόλιν κατέλαβον τὸ μεταξὺ Πετρίου καὶ Βλαχερνῶν τμήμα, δὲν εἶχον μάθει ἔτι τὴν φυγὴν τοῦ 'Αλεξίου Ε' καὶ περιέμενον συντεταγμένοι τὸν τελευταῖον κρίσιμον ἄγωνα. Ἀλλὰ τὰ γερμανικὰ στίφη ἀρηνεύσαντα ὥρμησαν δηρῶντα καὶ πορθοῦντα πρὸς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ ἐπλησίασαν πρὸς τὸ Μίλιον, τὴν μεγάλην πλατεῖαν, ἣτις περιστοιχισμένη ὑπὸ πολλῶν στοῶν καὶ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων ἐπέτεχε τὴν θέσιν ἣν ἔχουσι σήμερον ἡ πρώτη τοῦ σεραγίου

αὐλὴ καὶ τὰ περὶ τὴν πύλιν Μπάμπι-Χουμγιοῦν μέρη. Ἐκεῖ ἴστατο ὁ Λάσκαρις μετὰ τῶν Βαριάγων, οἵτινες ὅμως ἅμα ἰδόντες τοὺς πολεμίους ἐπερχομένους διελύθησαν ὥστε ὁ νέος βασιλεὺς, πεισθεὶς ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ παρόντος τρόπος σωτηρίας, ὑπεχώρησε καὶ περάσας διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπεχείρησεν αὐτόθι τὴν ἀμυναν ἐκείνην, ἣτις ἐμελλε νὰ παραγάγῃ τὴν ἰδρυσιν τοῦ ἐν Νικαίᾳ βασιλείου, ἐξ οὗ ὁρμώμενος μετὰ πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐπέφρωτο νὰ ἀνακτίσῃ τὴν Κωνσταντινουπόλιν.

Ἀποχωρήσαντος δὲ τοῦ Λασκάρεως, ἡ πόλις ἔμεινεν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Φράγκων ἀπὸ τῶν Βλαχερνῶν μέχρι τοῦ Βουκολέοντος καὶ μέχρι τῆς Χρυσῆς Πύλης, ἥτοι, ὡς θέλομεν εἶπει σήμερον, ἀπὸ τοῦ Ἐγιοῦ π ἐσσαρὶ μέχρι τοῦ Κάτερρα λιμανὶ καὶ τοῦ Γεντί-Κουλέ, τῶν ἑπτὰ πύργων καὶ προσελθόντες λοιπὸν οἱ κατακτιηταὶ ἐπεισέθησαν μετ' ὀλίγον ὅτι οὐδεμίαν οὐδαμοῦ εἶχον νὰ φοβηθῶσιν ἀντίστασιν. Ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐξῆλθον ἐν λιτανείᾳ ἱερεῖς καὶ πολλὸς λαός, οἵτινες εἶχον ζητήσῃ ἄσπλον ἐν αὐτῷ, καὶ προσπεσόντες εἰς τοὺς πόδας τοῦ Βονιφράτιου ἐκραύγαζον ἐλευθῶς «*ἅγιε βασιλεῦ Μαρκίων, ἐλέησον ἡμᾶς*» ἀλλὰ μόλις ἔσωσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν. Ἡ λεηλασία, ἡ δῆψις καὶ αὕτη ἡ σφαγὴ ἐξεχείλισαν ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἀκατάσχετοι. Βεβαίως ἡ ἄτκτος αὕτη διαρπαγὴ καὶ βία δὲν συνέφερε κατ' οὐδένᾳ λόγον εἰς τοὺς ἡγεμόνας. Ὡς ἐξ αὐτῆς πολλοὶ τῶν προκειμένων θησαυρῶν ἔμελλον νὰ ὑπεξαίρεθῶσι, πολλοὶ ὅμως νὰ καταστραφῶσιν οὐδεμία δὲ ὕψιλος καὶ δικαία διανομὴ ἠδύνατο νὰ γίνῃ καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἔμελλον ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ διαλυθῶσι πάντες τῆς πειθαρχίας οἱ δεσμοί. Ὄθεν ἐπανελήφθη ἡ καὶ πρότερον εἰς τὸν στρατὸν δοθεῖσα διαταγὴ νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν βίαιοπραγίαν καὶ πᾶσαν λεηλασίαν, καταλαμβάνων δὲ τὰ διάφορα τῆς πόλεως τμήματα νὰ περιμείνῃ μέχρις οὗ οἱ ἡγεμόνες διατάξωσι τὰ δέοντα περὶ τῆς λείας. Ἀλλὰ τίς ἦκουε τὰ προστάγματα ταῦτα; Οἱ μὲν Ἑνετοὶ οἱ μᾶλλον τῶν ἄλλων εὐλαβούμενοι τὴν φωνὴν τοῦ γέροντος δόγου ἦσαν κατ' ἀρχὰς εὐδιάθετοι νὰ τηρήσωσι τὰ παραγγελλόμενα. Οἱ Γάλλοι ὅμως καὶ οἱ Γερμανοὶ φοβούμενοι μήπως ἀπατηθῶσιν ὑπὸ τῶν πανούργων αὐτῶν συνεταίρων ἤθελον ἐξάπαντος νὰ γυνώσκωσι τὴν πόλιν. Καὶ ἔπειτα οἱ ἡγεμόνες, ἐνῶ ἄπλητον παρὰ τῶν κατωτέρων πᾶσαν ἀπὸ διαρπαγῆς ἀποχὴν, αὐτοὶ πρώτοι ἐσφετερίσθησαν τὰ κάλλιστα τῆς πόλεως κτήματα, ὁ μὲν Ἐρρίκος τὰς Βλαχέρνας ὁ δὲ Βονιφάτιος τὸν Βουκολέοντα, ὅπου εἶχον ζητήσῃ ἄσπλον ἢ τε γαλλίς Ἀγνή ἡ τοῦ Βητᾶν ἐρωμένη καὶ ἡ ὥρα καὶ νεάψουσα ἔτι τοῦ Ἰσαακίου χίρα. Μαργαρίτα ἡ Οὐγγαρίκῃ. Ἐλησμονήθησαν λοιπὸν μετ' ὀλίγον πᾶσαι αἱ δοθεῖσαι διαταγαὶ καὶ ἡ μεγάλη ἐκείνη πόλις, ἡ ἐπὶ ἑνεακόσια ἔτη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς παρθένος πάσης ἀλώσεως διατελέσασα καὶ ἐν τῷ μακρῷ τούτῳ διαστήματι συγκεντρώσασα μὲν ἐν ἑαυτῇ τοὺς θησαυροὺς ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου διασώσασα δὲ ὡς ἐν κιβωτῷ τὰ κάλλιστα κειμήλια τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ τῆς ἀρχαίας διανοίας, ἐγένετο ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ὁλοκλήρους θῦμα τῆς φοβερωτέρας βίας καὶ καταστροφῆς.

Οἱ σταυροφόροι, διασπαρέντες εἰς ὅλα αὐτῆς τὰ τμήματα, ἤρπαζον ἀνηλεῶς πᾶν τὸ ἐπιτήδειον νὰ ἐρεθίσῃ τὴν ἀπληστίαν αὐτῶν χρυσόν, ἀργυρον, πολυτίμους λίθους, μεταξωτὰ ὑφάσματα, γουναρικά βαρύνεμα. Εἰσέβαλλον δὲ οὐ μόνον εἰς τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πτωχοτάτας οἰκίας. Μάτην οἱ κάτοικοι ἐπεκαλοῦντο τὴν φιланθρωπίαν τῶν κομήτων καὶ τῶν βαρόνων οὐδεμία εἰσηκούετο ἐπιεικέας φωνή. Ἡ θεὰ τῆς λείας ὑπεξέκαμε τὴν ἀκολασίαν τῶν πολλῶν, ἡ δὲ μέθη τῆς νύκτας εἰς οὐδένᾳ ὑπετάσσετο χαλινόν. Μετὰ τῶν ἔξωθεν ἐπελθόντων πολεμίων συνέπραττον οἱ πρὸ καιροῦ ἐν τῇ πόλει ἐγκατεστημένοι ἄποικοι, Πισῶται, Γενουαῖοι, Σικελοί, Ἀπουλοὶ, Οὐγγροι, Ἰσπανοί, Γερμανοί,

Θρησκευτικά, ἔθνικα, πολιτικά, ἔμπορικά, κοινωνικά πάθη, ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας τρεφόμενα, συνεδυάσθησαν μετὰ τῶν ληστρικῶν ὁρέξεων καὶ περιεποίησαν εἰς αὐτὰς χαρακτηριστὰ ὄντως τραγικόν. Ὁ φόνος δὲν ὑπῆρξεν, ὥς φαίνεται, ἀνάλογος τῆς ἄλλης καταστροφῆς. Ἐντούτοις δισχίλοι πολῖται κατεκρουεργήθησαν τὴν πρώτην ἡμέραν. Κύριος δὲ οἶδε πόσοι ἐθ' νῆα τώθησαν κατὰ τὰς ἐπομένας. Ἄλλ' οἱ ἐπιζῶντες ἦσαν δυστυχέστεροι τῶν θνησκόντων, διότι δὲν ἐγυμνοῦντο μόνον ἀλλὰ καὶ ὕβριζοντο ὑπὸ τῶν κατακτιτῶν, οἷνες οὐδὲν ἐσεβάσθησαν, οὔτε γυναῖκα οὔτε ἱερὰ οὔτε τάφους. Ὁ νεκρὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὐ ἐρείσθησαν οἱ αἰῶνες καὶ ὅστις παρέστη ἀκέραιος εἰς τὰ ὄμματά των, δὲν ἀνεχάτισε τὰς ἱεροσύλους αὐτῶν χεῖρας. Εἰσερχόμενοι εἰς τὰς ἐκκλησίας ἔχουν κατὰ γῆς καὶ ἔρριπτον τὸ θεῖον αἷμα καὶ σῶμα τοῦ Χριστοῦ διαρπαζόντες τὰ τιμαλφῇ τούτων δοχεῖα, ὧν τὰ μὲν ἔθρανον ἵνα σφετερισθῶσι τοὺς ἐγκειμένους κόσμους τὰ δὲ παρέθετον ἐπὶ τῶν ἑαυτῶν τραπέζων εἰς οἶνων κεράσματα καὶ ὥς φαγῆτων σκεύη. Δεινότερα δὲ ἡσχιστόνησαν καὶ ἡσέβησαν ἐν τῷ μεγάλῳ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναφ. Ἡ θυμὸς τράπεζα, τὸ ἐκ πασῶν τιμῶν ὕλῃν κάλλιστον, ἐκάλυον καὶ ἐξαίσιον καὶ ἀξιάγαστον σύνθημα κατεκρηματίσθη καὶ διεμερίσθη μετὰ τῶν σκυλευτῶν ὁσάντως καὶ ἅπας ὁ ἀπείρατος πλοῦτος ὅστις ἐκόσμηε τὰ ἱερὰ καὶ τεχνικώτατα σκεύη καὶ ἐπιπλὰ καὶ προσέτι τὸ βῆμα, τὸν θυγκόν, τὸν ἱμβῶνα, τὰς πύλας, ἀφῆρθη καὶ διηρπάγη. Ἴνα δὲ φορτωθῶσι τὰ λάφυρα ταῦτα, εἰσῆγοντο εἰς τὸν ναὸν ἡμίονοι καὶ ὑποζύγια σεσαγμένα. Καὶ ἐπειδὴ πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐξωλίοντο καὶ ἐπιπτον διὰ τὴν τῶν ἐπιπέδων λίθων στυλινότητα οἱ στρατιῶται ἐξεκέντουν αὐτὰ, ὥστε τὸ θεῖον δάπεδον ἐμολύνθη ἐκ τοῦ προχυθέντος αἵματος καὶ ἐκ τῆς κόπρου τῶν ζώων. Γυναικῶν δὲ πορνικὸν ἀνελθόν εἰς τὴν πατριαρχικὴν καθέδραν ἀφῆκεν ἄσμενον ἅπ' αὐτῆς μέλος καὶ ἐχόρευεν ἐν τῷ ναφ εἰς ὕβριν τῶν ἱερωτάτων τῆς θρησκείας τελετῶν. Καὶ τούτων ἐν τοῖς ναφῖς γινομένων συνέβαινον συγχρόνως εἰς τὰς πλατείας, εἰς τὰς τριόδους, εἰς τὰς στενωπούς, θρήνοι καὶ κλαυθμοὶ καὶ ὀδυρμοί, καὶ ἀνδρῶν οἰμῳγαί, καὶ γυναικῶν ὀλοφυγαί, ἔκτυσμοί, ἀνδραποδισμοί, διασπασμοὶ καὶ βιασμοί. Οὐδὲ ὑπερβολὰς λέγομεν συνοψίζοντες οὕτως ὅσα περὶ τῶν συμφορῶν τούτων ἐκτραγηδοῦσιν οἱ ἡμέτεροί· διότι, ὅπως ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Χόφφ, οἱ μὲν φράγχοι συγγαγραφεῖς, καὶ ἰδίως ὁ πολιτικῶντος Βιλλαρδουίνος, ἀπεσιώπησαν πολλὰ, ἀλλ' αὐταὶ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' αἱ ἐπιστολαὶ παρέχουσιν ἀπόδειξιν τρανοτάτην τῆς ἀληθείας τῶν ὅσα οἱ ἀνατολικοὶ περὶ πάντων τούτων ἀνέφερον.

Ὅθεν δικαίως ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ὁ αὐτόπτης τῆς τραγηδίας ἐκείνης μάργος, ἀνακράζει· «Τοιαῦθ' ὥς ἐκ πολλῶν βραχέα δοῦναι τῇ ἱστορίᾳ, οἱ ἐξ Ἑσπέρας στρατοὶ κατὰ τῆς Χριστοῦ κληρονομίας παρηγομήκασιν, ἐπ' οὐδενὶ τῶν ὄλων τὸ φυλάνθρωπον ἐνδειξάμενοι ἀλλὰ πάντας ἀποξενώσαντες χρημάτων καὶ κτημάτων, οἰκημάτων τε καὶ ἐσθιμάτων καὶ μηδενὸς τῶν πάντων μεταδόντες τοῖς ἔχουσιν. Ταῦτα ὁ χαλκοῦχος αὐχὴν, ἡ ἀλαζὼν φρήν, ἡ ὀρθὴ ὀφρὺς, ἡ αἰὲ ἐρυώσα καὶ νεανιοσκευομένη παρειά, ἡ φιλαίματος δεξιά, ἡ ἀκρόχολος ῥίν, ὁ μετώρος ὀφθαλμός, ἡ ἀπληστος γνάθος, ἡ ἀστοργος γνώμη, ἡ τορὴ καὶ τροχαλὴ λαλιά, καὶ μόνον οὐκ ἐπορχουμένη τοῖς χεῖλεσι, μᾶλλον δὲ οἱ παρ' ἑαυτοῖς

Διοικοπύθρον τιμαλφῆς
εὑρισκόμενον ἐν τῷ ναφ τοῦ
Ἀγ. Μάρκου τῆς Ἑνετίας,
τιμωρώτατα ἐκ τῶν τῆς
Ἀγ. Σοφίας

ἐπιστήμονες καὶ σοφοί, οἱ εὐορκοὶ καὶ φιλαλήθεις οἱ καὶ μισοπόνηροι καὶ τῶν Γραικῶν ἡμῶν εὐσεβέστεροί τε καὶ δικαιοτέροι καὶ τῶν Χριστοῦ διαταγμάτων φύλακες ἀκριβέστεροι, τὸ δὲ πλεόν, οἱ τὸν σταυρὸν ἐπ' ὤμων ἀράμενοι καὶ πολλάκις κατὰ τοῦτου καὶ τῶν θείων λογίων ἐπομοσάμενοι τὰς μὲν τῶν χριστιανύμων χώρας παρελθεῖν ἄναιμωτί, μὴ προσενύσαντες ἀριστερὰ μηδ' ἐκολίναντες δεξιὰ, κατὰ δὲ Σαρακενῶν ὁπλίσαι τὰς χεῖρας καὶ τὰ ξίφη πορφυρῶσαι τοῖς αἵμασιν οὐ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐξεπλόρησαν, μηδ' ἀνδρίσασθαι γυναιξὶν ἢ καθ' ὁμίλιαν αὐταῖς συνελθεῖν ἐπ' ὅσον ἂν χρόνον τὸν σταυρὸν ἐπωμάδιον φέρωσιν, ὥς ἡγνιασμένοι Θεῷ καὶ τὴν αὐτοῦ πορείαν στελλόμενοι. Ὅντως λογοποιοὶ ἐξεφάνθησαν καὶ τοῦ θείου τάφου διψῶντες ἐκδίκησιν κατὰ Χριστοῦ προδότηως ἐλύττησαν καὶ μετὰ σταυροῦ τὴν τοῦ σταυροῦ κατὰλυσιν ἠνομήκασιν, ὃν ἐπινώτιον ἔφερον, τοῦτον πρὸ ποδῶν τιθέναι μὴ φρίκοντες διὰ χρυσίον βραχὺ καὶ ἀργύριον. Οἱ δ' ἐξ Ἰσραὴλ οὐχ οὕτως, ὅτι μὴ καὶ πάνυ φιλανθρώπως καὶ προσηνῶς τοῖς ἐκ τοῦ γένους αὐτῶν προσηνέχθησαν, τῆς Σιών κατισχύσαντες. Οὕτε γὰρ γυναῖξί λατινίσιν ἐπεχρημέτισαν, οὔτε τὸ Χριστοῦ κενήριον πολυάνδριον πεσόντων ἔδειξαν, οὐδὲ καθόδον ἐς Ἄβδον τὴν πρὸς τὸν ζωηφόρον τάφον εἰσοδὸν οὐδὲ θάνατον τὴν ζωὴν οὐδὲ πτώσιν τὴν ἀνάστασιν, ἀπαξά-παισι δ' ἀνέντες τὴν ἔξοδον χρυσίνοις ἀριθμῷ κατ' ἄνδρα βραχέσιν ἀφώριζον τὰ ζωάγρια, τὰ λοιπὰ τοῖς κεκτημένοις παρέντες, κἂν ψάμμοι ἦσαν παρόμοια. Καὶ τοῖσδε μὲν τὸ χριστομάχον τοῖς ἁλλοπιάτοις Λατίνοις ἐχρήσατο, μὴ ξίφος, μὴ πῦρ, μὴ λιμόν, μὴ διωγμόν, μὴ γυνωγίτητα, μὴ συντρίμματα, μὴ πείσματα, μεγαλοψύχως σφίσιν ἐπενεγκόν' ἡμῖν δ' ἐκείνους τὸ φιλόχριστον καὶ ὁμόδοξον προσενήκεται, ὥς ἐπιτρέχοντες εἴπομεν, μηδὲ ἐπεγκαλεῖν ἀδίκημα ἔχοντες».

Τὸ θέαμα ὅπερ παρίσταγον τὰ περίχωρα τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὰς ἀποφράδας ἐκείνας ἡμέρας δὲν ἦτο ὀλιγώτερον οἰκτρὸν τῶν σκηνῶν ὅσαι ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτοῦ διαδραματίζοντο. Χιλιάδες φυγάδων ἐκάλυπτον ὅλας τὰς πέριξ τῆς πόλεως ὁδοὺς, ἀπέλιπδες, γυμνοὶ καὶ οὐδὲν ἦγον μακαρίζοντες ἑαυτοὺς ῥασαῖς ἔβλεπον ὅτι ἡδυνήθησαν νὰ σώσωσι τοὐλάχιστον τὴν ζωὴν τῶν καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν. Συγκλητικοί, πατρίκοι, συγγενεῖς βασιλέων, μέχρι τῆς χθὲς οἰκοῦντες εἰς δωμέτια πολυτελεῖ καὶ βροίθοντα πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ τελειστάτου τότε πολιτισμοῦ, περιεφέροντο τῇδε κἀκεῖσε ζητοῦντες νὰ εὕρωσιν εὐτελέστατόν τι ἄσυλον Ἐνθ' ἐληλατεῖτο ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ πατριάρχης ἔφαργεν ἐπικαλούμενος τὴν ἐλεημοσύνην τῶν διαβατῶν. Ἐν γένει ἔπαθον μάλιστα τὰ πάνδεινα αἱ ἀνώτεραι τῆς κοινωνίας τάξεις· διότι ὁ ὄχλος οὐ μόνον δὲν εἶχε πολλὰ νὰ ἀπολέσῃ ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ συμμαχήσας μετὰ τῶν λωποδυτῶν ἠΐθεσε τὰς ἀφορμὰς τῆς δημοσίας συμφορῆς, ληστεύων καὶ ὑβρίζων ἐκείνους ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἔκλινεν ἄλλοτε περίφορος τὴν κεφαλὴν, ἐπιχαίρων ἐπὶ τοῖς δυστυχήμασιν αὐτῶν καὶ ἐλέγχων αὐτοὺς ὡς πρωταίτιους τῆς καταστροφῆς. Βεβαίως τοῦτο ἦτο μέχρι τινὸς ἀληθές· διότι αὐτοὶ ἀνύψωσαν τὴν ὀλεθρίαν τῶν Ἀγγέλων γενεάν, καὶ αὐτοὶ δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ τὴν καθαιρέσωσιν, ἀναγορεύοντες κυβερνήτην τῶν πραγμάτων δεξιώτερον καὶ ἱκανώτερον νὰ σώσῃ ἔτι τὸ κράτος. Μήπως ὁμοῦ ὁ λαὸς ἀπ' ἐτέρου ἐξεπλήρωσε τὸ καθήκον αὐτοῦ; Μήπως δὲν ἐκώφευσεν εἰς τὰς γενναίας προτροπὰς τοῦ Ἀλεξίου Ε' καὶ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως; Μήπως δὲν συνετέλεσε διὰ τῆς ἀδρανεῖας καὶ ἀνανδρίας αὐτοῦ εἰς τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην καταστροφήν; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, ὅταν τὰ ἔθνη ἡ κακῶς κυβερνῶνται ἢ πίπτωσιν, ὅλοι πτανοὶ εἰς τοῦτο, μικροὶ καὶ μεγάλοι, καὶ οἱ ἄνω καὶ οἱ κάτω ἱστάμενοι, αἱ δὲ ἀμοιβαῖαι μεμψιμοιρίαι καὶ ἀντεγκλήσεις οὐδὲν ἄλλο μαρτυροῦσιν εἰμὴ ὅτι τὸ κακὸν ἦτο ἀνεπανόρθωτον. Καὶ ἔπειτα, ἂν τῶνόντι μελῶν εἶναι ἡ εὐθύνη τῶν ἀνωτέρων τάξεων, μεζονα εἶναι καὶ τὰ παθήματα αὐτῶν

ἐν ταῖς ἐπερχομέναις καταστροφαῖς. Τοῦλάχιστον τὰ θινὰ ὅσα ἐπέστησαν οἱ ἄρχοντες τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ προκειμένῃ ἀλώσει ὑπῆρξαν οἰκτροτάτα, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν ὅσα περὶ ἐαυτοῦ διηγείται ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης.

Ὁ ἱστορικὸς ἡμῶν εἶχεν οἶκον «ἄμαχον τῷ κάλλει καὶ τῷ μεγέθει μέγιστον» ἐν τῇ συνοικίᾳ ἣτις ἑκαλεῖτο τὰ Σφωρακίου, ἀπὸ ἀρχαίου τινὸς πατρικίου κτίσαντος αὐτόθι τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τύρωνος, τοῦ μεταβληθέντος ἔνι εἰς τὸ Βερά Τζαμιοί. Ἀλλ' ἡ οἰκία αὐτοῦ αὕτη κατεπυρπολήθη ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ὅσας προαναφέρωμεν τριῶν πυρκαϊῶν, ὥστε ὁ Νικήτας ἠναγκάσθη νὰ μετακομισθῇ ἔκτοτε εἰς οἶκμα ἕτερον, τοῦ ὁποίου ἡ εἴσοδος ἦτο δυσπροσπέλαστος καὶ ζοφώδης. Ἐπειδὴ ὁμοῦ οὐδὲν τῆς πόλεως μέρος ἔμεινεν ἀνεξερευνήτον ὑπὸ τῶν φραγκικῶν στρατευμάτων, ὁ Νικήτας ἔλαβε τὴν πρόνοιαν νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν προστασίαν ἐνετοῦ ἐμπορίου, τὸν ὁποῖον ἄλλως τε εἶχε διασώσει ἀπὸ τῆς τοῦ ὄχλου καταδρομῆς. Καὶ ὁ καλὸς κάγαθος ἐκεῖνος ἀνῆλθε μεταμφιεσθεὶς εἰς σταυροφόρον καὶ ὁπλισθεὶς διὰ σπάθης καὶ λόγχης, ἔστι πρὸ τῆς οἰκίας ἀποκρούων τοὺς θέλοντας νὰ ἐμβάλωσιν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αὐτὸς προκατέλαβεν αὐτήν. Κατ' ἀρχὰς νῆδοκίμησε τὸ στρατήγημά μετ' οὐ πολὺ ὁμοῦ βλέπων ὁ Ἐνετὸς πολλαπλασιαζομένους τοὺς πολεμίους, μάλιστα δὲ τοὺς Φράγκους τοὺς «κομπάζοντάς μόνον τὸν οὐρανὸν δεδιέναι μὴ εἴη σφίσιν ἐπιπεσών»⁽¹⁾, συνεβίβλευσεν τὸν φίλον του νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν ἵνα μὴ αὐτὸς μὲν ἀπαχθῇ δέσμιος ἐπὶ καταβολῇ χρημάτων αἱ δὲ γυναῖκες ἐκτεθῶσιν εἰς ἄσημον βίαν ὅθεν ἀπῆλθον παρατεμπόμενοι ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ Ἐνετοῦ ὡς δορίκνητος δῆθεν ἐκείνου κληρός. Μετὰ τοῦ Νικήτα συνηρόθησαν καὶ τινες φίλοι καὶ συγγενεῖς καὶ ἐπαρῆντο, πάντες ἐντρομοί, ἔχοντες ἐν τῷ μέσῳ τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θυγατέρας ὧν αἱ νεώτεραι ἐνέτριψαν διὰ πηλοῦ τὰ πρόσωπα ἵνα ἀσχημίσωσιν ἐαυτάς. Ἀλλ' αἱ ὅδοι ἔβριθον στρατιωτῶν, αἵματος, μὴ φέροντες πλέον πανοπλίαν ἀλλὰ μόνον μαχαίρας ἐπιμήκεις παρὰ τὸ πλεονὸν τοῦ ἱπποῦ καὶ πορὰ ξιφίδια εἰς τὰς ζώας ἄλλοι μὲν ἦσαν φορεσμένοι λάφυρα ἄλλοι δὲ ἐζήτουν νὰ ἀρπάξωσι πᾶν ὅ,τι συνήντων, πολῦτιμον καὶ πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ τὰς καλλίστας τῶν γυναικῶν. Τοῦτο λοιπὸν συνέβη εἰς τὴν συνοδίαν ἡμῶν εἰς τῶν πολεμίων ἐκείνων ἀρπάζει ἐκ μέσου αὐτῆς κόρην εὐπλόκαμον, θυγατέρα οὖσαν ἐνὸς τῶν συνοδοιπόρων τοῦ Νικήτα, γέροντος ἀσθενοῦς δικαστοῦ διατελέσαντος. Ὁ πατὴρ μὴ δυνάμενος νὰ τρεῖξῃ καὶ πεσὼν μάλιστα κατὰ γῆς ἐπικαλεῖται ὀλοφυρόμενος τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Νικήτα, ὁ δὲ ὁρμᾷ εἰς τὰ ἴχνη τοῦ ἀπαγοῦ, ἀποτείνεται πρὸς τοὺς μαχητὰς ὅσους συνήντα καὶ ἐξορκίζει αὐτοὺς ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τοῦ προστατοῦ τῆς ἀρετῆς, ἐν ὀνόματι τῶν ἰδίων αὐτῶν τέκνων καὶ γυναικῶν, νὰ σώσωσι τὴν κόρην, νὰ παραμυθίσωσι τὸν πατέρα. Τελευταῖον οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι μαλάσσονται καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸν δυστυχῆ ἄνθρωπον ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ, ἡ μόνη ἑλπίς τῆς ἐξορίας του, ἡ ἐσχάτη παραμυθία τῆς πολιᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς. Ἀλλὰ καὶ ἄλλους κινδύνους διέτρεξαν οἱ ταλαιπωροὶ φυγάδες ὥς οὐ ἐξῆλθον τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς Χρυσῆς Πύλης, εὐτυχεῖς λογιζόμενοι ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ ἐγκαταλείπωσι πατρίδα ἣν πρὸ μικροῦ ἔτι ὑπελάμβανον ὡς τὸ τιμωτάτων ἀγαθόν. Ὁ γενναῖος Ἐνετὸς ἀπεχωρίσεν αὐτοὺς παρακαλῶν τὸν ὕψιστον νὰ τοὺς προστατεύῃ ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Ὁ δὲ Νικήτας ἀσπασάμενος τὸν σωτήρα ἐκείνων μετὰ δακρύων ἔρριπεν ἔπειτα ἐν τελευταῖον βλέμμα ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ στενάχων ἀνέκραξεν «ὦ πόλις, βασιλεῖς τῶν πόλεων, τίς ὁ διασπάσας

(1) Τοιαῦτα εἶχον εἰπεῖ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τὸν μέγαν ἐν Ἰλλυρίᾳ πρὸ 1500 καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν οἱ χαιρετίσαντες αὐτὸν γαλάται πρέσβεις.

ἡμᾶς ἀπὸ σοῦ ὥς ἐκ μητρὸς τέκνα φιλούμενα; τίνες γενοίμεθα, ποῖ τραποίμεθα; ποίαν παρὰ ψυχὴν εὐροίμεν, γυμνοὶ ὥς ἐκ κοίτης μητρὸς τῶν σῶν ἐκσπασθέντες κόλπων, καὶ φανέντες παρ' ἔθνεσι καθάρα καὶ θρύλημα, ἑταῖροι στρουθῶν, καὶ ψωμιζόμενοι μὲν ἀνάγκας ὕδωρ δὲ χολῆς ποτιζόμενοι;» Ἐφθασε δὲ σῆφος εἰς Σηλυβρίαν καὶ ἐκεῖθεν διεπεραιώθη εἰς Νίκαιαν, ὅπου συνετέλεσεν εἰς τὴν Ἱδρυσιν τῆς νέας βασιλείας καὶ συνεπλήρωσε τὴν χρονικὴν αὐτοῦ διήγησιν.

Ἄλλ' ἡ λεηλασία, οἱ βιασμοὶ καὶ οἱ φόνοι δὲν ἦσαν οἱ μόνοι τρόποι δι' ὧν οἱ δυτικοὶ κατακτητὰὶ ἐκακούργησαν τότε κατὰ τῆς πόλεως. Ἐν τῇ μέτρῃ τῆς νίκης διεκωμῶδουν τοὺς ἡττηθέντας, οἱ μὲν περιβαλλόμενοι γελοιωδῶς τὰ πλατύσημα αὐτῶν ἱμάτια οἱ δὲ περιθέντες εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν Ἰππων αὐτῶν τὰς ὁδοσκοπεῖς καλύπτρας καὶ τὰ ἄλλα κοσμήματα τῶν Βυζαντινῶν, οἱ δὲ κρατοῦντες ἀνὰ χεῖρας ἀντὶ σπάθης χάριτην καὶ μελανοδοχεῖα καὶ βιβλία, περιφερόμενοι οὕτως εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως καὶ ἐμπαίζοντες τοὺς κατοίκους αὐτῆς ὥς λογιωτάτους καὶ θηλυδρίας. Τὸ δὲ χεῖριστον, οὐδὲ τῶν καλλιτεχνημάτων ὅσα ἐκόσμουσαν τὰς πλατείας καὶ τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ δημόσια οἰκοδομήματα ἐφείσθησαν. Πολλὰ τῶν κειμηλίων τούτων ἦσαν ἔργα τοῦ Πραξιτέλους καὶ τοῦ Φειδίου καὶ τῶν ἄλλων δαιμονίων τῆς τέχνης λειτουργῶν, κατεστράφησαν δὲ ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐκεῖνων, τὰ μὲν χάλκινα πάντα σχεδὸν ἐκ βαναύσου πλεονεξίας, καὶ τῶν λιθίνων δὲ τὰ πλεῖστα ἐξ ἀπειροκαλίας τῇ ἀληθείᾳ κτηνώδους.

Ἐπὶ τῆς Κωνσταντινέου ἀγορᾶς, ἐκεῖ ὅπου εἶναι τὸ Ταυρὸν παζάρ, ἴστατο πολύχαλκος Ἡρα καὶ Πάρις, χειρίζων τῇ Ἀφροδίτῃ τὸ χούσον μῆλον τῆς Ἐριδος. Τὸ τῆς Ἡρας ἄγαλμα, τὸ ὅποιον πάλαι ποτὲ ἐκόσμηε τὸ ἐν Σάμῳ ἱερὸν τῆς θεᾶς, ἦτο τοσοῦτο κολοσσιαῖον, ὥστε, ὅτε ἀντεστάτῃ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἵνα χωγενθῇ καὶ μεταβληθῇ εἰς νόμισμα, τέσσαρα ζεύγη βοῶν μόλις ἡδυνήθησαν νὰ ἀποκομίσωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μόνην εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλατείας ἀνέβαινε μετέωρον τετράπλευρον χαλκοῦν μηχανήμα θανατοῦν διὰ τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν πληθὺν τῶν ἀναγλύφων αὐτοῦ. «Ἄπας μουσικὸς ὄρνις τὰ ἑαρινὰ μελωδῶν ἐκεῖ ἐντετυπωτὸ γαιηπῶν ἔργα καὶ αὐτοὶ καὶ γαυλοὶ καὶ προβάτων βληχήματα καὶ θρόνων σκιετήματα ἐξεκόνιστο» ὑφ' ἡπλωτο καὶ θαλάστιον πέλαγος, καὶ νεπόδων ἀγγέλαι καθαρῶντο, οἱ μὲν ζωγορούμενοι οἱ δὲ τὰ δίκτυα τυραννοῦντες καὶ κατὰ βυθοῦ πάλιν ἀνέως φερόμενοι. Οἱ δ' ἔρωτες σύνδω καὶ σύντρεις ἀλλήλοις ἀνθοπυζόμενοι, γυμνοὶ περιβλημάτων, ἐβάλλοντο μῆλεις καὶ ἔβαλλον, γλυκεῖ περιβρασσόμενοι γέλωτι». Τοῦ δὲ τοιοῦτου τετραπλεύρου εἰς ὃν σῆμα «κατὰ πυραμίδα τελευτῶντος ἀπώρητο ἄνωθεν γυναικόμορφον εἰκασμα καὶ ταῖς πρώταις τῶν ἀνέμων κινήσει περισσобоῦμενον, ὁπόθεν Ἀνεμοδούλιον ἐκέκλητο». Ἄλλὰ καὶ τοῦτο τὸ περικαλλέστατον ἔργον παρεδόθη εἰς τοὺς χονευτάς.

Ἐπὶ δὲ τῆς πλατείας τῆς καλουμένης «Ταύρος», ἐκεῖ ὅπου σήμερον ὑπάρχει τὸ Γενί-παζάρ, ἴστατο ἐπὶ τραπεζῶδους βάσεως ἀνὴρ ἔριππος, αὐτὸς μὲν ἡρωικὸς τὸ εἶδος ὁ δὲ ἵππος αὐτοῦ ἀχάλινος, ἀνετα κροαίνων κατὰ πεδίων καὶ πάντα ἀδοξῶν ἀναβάτην, ὥς πετηνὸς ἄμα καὶ πεζὸς φερόμενος. Ἐπειδὴ ὁ ἀνὴρ ἔξετεινε τὴν χεῖρα πρὸς ἥλιον, ἥδη τῆς πρὸς δύοσιν πορείας ἐχόμενον, τινὲς ἐνόμιζον ὅτι εἰκονίζει τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ ἐπιτάσσοντα στάσιν τῷ φωστῆρι τῆς γῆς, οἱ δὲ πλείονες ἔλεγον ὁρῶτερον ὅτι εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Βελλεροφόντην Πηγάσῳ ἐπικαθήμενον. Κατεκερματίσθησαν δὲ καὶ ἵππος καὶ ἀναβάτης. Ἐν τῷ ἱπποδόρμῳ πάλιν ὑπῆρχεν ἐνιδρυμένους Τριέσπερος μέγας Ἡρακλῆς ἔργον τοῦ Λυσίππου, ὁ δὲ ἥρωας οὐδὲ τόξον ἔφερεν οὐδὲ ῥόπαλον· ἐκείνητο δὲ ἔχων μὲν ἐξηπλωμένην τὴν δεξιὰν βάσιν καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα, τὸν δὲ εὐάνθυμον πόδα

κάμπτων εἰς τὸ γόνυ, καὶ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐπ' ἀγκῶνος στηρίζων, καὶ τῷ πλατεῖ τῆς χειρὸς ταύτης, ἀθυμίας πλήρης, καθυποκλίνων ἡρέμα τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰς ἰδίας οὕτω τύχας ἀπολαιόμενος καὶ δυσχεραίνων, τοῖς ἀθλοῖς δσους αὐτῷ Εὐρυσθεὺς οὐ κατὰ χρεῖαν κατὰ φθόνον δὲ μᾶλλον ἡγωνοθέτει. Ἦτο δὲ τὸ μὲν στέρνον εὐρύς, τοὺς ὤμους πλατύς, τὴν τριχὰ οὐλος καὶ εἰς τόσον προέχων μέγεθος ὥστε μόνῃ ἡ κνήμῃ αὐτοῦ ὑπερέβαινε κατὰ τὸ ὕψος τὸ ἀνάστημα συνήθους ἀνδρός. Ὁ οὕτω καθήμενος οὗτος Ἡρακλῆς εἶχεν ὑπεστρωμένην τὴν λεοντῆν, καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ θηρίου δεινὸν ὀρώσα καὶ μικροῦ βρυχηθμὸν ἀφιεῖσα ἐνέπνεε τρόμον εἰς τοὺς διαβάτας οὔτινες ἴσταντο ἵνα θεωρήσωσι τὸ ἀριστούργημα τοῦ σκυωνίου τεχνίτου. Οἱ αἰῶνες τὸ ἐσεβάσθησαν, ἀλλ' ἐν μιᾷ στιγμῇ ἀνθρωποὶ βάνανσοι τὸ ἐξηφάνισαν μὴ εὐλαβούμενοι τοῦλάχιστον τὴν εἰκόνα τοῦ ἥρωος τῆς ἀνδρείας, ἥτις ἦτο τὸ μόνον αὐτῶν προτέρημα. Τοιοῦτον δ' ὄντα τὸν Ἡρακλῆν, λέγει ὁ Νικίας, οὐ παρήλθον ἀκαθαίρειον οἱ τὴν ἀνδρείαν τῶν συνόμων διιστῶντες καὶ ταύτην ἑαυτοῖς οἰκειοῦντες καὶ περὶ πλείστον τιθέμενοι. Οὐ μακρὰν τοῦ Ἡρακλέους τοῦτου ὑπῆρχεν ὄνος καὶ ὀνηγός, τοὺς ὁποίους ἔσθησεν ἐν Ἀκτίῳ ὁ Αὐγουστος εἰς μνήμην τοῦ ὅτι ἐξελθὼν πρὸ τῆς μάχης διὰ νυκτὸς ἵνα κατασκοπεύσῃ τὸ τοῦ Ἀντωνίου στρατεύμα συνήντησεν ἄνδρα ὄνον ἐλαύνοντα καὶ ἐρωτήσας αὐτὸν τίς εἶναι καὶ ποῦ πορεύεται ἤκουσεν ὅτι ἐκαλεῖτο Νίκων καὶ ὅτι ἀπήχθετο μετὰ τοῦ ὄνου αὐτοῦ ὀνομαζομένου Νικάνδρου εἰς τὴν τοῦ Καίσαρος στρατιάν. Ἐνεῖ ὡσαύτως ὑπῆρχεν θάνα καὶ λύκαινα, ἃς Ρῶμος καὶ Ρωμύλος ἐθήλασαν ἀνὴρ παλαίων λέοντι ἵππος Νειλῶος ἔχον τὰ ὅπισθεν τοῦ σώματος ἡκανθωμένα λεῖσι· ἑλέφας σείων τὴν προβοσκίδα Σφίγγες εὐειδεῖς ὥς γυναῖκες τὰ ἔμπροσθεν καὶ φρικταὶ ὥς θηρία τὰ ὅπισθεν, αἵτινες, εἰ καὶ περὶ βαίνουσαι, ἐφέροντο ἐλαφρῶς διὰ τοῦ περοῦ καὶ διημιλλῶντο πρὸς τὰ μεγαλόπετρα πτηνά· ἵππος ἀχάλινος ὀρθιάζων τὸ οὖς καὶ φοιμάσσων, γαῦρος δὲ καὶ εἰρήνιος προποδίζων καὶ τὸ ἀρχαῖον κακόν, ἡ Σκύλλα, μέχρι μὲν ἱξῶς γυναικεῖον εἶδος παριστώσα μεστὸν ἀγριότητος κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ θήρας ἔμμηδῶντας εἰς τὴν ναῦν τοῦ Ὀδυσσεὺς καὶ καταβροχθίζοντας πολλοὺς τῶν ἐταίρων καὶ προσέτι χάλκεος ἀετὸς σπαράσσων διὰ τῶν ὀνύχων αὐτοῦ ὄφιν καὶ δι' ἄερος φερόμενος. Ἐνταῦθα ἡ τέχνη θαυμασίως εἰκόνισε τὴν τε ἀγωνίαν τοῦ ἐρπετοῦ καὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν πτηνῶν ὑπερηφάνως ὀρώντα καὶ μονονοχητὰ ἐπινίκια κλάζοντα.

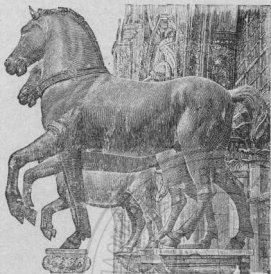
Αἱ σφαγαὶ καὶ αἱ δηλώσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει
(Ἔργον I. Βάλντα)

“Όταν δὲ ἔλαμπεν ὁ ἥλιος ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος, αἱ ἠπλωμένοι τοῦ αἵτου πτέρυγες πετεδήλουν διὰ γραμμῶν ἐπιτηδεύας κεχαραγμένων τὰς δώδεκα ὥρας τῆς ἡμέρας. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα, πάντα κατεστράφησαν ἵνα κοπῶσιν εἰς νόμισμα εὐτελές.

Καὶ δὲν ἐσθάσαμεν εἰς τὸ τέλος τῆς οἰκτρᾶς αὐτῆς ἀφηγήσεως. Ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἀνέκειτο γυνὴ νέα ἔχουσα τὴν κόμην συνεστραμμένην ἐπ’ ἀμφοτέρω τοῦ μετώπου. Τὸ χαριέστατον τοῦτον πλάσμα ἔκτρατε ὥς διὰ θαύματος ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἄνδρα ἔφιππον ἀφ’ ἑνὸς ἱππεύου ποδὸς ἐπ’ αὐτῆς ἐλαφρότατα ἔρειδόμενον. Ἦτο δὲ ὁ μὲν ἀναβάτης σφριγῶν τὸ σῶμα περιβεβλημένος θώρακα καὶ κνημίδας, καὶ πνέων ἐν πᾶσι πόλεμον. Ὁ δὲ ἵππος εἶχεν ὄρθιον τὸ οὖς ὡς πρὸς σάλπιγγα καὶ ἦτο ὑψηλὸς τὸν σῆχνα, τὰς ὄψεις δριμύς καὶ τὸν ἐκ τοῦ θυμοῦ τρόμον προφαίνων τοῖς ὀφθαλμοῖς· οἱ δὲ πόδες ἀνεφέροντο ἀέριοι, τὸ πολεμικὸν ἐπιδεικνύοντες σάλευμα. Πλησίον τοῦ ἀνατολικοῦ καμπιτήρος ὑπῆρχον ἀνεστυλωμένοι ἀρματηλάται ἄνδρες, ὄρθιοι ἐπὶ τῶν δίαιρων ἐλαύνοντες, καὶ νῦν μὲν συνέχοντες νῦν δὲ ἀφῆκοντες τὰ χαλινὰ καὶ τοὺς ἵππους τῷ μύσῳ καὶ τῇ φωνῇ ἐμψυχούντες. Οὐ μακρὰν δ’ ἔκει ἐπὶ λιθίνῃ βάσει πολλὰ τῆς Αἰγύπτου ζῶσα, ἀσπίς, βασίλειος, κροκόδειλος, ἀντεπάλαιον πρὸς ἄλληλα μέχει θανάτου, εἰκονίζοντα τὴν ὀλεθρίαν τῶν πονηρῶν ἀμύλλαν. Αἱ εἰδεχθεῖς τῶν ἑσῶν τούτων μορφαί, τὰ πελιδνὰ δηλητήρια τὰ ἀπὸ τῶν δηγμάτων αὐτῶν ἀκοντιζόμενα, ἡ λύσσα καὶ ἡ ὀδύνη, αἱ καθ’ ἅπαν τὸ σῶμα ἑσῶν ἐκδηλούμεναι, ἐνέπνεον τρόμον καὶ φρίκην εἰς τοὺς θεωμένους. Καὶ ταῦτα πάντα ὡσαύτως τότε ἠφανίσθησαν. Ἀλλὰ μήπως ἐμάλαξε τοῦλάχιστον τοὺς σιδηρόφρονας αὐτοὺς ἡ λευκώλενος καὶ καλλίστροφος Ἑλένη, ἔργον καλλίστον; Τὰ χεῖλη αὐτῆς παρηνοίγοντο ἡρέμα, ὥς ἂν ἦσαν ἔτοιμα ν’ ἀφήσῃσι φωνήν. Τὸ χαρίεν μειδίαια καὶ τὸ τοῦ βλέμματος χαρῶ- πὸν καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ σώματος ἐμφυία ἦτο ἀδύνατον διὰ τοῦ λόγου νὰ περιγραφῇσι. Κατεσπᾶσθη ὅμος καὶ αὐτὴ καὶ ἐνήθη ἀντὶ ὀλίγων κερματίων. Βιαιοπραγία τερατώδεις, ἐνώπιον τῶν ὁποίων δὲν ἤξεύρει τις τῇ ἀληθείᾳ τί μᾶλλον νὰ θογήσῃ, τὴν τῶν ἀνθρώπων καταστροφὴν ἢ τὸν ὀλεθρὸν τῶν καλλιτεχνημάτων. Διότι ἐπὶ τέλους οἱ ἄνθρωποι ὑπῆρξαν ἄβιοι τῆς τύχης των. Ἄν οἱ κατακτηταὶ ὑπερέβαλον πᾶν μέτρον βαρβαρότητος, οἱ κατακτηθέντες ὑπερέβαλον πᾶν μέτρον ἀφροσύνης· καὶ ἐτιμωρήθησαν τόσῳ δικαιότερον ὅσῳ μετ’ οὐ πολὺ ἀπεδείχθη ὅτι ἠδύναντο νὰ σωθῶσι. Τρόντι μετ’ οὐ πολὺ οἱ Λαοκάρεις, οἱ Μιχαῖλ Κομνηνοί, οἱ Βασιτζαί, οἱ Παλαιολόγοι, ἀντίστησαν μυριάκις εἰς τοὺς Φράγκους, καὶ ἀνέκτησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφοῦ λοιπὸν τὴν ἀνέκτησαν διατί νὰ τὴν ἀπολέσωσιν; Ἀλλ’ ἐπανερχόμεθα εἰς τὰς συμφορὰς τῆς πόλεως ἐκείνης.

Τὰ μόνα διασωθέντα τότε ἔργα τῆς τέχνης ὑπῆρξαν οἱ τέσσαρες καλλιστοὶ χαλκοὶ τοῦ ἱπποδρόμου ἵπποι, τοὺς ὁποίους ὁ Δάνδολος κατορθώσας νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὰς βεβήλους τῶν συντρόφων του χεῖρας προσήνεγκε τῇ ἰδίᾳ πατρίδι· ἰδιοποιήθη δὲ καὶ τινα ἱερὰ σκευὴ τοῦ μεγάλου ναοῦ, τὰ ὁποῖα ἀφίερωσεν ὡσαύτως εἰς τὴν ἐν Ἑνετίᾳ ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου. Λείψανα ὅμως ἅγια καὶ τεμάχια τοῦ τιμίου σταυροῦ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἱερὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο νὰ φέρωσιν εἰς πειρασμὸν τὴν φιλοχρηματίαν τοῦ στρατιωτικοῦ ὄχλου, διεσώθησαν πολλὰ ὑπὸ τε τῶν παρακολουθούντων τοὺς σταυροφόρους ἱερέων καὶ ὑπ’ αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, καὶ διεσπάρησαν ἔκτοτε ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ συνέβη καὶ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως ταύτης καὶ ἄλλη συμφορὰ, ἡ δεινότερα ἴσως ὧλον ὅσας προεξέθεσamen. Ἡ ἀπαγωγή τῶν ἱερῶν τῆς πίστεως ἀντικειμένων ἐλύπησε βεβαίως τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς, οὗτοι ὁμωσὶ ἠδύναντο νὰ παραμυθῶνται ἀναλογιζόμενοι ὅτι τὰ κειμήλια ταῦτα μετηνέχθησαν εἰς χώρας ἐπίσης χριστιανικάς. Ἡ καταστροφὴ τῶν ἔργων τῆς τέχνης ὑπῆρξε θλιβερωτέρα· ἀλλὰ τίς θέλει ὑπολογίσει τὴν ζημίαν ἣν ὑπέστη ὁ διανοητικὸς τῆς ἀνθρωπότητος βίος διὰ τῆς ἐξαφανίσεως

πολλῶν τῆς ἀρχαιότητος συγγραφῶν ὡς ἐκ τῶν τριῶν πυρκαϊῶν τὰς ὁποίας ἔβαλον οἱ σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν· Ὅποσα καὶ ὁποῖα ἦσαν τὰ νῦν μὲν ἀπολοφθέντα μέχρι δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σφῆζόμενα διανοητικά τῆς ἀρχαιότητος ἔργα δύναται τις νὰ

Οἱ τέσσαρες χαλκοὶ ἵπποι τοῦ ἵπποδρόμου τῆς Κωνσταντινέως
ἥδη ἀνοσθέν τῆς κυρίας πύλης
τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Μάρκου ἐν Ἑνετίᾳ

διανοητικῇ τοῦ κράτους πρωτεύουσα. Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν πλουσίων καὶ φιλοκαλῶν αὐτῆς μεγιστάνων ὑπῆρχον τεταμιευμένα ὅλα σχεδὸν τὰ χειρόγραφα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας. Οὕτε μεταξὺ Φωτίου καὶ Ἀλδόσεως οὕτε μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀναφέρεται ἀνάλογός τις καταστροφή. Ὡστε τὸ μέγα ναυάγιον τῶν προϋόντων τοῦ ἀρχαίου διανοητικοῦ βίου ἐγένετο ἐντὸς τοῦ πελάγους τῶν φλογῶν τὰς ὁποίας ἀνήσαν αἱ βέβηλοι τῶν σταυροφόρων χεῖρες.

Ἐπὶ τέσσαρας δὲ ὅλας ἡμέρας καὶ νύκτας ἡ Κωνσταντινούπολις ἔληστεύετο, ἠκρωτηριάζετο, ἐβιάζετο καὶ ἐχλευάζετο ὑπ' αὐτῶν, ὅτε ἐπὶ τέλους τῇ 16 Ἀπριλίου ἔκλειψις σελήνης, ἐμπνεύσασα τρόμον εἰς τὰς εὐτυχῶς δεισιδαίμονας ἐκείνας ψυχάς, ἐπήγαγε τὴν παῖσιν τῆς φοβερᾶς ταύτης τραγωδίας καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας νὰ ἐπιχειρήσωσι μὲν τὴν συλλογὴν καὶ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων νὰ διενεργήσωσι δὲ τὴν ἐκλογὴν τῶν υπερτάτων τοῦ νέου κράτους ἀρχόντων. Εἴπωμεν πρῶτον ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν λαφύρων. Πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπεχείρησαν νὰ υπολογίσωσι τὴν ἀξίαν αὐτῶν, ἀλλ' οἱ ἀκριβέστερον ἐξετάσαντες τὸ ζήτημα, καὶ μάλιστα ὁ πάντων εἰλικρινέστερος Riant, ὠμολόγησαν εἴτε ρητῶς, ὅπως ὁ Riant, εἴτε διὰ τῆς σιωπῆς αὐτῶν, ὅπως πολλοὶ ἄλλοι, ὅτι ἡ ἀξία τῶν γενομένων λαφύρων εἶναι ἀδύνατον νὰ προσδιορισθῇ ἔστω καὶ κατὰ προσεγγισμὸν. Καὶ πῶς νὰ προσδιορισθῇ, ἀφοῦ τὰ μὲν πλείστα διηρηπάγησαν τὰ δὲ πρὸς τακτικὴν διανομὴν ἀποταμιευθέντα ἄγνωστον κατὰ τίνα ἀναλογίαν διανεμήθησαν μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑ-

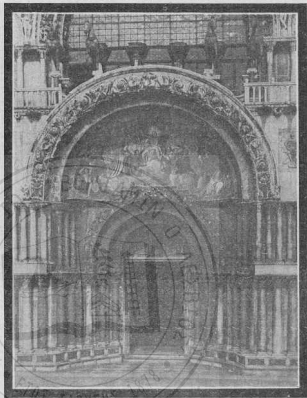
κοίῃν ἐκ τῆς λεγομένης Μυριοβίβλου τοῦ Φωτίου, ἣτις περιέχει ἀπογραφήν καὶ κρίσιν καὶ ἀποσπάσματα 280 ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγνωρισμένων ρητορικῶν, ἱστορικῶν, φιλοσοφικῶν, φυσικῶν, ἱατρικῶν, ἐρωτικῶν, ἐκκλησιαστικῶν, γραμματικῶν, λεξικογραφικῶν καὶ ἄλλων συγγραφῶν, ὧν πολλοὶ δὲν περιῆλθον ἔκτοτε εἰς ἡμᾶς. Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ Φώτιος οὐδένα ἀναφέρει ποιητὴν ἀλλ' οὐδεὶς ὑπάρχει λόγος ἵνα μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι καθὼς πολλὰ ἄλλα τοῦ περὶ τοῦ λόγου προϋόντα οὕτως καὶ πολλὰ ἀριστοτεχνήματα τῆς κομικῆς, τῆς τραγικῆς, τῆς ἐπικῆς καὶ τῆς λυρικῆς μουσικῆς, ἅτινα διετηροῦντο μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος, ἐξηφανίσθησαν τότε διὰ παντός.

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ

νετών, ἐνθ' τἀνάπαλιν γνωστότατον εἶναι ὅτι ἡ λαθραία σύλησις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ἔτη πολλά· Τὸ μόνον ἀσφαλὲς ἐξαγόμενον ἐξ ὅλων τούτων τῶν ἀναμφισβητήτων γεγονότων εἶναι ὅτι οἱ σταυροφόροι ἔδωκαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας πολυειδῆ δείγματα τοῦ πόσον ὀλίγον ἤξευρον νὰ ὠφελήθωσιν ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ὅπερ ἐκτίσαντο καὶ ὅπερ ἐμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀπολέσωσι διὰ τὴν ἐσχάτην αὐτῶν ἀνεπιτηδεύοιτα περὶ πᾶσαν τῶν πραγμάτων διοίκησιν.

Τὴν αὐτὴν δὲ ἀνεπιτηδεύοιτα εἰδείξαν καὶ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ Ἐνετοὶ ἀπέβλεπον πρὸ πάντων εἰς τὰ ἐμπορικὰ πλεονεκτήματα ὅσα ἠδύναντο νὰ ἀρτίωσιν ἐν τῇς νέας κατακτήσεως, καὶ προσέτι ὑπελάμβανον ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἀβασίλευτον αὐτῶν πολιτείαν τὴν ἀναγόμεναις ὁμογενοῦς αὐτοκράτορος εἰς χώρας αἰνίτες ἐμελλον νὰ ἀπαρτίσωσιν οὕτως ἢ ἄλλως μέρος τοῦ ἰδίου αὐτῶν κράτους. Διὰ τοὺς λόγους τούτους παρητήθησαν ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀναμφελούς καὶ ἐπικινδύνου μᾶλλον εἰς αὐτοὺς ἀξιώματος, ὥστε

ἐδέησε νὰ ἐκλεχθῇ ὁ νέος ἄρχων μετὰ τῶν σταυροφόρων. Τούτου δὲ δοθέντος τὸ εὐλογώτερον ἦτο νὰ προχειρισθῇ ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός. Ἄν ἦτο δυνατὸν νὰ συντηρηθῇ τὸ φραγκικὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κράτος, τὸ κράτος τοῦτο δὲν ἠδύνато νὰ συντηρηθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ Βονιφατίου. Περεκτὸς τῆς δεδοκιμασμένης αὐτοῦ ἀνδρείας, ὁ ἀνὴρ εἶχε καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τὰς ἀπαραίτητους εἰς τὸν ἄρχοντα, καὶ μάλιστα εἰς τὸν ἄρχοντα λαῶν ἑτεροθρήσκων καὶ ἑτεροφύλων οὖνεσιν, ἐμπειρίαν, μετριοπάθειαν, εὐστάθειαν χαρμηλῆς. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι λόγοι συνηγόρουν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ Βονιφάτιος ἀνῆκεν εἰς οἶκον πρὸ καιροῦ συνδέσαντα σχέσεις οἰκειότητος πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς. Ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Ραινερίου, τοῦ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ γαμβροῦ τοῦ Μανονῆλ Κομνηνοῦ καὶ ἀδελφὸς τοῦ Κορράδου, τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ Ἰσακίου τοῦ Ἀγγέλου· συσχεθεὶς δὲ μετ' οὐ πολὺ καὶ αὐτὸς τὴν χίρην τοῦ Ἰσακίου Μαργαρίταν τὴν Οὐγγαρικὴν καὶ δοὺς ἀναμφισβήτητα δείγματα ἀνεξίθρησκίας πρὸς τοὺς ἡττηθέντας ἡγαυῆτο ὑπ' αὐτῶν καὶ ἤθελε λογισθῇ ὡς διάδοχος μᾶλλον τῆς περιφανοῦς

Κεῖρα εἰσοδος ναοῦ Ἀγ. Μάρκου Ἐνετίας
μετὰ τῶν ἐκ Κων/πόλεως μεταφερθέντων χαλκίνων ἑπῶν

τῶν Κομνηνῶν γενεᾷς ἢ ὡς ἡγεμῶν ὑπὸ κατακτήσεως ἐπιβληθείς. Ἄλλ' ἔνεκα μάλιστα αὐτῶν τούτων τῶν πολλῶν προτερημάτων αὐτοῦ δέν τον ἤθελεν ὁ Δάνδολος. Ὁ πολυ-
πειρος οὗτος ἀνὴρ ἐροβείτο μήπως, παγιωθείσης τῆς νέας βασιλείας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, δια-
κινδυνεύσωσι τὰ ἐνετικά προνόμια καὶ ὠφελήματα καὶ προ-
ετίμα νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως
ἄνθρωπον μᾶλλον εὐδιτίθετον νὰ γίνῃ ὄπλουν τῆς Ἑνετίας
ὄργανον. Ὅθεν ὑποστήριξε τὸν κόμητα Φλανδρίας Βαλδουί-
νον, ὅστις ἦτο μὲν εἰς τῶν λαμπροτέρων κατ' ἐκεῖνο τὸν χρό-
νου μαχητῶν ἀλλ' ἐνταυτῷ παντελῶς ἄπειρος τῶν πραγμάτων
καὶ εὐπειθέστατος εἰς τὰ νεύματα τοῦ Δανδόλου, τὸν ὅποιον
αἰείποτε ἐτίμα ὡς πατέρα. Ὅθεν μετὰ μακρὰς ρηδιουργίας καὶ
ἀναβολὰς καὶ πικρίλα ἄλλα μηχανήματα κατάρθωσε νὰ ἀνα-
γορευθῇ ὁ ὑποψήφιός του, τῇ 9 Μαΐου ὑπὸ τῶν 12 ἐκλογέων
ἐδρουσάντων ἐπὶ τούτῳ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἁγίων Ἀποστό-
λων. Οἱ δὲ σταυροφόροι πεσόντες εἰς τὴν παγίδα ταύτην πα-
ρεσκευάσαν οὕτως ἰδίαις χερσὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἔργου τῶν.

Σφραγὶς τοῦ αὐτοκράτορος
Βαλδουίνου
(Ἐπὶ τῆς μύτης ὁφθαλμοῦ ἐλλογιστῆς
ΒΑΛΔΟΥΙΝΟΣ ΔΕΣΠΟΤΗΣ)

Ὁ Βαλδουῖνος ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τῇ 16 Μαΐου ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ
Σοφίας κατὰ τὸ ἀρχαῖον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναχίας τυπικόν καὶ τότε οἱ
κατακτεταὶ προέβησαν εἰς τὴν προχείρισιν τοῦ ἐτέρου ὑπερτάτου ἀρχοντος, ἦτοι τοῦ
πατριάρχου.

Κατὰ τὰ προηγουμένως ἀποφασισθέντα, ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ ἐξελέχθη μετὰ
τῶν σταυροφόρων, ὁ πατριάρχης ἔμελλε νὰ εἶναι Ἑνετός. Ὅθεν ἀμέσως μετὰ τὴν χειρο-
τονίαν τοῦ Βαλδουίνου οἱ Ἑνετοὶ κατέλαβον τὸν μέγαν ναὸν καὶ προχειρίσαντο ἐν αὐτῷ
πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως τὸν ὁμογενῆ Θωμᾶν Μοροζίνην. Ὁ πάπας δὲν εἶχεν
ἐγκρίνει τὴν διάταξιν ἐκείνην τῆς μεταξὺ Ἑνετῶν καὶ σταυροφόρων γενομένης συνθήκης,
δι' ἧς οὗτοι ἐσφετερίσθησαν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ προχειρίσωσιν αὐτοὶ τὸν νέον πατριάρ-
χην καθὼς οὐδὲ τὴν διάταξιν δυνάμει τῆς ὁποίας πολλὰ τῶν πρῶτέρων ἐκκλησιαστικῶν
κτημάτων ἔμελλον νὰ ἐκλαϊκευθῶσιν. Ἀλλ' ὁ Δάνδολος ἐνόμισεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς
Ρώμης ἔπρεπε νὰ εὐχαριστηθῇ εἰς τὴν διὰ τῆς κατακτήσεως ἀσφαλισθεῖσαν ἔννοιαν τῶν
Ἑκκλησιῶν καὶ νὰ μὴ ἀπαιτῇ περισσότερα. Καὶ τῷντι ὁ Ἰννοκέντιος Γ' τοσαύτης
ἐπλήσθη ἀγαλλιάσεως διὰ τὸ γεγόμενον κατόρθωμα ὥστε ἐπὶ τέλους ἐνέδωκεν ἐπιφυλα-
ξάμενος νὰ συμπληρώσῃ βραδύτερον τὰ κυριαρχικὰ αὐτοῦ δικαιώματα. Ἀπλῶς δὲ ἵνα
συμβιβάσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολιτείαν αὐτοῦ μὲ τὴν ὑποκριτικὴν διαγωγὴν ἣν
ἠκολούθησεν ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, ἐπροομίασεν ἐλέγχων πικρότατα τοὺς
Λατίνους, διὰ τοὺς βιασμούς, τὰς λεηλασίας καὶ τὰς ἱεροσυλίας ὅσας διέπραξαν ἐν Κων-
σταντινουπόλει. Ἀμέσως ὅμως προσέθετο ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐτιμωρήθησαν δικαίως διὰ τὰ
ἁμαρτήματα αὐτῶν καὶ ὅτι οἱ σταυροφόροι ὑπῆρξαν ὄργανα τῆς προνοίας καὶ ἐκτελεσταὶ
τῆς θείας δικαιοσύνης. Ὅθεν οὐ μόνον ἀπῆλλαξε τοῦ ἀφορισμοῦ ἅπαντας τοὺς μετασχόν-
τας τοῦ ἔργου ἀλλὰ καὶ ἐκάλεσεν ἅπαντας τοὺς δυτικούς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα
ἵνα λάβωσιν αὐτόθι γαίαν καὶ πλοῦτη, καὶ ἐξωμοίωσεν αὐτοὺς καθ' ὅλα μὲ τοὺς στρατιώτας
τοῦ Χριστοῦ τοὺς ἀναλαμβάνοντας τὸν κατὰ τῶν Μουσουλμάνων ἀγῶνα. Τῇ δὲ 13 Μαΐου
1205 ἐχειροτονήσεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Πέτρου τὸν Θωμᾶν Μοροζίνην ἐπίσκοπον Κων-
σταντινουπόλεως καὶ ἔξαπέστειλεν αὐτὸν εἰς Βυζάντιον, ἀρκεσθεὶς ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ τη-
ρῇ τὴν παραγγελίαν τοῦ νὰ τηρήσῃ ἀναλλοίωτα τὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ θρόνου δικαιώματα
καὶ νὰ ἀντιταθῇ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐκλαϊκευσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων.

Τοιουτοτρόπως ἐξεπληρώθη τὸ προαίώνιον τῆς Δύσεως ὄνειρον τοῦ νὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης. Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ζωηρὰ προέκυψεν εἰς μέσον ἀμφισβήτησις μεταξύ τοῦ κόμητος Riant καὶ τοῦ γερμανοῦ Λουδοβίκου Streit περὶ τοῦ ἂν τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους παρήγαγεν ἡ πολιτικὴ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Φιλίππου ἢ τοῦ γηραιοῦ τῆς Ἑνείας δόγου Λανδόλου. Ὁ Riant ὑπερμαχεῖ ὑπὲρ τῆς πρώτης γνώμης, ὁ Streit ὑπὲρ τῆς δευτέρας. Ἡ συζήτησις αὕτη οὐδὲν ἄλλο μαρτυρεῖ εἰμὶ ὅτι οἱ Ἑσπέριοι δὲν ἐμελέτησαν τὴν ὅλην ἱστορίαν τῶν σχέσεων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως· ἀλλὰ μόνον εἰδικὰ αὐτῆς μέρος. Ἐκ τῆς ὅλης ἱστορίας τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ συνάγεται προδήλως ὅτι ἡ κατάλυσιν αὐτοῦ παρεσκευάσθη ἀπὸ αἰῶνος ὑπὸ τῆς Δύσεως. Εἶδομεν μετὰ πόσης ἐπιμονῆς οἱ πάπαι ἐπεδίωξαν τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Ρώμην ἀπὸ Σιμπλικίου καὶ Φήλικος Β', ἤτοι ἀπὸ τῶν ἐν τῇ 5 ἑκατονταετηρίδι γενομένων περὶ τοῦ ἐνωτικοῦ διενέξεων, μέχρι τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. Καὶ εἶδομεν ὥσαύτως, ἄρ' ἢς οἱ πάπαι κατώρθωσαν νὰ προσλάβωσι συμμάχους τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι οἱ ἡγεμόνες καὶ λαοί, ἐκτὸς ὧν ἐξαίρεσεν, μετὰ προαγομένης ὀσμῆς ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ ὀργῆς συνέτρεξαν εἰς τὴν ὀλοσχερῇ ἀνατροπῇ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους. Ἡ τετάρτη σταυροφορία, ὁποσοῦν καὶ ἂν παρεσκευάσεν, ὅστις-δήποτε καὶ ἂν διεξήγαγεν αὐτήν, ὑπῆρξε τὸ ἀναπόδραστον συμπλήρωμα τῆς προαιωνίου ἐκείνης πολιτικῆς. Ζήτημα πολὺ σπουδαιότερον καὶ πολὺ μᾶλλον προσήκον τῇ σερνῇ ἱστορίᾳ εἶναι ἂν τὸ καθ' ἡμᾶς ἐπράξαμεν τι τὸ ὅποιον ἡδύνατο νὰ προκαλέσῃ τοσαῦτα πάθη καὶ τοσαύτην καταδρομὴν. Ὡς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα διετελέσαμεν ἀείποτε σχεδὸν ἐπὶ 800 ἔτη ἀμυνόμενοι. Ἐσεβάσθημεν ἀδιαλείπτως σχεδὸν τὸν ἀρχιερεὰ τῆς Ρώμης καὶ οὐδέποτε ἀπεποιήθημεν τὸ πρωτεῖον αὐτοῦ. Ὅτι δὲν ἐδέχθημεν ποτὲ ἥτο ἡ κυριαρχικὴ αὐτοῦ ἐξουσία, ἡ ἀείωσις ὅτι εἶναι ὁ ἐπὶ γῆς ἐπιτρόπος τοῦ Σωτῆρος καὶ ὅτι δικαιοῦται ἐντεῦθεν νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησιν αὐτοῦ εἰς ἀπάσας τοῦ Χριστοῦ τὰς Ἐκκλησίας. Ἐδόθησαν περιστάσεις καθ' αἷς, ἐνεκα τῆς ἐσχάτης παραλυσίας εἰς ἣν περιέστη ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης· ἡδυνάμεθα εὐλογώτατα καὶ τὸ πρωτεῖον αὐτῆς νὰ ἀμφισβητήσωμεν. Δὲν το ἐπράξαμεν, διότι δὲν ἠθέλησαμεν ποτὲ νὰ γίνωμεν ἡμεῖς παρὰ τοῦ σκανδάλου καὶ διαιρέσεως. Δις μόνον καθ' ὅλον ἐκεῖνο τὸ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, ἐν ᾧ ἀκαταπαύστως προσεβαλλόμεθα, ὑβρίζόμεθα καὶ ἀφορίζόμεθα ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ρώμης, δις μόνον, πρῶτον ἐπὶ Φωτίου καὶ δεύτερον ἐπὶ Κηρουλαρίου, ἀπολέσαντες τὴν ὑπομονήν, ἀνταπέδομεν εἰς αὐτοὺς τὰ ἴσα ἄλλ' ἀμέσως ἔπειτα παρελθούσης τῆς στιγμιαίας καὶ τῇ ἀληθείᾳ δεικνυμένης ἐκείνης ἀγανακτήσεως ἐπανήλθομεν καὶ μετὰ τὸν Φώτιον καὶ μετὰ τὸν Κηρουλάριον εἰς φιλικὰς, εἰς ἀδελφικὰς, εἰς εὐλαβεῖς πρὸς τὸν ἀρχιερεὰ τῆς Ρώμης σχέσεις, μὴ ζητοῦντες ἄλλο εἰμὶ πῶς νὰ διασωσωμεν τὴν θρησκευτικὴν ἡμῶν ἀνεξαρτησίαν. Καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰννοκεντίου τὴν αὐτὴν ἐβαλίσσαμεν ὁδόν⁽¹⁾.

Πρὸς δὲ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης αἱ σχέσεις ἡμῶν ἀπέβησαν μᾶλλον περιπεπλεγμέναι. Δὲν ἠθέλησαμεν ποτὲ νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν ὡς αὐτοκρατορίαν, καὶ κατὰ τοῦτο ἀναντιρρόπως ἡμάρτομεν, μὴ νοήσαντες ἐγκαίρως τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐν Εὐρώπῃ παραχθέντος νέου κόσμου καὶ τὴν ἀνάγκην

(1) Ἐκκλησιαστικαὶ σχέσεις ἐπίσημοι μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ρώμης μετὰ τὴν ἐπὶ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου καὶ Λέοντος Θ' ἐπελθούσαν ρῆξιν δὲν ἐπανελήφθησαν μέχρι τῶν ἐπὶ Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου (περὶ τὰ τέλη τοῦ 13 αἰῶνος) καὶ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου (περὶ τὰ μέσα τοῦ 15 αἰῶνος) γενομένων περὶ ἐνώσεως ἀποπειρῶν.

τοῦ νὰ συμβιβασθῶμεν ἀπολύτως μετ' αὐτοῦ καὶ ὠφεληθῶμεν μάλιστα ἐκ τῶν προτε-
ρημάτων αὐτοῦ, σφύζοντες μὲν τὸν ἰδιαίχοντα ἡμῶν πολιτισμὸν κατοχυροῦντες δὲ αὐτὸν
διὰ τῶν νέων δυνάμεων ἃς ἔφερον εἰς μέσον ὁ τότε ἀνθοβολήσας νεώτερος πολιτισμὸς⁽²⁾.
Πλὴν τοῦτου ἐπεμεινόμεν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ἰταλίας³ ἀλλὰ τοῦτο ἐξηγεῖται μέχρι
τινός, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὸ μεσαιωνικὸν ἡμῶν κράτος ἐκυριάρχει τῆς χειρσυνήσου
ἐκείνης ἐπὶ 600 περίπου ἔτη, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς μεσημβρινῆς μάλιστα Ἰταλίας καὶ τῆς
Σικελίας διετήρουν πολλοὺς τῶν ἑλληνικῶν χαρακτήρων, ὅτι ὅπως εἶχον τότε τὰ πράγματα
τοῦ κόσμου ἢ Ἰταλία ἦτο ὁ ἀσφαλέστερος προμαχὼν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας
καὶ ὅτι τελευταῖον οὐδὲν κράτος δύναται νὰ κατακρηθῇ διότι δὲν παρέδωκεν ἀμαχητὶ
τὰς ἑαυτοῦ κτήσεις. Ἐπὶ πᾶσιν ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐπολιτεύθημεν ὡς πολέμοι πρὸς τὴν
δευτέραν καὶ τὴν τρίτην σταυροφορίαν⁴ ἀλλ' εἶναι περὶ τὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα
τοὺς πρὸ μικροῦ ἔτι διὰ μακρῶν ἐκτεθέντας λόγους, ὥς ἐκ τῶν ὁποίων ἐδικαιούμεθα νὰ
ἐπολάβωμεν τοὺς σταυροφόρους ἅπαντας ὡς πολεμίους μᾶλλον ἢ ὡς φίλους. Ὅπως δὲ
προτε ὅμως, ἂν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος εἴχομεν ὑπὲρ ἡμῶν ὅλα τὰ δυνατόν δι-
καια, ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐδωκάμεν ἐκ διαλειμμάτων ἀφορ-
μὰς ἐπιθέσεως. Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ παρατηρήσωμεν καὶ κατὰ τοῦτο ὅτι, ἂν οἱ
αὐτοκράτορες Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἐπέισθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσιν ὡς ἰσοβαθμοὺς
τοὺς νέους τῆς Δύσεως αὐτοκράτορας, διετέλουν ὅμως πρὸς αὐτοὺς ἀέλιπτος σχεδὸν εἰς
σχέσεις φιλίας, καὶ πολλάκις μετ' αὐτῶν συνέπραξαν⁵ ὅτι, ἂν μὲν γὰρ τέλος ἐπέμενον ἡ-
τοῦντες νὰ ἀνακτήσωσι τὴν κάτω Ἰταλίαν, δὲν ἐπολιτεύθησαν οὕτως εἰμὴ ἀφοῦ διὰ τῶν
πραγμάτων αὐτῶν ἐπέισθησαν ὅτι οἱ νέοι αὐτῆς κύριοι μετεχειρίζοντο αὐτὴν ὡς ὁρμητή-
ριον ἀδιακόπου ἐπιδρομῆς κατὰ τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν⁶ ὅτι ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς
συνέπραξεν ἐν πάσῃ εὐλακείᾳ μετὰ τῶν σταυροφόρων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν, καίτοι
ἔπαθε τὰ πάνδεινα παρὰ τῶν αὐτοκλήτων ἐκείνων συμμάχων καὶ ἔλαβεν ἀναμφισβητήτους
ἀποδείξεις ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀναφανδὸν ἐπρέσβουν τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ
κράτους⁷ ὅτι ἐνὶ λόγῳ καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος τὸ ἀνατολικὸν κράτος πε-
ριήλθε μὲν πολλάκις εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώ-

(2) Τοῦτο, ὥς εἶπομεν, δὲν εἶχε καὶ πολλὴν σημασίαν. Ἡ δυτικὴ αὐτοκρατορία (ἡ αὐτοκρατο-
ρία τῶν Φράγκων καὶ εἶτα τοῦ ἁγίου ρωμ. κράτους τῶν Γερμανῶν) ἦσαν οὐχί, κυρίως εἰπεῖν, κράτη
ἀλλ' ἰδίαι πολιτικαὶ καὶ προσωνομῖαι πομπώδεις αἵτινες ὁσάκις ἐγένετο ἀπόπειρα ἵνα λάβωσι πολι-
τικὴν ὁσίαν καὶ δύναμιν κατεπολεμήθησαν ὑπ' αὐτῶν τῶν δυτικῶν, πρῶτον ὑπὸ τοῦ πάπα, εἶτα δὲ
καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἰσχυρῶν ἡγεμόνων. Μήπως οἱ εὐρωπαῖοι ἡγεμόνες εἰσβρόντο ποτε τὴν λεγομένην
ἐνταῦθα δυτικὴν αὐτοκρατορίαν; Μήπως αὐταὶ αἱ πόλεις τῆς Λομβαρδίας, ἡτις ἀπὸ τοῦ Καρόλου Α'
εἶχον ἐνωθῇ καὶ φρουραλικῶς μετὰ τοῦ φραγκικοῦ κράτους, εἶτα δὲ ἐπὶ τοῦ Ὀθωνος Α' μετὰ τοῦ
Γερμανικοῦ γενομένη ἀπλοῦν φέουδον τοῦτου ἀνεγνώριζον πᾶσαι καὶ ἐσέβοντο τὴν ἀρχὴν τοῦ αὐτο-
κράτους καὶ δὲν ἐπολέμουν διηνεκῶς ἐναντίον αὐτοῦ αἱ τῆς τῶν Γουέλφων λεγομένης μεριδός;
Ἄλλως τε μέχρι τινός ἀνεγνώριζετο ἡ λεγομένη δυτικὴ αὐτοκρατορία ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, ἀφοῦ
ἀνεγνώρισεν αὐτὴν ὁ Μιχαὴλ Α', ἀφοῦ ὁ Ἀλέξιος Α' ἐκάλεε ἀδελφὸν τὸν Ἑρρίκον Δ' τῆς Γερμα-
νίας, ἀφοῦ πορφυρογεννήτου βασιλέως πορφυρογεννητος κόρη ἐξεδόθη εἰς γάμον εἰς ἡγεμονόπαιδα
αὐτοκρατορικῶν τῆς Δύσεως. Τέλος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὧν ἀφηγοῦμεθα τὴν ἱστορίαν, ἐξαι-
ρουμένων τῶν Γερμανῶν, οἱς ἀνῆκε τὸ ἅγιον ρωμ. κράτος, πάντα τὰ λοιπὰ κράτη μᾶλλον πολεμίας
(ἢ δὲ Γαλλία πολεμώτατα) εἶχον πρὸς τὸ μετὰ τῆς βασιλείας τῶν Γερμανῶν συνδεδεμένον ἁγ. ρωμ.
κράτος. Μόνον βασιλεῖα δὲν ἐκάλουν τὸν δυτικὸν αὐτοκράτορα δι' οὗς εἶπομεν λόγους ἐν τοῖς ἐμ-
προσθεν. Ἀλλ' ἡ ἀναγνώρισις ἢ μὴ ἀναγνώρισις τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας ἐλαχίστην εἶχον σημα-
σίαν ἐν ταῖς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως σχέσεσι καὶ ἐλαχίστην ῥοπήν καὶ ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν του-
ἀνδε ἢ τοιῦνδε πορείαν καὶ ἐξέλιξιν τῶν σχέσεων ταύτων.

πης, ἀλλ' αἱ διενέξεις αὐταὶ δὲν ἦσαν τοιαῦται ὥστε νὰ καταστήσωσιν ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Δύσεως τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους ἐκείνου καὶ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἐπιμονὴν δι' ἧς ἐπεδίωξαν καὶ τὴν ἀγριότητα δι' ἧς ἐπὶ τέλους διέπραξαν τὴν κατάλυσιν ταύτην.

Ἄλλ' ὁ μὲν ἀρχιερεὺς Ρώμης ἤθελε νὰ ἐπεκτείνῃ μέχρι τῆς Ἀνατολῆς τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν οἱ δὲ ἡγεμόνες καὶ λαοὶ τῆς Δύσεως ἤθελον νὰ καταλάβωσι τὰς πλουσίας, τὰς ὥρας, τὰς πρὸς πᾶσαν ἐμπορίαν ἐπιτηδείας ἡμῶν χώρας καὶ ἐπιλαβόμενοι τούτων ἢ ἐκείνων τῶν προφάσεων ἐπέτυχον τελευταῖον τὸ σκοπούμενον. Ἔστω. Μήπως ὁμως κατώρθωσαν νὰ ὠφελήθωσι τοὺλάχιστον ἐκ τῆς φιλαρχίας ἐκείνης καὶ πλεονεξίας ὧν ἔνεκα ἔξετρατίσαν εἰς τοσαύτην ἀδικίαν; Μετὰ ἐξήκοντα περίπου ἔτη ἐξώσθησαν ἀφ' ὅλων τῶν βορειότερων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους χωρῶν ἔνεκα τῆς ἐσχάτης αὐτῶν περὶ τὸ πολιτεῦσθαι καὶ διοικεῖν ἀνικανότητος καὶ τῆς ἐπιμόνου ἀρροσιώσεως τῶν ἀνατολικῶν λαῶν πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν. Εἰς τὰς μεσημβρινωτέρας χώρας παρέμειναν πλείοτερον, χάρις εἰς τὴν πλείοτερον δεξιότητα τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως καὶ δύο γαλλικῶν οἰκῶν, τῶν Βιλλεαρδουίνων, οἵτινες ἤρξαν τῆς Πελοποννήσου, καὶ τῶν Λαρόσων, οἵτινες ἤρξαν τῆς Ἀττικῆς. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ ἐκ τῶν μεσημβρινωτέρων χωρῶν, μηδὲν διαρκῆς καταλιπόντες ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἴδρυμα. Οὕτε τὸν νεώτερον δυτικὸν βίον ἠδυνήθησαν νὰ ἐνοφθαλμίσωσιν εἰς αὐτὴν οὔτε τὴν δεσποτείαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης νὰ ἀσφαλίσωσιν. Ἀπ' ἐναντίας οἱ πλείονες τῶν ἀπογόνων τῶν οἰκῶν ὅσοι μεταξὺ ἡμῶν ἐγκατεστάθησαν ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν ὀρθόδοξοι, πάντες δὲ ἐταῦτισαν τὴν πολιτικὴν αὐτῶν τύχην μετὰ τῆς πολιτικῆς τύχης τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ δὲ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς μακρᾶς καὶ πεισματώδους ἐκείνης ἐπιθέσεως τῆς χριστιανικῆς Δύσεως κατὰ τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρξεν ὅτι ἡ τελευταία, ἔξαντληθεῖσα καὶ κατακρηματοθεῖσα ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, ἐγένετο ἐπὶ τέλους βορὰ εὐχερῆς τοῦ τουρκικοῦ μοαμεθανισμοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα τούτου δὲν θέλομεν ἑξετάσει ὑπὸ τὴν ἡθικὴν καὶ χριστιανικὴν ἑποψίαν, διότι οὕτω πράττοντες ἠθέλομεν προκαλέσει τὸ μείδιγμα πολλῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἀφορῶντες εἰς μόνον τὰ νῦν θεοποιούμενα πρακτικὰ συμφέροντα εὐρίσκομεν ὅτι ὡς ἐκ τῆς τουρκικῆς κατακτιήσεως ἐπὶ τρεῖς μὲν περίπου ἑκατονταετηρίδας ἠναγκάσθη ἡ Δύσις νὰ χύσῃ ποταμούς ἀιμάτων ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀγωνιζομένη σωτηρίας, ἀφοῦ δὲ ἐξησθένησε τὸ νέον τοῦτο μοαμεθανικὸν κράτος, ἡ Δύσις, ἀντὶ τῶν πλουσιῶν χωρῶν καὶ πόλεων αἵτινες ἄλλοτε τοσοῦτο συνετέλουν εἰς τὴν εὐπορίαν αὐτῆς, εἶδε τὴν Ἀνατολὴν μεταβληθεῖσαν ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας εἰς σωρὸν ἔρειπῶν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὁ ἔξενος δὲν ἠδύνατο οὔτε ἀσφάλειαν νὰ ἔχῃ οὔτε ὠφελήματα νὰ καρπωθῇ. Καὶ σήμερον ἔτι, ὅτε, ὡς λέγεται, ἔξεπολιτίσθη ἡ Τουρκία, αἱ μετ' αὐτῆς συναλλαγαὶ δὲν ἀποτελοῦσιν οὐδὲ τὸ δέκατον τῆς ἐμπορίας ἥτις διεξήγето πρὸς τὰς χώρας ταύτας, ὅτε ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ ὅσον, ἐν ἑλλείψει ἄλλων στατιστικῶν εἰδήσεων, δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν τότε καὶ τῶν σημερινῶν δημοσίων προσόδων τῶν χωρῶν τούτων.

Ἴδου εἰς τί ἀπέληξεν ἡ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα φιλαρχία τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης καὶ ἡ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκόρεστος πλεονεξία τῶν λαῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. Ἄλλ' ἂν κατέστρεψαν τὸ ἑλληνικὸν κράτος δὲν ἴσχυσαν εὐτυχῶς νὰ καταστρέψωσι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ὁ μὲν μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς κατέπεσεν ἐν ἀρχῇ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος, συγχρόνως ὁμως ἐπέτειλεν ὁ νεώτερος Ἑλληνισμὸς, τοῦ ὁποίου τὴν ἡῶν ἐχαιρετίσαμεν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς περιόδου ἧς συνεπληρώσαμεν ἤδη τὴν ἀφήγησιν. Τὰ λεῖψανα τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἠγωνίσθησαν μὲν ἔτι καὶ ἐνίοτε ἐν-

δόξως ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ἀλλ' ἔκτοτε ὁ νεώτερος Ἑλληνισμός ὑψώσεν ἰδίαν σημαίαν ἐν Ἡπείρῳ, ἐν Κρήτῃ, ἐν Πελοποννήσῳ. Ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος Κομνηνός, ὃν θέλομεν μετ' ὀλίγον ἰδεῖν κατατολμοῦντα τοὺς Φράγκους ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς τοῦ κράτους χώραις, ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων, οὐχὶ πλέον ὥς οἱ Λασκάρεις καὶ οἱ Βατάτζαι καὶ οἱ Παλαιολόγοι, βασιλεὺς *Ρωμαίων* ἀλλὰ αὐθεντίας *ἑλῆς τῆς Ἑλλάδος*. Ἐπὶ τοσοῦτο δὲ ἐκραι-
ταιώθη ἡ συνειδήσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὥστε ἔκτοτε πάντες οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ λόγιοι ἄν-
δρες, ὁ Χαλκοκονδύλης, ὁ Γεμιστός, ὁ Φραντζῆς, ὀνομάζουσι τοὺς κατοίκους τοῦ κράτους
οὐχὶ πλέον *Ρωμαίους* ἀλλὰ *Ἕλληνας* ⁽²⁾. Καὶ αὐτοὶ δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, ὅτε
ἀπέτεινε τὸν ἔσχατον λόγον πρὸς τοὺς συναγωνιστάς, προέφραεν αὐτοὺς νὰ προπολε-
μήσωσιν ὥς Ἑλλήνων ἀπόγονοι ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκείνης ἣν *ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν
Ἑλλήνων* ἀπεκάλει. Ἀληθῶς λοιπὸν εἰπεῖν ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς ἐτελείωσε τὸ κύριον
αὐτοῦ στάδιον διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων· διότι, ἂν
ἐξακολουθῇ ὑπάρχων ἔτι ἐπὶ τινα χρόνον, πρωταγωνιστεῖ ὅμως ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν ἀπὸ
τῆς ἀλώσεως ἐκείνης καὶ ἐφεξῆς ὁ Ἑλληνισμὸς ὁ νεώτερος.

Τούτου τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἴμεθα οἱ ἄμεσοι ἀπόγονοι. Ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν τοὺς
δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας ἡμᾶς μετὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἰς τοῦτον ὀφειλομεν
τὴν ὑπαρξὴν ἡμῶν, εἰς τοῦτον τὴν θρησκείαν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἀναβίωσιν ἡμῶν·
διότι ὁ Εὐστάθιος, οἱ Χωνιάται, ὁ Μάρκος Κομνηνός, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος,
πρὶν γίνωσι πατέρες ἡμῶν, ὑπῆρξαν τέκνα τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πολλὰ βεβαίως
ὑπῆρξαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τούτου τὰ ἁμαρτήματα. Φιλοπατρίας καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως

(2) Ἀλλὰ φιλοπατρία καὶ ἐθνικὴ συνειδήσις δὲν εἶναι αἰσθήματα καὶ δυνάμεις πνευματικαί,
τῶν ἢ ὑπαρξὺς ἐκδηλοῦνται μόνον διὰ τῆς συγχῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ὀνόματος *Πατρίς* καὶ *Ἔθνος*, ὃν
τὸ δεύτερον εἶναι ἄγνωστον καὶ ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ἑλληνισμῷ ἴσως καὶ ἐν τῷ μεσαιωνικῷ, ὅς· ἦν ἔν-
νο ἀν ὅλῃσι αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς καὶ παρέλαβεν ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐκ τῶν νῦν εὐρωπαϊκῶν
γλωσσῶν (Nation, nationalité). Ἀλλὰ μήπως τὸ *Ρωμαῖος* ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ ἀντιθέσει πρὸς τὸ
«μισορωμαῖος Λατῖνος» δὲν εἶναι ὄνομα ἐκφραστικώτατον ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἐθνικὴ συνεί-
δησις δὲν ἐνέχει καὶ τὸ αἰσθημα τῆς *φιλοπατρίας*; Καὶ ἦσαν ἀπάρτιδες ἠθικῶς, ἄνευ δηλονότι
αἰσθημάτων *φιλοπατρίας*, ἄνδρες καυχόμενοι ἐπὶ τῷ ρωμαϊκῷ αὐτῶν ὀνόματι καὶ κράτει,
μὴ ἐννοοῦντες βεβαίως ὑπὸ τὰ ὀνόματα ταῦτα οὐτε *Ρώμην* οὐτε *Ἰταλίαν* ἀλλὰ τὴν ἰδίαν
αὐτῶν πατρίδα; Βεβαίως δὲν ἐκάλουν ἑαυτοὺς Ἕλληνας ἀκριβῶς διότι αὐτὸ τὸ ὄνομα, καθ' ὃν
χρόνον ἤρξατο δημιουργοῦμενος ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνικὸς βίος οὐδεμίαν πλέον ἔχον σημασίαν
πατρίδος ἢ χώρας ἢ ἔθνους ἰδίῳ εἶχε λάβει. Ἐννοιοιαν κοσμοπολιτικὴν καταγεῖσαν ἐπὶ τέλους δηλα-
τικῶν τοῦ ἀρχαίου βίου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Αὐτὸς ὁ Χριστιανισμὸς ὁ ὁρθόδοξος
ὅς διεμερρώθη ἐν τῷ μεσαιωνικῷ Ἑλληνισμῷ εἶχεν ἔννοιαν κατὰ βάθος ἐθνικὴν, ἥτις ἔνεκα τῆς
ἐναντίον παντὸς λατινικοῦ καὶ λατινισμοῦ σφοδρᾶς ἀντιδράσεως ἀντιδρᾶσεν ἀναυδῶς τὸ με-
ταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως σχίσμα. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν τῷ μεσαιωνικῷ Ἑλληνισμῷ τὸ θρησκευτι-
κὸν αἰσθημα ἦν τὸ προεξέχον, ἀλλὰ δύναται καὶ τὸ ἀπλοῦς θρησκευτικὸν αἰσθημα νὰ μὴ ἐνέχη
φανερῶς ἢ λεληθότως τὴν συνειδήσιν τὴν ἐθνικὴν καὶ τὸ αἰσθημα, ὅταν λάβῃ τοιαύτην
ἰδιοφυίαν καὶ εἰδικότητα ὅταν ἔλαβεν ἡ ἑλληνικὴ Ὀρθοδοξία; Καὶ ὅτε ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπὶ
7 ἔτη ἡμύνετο ἥρωικῶς ἐναντίον τῆς μοαμεθανικῆς κατακτήσεως ἔποιε τοῦτο ἅλως χάριν δογμά-
των θρησκευτικῶν ἢ καὶ χάριν τῶν μετὰ τὸν δογμάτων τούτων συνδεομένων συγκεκριμένων στοιχείων
τοῦ ἑλληνικοῦ βίου τῆς πόλεως τῆς βασιλευούσης, τοῦ κράτους τῶν *Ρωμαίων*, τοῦ Χριστοῦ τοῦ
Κυρίου βασιλέως, τοῦ λαοῦ τέλος τῶν *Ρωμαίων*; Μήπως αὐτοὶ ὁ καὶ ὀνόματι καὶ πράγματι Ἕλλη-
νισμὸς τῶν τελευταίων αἰώνων τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ὃν τοσοῦτον ἐξείρει ὁ συγγραφεὺς δὲν
προήλθεν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ ὅλῳ ἱστορικῷ βίῳ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ φανερώς ἢ λεληθότως
ὑπαρξούσης *ἐθνικῆς συνειδήσεως* (χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἐκφρασις αὕτη, ἡ ἐξ Εὐρώπης εἰσαχθεῖσα
παρ' ἡμῶν); Ἐν τῷ μεσαιωνικῷ Ἑλληνισμῷ ὑπῆρχε καὶ *φιλοπατρία* καὶ συνειδήσις ἑλληνικὴ *βαθῶς*
ἐκρηγνύμενη ἐν τῷ ὅλῳ βίῳ ἐδράκουσα τὴν ἐκφρασὴν τὴν ἐξωτερικὴν ἐν τῷ *Ρωμαῖος* καὶ *Ρωμαίων*
κράτις καὶ ἐν τῷ σφοδρῷ μίσῳ πρὸς πᾶν τὸ ἀντίθετον πρὸς τὸ *Ρωμαῖος*.

ὀλίγα ἀνεύρομεν ἐν αὐτῷ ἔχον· αὐτὴ ἡ ἠθικὴ συνείδησις ἀναφαίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσθενής. Οὐδὲ παρήγαγεν ἐν τῇ ποιήσει ἡ ἐν τοῖς γράμμασιν ἔργα ἀντάξια τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου. Ἀλλὰ τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητον ἐπὶ ὁκτὼ ἑκατονταετηρίδας· καὶ συνετηρήθη τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐν μέσῳ τῶν φοβερωτέρων περιστάσεων εἰς ἃς εὐρέθη ποτὲ κράτος, διὰ κυβερνητικῆς ἐμπειρίας καὶ πειθαρχίας καὶ ἀνδρείας, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀρνηθῶσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἔχθιστοι αὐτοῦ πολέμοι. Πρὸ πάντων ἡ στρατιωτικὴ αὐτοῦ ἀριστοκρατία ἀνέδειξεν ἡρώας ἐναμιλλοὺς τῇ ἀληθείᾳ τῶν μεγαλυτέρων ἡρώων ὅσους ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἡ δὲ μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταρρυθμίσις ἣν ἐπεχείρησεν ἐν τῇ 8 καὶ ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι μαρτυρεῖ ὅτι περιεῖχεν ἐν ἑαυτῷ καὶ σπέρματα ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, τὰ ὁποῖα παρ' ἡμῶν μὲν δὲν ἠδυνήθησαν τότε νὰ βλαστήσωσι μεταφυτευθέντα ὁμως ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν αἰώνων εἰς τὴν μέσσην καὶ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην θαυμασιῶς ἐκαρποφόρησαν. Ἐν γένει δὲ ὁ νεώτερος κόσμος πολλὰ ὀφείλει εἰς τὸν μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμόν. Πολλὰκις, λέγει ὁ καλὸς γάγαθός Rambaud, εἰς τῶν ὀλίγων Ἑσπερίων ὅσοι ἔκριναν τὰ καθ' ἡμᾶς ἀπαθῶς, πολλάκις τὸ Βυζάντιον ἔσωσε τὴν Εὐρώπην· ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ κράτος τοῦτο, ἡ ἀραβικὴ ἐπιδρομὴ, ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῇ εἰς τὰ ὄρη τοῦ Ἀμανοῦ, ἤθελε διαπεράσει τὸν Βόσπορον, ἡ δὲ σελδζουικὴ ἐπιδρομὴ, ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῇ εἰς Νίκαιαν, ἤθελε καταπλημμυρῇ τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην· καὶ χάρις εἰς αὐτὸ οἱ Ὀθωμανοὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ὁμῆς τῶν ἡγαγκάστησαν νὰ στρατοπεδεύσωσι περὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπολέσαντες οὕτω χρόνον πολύτιμον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἠδύναντο νὰ φθάσωσι μέχρι τοῦ Τιβέρεως καὶ τοῦ Ἀλβίου, ἐνῶ βραδύτερον δὲν ἔφθασαν εἰμὴ μέχρι Βιέννης. Ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμός, ἐξακολουθεῖ ὁ αὐτὸς ἱστορικός, ἀνέσωσε τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς ἐσχάτης ἐρημώσεως καὶ βαρβαρότητος· τὴν Σερβίαν, τὴν Κροατίαν, τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Ρωσίαν. Ἄν ὁ Ἑλληνισμὸς οὗτος δὲν ἠδύνησε τὴν διανοητικὴν τοῦ ἀνθρώπου γένους κληρονομίαν, διέτλεσεν ὁμως ὁ ἔνοπλος αὐτοῦ βιβλιοφύλαξ. Ὅποιον χάσμα, ἐν τῷ πολιτισμῷ τῆς ἀνθρωπότητος, ἔαν δὲν ὑπῆρχε τὸ Βυζάντιον! Τέσσαρες μεγάλαι ἀνθρώπων φυλαὶ ἐδέχθησαν τὰ διανοητικὰ αὐτοῦ εὐεργετήματα· ὁ γερμανικὸς καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος, τοῦ ὁποίου οἱ βάρβαροι βασιλεῖς ὑπ' αὐτοῦ ἔξεπαυδύθησαν· οἱ Ἀραβες, οἱ πολέμοι αὐτοῦ, αἵτινες εἰς αὐτὸ ἐν τούτοις ὄφειλον τὴν διανοητικὴν λαμπρότητα τοῦ Βαγδατοῦ, τοῦ Σαλέρνου καὶ τῆς Κορδύβης· οἱ Τοῦρκοι, οἱ καταστρέψαντες αὐτό, καὶ οἱ Σλαῦοι καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς Ἕλληνες, οἱ κληρονόμοι καὶ ἴσως οἱ ἐκδικηταὶ αὐτοῦ. Ἐπὶ πάντων τούτων τῶν λαῶν ἐπέδρασε κατὰ τὸ μᾶλλον ἡ ἥτιον διὰ τῆς φιλολογίας, διὰ τῆς τέχνης, διὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, διὰ τῶν νόμων αὐτοῦ ὥστε ὑπῆρξεν οὐ μόνον προμαχὼν τῆς Εὐρώπης ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος αὐτῆς.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Δ' ΤΟΜΟΥ

Ἐξακέφαλος σταυρὸς τοῦ προπυλαίου τοῦ ναοῦ τοῦ
τῆς Ἁγίας Σοφίας

Ψηφιδωτόν τοῦ θόλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐν Θεσσαλονίκῃ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Α'. Τοποθέτησις μεσαιωνικῶν τινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἐκλιπόντων νῦν ἢ μετονομασθέντων.

Πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἐσημειώθη ἡ σημερινὴ θέσις ἐν τῷ κειμένῳ, ἐπεὶ δὲ ὁμοῦς ὡς πρὸς τινα τοῦτο δὲν ἐγένετο, ἀναπληροῦμεν ἐνταῦθα τὴν ἑλλειψιν ταύτην.

Ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου Μάρμαντος (ιδ. κεφ. Β'). Ἐκεῖτο ἐκτὸς μὲν τῆς πόλεως ἀλλὰ πλησιέστατα τῆς βορειοδυτικῆς αὐτῆς γωνίας, περὶ τὸ 'Εγιοῦπ ἐνσαρῖ.

Τὸ ἀνάκτορον τῆς 'Ιερείας, τὸ καὶ 'Ηραῖον καλούμενον (κεφ. Γ'), ἠγείρετο εἰς Φενέρ-μπαγισέ ἡ μονὴ τῶν 'Αβραμιτῶν εἶναι πιθανῶς τὸ σήμερον καλούμενον Κιοιτσούκ μπαλουκλί, ἡ δὲ μεγάλη τοῦ Κωνσταντίνου πλατεῖα τὸ νῦν καλούμενον Τασιὺκ παζάρ.

Εἰπὼν (κεφ. Ε') ὅτι ἡ Θεοδώρα περιωρίσθη εἰς τὸ λεγόμενον Πετρίον ἐνόουν τὴν κατὰ τὸ Πετρίον μονὴν τοῦ Προδρόμου, ἧς ἔχνος δὲν ἀφίσταται πλέον.

Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων 'Αποστόλων (κεφ. Ε' καὶ ἀλλαχού) ἦτο ὁ ὀνομαστότερος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναῶν μετὰ τὸν μέγαν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Ἄλλ' ἐνῷ ὁ τελευταῖος οὗτος περιεσφύθη ὁ τῶν ἁγίων 'Αποστόλων κατεστράφη οὐ πλὴν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ὥλῳσιν, ἐπὶ δὲ τῶν ῥεταίων αὐτοῦ ἐκτίσθη τὸ Σουλτὰν Μεχμέτ τζαμιά.

Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα μαρτύρων (κεφ. Β') ἔκειτο περὶ τὸ καίριον καὶ μέσον τῆς πόλεως, κατὰ τὸν Χωνιάτην. Κατηδαφίσθη δὲ ἔτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου.

Τὰ παλάτια τοῦ Δηματρός, ἔκειντο πιθανῶς εἰς Τσάμλιτσα.

Β'. Περὶ τῶν ἱστοριῶν τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτη καὶ τοῦ Μιχαὴλ Ἀταλειάτου.

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τοῦ δωδεκάτου βιβλίου τῆς παρούσης ἱστορίας ἐμνημόνευσα μὲν πολλὰκις τοῦ Σκυλίτη οὐδόπως δὲ τοῦ Ἀταλειάτου. Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Κ. Σάββας ἀπορεῖ (ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ πρώτου τόμου τῆς Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης, σ. ιη') πῶς διέφυγε τὴν προσοχὴν μου ὁ Ἀταλειάτης καὶ πῶς ἐθεώρησα ὡς μόνως πηγὰς τῆς περιόδου ταύτης τὴν χρονογραφίαν τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ ἰδίως τοῦ Σκυλίτη, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον εἶναι ἀπλὴ ἑπιτομή τῆς σπουδαίας τοῦ Ἀταλειάτου συγγραφῆς, τῆς ἐξιστορούσης λεπτομερῶς καὶ ὁποσοῦν ἀμερολήπτως τὰ ἀπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγόνης μέχρι Νυμφόρου τοῦ Βοτανειάτου συμβάντα. Ἐὰν τοιαύτη ἦτο ἡ σχετικὴ ἀξία τῶν δύο τούτων πηγῶν, ἤθελεν εἶναι τῶντι πλέον ἢ ἄπορον διατρεῖ προετιμῆσα τοῦ Ἀταλειάτου τὸν Σκυλίτην, ἀλλὰ βραχεῖαι τινες ἐξηγήσεις θέλουσι, νομίζω, δικαίῳσει τὴν προτίμησιν ταύτην.

Τὸ ὅλον ἔργον τοῦ Σκυλίτση ἀρχόμενον ἀπὸ Νικηφόρου τοῦ ἀπὸ Γενικῶν, 802, ἀπολήγει εἰς τὸ τέλος περίτου τῆς τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου βασιλείας. Τὸ δὲ ὅλον ἔργον τοῦ Ἀτταλειάτου, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγόνος, 1034, ἀπολήγει ὅπου καὶ τὸ τοῦ Σκυλίτση. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἱστορικῶν τούτων ἔργων σύγκρισις δὲν ἡμπορεῖ πλέον νὰ γίνη εἰμὴ ὥς πρὸς τὸ μέρος τὸ ὑπ' ἀμφοτέροιν πραγματευθέν. Τούτου τεθέντος, τὰ ἀπὸ Μιχαὴλ Παφλαγόνος μέχρις Ἰσαακίου Κομνηνοῦ ἱστοροῦνται ὑπὸ μὲν τοῦ Ἀτταλειάτου εἰς σελίδας 52 ὑπὸ δὲ τοῦ Σκυλίτση εἰς «σελίδας 133, ὥστε ὡς πρὸς τὴν περίοδον ταύτην ἐπιτομή πρόδηλος εἶναι ἡ τοῦ Ἀτταλειάτου ἱστορία καὶ οὐχὶ ἡ τοῦ Σκυλίτση. Εἶναι ἀληθές ὅτι κατόπιν τὰ ἀπὸ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ καὶ ἐφεξῆς περιλαμβάνουσι παρὰ μὲν τῷ Ἀτταλειάτῳ σελίδας 261 παρὰ δὲ τῷ Σκυλίτῳ μόνον 102' ἀλλ' αἱ 102 αὗται σελίδες περιέχουσι βεβαίως πολλὰ πλείονα σπουδαίαν ἱστορικὴν ὕλην ἢ αἱ 261 τοῦ Ἀτταλειάτου. Ὁ Ἀτταλειάτης διὰ σελίδων ὅλων εἰκοσιν (217—237) γενεαλογεῖ τὸν Βοτανειάτην αὐτογνωμόνως ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Φαβίων καὶ Σκιπιάων καὶ τῶν μεσαιωνικῶν Φωκάδων. Ἐπειτα διὰ σελίδων ἑτέρων εἰκοσι, 303—322, πλέκει ἀμερολήπτως ὁπωσοῦν ἐγκώμια τοῦ ἥρωος αὐτοῦ παράλογα καὶ ἀηδῆ· ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν διὰ σελίδων ὅλων ἢ περιαντολογεῖ ἢ εἰς μερικακιώδεις ἐκτρέπεται σκέψεις.

Ἄλλ' ἔλθωμεν καὶ εἰς ἄλλην τῶν δύο ἔργων ἀντιπαράθεσιν. Πρὸ καιροῦ παρετηρήθη ὅτι πολλαχοῦ τὸ ἐν ἑξ' αὐτῶν ἀντιγράφει τὸ ἕτερον κατὰ λέξιν. Τοῦτο συμβαίνει πολλάκις εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς ἡμῶν χρονογράφους. Τίς ὁμως ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀντέγραψε τὸν ἕτερον; Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Σκυλίτσης δὲν περιέλαβεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸν οὔτε τὰ μυθολογήματα οὔτε τὰ ἐγκώμια τοῦ Ἀτταλειάτου. Ἀφ' ἑτέρου ὁμως ἡ ἱστορία αὐτοῦ περιέχει πολλὰ χαρακτηριστικώτατα, τὰ ὅποια ἡ ὁλως παρέλειπεν ἢ ἀνεπιτηδεύως ἐκολόβωσεν ὁ Ἀτταλειάτης. Τὴν δημώδη λ. γ. παροιμίαν δι' ἧς ὁ πατριάρχης Κηρουάριος ἠτείλει τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν· «ἔω σὲ ἔκτισα, φοῦρνε, ἔω ἴνα σὲ χαλάσω» (ἰδὲ Κερ. Α' βιβλ. I B' τοῦ παρόντος τόμου) ἀναφέρει μόνος ὁ Σκυλίτσης. Ὡσαύτως ἐν τῇ πρώτῃ συνεντεύξει τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν πρὸς τὸν περιπεσόντα εἰς χεῖρας αὐτοῦ Ρωμανὸν Διογένη ὁ μὲν Ἀτταλειάτης λέγει ὅτι ὁ σουλτάνος τῶν Τούρκων, ἅμα ἰδὼν τὸν αἰχμάλωτον, εὐθὺς ἑξάνεστη καὶ περιεπίψατο αὐτὸν κατὰ δὲ τὸν Σκυλίτσην ὁ Ἀλπ-Ἀρσλάν, πρὶν ἢ ἀσπασθῇ ἀδελφικῶς τὸν βασιλέα, δὲν ἐλησμόνησε νὰ ὑπομίσῃ αὐτῷ ὅτι εἶναι νενικημένος· «πεσόντα γούν ὁμως πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ πατρίσας ὥσπερ ἕθος καὶ ἀναστήσας καὶ περιπτυσάμενος «μὴ δέδιθι», ἔφησεν, «ὦ βασιλεῦ», κλπ. Ἀλλὰ τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὴν ἄλλην ἐκείνην συνέντευξιν, καθ' ἣν ὁ Ἀλπ-Ἀρσλάν ἠρώτησε τὸν Ρωμανόν· «τί ἂν ἔδρασας, εἰ ἔσχες ἐμὲ ὑποχείριον;», καὶ ὁ Ρωμανὸς ἀπεκρίθη ἀνυποκρίτως ὅτι πολλὰς ἤθελε κατενέγκει κατ' αὐτοῦ πληγὰς, ὁ δὲ σουλτάνος, ἄλλ' ἔγωγ, εἶπεν, οὐ μνησσομαί σου τὸν ἀσθηρὸν καὶ ἀδότομον», προσθείς (διότι κάλλιστα ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν θρησκείαν) «πλὴν ἀκούω ὅτι καὶ ὁ ὑμέτερος Χριστὸς εἰρήνην ὑμῖν νομοθετεῖ καὶ ἀμνηστίαν κακῶν καὶ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντίτισσεσται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν». Οὕτως ἐκθέτει τὸν διάλογον τοῦτον ὁ Σκυλίτσης, ὁ δὲ Ἀτταλειάτης ὁλως ἀποσιωπᾷ τὸ τελευταῖον μέρος «πλὴν ἀκούω κλπ.», μὴ νοήσας ὅτι ἀφαίρει οὕτως ἅπασαν τὴν χάριν τῆς τοῦ σουλτάνου ἀποκρίσεως. Ἄλλ' ἐν γένει ἡ τοῦ Σκυλίτση ἀφήγησις εἶναι τοσοῦτο ζωηρὰ καὶ εἰςονική, ἡ δὲ τοῦ Ἀτταλειάτου τοσοῦτο νωχελὴς καὶ φορτικὴ ὥστε ἡ πρώτη μονονοχὶ φωνὴν ἀφίησιν ὅτι αὐτὴ εἶναι τὸ ζωντανὸν πρωτότυπον, ἡ δὲ ἄλλη ἀνυχὴς αὐτοῦ ἀποτύπωσις. Καὶ ἔπειτα ὁ Σκυλίτσης δὲν ἐσυνήθισε νὰ ἀντιγράψῃ ἄλλους. Ὅλος ὁ κόσμος γνωρίζει ὅτι τὸ μέγιστον τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ ἔργον μέρος, τὸ ἀπὸ Νικηφόρου μέχρις Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, περιελήφθη αὐτολεξεῖ ἐν τῇ Συνόψει τοῦ Κεδρηνοῦ.

Γ'. Πλειότερά τινα περί τῶν ἀρχηγῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς (Κεφ. Α') καὶ ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν ἐχόντων σχέσιν πρὸς τὴν φρουρὰν ταύτην

Ὁ ὑπάτος ἀρχηγὸς τοῦ πρώτου τῆς φρουρᾶς τμήματος, ὅπερ ἐκαλεῖτο *ἐταιρεία*, ἐπεκαλεῖτο *ἐταιρειάρχης* ἢ *μῆγας ἐταιρειάρχης*. Τοιοῦτους ἐταιρειάρχας ἀναφέρουσι οὐκ ὀλίγους οἱ χρονογράφοι· ἔλαβον δὲ καὶ ἐγὼ ἀφορμὴν νὰ μνημονεύσω τριῶν ἐξ αὐτῶν, τοῦ Ρωμανοῦ Λεσπηνοῦ, τοῦ ρίου αὐτοῦ

Χριστοφόρου (Κεφ. Β') καὶ τοῦ Εὐσταθίου (Κεφ. Ε'). Περιεσώθησαν μάλιστα καὶ δύο ἀντίτυπα τῆς σφραγίδος τοῦ περὶ τὸ 1078 μεγάλου ἐταιρειάρχου Δαυὶδ, μνημονευομένου ὑπὸ τε τοῦ Σκυλίτση καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀτταλειάτου. Ἡ σφραγὶς αὕτη φέρει· Θεοτόκε, βοήθει Δαυὶδ, μέγαλε ἐταιρειάρχη. Ἀλλ' ἡ ἐταιρεία ὑποδιηρέετο, ὥς ἡξυόρομεν, εἰς μεγάλην, μέσην καὶ μικράν. (Κεφ. Α') Ἐκάστη δὲ τῶν μοιρῶν

Μολυβδόχρυλλον μεγάλου διερχμενευτοῦ τῶν Βασιλέων.

τούτων εἶχε, ὥς φαίνεται, ἴδιον ἀρχηγόν. Σφύζονται τοὐλάχιστον β' σφραγίδες ὑποδηλοῦσαι τοιοῦτό τι. Ἡ μία φέρει· Νικηφόρου ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐταιρείας· ἡ ἄλλη Μιχαὴλ Σπαθαροκανδιδάτωρ καὶ ἐπὶ τῆς ἐταιρείας τῆς μεγάλης, ἡ δὲ τρίτη Σταυράκιος, σπαθάριος ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐταιρείας. Περὶ ἀρχηγῶν ὅμως τῆς μέσης καὶ τῆς μικρᾶς ἐταιρείας οὔτε οἱ χρονογράφοι ἀναφέρουσι τί, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, οὔτε σφραγίδες ἀπὸ τοῦδε ἀνιερθεῖσαν.

Ἐνὸς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἦτοι τῶν Ἐξκουβίτων, ἀνευρέθη ἡ σφραγὶς ἐφ' ἧς ὅμως ἀναγινώσκεται μὲν εὐκρινῶς τὸ ἀξιόωμα τοῦ ἀνδρὸς οὐχὶ δὲ καὶ τὸ ὄνομα. Ἡ σφραγὶς αὕτη φέρει· πατρικίῳ, βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ δομestικῷ τῶν βασιλικῶν ἐξκουβιτόρων. Ἐνὸς δὲ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Ἀριθμοῦ (ἢ τῶν Ἀριθμῶν ἢ τοῦ Νομῆρου, διότι καὶ οὕτω καὶ οὕτως ἐλέγετο τὸ τρίτον τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τμήμα) μαγθάνομεν καὶ τὸ ὄνομα τῆς σφραγίδος ἣτις φέρει· Νικηφόρου, βασιλικῷ κἀνδιδάτωρ καὶ δρογγαρίῳ τοῦ Νομῆρου. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἀναφερόμενος ἀρχηγὸς τῶν Ἀριθμῶν (Λέων ὁ Λαλάκων, κεφ. Α') προσαγορεύεται *δομestικός*, ἀλλ' ἀπίθανον δὲν εἶναι νὰ ἐκαλεῖτο καὶ *δρογγαρίος*, διότι ἡ προσηγορία αὕτη ἀπεδίδετο πολλὰκις καὶ εἰς ἕτερον ἀνώτερον στρατιωτικὸν ἀρχηγόν, τὸν ναύαρχον, ὅστις ἐκαλεῖτο *δρογγαρίος τῶν πλωμῶν*, *δρογγαρίος τοῦ στόλου*. Τοῦ δὲ τετάρτου τμήματος τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἦτοι τοῦ Ἰκανάτου ἢ τῶν Ἰκανάτων, ἄλλον ἀρχηγὸν δὲν γνωρίζομεν εἰμὴ τὸν ἕγγονον τοῦ βασιλέως Νικηφόρου τοῦ ἀπὸ Γενικῶν, τὸν Νικήταν, οὗ ἐμνημονεύσαμεν ἐν τῷ κειμένῳ.

Ἀλλ' εὐρέθησαν τέσσαρες σφραγίδες ἑτέρων τινῶν δημοσίων λειτουργῶν οὔτινες, καίτοι δὲν ἦσαν στρατιωτικοί, πιθανώτατα ὅμως εἶχον σχέσιν πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν. Ἐπὶ μιᾶς τῶν σφραγίδων τούτων ἀναγινώσκεται· σφραγὶς τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ μεγάλου διερχμενευτοῦ τῶν Βαράγγων Μιχαὴλ. Αἱ δὲ τρεῖς ἄλλαι ἀπομνημονεύουσιν τὸν βασιλικὸν πρωτοσπαθάριον Σταυράκιον ἐπὶ τῶν οικιακῶν καὶ ἐπὶ τῶν βασιλέων. Ἵνα ἐννοήσωμεν περὶ τίνων ἐνταῦθα ὁ λόγος, ὑπομνησκόμεν πρὸ πάντων τὸ ἐν κεφ. Α' ρηθὲν ἤδη παρ' ἡμῶν, ὅτι τὴν *ἐταιρείαν* ἀπῆρτιζον ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ξένοι μισθοφόροι καὶ ἰδίως Βαράγγοι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ξένοι οὗτοι ἠγνόουν ἢ ἀτελέστατα

ἐλάλουν τὴν ἑλληνικὴν, φυσικώτατον ἦτο νὰ μεσολαβώσιν ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν πρὸς τὴν κυβέρνησιν διερμηνευταί, ὧν ὁ προϊστάμενος ἐκαλεῖτο μέγας διερμηνευτής, ὅπως ἐν τῇ πρώτῃ σφραγίδι. Ἀλλὰ πλὴν τῶν διερμηνευτῶν ἀναγκαίως ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι δημόσιοι λειτουργοὶ διεξάγοντες τὰ διοικητικὰ καὶ οἰκονομικὰ πράγματα τῶν ξένων τούτων, οἵτινες ἐν τῇ ἐπισήμῳ γλώσσῃ ἐκαλοῦντο ἔτι, ὡς πάλαι ποτέ, *βάρβαροι*. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Σταυράκιος τῶν 3 ἄλλων σφραγίδων, ὧν ἐνταύτῳ καὶ *λογοθέτης τῶν οἰκειακῶν*, ἦτοι ἐπιμελητὴς τῆς αὐτοκρατορικῆς περιουσίας ὧν δυνάμεθα ἴσως νὰ ὀνομάσωμεν προσφύτερον ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου Ὑπουργόν. Μία τῶν σφραγίδων τοῦ Σταυρακίου φέρει ρητῶς *Δός, κύριε, ἀνώνην*, ὅ ἐστι τὸν μισθόν. (Archives de l' Orient Latin, Tome 1, 1881, σελ. 679—703).

**Δ'. Ὅλγαι λέξεις περὶ τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἱστορίας τοῦ
ἀνατολικοῦ ἐμπορίου** (Geschichte des Levantehandels im Mittelalter)
ὑπὸ Βιλιέλμου Heyd, 1889 τόμοι 2.

Ἡ ἱστορία δὲν εἶναι ἔργον προχείρων τινῶν αὐτῇ μελετῶν· εἶναι ἀληθὲς μνημεῖον ἔσσεῖ, ἐν τῷ ὁποίῳ περιελήφθησαν, κατετάχθησαν καὶ διηυκρινίσθησαν αἰσὰι αἱ ἄχρι τοῦδε γινόμεναι μερικαὶ ἔρευναι περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τῆς μεγάλης τῶν ἔθνων μεταναστεύσεως μέχρι τῆς εὐρέσεως νέας πρὸς τὴν ἀπωτάτην Ἀνατολὴν ὁδοῦ διὰ τοῦ περιήλου τῆς Ἀφρικῆς. Ἀλλ' ὁ Heyd ἰδίως ἐνδιατρίβει περὶ τὰς τέσσαρας τελευταῖας τοῦ μέσου αἰῶνος ἑκατονταετηρίδας, ἦτοι περὶ τοὺς χρόνους τῶν Σταυροφοριῶν. Προτάσσει μὲν ὡς *Πρώτην περίοδον* τὴν ἱστορίαν τῶν ἐξ προηγουμένων, ἦτοι τῆς 6, 7, 8, 9, 10 καὶ 11, διὰ τὴν ἑλλειψιν διῶς ἐδίδεσαν διαμλεστέων ἢ πρώτῃ αὐτῇ περιόδῳ ἐκτίθεται ἐπιτομώτατα. Ἐκ τῶν 1300 περίπου σελίδων τῶν δύο τόμων 1180 πραγματεύονται περὶ τῶν τεσσάρων ὑστέρων ἑκατονταετηρίδων, μόνον δὲ 145 περὶ τῶν ἐξ προτέρων. Καὶ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ἐκ τῶν 145 τούτων σελίδων τὸ τρίτον μόλις διεξέρχεται τὰ κατὰ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Βυζαντίου, τὰ δὲ λοιπὰ δύο τρίτα ποιοῦσι λόγον περὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἀράβων, τῶν Ἰουδαίων, τῆς Ρωσίας, Σκανδιναβίας, Γερμανίας, Μεγάλης Βρεταννίας, Γαλλίας καὶ Ἰταλίας. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διατὶ οὐδὲν ἔλαβον ἀφορμὴν, ὡς ἐκ τῆς νέας ταύτης συγγραφῆς, νὰ προσθέσω εἰς ὅσα διέλεβον, ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει, περὶ τῆς ἐμπορίας τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους μέχρι τῶν σταυροφοριῶν.

Περὶ τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Ἀγγέλων, ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι ὁ Heyd ἔγραψε πλείοτερα (Περίοδος δευτέρα, τόμ. Α' σελ. 208—291), ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἱστορεῖ μᾶλλον τὰ κατὰ τὰς ἰταλικὰς ἀποικίας, αἵτινες τότε ἰδρύθησαν ἐντὸς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους. Ἐκ τῶν σχέσεων τῶν ἀποικίων τούτων πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν ἐμνημόνευσα ἥδη, ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει, ὅσα ἦτο ἀπαραίτητον καὶ δυνατόν νὰ περιληφθῶσιν ἐν ἱστορίᾳ ἥτις κύριον σκοπὸν προέθετο τὴν ἀφήγησιν τῶν περιπετειῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ οὐχὶ δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ξένων ἰδρυμάτων. Ὅθεν οὐδὲ εἰς τὰ περὶ τῶν ἰταλικῶν ἀποικίων ἐπεχείρησα ἀνάπτυξιν τινα ἐν τῇ παρούσῃ ἐκδόσει.

Περὶ μιᾶς μόνης γνώμης τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ἀνατολικῆς ἐμπορίας θέλω εἰπεῖ ἐνταῦθ' αἰτι. Ὁ Heyd ψῆγει τοὺς Ἕλληνας ἐμπόρους ἐπὶ ὀλίγῳ ἐπιχειρηματικῷ πνεύματι, βεβαίων ὅτι εὐκολώτατα ἠδύναντο νὰ μεταφέρωσιν ἀθρόα τὰ προϊόντα τῆς ἀνατολικῆς βιομηχανίας εἰς τὰς πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἥς ἐκυριάρχει τότε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία, εἰς Βῆριν, εἰς Νεάπολιν, εἰς Ἀμαλριν καὶ ἐκεῖθεν νὰ συνάψωσιν ἐπικερδοστάτας ἐμπορικὰς συναλλαγὰς πρὸς ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν ἀντὶ δὲ νὰ πράξωσι τοῦτο,

περιέμενον τούς κατοίκους τῶν πόλεων ἐκείνων νὰ ἔλθωσιν εἰς τὰ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου ἐμπορεῖα τοῦ κράτους, ἵνα προμηθευθῶσι τὰ προϊόντα τῆς ἀνατολικῆς βιομηχανίας» (σ. 64—65 τοῦ πρώτου τόμου).

Ὁ Heyd ἐκφέρει τὴν ἀπόφασιν ταύτην ὡς αὐταπόδεικτον ἄλλ' εἶναι ἄρα γε τοσοῦτο βέβαιον ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔμποροι, σταυρώσαντες τὰς χεῖρας, περιέμενον τούς Ἑσπερίους νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν Ἀνατολήν; Ἡ κάτω Ἰταλία, κατακτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ὀργανωθείσα ἐπὶ Ἰουστίνου Β' ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι, διετέλεσε βεβαίως ἐν τῇ 7 καὶ ἐν τῇ 8 εἰρηνεύουσα κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ εἰημεροῦσα. Συγχρόνως ὅμως ἡ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἀδρίου μητρόπολις τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ διήρχετο διὰ κρίσεως δεινοτάτης, καταπολεμυμένη μὲν, ἐπὶ ἑτη τριακόσια, ὑπὸ Περσῶν, Ἀράβων, Ἀβάρων, Βουλγάρων καὶ Σλαύων, στερηθεῖσα δὲ τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, οὐκ ὀλίγα τμήματα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τὴν μεταξὺ Αἴμου καὶ Ἰστροῦ χώραν καὶ πολλὰ διαμερίσματα τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Αὐτὴ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκινδύνευσε τρίς νὰ περιπέσῃ εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων, οἵτινες ἢ ἐκυρίευσαν ἢ ἐδήλωσαν βαναυλισμὸν πολλὰς νήσους καὶ παραλάς καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν Θεσσαλονίκην. Καὶ ὅμως, οὕτως ἔχοντι τῶν πραγμάτων, Ἕλληνες ἔμποροι μετεκώμιζον τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν οὐ μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἰσπανίας, καθ' ἃ ὁρθῶς λέγει ὁ Heyd ἐν σελ. 26 τοῦ πρώτου τόμου. Ἄξιον λοιπὸν ἀκριβεστέρως μελέτης ἦθελεν εἶναι, νομίζω, τὸ ζήτημα διατὶ οἱ Ἕλληνες ἔμποροι, ἐνθ' ἐμπορεύοντο μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἑσπερίας, δὲν ἴδρυσαν ἴδια μόνιμα κατὰστήματα εἰς τὰς πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας.

Κατὰ δὲ τὰς ἀκολουθοῦσας τρεῖς ἑκατονταετηρίδας, 9, 10 καὶ 11, ἀντιθέτως μετεβλήθη ἡ τύχη τῶν δύο ἐκείνων τοῦ κράτους τμημάτων. Ἡ μὲν μητρόπολις κατισχύσασα τῶν ἀντιπάλων ἀπέβη εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὰ καὶ πλουσία, αἱ δὲ ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις ὑπέστησαν συνεχεῖς σχεδὸν καὶ φοβερὰς καταστροφὰς κατὰ μὲν τὴν 9 καὶ τὴν 10 ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τῶν Σαρακενῶν, κατὰ δὲ τὴν 11 ἀπὸ τῶν Νορμαντῶν, οἵτινες ἐπὶ τέλους καὶ ὀριστικῶς ἐκυριόρχησαν τῶν χωρῶν τούτων. Τοιαύτης δὲ οὐσῆς ἐν αὐταῖς τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων δὲν ἔχομεν ἴσως χρεῖαν ἄλλων λόγων ἵνα ὁμολογήσωμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔμποροι ἦθελον κάκιστα ὑπολογίσει τὰ συμφέροντα αὐτῶν ἐὰν ἐπεχειροῦν νὰ ἰδρύσωνσι μεγάλας βιομηχανημάτων ἀποθήκας ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ.

Εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ἀπεδόθησαν πολλάκις οὐκ ὀλίγα βλατώματα, ἀλλὰ ποτὲ δὲν κατεκρίθη οὗτος ἐπὶ ἐλλείψει ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματος. Ὅτι δὲ οὔτε ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς ἦτο κατὰ τοῦτο πέρα τοῦ δέοντος περισκεμμένος μαρτυροῦσι γεγονότα πολλά. Αὐτὸς ὁ Heyd ὁμολογεῖ (σελ. 61 τοῦ Α' τόμου) ὅτι οἱ τότε ἔμποροι ἡμῶν δὲν περιώριζον τὰς κερδοσκοπικὰς αὐτῶν ἐργασίας εἰς μόνα τὰ προϊόντα τῆς ἰθαγενούς βιομηχανίας. Καὶ ἀφοῦ οἱ Ἀραβες ἐγένοντο κύριοι τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας οἱ ἡμέτεροι ἀπερχόμενοι εἰς τὰς πόλεις ταύτας παρελάμβανον ἀπὸ τῶν Ἀράβων τὰ βιομηχανήματα τῶν ἀνατολικωτέρων χωρῶν καὶ μετεκώμιζον αὐτὰ εἰς Κωνσταντινούπολιν, Θεσσαλονίκην καὶ Χερσῶνα. Ὅτι ἡ τελευταία αὕτη πόλις ἦτο τὸ κυριώτατον εἰσαγωγικὸν καὶ ἐξαγωγικὸν ἐμπορεῖον τοῦ κράτους ὡς πρὸς τὰς πρὸς βορρᾶν τοῦ Εὐξείνου χώρας ἔλαβον ἀφορμὴν καὶ ἐγὼ νὰ το εἴπω ἐν κεφ. ΣΤ' βιβλ. Θ' τοῦ τρίτου τόμου τῆς Ἱστορίας μου. Ἀλλὰ τὴν τρανοτάτην ἴσως ἀπόδειξιν τοῦ τολμηροῦ πνεύματος οὐ ἐνεφορεῖτο τὸ ἐμπόριον τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ πορῶσαν ἡμῖν οἱ Παυλιανῖται, περὶ ὧν βαναυλισμὸς ἐλάλησα ἐν κεφ. Γ' καὶ ΣΤ' βιβλ. Ι' τοῦ τρίτου ὡσαύτως τόμου.

Κιονόκρανον τῶν μεγάλων κίωνων τῆς Ἀγίας Σοφίας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ. - ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Πολίτευμα. Διοικήσεις. Χρηματικοὶ πόροι. Στρατός.

Εἰσαγωγή	Σελ.	5
Βασιλεία	»	6
Πατριάρχης καὶ Ἐκκλησία	»	9
Προσηγορίαι τῶν βασιλέων	»	11
Προσαγόρευσις τῶν ξένων ἡγεμόνων	»	13
Ἀναπήρωσις διαδόχων ὁσάκις ἦσαν ἀνήλικοι ἢ γυναῖκες	»	14
Ἀναγόρευσις βασιλέων ἐπὶ τῶν προτέρων χρόνων	»	15
Ἀναγόρευσις βασιλέων ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας	»	21
Κουροπαλάται. Παρακοιμώμενοι. Βασιλοπάτορες	»	22
Δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἐνεργεῖα καὶ ἄλλοι, ψιλῶ ὀνόματι	»	23
Μάγιστροι	»	25
Λογοθέται. Ἐπαρχοὶ τῆς πόλεως. Κοιταῖστωρ	»	26
Θέματα καὶ πόλεις	»	29
Διοικήσις τῶν θεμάτων	»	32
Δημοτικὴ διοίκησις	»	35
Εἰσοδήματα τοῦ κράτους	»	36
Στρατός	»	40
Ἐπίλογος	»	49

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Οἱ πρῶτοι βασιλεῖς τῆς μακεδον. δυναστείας Βασιλεὺς Α'.—Ἄγων ΣΤ'.—Κωνσταντῖνος Ζ'.

Χαρακτὴρ τοῦ Βασιλείου. Νέα ὀργάνωσις τοῦ Κράτους. Ἐκκλησία	»	53
Διοικήσις	»	54
Νομοθετικὰ ἔργα	»	55
Στρατός καὶ στόλος	»	56
Αἱ ἐν Δαλματίᾳ πόλεις καὶ αἱ σλαβικαὶ φυλαὶ	»	57
Παυλιανῖται. Ἀραβες. Ναυτικά κατορθώματα	»	59
Θάνατος τοῦ Βασιλείου. Γενικὴ ἐκτίμησις τῶν ἔργων αὐτοῦ	»	61

Λέων ΣΤ'. Πῶς εἶχον τότε οἱ Βούλγαροι	Σελ. 63
Ὁ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμος. Συμῶν	» 65
Σαρακηνῶν ἐπιδρομαί. "Αλωσις καὶ δῆψις Θεσσαλονίκης.	» 67
Ρώσων ἐπιδρομαί. Ἐμπορικὴ καὶ πολιτικὴ συνθήκη.	» 69
Κωνσταντῖνος Ζ' ἀνήλικος.	» 71
Ρωμανὸς Λεκαπηνός, συμβασιλεύς.	» 71
Βούλγαροι. Σλαῦοι. Ρῶσοι.	» 72
Λαμπρὰ κατὰ τῶν Ἀράβων τρόπαια. Ἰωάννης Κουρκούας.	» 77
Σλαῦοι τῆς Πελοποννήσου. Ἐξωτερικαὶ σχέσεις. Διοικήσεις	» 78
Καθαίρεσις τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ	» 80
Μοναρχία Κωνσταντίνου. Οἱ Φωκάδες	» 81
Βάπτισις τῆς ἡγεμονίδος τῶν Ρώσων Ὀλγας	» 85
Διοικήσις. Σηγγραφαὶ τοῦ Κωνσταντίνου.	» 89

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἀκμὴ μακεδ. δυναστείας. Ρωμανὸς Β'.—Νικηφόρος Φωκάς.—Ἰωάννης Τσιμισκῆς.

Ρωμανὸς Β'. Χαρακτὴρ αὐτοῦ. Οἱ περὶ αὐτὸν ἐπιφανεῖς ἄνδρες.	» 92
Ἀνάγκησις τῆς Κρήτης ὑπὸ Νικηφόρου Φωκά.	» 93
Τὰ ἐν Ἀσίᾳ κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου Φωκά. Θάνατος τοῦ Ρωμανοῦ.	» 97
Ἀναγόρευσις τοῦ Νικηφόρου Φωκά ὡς συμβασιλέως τῶν υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ.	» 101
Νέα ἐν Ἀσίᾳ τρόπαια τοῦ Νικηφόρου Φωκά. Τρίτος αὐτοῦ θρίαμβος.	» 104
Βούλγαροι. Ρῶσοι. Προδοσία τοῦ Καλοκύρη.	» 105
Διατάξεις τοῦ Νικηφόρου περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.	» 108
Πολλὴ πρὸς τὸν στρατὸν εὐνουλία. Ἐτεροι ἀφορμαὶ δυσαρρεσκείας	» 111
Ἀτυχὴς ἐπὶ Συκελίαν στρατεία. Λαμπρὰ ἐν Ἀνατολῇ κατορθώματα.	» 115
Αἱ δύο διαβόητοι πρεοβείαι τοῦ Λουιτπράνδου.	» 116
Μεγαλεῖον τοῦ Νικηφόρου Φωκά. Ἐσωτερικοὶ αὐτοῦ πολέμοι.	» 131
Ὁ διάλογος Φιλόπατρις ἢ Διδασκόμενος.	» 131
Προμηνύματα θανάτου.	» 136
Ἐπιβουλὴ Θεοφανοῦς.	» 137
Δολοφονία τοῦ Νικηφόρου ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ.	» 139
Τελευταία περὶ Νικηφόρου κρίσις.	» 141
Ἀναγόρευσις τοῦ Ἰωάννου καὶ πρῶται αὐτοῦ πράξεις.	» 142
Καταγωγὴ καὶ χαρακτὴρ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου.	» 144
Στέφνης Ἰωάννου καὶ πρῶται αὐτοῦ πράξεις. Ἐξορία Θεοφανοῦς.	» 145
Ἀρχὴ τοῦ ρωσικοῦ πολέμου. Λαμπρὰ νίκη τοῦ Βάρδα Σκλήρου.	» 147
Στάσις τοῦ Βάρδα Φωκά.	» 148
Γάμος τοῦ Ἰωάννου μετὰ τῆς θείας τῶν βασιλοπαίδων Θεοδώρας.	» 149
Ὀλοσχερὴς ἦντα τῶν Ρώσων. Ἡ Βουλγαρία ἐπαρχία τοῦ κράτους.	» 150
Ἐσωτερικὴ διοικήσις. Νέα Παυλιανιτῶν μετοικεσία εἰς Θράκην.	» 159
Γάμος τῆς νέας Θεοφανοῦς μετὰ τοῦ Ὀθωνος Β'.	» 160
Λαμπραὶ ἀλλ' ἀτελέσφοροι κατὰ μωαμεθανῶν στρατεῖαι.	» 163
Θάνατος τοῦ βασιλέως Ἰωάννου.	» 167

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἀκμή τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος. Σελ.

Παντοδυναμία τοῦ παρακοιμωμένου Βασιλείου. Στάσις Σκληροῦ.....	» 168
Ἐπανάστασις Βουλγαρίας. Ὁ Βασίλειος Β' προκύπτει εἰς μέσον.....	» 172
Πρώτη κατὰ Βουλγάρων στρατεία τοῦ Βασιλείου Β'. Ἰταλία. Ρωσία.....	» 175
Καθαίρεσις τοῦ προέδρου Βασιλείου. Ἡ ἐν Ἀσίᾳ στάσις.....	» 177
Ρυθμίσις τῶν πραγμάτων Μακεδονίας, Ἰβηρίας καὶ Ἀρμενίας.....	» 186
Μέγας κατὰ Βουλγάρων πόλεμος. Ἡττα αὐτῶν περὶ Σπερχειόν.....	» 187
Ὁ βουλγαρικὸς πόλεμος ἀπὸ τοῦ 997 μέχρι τοῦ 1002.....	» 188
Ἀνανέωσις τῆς ἐπιβουλῆς μετονομασθείσης ἀλληλέγγυον.....	» 191
Συνέχεια τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου. Κατορθώματα τοῦ 1014.....	» 193
Βουλγαρικὸς πόλεμος 1015. Πολλὰ κατορθώματα, ἐν ἀτυχίᾳ.....	» 195
Βουλγαρικὸς πόλεμος, 1016 καὶ 1017. Νέα κατορθώματα.....	» 196
Οἱ Βούλγαροι δαμάσσονται, 1018. Θριαμβικὴ πορεία Βασιλείου.....	» 198
Τελευταῖα περιπέτεια τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου.....	» 200
Οἱ δύο θρίαμβοι τοῦ Βασιλείου. Ἐν Ἀθήναις. Ἐν Κωνσταντινουπόλει.....	» 202
Ὑποταγὴ Σιρμίου καὶ Ἀρμενίας.....	» 204
Μέγα ἀξίωμα τοῦ κράτους ἐν τῷ κόσμῳ.....	» 206
Πρώτη τῶν Νορμανδῶν ἐπιτολή. Θάνατος τοῦ Βασιλείου Β'.....	» 208
Ὁ περὶ Βασιλείου ἐπίλογος.....	» 209

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Παρακμὴ καὶ κατάνυξις τῆς δυναστείας.

Κωνσταντίνου Η' βασιλεία καὶ θάνατος.....	» 211
Ζωὴ καὶ Ρωμανὸς Γ'. Οἰκτρὸς θάνατος τοῦ Ρωμανοῦ.....	» 213
Ζωὴ καὶ Μιχαὴλ Δ'. Ὁ Ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης. Ἀθλία κατάστασις.....	» 213
Οἱ σφύζοντες ἐγκριτοὶ στρατηγοί. Ἔργα αὐτῶν.....	» 218
Καθαίρεσις Μανιάκη. Ἀπώλεια τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας.....	» 219
Στάσις Σερβίας καὶ Βουλγαρίας. Αὕτη δαμάζεται, ἡ Σερβία οὐχί.....	» 221
Στάσις τῶν Ἀθηνῶν.....	» 224
Θάνατος Μιχαὴλ Δ'. Μιχαὴλ Ε' θεοῦ τῆς Ζωῆς υἱοῦ καθαίρεσις.....	» 228
Ζωὴ καὶ Κωνσταντῖνος Θ'. Ὀλεθρία κυβέρνησις.....	» 231
Τελευταῖα τῶν Ρώσων κατὰ τὸν μεσαῖωνα ἐπιδρομὴ.....	» 232
Πρώτη ἐμφάνισις τῶν ἰδίως καλουμένων Τούρκων.....	» 235
Πρῶτοι μεταξὺ Τούρκων καὶ Χριστιανῶν ἁγῶνες.....	» 239
Πετσενέγοι περὶ Σαρδηνίαν. Θάνατος Ζωῆς καὶ Κωνσταντίνου.....	» 241
Θεοδώρα ἡ τελευταία ἀπόγονος τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.....	» 244
Μιχαὴλ Στρατιωτικὸς. Ἰσαάκιος Κομνηνός.....	» 247

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἀνάρρησις Ἰγνατίου. Ἐξορία Φωτίου.....	» 250
Ἐπιστολαὶ Ἰγνατίου καὶ Βιτυλείου πρὸς τὸν πάπαν.....	» 252

Ἡ σύνοδος τοῦ 869, ἡ καθιερώσασα τὴν πενταρχίαν τῆς Ἐκκλησίας.....	Σελ. 254
Καταδίκη τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν.....	» 255
Κρίσεις περὶ τῆς συνόδου τοῦ 869.....	» 256
Ἡ ἰδία περὶ Βουλγαρίας σύνοδος τῶν πέντε πατριαρχῶν.....	» 258
Ἀξιοπρεπὴς πολιτεία τοῦ Φωτίου μετὰ τὴν καταδίκην αὐτοῦ.....	» 259
Θάνατος Ἰγνατίου. Νέα ἀνάρρησις Φωτίου. Σύνοδος 879 880.....	» 261
Θρίαμβος τοῦ Φωτίου.....	» 263
Ἱστορικὴ ἐξηγήσις τῆς διαστάσεως τῶν Ἐκκλησιῶν.....	» 266
Δευτέρα πρῶσις τοῦ Φωτίου. Τελευταία περὶ αὐτοῦ κρίσις.....	» 270
Χρηστότης τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας. Ἡ ἐν Ρώμῃ πορνοκρατία.....	» 271
Τὸ περὶ τετραγαμίας ζήτημα. Ὁ ἐξαίρετος πατριάρχης Νικόλαος.....	» 273
Νέα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ σκάνδαλα.....	» 278
Προσανακρούσματα τῆς μεγάλης ρήξεως τῶν Ἐκκλησιῶν.....	» 281
Ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ Κηρουλάριος.....	» 283
Ἡ μεταξὺ τοῦ Μιχαὴλ καὶ τοῦ πάπα ἀλληλογραφία.....	» 284
Σκανδαλώδης διαγωγή τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ πάπα.....	» 285
Ἡ δογματικὴ ἔνωσις εἶναι ἀδύνατος.....	» 287

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Ὑλική, ἠθικὴ καὶ ἐθνολογικὴ κατάστασις ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Γενικὴ ἐποψὶς τοῦ κράτους ἐν τῇ 11 ἑκατονταετηρίδι.....	» 291
Μωαμεθανοί. Σλαῦοι. Βούλγαροι.....	» 292
Βαθμιαία ἐλάττωσις τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ.....	» 293
Εὐρώπη. Ἀναλογία τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ σλαβικοῦ πληθυσμοῦ.....	» 295
Βλάχοι.....	» 296
Ἀλβανοὶ.....	» 298
Ἕτεροι ξένοι.....	» 299
Μ. Ἀσία Ὁ ἐν αὐτῇ ἑλληνισμός.....	» 300
Ἐθνικὴ καὶ ἠθικὴ τῶν κατοίκων ἀλλοιώσις.....	» 302
Στρατὸς.....	» 305
Φορολογία. Ἐπίλογος.....	» 307

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ - ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Τὰ μεταξὺ Ἰσακίου Κομνηνοῦ καὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

Καταγωγή τῶν Κομνηνῶν. Ἡ πολιτικὴ μερὶς τῶν λόγιων.....	Σελ. 5
Βασιλεία καὶ παραίτησις Ἰσακίου Κομνηνοῦ.....	» 8
Κωνσταντῖνος Δούκας. Ὁλεθρία ἐπιδράσις τῶν λόγιων.....	» 11
Ῥωμανὸς Διογένης.....	» 12
Σελτὶν ἰν οὐ μόνον ὁλική ἀλλὰ καὶ ἡθική ὑπεροχή.....	» 14
Ὁ Ῥωμανὸς ἀναγκάζεται ἐπὶ μικρὸν τοὺς Τούρκους.....	» 15
Ἡρωισμὸς Ῥωμανοῦ, αἰχμαλωσία, λύτρωσις.....	» 16
Ῥωμανοῦ καὶ Ἀλπε-Ἀρσλάν θάνατος. Ἀντίθετος αὐτῶν τύχη.....	» 20
Μιχαὴλ Ζ' Δούκας. Τὰ ἐν Ἀσίᾳ παθήματα.....	» 22
Ὁλεθρία κυβέρνησις.....	» 23
Πτώσις Μιχαὴλ Ζ'. Νυμφῆρος Βορνεϊάτης. Ἐσχάτη ἀδελότης.....	» 25
Τὸ κράτος σφύεται ὑπὸ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.....	» 26

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἀλέξιος Κομνηνός. Προμηκύματα τῆς πρώτης σταυροφορίας.

Ὁ Ἀλέξιος ὀυθμίζει συντεῶς τὰ κατὰ τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ.....	» 32
Αἱ πολιτικαὶ δυσχερεῖαι ἦσαν πολὺ δεινότεραι.....	» 33
Εἰρηνικαὶ σχέσεις πρὸς τὸν πάπαν. Αἰφνίδιος μεταβολή.....	» 34
Οἱ ἐν Ἀσίᾳ Τουργομάνοι. Ὁ μεγαλοφυὴς πάπας Γρηγόριος Ζ'.....	» 36
Ὁ νορμαννὸς Ῥοβέρτος Γυσκάδου. Συμμαχία μετὰ Γρηγορίου Ζ'.....	» 38
Πολεμικαὶ παρασκευαὶ τοῦ Γυσκάδου καὶ ἄλλαι ἐνέργειαι.....	» 44
Πολιτικαὶ ἐνέργειαι Ἀλεξίου κατὰ Γυσκάδου καὶ Γρηγορίου.....	» 45
Ἐπισήμιοι πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς παραχωρήσεις.....	» 47
Οἰκονομικὴ κατάστασις. Πολεμικαὶ παρασκευαὶ. Τούρκοι.....	» 48
Πολιορκία Λυρραχίου ὑπὸ Γυσκάδου. Γεώργιος Παλαιολόγος.....	» 50
Ἀφίξις τοῦ Ἀλεξίου. Ἦττα αὐτοῦ περὶ Λυρράχιον.....	» 53
Ἦττα τῶν Νορμαννῶν περὶ Λάριαν. Ὁριστικὴ αὐτῶν ὑποχώρησις.....	» 55
Τὰ μέχρι τῆς πρώτης σταυροφορίας δέκα ἔτη.....	» 58

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἀλέξιος Κομνηνός. Πρώτη σταυροφορία.

Ὁ μῦθος τῶν ἱκετηρίων ἐπιστολῶν τοῦ Ἀλεξίου	Σελ	62
Ἐρημίτης Πέτρος. Οὐρβανὸς Β'. Ἡ ἐν Πλακεντία σύνοδος	»	67
Ἐπιφανεῖς σταυροφόροι. Ἀσύντακτοι αὐτῶν πρόδρομοι	»	69
Ἀφίξεις Γοδοφρέδου Βουλῶνος εἰς Κωνσταντινούπολιν	»	71
Ἐπίσημος δεξιῶσις Γοδοφρέδου. Σύμβαισις πρὸς αὐτὸν	»	73
Οἱ ἄλλοι ἀρχηγοί. Βοημούνδος. Ταγκρέδος. Ραιμούνδος	»	76
Ἄλωσις Νικαίας	»	78
Παραβιάσεις συνθηκῶν ὑπὸ σταυροφόρων. Ἄλωσις Ἀντιοχείας	»	80
Οἱ σταυροφόροι ἀθετοῦσιν ἐπισήμως τὰς συνθήκας	»	83
Ἄλωσις Ἱεροσολύμων. Σφαγαὶ φοβεραὶ	»	84
Λατινικὸν βασίλειον καὶ πατριαρχεῖον ἐν Ἱεροσολύμοις	»	85
Ἀφίξεις νέων σταυροφόρων. Διὰ τούτων παθήματα	»	88
Ὁ πόλεμος τοῦ Ἀλεξίου κατὰ Βοημούνδου ἐν Εὐρώπῃ	»	89
Ὁ Βοημούνδος συνθηκολογεῖ περὶ Δυρράχιον	»	95
ὑποχρεώσεις ἃς ἀνέλαβε διὰ τῶν συνθηκῶν ὁ Βοημούνδος	»	96
Θάνατος Βοημούνδου	»	99
Ἡ πρώτη σταυροφορία, γεγονός διεδριωτάτων τῆς ὅλης ἱστορίας	»	100
Τὰ τελευταῖα ἑπτὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου ἔτη	»	104
Τελευταῖαι περὶ Ἀλεξίου κρίσεις	»	108

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἰωάννης Κομνηνός. Μανουὴλ Κομνηνός. Δευτέρα σταυροφορία.

Ἰωάννης Κομνηνός. Τὰ πρῶτα ἔννεα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ	»	113
Τὰ τελευταῖα ἔξ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη	»	115
Προϊούσα ὕλη καὶ ἠθικὴ παρακμὴ	»	117
Ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ ἥρωικός, ἀρεμάνιος, ἀθλητικός	»	120
Πρῶται πράξεις τοῦ Μανουὴλ	»	121
Δευτέρα σταυροφορία, ὅλος ἀτελέσφορος	»	122
Ἐπιδρομὴ τῶν Νορμαννῶν τῆς Σικελίας εἰς τὴν Ἑλλάδα	»	126
Ἀνάκτησις Κερκίρας ὑπὸ Μανουὴλ	»	128
Ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου. Εἰρήνη. Προνόμια Γενοναίων	»	130
Ὁ Μανουὴλ ταπεινοὶ δεινῶς ἐν Ἀσίᾳ Φράγκους καὶ Τούρκους	»	132
Σχέσεις πρὸς τὸν πάπαν καὶ τὸν αυτοκράτορα τῆς Γερμανίας	»	134
Σέρβοι, Οὐγγροι. Νίκη περὶ Ζεγγιμιν. Θρίαμβος ἐπὶ ταύτῃ	»	136
Ἀσύνετος καὶ ἀτυχὴς ἐπὶ Αἰγυπτίον στρατεία	»	138
Ἀσύνετος καὶ ἀτυχὴς πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς ρῆξις	»	139
Ἀτυχὴς κατὰ τῶν Τούρκων ἀγών. Θάνατος τοῦ Μανουὴλ	»	140
Ἐσωτερικὴ τοῦ κράτους κατάστασις ἐπὶ Μανουὴλ	»	142
Μεγάλοι δυνάσται ἐν ταῖς ἐπαρχίαις οὐχὶ τιμαριῶνται	»	145
Γενικὴ ἔποψις τοῦ κράτους ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων Κομνηνῶν	»	149

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοί.

	Σελ.
'Ο παῖς 'Αλέξιος Β'. Δεινὴ ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἀνωμαλία.....	» 152
'Ανδρόνικος Κομνηνός. Χαρακτὴρ αὐτοῦ	» 153
Προηγούμενος τοῦ 'Ανδρονίκου βίος.....	» 154
'Ο 'Ανδρόνικος ἀρπάζει τὴν ἀρχήν. Φοβερά σφαγὴ τῶν δυτικῶν	» 159
'Ο 'Ανδρόνικος θανατώνει τὸν 'Αλέξιον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ	» 160
'Ο 'Ανδρόνικος παρασκευάζει διὰ πολλῶν ἄλλων φόνων δεινὰ μεγάλα.....	» 161
Σικελῶν ἐκστρατεία κατὰ Μακεδονίας	» 162
Πολιορκία καὶ ἄλωσις Θεσσαλονίκης. Εὐστάθιος	» 164
'Εσωτερικαὶ στάσεις καὶ ἔγεραι ἑξωτερικαὶ ἐπιδρομαί.....	» 175
Πτώσις τοῦ 'Ανδρονίκου. Τελευταία περὶ αὐτοῦ κρίσις.....	» 177

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Οἱ ἄγγελοι. Τρίτη σταυροφορία.

'Ισαάκιος ἄγγελος. Κατατρόπως τῶν Σικελῶν.....	» 184
'Επανστάσις τῶν Βουλγαροβλάχων. Στάσις τοῦ Βρανά	» 185
Αἰτία τῆς τρίτης σταυροφορίας. Σαλαδδῖν. Ἀρεταὶ αὐτοῦ.....	» 189
Περιπέτεια καὶ ἀποτυχία τῆς τρίτης σταυροφορίας.....	» 190
'Εσωτερικαὶ στάσεις. Ὁλεθρία διοικήσις τοῦ 'Ισαακίου.....	» 197
Καθαίρεισις 'Ισαακίου. Ἀνάγκη τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ 'Αλεξίου.....	» 199
Ἐπιμειζὼν εἰ δυνατόν δεινῶσις τῶν πραγμάτων.....	» 200
Συνθῆκαι πρὸς τοὺς Βουλγαροβλάχους. Χωρισμὸς Πόντου, Παφλαγονίας.....	» 202
Οἱ δύο ἀδελφοί. Μιχαὴλ καὶ Νικητῆς οἱ Χωνιάται	» 205
Τὸ ὄριον Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.....	» 212
Πολιορκία Ἀθηνῶν ὑπὸ Σγουροῦ. Γενναῖα τοῦ Μιχαὴλ ἄμυνα.....	» 214
Κατάστασις τοῦ Κράτους πρὸ τῆς τετάρτης σταυροφορίας.....	» 215
Οἱ κυριώτατοι μοχλοὶ τῆς τετάρτης σταυροφορίας.....	» 216

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Οἱ ἄγγελοι. Τετάρτη σταυροφορία. Κατάλυσις τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Σταυροφορικὸς σταυρός. Συνθῆκαι πρὸς τὴν Ἑνετίαν	» 219
Πολιτεία τοῦ Ἰννοκентίου Γ'	» 221
Στρατεία ἐπὶ τὴν ἐν Δαλματίᾳ Ζάραν. Ἀλώσις τῆς Ζάρας.....	» 222
Συνθῆκαι πρὸς τὸν δμῶνυμον τοῦ 'Αλεξίου Γ' ἀνεμίδιν.....	» 223
Πρώτη ἐμφάνισις τῶν σταυροφόρων εἰς Κωνσταντινούπολιν σὺν τῷ νέῳ 'Αλεξίῳ.....	» 224
Πρώτη ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Θεόδωρος Λάσκαρις.....	» 225
'Αναγκούσεις τοῦ 'Ισαακίου καὶ τοῦ 'Αλεξίου Δ'	» 227
Δυσχέρεια προκαλέσασα νέαν πρὸς τοὺς Φράγκους ῥῆξιν	» 227
'Εχθροπραξίαι. Θάνατος 'Ισαακίου καὶ 'Αλεξίου Δ'. 'Αλέξιος Ε'	» 229
Προοίμια τῆς δευτέρας πολιουκίης τῆς Κωνσταντινουπόλεως.....	» 230

Συνθήκη διανομῆς τοῦ κράτους	Σελ. 232
Δευτέρα πολιορκία καὶ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	» 233
Παντοειδεῖς ἀνοσιουργίαι τῶν σταυροφόρων μετὰ τὴν ἄλωσιν	» 235
Τρισβάρβαρος καταστροφή καλλιτεχνημάτων καὶ συγγραφῶν	» 239
Διανομὴ τῶν λαφύρων. Ἐκλογή αὐτοκράτορος καὶ πατριάρχου	» 242
Καθολικὸν συμπέρασμα τοῦ ἔλου μεσαιωνικοῦ ἡμῶν βίου	» 245
Παράρτημα τοῦ Δ' τόμου	» 251

